

SCI-CONF.COM.UA

**MODERN DIRECTIONS
OF SCIENTIFIC RESEARCH
DEVELOPMENT**

**PROCEEDINGS OF VII INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
DECEMBER 22-24, 2021**

**CHICAGO
2021**

MODERN DIRECTIONS OF SCIENTIFIC RESEARCH DEVELOPMENT

Proceedings of VII International Scientific and Practical Conference

Chicago, USA

22-24 December 2021

Chicago, USA

2021

UDC 001.1

The 7th International scientific and practical conference “Modern directions of scientific research development” (December 22-24, 2021) BoScience Publisher, Chicago, USA. 2021. 880 p.

ISBN 978-1-73981-126-6

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Modern directions of scientific research development. Proceedings of the 7th International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Chicago, USA. 2021. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/vii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-modern-directions-of-scientific-research-development-22-24-dekabrya-2021-goda-chikago-ssha-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: chicago@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2021 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2021 BoScience Publisher ®

©2021 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

BIOLOGICAL SCIENCES

1. *Божко Е. О., Яременко-Гасюк О. О.* 16
ВИКОРИСТАННЯ АБРЕВІАТУР У НАВЧАЛЬНІЙ БІОЛОГІЧНІЙ
ЛІТЕРАТУРІ.
2. *Голунова Л. А., Кур'ята В. Г., Байда Н. Б., Харчук Д. Р.* 21
ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМПЛЕКСНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ШТАМУ
MEZORHYZOVBIUM SICERY ТА ХЛОРМЕКВАТХЛОРИДУ ДЛЯ
ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ НУТУ
КУЛЬТУРНОГО.
3. *Юдіна Е. О.* 25
ЕКТОКСИКАНТИ.

MEDICAL SCIENCES

4. *Artemov A. V., Buryachkovsky E. S.* 33
APOPTOSIS AS THE MAIN ELEMENT OF THE FRACTAL MODEL
OF AGING.
5. *Denysenko Ye.* 39
SUPERFICIAL CARRIES OF PERMANENT TEETH – CLINIC,
DIAGNOSIS, TREATMENT.
6. *Gavryliuk O., Sydoruk L., Mikhieiev A., Dzhuriak V., Sydoruk I.* 43
PATHOGENICITY AND VIRULENCE OF ESCHERICHIA COLI
PERSISTING IN THE COLON OF PATIENTS WITH CHRONIC
OBSTRUCTIVE BRONCHITIS.
7. *Hayevska M. Yu., Poludnyak R. A., Klobushnyak A. R., Bezruchak L. V.* 54
NEW APPROACHES TO COMPREHENSIVE TREATMENT OF
PSORIASIS.
8. *Hayevska M. Yu., Stronets A. V., Hutsuliak I. V.* 61
FEATURES OF THE THERAPEUTIC APPROACH TO THE
TREATMENT OF ONYCHOMYCOSIS.
9. *Kovalova A.* 65
STUDY OF HOMEOSTASIS USING THE CAPILLAROSCOPY
METHOD.
10. *Reshetnyk L. L.* 70
EVALUATION OF ENDOGENOUS INTOXICATION OF PATIENTS
WITH GENERALIZED PARODONTITIS ASSOCIATED WITH
ANOREXIA NERVOSA.
11. *Sabirov U. Y., Mavlyanova Sh. Z., Azimova F. V., Nazarova M. Z.,
Sadikova A. M.* 77
EXPERIMENTAL METHODS OF CONTACT DERMATITIS
THERAPY.
12. *Shamrai V. A., Misiurko O. I., Grebeniuk D. I.* 80
FEATURES OF PATIENTS WHO RECEIVED CHEMOTHERAPY
FOR BREAST CANCER.

13.	<i>Shkor K.</i> ACUTE SEROUS PERIODONTITIS - FEATURES OF DIAGNOSIS AND TREATMENT.	86
14.	<i>Sydorchuk A. R., Harbuzova V. Yu.</i> GENE-GENE INTERACTIONS AND COMBINATIONS OF GENES GENOTYPES OF NOS3 (RS2070744) AND GNB3 (RS5443) AS A RISK FACTOR OF ESSENTIAL HYPERTENSION.	90
15.	<i>Syomkin V.</i> SOME FEATURES OF THE TREATMENT OF CHRONIC GANGRENOUS PULPITIS.	95
16.	<i>Бабічева О. О., Ахмаїді М., Колоша О. В., Рзаєва Айтадж Акіф кизи, Сапронова А. С.</i> ФІТОТЕРАПІЯ ПРИ ГЕПАТОБІЛІАРНИХ ЗАХВОРЮВАННЯХ.	98
17.	<i>Вовк С. М., Ващенко В. В., Вовк Т. М.</i> ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.	102
18.	<i>Єніна Д. Г.</i> РАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЯ ПІСЛЯ ІНСУЛЬТУ.	107
19.	<i>Животовська А. І., Ісаков Р. І., Боднар Л. А., Фисун Ю. О.</i> КЛІНІКО-ПСИХОПАТОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОГИ ТА ДИССОМНІЧНИХ ПОРУШЕНЬ У ПАЦІЄНТІВ В ПОСТКОВІДНОМУ ПЕРІОДІ.	109
20.	<i>Исомадинова Гузаль Захриддин кизи, Ташкузиева А. У., Бектемирова Зухра Омонжон кизи, Каратаева Л. А.</i> К ВОПРОСУ АНАЛИЗА ПРИЧИН БЕСПЛОДИЯ У ЖЕНЩИН С ОНКОПАТОЛОГИЕЙ.	115
21.	<i>Клименко Я. М., Меленко С. Р.</i> SARS-COV-2 ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ВАГІТНІСТЬ.	121
22.	<i>Кривецька І. І., Хованець К. Р.</i> РУХОВІ ПОРУШЕННЯ У ХВОРИХ ВНАСЛІДОК ГПМК: КОМПЛЕКС РЕАБІЛІТАЦІЙ ТА РОЛЬ ЦЕРЕБРОЛІЗИНУ.	124
23.	<i>Локота Ю. Є., Звонар Г. Д.</i> УЛЬТРАЗВУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАТОЛОГІЇ СНЩС ЯК АЛЬТЕРНАТИВА МРТ – “ЗОЛОТОМУ СТАНДАРТУ” В ПРОМЕНЕВІЙ ДІАГНОСТИЦІ.	133
24.	<i>Невструев В. П., Забулонов Ю. Л., Чухраева Е. Н., Чайка С. В., Черняк В. А., Чухраев Н. В.</i> ПОЛИФАКТОРНЫЙ ПОДХОД В КОРРЕКЦИИ КОГНИТИВНЫХ НАРУШЕНИЙ У БОЛЬНЫХ С ПОСТКОВИДНОЙ ДЕМЕНЦИЕЙ.	139
25.	<i>Процайло М. Д.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЛОМУ СТЕГНА У НОВОНАРОДЖЕНОГО (КЛІНІЧНИЙ ВИПАДОК).	151

26. *Рева Т. В., Тимофієнко В. О., Гончар А. В.* 155
ПАТОГЕНЕТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМООБТЯЖЕННЯ COVID-19 ТА ЗАХВОРЮВАНЬ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ.
27. *Решетняк Л. Р., Шевченко В. В.* 162
ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ МКАТ ЛЮДИНИ ДО ВІРУСУ ГЕПАТИТУ В.
28. *Сторожук М. В., Денисенко О. И.* 165
УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КОМПЛЕКСНОГО ЛЕЧЕНИЯ БОЛЬНЫХ РОЗАЦЕА С УЧЕТОМ СЫВОРОТОЧНОГО УРОВНЯ ПРОВОСПАЛИТЕЛЬНЫХ ЦИТОКИНОВ.
29. *Твердохліб Н. Г., Хащенко А. Е.* 173
БІОЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРЕНАТАЛЬНОГО ГЕНЕТИЧНОГО СКРИНІНГУ.
30. *Тишков А. В.* 177
ВЛИЯНИЕ COVID-19 И ОСЛОЖНЕНИЙ ВЫЗВАННЫХ ИМ НА ПРОТЕКАНИЕ БЕРЕМЕННОСТИ И ФОРМИРОВАНИЕ ПЛОДА.
31. *Хегай А. В., Ганижонова Муниса Улугбек кизи, Шомуродова Дилором Бобомурод кизи, Каратаева Л. А.* 183
К ВОПРОСУ ВЛИЯНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ ПАРАЦЕТАМОЛА ВО ВРЕМЯ БЕРЕМЕННОСТИ ПРИВОДЯЩИЕ К ПАТОЛОГИЯМ.
32. *Яцкевич І. В., Філь Ю. О.* 191
УДОСКОНАЛЕННЯ ІТ-ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.

PHARMACEUTICAL SCIENCES

33. *Роїк О. М., Борисова А. Ю.* 196
ОБГРУНТУВАННЯ ВВЕДЕННЯ ЕМОЛЕНТІВ ТА ОКЛЮЗИВІВ ДО СКЛАДУ ЗВОЛОЖУЮЧОГО ЗАСОБУ ДЛЯ СУХОЇ ШКІРИ.
34. *Шумейко М. В., Кижлай А. І.* 200
ВИБІР ДОПОМІЖНИХ КОМПОНЕНТІВ ТА МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ГІГІЄНИЧНОЇ ПОМАДИ З ПАНТЕНОЛОМ ТА ТОКОФЕРОЛУ АЦЕТАТОМ.

CHEMICAL SCIENCES

35. *Корнієнко О. А., Биков О. І., Юшкевич С. В.* 203
ФАЗОВІ РІВНОВАГИ В ПОТРІЙНИХ СИСТЕМАХ НА ОСНОВІ ОКСИДІВ ЦЕРІУ, ЛАНТАНУ ТА ЛАНТАНОЇДІВ ПРИ 1500°C.
36. *Обушенко Т. І., Толстопалова Н. М., Костенко Є. Г., Китаєва В. Р.* 209
СОРБЦІЯ ІОНІВ ФТОРУ ЗАЛІЗОВМІСНИМ СОРБЕНТОМ.

TECHNICAL SCIENCES

37. *Golub G. M., Bidenko A. Yu.* 213
HID KEYBOARD ON MICROCONTROLLER.

38.	<i>Golub G. M., Isaiev V. I.</i> ALCOHOL VAPOR CONCENTRATION TESTER FOR AVR.	219
39.	<i>Holub H. M., Dolinko O. S.</i> ARDUINO NANO CHIP AS A UNIVERSAL DEVICE.	226
40.	<i>Holub H. M., Havyzha D. L.</i> UNIQUENESS SYSTEM-ON-A-CHIP APPLE M1.	232
41.	<i>Kidanov A. A.</i> PERSPECTIVES OF FLUTTER.	236
42.	<i>Nikolaienko D. S., Marchenko R. M., Harashenko Ya. V.</i> EVOLUTION OF GRAPHIC IN GAMING INDUSTRY.	240
43.	<i>Oliynik O. V., Kizitskyi M. O.</i> COMPARISON OF NUMPY AND JAX PERFORMANCE ON THE EXAMPLE OF K-MEANS ALGORITHM.	242
44.	<i>Surmanidze I.</i> AVERAGED FIELD CHARACTERISTICS IN MEDIA WITH SPATE- TEMPORAL FLUCTUATIONS IN THE PERMITTIVITY.	247
45.	<i>Voronova Ye., Onyshchenko V.</i> METHODS OF DETERMINING VEHICLES' SPEED IN TRAFFIC CONTROL PROCESS.	251
46.	<i>Губаренко М. С.</i> ВИДИ АРХІТЕКТУРИ НЕЙРОННОЇ МЕРЕЖІ ДЛЯ ОБРОБКИ МЕДИЧНИХ ЗОБРАЖЕНЬ.	256
47.	<i>Калюга В. В.</i> МОДЕЛІ ВИЯВЛЕННЯ ВТОРГНЕНЬ В КОМП'ЮТЕРНУ МЕРЕЖУ.	261
48.	<i>Козуб П. А., Козуб С. М., Мартинюк М. М., Алексєєв М. М.</i> БАЗОВІ ВАРІАНТИ УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЛАБОРАТОРНОЇ УСТАНОВКИ.	265
49.	<i>Кунанець Н. Е., Жмуркевич О. А.</i> СИСТЕМА ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ДЛЯ ОБЛІКУ ТА ОПРАЦЮВАННЯ ДАНИХ САДОВОГО КООПЕРАТИВУ З ВИКОРИСТАННЯМ ОНЛАЙН ЗАСТОСУНКУ ДЛЯ ОБМІНУ ПОВІДОМЛЕННЯМИ.	271
50.	<i>Мартыш А. А., Ткач Т. В., Павлов Ф. И., Протасова Е. В.</i> ПРОБЛЕМА ВЗАИМОСВЯЗИ ВЫРАБОТКИ И ХРОНОМЕТРАЖА ПРИ РАСЧЁТЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ НАДЁЖНОСТИ СТРОИТЕЛЬНО-МОНТАЖНЫХ РАБОТ.	273
51.	<i>Останчук В. В.</i> ВПЛИВ ТЕМПЕРАТУРИ ФОРМУВАННЯ НА ВЛАСТИВОСТІ МЕТАЛЕВОЇ ЧАСТИНИ МЕТАЛОКОМПОЗИТНИХ ГЕТЕРОГЕННИХ СТРУКТУР.	279
52.	<i>Положишиникова Л. О., Яловєгін Б. В.</i> ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГОТЕЛЮ ІНОТ@L.	286

53. *Соловійова В. В., Серета В. О.* 293
ІНФОРМАЦІЯ ЯК ЗЛОЧИН.
54. *Трус О. М.* 298
СТАН ПРОФЕСІЙНОЇ ЗАХВОРЮВАНОСТІ В УКРАЇНІ.
55. *Чупринка В. И., Чупринка Н. В., Грикун Д. В., Василенко А. Л.* 306
ГЕНЕРИРОВАНИЕ ОДИНАРНЫХ ДЕКОРАТИВНЫХ
ЭЛЕМЕНТОВ НА ДЕТАЛЯХ КОЖГАЛАНТЕРЕЙНЫХ ИЗДЕЛИЙ.
56. *Шокотько Л. М., Іванченко Д. В.* 315
ЗАХИСТ БАНКІВСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ.

ARCHITECTURE

57. *Авдєєва Н. Ю., Бібер С. Г., Бондаренко С. В., Денисова А. С.* 320
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНИХ
РІШЕНЬ ПРОСТОРУ ПРИМІЩЕНЬ SPA В ГОТЕЛІ.

PEDAGOGICAL SCIENCES

58. *Ergasheva G. S., Shoymurotova Sevinch Ozod qizi* 324
CONTENT VOCATIONAL GUIDANCE OF PUILS IN BIOLOGY
LESSONS.
59. *Piddubna A. A., Stadnyk D. V., Makoviichuk K. Y.* 329
PROBLEMS OF INTRODUCTION OF INNOVATIVE
TECHNOLOGIES AT CLINICAL DEPARTMENTS.
60. *Pustoliakova L., Radzievskyi V.* 335
HORTING AS A MEANS OF PHYSICAL REHABILITATION OF
STUDENTS WITH CARDIOVASCULAR DISEASES ENGAGED IN
SPECIAL MEDICAL MEDICINES.
61. *Shaymurotov Umidjon Qahramon o'g'li* 342
FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' ARTISTIC
THINKING.
62. *Аветісова І. С., Пуголовкін В. А.* 345
ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В МЕДИЧНИХ
ВУЗАХ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.
63. *Аношкова Т. А.* 349
ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРАЦЯХ
УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ.
64. *Головач І. І., Фесенко К. М.* 354
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ
ДЕСТИНАЦІЇ В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ АСКАНІЯ НОВА.
65. *Головченко А. О., Сокаль М. А.* 360
ВЗАЄМОДІЯ З ФОЛЬКЛОРНОЮ КАЗКОЮ ЗДОБУВАЧА
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ.
66. *Дніпровська Н. Г.* 367
РЕПЕРТУАР ДИТЯЧОГО ХОРУ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ
СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ.

67.	<i>Кніш С. І., Бура Д. С., Сидоренко Д. С.</i> ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ПІД ЧАС РЕКРЕАЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ.	377
68.	<i>Кулаєва З. А.</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ПРОБЛЕМНО- ПОИСКОВОГО ОБУЧЕНИЯ ПРИ ПОДГОТОВКИ И ВОСПИТАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-КОМПЕТЕНТНОГО СПЕЦИАЛИСТА.	385
69.	<i>Муляр Н. М., Калита Н. І.</i> ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ВИМІРІВ ІДЕНТИЧНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.	393
70.	<i>Нічуговська Л. І., Скачко І. В.</i> ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ МАГІСТЕРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ.	402
71.	<i>Онофрійчук Л. М., Грига М. В., Воропаєва Н. О.</i> ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В УМОВАХ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ.	412
72.	<i>Пецух Н. В.</i> ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІГРОВОЇ ТА МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І СПІЛКУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИЙ ПЕРІОД.	420
73.	<i>Святченко В. В.</i> КОМПЕТЕНТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК СИСТЕМИ (ФОНЕТИКО- ФОНОЛОГІЧНИЙ РІВЕНЬ).	425
74.	<i>Слінець А. А., Михайлова А. Г., Прадій Т. П.</i> КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ОБМІНУ ЛІПІДІВ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19.	432
75.	<i>Сорока О. В., Тацій М. В.</i> ЛІДЕРСЬКІ ЯКОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ.	441
76.	<i>Титаренко В. В.</i> РОЗВИТКУ НАВИЧОК ВИКОНАВЦІВ ХУДОЖНЬО- ОФОРМЛЮВАЛЬНИХ РОБІТ ПО СТВОРЕННЮ РЕКЛАМНОЇ ПРОДУКЦІЇ У ГРАФІЧНИХ РЕДАКТОРАХ.	446
PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
77.	<i>Гусейнова Наргиз Акиф гызы</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ EMDR ТЕРАПИИ В РАБОТЕ С ПСИХОСОМАТИКОЙ.	453
78.	<i>Пріснякова Л. М., Деянова М.</i> ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОХАННЯ.	461

79. *Пріснякова Л. М., Карасьова А.* 467
ВІКОВІ ТА СТАТЕВІ ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ ПОВЕДІНКИ В
СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЯХ.
80. *Саріогло О. А.* 474
НАУКОВІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ
ДЕФОРМАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ У ПСИХОЛОГІВ.
81. *Сергієні О. В., Говоруха А. Р.* 484
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМП'ЮТЕРНОЇ
АДИКЦІЇ ШКОЛЯРІВ.
82. *Сергієні О. В., Мельник М. С.* 493
ВПЛИВ ЧИННИКІВ СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ.
83. *Шатирко А. Є.* 501
ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНИХ ДЕФОРМАЦІЙ СОЦІАЛЬНИХ
ПРАЦІВНИКІВ.
84. *Шопша О. Л., Гурська О. А.* 505
ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ДО
ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ.
85. *Яковлева С. Д., Зєвакіна Л. О.* 514
ЗАЛЕЖНІСТЬ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З
ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ВІД СТАНУ ВИЩИХ
ПСИХІЧНИХ ФУНКЦІЙ.

SOCIOLOGICAL SCIENCES

86. *Iashvili T., Chinchaladze K.* 524
THE IMPORTANCE OF TIME MANAGEMENT AND A HISTORICAL
OVERVIEW OF ITS DEVELOPMENT.
87. *Розуваєва А. В., Ядловська О. С.* 528
ГЕНДЕРНЕ ПИТАННЯ В ІСЛАМСЬКИХ КРАЇНАХ НА
СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.

ART

88. *Зінченко А. Г.* 535
ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯК ОДИН З МЕТОДІВ ФОРМОУТВОРЕННЯ.
89. *Глечко М. П.* 542
СТИЛЬОВА МОДЕЛЬ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ ФОРТЕПІАННИХ
ЦИКЛІВ В ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ КІНЦЯ
XX СТОЛІТТЯ.
90. *Мамроцька А. М.* 550
НАРОДНІ КАЗКИ ЯК НЕВИЧЕРПНЕ ДЖЕРЕЛО СУЧАСНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ АНІМАЦІЇ.
91. *Паилодзе Н. О., Гветадзе А. Г.* 556
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАРОДНЫХ ОРНАМЕНТОВ В
ТРИКОТАЖНЫХ ИЗДЕЛИЯХ.

HISTORICAL SCIENCES

92. *Дацків І. Б., Лясковець С. С.* 561
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СПІВПРАЦЯ МІЖ ДІАСПОРОЮ
США ТА УКРАЇНОЮ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.
93. *Поцупко О. А., Мухаєва А. Р., Євдокимов І. Г.* 568
ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА: ФІЛОСОФІЯ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ (ДО
300-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ).

CULTUROLOGY

94. *Шевченко Т. С.* 578
РОБОТА АНІМАТОРА НАД ОБРАЗОМ В РАМКАХ ПРОВЕДЕННЯ
ДИТЯЧИХ ТЕАТРАЛІЗОВАНИХ СВЯТ.

POLITICAL SCIENCES

95. *Герасіна Л. М.* 586
СВІТОВИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС: ДІАЛЕКТИКА І ТЕНДЕНЦІЇ
ЗМІН.
96. *Половко О. О.* 595
СУЧАСНІ АСПЕКТИ МЕРИТОКРАТІЇ.

PHILOLOGICAL SCIENCES

97. *Chugunova N. V.* 599
STUDENTS' INDEPENDENT WORK IN LEARNING ENGLISH
LANGUAGE.
98. *Gvozd O. V.* 604
COMMUNICATION AND WRITTEN COMMUNICATION.
99. *Kharytonova D.* 608
UKRAINIAN POLITICAL VALUES VS AMERICAN POLITICAL
VALUES (BASED ON THE INAUGURAL ADDRESSES BY
VOLODYMYR ZELENSKY AND JOSEPH R. BIDEN).
100. *Lebedeva E. V.* 613
EXTRA LINGUISTIC CONDITIONING OF THE STYLISTIC TEXTS
DIFFERENTIATION (ON THE OFFICIAL DISCOURSE EXAMPLE).
101. *Pozharytska O., Mkrtychian A.* 616
SPEECH PORTRAIT OF SHERLOCK HOLMES IN DIFFERENT
MEDIA: EVOLUTION OR REVOLUTION?
102. *Білоус Б. П.* 621
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ
АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ДЖ. ГАРІС
«ШОКОЛАД» ТА МАРГАРЕТ ЕТВУД «ОПОВІДЬ СЛУЖНИЦІ»).
103. *Долусова Н. В., Плотко В. Л.* 625
ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ТЕКСТУ
КОНВЕНЦІЇ ПРО ПРАЦЮ В МОРСЬКОМУ СУДНОПЛАВСТВІ
(MARITIME LABOUR CONVENTION).

104. *Кулікова Т. В., Чуб Я. О.* 630
УКРАЇНСЬКІ ТА КРИМСЬКОТАТАРСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ІЗ
НОМІНАЦІЄЮ «ФЛОРА».
105. *Ломинога І. В.* 634
ЕВФЕМІЗМИ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ В
АНГЛОМОВНИХ ЗМІ.
106. *Навчук Г. В., Шутак Л. Б., Навчук І. В.* 639
ОКЛИЧНІ РЕЧЕННЯ ЯК СИНТАКСИЧНІ МАРКЕРИ ІДІОСТИЛЮ
ЛЕСІ УКРАЇНКИ.
107. *Пилипчук М. Л., Хмелик К. В.* 644
СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ В
УКРАЇНОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОЇ
КНИГИ СТВЕНА ГОКІНГА «КОРОТКА ІСТОРІЯ ЧАСУ».
108. *Радченко М. О., Пилипчук М. Л.* 653
КОНКРЕТИЗАЦІЯ ТА ГЕНЕРАЛІЗАЦІЯ У ПЕРЕКЛАДІ
ЮРИДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.
109. *Темирбекова А. О.* 660
ОСОБЕННОСТИ СТИЛИСТИЧЕСКОГО УПОТРЕБЛЕНИЯ
МЕЖДОМЕТИЙ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ И РАЗГОВОРНОМ
СТИЛЯХ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.
110. *Турчак Ю., Коваль Н. Є.* 665
ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ МОДАЛЬНОСТІ ЯК
КОМПОНЕНТУ МОВНОЇ ТАКТИКИ ПЕРЕКОНАННЯ НА
МОРФОЛОГІЧНОМУ РІВНІ.
111. *Шевченко О. П., Шляхтова В. В.* 671
ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ПРИЙОМИ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ
ОРИГІНАЛЬНИХ АНГЛОМОВНИХ МЕДИЧНИХ ТЕКСТІВ.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

112. *Бурдяк І., Касіяничук Д.* 677
КОНЦЕПТИ ПСИХІЧНИХ ПРОЯВІВ ОСОБИСТОСТІ НА ТЛІ
ЦИВІЛІЗАЦІЇ ФІЛОСОФІЇ М. ФУКО.
113. *Широбокова О. О., Маловічко О. В.* 689
ГРА ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ.

ECONOMIC SCIENCES

114. *Belei S., Kohutnytsky B.* 695
IT – THE DRIVE OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE
COUNTRY.
115. *Gurbanov Aqil Abid, Sadigov Yunus Musa* 699
THE MAIN DIRECTIONS OF ECONOMIC REHABILITATION OF
THE REGIONS OF AZERBAIJAN LIBERATED IN THE POST-
CONFLICT PERIOD.

116.	<i>Lazviashvili L., Vardishvili L.</i> EXPERIENCE MARKETING AS A TOOL FOR INCREASING COMPANY COMPETITIVENESS.	706
117.	<i>Petrova I. P.</i> PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE IMPLEMENTATION OF THE SMART-SPECIALIZATION STRATEGY.	710
118.	<i>Puzyrova P.</i> THE FINANCIAL RISKS OF INNOVATIVE ACTIVITIES OF INTEGRATED BUSINESS STRUCTURES: MODERN ASPECTS OF REDUCTION AND NEUTRALIZATION.	715
119.	<i>Popovych N., Lopashchuk I.</i> BUSINESS CLUSTERS IN UKRAINE.	722
120.	<i>Акімова Н. С., Наумова Т. А.</i> ТЕХНОЛОГІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО АНАЛІЗУ З ВИКОРИСТАННЯМ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ.	728
121.	<i>Архипенко С. В., Робакідзе Г. К.</i> НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ.	738
122.	<i>Архипенко С. В., Соломатова К. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ, ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ДЕРЖАВНО- ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ.	743
123.	<i>Бакаляр Д. Г.</i> ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЮ ПОДАТКОВИХ ВИТРАТ.	747
124.	<i>Варналій З. С., Мехед А. М.</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА.	751
125.	<i>Желавський О. Б., Шевчук Я. В.</i> ФІНАНСОВІ ВТРАТИ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ РИЗИКИ ЧЕРЕЗ НЕДОСКОНАЛЕ ДОРОЖНЄ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.	763
126.	<i>Завадська А. П.</i> БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК РОЗРАХУНКІВ З ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ У БЮДЖЕТНІЙ УСТАНОВІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ.	770
127.	<i>Заяць О. І., Черномаз М. М.</i> СУЧАСНІ МОДЕЛІ МІЖНАРОДНОЇ Е-ТОРГІВЛІ.	776
128.	<i>Клочан В. В., Клочан І. В.</i> НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ, ЩО РЕГЛАМЕНТУЮТЬ РОЗРОБКУ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.	780
129.	<i>Кузьменко О. Ю., Кузьменко В. С.</i> ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ НА РОЗВИТОК ЛОГІСТИКИ: ДОСВІД ЄС ТА ПРОБЛЕМАТИКА В УКРАЇНІ.	784

130. *Лазнева І. О., Переверзева А. В., Мешавех Л. М.* 792
ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ СТРАТЕГІЙ ВИХОДУ ФІРМИ НА
ЗОВНІШНІЙ РИНОК.
131. *Лановська Г. І., Кривогузова І. М.* 795
ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ В
УМОВАХ КРИЗИ.
132. *Наумова М. А., Ткачук А. В.* 802
ДЕРЖАВНИЙ БОРГ УКРАЇНИ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ.
133. *Синяньський Г. О.* 805
ДОМІНАНТНІ ЧИННИКИ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ США ТА КНР.
134. *Скиба К. В., Кім Т. І.* 812
ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ КРУЇЗНОГО БІЗНЕСУ ПІД ВПЛИВОМ
ПАНДЕМІЇ COVID-19.
135. *Тополенко Н. М., Божинська А. В.* 817
ОПТОВА ТОРГІВЛЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА
ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ.
136. *Фурманчук О. С., Ревенко А. Р.* 825
ЗАКУПІВЕЛЬНА ЛОГІСТИКА ЯК ЗАПОРУКА ОПТИМІЗАЦІЇ
ВИТРАТ.
137. *Фурманчук О. С., Ревенко А. Р.* 830
ОБЛІКОВА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ УПРАВЛІННЯ
ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВ.
138. *Черепанова Н. О., Бідник М. Ю., Кір'як О. В.* 835
ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ НА ФАРМАЦЕВТИЧНУ ГАЛУЗЬ УКРАЇНИ.
139. *Шашко В. О., Гонтаренко В. К.* 842
РОЗВИТОК ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
ДОНЕЧЧИНИ.

LEGAL SCIENCES

140. *Koval O.* 852
LEGAL ISSUES OF CREATION AND USE OF THE HOLOGRAMS.
141. *Блошкіна О. О.* 855
ВИЩИЙ АНТИКОРУПЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ В СИСТЕМІ
ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ.
142. *Власюк Т. М., Фастовець Н. В.* 861
РОЛЬ ВИХОВНОЇ ФУНКЦІЇ ПРАВА У ФОРМУВАННІ
ОСОБИСТОСТІ.
143. *Макеєва О. М., Козир В. С.* 864
ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЮРИСТА В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.
144. *Онїщик Ю. В., Клименко М. С.* 869
ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В
УКРАЇНІ.

145. **Фастовець Н. В.** 874
СПІВВІДНОШЕННЯ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОГО І
НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА.
146. **Фастовець Н. В., Отруба В. В.** 878
ПІДЗАКОННІ АКТИ: ПОНЯТТЯ І ВИДИ.

BIOLOGICAL SCIENCES

УДК 003.083

ВИКОРИСТАННЯ АБРЕВІАТУР У НАВЧАЛЬНІЙ БІОЛОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Божко Е. О.

студентка 32-БІ групи

Яременко-Гасюк О. О.

науковий керівник, кандидат педагогічних наук, доцент

НПУ імені М. П. Драгоманова

В наш час, в епоху стрімкого прогресу, щоденний потік інформації не тільки перевищив когнітивні здібності пересічного громадянина, але й продовжує невпинно зростати. Саме тому в сучасному суспільстві все ширше застосовується найкращий спосіб скорочення слів та виразів, тобто аббревіатури.

Крім того, скорочення слів застосовується в усіх галузях. Їх використання полегшує запам'ятовування довгих назв і одночасно вживання іншомовних назв без потреби їх розгортання й пояснення (наприклад в рекламах). Треба ще пам'ятати, що наразі переважає тенденція щодо появи нових аббревіатур.

Абревіатура (італ. *abbreviatura* від лат. *brevis* - короткий) - слово, утворене скороченням слова або словосполучення і читане за алфавітною назвою початкових літер або за початковими звуками слів, що входять до нього. [3]

Акроніми - це також скорочення, в яких перші літери кожного слова у фразі використовуються для створення нового слова (наприклад, коли Всесвітня Організація з Охорони Здоров'я скорочується до "ВООЗ" (WHO)). Такі скорочення в біології, хімії та медицині дозволяють збільшити швидкість читання й ефективність подання інформації. Одними з перших аббревіатури і акроніми з'явилися в античних написах, пізніше в рукописах. За допомогою так званої суспензії використовуючи початкові літери слів, римляни скорочували

спочатку імена власні (G. - Gaius, Q. - Quintus), а згодом і інші слова (cos. - consul, v. c. - virclarissimus, "найясніший муж").

Стародавні римські аббревіатури перейшли разом з латинською мовою в середньовіччя, де вони зустрічались насамперед у написах і на монетах, а потім у рукописах, особливо починаючи з XI століття, також і в грамотах. [1]

З лінгвістичної точки зору, можна виділити такі 5 типів - слів, що утворюються внаслідок скорочення фразових термінів до їхніх початкових літер: акроніми, алфавітні, складні, графічні, латинські, які найбільш характерні для сучасної англійської мови та для мови наукових досліджень:

1) акроніми - це ініціальні лексичні аббревіатури, що вимовляються як слова нового типу, фонетична структура котрих відповідає фонетичній структурі одноморфемних слів, а читаються, відповідно до правил орфоєпії як звичайні слова: AIDS (acquired immunodeficiency syndrome) - СНІД (синдром набутого імунного дефіциту);

2) алфавітні - мають повну алфавітну вимову і наголос: MRI [emɑ:r'aɪ] (Magnetic resonance imaging) - МРТ Магнітно-резонансна томографія;

3) складні - першим їхнім елементом є буква (букви) і другим - ціле слово: fission (Atom fission- розщеплення атому), H-bomb (Hydrogen bomb- воднева бомба), X-rays – рентгенівські промені;

4) графічні - вживаються у текстах для економії місця і вимовляються як відповідні нескорочені слова: BP (blood pressure) - кров'яний тиск; GB (gall bladder) - жовчний міхур;

5) латинські - інколи не читаються як латинські слова, а як окремі букви або виражаються їхніми англійськими еквівалентами: A.M., a.m. [ei ɹem] (antemeridian - before midday) - до полудня, A.D. [eiɹ di:] (anno Domini) - нашої ери); v.v. (vice versa) - навпаки; ac (ante cibum) - перед їжею [4].

Внаслідок широкого вживання скорочень існує багато омонімічних форм, що спричиняє труднощі при виборі потрібного значення:

ACD= active cell death - активна загибель клітини;

ACD= acid citrate dextrose (anticoagulant) - кислотна цитратна декстроза

(антикоагулянти);

ACD = anemia of chronic disease - анемія хронічного захворювання.

Проаналізувавши матеріал навчальних підручників з біології (9th Class Biology Book [5], 10th Class Biology Book [6], Class: XI. BIOLOGY. Mr. Sandeep Kumar. SUPPORT MATERIAL [7]) ми виявили, що найбільш популярні та часто використовуються латинські аббревіатури:

- e.g. (exempli gratia, for example) - напр. (наприклад);
- i.e. - (id est, that is) – тобто;
- etc. (від лат. et cetera) – і т.д. (і так далі).

У навчальних підручниках з біології складна аббревіатура зустрічається дуже рідко, прикладом цього є:

- E. coli (Escherichia coli) - кишкова паличка.

Натомість у підручниках з біології часто використовуються такі акроніми:

- AIDS (acquired immunodeficiency syndrome) -СНІД (синдром набутого імунодефіциту);
- HIV (human immunodeficiency virus)- ВІЛ (вірус імунодефіциту людини);
- SCOPE (Society for Conservation and Protection of Environment) - ТОіЗД (Товариство охорони і захисту довкілля);
- CAD (Coronary Artery Disease) - ІХС (Ішемічна хвороба серця).

Часто алфавітні аббревіатури можуть полегшити сприйняття тексту.

Наприклад, якщонаписати

- DNA (ДНК) замість Deoxyribonucleic acid (дезоксирибонуклеїнова кислота);
- RNA (РНК) замість Ribonucleic acid (рибонуклеїнова кислота);
- GMO (ГМО) замість a genetically modified organism (генетично-модифікований організм).

Під час вивчення матеріалів з підручників з біології учні ознайомлюються

з алфавітною абрєвіатурою, яку застосовують для різноманітних найменувань кодексів, товариств, програм, таких як:

- ICBN (International Code for Botanical Nomenclature) - МКБН (Міжнародний кодекс ботанічної номенклатури);
- ICZN (International Code of Zoological Nomenclature) - МКЗН (Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури);
- IUCN (The International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources) - МСОП (Міжнародний союз охорони природи та природних ресурсів);
- WFP (World Food Program) - ВПП (Всесвітня продовольча програма);
- WWF (the World Wildlife Fund) - WWF (Всесвітній фонд дикої природи);

У підручнику за 9 клас під час вивчення мікроскопу для зручності застосовують графічні абрєвіатури:

- LM (light microscope) - СМ (світловий мікроскоп);
- EM (electron microscope) - ЕМ (електронний мікроскоп);
- TEM (Transmission Electron Microscope) - ТЕМ (Трансмісійний електронний мікроскоп);

А у 10 та 11 класах під час вивчення людини та тварин у підручниках застосовують такі графічні абрєвіатури як:

- CNS (Central neural system) - ЦНС (Центральна нервова система);
- PNS (The peripheral nervous system) - ПНС (Периферична нервова система);
- UV (ultraviolet) - УФ (ультрафіолет).

Таким чином можна наголосити, що в навчальних підручниках з біології доволі часто використовуються абрєвіатури, при чому усіх типів, а з переходом учнів на наступний навчальний рік кількість скорочень збільшується. Отже, можемо зробити висновок, що використання абрєвіатур у навчальній літературі

є важливим елементом у поданні нового матеріалу. Використання скорочень дозволяє подати інформацію у концентрованій та графічно зручній для сприйняття формі, а також познайомити з мовою наукових досліджень і, таким чином, зрозуміти те, що співрозмовник хоче донести до нас. А розібратись з використанням аббревіатур та впоратися з будь-якими мовними труднощами допоможе вивчення мови, її правил, і трохи практики.

ДЖЕРЕЛА:

1. Аббревіатура [Електронний ресурс] // Знаймо – Режим доступу до ресурсу: <https://znaimo.com.ua/%D0%90%D0%B1%D1%80%D0%B5%D0%B2%D1%96%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0>.

2. Английскиесокращения и аббревиатуры [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.englishdom.com/blog/anglijskie-sokrashheniya-i-abbreviatury/>.

3. 5 слів аббревіатури. Скорочення і аббревіатури [Електронний ресурс] // kerchtt.ru – Режим доступу до ресурсу: <https://kerchtt.ru/uk/5-slov-abbreviatury-sokrashcheniya-i-abbreviatury/>.

4. Основні типи та різновиди сучасних англомовних аббревіатур [Електронний ресурс] // «Олбест». – 2013. – Режим доступу до ресурсу: https://knowledge.allbest.ru/languages/2c0b65635a3bd78b5c43a8c36_0.html#text.

5. 9th Class Biology Book [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.smadent.com/9th-class/biology-textbook.html>.

6. 10th Class Biology Book [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.smadent.com/10th-class/biology-textbook.html>.

7. Mr. Sandeep Kumar. SUPPORT MATERIAL. Class: XI. BIOLOGY [Електронний ресурс] / Mr. Sandeep Kumar, Mr. Sanjay Goel, Dr. Saroj Bala Sain // Delhi Bureau of Text Books. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://www.edudel.nic.in/welcome_folder/support_material_2018_19/11/11_biology_eng_2018.pdf.

УДК 581.138.1:582.736.3.65

**ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМПЛЕКСНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ШТАМУ
MEZORHYZOBIUM CICERY ТА ХЛОРМЕКВАТХЛОРИДУ ДЛЯ
ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ НУТУ КУЛЬТУРНОГО**

Голунова Людмила Андріївна,

к.б.н., доцент

Кур'ята Володимир Григорович,

д.б.н., професор

Байда Наталія Борисівна

Харчук Дар'я Русланівна

магістранти

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Анотація. В умовах польового дослідження вивчали вплив штаму *Mezorhizobium cicery* та комплексну дію штаму й ретарданту хлормекватхлориду на продукційний процес нуту культурного. Виявлено, що застосування препаратів сприяло активному формуванню бульбочок, за дії штаму та комплексного впливу препаратів, збільшенню площі листкової поверхні, вмісту хлорофілу та оптимізації продукційного процесу.

Ключові слова: нут (*Cicer arietinum* L.), штам *Mezorhizobium cicery*, продуктивність.

Вступ Нут культурний (*Cicer arietinum* L.) – давня однорічна рослина підкласу *Rosidae*, родини *Fabaceae*, яка не зустрічається в дикому стані. Він має ряд переваг над іншими зернобобовими рослинами. Культивують його через достатню холодо-, посухо- та мікозостійкість, як цінну харчову та кормову рослину і добрий попередник у сівозміні [3]. Не дивлячись на унікальні властивості, нут в Україні та світі ще мало поширений. Масштаби посівних площ та його врожайність далекі від можливого максимуму. На сьогодні, в

умовах економічної кризи, площі посівів зернобобових, як джерела рослинного білка, поступово зростають, однак продуктивність культури нуту залишається недостатньою.

Одним із важилів покращення врожаю бобових культур є використання регуляторів росту рослин, зокрема - ретардантів [4, 5]. Серед пріоритетних напрямків також використання можливостей симбіотичної азотфіксації для підвищення продуктивності бобових культур й поліпшення родючості ґрунту [2, 3]. При цьому, дані про ефективність застосування ретардантів на фоні передпосівної інокуляції насіння є поодинокими [1].

Мета роботи. Вивчити комплексну дію штаму *Mezorhizobium ciceri* та ретарданту хлормекватхлориду на продукційний процес нуту культурного.

Матеріали та методи. Досліди закладалися за польових умов вирощування у дослідному господарстві «Бохоницьке» Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН (м. Вінниця) на культурі нуту середньостиглого сорту Тріумф. Насінневий матеріал обробляли штамом бульбочкових бактерій *Mezorhizobium ciceri* МС 285 у день посіву; у контрольному варіанті (без інокуляції) насіння обробляли водою. У фазу бутонізації рослини обприскували 1%-вим водним розчином хлормекватхлориду. Досліджувані параметри вивчали за фазами розвитку.

Результати та обговорення. Нами встановлено, що обробка препаратами (штам та ретардант) призводить до морфологічних змін та інтенсивності росту рослин нуту. Зокрема, інокуляція насіння штамом *Mezorhizobium ciceri* МС 285 сприяла формуванню бульбочкових бактерій на коренях дослідних рослин. Кількість бульбочок у фазу цвітіння–початку формування бобів була більшою у варіанті із застосуванням лише штаму ($12,33 \pm 0,14$) проти $9,43 \pm 0,09$ у варіанті із сумісною дією препаратів. У фазу зелених бобів цей показник був вищим при застосуванні інгібітора на фоні бактеризації ($21,61 \pm 0,11$) проти $14,43 \pm 0,09$ за дії штаму. Аналогічна тенденція пролонгованої активності формування бульбочок відмічалася і для культури *Glycine max* [4, 6]. У контрольному варіанті бульбочки не формувалися, що свідчить про відсутність аборигенних штамів на

полях де раніше не вирощували цю культуру.

Відомо, що рівень азотфіксації значно впливає на функціонування фотосинтетичного апарату та урожай. Оброблені рослини характеризувалися більшою площею листової поверхні проти контрольних: $352,44 \pm 2,26$ см² у контролі, $423,13 \pm 1,11$ см² за дії бактеризації штамом *Mezorhizobium cicery* та $472,08 \pm 2,15$ см² при сумісній дії препаратів (інокуляції та хлормекватхлориду). Збільшення площі реалізувалося через посилення галуження стебла й закладання більшої кількості листків на рослинах.

Важливими показниками, що свідчать про стан фотосинтетичного апарату, є вміст пігментів. Встановлено, що у листках дослідних рослин нуту відбувалося збільшення вмісту хлорофілу. Застосування штаму сприяло збільшенню вмісту суми хлорофілів у листках: $0,318 \pm 0,01$ у контролі (у фазу зеленого бобу) проти – $0,366 \pm 0,02$ за дії штаму та відповідно $0,471 \pm 0,02$ мг/г при сумісній дії препаратів. Такі зміни фотосинтетичного апарату позитивно позначилися на продуктивності культури. Дія препаратів забезпечила кращу галузистість та бобоутворення (на контрольному варіанті формувалося - $14,76 \pm 2,13$, за дії *Mezorhizobium cicery* - $26,43 \pm 2,84$ при комплексному використанні препаратів - $31,27 \pm 2,26$ бобів.

Висновок: Використання штаму бульбочкових бактерій та комплексний вплив препаратів (інгібітора хлормекватхлориду на фоні передпосівної бактеризації насіння *Mezorhizobium cicery* МС 285) призводило до зростання площі листової поверхні, збільшення вмісту хлорофілів та покращення продукційного процесу нуту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Голунова Л.А., Кур'ята В.Г., Кобак С.Я. Дія штаму *Mezorhizobium cicery* і хлормекватхлориду на морфогенез і продуктивність рослин нуту // Біологія та екологія. 2021. Том 7. № 1. С. 17-21.
2. Бушулян О.В., Січкара В.І. Нут: генетика, селекція, насінництво, технологія вирощування : Монографія. Одеса, 2009. 248 с.

3. Коць С.Я., Моргун В.В., Патыка В.Ф. и др. Биологическая фиксация азота: бобово-ризобиальный симбиоз:[Монография в 4-х т.]. Т.1. К., Логос, 2010. 508 с.

4. Кур'ята В.Г., Голунова Л.А., Береговенко С.К. Ефективність системи соя – *Bradyrhizobium japonicum* за дії паклобутразолу // Фізіологія і біохімія культурних рослин, 2010, том 42, С. 218-224.

5. Kuryata V.G., Golunova L.A. Peculiarities of the formation and functioning of soybean-rhizobial complexes and the productivity of soybean culture under the influence of retardant of paclobutrazol // Ukrainian Journal of Ecology, (2018) 8 (3), P. 98-105.

6. V. Kuryata, L. Golynova, I. Poprotska, O. Khodanitska Symbiotic nitrogen fixation of soybean-rhizobium complexes and productivity of soybean culture as affected by the retardant chlormequat chloride // Ukrainian Journal of Ecology, (2019), 9 (2), 5-13.

ЕКОТОКСИКАНТИ

Юдіна Єлизавета Олександрівна

студент

Одеський державний екологічний університет

м. Одеса, Україна

Анотація: На початку 60-х років ХХ століття людство вперше стало усвідомлювати серйозність екологічних проблем, які встають перед ним, і крихкість самого існування життя на планеті Земля. Реальністю стали глобальне потепління клімату, виникнення озонових дір над полюсами, убіквітарне (повсюдне) поширення токсикантів і забруднення води, повітря, ґрунтів, продуктів харчування шкідливими хімічними речовинами, вимирання багатьох видів рослин і тварин, зниження біорізноманітності внаслідок діяльності зростаючого народонаселення планети. Забруднення природного середовища газоподібними, рідкими і твердими речовинами та відходами виробництва, що викликає деградацію середовища проживання і завдає шкоди здоров'ю населення, залишається найбільш гострою екологічною проблемою, має пріоритетне соціальне і економічне значення.

Ключові слова: екотоксиканти, неорганічні екотоксиканти, органічні екотоксиканти, поліциклічні ароматичні вуглеводні, діоксини.

Екотоксиканти – ядовиті хімічні забруднювачі навколишнього середовища, здатні тривалий час зберігатись, мігрувати і накопичуватись в її біотичних і абіотичних компонентах, створюючи тривалу токсичну дію на людину та тварин. Забруднення природного середовища газоподібними, рідкими та твердими речовинами і відходами виробництва, котре викликає деградацію середовища існування і наносить шкоду здоров'ю населення, залишається найбільш гострою екологічною проблемою, котра має пріоритетні соціальні та економічні значення.

Сьогодні, коли швидкість збільшення шкідливої дії середовищних факторів і інтенсивність їх впливу вже виходять за межі біологічної адаптованості екосистем до змін середовища існування і створює пряму загрозу життю та здоров'ю населення, всестороннє вивчення екотоксикантів і розробка мій боротьби з їх розповсюдженням і пошкоджуючою дією являються актуальною проблемою всесвітнього значення. Екотоксиканти – це екологічно небезпечні фактори хімічної природи. В концентраціях, перевищуючих природній рівень, екотоксиканти здійснюють токсичну дію, як на навколишнє середовище, так і на здоров'я людини. Характер шкідливої дії забруднюючих речовин надзвичайно різноманітний. Окис вуглецю і двоокис азоту зв'язують гемоглобін крові і при великих концентраціях це небезпечно для життя. Сірчистий ангидрид і деякі вуглеводні роблять подразну дію на слизову оболонку дихальних шляхів, а сірчистий ангидрид, крім того, згубний для багатьох видів рослин. Серед вуглеводнів можуть бути речовини, наділені канцерогенними властивостями (наприклад, бензопирен) або з різким неприємним запахом. Вуглеводні під дією сонячного світла вступають у фотохімічні реакції з окисами азоту, створюючи широкий спектр речовин, що прискорюють корозію різноманітних матеріалів, шкідливо діють на рослинність, а також є однією з причин утворення «смогу», спроможного, крім усього іншого, обумовити масові легеневі та інші захворювання. Викиди часток сажі небажані тому (крім суто естетичних причин), що задимленість повітря зменшує видимість на території, а особливо дрібні частки, потрапляючи в легені, завдають шкоди здоров'ю людини.

Сьогодні при вивченні екотоксикантів велика увага приділяється особливостям їх кінетики, метаболізму, біотрансформації, кумуляції і концентрації; руху по харчових ланцюжках; переносу і переходам з одного середовища до іншого; можливостям перетворень у вторинні забруднювачі; їх впливу на різні організми, що входять до екосистеми.

До екотоксикантів, що мають пріоритетне значення за ступенем небезпеки для довкілля і здоров'я людини, з неорганічних відносяться важкі метали, а з

органічних — нафта і нафтопродукти, поліхлоровані і поліциклічні ароматичні вуглеводні. Особливу небезпеку для людини являють собою стійкі екотоксиканти діоксини, які призводять до розвитку діоксинової патології.

1.1 Основні неорганічні екотоксиканти

Основними неорганічними екотоксикантами є важкі метали. До групи важких металів відносять, за винятком благородних і рідкісних, ті з металів, які мають щільність понад 8 тис.кг/м³. (Ртуть, свинець, мідь, цинк, нікель, кадмій, кобальт, сурму, вісмут, олово, ванадій, напівметал миш'як та ін.). Багато хто з них широко поширені в довкіллі і здатні викликати захворювання у людей.

Основний постачальник важких металів — підприємства кольорової металургії. Сильне забруднення свинцем та іншими важкими металами спостерігається навколо автострад. Частина техногенних викидів важких металів надходить в атмосферу у вигляді тонких аерозолів і переноситься на значні відстані, приводячи до глобального забруднення.

Механізми токсичної дії важких металів різні. Багато металів при певних концентраціях інгібують дію ферментів (мідь, ртуть). Деякі метали утворюють хелатоподібні комплекси зі звичайними метаболітами, порушуючи обмін речовин (залізо). Інші метали пошкоджують клітинні мембрани, змінюючи їх проникність і інші властивості. Деякі метали конкурують з необхідними організму елементами (стронцій-90 може заміщати в організмі Са, цезій-137 — калій, кадмій може заміщати цинк).

1.2 Основні органічні екотоксиканти

Нітрати являють собою солі азотної кислоти (HNO₃, нітриту ж є солями азотистої кислоти (HNO₂). Нітриту легко окислюються до відповідних нітратів. Концентрація перших в середовищі зазвичай дуже низька (у воді, наприклад 1-10 мг/л), в той час як концентрація нітратів висока (50-100 мг/л). Серед нітратів найбільш відомі нітрати амонію, натрію, калію, кальцію, зазвичай звані селітрами. Всі селітри широко і давно використовуються як добрива.

Токсичні впливи нітратів/нітритів досить повно вивчені на різних видах тварин, включаючи гідробіонтів, і на людину. Смертельна доза нітратів для

людей становить 8-15 г, а нітритів істотно нижче — 0,18 г для дітей і старих, і 2,5 г для дорослих.

Особливо слід сказати про нітрозаміни — речовин вельми простої хімічної структури, знайомі кожному хіміку. Нижчі нітрозаміни — діетил- і диметилнітрозамін (НДЕА і НДМА) вперше були синтезовані в другій половині ХІХ ст. Нітрозосполуки широко застосовуються в промисловості як компонент ракетного палива, антиоксидантів, є проміжними продуктами синтезу барвників, лікарських препаратів і т. Д. Нітрозосполуки входять також до складу протикорозійним препаратів, застосовуються як пестициди і протипухлинні агенти.

Винятково важливою особливістю нітрозамінів є можливість їх утворення з хімічних попередників в об'єктах довкілля, в продуктах харчування і навіть в організмі. Ці агенти мають широкий спектр біологічних ефектів, однак головним і, очевидно, найбільш небезпечною їх властивістю, є здатність викликати пухлини. Встановлено, що із 332 різних нітрозосполук, вивчених до кінця ХХ ст., 290 (87%) виявилися здатними викликати пухлини в експерименті на тваринах. В цілому, навіть відносячи нітрозосполуки до групи 2А, експерти МАІР неодноразово підкреслювали, що найбільш поширені НДМА і НДЕА доцільно розглядати як практично канцерогенні для людини, тобто як фактори групи 1. Нітрозосполуки мають також і трансплацентарну дію і при попаданні в організм вагітних самок викликають токсичний ефект на ембріони, що призводить до розвитку каліцтв і / або пухлин у потомства. Встановлено, що ембріон найбільш чутливий до летального впливу нітрозосполук в перші дні вагітності, канцерогенний — на стадії гістогенезу, і тератогенний — на стадії органогенезу. При екстраполяції цих спостережень на людину, дослідники прийшли до висновку, що найбільший ризик ембріотоксичної дії припадає на 1-й та 3-6-й тижні вагітності, тератогенної — на 2-8-му, а канцерогенної — на період пізніше 6 тижнів вагітності.

1..3 Поліциклічні ароматичні вуглеводні

Відома величезна кількість поліциклічних ароматичних вуглеводнів

(ПАВ). Сполуки цієї групи поширені убіквітарно і зустрічаються практично у всіх сферах довкілля людини. Індикаторне значення для всіх ПАВ має бензо(а)-пірен (БП). Це положення вперше було сформульовано ще в 1966 р. Л. М. Шабодом і його школою (А. П. Ільницький, Г. А. Білицький, А. Я. Хесин, А. Б. Линник та ін.).

Встановлено, що БП і інші ПАВ виникають як продукт абіогенного походження в результаті вулканічної діяльності. Експериментально доведено і можливість синтезу ПАВ різними мікроорганізмами і рослинами, цим шляхом в біосферу надходить щорічно до 1000 тонн БП. У формуванні природного фону БП беруть участь й інші джерела, наприклад, лісові пожежі.

Основні антропогенні джерела ПАВ

1. Стаціонарні, тобто промислові викиди від коксохімічних, металургійних, нафтопереробних і інших виробництв, а також опалювальних систем і підприємств теплоенергетики;

2. Пересувні, тобто наземний, в основному, автомобільний транспорт, авіація, водний транспорт. Встановлено, що тільки за 1 хв роботи газотурбінний двигун сучасного літака викидає в атмосферу 2-4 мг БП. В атмосферу від цього джерела надходить щорічно понад 5000 тонн БП. БП і інші ПАВ утворюються головним чином у процесі горіння самих різних горючих матеріалів (вугілля, деревина, сланці, нафтопродукти) при температурах близько 80 °С і понад 500 °С. ПАВ потрапляють в атмосферу зі смолистими речовинами (димові гази, кіптява, сажа і т. Д.), надходять у водойми зі стоками різних видів, атмосферними опадами, викидами водного транспорту і т. Д.

Оскільки в нафті вміст БП коливається в дуже широких межах (за вітчизняними даними — від 250 до 8050 мкг/кг), то вельми актуальна проблема забруднення середовища сировою нафтою в результаті її видобутку і транспортування. Особливо сильно землі забруднені нафтою і нафтопродуктами в регіонах, насичених нафтопромислами і нафтопереробними підприємствами, а також у місцях аварій на трубопроводах.

1.4. Діоксини

Діоксини і діоксиноподібні сполуки являють собою найбільш небезпечну хімічну загрозу для здоров'я і біологічної цілісності людства і довкілля. До діоксинів відносять велику групу високотоксичних речовин — поліхлорованих або полібромованих дібензодіоксинів і дібензофуранів. Під загальною умовною назвою «діоксини» розглядається велика група полігалогенованих ароматичних сполук, що мають подібні фізико-хімічні властивості і механізми біологічної дії. Ця група об'єднує 2,3,7,8-тетрахлордібензо-*p*-діоксин (ТХДД, діоксин), який має найбільшу біологічну активність, і цілий ряд споріднених діоксину, так званих «діоксиноподібних» або «діоксинмістких» сполук з відносно меншою біологічною активністю. До останніх відносяться певні ізомери поліхлорованих дібензо-*p*-діоксинів (ПХДД), дібензофуранів (ПХДФ) і біфенілів (ПХБ).

Докисни, будучи хімічно і фізико-хімічно практично абсолютно інертними речовинами, характеризуються надзвичайно високою токсичністю, небезпекою і політропною або пантропною біологічною активністю. Діоксини — надзвичайно стабільні в сильноокислих і лужних розчинах, стійкі до дії окислювачів. Розчиняються діоксини добре лише в органічних розчинниках. Розчинність у воді $\sim 10^{-7}$ мг/л, однак у присутності водорозчинних полімерних речовин (наприклад, гумусових і фульвокислот) розчинність підвищується за рахунок процесів комплексоутворення.

Основними джерелами утворення діоксинів є підприємства хімічної, електротехнічної, лісової, деревообробної, целюлозно-паперової промисловості та кольорової металургії, тобто ті підприємства, де у виробничому циклі використовуються хлорорганічний синтез, спалювання хлорорганічних сполук, процеси хлорування при відбілюванні целюлози в целюлозно-паперовій промисловості, одержання металів з їх хлоридів при високотемпературних процесах. Велика кількість діоксинів надходить в атмосферу при виробництві теплової та електричної енергії на ТЕЦ, що працюють на вугіллі, дизельному паливі, мазуті, а також при спалюванні побутового та промислового сміття на сміттєпереробних підприємствах. Значний внесок у забруднення довкілля

діоксинами вносять викиди автотранспорту. В останні десятиліття діоксин і діоксинмісткі екотоксиканти безперервно синтезуються людством у все зростаючих масштабах, потрапляють у природне середовище і накопичуються в ньому.

Впливу діоксинів піддається майже будь-який житель міста, тому що, поряд з целюлозно-паперовими комбінатами, джерелами діоксинів є такі об'єкти як сміттєспалювальні заводи, дизельне паливо, ТЕЦ, що працюють на вугіллі з домішками хлору, деревообробні підприємства, палаючі звалища, питна вода, в яку діоксини потрапляють при хлоруванні. Щоправда, діоксин був виявлений і в муміях жителів Гренландії, померлих за багато сотень років до початку індустріальної революції. Цей факт дає підставу вважати, що діоксини утворювалися не тільки в індустріальну еру при певних видах хімічного синтезу, але і значно раніше при будь-яких процесах горіння, хоча і не в таких масштабах як в останні 200 років. Накопиченню діоксинів у довкіллі сприяли аварії на великих промислових підприємствах США (1949 р.), ФРН (1953 р.), Голландії (1963 р.), аварії в Севезо (1976 р.), в Уфі (1992 р.), однак особливо великі зони зараження досі є у В'єтнамі.

Діоксини можуть надходити в організм людини всіма можливими шляхами: через шлунково-кишковий тракт із зараженою їжею і водою, через неушкоджену і пошкоджену шкіру, інгаляційно з частинками аерозолів, через відкриті слизові оболонки і ін.; трансплацентарно і з молоком матері передаються плоду і дитині. Ці ксенобіотики мають виражену здатність до матеріальної кумуляції: період напіввиведення ТХДД з організму людини становить від 5,8 до 32,5 років, у середньому — 7,4 року. Розрахункова середня смертельна доза діоксину при одноразовому надходженні в організм людини становить приблизно 50 мкг/кг маси тіла, мінімальна діюча доза — орієнтовно 0,1 мкг/кг

Основним прийнятим показником токсичності діоксину служить їх онкотоксичність, що виражається в частках від найбільш токсичного зі всіх синтетичних речовин — 2,3,7,8-тетрахлордібензодіоксину (ТХДД).

У природі діоксини випаровуються з поверхні досить повільно. Вони поступово переходять в органічну фазу ґрунту або води, мігрують у вигляді комплексів з органічними речовинами і включаються в харчові ланцюги.

Довгий час негативний вплив діоксинів на живу речовину залишався непоміченим, так як, ці сполуки, не будучи цільовими продуктами людської діяльності, присутні в продукції або відходах численних технологій у вигляді мікродошук. Однак всі діоксини мають високу біологічну активність. Потрапляючи в живі організми, діоксини не виводяться і, накопичуючись в організмі, впливають на важливі біохімічні процеси. Особливо схильні до вражаючої дії діоксинів жінки і діти.

Головна небезпека діоксинів в їхньому впливі на імуноферментну систему людини. Пригнічуючи імунну систему, діоксини посилюють дію радіації, алергенів, токсинів, провають розвиток онкологічних захворювань, хвороб крові та кровотворної системи, ендокринної системи, вроджених каліцтв. Зміни передаються у спадок. Накопичуючись в організмі людини і тварин, діоксини викликають, в основному, віддалені ефекти: онкологічні захворювання, порушення розвитку, репродуктивні та імунологічні розлади, ендокринні порушення, які в сукупності позначають як «діоксинову патологію».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Екотоксикологія : навч. Посіб. / В. В. Снітинський, П. Р. Хірівський, П. С. Гнатів та ін. – Херсон : Олді-плюс, 2013. – 330 с
2. Фрумин Г. Т. Экологическая химия и экологическая токсикология. — СПб.: СПбГУ, 2000.

MEDICAL SCIENCES

APOPTOSIS AS THE MAIN ELEMENT OF THE FRACTAL MODEL OF AGING

Artemov Alexander Valentinovich

Candidate of Medical Sciences

Head of the Laboratory

of Pathological Anatomy and Conservation

of Donor Tissues of the State Institution

"The Filatov Institute of Eye Diseases and Tissue Therapy NAMS"

Buryachkovsky Eduard Stanislavovich

Candidate of Medical Sciences,

Associate Professor Odessa National Medical University

Annotation. Despite the initial mathematical adaptation of the term *fractal*, this concept has found application in the analysis of a number of natural objects, incl. biological. Of course, natural objects differ from abstract classical fractals, since the repetition of similarity at different levels of organization, in contrast to ideal objects, is limited by the size of elementary structures, such as cells. Nevertheless, the idea of fractal similarity has found application for the analysis of biological populations and some structures, for example, the circulatory system. The fractal model of aging assumes a repetition of the phenomenon from the lowest level of organization (genetic structures and cells) to organisms, although the absence of aging in the simplest organisms, it would seem, destroys the fractal similarity. However, if apoptosis, which is present at all levels of evolutionary development, is considered as a recurring fractal element, then this contradiction disappears. In other words, the aging of organisms is not the result of cell aging, which is absent at the initial path of evolution, but the elimination of cells as a result of apoptosis, which is present at all levels of evolution, but has different consequences for the simplest and complex multicellular organisms.

Key words: fractal, apoptosis, evolution, tissue system, aging

The concept of a fractal arose in mathematical modeling in the mid-70s of the last century in connection with the needs of modeling natural processes and describing some real objects and phenomena. This mathematical abstraction, proposed in the second half of the last century by B. Mandelbrot [1], is based on the real idea that large objects and system processes are often a collection of reduced copies. In evolutionary biology, the concept of fractality began to be used at the end of the last century to create a universal model of living matter. There are also statements that fractal relationships can be introduced into modeling the aging process. However, a concrete result in this direction has not yet been obtained.

Indeed, fractal schemes successfully model the relationship of various levels of organization from the cell to the organ and the organism as a whole, illustrating a single plan of evolution. However, when observing the recurrence of structural organization, functions, and biological phenomena during evolutionary complication, we are faced with a contradiction associated with the aging process. So, tracing the evolutionary path of the loss of immortality, we notice that it is not directly related to the transition from prokaryotic and unicellular to multicellular organization of living organisms.

It turns out that one of the fundamental phenomena falls out of the fractal scheme, thereby calling into question the validity of the entire model. However, the point is not in the inferiority of the fractal model in relation to this situation. Indeed, the main advantage of any model is its reliance on facts. Sometimes a mathematical model can lead to an understanding of the missing fact, as has happened more than once in theoretical physics. But the hasty use of a dubious and unproven fact can devalue the entire mathematical construction.

Thus, it is customary to consider the aging of a multicellular organism from the perspective of the aging of its constituent cells. Trying to fit aging into the fractal model of the evolutionary process, we impose on this model an unidentified fact - cell aging. In this case, we proceed only from the established dogma, which does not

allow the aging of the whole organism without aging of the cell. On the other hand, it is obvious that aging is not a universal property of living organisms, but appears only at a certain stage of evolution.

Thus, the fact of aging of multicellular organisms is transferred to the cell only on the basis that it is not possible to understand the aging of the whole from the medical and biological point of view without the aging of its constituent parts. As a result, a contradiction arises when aging becomes the result of independent evolution of the cell, not related to the evolutionary design as a whole. The noted contradiction can be avoided if, by inscribing aging into the fractal model of evolution, we operate only with proven facts. Thus, it should be noted that against the background of ineffective searches for the structural foundations of cell aging, the evolutionary essence of one of the fundamental phenomena - apoptosis, has not been noticed.

Apoptosis, which is often associated with information death, occurs spontaneously and does not require the accumulation of any damage inside cells. Many factors and triggers of apoptosis are well understood. However, all these mechanisms of cell death were not previously associated with the aging process. That is why it was not noticed that one of the main mechanisms triggering apoptosis - the loss of contact by a cell with its microenvironment - can become the main link in the progressive age-related loss of their cells. It is known that apoptotic fragmentation of a cell is associated with the impossibility of its division. Instead of dividing, the cell breaks up into fragments that are incapable of further vital activity. Thus, it becomes obvious that at the earliest evolutionary stage, the cell acquires the ability to die not from extreme external influences, but under completely physiological circumstances.

During the transition from the circular organization of DNA in bacteria to a linear one characteristic of the cellular genome and suggesting restrictions in transcription associated with the presence of telomeres, apoptosis appears as an undoubted element of the fractal, which can be traced at all evolutionary levels. Apoptotic cell death, as an element of its physiological existence, persists at all stages of evolutionary development. However, there are various implications for unicellular and complex multicellular organisms. So, at the level of unicellular and simplest

multicellular organisms, apoptotic elimination is compensated by the regenerative abilities of individual soma cells, manifested by the creation of new cell modules containing all the elements for independent life support. [2].

Thus, the phenomenon of aging appears not as a new evolutionary acquisition of a cell, but as a special manifestation at a higher level of living organization of a fundamental property that arose at the earliest stage of evolution. Apoptotic elimination of cells in highly differentiated tissue systems of complex multicellular organisms cannot be compensated for by the existing proliferative capabilities. Such proliferation in highly organized organisms takes on the features of physiological regeneration only to a very limited extent. For example, in humans, the restoration of the integrity of the skin can be noted here. However, complex differentiated tissue systems, including those responsible for life support (for example, the conducting system of the heart, the central nervous system), are not reproduced in similar situations.

So, the fractal model allows us to see aging as a new relationship between the elements of a fractal. Themselves, these elements remain in the same quality. In other words, cell aging is not inevitable in a highly organized multicellular organism, as is evident at the level of unicellular and simplest multicellular organisms. As noted above, apoptotic genes are also present in unicellular organisms, but this does not affect their immortality as a species. In the simplest multicellular organisms, apoptotic elimination also takes place, but it can be compensated by the proliferation of other parts of the soma. So, the potential immortality of individual protozoa organisms is provided by the primitivism of the structure, when an individual soma cell is able to reproduce the entire simple module, suitable for independent life support. Proliferative potencies are also preserved in higher organisms, but the cambial abilities of somatic cells here can be realized in a rather limited range, and sometimes, as with malignancy, can take on a pathological character. By the way, the absence of malignancy in protozoa is also a reflection of their simple tissue devices.[2].

Thus, the main difference between the simplest and highly organized

multicellular organisms emerges: the latter cannot restore the loss of cells in tissue systems. It is this loss that leads to a decrease in the functionality of tissues and organs, at a certain level becoming incompatible with life.

The fractal model gives us a variant of an alternative understanding of aging, when the age-related degradation of the whole occurs without the age-related degradation of its constituent elementary parts. Having abandoned the search for age-related negativity inside the cell, which has become mystical, we get a quite tangible morphological substrate of aging. The essence of these morphological changes is that the number of cells obtained at birth decreases at all tissue levels, and, consequently, the integral capacity of tissue systems and, along with this, organs and the body as a whole. The body weakens functionally, not because the cells weaken due to age, but because there are fewer of them.

The validity of this model can be seen on the example of the corneal endothelium, where age-related loss of viability is directly related to a decrease in cell numbers, regardless of age [3]. If we extrapolate this phenomenon to the whole organism, then we can conclude that tissues, organs and the organism as a whole age without aging of cells, i.e. without the accumulation of damage in them. Using the example of age-related changes in the corneal endothelium, we get an opportunity to get closer to understanding the nature of the stochastic mechanism of cell loss in tissues, the executor of which can be apoptosis. To see the main cause of aging in apoptosis, it is necessary to imagine it as a regular process that occurs throughout life. Not the fictional aging of cells, but their constant elimination throughout life leads to the loss of tissue functionality. If the same regularity is shown in the tissues of the organs that determine the viability, then the principle of aging outlined here will finally displace the contrived postulate of cell aging that is not found factual confirmation. And aging itself will cease to be an abstract phenomenon, but will be the same object of morphological research as other pathological processes.

LITERATURE

1. Mandel'brot B. Fraktal'naya geometriya prirody. — M.: «Institut komp'yuternyh issledovaniy», 2002.
2. Makrushin A.V. Kak i pochemu vznikli mekhanizmy stareniya i onkogeneza: gipoteza//ZHurnal obshchej biologii, 2007. №1.s.19-24
3. Artemov A.V. Starenie: neizbezhnost' kak sledstvie sluchajnosti (vvedenie v obshchuyu teoriyu stareniya)// Odessa: Interprint.2018.-116 S.

**SUPERFICIAL CARIES OF PERMANENT TEETH - CLINIC,
DIAGNOSIS, TREATMENT**

Denysenko Yevhen
Zaporozhye, dentist

Abstract: The clinical manifestations are quite diverse: from the chalky color of the stain on the enamel surface to of dental caries the pronounced destruction of the hard tissues of the tooth. These numerous forms of caries are essentially only successive stages (in the absence of treatment) of tooth decay. The progression of the carious process inevitably leads to the destruction of the entire thickness of the hard tissues of the tooth, perforation of its cavity and inflammation of the pulp (pulpitis) or periodontitis (periodontitis). Therefore, pulpitis and inflammatory processes in the periodontium, other tissues of the maxillofacial area, which occur due to the carious process, are called complications of caries.

Keywords: dental caries, pulpitis and inflammatory.

Diagnostic criteria:

Clinical

- complaints of minor pain, and more often the feeling of tingling in the tooth, which arise from chemical stimuli and pass quickly after their cessation
- possible short-term pain from temperature and mechanical stimuli, often at the location of the defect
- in the area of chalky color of the lesion of the enamel is a shallow defect (cavity), located within the enamel, the edges of the defect are uneven
- carious cavity is located within the enamel while maintaining the integrity of the enamel-dentin connection
- when probing there is roughness, softening of the enamel, probe delay
- sometimes against a background of a white carious spot only the surface

rough at probing is noted, however at the subsequent preparation under it the center of the softened enamel comes to light.

- the presence of chalky stain or defect on the enamel surface, often in the retention points (places of retention of food residues): fissures, pits of masticatory and other surfaces of the teeth, cervical region

- the appearance of a chalky color of the stain or enamel defect is observed some time after the eruption of the tooth

Auxiliary diagnostic criteria:

- an effective method of diagnosis and differential diagnosis of acute primary caries is the use of color reactions with different dyes: 2% aqueous solution of methylene blue, 0.1% aqueous solution of methylene red, carmine, congo, tropeolin, etc.

- for this purpose it is possible to use special dye preparations, for example, "Caries marker" ("VOCO"), "Caries Detector" ("Hager & Werken"), "Seek" (Ultradent), "Radsident" (Raduga-R), etc. - method of vital (vital) painting with 2% aqueous solution of methylene blue (damaged areas of enamel are painted)

Treatment:

Local treatment:

- professional oral hygiene
- teaching the patient rational oral hygiene
- individual selection of oral and toothbrush hygiene products
- appointment of therapeutic and prophylactic toothpastes containing calcium, fluorides, minerals; salt pastes, etc.

- local anesthesia (anesthetics)

- preparation of carious cavity;

- filling of carious cavity:

- when localizing the carious cavity on the vestibular surface of the front teeth and premolars, it is filled with composites, compomers, glass ionomer, silicate cements

- when localizing a carious cavity on the masticatory surface of molars:

preparation and filling of a carious cavity up to 2 mm in diameter with amalgam, composite, compomer or glass ionomer cement

- if the area of carious lesion is more than 2 mm - preparation and sealing of all fissures of the masticatory surface of the molar

- coating other chalk-colored areas of the fissures of the masticatory surface of the molars with sealant

- in the presence of a significant number of carious spots and enamel defects - remineralizing therapy using fluoride, calcium, remineralizing solutions, fluoride varnishes, etc.

- sealing (non-invasive, invasive) of fissures of masticatory teeth (cements, sealants of chemical and light polymerization)

- electrophoresis of fluoride preparations: 1-2% sodium fluoride solution, etc. (5-6 sessions)

- electrophoresis of calcium preparations: 10% solution of calcium gluconate, calcium chloride, 2.5% solution of calcium glycerophosphate (5-6 sessions)

- electrophoresis of remineralizing drugs such as "Remodent", etc.

General treatment:

- normalization of the diet with restriction of easily digestible carbohydrates (not more than 30 g of sugar per day)

- if necessary (for example, pregnant women) the appointment of complex preparations of calcium, fluoride, trace elements, vitamins (30 days, 2 courses per year)

Recommendations for patients:

- on rational oral hygiene and methods of brushing teeth

- for the purpose of individual hygiene products (toothbrushes of medium hardness, floss);

- for the purpose of therapeutic and prophylactic pastes containing fluorides, calcium salts and mineral salts

Recurrence prevention:

- dispensary supervision at the dentist (at least once a year), in case of

decompensated caries - more often

Possible results:

1). In the case of the effectiveness of the treatment - the filling completely fills the carious defect, when probing there is no gap between the filling and the hard tissues of the tooth. Restored shape, function and cosmetic qualities of the tooth. Stabilization of carious process, absence of signs of secondary caries is noted.

2). In case of ineffectiveness of the treatment - the emergence of a carious cavity within the enamel (secondary superficial caries) or further progression of the carious process (the emergence of secondary caries); the emergence of new foci of carious lesions on other teeth.

Criteria for treatment effectiveness:

Stabilization of the carious process, preservation of the filling for a long time, restoration of the shape, function and cosmetic qualities of the tooth.

УДК: 616.34-002-008.87:579.842.11]-06:616.23-007.272

**PATHOGENICITY AND VIRULENCE OF ESCHERICHIA COLI
PERSISTING IN THE COLON OF PATIENTS WITH CHRONIC
OBSTRUCTIVE BRONCHITIS**

Gavryliuk Olesia,
assistant of Professor
Sydorchuk Leonid,
PhD

Mikhieiev Andrii,
PhD

Dzhuriak Valentyna,
PhD

Sydorchuk Ihor
Professor.

Bukovinian State Medical University
Chernivtsy, Ukraine

Abstract: All patients with chronic obstructive bronchitis in the colon persist non-pathogenic for the biotope *E.coli*, and associated with this taxon pathogenic (*E.coli* Hly +, EPEC, ETEC, EHEC and EIEC) and opportunistic *E.coli* with reduced enzyme activity.

Resident strains of *E.coli* in the colon microbiome persist in an elevated population level, pathogenic and opportunistic *Escherichia coli* has moderate population levels, quantitative dominance and level of participation in self-regulation of the colon microbiome in patients with chronic obstructive bronchitis.

Pathogenic and opportunistic *Escherichia coli*, persistent in the colon microbiome of patients with chronic obstructive bronchitis, show high adhesive activity and immunosuppressive effect on factors of nonspecific anti-infective protection (antilysozyme and anticomplementary activity).

Key words: intestinal *Escherichia coli*, chronic obstructive bronchitis.

Introduction. The problem of intestinal infections is very relevant due to their

global spread and relatively low effectiveness of chemotherapeutic and immunotropic drugs. This is largely due to the nature of the pathogens, especially the group of enteropathogenic *Escherichia coli* or enteropathogenic *Escherichia coli*, which cause colienteritis in young children and adults.

Some of them are similar in their biological characteristics to common *Escherichia coli*, others to enterobacteria of the genus *Shigella*, *Salmonella*. Others produce an exotoxin that resembles cholero-gen in its properties. Persistence of enteropathogenic *Escherichia coli* affects both the clinical manifestation and the epidemiological features of diseases that cause enteropathogenic *Escherichia coli*. OK-antigenic specificity of *Escherichia coli* to some extent their enteropathogenicity, determined by the special chemical structure of the cell wall polysaccharide (antigen). However, it is still impossible to give a positive explanation for the systematic emergence of new antigenic variants of *Escherichia* and predict the clinical and epidemiological consequences of their spread in different geographical areas. This problem in the future can be solved only on the basis of a comprehensive study of the persistence of enteropathogenic *Escherichia* in different contingents of the population and biological properties of *Escherichia*, especially the establishment of genetic determinants that determine their enteropathogenicity to humans. Today the etiological role and epidemiological significance of different serogroups of *Escherichia coli* have been established: some in enterocolitis in children, others in urinary tract infections, appendicitis, cholecystitis. Enteropathogenic *Escherichia coli* associated with bronchopulmonary pathology has not been described in the literature. Therefore, the study of enteropathogenic *Escherichia coli* that persists in the colon microbiome in patients with chronic obstructive bronchitis is relevant.

Objective: Study of taxonomic composition, population level, microecological indicators of the ecosystem "host-microbiome" of the colon microbiota of patients with chronic obstructive bronchitis to determine the persistence of enteropathogenic *Escherichia coli* in the intestines of patients, their pathogenicity and immunosuppression.

Materials and methods. The content of the colon cavity in 63 patients with

chronic obstructive bronchitis (COB) aged 19-49 years (mean age 37.27 ± 3.87 years), men - 36 (57.14%), women - 27 (42.86%). The clinical diagnosis was validated on the basis of typical complaints, anamnesis, results of clinical and laboratory studies, instrumental examination involving modern instruments in accordance with the recommendations of the Order of the Ministry of Health of Ukraine №128 of 19.03.2007. "On approval of clinical protocols for medical care in the specialty "Pulmonology". The control group consisted of 47 healthy individuals aged 20-47 years (mean age 37.97 ± 3.74 years), who during the previous 6-8 months did not suffer from any infectious and non-infectious diseases, did not use antimicrobial and immunotropic drugs during this period and traditional food and drinks were used for food.

The clinical material for bacteriological examination was fresh contents (feces) of the colon cavity. The average portion of fresh stool was selected in sterile (after autoclaving) vials, delivered to the microbiological laboratory of the department, the study began no later than two hours after collection of material. 1g of freshly collected faeces was collected and thoroughly ground in a sterile mortar with 9 ml of sterile buffer solution for better storage of obligate anaerobic bacteria and possible seeding on individual sectors of agar medium. From this main dilution ($1:10=10^{-1}$) cultures were carried out on solid nutrient media Endo, Levin, Ploskirev with syntomycin to detect pathogenic bacteria (genera *Shigella*, *Salmonella*, etc.). From the main dilution (10^{-1}) was made a titration series of successive ten-fold dilutions of the bacterial mixture in a buffer solution from 10^{-2} to 10^{-12} . From these dilutions, 0.01 ml of the mixture was collected with a sterile micropipette and applied to the sectors of the solid nutrient medium optimal for each taxon, and thoroughly rubbed with a sterile glass spatula on the surface of the medium. Crops of aerobic and facultative anaerobic bacteria, fungi of the genus *Candida* were cultured in a thermostat at the optimum temperature and term. Obligatory anaerobic bacteria were cultured in a stationary anaerostat "CO₂-incubator T-125" (Sweden) for 5-7 days (when growth occurs), sometimes up to 14 days. At the end of cultivation, we studied the same type of colonies for each taxon and counted them to establish the population level. Pure

cultures were obtained from the colonies, which were identified by morphological, tinctorial, cultural, biochemical properties, signs of virulence, antigenic structure and phagotype (if necessary). In some cases, diagnostic systems "Stafi-test-16", "Enterotest-24", "Coli-test-16" produced by JSC "LyahamaR" (Czech Republic) were used. Given that the number of bacteria and yeasts of the genus *Candida* per 1 gram of feces reaches millions and billions, for the convenience of the material was calculated decimal logarithm of quantitative indicators (lg CFU/g) microbiota. To reveal the mechanisms of colonization of the habitat by microbiota, an ecological method was used, which allowed to characterize the coexistence of representatives of the ecosystem "macroorganism-microbiome" and trace the direction of changes in the microecology of the colon in chronic obstructive bronchitis. The typology of dominants was carried out on the basis of determining the coefficient of constancy, the characteristics of species richness were determined by the Margaleff index, diversity - by the Whittaker index, the degree of dominance - by the Simpson and Berger-Parker indices [Sidorchuk L.I. / 2017].

The adhesive activity of isolated *E.coli* cultures was determined on native human erythrocytes. Daily broth cultures of *E.coli*, *E.coli* Lac-, *E.coli* Hly +, EPEC, ETEC, EHEC, EIEC were used in the work. Daily cultures and erythrocytes were washed twice with buffer solution and prepared a microbial mixture with a density of 10^9 c/ml according to the optical standard, the concentration of erythrocytes was adjusted to 100 million/ml. 0.5 ml of erythrocyte suspension was added to sterile tubes and 0.5 ml of enterobacterial culture suspension was added immediately. The mixture of erythrocytes and enterobacteria was incubated in a thermostat (37⁰C) for 30 min, periodically (every 5-10 min) stirred, then washed with buffer solution and from the precipitate prepared micropreparations on clean slides, dried, fixed with ethanol for 20 min for 45 minutes Direct adhesion microscopy determined the average adhesion of 25 erythrocytes. The degree of adhesion was determined by the number of adhered enterobacteria per erythrocyte: non-adhesive - from - 3-6, low-adhesion - 1-2, medium-adhesive- 7-10 bacteria and high-adhesion - more than 10 bacteria per erythrocyte.

Determination of antilysozyme and anticomplementary activity was performed by the methods described by O.V. Bukharin [1].

Statistical processing of digital data was performed using the Statistica for Windows 6.0 software package using the Student t-test. The results were considered plausible at $P < 0.05$.

Research results and their discussion. Enteropathogenic *Escherichia coli* is a group of intestinal bacteria that includes a large number of biochemical types, some of which show signs of *Escherichia coli*, while others differ little from *Shigella*. Serological identification by OK or OB antigens plays an important role in the identification of *Escherichia coli*, which played a crucial role in the microbiological diagnosis of *Escherichia coli*. O-antigens of *Escherichia coli*, *Shigella* and *Salmonella* have a similar chemical structure and are localized in the lipopolysaccharide of the cell wall of these bacteria. Their specificity is determined by the composition of hexasaccharides, which are the final carbohydrates in the polysaccharide chain. K-antigens are characterized by the presence of numerous serological variants, show agglutinability, agglutinogenicity and agglutinin-binding activity. H-antigens are detected in active motile flagellar cultures of *E.coli*, they are associated with the protein flagellin and determine the typical specificity of enteropathogenic *Escherichia coli*. Each pathogenic and opportunistic microorganism is characterized by a set of factors of pathogenicity and virulence. For enteropathogenic *Escherichia* such factors are OK- or OV- antigens associated with endotoxin, enterotoxins, alpha-hemolysin toxin and other substances *Escherichia* (neurotoxin fibrinolysin, mutsynaza, lipase and other compounds - indole, skatole, hydrogen sulfide, etc. hitamin.). Antigenic structure and related pathogenicity and virulence factors have been identified in the identification of enteropathogenic (EPES), enterotoxigenic (ETES), enterohemorrhagic (EHES) and enteroinvasive (EIES) *E.coli*, as well as *E.coli*-producing alpha (*E.coli* Hly +) and *E.coli* with reduced enzymatic activity (*E.coli* Lac-) were used to isolate and identify enteropathogenic *Escherichia coli* that persists in the colon cavity of patients with chronic obstructive bronchitis (Table 1).

Table 1

Persistence in the colon cavity of patients with chronic obstructive bronchitis of pathogenic and opportunistic *Escherichia coli*

Taxons	Patients were examined	<i>Escherichia coli</i> was identified	Coefficient of constancy (%)	Coefficient of constants (%)	Species index			
					Margalef's Wealth	Whittaker's variety	domination	
							Simpson	Berger-Parker
<i>E.coli</i>	63	63	100,00	0,13	0,61	9,43	0,387	0,624
<i>E.coli</i> Lac-	63	16	25,00	0,03	0,16	2,40	0,024	0,158
<i>E.coli</i> Hly+	63	12	19,05	0,02	0,12	1,80	0,013	0,119
EPEC (O26,O55)	63	5	7,94	0,01	0,05	0,75	0,002	0,050
ETEC (O25,O27)	63	4	6,35	0,01	0,04	0,60	0,001	0,040
EHEC (O157)	63	1	1,59	-	0,01	0,15	-	0,010
EIEC (O112ac)	63	1	1,59	-	0,01	0,15	-	0,010

Note: (EPES) - enteropathogenic, (ETES) - enterotoxigenic, (EHES) - enterohemorrhagic and (EIEC) enteroinvasive *E.coli*.

All patients have common non-pathogenic *E.coli*, which is typical for this habitat. In addition, in some (61.90%) patients enteropathogenic enterobacteria were isolated and identified (Figure 1).

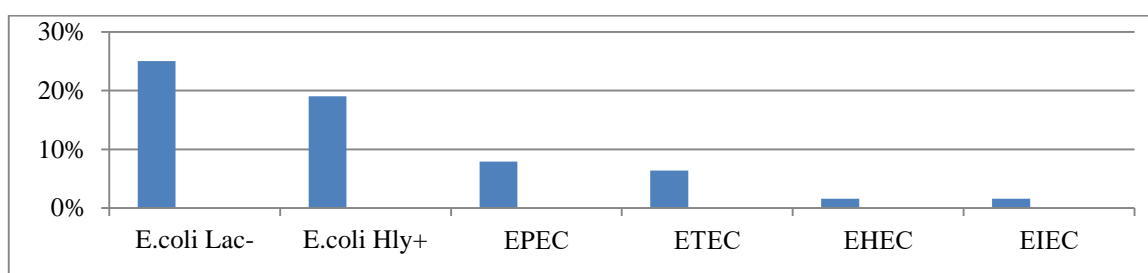

Figure 1. Coefficient of persistence of enteropathogenic *Escherichia coli* in the intestines of patients with COB.

In patients with COB, *E.coli* with reduced enzymatic activity, *E.coli*, which produce alpha-hemolysin, enteropathogenic *E.coli* (EPES), enterotoxigenic *E.coli* (ETES), enterohemorrhagic (EHES) and enteroinvasive (EIES) persist in the colon. To establish the role of pathogenic and opportunistic *Escherichia coli*, it is necessary

to study their population level. It is the population level that determines the infectious dose of the pathogen - *Escherichia coli* (Table 2).

Table 2

Population level of persistent *Escherichia coli* in patients with chronic obstructive bronchitis

<i>Escherichia</i> taxons	Population level in lg CFU/g M±m	Quantitative dominance coefficient	Significance factor	Coefficient of participation in self-regulation of the microbiome
<i>Escherichia coli</i>	9,55±0,91	134,70	0,18	231,55
<i>E.coli Lac-</i>	8,03±0,78	28,77	0,03	6,93
<i>E.coliHly+</i>	8,36±0,47	22,46	0,02	3,76
EPEC (O26, O55)	5,29±0,36	5,92	0,01	0,81
EPEC (O25, O27)	5,14±0,37	4,60	0,01	0,24
EHEC (O157)	5,78	1,30	-	0,08
EIEC (O112ac)	4,60	1,03	-	0,05

It has been shown that bacteria of the genus *Escherichia* in the colon cavity of patients with COB persist in a high population level (6.68 ± 0.58 lg CFU/g), which exceeds the infectious dose (5.00 lg CFU/g) of pathogenic and opportunistic enterobacteria. The highest population level is found in ordinary resident *Escherichia coli*. They also have a high coefficient of quantitative dominance and significance, as well as a coefficient of participation in the self-regulation of the microbiome of the colon cavity. However, enteropathogenic *Escherichia coli* is also involved in the self-regulation of the microbiome of the colon cavity, but it is significantly (20.36 times) lower-minimal, compared to conventional *Escherichia coli*.

Escherichia coli represent the largest part of the facultative-anaerobic component of the additional normobiota, which normally stimulates the immune reactivity of the host organism due to constant antigenic stimulation of local immunocompetent cells. Some strains of *E.coli* are able to synthesize vitamins B and K, colicins, microcins and other antimicrobial compounds. In patients with COB, the population level of *Escherichia coli* is increased by 7.30%, and taking into account

enteropathogenic *Escherichia coli* - by 13.50%, which can lead to a leading etiological factor of infectious-inflammatory process - enteral *Escherichia coli*. Today there is an opinion that there is practically no organ or system in which *Escherichia coli* could not provoke the development of infectious-inflammatory process. Therefore, the traditional overestimation of the role of *Escherichia coli* in the functioning of the intestinal normobiocenosis is insufficiently substantiated in modern conditions, as *Escherichia coli* play a secondary role in the physiological activity of the microbiome under normal functional conditions. Therefore, there is a need to establish signs of pathogenicity and virulence in isolated and identified *Escherichia coli*. Among the many problems of modern clinical microbiology, one of the most important is the study of the adhesive process of microorganisms. It is believed that adhesion plays a key role in the colonization of the mucous membranes of the macroorganism. Cytadhesion of the microbiota is determined on the one hand by the adhesion of the microbe, on the other - by the receptors of epithelial cells. Citadhesia is the first stage in the development of infectious-inflammatory processes caused by *Escherichia coli* (Table 3).

Table 3

Adhesive and anti-lysozyme activity (ALA) of *Escherichia coli* persisting in the colon in patients with chronic obstructive bronchitis

Strains <i>E.coli</i>	Number of tested strains	Adhesive availability		Anti-lysozyme activity	
		adhesion frequency (%)	The average adhesion index M±m	ALA frequency (%)	ALA in µg/ml od.opt. M±m
<i>Escherichia coli</i>	63	96,83	4,81±0,97	82,54	0,202±0,014
<i>E.coli Lac-</i>	16	93,75	5,07±1,04	56,25	0,115±0,008
<i>E.coli Hly+</i>	12	100,00	5,55±0,97	75,00	0,167±0,009
EPEC (O26, O55)	5	100,00	4,83±0,82	80,00	0,185±0,009
ETEC (O25, O27)	4	100,00	5,37±1,03	75,00	0,178±0,009
EHEC (O157)	1	100,00	6,78	100,00	0,153
EIEC (O112ac)	1	100,00	6,60	100,00	0,167

According to the results of the study of the adhesive properties of isolated

E.coli variants, most of them show cytoadhesion of different levels. The highest level of cytoadhesion was found in enterohemorrhagic (EHEC) and enteroinvasive (EIEC) *Escherichia*, slightly lower strength cytoadhesion was found in *E.coli* Hly +, ETEC and *E.coli* Lac-. The lowest level of cytoadhesion was found in resident *E.coli* and EPEC. Thus, the highest level of cytoadhesion characterizes pathogenic variants of *E.coli* (EHEC, EIEC, *E.coli* Hly +, ETEC).

Lysozyme (mureinase) is an enzyme that is synthesized by neutrophils, monocytes/macrophages, is contained in all biological fluids and causes their bactericidal properties and protection against pathogenic and opportunistic microbiota. The majority (56.25% to 100.0%) of *Escherichia coli* exhibit antilysozyme activity. The highest level of antilysozyme activity was found in resident *E.coli*, the lowest - in *E.coli* with reduced enzymatic activity. Thus, pathogenic and opportunistic *Escherichia coli* isolated from the colon cavity of patients with COB show not only high adhesion, but also exhibit immunosuppressive activity (Table 4).

Table 4

Anti-complementary activity (ACA) of *Escherichia coli*, persistent in the colon cavity of patients with chronic obstructive bronchitis

Taxons	Number of tested strains	5 CH ₅₀ /ml	10 CH ₅₀ /ml	20 CH ₅₀ /ml
		ACA detection rate (%)		
<i>Escherichia coli</i>	63	90,48	28,57	9,52
<i>E.coli</i> Lac-	16	93,75	4,00	-
<i>E.coli</i> Hly+	12	100,00	16,67	8,33
EPEC (O26, O55)	5	100,00	40,00	-
ETEC (O25, O27)	4	100,00	25,00	-
EHEC (O157)	1	100,00	-	
EIEC (O112ac)	1	100,00	-	

Complement functions as a multi-enzyme cascade, in which the product of one reaction is the enzyme for the next. At the same time, there is a constant increase in lytic potential - initially a relatively weak stimulus subsequently leads to a powerful final antimicrobial lytic effect. *Escherichia coli* persists in the colonic biotope inactivates the lytic activity of the complement system, which reduces the protective

function of non-specific anti-infective factors. At low complement concentrations, all isolated *E.coli* show anticomplementary activity. The highest level of anticomplementary activity was found in *E.coli* and *E.coli* Hly +.

Conclusions.

1. All patients with chronic obstructive bronchitis in the colon persist non-pathogenic for the biotope *E.coli*, and associated with this taxon pathogenic (*E.coli* Hly + in 19.05% of patients), EPEC - in 7.94%, ETEC - in 6.35%, EHEC and EIEC - in 1.59% of patients) and opportunistic *E.coli* with reduced enzymatic activity in 25.0% of patients.

2. Resident strains of *E.coli* in the colon microbiome persist in the increased (by 7.30%) population level, pathogenic and opportunistic *Escherichia coli* have moderate population levels, quantitative dominance and level of participation in self-regulation of the colon microbiome in chronic patients.

3. Pathogenic and opportunistic *Escherichia coli*, persisting in the colon microbiome of patients with chronic obstructive bronchitis, show high adhesive activity and immunosuppressive effect on non-specific anti-infective protection factors (antilisocyte and anticomplementary activity).

LITERATURE:

1. Bukharin OV Persistence of pathogenic bacteria. Moscow: Medicine, 1999. 368p.

2. Zimmermann P, Curtis N. The effect of antibiotics on the composition of the intestinal microbiota - a systematic review. J Infection. 2019;79(6):471-89. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jinf.2019.10.008>

3. Garrett WS, Gallini CA, Yatsunencko T, Michaud M, DuBois A, Delaney ML, Punit S, Karlsson M, Bry L, Glickman JN, Gordon JI, Onderdonk AB, Glimcher LH. Enterobacteriaceae Act in Concert with the Gut Microbiota to Induce Spontaneous and Maternally Transmitted Colitis. Cell Host & Microbe. 2010; 8 (3) : 292-300. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chom.2010.08.004>

4. Campos LC, Franzolin MR, Trabulsi LR. Diarrheagenic *Escherichia coli*

categories among the traditional enteropathogenic *E. coli* O serogroups: a review. *Memórias do Instituto Oswaldo Cruz*. 2004;99(6):545-52. DOI: <https://doi.org/10.1590/s0074-02762004000600001>

5. Osman K, Elhariri M, Mustafa A, AbdElhamed G. Identification of serotypes and virulence markers of *Escherichia coli* isolated from human stool and urine samples in Egypt. *Indian J Med Microbiology*. 2012;30(3):308. DOI: <https://doi.org/10.4103/0255-0857.99492>

6. Hasegawa K, Linnemann RW, Mansbach JM, Ajami JN, Espinola JA, Petrosino J. The fecal microbiota profile and bronchiolitis in infants. *J Pediatr*. 2016;138:1–9.

7. Rai S, Kaur A, Sethi GK, Goyal G, Kaur S, Arora H. Association of Fecal Microflora with Bronchiolitis. *Indian J Pediatr*. 2019; 86: 757. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12098-019-02929-0>

8. Bruzzese E, Callegari ML, Raia V, et al. Disrupted intestinal microbiota and intestinal inflammation in children with cystic fibrosis and its restoration with *Lactobacillus GG*: a randomised clinical trial. *PLoS One*. 2014;9:e87796.

9. Ichinohe T, Pang IK, Kumamoto Y, et al. Microbiota regulates immune defense against respiratory tract influenza A virus infection. *Proc Natl Acad Sci U S A*. 2011;108:5354–9.

10. Su Won Lee, Jin Kwan Choi, Won Kyung Yang, Seung Hyung Kim, Yee Ran Lyu, Yang Chun Park. () Clinical Research Trends of Gut Microbiome for Respiratory Diseases. *J Korean Med* 2021;42(3):119-38.

NEW APPROACHES TO COMPREHENSIVE TREATMENT OF PSORIASIS

Hayevska Marina Yurievna,
candidate of Medical Sciences associated professor
of the Department of Dermatology and Venereology

Poludnyak Roman Anatoliyovych,
Klobushnyak Alina Radionivna,
Bezruchak Liudmyla Volodymyrivna

Doctor-interns
Higher State Educational Establishment of Ukraine
"Bukovinian State Medical University"
Chernivtsi, Ukraine

Introduction Experimental and clinical studies have confirmed safety and the medical benefits of probiotics as immunomodulatory medications [1-2]. Recent advances have emphasized the critical effect of gastrointestinal bacteria in the pathology of inflammatory disorders, even, outside the gut. Probiotics have shown promising results for curing skin-influencing inflammatory disorders through modulating the immune response by manipulating the gut microbiome [3-5]. Psoriasis is a complex inflammatory skin disease, which exhibits a microbiome distinct from the normal skin. In the present review, we considered the impact of gastrointestinal microbiota on the psoriasis pathogenesis, and through literature survey, attempted to explore probiotic species utilized for psoriasis treatment [6-8]. The probiotic medication Enterogermina contains four strains of gram-positive aerobic endospore-forming bacterium *Bacillus clausii*, which has a wide range of antibacterial resistance. Bacterium *Bacillus clausii* is characterized by the unique ability of spore and vegetative forms for reproduction, survival and functional-metabolic activity in the gastrointestinal tract.

Bacillus clausii stimulate cellular and humoral immunity, which is especially important in the case of intestinal infections, synthesizing vitamins and amino acids. Biologically active substances that secrete bacteria *Bacillus clausii* provide the following effects of the medication: inhibition of pathogenic and

opportunistic flora, organization of optimal conditions for maintaining normal intestinal microflora, facilitating the splitting and absorption of food components; improvement of the immune-barrier function of the intestine, decrease in the level of anti-inflammatory cytokines.

While entering into the intestine the medication Enterogermina at a dose of 1-10 billion viable cells guarantees a content of 1ml of secretion of 10^6 - 10^7 colony-forming units of viable bacteria. The reasons for good tolerability of the medication are in its natural origin and the absence of any ballast substances, stabilizers and preservatives in its composition. The only auxiliary substance in medication is the presence of highly-purified water.

Objective of the work The objective of the research was to investigate the effectiveness of probiotic Enterogermina forte and hepatoprotector Chophytol usage in patients' treatment with atopic dermatitis.

Materials and methods 52 patients with atopic dermatitis from one to three years old (23 boys and 29 girls) with mild or moderate stage of exacerbation with concomitant dysbacteriosis (dysbiosis) of the intestine have been examined during the research.

The research complex included: anamnesis, examination, general clinical studies, microscopy of affected tissues; coprocytogram chart, general level of Ig E; where Ig E is the level of total antibodies to food allergens. Very often dysbacteriosis was determined after the examination of children with colic (15,15 and 38,89% respectively). Here it should be emphasized that when conducting a coprological examination, children were obliged to determine the level of pH feces in order to exclude transient or secondary lactase deficiency, which was detected in two cases with children's colic and in one with a postponed rotavirus infection. These children were not included in the observation group, as the reason for improving their wellbeing and reducing complaints was the exclusion of milk from the diet. When studying the possible factors that lead to the emergence of dysbacteriosis in our patients, the obstetric history of their mothers were given in details. As a result, a high incidence of inflammatory diseases of the urinary and genital area in mothers

during pregnancy was established both in the main (54, 54%) and in the control group (66, 67%); caesarean section occurred in 8 (21, 25%) cases in the main group and in 6 (11, 25%) in the control group; other factors were observed in isolated cases.

It was also found that during the treatment of Enterogermina forte and Chophytol (it may be due to excision of the intestinal biocenosis in patients from the observation group) there was a decrease in the incidence and a significant decrease ($p < 0,5$) in the severity manifestations of atopic dermatitis. In our research, there were no cases of any signs or symptoms indicating that the medication is not tolerated either from the skin or from the gastrointestinal tract.

All patients had minor dysfunctions of the gastrointestinal tract that are characteristic for the syndrome of dysbiosis (dysbacteriosis): anorexia and nausea in mild form; moderate disorders in coprocyogram: shift of pH to the alkaline side, muscle fibers, digested cellulose, fatty acids, neutral fat, iodophilic flora, mucus; sporadic liquid stool of greenish colour, sometimes with mucus, unpleasant sour or rotten smell; in some cases, stomach cramps, flatulence.

Sowing on dysbiosis (dysbacteriosis) revealed a significant decrease in lactobifidus bacteria $< 10^5$; an increase in the staphylococcus aureus $> 10^3$.

For the possibilities of evaluating the effectiveness of treatment, the titres of bacteria are carried out to the point (marked) system: 10^1 - 1 point 10^9 - 9 points. When assessing the severity of AD in children by the SCOARD the index of 18 points (22,3 - 12,9) was received. When comparing the results in the first and the second group of children (after 3 weeks of treatment), the significant proportions, both in relation to the symptoms of AD, and the syndrome of dysbiosis and coprocytogram were detected.

The children under our supervision, from one to three years with a mild and moderate severity in the stage of exacerbation with concomitant dysbiosis of the intestine. In order to compare the effectiveness of treatment, the patients were divided into 2 groups: by sex, age, severity of the disease, degree of dysbacteriosis of the intestine (colon). The children with intolerance of cow's milk protein, lymbiosis and helminthiasis, confirmed by data from clinical and laboratory examinations were not

included into this research. Comprehensive treatment for all children included: topical corticosteroids, enzymes, sorbents, H-1 blockers of the last generation, skin care products.

A comparative assessment of effectiveness was carried out according to the SCOARD (Scoring of Atopic Dermatitis) index that was worked out by the European Working Group. It allows evaluating objectively the severity of AD. Index SCOARD takes into account the following indicators: (A) the prevalence of the skin process, (B) the intensity of clinical manifestations and (C) subjective symptoms.

Results and discussions As probiotic, the medication Enterogermina forte was used during the time of investigation and was prescribed 1 - 2 bottle per day (depending on the age, for children up to 1 year - 1 bottle was prescribed, for older children 2 bottles were prescribed) during 10 days patients (main group) at the age from 3 months to 5 years who applied for an outpatient admission to the gastroenterologist at the 10th Children's Clinical Hospital for the period from September 2019 to January 2020. Since contraindications to the use of Enterogermina forte and hepatoprotector Chophytol practically do not exist, all those who applied to the gastroenterologist were prescribed this medication, that is, there wasn't special selection of patients. This allowed us not only to evaluate the effectiveness of the medication, but also to make some conclusions about the structure of the diseases, on the background of which dysbacteriosis and the features of its clinical manifestation may develop in children.

Evaluation of the effectiveness of the medication was carried out in 10 days and one month from the first day of its administration according to the questionnaires, which were filled by the mothers every day, and according to the results of the coprologic studies of feces for dysbacteriosis before and after 1 month after the administration of the medication. Three months later, a mothers' survey was conducted on the subject of clinical manifestations of dysbacteriosis.

Most of the examined children have dysbiosis of the colon cavity varying from I - IV degrees: 11 children (23%) - had dysbiosis of the I degree, 20 children (38%) - had dysbiosis of the II degree, 13 children (25%) - had dysbiosis of the III degree, 8

children (14%) had the dysbiosis of the IV degree.

Depending on the beginning of the administration of the probiotic, patients were divided into two groups by age and severity of the course of disease:

In the first group were (28 patients) who started taking the drug from the first day of treatment; in the second group were (24 patient) who started taking the drug from the third or the fourth day of treatment. Patients in the Ist group on the 3-4 days of treatment had significantly fewer pathological impurities in emptying (mucus, foam, undigested lumps).

As a result of treatment, there was a recovery of intestinal microflora in 85% of patients, an increase in the number of patients with eubiosis (by 40.0%) and significantly decreased the number of patients with dysbiosis the III degree (by 41.6%); levels of side effects from the use of antibiotics were leveled. The clinical characteristics of the main and control groups were as follows: the average age of children in the main group was 13.11 months, in the control group - 12, 72 months. As dysbiotic disorders are usually secondary and are observed in the background of other diseases, we were interested in the main diseases that were diagnosed to the children of both groups. It was found that in both groups, the most frequent were various kinds of allergic diseases (57, 57% of patients in the main and 50% of the control group), and in the vast majority of cases there was atopic dermatitis, which was observed in 14 of 28 patients with allergic pathology in the first group and in 13 out of 24 - in the second. Bronchial asthma, allergic rhinitis, and recurrent urticaria occurred in both groups in isolated cases. In the second place in frequency, there were intestinal dysfunctions that occurred after acute intestinal infections 1-3 months ago, both viral and bacterial, or intestinal giardiasis, which comprised 21.21% in the main and 38.98% in the control group. In some cases, the phenomenon of dysbiosis was observed against the background of functional gastrointestinal disorders - (BDD) bile duct dyskinesia, functional constipation, intestinal dysfunction or reflux. In four cases in the main group and in one - in the control group, dysbiosis was observed after antibiotic therapy.

Results The administration of an Enterogermina forte and Chophytol for 10

days against the background of basic therapy of AD enables to accelerate the improvement of the patient's condition, promotes the rapid resorption of AD elements, reduce itching and the time to reach remission.

It can be argued that the risk factors for the development of dysbiosis in young children are the presence of various inflammatory diseases of the urogenital area in mothers and cesarean section in obstetric history; acute intestinal infections which occurred in patients; as well as repeated respiratory diseases requiring antibiotic therapy. Dysbiotic disorders are most often observed on the background of atopic dermatitis, childhood colic (in children of the first year of life) and after recent cases of acute intestinal infections. The obtained results showed that the early inclusion of the probiotic in the treatment scheme contributes to a more rapid decrease in the severity of manifestations of dysbiosis. All children have a significant positive dynamics of indicators of coprocytogram, normalization of stools, and improvement of well-being and night sleep.

The introduction of the probiotic Enterogermina forte and hepatoprotector Chophytol in the complex treatment leads to a significant positive dynamics both from the skin and atopic process, as well as from the intestinal dysbiosis, which makes it possible to prolong the remission of AD. Adequate complex treatment of AD of mild and moderate severity, after three weeks of treatment, leads to the normalization of the basic indicators of quality of life. Thus, the use of a probiotic Enterogermina forte and Chophytol for the complex treatment of chronic dermatosis can, in a short time, leads not only to the normalization of the allergic skin process, but also to normalize the intestinal microbial process. The following study showed the need for pro - bioitics in the treatment of atopic dermatitis.

Perspectives for further research

The introduction of probiotics and hepatoprotector in the treatment scheme for patients with chronic dermatitis, namely atopic dermatitis are very promising for further investigation.

USED LITERATURE:

1. P. Haines Ely MD Is psoriasis a bowel disease? Successful treatment with bile acids and bioflavonoids suggests it is / P. Haines Ely MD // Clinics in Dermatology. - 2018. - Vol.36, P. 376-389.
2. Rendon Schäkel Psoriasis Pathogenesis and Treatment / Rendon, Adriana, and Knut Schäkel // International Journal of Molecular Sciences. – 2019. – Vol.20, No. 6. P. 1475.
3. Kamiya K Risk Factors for the Development of Psoriasis / Kamiya K, Kishimoto M, Sugai J, Komine M, Ohtsuki M // International Journal of Molecular Sciences. - 2019. - Vol.20, No. 18. P. 4347.
4. Benca TM. Probioiki i prebiotiki [Probiotics and prebiotics].Liky Ukrainy/2016; 7 P. 34-43.
5. Kurinnaja.EG.Probiotici, prebiotici I kishechnaja mikroflora: sovremennyj vzglad [Probiotics, prebiotics and intestinal mikroflora: a modern look]/cuchasna hastroenterologia. - 2014; 5 P. 111-18
6. Hadi Atabati Probiotics with ameliorating effects on the severity of skin inflammation in psoriasis: Evidence from experimental and clinical studies / Hadi Atabati, Seyed-Alireza Esmaeili, Ehsan Saburi, Maedeh Akhlaghi, Amir Raoofi, Nima Rezaei, Amir Abbas Momtazi-Borojeni // Journal of Cellular Physiology. - 2020. - Vol.235, P. 8925-8937.
7. J.A. Cardenas-de la Garza Microbiome, probiotics and dermatology / J.A. Cardenas-de la Garza, W. Haidari, S.R. Feldman // British Journal of Dermatology. - 2019. - Vol.182, P. 8-9.
8. Eisaku Ogawa Pathogenesis of psoriasis and development of treatment / Eisaku Ogawa,Yuki Sato,Akane Minagawa,Ryuhei Okuyama // The journal of dermatology. - 2018. - Vol.45, P. 264-272.

**FEATURES OF THE THERAPEUTIC APPROACH TO THE TREATMENT
OF ONYCHOMYCOSIS.**

Hayevska Marina Yurievna,

candidate of Medical Sciences associated professor
of the Department of Dermatology and Venereology

Stronets Alona Viktorivna,

Hutsuliak Iryna Viktorivna

Doctor-interns

Higher state educational establishment of Ukraine

"Bukovinian State Medical University"

Annotation: There were inspected 86 patients with onychomycosis, which damages from 25% up to 75% of the square of at least one big toe's nail.

This research was made to estimate the early clinical effects of the curing by varnish Amoderm neo for patients with onychomycosis.

Key words: Onychomycosis, treatment, Amoderm neo, clinical manifestations.

Actuality: Onychomycosis is one of the most common disorders in dermatology and accounts for 78% cases of dermatophytosis and 24% cases of skin disorders [1, 3]. The number of patients with mycosis and onychomycosis increases at the rate of 4 - 5% every year. The major (85% of cases) causative agents of onychomycoses are dermatophytes, yeast-like and mold fungi are less common.

In Ukraine more than 31% of the citizens suffer from the fungal diseases [1]. The results of the numerous researches in the field of the athlete's foot in the whole world show that, the sickness rate has been arose in last 10 years in 2,5 times and accession of the sickness rate constitutes 5% each year [2].

Onychomycosis causes the destruction of the nails, pain of the different intense, makes them looking ugly, what in its turn, causes the psychological, esthetic and functional problems [3]. The most popular place for onychomycosis is the toes.

The onychomycosis curing depends on the clinical image, the number of the damaged nails and the complexity of the damage. The systemic curing is necessary while proximal subungual onychomycosis and distal-lateral onychomycosis with the damaging of the nail's matrix. The combination of the systemic and current treatment increases the rate of the curing [4].

Topical monotherapy of the onychomycosis is placed on when: interfacial onychomycosis and distal-lateral onychomycosis in case when there's no involvement to the pathological process of the nail's matrix; when 1 or 2 nails are damaged; in the cases when systemic therapy is contraindicated (deep-rooted systemic diseases, liver disease, oncological diseases, etc); in the case of the refuse from the systemic therapy. Topical therapy of the onychomycosis is a good alternative in the cases of the restriction of the systemic curing, it gives the opportunity to the active element to conduct right in the focus of the damage, it has minimal collateral damage and adversed medical interactions.

Aim: To investigate the clinical effectiveness of Amoderm neo varnish in the complex treatment of patients with onychomycosis.

Materials and methods: There were inspected 86 patients with onychomycosis, which damages from 25% up to 75% of the square of at least one big toe's nail. (51 men and 35 women, aged from 20 to 60 years old). The whole complex of the investigation contained: anamnesis, general surveying, general and common laboratory tests. All patients' pathological aspirate was microscopically evaluated (nail's section) and culture-based investigated (inoculation for Sabouraud environment). After the first visit, there were explained to the patients how to use the investigated medicine. Thin layer of the liquid was applied onto the all damaged nails before sleep every day. The thumb or the big toe were chosen to be targetoriented for all further investigations. The patients came back after the first visit in 2, 4 or 6 weeks to estimate the effectiveness of the investigated medication. The mechanism of work of the study medication: Amoderm neo slows down the procreation and further spreading of the nail's funguses, the mechanism of the influence is following. The physical destruction of the cell's walls and the cell's membranes, what stimulates the

salt action and further destruction of the fungal cells. Ectyloctic effect - the elimination of the needless keratinized nail's tela, which is damaged by the fungal infection.

Results: The part of the patients who admitted getting better with the goal-oriented nail was 94,2% in comparison with the input number (72/86) patients. After 2 weeks of curing, the part of the patients who had been getting better was 68,0% (58/86). After 4 weeks this Index had raised. After 6 weeks there had been raising the part of the patients, who had admitted that goal- oriented nail had been becoming less thick, less crimp, softer and had a less changed color. After the 6 weeks of curing there were documented the visual improvement of the nail's catastasis as in the patients with primary moderate intensity of the infection, as in the patients with primary difficult infection. During the curing period the visual characteristics of the fungal infection were regressing, the nails were becoming congenerous and smooth.

Conclusions: This research was made to estimate the early clinical effects of the curing by Amoderm neo for patients with onychomycosis. The effectiveness was estimated by the improvement of the look of the damaged nail in comparison with the primary situation. The continuation of the curing gave the retrogression of the typical characteristics of the nail's fungal infection: especially the surface of the nail became softer and the color less changed. In the course of the evaluation of the nail's condition (thickness, change of color, fragility, softness) more patients admitted the improvement after the 2,4 and 6 weeks in comparison with the primary situation. The appliance of this topical liquid also guaranteed the high compliance, thanks to the excellent acceptability and application one time per day. The prospects for further researches: The prospective is to investigate the distant results of the application of the Amoderm neo medication in the complex therapy of the patients who suffer from onychomycosis.

USED BOOKS:

1. Nadashkevitch O, et al. Complicated onychomycosis and ingrown nail: complex treatment (case series). Proc Shevchenko Sci Soc Medical sciences. 2017; 2(L): 64-68.

2. Kasikhina YeI Tsiklopiroks: klinicheskiy opyt i sovremennyye tendentsii v topicheskoy terapii onikhomikoza. Consilium Medicum. Dermatologiya (pril.). 2017; P. 16-20.

3. Akhtar N. Onychomycosis: potential of nail laquers in in transungual delivery of antifungals// Akhtar N, Sharma H., Pathak K.// Scientifica – 2016; P. 12.

4. Ayzyatulov RF. Dosvid mistsevoho produktu onikhomikozu / Dermatolohiya ta venerolohiya. 2016; 3: 69-70.

STUDY OF HOMEOSTASIS USING THE CAPILLAROSCOPY METHOD

Kovalova Anastasiia

Student, Kharkiv National
University of Radio Electronics

Annotation: Questions about methods of diagnostics of microcirculatory disorders and detection of small changes of blood circulation are considered. The use of capillaroscopy makes it possible to diagnose the pathology at an early stage of its development, but at the same time, insufficient research in this field and low prevalence of the method in practice do not allow to establish clear quantitative criteria for pathology for various diseases.

Keywords: blood circulation, microcirculation, capillaroscopy, diagnostics, microvessels.

Topicality. The urgent issue of modern medicine is the search for new diagnostic methods that allow to detect the smallest changes at the preclinical stage [1, 2]. The study of the microcirculation system is very important for the diagnosis, assessment of the severity and nature of the pathological processes in the human body, forecasting their dynamics, monitoring the effectiveness of treatment. For the study of microcirculation traditionally used biomicroscopic methods for the study of capillary blood flow. The main advantage of these methods is the ability to evaluate such indicators as the diameter of the microvessels, the passage of blood on them, the aggregate state of the blood, the density of capillaries, which is impossible with any other non-invasive method. One of the most relevant and promising methods is capillaroscopy [2, 3].

The purpose of the study is to evaluate microcirculation indicators such as microvascular diameter, perivascular zone size, and capillary blood flow velocity by capillaroscopy [1, 2].

Materials and methods. The work uses devices for visualization of blood flow: a portable capillaroscope, a capillaroscope created in the USSR some decades

ago and a modern imported capillaroscope. The physical model of the capillary is considered.

Introduction. Capillaries play a key role in maintaining homeostasis in the body, ensuring the exchange of oxygen, nutrients and products of metabolism between the tissues and the bloodstream. At the same time, they are the first to respond to the influence of environmental factors, providing adaptation of local hemodynamics to the needs of the body. Changes in the capillary link are closely correlated with shifts in central hemodynamics, which allows the use of microcirculation parameters as prognostic and diagnostic criteria to assess the general physical condition and health of the subjects.

Own research. Known classification of microcirculatory disorders for the formation of a medical report on the severity of hemodynamic disorders [3]. It is based on quantitative characteristics such as the size of the perivascular zone and the speed of blood flow. The initial stage of this analysis is to estimate the size of the vessels, the ratio of their departments. A calibration micrometer slide was used for this purpose. Removing the micrometer scale, each working magnification of the microscope and specifying the known distance in the calibration mode, sets the conversion factor to real units of length in the international SI system [4].

In capillaroscopy, a calibration slide is used to calibrate the digital microscope imaging system for further automatic distance measurement. By taking a picture of the micrometer scale, with each working magnification of the microscope and specifying a known distance in calibration mode, you set the conversion factor to real units of length in the international SI system (meter, millimeter, micrometer, nanometer, etc.).

The key points of the methodology are the following:

- photographing the eyepiece-micrometer scale with the selected magnification of the microscope and fixed shooting parameters;
- Determining the cost of splitting it with the selected micrometer shooting parameters;
- resizing the image by any graphic editor so that the price of dividing the

eyepiece-micrometer scale at the selected shooting parameters coincides with the nearest whole and easy-to-use value;

- introduction of a number scale indicating the price of the split into the image.

The following results were obtained. The portable capillaroscope is not suitable for calibration and carrying out of this experiment, it can be used solely for the purpose of demonstrating blood flow, but not for obtaining parameters. The next capillaroscope, which is of high quality but not timely, is already calibrated and has sufficient magnification for qualitative consideration of the measuring scale and scale setting. But the magnification of this device is not enough to fully examine the patient's capillaries - they are not clearly visible and too small.

When conducting an experiment with the most modern capillaroscope, positive results were obtained. This measuring device is subject to calibration and has a corresponding magnification, which makes it possible to set various parameters of the capillary, such as the radius, length, size of the perivascular zone, the ratio of sections - arterial and venous.

Considering capillaries in dynamics, measurements of speed of capillary blood flow are made. The main mechanisms of regulation of hemodynamics are aimed precisely at the fact that the volumetric rate of blood flow meets the needs of organs in blood flow and is calculated by the formula

$$Q = (P_1 - P_2) / R, \quad (1)$$

where Q - the velocity, P_1 - the pressure at the beginning of the pipe, P_2 - the pressure at the end of the pipe, R - the resistance of the fluid to the pipe.

According to the general laws of hemodynamics, the resistance to blood flow in the vessels depends on the length of the vessels, their diameter and blood viscosity:

$$R = (8hl) / \pi r^4 \quad (2)$$

where R - the resistance of the fluid to the pipe, h - the blood viscosity, l - the length of vessels, r - the radius of the vessels.

Another important indicator of hemodynamics is the linear blood flow velocity, which is the distance that a portion of blood passes per unit of time in a particular vessel.

Conclusions. Thus, the study helped to establish that the study of microcirculation using such a method as capillaroscopy allows to identify the initial morphological and functional changes in the development of a number of diseases [4, 5]. During the study, the most important indicators of microcirculation were evaluated and visualized [6]. Assessing these parameters, we can judge the presence and stage of microcirculation disorder. The first stage of the calibration was performed and it was found that several capillaroscopes could only be used for imaging purposes, since using them in the study could not obtain bleeding parameters. The perspectives of this study are the evaluation of the perfusion index and the processing of qualitative indicators of bleeding such as transparency, color of perivascular background, brightness, saturation of the vessel.

LIST OF REFERENCES

1. Oleg G. Avrunin, Natalia O. Shushlyapina, Yana V. Nosova, Wojciech Surtel, Aron Burlibay, Maral Zhassandykyzy. Method of expression of certain bacterial microflora mucosa olfactory area. Proc. SPIE 9816, Optical Fibers and Their Applications, 2015, 98161L (December 18, 2015), doi:10.1117/12.2229074.
2. Avrunin O.G., Nosova Y.V., Shuhlyapina N.O., Zlepko S.M., Tymchyk S.V., Hotra O., Imanbek B., Kalizhanova A., Mussabekova A., Principles of computer planning in the functional nasal surgery. Przegląd Elektrotechniczny 93(3)/2017, 140-143.
3. Lutchik U.B. Modern opportunities of capparoscopy. - 2004, p. 36-38
4. Development of a computer system for detecting hemomicrocirculatory disorders / A.A. Kovalova, S.A. Khudaeva, N.O. Shushlyapina, O.G. Avrunin // Materials of scientific-practical conference with international participation Topical issues of clinical and industrial transfusion. – Kharkiv. – 2019. – C. 17.
5. Nosova, Ya. V. Development of the method of express diagnostics of bacterial microflora of the nasal cavity / Ya. V. Nosova, H. Farouk, OG Avrunin // Problems of information technologies. - Kherson, 2013. - № 13. - P. 99-104
6. Gurfinkel Yu.I., Kuznetsov MI, Pevgov VG The device and method of non-

invasive study of the characteristics of capillaries and capillary blood flow. Access mode: <http://bd.patent.su/2389000-2389999/pat/servlet/servlet34cf.html>.

7. Avrunin, O.G., Experience in the development of a biomedical system of digital microscopy / O. G. Avrunin, Applied Radioelectronics. - 2009. - Vol.8. - № 1. - P. 46-52.

8. Avrunin OG Visualization of the ventrolateral nucleus of the thalamus of the human brain / O.G. Avrunin, V.V. Semenets, S.Yu. Maslovsky // Radioelectronics and Informatics. - C. 132-134

9. Oleg G Avrunin, Yana V Nosova, Victor G Paliy, Natalia O Shushlyapina, Maksat Kalimoldayev, Paweł Komada, Azhan Sagymbekova. Study of the air flow mode in the nasal cavity during a forced breath. Proceedings Volume 10445, Photonics Applications in Astronomy, Communications, Industry, and High Energy Physics Experiments 2017; 104453H (2017); doi: 10.1117/12.2280941

10. Avrunin OG, Bezshapochny SB, Bodiatsky EV, Semenets VV, Filatov VA Intelligent technologies of modeling of surgical interventions. - Kharkiv: KNURE, 2018. - 224 p.

UDC 616-06

**EVALUATION OF ENDOGENOUS INTOXICATION OF PATIENTS WITH
GENERALIZED PARODONTITIS ASSOCIATED
WITH ANOREXIA NERVOSA**

Reshetnyk Lujdmila Leonidivna

assistant professor

Department of Dentistry

Institute of Postgraduate Education

Bogomolets National Medical University, Kiev, Ukraine

Abstract In the structure of parodontal diseases, 90% of them are inflammatory and dystrophic-inflammatory processes and the authors note a steady trend towards the predominance of dystrophic inflammatory processes over inflammatory ones, which is a matter of serious concern. The aim of this research was to evaluate of endogenous intoxication of patients with generalized parodontitis associated with anorexia nervosa. The object - 60 patients (mean age 26 ± 3.8 years), with a diagnosis of GP, I-II degree, chronic, and AN, restrictive, which by simple randomization were divided into three groups (randomized by sex, age of patients, underlying and comorbidity diagnosis). Clinical, radiological, laboratory and statistical methods were used. Thus, the obtained results give the basis for the inclusion in the schemes of complex treatment of patients with GP and anorexia nervosa methods of detoxification therapy - both general exposure and direct action on parodontal tissues on the background of professional and individual oral hygiene.

Keywords: generalized parodontal diseases, generalized parodontitis, anorexia nervosa, endogenous intoxication, medium mass peptides (MMP)/ medium molecular weight peptides (MMWP).

Generalized parodontal diseases (GPD) consistently occupy one of the leading places in the structure of dental diseases [1, p.15, 2, p.18, 3, p.48]. According to epidemiological researches, these diseases affect more than 95% of the world's

population over 45 years, and among people aged 31-44 years, the prevalence of pathology is over 75%, which indicates not only high levels of morbidity, but also a significant reduction in the patients' age [4, p. 31-33, 5, p. 26, 6, p. 19].

Early tooth loss significantly affects the adaptive mechanisms of the entire dental-maxillary system, which ensures the incongruence of all parts of the masticatory system [7, p.12-15, 8, p. 24-26, 9, p.18-22, 10, p. 36-38]. The etiopathogenetic mechanisms of GPD development are not fully disclosed, which makes it difficult to take preventive measures, as well as to obtain sustainable treatment results [11, p.23-26, 12, p. 32-34].

In the literature, most scientists pay special attention to the pathogenesis of generalized parodontitis (GP) quantitative and qualitative composition of oral biofilm, the state of immunological reactivity, local immunity, biochemical changes, genetic characteristics and diseases of internal organs [13, p.12-14, 14, p. 21-24].

Thus, some researchers suggest the affiliation of GP with rheumatoid arthritis, diabetes, diseases of the gastrointestinal tract, thyroid and parathyroid glands, diseases of puberty and menopause [15, p.17, 16, p. 42-44, 17, p. 29-31]. However, a serious disease such as anorexia nervosa (AN) has been ignored, the prevalence of which is, uncontrollably, increasing up to 3.6% of the total population, only a quarter of patients recover completely, 25% of patients remain chronic for life; for 7-20% of people obsession with diets and refusal to eat ends in death. Note, that no body system due to AN is free from the adverse effects of the disease, accompanied by serious and chronic complications. The general endocrine disorder characteristic of AN, which includes the axis of hypothalamic-pituitary-gonadal, causes the further development of secondary somatoendocrine disorders. Starvation, strenuous exercise, depression, emotional tension and other typical symptoms of eating disorders determine the body's stress response by activating the early lipid peroxidation (LPO). Prolonged free radical oxidation, LPO, disruption of ATF resynthesis, accumulation of lipid and protein peroxide denaturation products cause endogenous intoxication.

There is no scientific work in the literature about endogenous intoxication of patients with generalized parodontitis associated with anorexia nervosa, which is a

serious drawback, because people with AN form a specific group of patients who need to include not only basic approaches to GP treatment, but also to supplement the new configuration of complex treatment of GP in this category of patients.

The aim of our research was to evaluate of endogenous intoxication of patients with generalized parodontitis associated with anorexia nervosa.

Materials and methods. The object - 60 patients (mean age 26 ± 3.8 years), with a diagnosis of GP, I-II degree, chronic course, and AN, restrictive form – the main group. Comparative (C_1) group – 45 patients with GP, I-II degree, chronic course without AN, comparative (C_2) group – 35 patients with AN and without GP. The control group was represented by 30 people of similar age and sex without clinical signs of parodontal disease.

It should be noted that all patients with AN received the same basic therapy, which was performed by psychotherapists of the psycho-neurological department of Kyiv Clinical Hospital №1 "Ukrzaliznytsia" on the basis of examination according to conventional methods (head of the department – O.V. Prochorova). Note, that all examined patients were diagnosed with restrictive form of AN. In no case was detected AN, purification form.

Clinical, radiological (near-focus contact radiography and orthopantomogram), laboratory methods - assessment of endogenous intoxication by the level of medium molecular peptides (MMP) of oral fluid as well as statistical research methods (STATISTICA 6.0.) were used.

Laboratory methods - assessment of endogenous intoxication by the level of medium molecular peptides of oral fluid. The level of molecules of average mass (average molecular peptides) was evaluated as an indicator of endogenous intoxication. The determination was performed in the oral fluid express method according to the modified method of N.I. Gabrielyan et al. (1984). The method is based on direct spectrography of deproteinized oral fluid obtained after coagulation of proteins with trichloroacetic acid. Oral fluid was collected after rinsing the oral cavity three times in a sterile test tube, periodically simulating the act of chewing for 5-10 minutes. After that, the oral fluid was mixed with 10% solution of

trichloroacetic acid in a ratio of 1/0.5. Centrifuged for 30 minutes at 6000 rpm to separate macromolecular compounds. After up to 0.5 ml of the supernatant, 4.5 ml of distilled water were added and the optical density was determined on a SF 26 spectrophotometer at a wavelength of 254 nm in a 1 cm cuvette against water. The level of medium molecular peptides was determined in optical units.

The diagnosis of parodontal diseases was established in accordance with the classification after M. F. Danilevsky (1994). Clinical and laboratory examination of parodontal tissues of all patients was performed according to the standard scheme.

Research results. In order to diagnose endogenous intoxication in the studied patients, we used the method of determining the level of MMP in the oral fluid of patients. The method is based on direct spectrography of deproteinized oral fluid obtained after coagulation of proteins with trichloroacetic acid. Since the study is a fragment of the research of Department of Dentistry, Institute of Postgraduate Education, Bogomolets National Medical University, Kiev, Ukraine, we used data on the distribution of MMP in healthy people aged 19-35 years, which were obtained by us together with co-executors of this research and together with colleagues from National Medical University in Odessa, according to the agreement on scientific and practical cooperation.

According to the distribution of molecules of medium mass peptides (MMP) or medium molecular weight peptides (MMWP) in relatively healthy individuals, the level of MMP ranged from 268 to 335 optical units. The limit levels of endogenous intoxication were determined by the concentration of MMP in the oral fluid: very low (174-294 optical units), low (295-320 optical units), medium (321-332 optical units) and high (333 and more optical units), as well as the expected risk of complications due to endogenous intoxication - from minimal to very high, according to levels.

Significant changes in the level of MMP in the oral fluid of patients with generalized parodontitis (GP) associated with anorexia nervosa were found in the main and comparison research groups (Table 1).

Table 1

Indicators of the level of endogenous intoxication for molecules of medium mass peptides in patients with generalized parodontitis associated with anorexia nervosa

Groups of subjects	Nosological form of the disease	Number of subjects	Concentration of MMP* (optical units)
Main	GP + AN	60	357,8±12,55
Comparative (C ₁)	GP - AN	45	291,6±17,23
Comparative (C ₂)	AN	35	301,6±14,16
Control	Practically healthy	30	255,6±39,23

* Significance of differences between groups $p \leq 0,0$

In particular, the group average was 357.8 ± 12.55 optical units, which corresponds to a high level of endogenous intoxication and a probable very high risk of metabolic complications. In patients of group GP-AN this indicator was much lower - $291,6 \pm 17,23$ optical units. Anorexia nervosa is also accompanied by an increase in the level of endogenous intoxication (301.6 ± 14.16 optical units) and the rate reaches "low".

Conclusions.

- Thus, the maximum accumulation of MMP in the oral fluid in patients with combined pathology - GP and anorexia nervosa (357.8 ± 12.55 optical units) is evidence of parallel processes of potentiation of metabolic disorders characteristic of these pathological conditions.

- The obtained results give the basis for the inclusion in the schemes of complex treatment of patients with GP and anorexia nervosa methods of detoxification therapy - both general exposure and direct action on parodontal tissues on the background of professional and individual oral hygiene.

Authors declare no conflict of interest.

REFERENCES

1. Abbate-Daga G., Buzzichelli S., Marzola E., Aloï M., Amianto F., Fassino S. Does depression matter in neuropsychological performances in anorexia nervosa?

A descriptive review. *Int J Eat Disord.* 2015 Sep;48(6):736-45. doi: 10.1002/eat.22399.

2. Amianto F., Northoff G., Abbate Daga G., Fassino S., Tasca G.A. Is anorexia nervosa a disorder of the self? a psychological approach. *Front Psychol.* 2016 Jun 14;7:849. doi: 10.3389/fpsyg.2016.00849.

3. Antonenko M., Reshetnyk L., Zelinskaya N., Stolyar V., Revych V. Diversification features of therapy of generalized parodontal diseases with anorexia nervosa. *Georgian Medical News,* 9 (306) September 2020, p. 46-51. ISSN 1512-0112.

4. Jagielska G.W., Przedlacki J., Bartoszewicz Z., Racicka E. Bone mineralization disorders as a complication of anorexia nervosa - etiology, prevalence, course and treatment. *Psychiatr Pol.* 2016;50(3):509-20. doi: 10.12740/PP/59289.

5. Keski-Rahkonen A.1., Mustelin L. Epidemiology of eating disorders in Europe: prevalence, incidence, comorbidity, course, consequences, and risk factors. *Curr Opin Psychiatry.* 2016 Nov;29(6):340-5. doi: 10.1097/YCO.0000000000000278.

6. Lloyd E.C., Haase A.M., Verplanken B. Anxiety and the development and maintenance of anorexia nervosa: protocol for a systematic review. *Syst Rev.* 2018 Jan 24;7(1):14. doi: 10.1186/s13643-018-0685-x.

7. Joy E, Kussman A, Nattiv A. 2016 update on eating disorders in athletes: A comprehensive narrative review with a focus on clinical assessment and management. *Br J Sports Med.* 2016 Feb;50(3):154-62. doi: 10.1136/bjsports-2015-095735.

8. Sundgot-Borgen J, Torstveit MK. Prevalence of eating disorders in elite athletes is higher than in the general population. *Clin J Sport Med.* 2004 Jan;14(1):25-32.

9. Bassiouny MA. Oral health considerations in anorexia and bulimia nervosa. 1. Symptomatology and diagnosis. *Gen Dent.* 2017 Jul-Aug;65(4):34-40.

10. Maryna Antonenko, Natalia Zelinska, Olena Znachkova, Dmitro Maly, Lujdmila Reshetnik. (2018) The Configuration of Tissue Allergy to Bone Antigen and its Role in the Diagnosis of the Initial Degree of Generalized Periodontitis with a

Different Course of the Pathological Process in the Periodontal Complex World Science. 7(35), Vol.4. doi: 10.31435/rsglobal_ws/12072018/6031.

11. Antonelli JR, Seltzer R. Oral and physical manifestations of anorexia and bulimia nervosa. *Tex Dent J*. 2016 Sep;133(9):528-535.

12. M. Yu. Antonenko, L. L. Reshetnyk, E. V. Moskalenko, N. A. Zelinska, O. A. Znachkova. (2019) The State of Hygiene and Local Immunity of the Oral Cavity in Patients with Anorexia Nervosa. *International Academy Journal Web of Scholar*. 2(32). doi: 10.31435/rsglobal_wos/28022019/6340.

13. Panico RL. Oral symptoms and signs in patients with bulimia and anorexia nervosa. *Rev Fac Cien Med Univ Nac Cordoba*. 2006;63(2 Suppl):30-2.

14. Hofman M, Landewé-Cleuren S, Wojciechowski F, Kruseman AN. Prevalence and clinical determinants of low bone mineral density in anorexia nervosa. *Eur J Intern Med*. 2009 Jan;20(1):80-4. doi: 10.1016/j.ejim.2008.04.016.

15. Cleary BS, Gaudiani JL, Mehler PS. Interpreting the complete blood count in anorexia nervosa. *Eat Disord*. 2010 Mar-Apr;18(2):132-9. doi: 10.1080/10640260903585540.

16. Spaulding-Barclay MA, Stern J, Mehler PS. Cardiac changes in anorexia nervosa. *Cardiol Young*. 2016 Apr;26(4):623-8. doi: 10.1017/S104795111500267X.

17. Gravina G, Milano W, Nebbiai G, Piccione C, Capasso A. Medical complications in anorexia and bulimia nervosa. *Endocr Metab Immune Disord Drug Targets*. 2018;18(5):477-488. doi: 10.2174/1871530318666180531094508.

EXPERIMENTAL METHODS OF CONTACT DERMATITIS THERAPY

**Sabirov U. Y.,
Mavlyanova Sh. Z.,
Azimova F. V.,
Nazarova M. Z.,
Sadikova A. M.,**

Republican Specialized Scientific and Practical
Medical Center of Dermatovenerology and Cosmetology
of the Ministry of Health
of the Republic of Uzbekistan

Currently, about 10% of the population suffers from contact dermatitis. Due to the increasing intensity of the industry and the entry into the market of many cosmetic products with irritating effects, there is an increase in the number of patients suffering from dermatitis. Consequently, the search for new effective methods of treatment of contact dermatitis remains an urgent problem of modern dermatology.

Purpose of the study: evaluation of the effectiveness of different methods of treatment of contact dermatitis in the experiment.

Materials and methods of study: According to the study plan, a model of contact dermatitis was created in 14 male pigs weighing 280-350 g. A solution of 5% alcohol-acetone solution of 2,4 - dinitrochlorobenzene (DNCB) was applied 2 times with 5 day intervals to create dermatitis.

The animals were divided into 2 groups:

Group I - intact animals who were given antibacterial and glucocorticosteroid drugs externally.

Group II - intact animals in which an area of the skin was irradiated on the surface of the back with a VBEAM Candela Perfecta laser once.

Skin biopsy in all groups was performed after decapitation on the 8th day of the experiment. Tissue samples were placed in 10% neutral formalin followed by conducting in alcohols of increasing concentration and embedded in paraffin. Histological preparations were prepared according to the standard technique; they

were stained with hematoxylin-eosin and azure-2-eosin. Micro preparations (72 in total) for morphological description of the skin were examined with a light microscope.

Results and discussion: histological study of experimental contact dermatitis: Pathomorphological study on the skin of guinea pigs after experimentally induced contact dermatitis on day 1 at the lesion site, the epidermis was thinning, epithelial outgrowths were smoothed. There is a serous crust on the epidermal surface in some places. Malpighian layer is in a state of destruction: its nuclei are destroyed, boundaries between cells are not visible. Vacuole cell dystrophy is sharply expressed in basal layer. Derma is edematous, collagenous fibers are loosened, unfolded, stained with eosin in pale pink color, vessels are dilated. Infiltration with lymphoid and histiocytic cells is noted. Hair follicles were preserved. The reticular layer of the dermis shows similar changes.

Seven guinea pigs were treated with VBEAM Candela Perfecta laser once 3 days after the onset of dermatitis. The remaining guinea pigs of the control group were treated with antibacterial and glucocorticosteroid ointment for 17 days once a day. The results showed earlier epithelization (on the 5th-7th day after laser therapy), resolution of vesicles and hyperemia on the 3rd-4th day of treatment.

Histological picture of the skin of guinea pigs treated with VBEAM Candela Perfecta laser, on day 7 of the experiment pathological changes were less pronounced than in the skin of control animals. There was slight acanthosis in the epidermis, the granular and papillary layers of the epidermis had no features. The border of basal layer was mostly clear, in some areas the phenomena of exocytosis and cell vacuolization were less pronounced than in the skin of guinea pigs of the control group. Fibrosis and infiltration from histiocytes and single lymphocytes were observed in the dermal papillary layer (inflammatory infiltration was somewhat less pronounced than in control preparations). Under epidermis, collagen fibers were somewhat loosened and unfolded. In the reticular layer, infiltration is expressed only around vessels and hair follicles.

Histological picture of guinea pig skin treated with antibacterial preparation

externally, on day 10-14 the epidermis was unevenly thick, epithelial processes were smoothed. Orthokeratosis was observed in some places. The granular layer of the epidermis is thinning. Vacuole dystrophy and spongiosis are preserved in the thorny and basal layers. In the papillary layer of derma, edema vessels are dilated, their endothelium is swollen around them and skin appendages with lymphohistiocytic infiltration with content of neutrophils and fibroblasts. Collagen fibers are loosened, unfolded. Some hair follicles in a state of destruction around them similar infiltration is also noted. In guinea pigs, epithelization began on day 17-18 of treatment, and hyperemia and rash resolved on day 10-12.

Conclusions: The peculiarity of VBEAM Candela Perfecta laser radiation as a therapeutic factor is its stimulating effect on tissue regeneration processes. The most important condition for activation of regeneration processes of various tissues is intensification of cell proliferation.

**FEATURES OF PATIENTS WHO RECEIVED CHEMOTHERAPY FOR
BREAST CANCER**

Shamrai Volodymyr Anatoliiovich

Misiurko Oles Ivanovych

Grebeniuk Dmytro Ihorovych

National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya
Vinnytsia, Ukraine

Summary Results of the analysis of the data of 1504 patients who received chemotherapy for breast cancer in the Podillian Regional Oncology Center during 2015-2017 are presented in this article. A detailed analysis of the characteristics of this contingent of patients was carried out. A detailed analysis of data showed that the proportion of women of childbearing age who received chemotherapy as part of comprehensive treatment is 19.93% of all new cases. Among patients receiving chemotherapy, this figure was 28.79%. The most common chemotherapy regimen used in the study contingent was the CAF regimen, which included Cyclophosphamide, Doxorubicin, and 5-Fluorouracil.

Keywords: breast cancer; Podillian Regional Oncology Center; diagnosis; treatment; chemotherapy.

Introduction Breast cancer is the second most common cancer in the world and the most common cancer among women [1, 7]. Even in developed countries, one in eight women is at risk for this pathology [3]. Although the prevalence of breast cancer is higher in developed countries, higher mortality rates are observed in less developed regions [4]. Due to the high level of medicine in the United States in 2017, 89% of deaths from breast cancer occurred in women aged 50 and older [2, 3]. Given the current growth rate, the incidence of breast cancer could reach 3.2 million by 2050 [6].

Of all the treatments for breast cancer, chemotherapy is the most common.

Adjuvant chemotherapy is indicated for most patients with tumors from stage I and larger than 1 cm [5, 8].

The aim of the study was to examine the main characteristics of the contingent of patients with breast cancer who received chemotherapy.

Materials and Methods Prospective study was conducted at the Department of Obstetrics and Gynecology №1 National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya on the basis of the Podillian Regional Oncology Center.

During 2015-2017, 2173 patients with breast cancer were treated at the Podillian Regional Oncology Center. Among the entire contingent of patients, we identified and analyzed the data of 1504 patients who underwent chemotherapy as part of a comprehensive treatment of the disease.

We conducted a detailed analysis of the characteristics of this contingent of patients with the study of age structure, classification of malignant neoplasms according to ICD-10, the stage of cancer at the time of detection, the presence and location of metastatic spread, the structure of treatment.

The obtained data were processed using the statistical software package SPSS 20.0 for Windows.

Results In general, the age of patients receiving chemotherapy ranged from 25 to 81 years. According to the age groups of the WHO classification, the vast majority of patients were in the middle age group (42.69%) and the elderly (37.83%). Young women accounted for 17.15%, senile – 2.33%. There were no long-lived people in this contingent.

According to the age groups according to which the health of women is classified (according to the WHO), the vast majority of women (59.84%) were in the adult age group (20-59 years). The remaining women (40.16%) were in the group of 60 years and older. There were 433 women of reproductive age (15-49 years) (24.67%). The most frequent localization of breast cancer in women receiving chemotherapy was localization in the upper outer quadrant (49.09%). Localizations in the upper-inner quadrant (10.91%), lower-outer quadrant (12.87%), as well as malignant neoplasms (lesions) of the breast that go beyond one or more localizations

were found with almost the same frequency (12.05%). In this contingent, carcinoma in situ of the breast lobular and carcinoma in situ of the breast intraductal were not found. In 81 (5.39%) patients there was a double localization of the tumor, and the tumors differed in the stage of the oncological process.

A total of 325 benign and malignant neoplasms of various localizations are known from the anamnesis. Of the neoplasms localized in the breast, benign dysplasia (N60) occurred in 69 (21.23%) cases and benign neoplasms (D24.00) in 36 (11.08%) cases.

Regarding the stage of the oncological process, breast cancer were most often observed in stages 1 (24.29%), 2A (28.2%) and 2B (23.79%). At stage 0, chemotherapy was not performed in any case. In the later stages of the disease, almost all patients received chemotherapy.

Analysis of these patients allowed to establish the structure of metastasis in the study contingent. Patients had both regional and distant metastases, which were combined in the later stages of the disease.

The total number of diagnosed metastases was 1326 cases.

Regional metastases accounted for 48.34% of all metastasis cases. The most common localization of regional metastases were axillary lymph nodes, which occurred in 91.19% of cases. Rarely, regional metastases were diagnosed in subclavian lymph nodes and subclavian-axillary lymph nodes, as well as in breast skin. Regarding distant metastasis, lung metastases were more common than other localizations – 105 cases, spine (mostly thoracic and lumbar) – 102 cases and bone (except chest and spine) – 96 cases. The rarest localizations of distant metastases were intrathoracic, deep cervical and paraaortic lymph nodes, mediastinum, brain, skin (except breast skin).

Treatment included chemotherapy, surgery, radiation therapy, hormone therapy, and nonspecific drug therapy in individually selected combinations.

This contingent of patients was formed according to the criterion of chemotherapy. In total, chemotherapy was prescribed in the amount of 3828 courses using various therapeutic regimens based on clinical data, as well as data from

pathomorphological and immunohistochemical studies.

The most common chemotherapy regimens in the study contingent were:

1. AC – Doxorubicin + Cyclophosphamide;
2. CAF – Cyclophosphamide + Doxorubicin + 5-Fluorouracil;
3. CMF – Cyclophosphamide + Methotrexate + 5-Fluorouracil;
4. TAC – Docetaxel + Doxorubicin + Cyclophosphamide;
5. TC – Docetaxel + Cyclophosphamide.

The structure of prescribing of different chemotherapy regimens is shown in Figure 1.

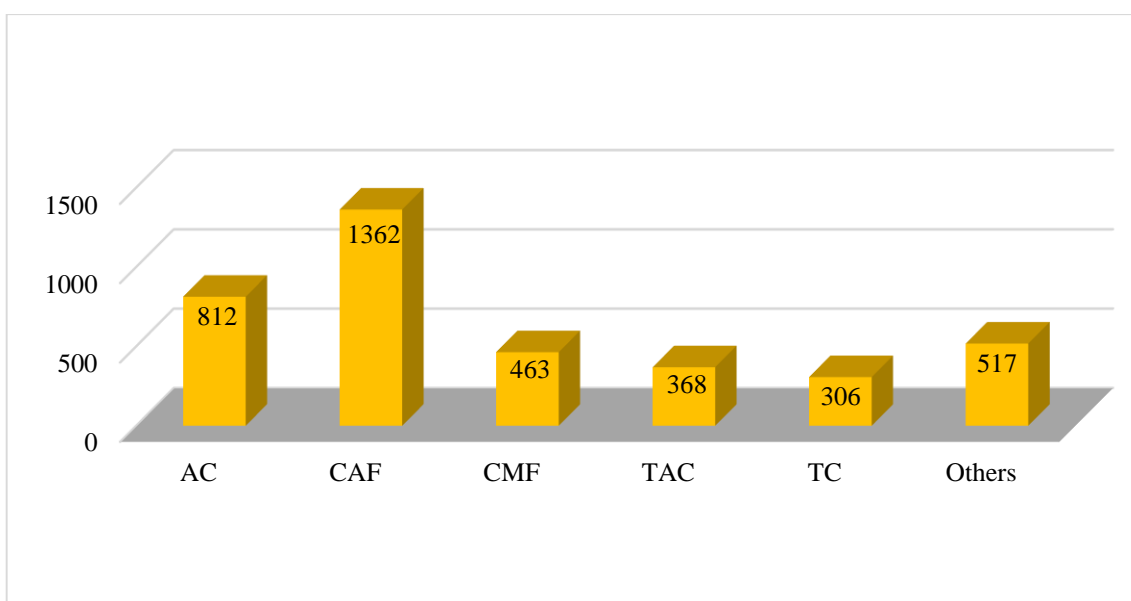

Fig. 1. The structure of prescribing of different chemotherapy regimens

The AC scheme was prescribed for a total of 812 courses, CAF – 1362 courses, CMF – 463 courses, TAC – 368 courses, TC – 306 courses. Other schemes have been prescribed a total of 517 times.

The number of courses prescribed to each patient was determined individually and ranged from 1 to 12 courses. Surgical interventions for both breast tumors and regional and/or distant metastases were performed in 1,050 cases.

Radical surgical interventions such as Madden mastectomy (497 interventions) and radical quadrantectomy (217 interventions) were the most common. Sectoral resection was performed in 40 patients, breast amputation in 27 patients, and subcutaneous breast amputation in 20 patients. Other methods of surgical

interventions have been used very rarely. Surgery outside the breast was performed on 207 patients.

449 patients received radiation therapy. The radiation dose ranged from 2 to 52 Gy and was adjusted on a case-by-case basis. The most commonly performed irradiation of the chest wall (287 cases) and breast (113 cases). Irradiation of the axillary lymph nodes (22 patients) and the skin of the chest (18 patients) was performed much less frequently. Localizations such as breast skin, supraclavicular or subclavian lymph nodes, as well as subclavian-axillary lymph nodes and higher diaphragms were irradiated in isolated cases. During the study period, hormone therapy was used in 76 cases, non-specific drug therapy – in 32 cases. In women receiving chemotherapy, immunotherapy was not used in any case.

Conclusions

1. A detailed analysis of data from patients with breast cancer showed that the proportion of women of childbearing age who received chemotherapy as part of comprehensive treatment is 19.93% of all new cases. Among patients receiving chemotherapy, this figure was 28.79%.

2. The most common chemotherapy regimen used in the study contingent was the CAF regimen, which included Cyclophosphamide, Doxorubicin, and 5-Fluorouracil.

REFERENCES

1. Abdulrahman, G. O., Jr, & Rahman, G. A. (2012). Epidemiology of breast cancer in Europe and Africa. *Journal of cancer epidemiology*, 2012, 915610. <https://doi.org/10.1155/2012/915610>

2. Carioli, G., Malvezzi, M., Rodriguez, T., Bertuccio, P., Negri, E., & La Vecchia, C. (2018). Trends and predictions to 2020 in breast cancer mortality: Americas and Australasia. *Breast (Edinburgh, Scotland)*, 37, 163–169. <https://doi.org/10.1016/j.breast.2017.12.004>

3. DeSantis, C. E., Ma, J., Goding Sauer, A., Newman, L. A., & Jemal, A. (2017). Breast cancer statistics, 2017, racial disparity in mortality by state. *CA: a*

cancer journal for clinicians, 67(6), 439–448. <https://doi.org/10.3322/caac.21412>

4. Ghoncheh, M., Mohammadian-Hafshejani, A., & Salehiniya, H. (2015). Incidence and Mortality of Breast Cancer and their Relationship to Development in Asia. *Asian Pacific journal of cancer prevention : APJCP*, 16(14), 6081–6087. <https://doi.org/10.7314/apjcp.2015.16.14.6081>

5. Goldhirsch, A., Winer, E. P., Coates, A. S., Gelber, R. D., Piccart-Gebhart, M., Thürlimann, B., Senn, H. J., & Panel members (2013). Personalizing the treatment of women with early breast cancer: highlights of the St Gallen International Expert Consensus on the Primary Therapy of Early Breast Cancer 2013. *Annals of oncology : official journal of the European Society for Medical Oncology*, 24(9), 2206–2223. <https://doi.org/10.1093/annonc/mdt303>

6. Hortobagyi, G. N., de la Garza Salazar, J., Pritchard, K., Amadori, D., Haidinger, R., Hudis, C. A., Khaled, H., Liu, M. C., Martin, M., Namer, M., O'Shaughnessy, J. A., Shen, Z. Z., Albain, K. S., & ABREAST Investigators (2005). The global breast cancer burden: variations in epidemiology and survival. *Clinical breast cancer*, 6(5), 391–401. <https://doi.org/10.3816/cbc.2005.n.043>

7. Momenimovahed, Z., & Salehiniya, H. (2019). Epidemiological characteristics of and risk factors for breast cancer in the world. *Breast cancer (Dove Medical Press)*, 11, 151–164. <https://doi.org/10.2147/BCTT.S176070>

8. Rosenberg, R., & Levy-Schwartz, R. (2003). Breast cancer in women younger than 40 years. *International journal of fertility and women's medicine*, 48(5), 200–205.

**ACUTE SEROUS PERIODONTITIS – FEATURES
OF DIAGNOSIS AND TREATMENT**

Shkor Kseniia
Zaporozhye, dentist

Abstract. Acute serous periodontitis is considered to be the first stage of development of the inflammatory process of connective tissue (periodontium). The cause of this form of periodontitis can be pulpitis, acute serous periodontitis is a complication of pulpitis with ineffective or improper treatment. If you do not take any measures to treat acute serous periodontitis, then in the future it may progress to a more dangerous stage of purulent periodontitis.

Chronic periodontitis has three different forms - fibrous, granular and granulomatous. The acute variant of the disease can be serous and purulent. Information portal "Stomum" recommends to pay attention to the features of each form of periodontitis.

Keywords: acute serous periodontitis, chronic periodontitis

Clinical form - acute serous periodontitis

Diagnostic criteria:

Clinical:

- sharp pain when biting a tooth;
- constant throbbing, increasing toothache;
- the general condition may not be disturbed
- the affected tooth may be intact, sealed or may be a deep carious cavity that connects with the tooth cavity;
- probing the walls, bottom of the carious cavity, the junction with the tooth cavity and the mouth of the root canals is painless;
- no reaction to thermal stimuli;

- painful reaction to tooth percussion, pathological tooth mobility
- mucous membrane of the gums and transitional folds in the apex of the affected tooth, swollen, painful on palpation;
- regional lymph nodes on the affected side are enlarged and painful on palpation;

Auxiliary diagnostic criteria

- reduced (more than 100 μA) or no response to electric current in electroodontodiagnostics;
- no changes in the bone tissue of the peri-apical area during X-ray examination.

Treatment:

Conservative method of treatment is carried out in the absence of:

- situations when a diseased tooth is the cause of acute septic condition, chronic infection and intoxication of the body;
- complete destruction of the crown;
- perforation of the bottom of the tooth cavity;

Local treatment:

And visiting the patient

- antiseptic treatment of the oral cavity (rinsing)
- anesthesia: anesthetics (locally) in case of acute pain - conduction anesthesia
- preparation of carious tooth cavity taking into account the topographic and anatomical features of the affected tooth
- opening of the tooth cavity (using a high-speed turbine tip) and root canals for the outflow of exudate
- instrumental treatment of the root canal (s) for the entire working length using the appropriate size of endodontic instruments
- opening of the apical opening
- drug treatment of root canals with antiseptic drugs;
- in the channel leave turundu, abundantly moistened with the selected drug
- closure of the carious cavity with a semi-hermetic or airtight bandage in the

presence of a small amount of serous exudate in the canal;

II visit of the patient

- antiseptic treatment of the oral cavity (rinsing with antiseptics)
- in the absence of pain - removal of airtight (semi-airtight) bandage
- instrumental treatment of the root canal (s) for the entire working length using

endodontic files of appropriate size

- drug treatment of root canals with antiseptic and anti-inflammatory drugs.

Use non-irritating periodontium and fast-acting drugs: antiseptic solutions: halogens and oxidants (1% solution of chlorhexidine, 1% solution of iodinol, 3% solution of hydrogen peroxide, etc.); Quaternary ammonium compounds (0.5% -1% ethonium solution, 1% benzalkonium chloride solution, 0.15% decamethoxine solution); phenolic compounds (5% phenol solution, 1% camphor-paramonochlorophenol solution and their complex preparations); nitrofurans, antibacterial drugs; immobilized drugs and sorbents, anti-inflammatory drugs, etc.

- filling of the root canal (channels) within the hole of the root apex with materials for root fillings;

- filling of the carious cavity, and if necessary, restoration of the tooth crown with cements, compomers, composite materials, silver amalgam, etc., depending on the topographic and anatomical features of the affected tooth. Delayed filling is possible, then the carious cavity is closed with a temporary seal made of temporary filling material.

General treatment:

- depending on the general condition of the patient prescribe analgesics, antibacterial and hyposensitizing drugs

Recommendations for patients:

- on rational oral hygiene and methods of brushing teeth
- on purpose of individual means of hygiene (toothbrushes of average rigidity, floss);

- for the purpose of therapeutic and prophylactic pastes containing fluorides, calcium salts and mineral salts

Recurrence prevention:

- dispensary supervision at the dentist (at least once a year), in case of decompensated caries - more often

Possible results:

1). In the case of the effectiveness of treatment - no complaints of pain when biting a tooth, painless reaction to percussion, no pathological changes in the mucous membrane in the projection of the roots of the affected tooth; radiologically - filling mass in the entire length of the root canals, the absence of pathological changes in the periodontium.

2). In case of ineffectiveness of the treatment - the occurrence of secondary caries, progression of the inflammatory process in the periodontium and the transition to a chronic form, exacerbation of the pathological process in the periodontium with odontogenic inflammatory processes of the maxillofacial area (periostitis, abscess , etc.)

Criteria for treatment effectiveness: Stabilization of the process: complete absence of pathological changes in the periodontium, preservation of the filling for a long time, restoration of the shape, function and cosmetic qualities of the tooth.

UDC: 616.12-008.331.1:616.1:611-018.74

**GENE-GENE INTERACTIONS AND COMBINATIONS OF GENES
GENOTYPES OF NOS3 (RS2070744) AND GNB3 (RS5443) AS A RISK
FACTOR OF ESSENTIAL HYPERTENSION**

Sydorchuk Andrii Ruslanovych

post graduate student

Harbuzova Victoria Yuryivna

DSc, Professor

Medical Institution of Sumy State University,

Sumy, Ukraine

Abstract. The objective of the study was to evaluate the network of gene-gene interactions and combinations of genes genotypes *NOS3* (rs2070744) / *GNB3* (rs5443) as a risk factor of essential arterial hypertension (EAH) appearance. Combinations of genes genotypes *NOS3* / *GNB3* are not risk factors of EAH appearance in observed population. The network of gene-gene interactions of the *NOS3* and *GNB3* genes with the top of 25 genes confirmed the genes involvement in the NO synthase activity regulation of, systemic blood pressure, vascular remodeling, cellular homeostasis and G signaling pathway of a protein-bound receptor and transduction of adenylate cyclase signaling pathways.

Key words: essential hypertension, risk, *NOS3* (rs2070744), *GNB3* (rs5443) genes polymorphism, gene-gene interaction

Introduction. Essential arterial hypertension (EAH) is one of the most common cardiovascular disease worldwide (4.3 million / person / year). The risk of complications and death from EAH increases according to the number of concomitant risk factors [1, 2]. Vascular endothelium is considered as one of the most often potential target-damaged organ in EAH pathology and an important organ of endocrine secretion, as well as a potential target organ of metabolic disorders (metabolic syndrome, diabetes, etc.). In physiological conditions, endothelial cells are

able to synthesize and secrete a wide range of antiatherosclerotic substances, among them is nitric oxide (NO). Endothelial stimulation induces the production and release of NO, which diffuses into surrounding tissues and cells, performs its protective role by relaxing smooth muscle cells, preventing adhesion of leukocytes and their migration into the artery wall, proliferation of smooth muscle cell and platelet aggregation, as well as the adhesion molecules expression and local haemostasis violation [3-5].

Aim. To evaluate the network of gene-gene interactions and combinations of genes genotypes *NOS3* (rs2070744) / *GNB3* (rs5443) as a risk factor of EAH appearance.

Materials and methods. 100 patients with EAH, hypertensive-mediated organ damage (2nd stage, moderate-very high cardiovascular risks), aged 45-65 years, and 48 practically healthy subjects with reliable age and sex distribution were enrolled in the cohort case-control study. All enrolled patients underwent a complex of examinations according European recommendations (ESC 2018, 2021): general clinical examinations, complete blood count, creatinine, uric acid, glucose, total cholesterol (TC) level, triglycerides (TG) and low/high density level cholesterol (LDL-C, HDL-C), body mass index (BMI, kg/m²), Waist circumference and Waist-to-Hip ratio (WHR) for evaluation of overweight and abdominal obesity, office measurement of systolic and diastolic BP (SBP, DBP), heart rate (HR), ECG in 12 leads, EchoCG; consultations of ophthalmologist and neurologist on demand. The *GNB3* (rs5443) and *NOS3* (rs2070744) genes polymorphism genotyping performed by TaqMan probes on CFX96™Real-Time PCR Detection System. Analysis of qualitative data, risk of pathology development was assessed by a binary logistic regression model.

Results and discussion. The frequency of the most common possible combinations of *NOS3* / *GNB3* genes genotypes is presented in table 1. The most common combination of dominant alleles of the genes *NOS3* (786 T> C) and *GNB3* (825C> T) in the homo- or heterozygous state, as well as the wild *T*-allele of the *NOS3* gene with a mutational *T*-allele of the *GNB3* gene: 18.06-30.56% against

20.83-25.0% ($p>0.05$), respectively. No significant difference in the frequency of combinations of genotypes of the analyzed genes between the control and experimental groups was found. Combination of genes genotypes *NOS3* / *GNB3* is not a risk factor of EAH appearance in observed population.

Table 1

Combinations of genes genotypes of *NOS3* (786 T>C) та *GNB3* (825C>T) in observed population

Combination of genes genotypes <i>NOS3</i> / <i>GNB3</i>	Patients, n=72 (%)	Control group, n=48 (%)	OR [95% CI]	χ^2 p
<i>TT</i> _{<i>NOS3</i>} / <i>CC</i> _{<i>GNB3</i>}	8 (11.11)	8 (16.67)	0.63 [0.21-1.80]	$\chi^2<1.0$ $p>0.05$
<i>TT</i> _{<i>NOS3</i>} / <i>T-allele</i> _{<i>GNB3</i>}	13 (18.06)	12 (25.0)	0.66 [0.27-1.60]	$\chi^2<1.0$ $p>0.05$
<i>TC</i> _{<i>NOS3</i>} / <i>CC</i> _{<i>GNB3</i>}	22 (30.56)	10 (20.83)	1.67 [0.71-3.94]	$\chi^2=1.39$ $p>0.05$
<i>TC</i> _{<i>NOS3</i>} / <i>T-allele</i> _{<i>GNB3</i>}	17 (23.61)	10 (20.83)	1.17 [0.48-2.84]	$\chi^2<1.0$ $p>0.05$
<i>CC</i> _{<i>NOS3</i>} / <i>CC</i> _{<i>GNB3</i>}	6 (8.33)	4 (8.33)	1.0 [0.27-3.75]	$\chi^2<1.0$ $p>0.05$
<i>CC</i> _{<i>NOS3</i>} / <i>T-allele</i> _{<i>GNB3</i>}	6 (8.33)	4 (8.33)	1.0 [0.27-3.75]	$\chi^2<1.0$ $p>0.05$

Note. OR – odds ratio; 95% CI – confidence intervals

To analyze the gene-gene interaction of the *NOS3* gene (786 T> C), a network of functional connections was built using the GeneCard: The Human Gene Database with the top 25 genes was involved to NO-dependent mechanisms of endothelial cell function (Fig. 1). Obtained interaction links include the effect of NO on vasodilation through cGMP-mediated signal transduction, NO-mediated endothelial vascular growth factor, which induces angiogenesis in coronary vessels and mediates blood clotting through thrombosis activation.

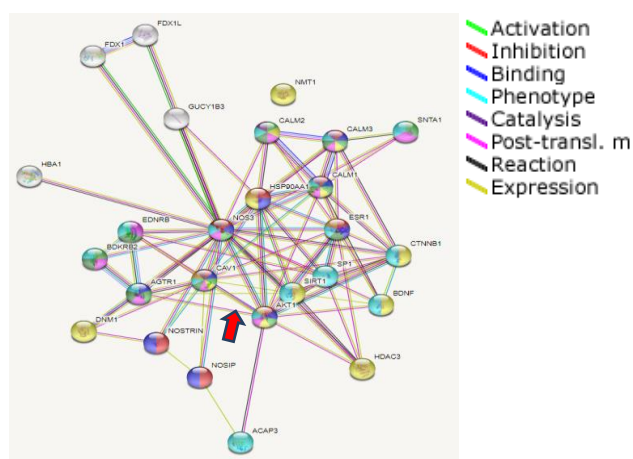

Fig.1. Network of intergenic interaction of the NOS3 gene with the top 25 genes involved in the regulation of NO synthase activity, systemic blood pressure, vascular repair and cellular homeostasis.

Note. The presence of red color indicates that the gene belongs to the first stage of interaction at the request of the participation of proteins in the implementation of the activity of biological processes; blue - the second stage of interaction; green, blue - the third, the rest - additional queues and types of interactions.

The network of intergenic interaction of the *GNB3* gene with the top 25 genes encoding the G signaling pathway of a protein-bound receptor (located on most molecules of the renin-angiotensin-aldosterone system), which acts as a modulator or transducer in various transmembrane signaling systems involved in remodeling smooth muscle. vascular ulcers, shown in Figure 2.

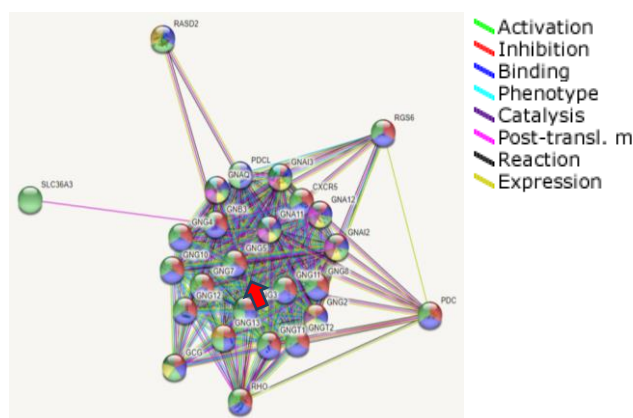

Fig.2. The network of intergenic interactions of the GNB3 gene with the top 25 genes encoding the G signaling pathway of a protein-bound receptor involved in vascular remodeling and transduction of adenylate cyclase signaling pathways.

Note similar to Figure 2.

Conclusion. Combinations of genes genotypes *NOS3* / *GNB3* are not risk factors of EAH appearance in observed population. The network of gene-gene interactions of the *NOS3* and *GNB3* genes with the top of 25 genes confirmed the genes involvement in the NO synthase activity regulation, systemic blood pressure, vascular remodeling, cellular homeostasis and G signaling pathway of a protein-bound receptor and transduction of adenylate cyclase signaling pathways.

REFERENCES:

1. Bryan Williams, Giuseppe Mancia, Wilko Spiering, et. al, ESC Scientific Document Group. 2018 ESC/ESH Guidelines for the management of arterial hypertension: The Task Force for the management of arterial hypertension of the European Society of Cardiology (ESC) and the European Society of Hypertension (ESH). *Eur Heart J* 2018; 39(33):3021-3104. <https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehy339>
2. Visseren FLJ, Mach F, Smulders YM, et al. ESC National Cardiac Societies; ESC Scientific Document Group. 2021 ESC Guidelines on cardiovascular disease prevention in clinical practice. *Eur Heart J* 2021; 42(34):3227-3337.
3. Brandes RP. Endothelial Dysfunction and Hypertension. *Hypertension* 2014; 64:924-928.
4. Versari D, Daghini E, Viridis A, Ghiadoni L, Taddei S. Endothelium-dependent contractions and endothelial dysfunction in human hypertension. *Br J Pharmacol.* 2009;157(4):527-536. doi:10.1111/j.1476-5381.2009.00240.x
5. Carrizzo A, Moltedo O, Damato A, et al. New Nutraceutical Combination Reduces Blood Pressure and Improves Exercise Capacity in Hypertensive Patients Via a Nitric Oxide-Dependent Mechanism. *J. Am. Heart Assoc.* 2020; 9(5):e014923

SOME FEATURES OF THE TREATMENT OF CHRONIC GANGRENOUS PULPITIS

Syomkin Vyacheslav
Zaporizhye, dentist

Summary: Gangrenous pulpitis is a form of chronic inflammation of the crown and root pulp, accompanied by necrosis of its tissues. Gangrenous pulpitis is characterized by discoloration of the crown of the tooth, putrid odor, aching pain, the reaction of the diseased tooth hot and cold food. Diagnosis of pulpitis is performed by dental examination, percussion, palpation, sounding of the tooth cavity, thermal testing, electroodontodiagnostics, radiography. Treatment of pulpitis requires vital extirpation of the pulp, followed by filling of dental canals and restoration of the crown of the tooth.

Key words: treatment, diagnosis of pulpitis, dental examination.

Diagnostic criteria:

Clinical:

- possibly earlier tooth pain acutely, spontaneously;
- pain when eating hot food;
- bad breath;
- deep carious cavity that connects with the tooth cavity;
- dentin softened or pigmented
- superficial sounding - painless, deep sounding - pain and bleeding.

Auxiliary diagnostic criteria:

- reduced electrical excitability of the pulp in electroodontodiagnostics 45-50 μ A and above with the formed tooth root
- connection of the carious cavity with the tooth cavity, possible destruction of the periodontal gap and the surrounding bone tissue during X-ray examination,

Treatment

Local:

1. Vital extirpation (in the absence of contraindications to local anesthesia)

- anesthetics (locally);
- preparation of carious cavity;
- opening of the tooth cavity;
- removal of coronal pulp;
- removal of root pulp;
- stop bleeding from the root canal by hemostatic agents;
- treatment of root canals with antiseptics;
- sealing of canals within the opening of the root apex with materials for root

canals;

- insulating gasket;
- permanent seal.

- in the presence of pain after UHF sealing on the projection of the root apex (1-2 times).

2. Devital extirpation (in the presence of contraindications to the method of vital extirpation):

- devitalization of pulp by devitalizing agents;
- preparation of carious cavity;
- opening of the tooth cavity;
- removal of coronal pulp;
- removal of root pulp;
- treatment of root canals with antiseptics;
- sealing of canals within the opening of the root apex with materials for root

canals;

- insulating gasket;
- permanent seal.

- after filling in the presence of UHF pain (1-2 times) on the projection of the apex of the root.

Criteria for treatment effectiveness:

- elimination of clinical manifestations of the disease;
- restoration of the anatomical shape of the tooth.

Pulpitis prevention

For the prevention of pulpitis, you need to follow these tips:

- Daily oral care: brush your teeth in the morning after meals and before bedtime, use dental floss and mouthwash);
- At least twice a year, have a check-up with a dentist;
- Don't delay treating tooth decay.

In the absence of treatment of pulpitis there is complete necrosis of the root pulp and the development of periodontitis, which may require long-term conservative treatment or tooth extraction. Prevention of chronic pulpitis is to undergo regular dental examinations, prevention of caries, timely treatment of carious teeth, acute pulpitis.

ФІТОТЕРАПІЯ ПРИ ГЕПАТОБІЛІАРНИХ ЗАХВОРЮВАННЯХ

Бабічева Олександра Олександрівна

к. мед. н.

Ахмаїді Маліка

Колоша Ольга Володимірівна

Рзаєва Айтадж Акіф кизи

Сапронова Анастасія Сергіївна

Студенти

Харківський національний медичний

університет

м. Харків, Україна

Анотація: у статті аналізуються випадки використання фітотерапії при гепатобіліарних захворюваннях.

Ключові слова: панкреатит, виразкова хвороба, фітотерапія, холеретики, холекінетики.

Останнім часом у багатьох країнах відзначено збільшення зростання гастроентерологічних захворювань, пов'язаних з несприятливою екологічною ситуацією, нераціональним харчуванням, хроніострессовою ситуацією та ін. В Україні захворюваннями цієї групи страждає кожен десятий житель.

Вивчення структури захворювань органів травлення по Україні показало, що перше місце серед них займає хронічний панкреатит (38,6%), потім виразкова хвороба шлунка та дванадцятипалої кишки (23,5%), захворювання гепатобіліарної системи (15,2%), хронічний гепатит. (6,9%). Це визначає необхідність розробки комплексних підходів до їх лікування, у тому числі із застосуванням рослинних лікарських засобів, які мають широкий спектр лікувальних та профілактичних дій, мають низьку токсичність, м'якість дії, здатні швидко усувати симптоми загострення, попереджати рецидиви та сприяти відновленню порушених функцій ШКТ. Можливість раціонального

поєднання лікарських рослин між собою та з синтетичними препаратами дозволяє розширити їх терапевтичні можливості та знизити частоту побічних явищ медикаментозної терапії. [3, с. 46]

Перевагою фітотерапії є можливість тривалого використання рослин без суттєвих побічних ефектів, сумісність із багатьма лікарськими препаратами та між собою. Фітотерапія розрахована на застосування в домашніх умовах та не потребує спеціального обладнання. [1, с. 253]

Фітотерапія на різних етапах захворювання має свої показання та особливості, які полягають у наступному:

- на початковій стадії захворювань фітотерапія має обмежене застосування через м'який вплив на організм та тривалий розвиток лікувальних ефектів;

- у розпал захворювання вона може застосовуватися як підтримуючий метод лікування підвищення захисних сил організму, посилення ефекту основних лікарських засобів і зменшення їх побічної дії;

- на етапі одужання фітотерапія займає провідне місце, особливо при хронічних захворюваннях, оскільки може застосовуватися довго і добре поєднується із синтетичними препаратами.

До захворювань гепатобіліарної системи ведуть різні інфекції, інтоксикації ендогенної та екзогенної природи (гепатотропні отрути, алкоголь, харчові отруєння та ін.), розлади кровообігу, порушення харчування (білково-вітамінне голодування) та обміну речовин (обмінні захворювання печінки), імунні порушення, побічні дії ліків (токсичні, алергічні, токсико-алергічні) та ін. [4, с. 312]

Важливу роль лікуванні захворювань гепатобіліарної системи відіграють жовчогінні засоби. Виділяють 3 групи рослинних жовчогінних засобів: холеретики, холекінетики, холеспазмолітики.

Холеретики стимулюють утворення жовчі, жовчних кислот: кореневище лепехи, коріння барбарису, лопуха, листя м'яти, берези, квітки безсмертника, пижми, календули, трава володушки золотистої, горця пташиного,

золототисячника, полину, плоди корунди, жовчогінні збори № 1, 2, 3. [2, с. 47]

Холекінетики підвищують тонус жовчного міхура, розслаблюють жовчовивідні протоки, сфінктер Одді, ліквідують застій жовчі в жовчному міхурі та посилюють процес його спорожнення. Це рослинні олії (кукурудзяна, оливкова, соняшникова); кореневище лепехи, коріння барбарису, кульбаби, квітки безсмертника, волошки, календули, ромашки, трава горця пташиного, деревію, плоди коріандру, шипшини.

Холеспазмолітики розслаблюють гладкі м'язи жовчного міхура, жовчовивідних проток, тобто усувають спазм: це квітки арніки, календули, кореневища з корінням валеріани, оману, трава звіробою, сушениці, листя м'яти перцевої.

Висока ефективність препаратів рослинного походження обумовлена комплексом біологічно активних речовин. Встановлено зв'язок холеретичних властивостей із наявністю флавоноїдів, ефірних олій, смолистих та інших речовин. Механізм їх дії складний і пов'язаний із безпосередньою стимуляцією секреторної функції гепатоцитів; з підвищенням осмотичного градієнта між жовчю, кров'ю та посиленням фільтрації в жовчні протоки води та електролітів; зі стимуляцією рецепторів слизової оболонки тонкого кишечника, що сприяє активації аутокринної системи регуляції та посиленню утворення жовчі. Лікарські рослини, багаті на іони магнію, можуть стимулювати секрецію холецистокініну клітинами епітелію дванадцятипалої кишки. Цим може бути обумовлена холекінетична дія препаратів на основі арніки, безсмертника, шипшини, фенхелю. Рефлекторне посилення викиду холецистокініну викликають гіркоти (вахта, кульбаба, деревій та ін.). Поєднане застосування рослин з різними механізмами холекінетичної дії дозволяє досягти дуже вираженого ефекту. [5, с. 165]

Таким чином, фітотерапія може успішно застосовуватися для профілактики та комплексного лікування гепатобіліарних захворювань.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Барановський А.Ю. Реабілітація гастроентерологічних хворих у роботі терапевта та сімейного лікаря. СПб, 2001. - 416с.
2. Бахтіна С.М., Дрожжина Є.В., Назаренко П.В. Виразкова хвороба шлунка та дванадцятипалої кишки: можливості фітотерапії. Журнал Фітотерапії. 2003.-N1-2/4-5/.с.46-57
3. Вайс Р.Ф., Фінтельманн Ф. Фітотерапія. Керівництво: пров. - М.: Медицина, 2004. - 552с.
4. Валенкевич Л.М., Яхонтова О.І. Хвороби органів травлення. Посібник з гастроентерології для лікарів. СПб, 2006.-656с.
5. Захворювання органів травлення. Частина 1. Під. ред. проф. Ріса Е.С. СПб, 1995.-400с.

УДК 61. 378.1.614.2.

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ЯК
СКЛАДОВА ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

Вовк С. М.

д.держ.упр., професор

Ващенко В. В.

к.е.н., старший викладач

Донецький національний

медичний університет

Вовк Т. М.

ст. викладач

Донецький державний університет управління

м. Маріуполь, Україна

Анотація. Україна рухається в бік євроінтеграції й має шанс стати частиною європейської спільноти, актуальними стають питання вивчення позитивного зарубіжного досвіду розвитку медичної освіти. Для цього слід з'ясувати, які системні відмінності наразі існують між українською медичною освітою та медичною освітою країн-лідерів галузі.

Ключові слова: Зарубіжний досвід, медична освіта, вища освіта.

В Україні повний термін навчання для лікаря становить 6–9 років, 5–6 із яких він здобуває освіту у вищому навчальному закладі та 1–3 витрачає на проходження інтернатури та магістратури (також передбачена лікарська резидентура, яка поки не реалізується), то, наприклад, у США здобути фах лікаря менше, ніж за 11 років не вдасться. Загалом термін навчання там становить від 11 до 14 років. 3–4 роки майбутній лікар вчиться в медичному коледжі, 4 роки – у медичній школі. Наступні 3–5 років ідуть на проходження лікарської резидентури (рік інтернатури й 2–4 роки факультативного навчання). 12 років становить термін здобуття професії лікаря в Ізраїлі, 11–12 – у Німеччині, 8–11 – у Франції [1-2].

Післядипломна освіта також проводиться по-різному. Одноетапна підготовка неоднозначна, бо протягом п'яти років країна не має фахівців. Вигіднішими для країни є більш гнучкі 2–3-х етапні системи. Наприклад, в Ізраїлі після шести років навчання, після отримання диплому, обирається одна спеціальність, яку треба опанувати ще шість років. Є приклад Молдови, коли після шести років навчання випускник обирає одну з 43 спеціальностей і продовжує навчання від 3 до 6 років.

Наприклад, у Великобританії – двоетапна модель: два роки після завершення навчання, перший рік – базові дисципліни, завершується тим, що фахівець складає екзамен з загальної медицини та може працювати у загальній медицині. Майже скрізь у Британії ці фахівці можуть працювати помічниками лікаря. Для того, щоб отримати статус спеціаліста майже скрізь потрібно вчитися ще до шести років [3].

У Польщі також двоетапна модель, вона відрізняється від британської тим, що там повне навчання, а потім 13 місяців стажування після отримання диплому. Після стажування це може бути лікар, але на самих нижчих кар'єрних щаблінках. Для того, щоб стати лікарем потрібно піти на другий етап, вибрати одну із 77 спеціальностей та провчитися від 2 до 6 років.

Одною з найкращих у світі моделей трьохетапної освіти є французька. Після завершення навчання у Франції три роки відведено на підготовку з загальної медицини. Це щось схоже на українського лікаря загальної практики. Він може полишити навчання і працювати лікарем загальної практики. Але матеріальні стимули сприяють йти вчитися далі. Є резидентура 1 рівня до 2-х років – 36 спеціальностей, є резидентура 3 рівня з найбільш вузьких спеціальностей [4].

Американські стандарти надання медичних послуг – одні з найвищих у світі, тому для задоволення потреби в таких стандартах рівень підготовки медичних працівників також має відповідати найвищим критеріям [6].

Оскільки медична галузь у США високоспеціалізована, ресурсоємна і дорога, навчання лікарів відповідне. Тому весь процес навчання від середньої

школи до роботи практичним лікарем триває від 11 до 15 років.

Слід зазначити, що в Америці медична освіта складається з двох частин. Першу – дипломну освіту – здобувають у медичному університеті, після випуску здобувачі отримують диплом лікаря, проте не мають спеціалізації і права практикувати медицину самостійно. Таке право вони отримують після закінчення другої частини медичної освіти – післядипломної освіти. Це практична робота в лікарнях під керівництвом старших лікарів, під час якої молоді лікарі здобувають ту чи іншу лікарську спеціальність.

На відміну від України навчання в медичному університеті триває чотири роки. Проте вступу до медичного ВНЗ передують навчання в коледжі, де студент в обов'язковому порядку має пройти курс предметів медико-біологічного профілю (наприклад, біологія, органічна хімія) – так званий Premed – і отримати ступінь бакалавра. Таким чином, американський абітурієнт стає студентом медичного університету не одразу після школи, віком від 16 до 18 років, а в середньому, коли йому виповниться 22–25 років, тобто у більш свідомому віці.

Навчання в медичному ВНЗ платне й одне з найдорожчих порівняно з іншими спеціальностями. Той факт, що студент буде платити за своє навчання, не робить вступ до ВНЗ легким завданням. Критерії відбору доволі жорсткі і залежать від балів, набраних на MCAT (Medical College Admission Test) – спеціалізованому іспиті для студентів коледжу, які мають намір вступати в медичний ВНЗ, і інших чинників. Знову ж таки, факт оплати не гарантує повної безпеки від відрахування з університету, а в разі такого випадку студент просто втрачає велику суму грошей, яку вже витратив на навчання. Тому вчать там усі, до всього між студентами існує неабияка конкуренція за оцінки й отримані знання, адже від них залежить подальша доля, передусім місце подальшого працевлаштування й обрана спеціальність.

Чотири роки навчання в американському медичному університеті зазвичай ділять на два роки навчання на базах університету, де студенти вивчають основні медичні дисципліни, такі як анатомія, фізіологія, біохімія,

патологія та ін., та два роки циклів (ротацій і елективних курсів) із клінічних дисциплін, таких як внутрішні хвороби, хірургія, акушерство і гінекологія, педіатрія, психіатрія, невідкладна допомога, на базі університетських лікарень. Тобто, на відміну від своїх українських колег, американські студенти постійно перебувають у лікарні й отримують практичні знання і вміння виконувати найрізноманітніші маніпуляції та лікувально-діагностичні процедури. Такий навчальний процес стимулює краще засвоєння вивченого матеріалу і мотивує студентів на отримання якісних і глибоких знань, оскільки в такому разі студент не просто «зазубрює» матеріал із підручника, а розуміє суть тієї чи іншої хвороби і вивчає методи її діагностування й лікування в реальному житті. У лікарнях студенти перебувають під опікою резидентів (лікарі, які проходять післядипломну практику під керівництвом старших колег, аналог інтернів в Україні), а також інших практикуючих лікарів, які навчають їх, спочатку демонструючи навички на пацієнтах, а згодом дають самим виконувати певні маніпуляції, наглядаючи за ними [6].

Треба зазначити, що здоров'я і життя людини в США – найвища цінність, тому питання безпеки пацієнта в університетських клініках як ніде актуальне. Саме тому лікарі-резиденти і старші лікарі дуже ретельно стежать за студентами-медиками, не даючи їм шансів нашкодити пацієнтам лікарні. Після закінчення чергового циклу професори, відповідальні за практику студента, оцінюють його роботу, а також за бажанням підопічних пишуть рекомендаційні листи для них, які у подальшому працевлаштуванні матимуть неабияке значення для майбутніх лікарів. Таким чином, усе навчання в медичному університеті в Сполучених Штатах Америки спрямовано на здобуття практичних знань і вмінь, які не відірвані від реалій практичної медицини і дають студентам змогу одразу після закінчення ВНЗ виконувати обов'язки лікаря під керівництвом старших колег.

Можна зробити наступні висновки, що використовуючи зарубіжний досвід в реформуванні освіти в галузі охорони здоров'я приведе к підвищенню рівня підготовки майбутніх лікарів та буде сприяти поліпшенню якості надання

медичної допомоги населенню країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Сайт Національна академія медичних наук України. - Режим доступу:
<http://www.amnu.gov.ua/index.php>
2. Освітній портал Педагогічна Преса. - *Режим доступу* <http://pedpresa.ua>
3. Сайт Osvita.ua. – Режим доступу: <http://osvita.ua>
4. Агенція інформації та аналітики - *Режим доступу*: galinfo.com.ua
5. Сайт CASE Україна. - *Режим доступу*: <http://www.cost.ua>
6. Сайт Education USA. - *Режим доступу*: <https://edusa.org.ua>

РАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЯ ПІСЛЯ ІНСУЛЬТУ

Єніна Дар'я Григоріївна

студент

Чорноморський національний університет

імені Петра Могили

м. Миколаїв, Україна

Анотація. В даній статті приведено важливість ранньої реабілітації та вертикалізації після перенесеного інсульту. Актуальність цієї теми дуже важлива, тому що з наслідками після інсульту стикається кожен пацієнт та має право отримувати доступну та достовірну інформацію.

Ключові слова: інсульт, реабілітація, вертикалізація, електростимуляція, порушення.

На сьогоднішній день в Україні рівень серцево-судинних захворювань, а саме інсульту тільки росте. Багато людей не знають як запобігти інсульту, а ще більше людей не знають як боротися з ускладненнями та повернутися до нормального способу життя. Зіткнувшись з цією хворобою потрібно усвідомлювати, що час не грає нам на користь і потрібно як раніше розпочинати реабілітацію.

Основними ускладненнями після інсульту є: парез, плегія, спастичність, порушення з боку сечовивідних путей та кишківника, порушення мовлення та зниження когнітивних навичок, неможливість себе обслуговувати. Тривале знаходження пацієнта в ліжку призводить до ще більших ускладнень, таких як пневмонія, пролежні, атонія м'язів та кишківника, поява контрактур. Прийнято вважати, що один день лежання в ліжку без руху призводить до зменшення 1 % м'язової сили. Тому повинна бути, як мінімум одна година активного заняття у день для кожного виду терапії, принаймні п'ять днів на тиждень.[1, с.1]

Перше з чого потрібно розпочинати реабілітацію це пасивна гімнастика

верхніх та нижніх кінцівок та використання додаткових методів фізичної терапії, наприклад електростимуляцію м'язів. Тривале використання електростимуляції м'язів в ранній період реабілітації в поєднанні з активністю благополучно впливає на рухові функції без зміни спастичності.[2]

Як тільки гемодинамічні показники будуть стабільні, рекомендовано з наступного дня після інсульту розпочинати вертикалізацію пацієнта. Пацієнти, які мають труднощі з виконанням повсякденних завдань, повинні якомога раніше долучатися до самостійного вживання їжі, гігієнічних процедур та одягання. При ушкодженні верхньої кінцівки, з першого дня після інсульту потрібно мобілізувати та вживати заходів з відновлення.

Фізична реабілітація, потрібна включати в себе набір компонентів з різних підходів, тоді вона буде ефективна для відновлення функцій і рухливості після інсульту. Окремо жоден підхід із фізичної реабілітації не буде ефективним для відновлення функцій і рухливості після інсульту. Таким чином, фізична реабілітація не повинна обмежуватися розділеними, названими підходами, а повинна включати чітко визначені, добре описані, ґрунтовані на доказах фізичні методи лікування, незалежно від їх історичного або філософського походження. [3]

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. National Stroke Foundation concise guidelines physiotherapy 2010 ukr
2. Adding electrical stimulation during standard rehabilitation afterstroke to improve motor function. A systematic reviewand meta-analysisSharareh Sharififara, Jonathan J. Shusterb, Mark D. Bishop. Annals of Physical and Rehabilitation Medicine. Volume 61, Issue 5, September 2018, Pages 339-344[PubMed]
3. Physical rehabilitation approaches for the recovery of function and mobility following stroke. Alex Pollock, Gillian Baer, Pauline Campbell, Pei Ling Choo, Anne Forster, Jacqui Morris, Valerie M Pomeroy, Peter Langhorne. Version published: 22 April 2014 [Cochrane Database of Systematic Reviews]

**КЛІНІКО-ПСИХОПАТОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОГИ
ТА ДИССОМНІЧНИХ ПОРУШЕНЬ У ПАЦІЄНТІВ
В ПОСТКОВІДНОМУ ПЕРІОДІ**

Животовська Анастасія Ігорівна,
аспірант

Ісаков Рустам Ісроїлович,
д. мед. н., доцент

Боднар Леся Анатоліївна
к. мед. н., доцент

Фисун Юрій Олександрович
к. мед. н., доцент

Полтавський державний медичний університет
м. Полтава, Україна

Анотація. Останнім часом все більшу увагу науковців привертає вивчення психопатологічної симптоматики у пацієнтів, інфікованих COVID-19, як в гострій фазі захворювання, так і в постковідному періоді. В статті розглянуті клініко-психопатологічні особливості тривожних розладів з диссомнічними порушеннями у пацієнтів після перенесеного COVID-19.

Ключові слова: тривожні розлади, диссомнічні порушення, постковідний період.

Аналіз стану захворюваності психічної сфери показує, що тривожні розлади є найпоширенішими розладами в усьому світі і мають значну супутню коморбідність [1, 2]. Особливістю сучасного підходу до вивчення тривоги є уявлення про її багатофакторну природу, засноване на визнанні єдності біологічних, психологічних та соціальних складових. Як свідчать різні епідеміологічні дослідження, поширеність тривожних розладів у популяції досягає 6,5%, у загальномедичній мережі – до 15%, а протягом життя становить до 25% [3, 4]. Психопатологічний феномен тривоги є найбільш представленим

(до 70%) у структурі різних форм непсихотичних психічних розладів, значно погіршує психоемоційний стан пацієнтів, сприяє посиленню невротизації особистості, поглиблює соціальну дезадаптацію та знижує якість життя, тим самим він стає самостійним патогенетичним фактором. Пролонгована тривожність (і/або фобія) сприяє формуванню психосоматичної патології, погіршує перебіг та прогноз існуючих соматичних захворювань [5]. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, тривожні розлади належать до хронічних захворювань, які мають найбільший вплив на життя пацієнтів. У високорозвинених країнах світу вони посідають четверте місце серед усіх психічних і соматичних захворювань, що стали причиною розвитку інвалідності [6]. Численні експериментальні дослідження показують, що безсоння є фактором ризику в розвитку розладів настрою, яке посилює тяжкість симптомів і може відображати загальний вплив сну на здатність регулювати емоції [7, 8,9]. Коморбідність між безсонням і психічними розладами становить 41-53%. У роботах, в яких відстежували патерни сну при тривожних розладах, зазначено, що майже три чверті (74%) пацієнтів повідомляли про симптоми безсоння у вигляді труднощів із засипанням і переривчастого сну. Констатовано, що тривога передувала інсомнії у більшості супутніх випадків. Також встановлено, що страх поганої якості сну може призвести до симптомів безсоння, що, в свою чергу, посилює занепокоєння, пов'язані зі сном [10].

Для інсомнії характерні утруднення ініціювання та/або підтримки сну, погана якість сну, проблеми зі сном, незважаючи на достатні можливості для сну, або наявність занадто раннього пробудження. Один із цих проявів принаймні має бути хоча б три ночі на тиждень. Крім того, можуть виникати порушення денного функціонування, що викликані проблемами зі сном: зниження концентрації уваги, розлади пам'яті, виникнення головного болю напруги, денна сонливість, помилки під час роботи, почуття втоми, порушення настрою або дратівливість, соціальна чи професійна дисфункція [11, 12, 13].

Останнім часом все більшу увагу науковців привертає вивчення психопатологічної симптоматики у пацієнтів, інфікованих COVID-19, як в

гострій фазі захворювання, так і в постковідному періоді. Одне з досліджень, що включало 144 пацієнтів з COVID-19, показало, що тривожність зустрічалася у 35%, а депресивні симптоми – у 28% [14]. В когортному дослідженні 3762 респондентів з 56 країн з тривалим COVID-19 («Long COVID») було оцінено поширеність 205 симптомів у 10 системах органів, із них 66 симптомів було відстежено протягом 7 місяців [15]. Констатовано, що 78,6% осіб повідомляли про проблеми зі сном, також найпоширенішими симптомами були тривога (57,9%), дратівливість (51,0%), депресія (47,3%), апатія (39,2%). Серед обстежених, у яких була вивлена тривога, 61% не мали тривожного розладу до COVID-19. Респонденти з клінічними проявами понад 6 місяців відчували в середньому 13,8 симптомів, серед яких найбільш частими були втома (77,7%), нездужання після напруження (72,2%) та когнітивна дисфункція (55,4%). Дане дослідження засвідчило наявність тривалого мультисистемного залучення та значне зниження працездатності, через що більшість пацієнтів не повернулися до попереднього рівня роботи протягом семи місяців. Саме тому діагностика та терапія тривожних та диссомнічних розладів в постковідному періоді є актуальною проблемою сьогодення.

Метою роботи було вивчення клініко-психопатологічних особливостей тривоги та диссомнічних порушень в постковідному періоді.

Матеріали і методи. Із дотриманням принципів біоетики та медичної деонтології обстежено 16 осіб (4 чоловіка і 12 жінок) молодого та середнього віку (середній вік - $42,5 \pm 11,3$ років), які перенесли COVID-19. Критеріями залучення до участі були: інформована згода на проведення анкетування, клініко-психопатологічного та психодіагностичного обстеження, вік від 21 до 59 років, відсутність соматичної та неврологічної патології в тяжкій формі або в стадії декомпенсації. У дослідження були включені пацієнти, які зверталися за допомогою у зв'язку з наявністю тривожної симптоматики різного ступеня тяжкості та диссомнічних порушень протягом 6 місяців після перенесеної коронавірусної хвороби з легкою або середньоважкою формою перебігу, що завершилася клінічним одужанням.

Для реалізації поставленої мети були використані клініко-психопатологічні, патопсихологічні та статистичні методи. Дослідження проводилося з використанням Госпітальної шкали тривоги та депресії (HADS, 1983), стандартизованого симптоматичного опитувальника Александровича (1981), що дозволяє отримати кількісні показники вираженості невротичної патології з метою оцінити суб'єктивні переживання хворобливого симптомокомплексу, показника тяжкості інсомнії (ISI, 2005).

Стан пацієнтів верифіковано згідно з відповідними критеріями за МКХ-10: панічний розлад (F41.0) – 2 (12,5%) пацієнта, змішаний тривожно-депресивний розлад (F41.2) – 7 (43,8%), інші уточнені тривожні розлади (F43.8) – 2 (12,5%), розлади адаптації (F43.2) – 5 (31,2%). Із провідних психопатологічних синдромів було виокремлено: тривожно-астенічний симптомокомплекс – у 7 (43,8%) осіб, тривожно-депресивний – у 6 (37,5%), тривожно-іпохондричний – у 1 (6,3%) та тривожно-фобічний – у 2 (12,5%). Всі пацієнти мали скарги на тривогу та порушення сну, що тривали після перенесеної коронавірусної хвороби протягом 3 місяців у 11 (68,7%) осіб, протягом 6 місяців – у 5 (31,3%).

За шкалою HADS констатовано, що у всіх обстежених тривожна симптоматика переважала над депресивною. У 11 (68,7%) осіб відмічалися клінічні (>11 балів) прояви тривоги, у 5 (31,3%) – субклінічні (8-10 балів) прояви. Високий рівень тривоги проявлявся в підвищеній схильності до переживань. Обстежені часто сприймали нейтральні події як несприятливі та небезпечні. У 6 (37,5%) пацієнтів було визначено клінічну депресію, у 4 (25,0%) – субклінічну, у 6 (37,5%) осіб депресивні симптоми були відсутні.

Аналіз психоемоційних порушень за даними опитувальника Александровича продемонстрував наявність у обстежених невротичних порушень з середнім сумарним балом $312,8 \pm 19,8$ (min – 201, max – 416). За ступенем вираженості домінували неврастенічні розлади у вигляді підвищеної втомлюваності, дратівливості, відчуття безсилля, слабкості, розумового виснаження – $37,3 \pm 2,4$ балів (66% від максимально можливого значення),

труднощі в соціальних контактах – $19,1 \pm 2,0$ (54%), порушення сну – $17,8 \pm 1,6$ (50%). Нічний сон у обстежених характеризувався труднощами засинання, порушеннями глибини сну, а також частими і ранніми пробудженнями. Індекс вираженості інсомнії (ISI) показав, що 7 (43,7%) пацієнтів мали легкі порушення сну (8-14 балів), 4 (25,0%) – помірні (15-21) і 5 (31,3%) – виражені (22-28). Проблеми із засинанням 2 (12,5%) осіб визначали як легкі, 7 (43,7%) – помірні, 3 (18,7%) – важкі. Проблеми переривчастого сну у 2 (12,5%) були легкі, у 6 (37,5%) – помірні, у 2 (12,5%) – важкі, у 4 (25,0%) – дуже важкі. Проблеми раннього пробудження як легкі відмічалися у 2 (12,5%) обстежених, помірні – у 8 (50,0%), важкі – у 3 (18,7%), дуже важкі – у 2 (12,5%). Відносно задоволеними тривалістю та/або якістю сну були 8 (50,0%) осіб, незадовільними – 3 (18,7%), дуже незадоволеними – 5 (31,3%). Проблемами зі сном заважали щоденному функціонуванню в незначній мірі у 6 (37,5%) осіб, сильно – у 5 (31,3%), дуже сильно – у 5 (31,3%) .

Таким чином, оцінка рівня тривожних розладів та диссомнічних порушень в постковідному періоді в подальшому може допомогти планувати профілактичні, лікувальні та реабілітаційні заходи у даної когорти пацієнтів з метою відновлення соціального та професійного функціонування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Stein DJ, Scott KM, de Jonge P, Kessler RC. Epidemiology of anxiety disorders: from surveys to nosology and back. *Dialogues Clin Neurosci*. 2017 Jun;19(2):127-136.
2. Meuret AE, Tunnell N, Roque A. Anxiety Disorders and Medical Comorbidity: Treatment Implications. *Adv Exp Med Biol*. 2020;1191:237-261.
3. Wittchen HU, Jacobi F, Rehm J [et al.]. The size and burden of mental disorders and other disorders of the brain in Europe 2010. *Eur. Neuropsychopharmacol*. 2011 Sep;21(9):655-79.
4. Коростій ВІ. Надання медичної допомоги пацієнтам із тривожно-фобічними розладами. *Здоров'я України*. 2013;6(307):28-31.
5. Хаустова ЕА., Безшейко ВГ. Современные представления о

диагностике и терапии тревожных расстройств. Міжнародний неврологічний журнал. 2012;2(48):52-60.

6. World health statistics 2020: monitoring health for the SDGs, sustainable development goals. Geneva: World Health Organization; 2020.

7. Robillard R, Hermens D, Naismith S [et al.]. Ambulatory sleep-wake patterns and variability in young people with emerging mental disorders. Journal of Psychiatry & Neuroscience. 2015;40(1):28-37.

8. Klumpp, Roberts J, Kapella MC. [et al.] Subjective and Objective Sleep Quality Modulate Emotion Regulatory Brain Function in Anxiety and Depression. *Depress Anxiety*. 2017 Jul;34(7):651-660.

9. Юр'єва ЛМ, Лященко ЮВ. Діагностика та лікування диссомнічних порушень у хворих на тривожно-депресивні розлади (огляд літератури). *Український вісник психоневрології*. 2020;28,3(104):70-76.

10. Dolsen MR, Asarnow LD, Harvey AG. Insomnia as a transdiagnostic process in psychiatric disorders. *Curr Psychiatry Rep*. 2014 Sep;16(9):471.

11. American Academy of Sleep Medicine. International Classification of Sleep Disorders: Diagnostic and Coding Manual, 2nd ed. Westchester, Illinois: American Academy of Sleep Medicine. 2005.

12. Centers for Disease Control and Prevention. Key sleep disorders. July 1, 2013. Available at: http://www.cdc.gov/sleep/about_sleep/key_disorders.htm. Accessed August 1, 2015.

13. Копчак ОО. Особливості лікувальної тактики при коморбідності інсомнії та тривоги: в пошуках безпечної альтернативи бензодіазепінів. *Міжнародний неврологічний журнал*. 2019; 4(106):94-100.

14. Murray B Stein. COVID-19: Psychiatric illness. 2021. <https://www.uptodate.com/contents/covid-19-psychiatric-illness>.

15. Hannah E Davis, Gina S Assaf, Lisa McCorkell [et al.]. Characterizing Long COVID in an International Cohort: 7 Months of Symptoms and Their Impact. *E Clinical Medicine*. 2021 Aug; 38:1-19.

К ВОПРОСУ АНАЛИЗА ПРИЧИН БЕСПЛОДИЯ У ЖЕНЩИН С ОНКОПАТОЛОГИЕЙ

Исомадинова Гузаль Захриддин кизи

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт

г. Ташкент

Ташкузиева Азиза Умидовна

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт

г. Ташкент

Бектемирова Зухра Омонжон кизи

студентка.

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт

г. Ташкент

Научный руководитель:

Каратаева Л. А.

доцент кафедры патологической анатомии.

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт

г. Ташкент

В мире специалисты вынуждены предпринимать активные социальные и медицинские мероприятия с целью противодействия негативной тенденции сокращения детской популяции и ухудшению состояния ее здоровья. Побудительным мотивом к проведению подобных мероприятий является тот факт, что сокращение абсолютного числа детей имеет своим неизбежным последствием уменьшение взрослого трудоспособного населения, что для любого общества имеет крайне негативные социальные и экономические последствия.

Как отмечают авторы литературных источников, что медицинские причины сокращения абсолютного числа детей ассоциируются с уменьшением рождаемости, обусловливаемым бесплодием и репродуктивными потерями на ранних сроках гестации, а так же - с «редуцирующим» влиянием на детскую популяцию многочисленных причинных факторов детской смертности.

Каждая из причин, сокращающих в общей структуре населения ее детскую составляющую, имеет очевидную значимость для практического здравоохранения и является предметом направленных исследований, ставящих целью существенное ослабление (в идеале - полное устранение) влияния таких негативных факторов.

Отечественными авторами утверждено, что онкологические заболевания занимают одну из лидирующих позиций по причинам смертности как у детей, так и во взрослой популяции. Статистические данные показали, что ежегодно в России регистрируется порядка более двадцати тысяч новых случаев злокачественных новообразований, причем значительную долю составляют лица репродуктивного возраста и дети. За последние годы благодаря использованию комбинированных и комплексных методов терапии удалось достигнуть больших успехов в лечении злокачественных новообразований.

Клиницистами установлено, что в онкопедиатрии уровень общей выживаемости по совокупности нозологий на сегодняшний день составляет около 70% .

По данным зарубежной статистики 1 из 1000 взрослых женщин - излеченная от онкопатологии в детском возрасте. В связи с этим возникают проблемы качества жизни излеченных пациентов. Каждый из методов лечения опухолей может вызывать определенные осложнения, как непосредственные, так и отдаленные . Одним из наиболее уязвимых мест является репродуктивная система. Неблагоприятные эффекты со стороны овариальной функции вследствие проведения агрессивной терапии злокачественных новообразований могут проявляться бесплодием и преждевременным истощением яичников . Понимание механизмов влияния противоопухолевого лечения на матку и яичники является необходимым для раннего конструктивного обсуждения данной проблемы с пациентками, в случае несовершеннолетия - с их родителями, а также выбора наиболее подходящего метода сохранения фертильности.

А также в литературе отмечен тот факт ,что сегодня сохранение

генетического материала для отсроченной реализации репродуктивной функции и преодоления бесплодия считается важным этапом комплексного подхода к оказанию медицинской помощи пациенткам со злокачественными новообразованиями. Благодаря прогрессу, достигнутому в сфере репродуктивных технологий, и изобилию методов сохранения фертильности, у онкологов появилась возможность выбора наиболее подходящего из них для каждой конкретной больной. Важно понимать, что онкологическая патология в анамнезе не является противопоказанием для реализации репродуктивной функции, и, важным направлением в виду объединения онкологии и репродуктивной медицины явилось формирование нового направления медицины - онкофертильности.

Специалистами отмечен тот факт, что из всех существующих методов сохранения фертильности для детей с онкологическими заболеваниями препубертатного возраста наиболее перспективным является криоконсервация ткани яичника. Данный метод не требует гормональной стимуляции, наличия постоянного партнера репродуктивного возраста, отсрочки проведения противоопухолевой терапии и его можно применить у больной любого возраста.

Статистические данные свидетельствуют о неуклонном росте не только злокачественных, но и доброкачественных заболеваний молочных желез, являющихся одним из факторов риска развития рака молочной железы. В связи с этим, своевременная диагностика патологии молочных желез является актуальной проблемой практического здравоохранения.

Зарубежными и отечественными авторами отмечено, что изучение физиологических процессов, происходящих в молочных железах здоровых женщин, показало, что они тесно связаны с циклическими изменениями гормональной функции репродуктивной системы. Доказано единство генеза патологических изменений во всех органах-мишенях при доброкачественных гиперпластических процессах, при этом, основные механизмы, влияющие на возникновение патологии гениталий, реализуют свое действие и в молочных железах. Это позволило предположить высокую вероятность возникновения

изменений молочных желез при гинекологических заболеваниях, обусловленных гормональными нарушениями функции яичников .

Статистика показала , что среди причин женского бесплодия частота эндокринных форм составляет 25-40%. Эндокринные формы женского бесплодия включают в себя нарушения менструального цикла, обусловленные хронической ановуляцией и неполноценной лютеиновой фазой цикла. Наиболее сложной в плане восстановления овуляции и репродуктивной функции является группа пациенток с нарушениями менструального цикла на фоне хронической ановуляции.

Для восстановления менструально-репродуктивной функции у пациенток с эндокринными формами бесплодия проводится стимуляция овуляции различными гормональными препаратами, в связи с чем перед началом гормональной терапии необходимо определить состояние молочных желез у больных с нарушениями менструального цикла.

Согласно данным литературы, частота дисгормональной патологии молочных желез колеблется от 27% до 62% и не при всех этих состояниях показано проведение гормональной терапии. Наибольший интерес представляет собой группа» женщин с гинекологической патологией и эндокринными нарушениями менструальной функции. Несмотря на значительные успехи, достигнутые в диагностике и лечении эндокринных форм бесплодия у женщин, до настоящего времени, исследования, посвященные изучению состояния молочных желез и влиянию на них гормональной терапии, у данного контингента больных единичны и противоречивы. Продолжают дискутироваться вопросы о зависимости состояния молочных желез от гормональных нарушений.

Таким образом , подводя итог литературного анализа можно отметить, что особое внимания заслуживает анализ состояния молочных желез у больных с эндокринным бесплодием и выраженной гормональной : дисфункцией перед назначением гормональной терапии. Оценка исходной структуры молочных желез и ранняя диагностика очаговых образований особенно важны при выборе

метода и схемы стимуляции овуляции. С одной стороны, нормализация гормональных взаимоотношений и овуляторного цикла может способствовать восстановлению структуры молочных желез. С другой стороны -неправильная оценка их состояния до начала лечения может усугубить уже имеющуюся патологию.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андреева Е. Н. Доброкачественные заболевания молочных желез. Клинические лекции по материалам школы "Современные аспекты патогенеза, диагностики и лечения заболеваний молочных желез" Текст.: Е.Н. Андреева- М.-2008.-с.84.

2. Веснин С.Г. Микроволновая радиотермометрия национальное достояние России Текст.: С.Г.Веснин//Здравоохранение- 2007,- № 9.- с. 159-164.

3. Вильчинская Д.А. Магнитно-резонансная томография в комплексной диагностике опухолей молочных желез Текст.: автореф. дис. .канд. мед. наук./ Д.А.Вильчинская Челябинск, 1999.- с.21.

4. Вихляева Е.М. Руководство-по эндокринной гинекологии Текст. / Подред. Е.М. Вихляевой. — М.: Мед. информ. агентство. — 2002. 768с.

5. Прилепская В.Н., Волобуев А.И., Швецова О.Б. Масталгия у женщин репродуктивного ,, возраста: клиника, диагностика, лечение.// Гинекол огия.- 2003 .-Т. 5 .-№4.-с. 161-165.

6. Burch J.B., Walling M, Rush A, Hennesey M. Melatonin and estrogen in breast cyst fluids. Text.: / J.B.Burch, M. Walling, A.Rush, M.Hennesey, //Breast Cancer Res Treat. -2007 Jul.-103(3).-P.331-341.

7. Campi R. Course of mammograph-ic technique and atlas of mammography and ultrasound Text.: / R.Campi // ECR.-March 7-12 1999. -P. 564.

8. Chen D.Y. Proinflammatory cytokine profiles in sera and pathological tissues of patients with active untreated adult onset Still's disease. Text.: / D.Y.Chen et al. //J Rheumatol. -2004 Nov-31(1 1)-P.2189-198.

9. Clarke C.A., Glaser S.L. Text.: / C.A.Clarke, S.L. Glaser et al. // Breast

cancer research: — 2002.—: V; 4, N 6: — PH—7.

10. Doganay S, Evereklioglu C. Comparison of serum NO, TNF-alpha, IL-1 beta, sIL-2R, IL-6 and IL-8 levels with grades of retinopathy in patients with diabetes mellitus. Text.: / S. Doganay, C. Evereklioglu // Eye. -2002 Mar.-16(2)-P. 163-170.

11. Enriori P.J. Breast cyst fluids increase the proliferation of breast cell lines in correlation with their hormone and growth factor concentration. Text.: / PJ. Enriori et al. // Clin Endocrinol (Oxf). -2006 Jan-64(1)P.20-22.

12. Buck R.H., Thomas D.L., Winship T.R. et al. Effect of dietary ribonucleotides on infant immune status. Part 2: Immune cell development. // Pediatr Res. -2004. -v.56 -№6. -pp.891-900.

13. Butte N., Lopez-Alarcon M.G., Garza C. Nutrient adequacy of exclusive breastfeeding for the term infant during the first six months of life. // WHO, Geneva, 2002. -47 p.

SARS-COV-2 ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ВАГІТНІСТЬ

Клименко Ярослав Миколайович

Студент 4 групи, 5 курсу, МФ1

Буковинського державного медичного університету

Меленко Світлана Романівна

кандидат медичних наук, доцент кафедри
інфекційних хвороб та епідеміології

Буковинського державного медичного університету

Вступ. На сьогодні SARS-CoV-2 (severe acute respiratory syndrome coronavirus-2) є найбільш актуальною проблемою в світі. Сучасні дані свідчать, що SARS-CoV-2 має здатність уражати всі органи та системи організму і тому постає питання як SARS-CoV-2 впливає на організм жінки під час вагітності, та чи несе небезпеку для плоду в тому числі.

Мета роботи. Проаналізувати дані наукової літератури щодо впливу SARS-CoV-2 на вагітність та стан матері і плоду.

Матеріал і методи. Огляд наукових робіт, протоколів, досліджень ВООЗ щодо впливу SARS-CoV-2 на вагітність.

Результати і обговорення. Більшість досліджень вказують на те, що SARS-CoV-2 не так згубно впливає на вагітних і сам перебіг вагітності, на відміну від свинячого грипу. Проте жінки, інфіковані Covid-19, частіше народжували дітей недоношеними, а у народжених ними немовлят в п'ять разів частіше виникали проблеми зі здоров'ям - на кшталт недорозвинених легень, пошкоджень мозку або порушень зору. 13% новонароджених успадкували коронавірус від матері [1]. Також не потрібно забувати про ступінь важкості перенесеного захворювання жінками, оскільки чи не єдиний доведений негативний вплив Ковід при вагітності є підвищений ризик передчасних пологів в III триместрі при важкому перебігу недуги (лише в 17% серед усіх, хто має важкий перебіг Ковіду саме у III триместрі!), за життєвими показаннями зі сторони здоров'я матері. Але всім відомо, що малюк у третьому

триместрі життєздатний і з кожним тижнем до очікуваної дати пологів все більш зрілий і готовий до появи на світ, тому і тут зайві хвилювання є марними. У вагітних жінок з безсимптомним перебігом Ковід ризик передчасних пологів не підвищується. Результатами спостережень за понад 100 мільйонів породіль, що мали Ковід під час вагітності аномалії розвитку новонароджених чи будь-які інші вади розвитку були не вищі, ніж в загальній популяції [2]. Постає питання, чи безпечно годувати грудьми. Відповідь на це питання – так. Оскільки, вчені з'ясували, що через материнське молоко вірус дитині не передається, а ось захисні антитіла передаються. Щоправда, оскільки забезпечити безпечну відстань під час годування грудьми неможливо, інфікованим жінкам доводилося зціджувати молоко і годувати дітей "дистанційно" [3]. Також потрібно звернути увагу на якому терміні вагітності жінка захворіла на SARS-CoV-2, оскільки висока температура у віці вагітності близько 6 тижнів або через 4 тижні після зачаття може бути пов'язана з більшим ризиком розвитку проблем з хребтом та головним мозком [5]. Це не є специфічним для COVID-19, але може виникати з будь-якої причини гарячки. Ризик залишається дуже низьким. Приблизно 2 жінки на кожну 1000 жінок з гарячкою в ранньому віці вагітності можуть мати дитину з подібними проблемами, порівняно з 1 жінкою на кожні 1000 вагітних, що не мали гарячки на початку вагітності. Ультразвукове обстеження в 18-22 тижні рекомендується для пошуку таких проблем [4]. Необхідно брати до уваги, що організм жінки може реагувати на різні віруси індивідуально. Наприклад, дані щодо захворюваності на грип серед вагітних в Австралії свідчать, що в пізніх термінах вагітності спостерігається значне зростання кількості випадків захворювань із тяжким перебігом порівняно з ранніми термінами. При інших видах коронавірусної інфекції (MERS-CoV/SARS-CoV) ризику для матері особливо підвищуються у III триместр вагітності [6, 7].

Висновок. На даний час ми не можемо з впевненістю говорити про вплив SARS-CoV-2 на вагітність, оскільки на ці дослідження потрібно значно більше часу. Проте якщо скористатись інформацією якою ми володіємо, можемо

стверджувати, що SARS-CoV-2, впливає на перебіг вагітності так само, як і решта інфекцій. І при своєчасному виявленні не несе велику небезпеку для організму жінки і її плоду.

ЛІТЕРАТУРА

1. <https://www.bbc.com/>
2. <https://moz.gov.ua/>
3. <https://reprolife.ua/>
4. <https://www.unicef.org/>
5. <https://www.isuog.org/>
6. Chen H., Guo J., Wang C. et al. (2020) Clinical characteristics and intrauterine vertical transmission potential of COVID-19 infection in nine pregnant women: a retrospective review of medical records. Lancet ([https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30360-33](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30360-33)).
7. RCOG (2020) Coronavirus (COVID-19) Infection in Pregnancy, Information for healthcare professionals, Vers. 3: Publ. Mar. 13.

**РУХОВІ ПОРУШЕННЯ У ХВОРИХ ВНАСЛІДОК ГПМК: КОМПЛЕКС
РЕАБІЛІТАЦІЙ ТА РОЛЬ ЦЕРЕБРОЛІЗИНУ**

**Кривецька Інна Іванівна
Хованець Крістіна Русланіва
Чернівці, Україна**

Резюме. Інсульти чи гострі порушення мозкового кровообігу, лікуванням яких займаються лікарі Центру стимуляції мозку, вважаються віковим захворюванням – відповідно до статистики, найчастіше на них страждають люди старші 65 років. Завдяки раннім втручанням та правильній діагностиці фахівці дають змогу пацієнту активувати когнітивні, рухові, емоційні, мозкові функції, що надалі дозволить йому краще адаптуватися до нових умов життя та зменшити ризик виникнення психічних розладів, наприклад, депресії. В представленій статті автори подають інформацію стосовно застосування церебралізину в постінсультному періоді з метою реабілітації та нейропротекції.

Ключові слова: головний мозок, ішемічний інсульт, геморагічний інсульт, смертність, інвалідність, реабілітація.

Вступ. Сьогодні на теренах України та за її межами є достатньо неврологів, які вдосталь обізнані з клінікою інсультів у дорослих, здатних обрати правильне лікування та спланувати реабілітацію.

Гострі порушення мозкового кровообігу (ГПМК) – це група синдромів, що розвиваються внаслідок гострого розладу кровообігу головного мозку. Виникають при склеротичних ураженнях великих і дрібних судин, при захворюваннях серця, при порушенні згортання крові тощо [1-5].

Мозковим інсультом називають гостре порушення мозкового кровообігу, що супроводжується структурними та морфологічними змінами в тканині мозку і стійкими органічними неврологічними симптомами, які утримуються

понад добу. За характером патологічного процесу розрізняють два види інсульту: геморагічний та ішемічний (мозковий інфаркт).

За даними літератури, летальність від геморагічного інсульту досягає 40-50%, а інвалідність розвивається у 70-75% тих, що вижили. Смертність від субарахноїдальних крововиливів досить висока - помирають близько 30% хворих.

У науковій літературі терміни “геморагічний інсульт” і “нетравматичний внутрішньомозковий крововилив” вживаються або як синоніми, або до геморагічних інсультів, поряд з внутрішньомозковим, також відносять нетравматичний субарахноїдальний крововилив. Внутрішньомозковий крововилив – найбільш розповсюджений тип геморагічного інсульту, найчастіше виникає у віці 45–60 років. В анамнезі у таких хворих – гіпертонічна хвороба, церебральний атеросклероз або поєднання цих захворювань, симптоматична артеріальна гіпертензія, захворювання крові [6].

Оскільки мозковий інсульт – це серйозна енергетична і метаболічна катастрофа, сукупність різних ушкоджень із різноманітним патофізіологічним механізмом загибелі уражених нейронів, застосування у лікуванні лише одного нейропротекторного препарату, навіть найширшого спектра дії, не зможе забезпечити повну та ефективну нейропротекцію [7]. Терапевтична стратегія інсульту в такому разі має передбачати комплексну патогенетичну корекцію механізмів ушкодження тканини мозку з використанням у лікуванні не менше двох нейропротекторних засобів, які ефективніше впливатимуть на взаємозв'язані патобіохімічні та молекулярні механізми, що призводять до загибелі нейронів [8].

При інсульті відбувається порушення кровообігу в головному мозку. Так як він відповідає практично за всі процеси в організмі, після інсульту у пацієнтів часто виникають рухові розлади. Вони можуть проявлятися по-різному, аж до повного паралічу в залежності від того, які ділянки головного мозку постраждали і наскільки сильно. Проблеми з руховою функцією часто доповнюються порушеннями чутливості [9-12].

Найбільш поширеними постінсультними розладами є: центральні парези, які характеризуються частковою втратою рухової функції, може спостерігатися швидка втомлюваність або дискомфорт, а якщо постраждала одна кінцівка, говорять про парапарез, якщо проблема торкнулася обох рук і ніг – це тетрапарез; екстрапірамідальні порушення, можуть виявлятися тремором, дистонією, хореею та іншими явищами; спастичність, що виникає через напругу в певних м'язах, проявляється згинанням ліктя, розгинанням коліна й іншими ознаками; параліч - найважчий руховий розлад, може бути лівостороннім або правостороннім, рідше стосується всього тіла.

Інсульт може мати такі наслідки: параліч або слабкість, що зазвичай вражає один бік тіла (обличчя, рука, нога); проблеми з ковтанням їжі, рідини чи ліків (дисфагія); хиткість, порушення рівноваги; втрата здатності відчувати дотик, біль, температуру або розпізнавати предмети в просторі (зокрема, й власні кінцівки); оніміння чи поколювання у паралізованій половині тіла; нетримання сечі та/або калу; хронічні больові синдроми; порушення мови, зокрема здатності говорити, писати та розуміти усну і письмову мову; проблеми з пам'яттю, увагою, мисленням; порушення зору (двоїння, звуження полів зору); емоційні розлади (тривожність, депресія) [13].

Ішемічний інсульт у басейні тубероталамічної артерії проявляється когнітивними й поведінковими порушеннями (спочатку дезорієнтація, потім апатико-абулічний синдром). При ураженні лівого таламуса мають місце легкі афатичні розлади й вербальна гіпомнезія, при вогнищах у правому таламусі — порушення зорово-просторового сприйняття, конструктивна апраксія й візуальна гіпомнезія [14]. При інфаркті в басейні таламо-субталамічних артерій порушуються рухи очного яблука догори (іноді вниз), виникає амнестична афазія й парафазія, порушення пам'яті, зрідка легкий контралатеральний геміпарез. При двосторонньому ураженні таламуса виявлялися гіперсомнія, парез конвергенції й погляду вгору, груба й стійка амнезія з подальшим прогресуючим порушенням пам'яті.

Постінсультна реабілітація – це важливий комплекс заходів, спрямованих

на продовження інтенсивної невідкладної терапії, щоб зробити все можливе, аби зменшити шкоду, нанесену головному мозку хворого [15]. Основна мета таких інтервенцій полягає в тому, щоб почати діяти одразу ж після екстреного лікування, щоб пацієнти могли максимально швидко адаптуватися та відновити соціальне функціонування.

Ефективним нейропротектором, що пройшов випробування часом (понад 4 десятиліття) у багатьох країнах світу, є Церебролізін, що складається з низькомолекулярних нейропептидів і вільних амінокислот. В останні роки його дія оцінюється по-новому завдяки більш глибокому розумінню метаболічної регуляції функціональних систем і вибіркової тропності до рецепторів [16]. Визначена роль нейропептидів у регуляції нейроаптозу і впливі їх на експресію генів раннього реагування. Ефективність препарату доведена великою кількістю експериментальних, клінічних, нейрофізіологічних досліджень. Отримано численні дані про позитивну дію його як у гострому періоді ішемічного інсульту, так і на етапі реабілітації з метою попередження розвитку когнітивних порушень (КП) або їх корекції, а також для зниження ризику розвитку постінсультної деменції [17-20].

Суттєва роль у постінсультній нейрореабілітації належить фармакологічним засобам, серед яких Церебролізін посідає одну із провідних позицій. Відтак, лише протягом останніх двох років цей препарат було включено до трьох клінічних рекомендацій із реабілітації пацієнтів після інсульту авторитетних медичних організацій, а саме Австрійської асоціації з боротьби з інсультом (ASS, 2018), Німецького товариства нейрореабілітації (DGNR, 2020) та огляду доказових даних щодо методів реабілітації пацієнтів після інсульту (EBRSR, 2020), створеного за підтримки Канадського партнерства з відновлення після інсульту (CPSR), спільної ініціативи Канадського фонду серця й інсульту (HSF) і канадських дослідних центрів [21-23].

Церебролізін – це нейротрофічний препарат (що чинить ефект, подібний до природних нейротрофічних факторів) із мультимодальною дією

(нейропротекція + нейрорегенерація).

Церебролізін містить низькомолекулярні нейропептиди та вільні амінокислоти, які мають нейропротекторні властивості та зменшують ексайтотоксичність, інгібують утворення вільних радикалів, зменшують нейрозапалення та можуть впливати на апоптоз через його ефектор – протеазу кальпаїн [24].

Цікаво, що протеолітична пептидна фракція, яку отримують із мозку свиней, стимулює диференціацію клітин, покращує функцію нервових клітин і активує механізми захисту і відновлення. Експерименти на тваринах продемонстрували, що Церебролізін безпосередньо впливає на нейрональну і синаптичну пластичність, і це сприяє поліпшенню когнітивних функцій [25]. Це було продемонстровано на молодих, дорослих і старих тваринах з погіршеною здатністю до навчання. В експериментах з моделями церебральної ішемії Церебролізін зменшував розмір інфаркту, запобігав утворенню набряку, стабілізував мікроциркуляцію, нормалізував неврологічні і когнітивні порушення і вдвічі збільшував показники виживання [26]. Позитивні результати були також отримані при дослідженнях на моделях хвороби Альцгеймера. Окрім безпосередньої дії на нейрони, Церебролізін значно збільшує кількість молекул, які забезпечують транспортування глюкози через гематоенцефалічний бар'єр, компенсуючи таким чином критичний дефіцит енергії, що спостерігається при цьому захворюванні [27-29].

Церебролізином терапію проводять внутрішньом'язово, в кількості 5 мл. Хоча є ще целлекс відгуки щодо застосування після інсульту, про який надають і в зарубіжних клініках інсульту. Він також входить за світовими стандартами з надання швидкої допомоги, і по країні, як життєво необхідні препарати. Це склад в новому поколінні, що пройшов обробку і перевірку на вищому рівні.

Висновки. Інсульт залишається однією з найважливіших і найосновніших причин смертності і втрати працездатності не тільки в Україні, але й у всьому світі, що призводить до розвитку тяжкого неврологічного дефіциту, який яскраво проявляється у порушенні моторної функції. Парез

верхньої кінцівки — одне з найпоширеніших ускладнень після гострого інсульту. Геміпарез належить до надважливих предикторів інвалідності після інсульту, що визначає довгострокову непрацездатність таких пацієнтів та їхню подальшу незалежність у повсякденному житті. За даними найновіших рекомендацій із постінсультної нейрореабілітації західних авторитетних медичних товариств, Церебролізін сприяє відновленню функції верхньої кінцівки після інсульту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гаврилова С.И., Колыхалов И.В., Федорова Я.Б., Селезнева Н.Д., Калын Я.Б., Рощина И.Ф., Одинак М.М., Емелин А.Ю., Кашин А.В., Густов А.В., Антипенко Е.А., Коршунов Ю.А., Давыдов Т.А., Месслер Г. Возможности превентивной терапии болезни Альцгеймера: результаты 3-летнего проспективного открытого сравнительного исследования эффективности и безопасности курсовой терапии церебролизином и кавинтоном у пожилых пациентов с синдромом мягкого когнитивного снижения. Журнал неврологии и психиатрии им. С.С. Корсакова. 2010; 110(1):62–69.

2. Sharma H.S., Sharma A., Mossler H., Muresanu DF. Neuroprotective effects of cerebrolysin, a combination of different active fragments of neurotrophic factors and peptides on the whole body hyperthermia-induced neurotoxicity: modulatory roles of co-morbidity factors and nanoparticle intoxication. *Int. Rev. Neurobiol.* 2012; 102:249–276. doi: 10.1016/B978-0-12-386986-9.00010-7.

3. Chakravarthy B., Ménard M., Ito S, Gaudet C., Dal Prà I., Armato U., Whitfield J. Hippocampal membrane-associated p75^{NTR} level are increased in Alzheimer's disease. *J. Alzheimers Dis.* 2012; 30:675–684. doi: 10.3233/JAD-2012-120115.

4. Вольпина О.М., Медвинская Н.И., Камынина А.В., Запорожская Я.В., Александрова И.Ю., Короев Д.О., Самохин А.Н., Волкова Т.Д., Арсеньев А.С., Бобкова Н.В. Иммунизация синтетическим

фрагментом рецептора нейтрофилов p75 предотвращает потерю пространственной памяти и снижает уровень бета-амилоида у мышей с экспериментально индуцированной формой болезни Альцгеймера. *Биоорганическая химия*. 2014;40(4):451–457. doi: 10.7868/S0132342314040150.

5. Гаврилова С.И., Вольпина О.М., Колыхалов И.В., Фёдорова Я.Б., Селезнева Н.Д., Пономарева Е.В., Короев Д.О., Камынина А.В. Терапевтический мониторинг и прогноз эффективности нейротрофической терапии у пациентов с синдромом мягкого когнитивного снижения амнестического типа. *Журнал неврологии и психиатрии имени С.С. Корсакова*. 2017;117(8):27–38.

6. Малашенкова И.К., Хайлов Н.А., Крынский С.А., Огурцов Д.П., Селезнева Н.Д., Федорова Я.Б., Пономарева Е.В., Колыхалов И.В., Гаврилова С.И., Дидковский Н.А. Эффекты нейротрофической терапии на системное воспаление, уровни BDNF, IGF-2 и Nt-4 при синдроме мягкокогнитивного снижения. *Медицинская иммунология*. 2017;19(5):289.

7. Galts CPC, Bettio LEB, Jewett DC, Yang CC, Brocardo PS, Rodrigues ALS, Thacker JS, Gil-Mohapel J. Depression in neurodegenerative diseases: Common mechanisms and current treatment options. *Neurosci. Biobehav. Rev.* 2019; 102:56–84. doi: 10.1016/j.neubiorev.2019.04.002.

8. Li CT, Su TP, Wang SJ, Tu PC, Hsieh JC. Prefrontal glucose metabolism in medication-resistant major depression. *Br. J. Psychiatry*. 2015;206:316–323. doi: 10.1192/bjp.bp.113.140434

9. Sadock BJ, Sadock VA, Ruiz P. Kaplan, Sadock's Comprehensive Textbook of Psychiatry (2 Volume Set). 10 th ed. Lippincott Williams and Wilkins; 2017:4997

10. Беккер Р.А., Быков Ю.В. Церебролизин® ов психиатрии: механизмы действия и терапевтический эффект (обзор литературы). *Психиатрия и психофармакотерапия*. 2020;22(3):32–48.

11. Сафарова Т.П., Яковлева О.Б., Гаврилова С.И. Оптимизация терапии депрессий у больных пожилого возраста в условиях психиатрического

стационара. Современная терапия психических расстройств. 2019;(1):21–28.

12. Сафарова Т.П., Гаврилова С.И. Применение нейропротекторов в терапии депрессий позднего возраста. Журнал неврологии и психиатрии им. С.С. Корсакова. 2020;120(10–2):47–54

13. Alexopoulos GS. Mechanisms and treatment of latelife depression. Transl. Psychiatry. 2019;9(1):188.

14. Смулевич А.Б. Депрессии при соматических и психических заболеваниях. Медицинское информационное агентство. 2015:640.

15. Thomalla G, Simonsen CZ, Boutitie F, et al. WAKE-UP Investigators. MRI-guided thrombolysis for stroke with unknown time of onset. N Engl J Med. 2018 Aug 16;379(7):611-22. doi: 10.1056/NEJMoa1804355. Epub 2018 May 16.

16. Albers GW, Marks MP, Kemp S, et al. Thrombectomy for Stroke at 6 to 16 Hours with Selection by Perfusion Imaging. N Engl J Med. 2018 Feb 22;378(8):708-18.

17. Кулеш А.А., Сыромятникова Л.И., Голосова Ю.А., Шестаков В.В. Опыт проведения тромболитической терапии у больных с острыми нарушениями мозгового кровообращения: эффективность, безопасность, предикторы исхода и геморрагической трансформации. Журнал неврологии и психиатрии. 2018;118(7):18-24. doi: 10.17116/jnevro20181187118.

18. Вербицкая С.В., Парфенов В.А., Решетников В.А. и др. Постинсультные когнитивные нарушения (результаты 5-летнего наблюдения). Неврология, нейропсихиатрия, психосоматика. 2018;10(1):37-42.

19. Chamorro A. Neuroprotectants in the Era of Reperfusion Therapy. Review. J Stroke. 2018 May;20(2):197-207.

20. Chamorro A., Blasco J., Lopez A., et al. Complete reperfusion is required for maximal benefits of mechanical thrombectomy in stroke patients. Sci Rep. 2017 Sep 14;7(1):11636. doi: 10.1038/s41598-017-11946-y

21. Xiong XY., Liu L, Yang QW. Refocusing Neuroprotection in Cerebral Reperfusion Era: New Challenges and Strategies. Front Neurol. 2018 Apr 23;9:249.

22. Savitz SI, Baron JC, Yenari MA, et al. Reconsidering Neuroprotection in

the Reperfusion Era. Stroke. 2017 Dec;48(12):3413-9.

23. Saver JL, Starkman S, Eckstein M, et al. Prehospital use of magnesium sulfate as neuroprotection in acute stroke. N Engl J Med. 2015 Feb 5;372(6):528-36.

24. Хавинсон В.Х. Лекарственные пептидные препараты: прошлое, настоящее, будущее. Клиническая медицина. 2020;98(3):165-177.

25. Вершинина Е.А., Сафарова Г.Л. О применении методов математической статистики в клинических и экспериментальных исследованиях. Успехи геронтологии. 2019;32(6):1052-1082

26. Вершинина Е.А., Сафарова Г.Л., Попович И.Г., Хавинсон В.Х. Статистическая значимость результатов клинического исследования препарата эпифиза (эпиталамина). Врач. 2020;31(9):48-52.

27. Каратеев А.Е., Алексеева Л.И., Лиля А.М., Макаров С.А., Чичасова Н.В., Зонова Е.В., Шмидт Е.И., Таскина Е.А., Кашеварова Н.Г., Шарапова Е.П., Аникин С.Г., Стребкова Е.А., Азаровская В.В. Терапевтический потенциал инъекционной формы гликозаминогликан-пептидного комплекса при лечении остеоартрита коленного сустава по результатам исследования ПРИМУЛА (Применение Румалона при Исходно Малом Успехе в Лечении остеоАртрита): дополненные данные. Consilium medicum. 2018;20(9):51-57.

28. Шмонин А.А., Вербицкая Е.В., Соловьева Л.Н., Мальцева М.Н., Мельникова Е.В. Метаанализ: эффективность семакса в остром периоде ишемического инсульта. Вестник восстановительной медицины. 2018;2(84):81-88.

29. Коваленко А.А., Хугаева В.К. Экспериментальное обоснование применения синтетического пептида в комплексном хирургическом лечении острой кишечной непроходимости. Патогенез. 2018;16(4):138-140.

**УЛЬТРАЗВУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАТОЛОГІЇ СНЩС ЯК
АЛЬТЕРНАТИВА МРТ - “ЗОЛОТОМУ СТАНДАРТУ” В ПРОМЕНЕВІЙ
ДІАГНОСТИЦІ. (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)**

Локота Юрій Євгенович

Асистент кафедри ортопедичної стоматології

Ужгородський національний університет

м. Ужгород, Україна

Звонар Ганна Дмитрівна,

студентка

Ужгородський національний університет

м. Ужгород, Україна

Вступ. Однією з найбільш частих причин звернення пацієнтів до стоматолога є порушення рухів нижньої щелепи, що зазвичай проявляється болями, шумовими явищами (клацанням, тріском або скрипом), утрудненнями при відкушуванні їжі, зсувами нижньої щелепи при русі нею.

Ключові слова. СНЩС, патологія, диск, УЗД, МРТ.

Відомо, що від 40 до 60% населення мають різні захворювання скронево-нижньощелепного суглоба (СНЩС). На частку внутрішніх порушень припадає від 70 до 82% від усіх захворювань СНЩС, під цим терміном маються на увазі зміни, що розвиваються в скронево-нижньощелепному суглобі, що включають зсув, дефекти, деформації суглобового диска, розриви суглобових зв'язок та діагностуються за допомогою сучасних променевих методів.

Збільшення кількості пацієнтів з патологією СНЩС можна було б пояснити поліпшенням діагностики і підвищенням технічних можливостей медичних досліджень, але не можна не враховувати факт збільшення функціональних порушень в зв'язку зі зростаючими психологічними, навіть стресовими навантаженнями людей, пов'язаними з великим потоком інформації, урбанізації та соціальних потрясінь. Крім того, можливо,

підвищилися звернення по медичну допомогу завдяки більшій інформованості в останні роки населення про симптоми і можливі наслідки патологічного процесу в СНЩС. В сьогоднішній більшості потенційних пацієнтів не підозрюють наявності патології СНЩС. Тому правильне положення диска скронево-нижньощелепного суглоба і збереження його морфології дуже важливо для профілактики надмірного ремоделювання і дегенеративних змін всередині суглоба.

Мета дослідження. Проаналізувати можливість використання УЗД при дослідженні патологій СНЩС та порівняти з МРТ.

Матеріали та методи. Дослідити вітчизняні та закордонні літературні джерела за обраною тематикою.

Результати дослідження та їх обговорення.

За різними оцінками, поширеність зубощелепно-лицьових аномалій становить до 95%. Захворювання СНЩС зустрічаються, за даними різних авторів, у 25-65% населення, причому в підлітковій і юнацькій групах цей показник коливається в межах 16-30%.

Захворювання скронево-нижньощелепного суглоба характеризуються широким розповсюдженням і труднощами діагностики. Це пов'язано з тим, що порушення в суглобі в багатьох випадках починаються з розриву або розтягнення внутрішньосуглобових зв'язок, ведучих, в свою чергу, до зміни положення внутрішньосуглобового диска, візуалізація якого є складним завданням променевої діагностики. При традиційних рентгеновських методах дослідження диск не володіє контрастністю і не піддається візуалізації. Широко поширений спосіб контрастної артрографії який дозволяє візуалізувати суглобові щілини суглоба і за непрямими ознаками визначити місце розташування і розміри диска. Однак метод не дозволяє судити про структуру диска, до того ж є інвазивним. Крім того, нерідкі випадки, коли при статичному положенні нижньої щелепи під час дослідження положення диска може бути правильним, а його патологія проявляється лише в русі.

Найбільш поширеним є спосіб магніто-резонансної візуалізації скронево-

нижньощелепного суглоба. Спосіб заснований на послідовному виконанні серії сканів, що проходять через щілину скронево-нижньощелепного суглоба в горизонтальній і фронтальній площинах з використанням магніто-резонансного томографа. При цьому дослідженні видно диск, інші елементи суглоба, а також їх взаємовідносини, відсутність проникнення частин обладнання через природні зовнішні бар'єри організму, наприклад шкіру або слизові оболонки, можливість оцінки м'яких тканин і, поверхнево, кісткових структур, тривимірний характер отримання зображення:

Недоліки даного методу дослідження:

1. Висока вартість обладнання та його експлуатації
2. Неможливість надійного виявлення кальцифікатів, патології кісткової тканини, оцінки її структури
3. При проведенні МРТ на зображенні можлива поява артефактів, які виникають від руху пацієнта (дихання, серцебиття, мимовільних рухів), металевих об'єктів (фіксованих всередині тіла або в предметах одягу), пульсації судин, неправильної настройки томографа.
4. Потрібно додаткове обладнання для синхронізації томографії з електрокардіограмою, диханням, периферичних пульсом.
5. У приміщенні, де знаходиться магнітно-резонансний томограф, не повинні вноситися ніякі металеві об'єкти, так як вони можуть бути притягнуті магнітним полем з великою швидкістю, нанести травму пацієнту або медичному персоналу і надовго вивести з ладу томограф.
6. Тривалий час отримання зображень. Дана проблема ускладнюється необхідністю перебування пацієнта в незручному положенні, що вимагає додаткової фіксації, при деяких спеціальних укладаннях, наприклад проведення дослідження СНЩС з відкритим ротом, так як в результаті втоми пацієнт почне здійснювати мимовільні рухи, що призведе до артефактів руху.
7. Обмеження при обстеженні важких хворих і дітей. У дітей молодшого шкільного віку може знадобитися присутність під час дослідження одного з батьків. У віці від періоду новонародженості до 5-6 років, а також у

неспокійних пацієнтів, обстеження зазвичай може бути проведено лише на тлі седації під контролем анестезіолога. У пацієнтів з вираженим больовим синдромом потрібне застосування знеболюючих засобів.

8. Дослідження проходить в замкнутому просторі, створюючи психологічний дискомфорт, тому клаустрофобія (страх замкнутого простору) є протипоказанням для обстеження методом МРТ, що вимагає застосування седації або знаходження поруч родичів пацієнта.

9. Неможливість записи руху і зміни елементів СНЩС під час функціональних проб (відкривання / закривання рота).

В свою чергу, ультрасонографія СНЩС була докладно описана в 1991 в 1992 роках. На підставі цих робіт було запропоновано застосовувати УЗД як альтернативний метод для виявлення захворювань СНЩС. Був розроблений стандартний протокол сонографічного дослідження СНЩС з використанням 12-МГц датчика, та описані параметри суглобового диска СНЩС при ультрасонографії в нормі.

Надалі, в більш пізніх публікаціях також визначено, що датчик потрібно встановлювати перпендикулярно до виличної дуги і паралельно гілки нижньої щелепи, при відкриванні рота необхідно постійно регулювати положення датчика для кращої видимості диска. Є дані про те, що застосування більш високої частоти ультразвукового датчика (18 МГц) покращує якість зображення. Крім того, діагностичну достовірність ультразвуку підвищує застосування тривимірних ультразвукових досліджень.

Є думка, що УЗД є надійним діагностичним інструментом в діагностиці нормального положення диска при різних положеннях відкривання рота. З'явилися повідомлення про те, що УЗД виявилось швидким і надійним методом оцінки діапазону руху СНЩС, однак одним з головних недоліків УЗД є труднощі виявлення бічного зсуву суглобового диска .

Перевагами сонографії є: дослідження функції СНЩС в режимі реального часу, не інвазивність та безпечність дослідження, можливість застосування в умовах амбулаторного прийому, порівняно невелика кількість часу,

необхідного для дослідження, невисока вартість . Одним з недоліків методу при використанні його для візуалізації СНЩС є блокування високочастотної хвилі кістковими утвореннями (скроневої кісткою, суглобовою головкою нижньої щелепи, виличною дугою), і візуалізація елементів СНЩС при проведенні ультразвукографії обмежена зовнішньою третиною суглоба.

Для візуалізації суглобового диска здійснюється ультразвукове сканування області суглоба лінійним електронним датчиком з частотою 7,5-12,0 МГц послідовно в горизонтальній площині з нахилом 45° донизу і в двох фронтальних площинах спереду від головки суглоба з нахилом 45° наперед і ззаду від головки суглоба з нахилом 45° до заду в положеннях з закритим, відкритим і повністю відкритим ротом. Спосіб дозволяє здійснювати візуалізацію диска в стані спокою і при різних положеннях нижньої щелепи, оцінювати порушення розташування диска в суглобі і зміни його структури. Спосіб є легковідтворюючим, не інвазивним, не несе променевого навантаження, що допускає можливість багаторазового використання.

Ультразвуковий метод дозволяє візуалізувати латеральні фрагменти всіх анатомічних структур СНЩС про статиці і при функції суглоба за допомогою фронтальних і горизонтальних зрізів. Поєднання ультразвукової візуалізації і аускультативної суглоба дозволяє отримувати більш повну інформацію про стан анатомічних структур суглоба під час його функції.

В ході УЗД з обох сторін визначається зазубринки контурів голівки нижньої щелепи, нерівність, ділянки підвищеної і зниженої ехогенності. Після чого ставлять остаточний діагноз і оцінюють морфофункціональний стан СНЩС.

УЗД має високі показники діагностичної цінності в оцінці різних варіантів переднього зміщення диска (чутливість 88,5%, специфічність 96,6%), вивиху СНЩС (чутливість 100%, специфічність 98,8%), дегенеративних змін суглобового диска (чутливість 94,4%, специфічність 97,4%), суглобового випоту (чутливість 95,2%, специфічність 98,6%), гемартроза (чутливість 100%, специфічність 100%), що дозволяє використовувати його в якості ефективного

методу первинної діагностики патологічних станів дегенеративного, запального, травматичного генеза і деяких дисфункціональних станів.

Клінічно дисфункція проявляється як порушення відкривання рота, хрускіт при русі нижньої щелепи, напруга м'язів голови, ший, поява «тригерних точок», головний біль (причому болі можуть бути такими сильними, що їх часто плутають з мігренню).

Перспективи подальших досліджень полягають у використанні вищеописаного матеріалу в клінічних ситуаціях та більш детальному дослідженні в індивідуальних випадках.

Висновки. Враховуючи все вищесказане, УЗД можна вважати альтернативою МРТ та КТ у діагностиці СНЩС. КТ дозволяє отримати зображення СНЩС в різних площинах, але при цьому відсутня візуалізація не кісткових структур. МРТ, маючи ряд переваг, має також і недоліки, зазначені вище. Тому, характерні для запальних захворювань зміни внутрішньосуглобових та навколосуглобових м'яких тканин можуть бути виявлені за допомогою УЗД значно раніше.

ПОЛИФАКТОРНЫЙ ПОДХОД В КОРРЕКЦИИ КОГНИТИВНЫХ НАРУШЕНИЙ У БОЛЬНЫХ С ПОСТКОВИДНОЙ ДЕМЕНЦИЕЙ

Невструев В. П.,

Киевский национальный университет
им. Т.Г. Шевченка, Киев, Украина

Забулонов Ю. Л.

Государственное учреждение
«Институт геохимии окружающей среды НАН Украины»
Киев, Украина

Чухраева Е. Н.

Национальный университет здравоохранения Украины
им. П.Л. Шупика МЗ Украины, Киев, Украина

Чайка С. В.

Киевский НИИ медико-биологических проблем
Киев, Украина

Черняк В. А.

1. Киевский национальный университет
им. Т.Г. Шевченка, Киев, Украина

Чухраев Н. В.

ТОВ «НМЦ Мединтех», Киев, Украина

Резюме. В статье рассматривается многоуровневый полифакторный подход лечению деменции у больных с постковидным синдромом на основе сочетанного применения когнитивно-поведенческой коррекции психологического состояния и физиотерапевтических методов лечения: многоуровневая магнитолазерная терапия, надвенное облучение крови, терапия лазерным лучом и эндоназальное дыхание синглетно-кислородной смесью в магнитном поле.

По результатам исследований у больных с деменцией, принимавших участие в исследовании на начало исследований к группе ранней стадией деменции относилось 8 пациентов, к группе со средним уровнем деменции 12 и к группе с поздним уровнем деменции относилось 4 пациента. После

проведения курсового лечения к группе ранней стадией деменции было отнесено 11 пациентов, к группе со средним уровнем деменции – 10 и к группе с поздней деменцией – 3 пациента.

Психологическое тестирование с применением психометрических таблиц А.Бека и Спилбергера-Ханина показало снижение среднего уровня депрессии после проведения процедур в первой группе на $5,1 \pm 1,4$ (с 27,3 до 22,2) баллов, уровня тревоги на $3,2 \pm 0,3$ (с 35,1 до 31,9), во второй группе на $8,3 \pm 1,5$ (с 27,1 до 18,8) и $7,5 \pm 0,4$ (с 35,2 до 27,7) соответственно. Дополнительно следует отметить, что клиенты второй группы были более заинтересованы в проведении повторного курса.

Многоуровневый подход к уменьшению когнитивных нарушений на основе применения психологической коррекции, магнитолазерного воздействия на проекцию печени, надвечного облучения крови и терапии сканирующим лазерным лучом большого затылочного отверстия и шейно-воротниковой области в сочетании с эндоназальным дыханием синглетно-кислородной смеси в магнитном поле оказался наиболее эффективным.

Ключевые слова. Деменция, тревожная депрессия, психосоматическая коррекция, магнитолазерная терапия, надвечное облучение крови, терапия сканирующим лазерным лучом, когнитивно-поведенческая коррекция, синглетно-кислородная терапия, эндоназальное дыхание в магнитном поле.

Актуальность. В настоящее время человечество переживает пандемию COVID-19. По состоянию на 01.11.2021 г. в мире около 250 млн. человек подтвердили наличие вируса в организме [1-3].

К сожалению, поражение вирусом SARS-CoV-2 влияет не только на качество жизни, но и на высокий уровень смертности этой группы больных. Из-за болезней, провоцируемых вирусом SARS-CoV-2, по данным экспертов ВОЗ, произошло около 2,5 миллионов преждевременных смертей во всем мире [1-4].

Если учитывать тот факт, что диагностирование заражения вирусом SARS-CoV-2 проходят не более половины реальных носителей данного вируса

и в ближайшие 2-3 года пандемии практически будут заражены данным вирусом не менее 40-50 % населения земли, человечество может столкнуться с пандемией психических расстройств и расстройств поведения вызванных вирусом SARS-CoV-2. И если сейчас психические расстройства занимают устойчивое 4 место по уровню влияния на преждевременную смертность и суммарные расходы в системе здравоохранения, то через 3-4 года это заболевание может занять лидирующее место среди всех заболеваний.

У большинства больных, зараженных вирусом SARS-CoV-2 уже на первой стадии наблюдаются неврологические расстройства – нарушение обаяния, изменение вкусовых рецепторов, нарушение зрения и слуха, различные болевые проявления, развитие или усиление психических расстройств и расстройств поведения. К сожалению можно констатировать, что у большинства больных этой группы проявляются когнитивные расстройства в разной степени.

Американским ученым (Медицинская школа Йкана) в результате исследований удалось выяснить, что практически каждый четвертый (24%), больной из 740 участников исследования перенесший COVID-19 и проходивших лечение по системе Mount Sinai в Нью-Йорке, испытывали когнитивные трудности, включая проблемы с памятью, многозадачностью, скоростью обработки информации и фокусировкой (Ж. Беккер, октябрь 2021).

Ученые утверждают, что долговременные когнитивные нарушения наблюдаются даже спустя 7 месяцев после болезни. В основном это проявляется в сохранении новых воспоминаний и воспроизведением воспоминаний. Были и такие участники, которые медленно обрабатывали информацию, планировали события и высказывали свое мнение на публике.

Автор исследования Жаклин Беккер порекомендовала проводить скрининг на психические нарушения после заражения COVID-19 в качестве стандарта лечения, независимо от возраста пациента, поскольку в США были случаи, когда выздоровевшие пациенты не могли за собой ухаживать даже после выписки из больницы.

Аналогичные проявления когнитивных расстройств у больных с постковидным синдромом отмечала директор клиники Калифорнийского университета в Лос-Анджелесе доктор Хелен Лаврецки: «Они не могут функционировать, не могут думать, их память нарушена, они сбиваются с толку. Когда они едут куда-то, то говорят, что не знают, как они туда попали» [2].

Наиболее опасными психоневрологическим проявлением постковидного синдрома являются деменция, тревожная депрессия и синдром хронической усталости.

По оценке ВОЗ (Доклад экспертов ВОЗ, 2 сентября 2021 г.) [3] деменция диагностирована больше чем у 55 миллионов человек, из них 8,1% женщин и 5,4% мужчин в возрасте старше 65 лет. Прогноз экспертов ВОЗ не внушает оптимизма – к 2030 году – 78 миллионов, а к 2050 году – 139 миллионов жителей земли будут иметь когнитивные нарушения на уровне деменции.

На расходы в связи с инвалидизацией, вызванной деменцией, приходится существенная часть экономического бремени этого заболевания. В 2019 г. деменция, согласно расчетам, обошлась мировой экономике в 1,3 трлн. долл. США. К 2030 году эта сумма увеличится до 1,7 трлн. долл. США, а с учетом расходов на социальное обслуживание этой группы больных – до 2,8 трлн. долл. США.

«Деменция не только лишает миллионы людей памяти, самостоятельности и достоинства, но и отнимает у нас друзей и близких» – отметил Генеральный директор Всемирной организации здравоохранения Тедрос Адханом Гебрейесус [2].

Деменция (F00-F03) – синдром, обусловленный поражением головного мозга (обычно хронического или прогрессирующего характера), при котором нарушаются многие высшие корковые функции, включая память, мышление, ориентацию, понимание, счет, способность к обучению, речь и суждения. Сознание не затемнено. Снижение познавательной функции обычно сопровождается, а иногда предваряется ухудшением контроля над эмоциями,

социальным поведением или мотивацией. Этот синдром отмечается при болезни Альцгеймера, при цереброваскулярных заболеваниях и других состояниях, поражающих головной мозг.

Деменция по-разному поражает людей — это зависит от воздействия болезни и от индивидуальных особенностей человека перед заболеванием. Признаки и симптомы, связанные с деменцией, проходят три стадии развития (Информационный бюл. ВОЗ, 2 сентября 2021) [2].

Ранняя стадия деменции – обычно сложно диагностируется из-за начальных стадий когнитивных отклонений. Общие симптомы включают:

- нарушение короткой памяти;
- трудности во временной ориентации;
- трудности в ориентации в знакомой обстановке.

Средняя стадия: психологические отклонения проявляются более явно и снижается возможность бытового самообслуживания. Они включают:

- нарушение короткой памяти и имен окружающих людей;
- нарушение ориентации в быту;
- трудности в бытовом общении;
- необходимость помощи в повседневном уходе за собой;
- неопределенность в поведении (повторяемость вопросов, бесцельные поступки и движения).

Поздняя стадия: на поздней стадии деменции развивается почти полная зависимость и социально бытовая пассивность. Нарушения памяти становятся значительными, а физические признаки и симптомы более очевидными. Симптомы включают:

- потерю ориентации во времени и пространстве;
- трудности в узнавании родственников и друзей;
- возрастающую потребность в помощи для ухода за собой;
- трудности в передвижении;
- поведенческие изменения, которые могут усугубляться и включать агрессивность.

Как правило, постковидная деменция сопровождается тревожной депрессией. Для оценки уровня тревожной депрессии предложено применять психометрические таблицы А.Бека и Спилберга-Ханина [5,6].

Оценку состояния функционального систем организма пациентов перенесших заражение вирусом SARS-CoV-2 наиболее просто и достоверно выполнять с применением метода И. Накатани [5,6].

Авторами была проведена пилотная работа по разработке технологии применения физиотерапевтических методов воздействия при лечении больных с постковидной деменцией.

Цель работы. Исследовать влияние психосоматической коррекции физиотерапевтическими методами на когнитивные способности больных перенесших заражение вирусом SARS-CoV-2.

Материалы и методы. В анонимном исследовании принимали участие 24 больных в возрасте от 46 до 67 лет, имеющие подтвержденный постковидный синдром и давшие добровольное согласие на участие в исследовании, проходившие стационарное лечение в 2021 году на основе разработанной авторами программы. В исследовании принимали участие 10 мужчин и 14 женщин. Все больные, принимавшие участие в исследовании, дополнительно проходили (перед началом и после 10 процедур) определение уровня депрессии по психометрическим таблицам А.Бека и уровня тревоги по таблицам Спилбергера-Ханина. Участники исследования были разделены случайным образом на 2 группы по 12 человек.

В первой группе проводилось лечение больных на основе применения когнитивно-поведенческого подхода с учетом их личностных особенностей, уровня тревожной депрессии и оценки когнитивных способностей.

В комплексные мероприятия входили следующие когнитивно-поведенческие техники и тренинги:

- когнитивное переструктурирование — техника, которая позволяла пациентам понять, что они могут управлять своими чувствами, мыслями, а следовательно, и поведением;

- тренинг уверенности в себе и ориентации на местности – упражнения с моделированием ситуаций, требующих навыков самостоятельного принятия решения, совладение с нервно психологическими перегрузками, умения общаться с окружающими и вступать в контакты; особое внимание уделялось способности самостоятельно ориентироваться на местности и принимать решения;

- тренировка памяти и решение логических задач.

Дополнительно проводилась детоксикация организма с использованием синглетно-кислородной терапии [7-10].

Эндоnazальное дыхание синглетно-кислородной смесью в магнитном поле выполнялось с применением аппарата МИТ-С [11] на основе запатентованного способа [12-15]. Синглетно-кислородная смесь при эндоnazальном дыхании обеспечивает насыщение крови активным кислородом и компенсирует недостаток окислителя при биохимической реакции, уменьшает уровень образования свободных радикалов, снижает уровень интоксикации организма. Применение воздействия магнитного поля на пазухи носа в момент эндоnazального дыхания увеличивает насыщение крови активным кислородом, повышает текучесть крови, усиливает капиллярный эффект и повышает кислородную емкость крови.

Во второй группе дополнительно, по сравнению с первой группой, проводилась функциональная коррекция работы печени методом магнитолазерной стимуляции печени, надвечного облучения крови и терапии лазерным сканирующим лучом с применением аппарата «Гелиос» (Украина). Мощность оптического потока красного магнитолазерного аппликатора составляла 50 ± 10 мВт, индукция магнитного поля была на уровне 25 ± 5 мТл. Аппликатор устанавливался на зону проекции печени (правое подреберье). Частота модуляции оптического потока и магнитного поля определялась на основе метода Самосюка-Чухраева [7]. У большинства пациентов она составляла $9,6 \pm 1,6$ Гц.

Мощность надвечного облучения крови, протекающую через локтевую

вену составляла 15 мВт, мощность лазерного сканирующего луча составляла 150 мВт. Терапия сканирующим лазерным лучом выполнялась зоны большого затылочного отверстия и шейно-воротниковой зоны. Вариант проведения процедуры приведен на рисунке Рис.1.

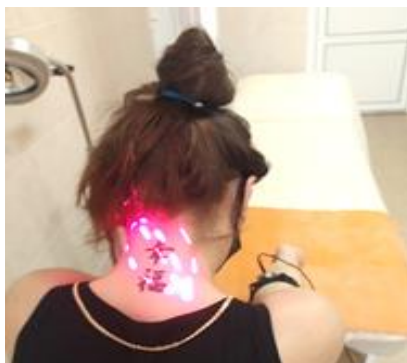

Рис.1. Вариант проведения процедуры терапии сканирующим лазерным лучом в сочетании с надвенным облучением крови с использованием аппарата «Гелиос»

Процедуры проводились одновременно с проведением психологической коррекции, после проведения синглетно-кислородной терапии. Время процедуры соответствовало 15 минут.

Результаты и обсуждение. У всех пациентов, принимавших участие в исследовании, после проведения процедур отмечалось улучшение настроения, снижался уровень депрессии и уровень тревоги по психометрическим таблицам А.Бека и Спилбергера-Ханина соответственно. Повышался уровень когнитивных способностей. Функциональная диагностика по методу И. Накатани отмечала нормализацию функционального состояния канала легких, печени и сердца. Отрицательных эффектов проведения процедур не зарегистрировано. Все пациенты с удовольствием принимали участие в тестировании и последующем обсуждении психологических проблем. Наиболее активными были больные 2 группы. Практически все пациенты с удовольствием хотели участвовать в проведении исследований. Индивидуальный подбор параметров магнитнолазерной стимуляции вызвал у практически всех пациентов 2 группы дополнительную положительную реакцию. Результаты определения психологического состояния пациентов

приведены на рисунках Рис.2 – Рис.4.

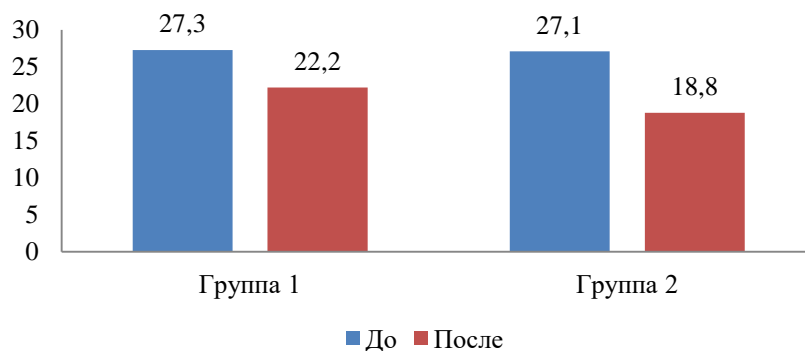

Рис.2. Изменение уровня депрессии у пациентов 1-2 групп (по таблице А.Бека)

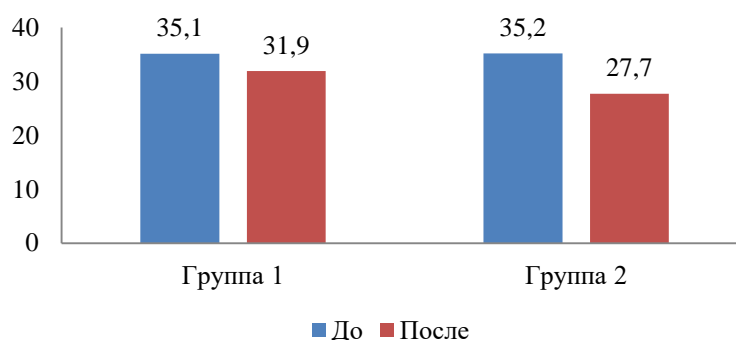

Рис.3. Изменение уровня тревоги у пациентов 1-2 групп (по таблице Спилбергера-Ханина)

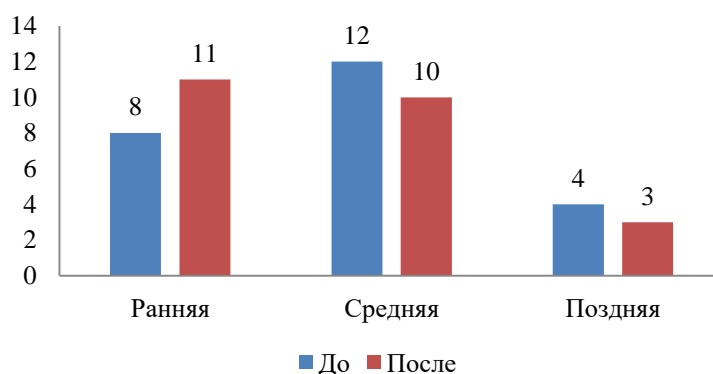

Рис.4. Распределения больных по группам

до и после лечения в зависимости от стадии деменции.

Выводы. По результатам проведенной работы у больных с деменцией, принимавших участие в исследовании на начало исследований к группе ранней стадией деменции относилось 8 пациентов, к группе со средним уровнем деменции 12 и к группе с поздним уровнем деменции относилось 4 пациента.

После проведения курсового лечения к группе ранней стадией деменции было отнесено 11 пациентов, к группе со средним уровнем деменции – 10 и к группе с поздней деменцией – 3 пациента.

Психологическое тестирование с применением психометрических таблиц А.Бека и Спилбергера-Ханина показало снижение среднего уровня депрессии после проведения процедур в первой группе на $5,1 \pm 1,4$ (с 27,3 до 22,2) баллов, уровня тревоги на $3,2 \pm 0,3$ (с 35,1 до 31,9), во второй группе на $8,3 \pm 1,5$ (с 27,1 до 18,8) и $7,5 \pm 0,4$ (с 35,2 до 27,7) соответственно. Дополнительно следует отметить, что клиенты второй группы были более заинтересованы в проведении повторного курса.

Многоуровневый подход к уменьшению когнитивных нарушений на основе применения психологической коррекции, магнитолазерного воздействия на проекцию печени, надвенозного облучения крови и терапии сканирующим лазерным лучом большого затылочного отверстия и шейно-воротниковой области в сочетании с эндоназальным дыханием синглетно-кислородной смесью в магнитном поле оказался наиболее эффективным.

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/coronavirus/geography/>
2. Ученые выявили новое опасное последствие COVID-19 — World News (w-n.com.ua)
3. Деменция (who.int) - www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail.
4. Медицинская и психологическая реабилитация постинсультных больных. Самосюк И.З., Малюта И.В., Чухраев Н.В. Радом. Radomska Szkoła Wyższa w Radomiu. 2018, 527 С. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.1169332>.
5. Психофізичні методи діагностики, профілактики та корекції психосоматичних розладів у осіб, що працюють в екстремальних ситуаціях: монографія /Л.В.Буцька, М.В.Чухраєв. – Київ: ДП «Вид.дім «Персонал», 2017. – 268 с.
6. Психофізіологічна реабілітація при больових синдромах: монографія/

Л.В.Буцька, О.О.Древицька, М.В.Чухраєв. – Київ: ДП «Вид.дім «Персонал», 2017.–208 с.

7. Chukhraiev N., Vladimirov A., Vilcahuaman L., Zukow W., Samosyuk N., Chukhraieva E., Butskaya L. Application of ultrasonic waves, magnetic fields and optical flow in rehabilitation./ Kiev Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education Pontifical Catholic University of Peru Radomsko High School SCM «Medical Innovative Technologies». 2017. – 324 p.

8. Чухраєва Е.Н., Терехов Г.В., Униченко А.В., Гунько М.А., Терещенко А.П. Аппаратные методы в косметологии. Книга 1. Программы ухода за лицом с элементами косметологической психологии. Методическое пособие. Ред. Чухраев Н.В., Жуков В.А. Радом. Киев. Radomska Szkoła Wyższa w Radomiu. 2018. 138 С.

9. Медицинская и психологическая реабилитация постинсультных больных. Самосюк И.З., Малюта И.В., Чухраев Н.В. Радом. Radomska Szkoła Wyższa w Radomiu. 2018, 527 С. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.1169332>

10. Самосюк И.З., Малюта В.И., Чухраев Н.В., Шморгун А.А. Применение ультразвуковой и магнитолазерной терапии в клинической и спортивной медицине.–Киев, 2019. –376 с.

11. Самосюк І.З., Владимиров А.А., Чухраєв М.В., Малюта В.І., Самосюк Н.І., Чухраєва О.М., Гунько М.О. Магніто лазеро ультразвукова терапія. Інноваційні технології фізичної та реабілітаційної медицини. К., НМАПО ім. П.Л.Шупика, НМЦ «Медичні іноваційні технології», УТ фізичної і реабілітаційної медицини./ 2021. – 320 с.

12. Chukhraiev N., Chukhraieva E., Gun'ko M., Kurik L., Lomeiko S, Marushko Y., Samosyu N., Tkalina A., Vladimirov A., Unichenko A, Zavorotnaya R., Zukow W. Singlet-oxygen therapy. Eds. Chukhraiev N., Vladimirov A., Zukow W. Edition had extended and translated from ukrainian. Medinteh. Radom. Kyiv. 2018. 124 p. DOI <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.1161333>

13. Application of singlet-oxygen therapy in treatment of patients with chronic obstructive pulmonary disease. Kurik L.M., Golubova T.F., Chukhrae N.V.,

Fomenko E.V., Vladimirov A.A. 6th International Scientific Conference European Applied Sciences: challenges and solutions: Papers of the 6th International Scientific Conference. March 10–12, 2016, Stuttgart, Germany. 23 p.

14. Патент UA №102215. Пристрій для приготування синглетно-кисневої суміші, Чухраєв М.В.; Чухраєв Є.М.; Міллард Т.О.; Григор'єва Н.Ю.; Добродомов О.В.; Уніченко А.В.; Володимиров А.А. Опубл. 26.10.2015, бюл., №20/2015.

15. Патент UA №109330. Спосіб ендоназального дихання в магнітному полі, Чухраєв М.В.; Чухраєва О.М.; Володимиров А.О.; Уніченко А.В.; Паначук А.Ю. Опубл. 25.08.2016, бюл., №16/2016.

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЛОМУ СТЕГНА У НОВОНАРОДЖЕНОГО
(КЛІНІЧНИЙ ВИПАДОК)**

Процайло Михайло Дмитрович

к.м.н., доцент

Тернопільський національний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України

Анотація. Травми новонароджених вважаються важкими пошкодженнями які важко піддаються лікуванню з непередбачуваними результатами. Особливість таких травм є те, що кісткова тканина в даний момент є пластичною і зони росту можуть легко пошкодитися, що обумовлює розлади нормального росту кістки в довжину і товщину [1, с. 220, 2, с. 14, 3, с. 19]. Тому після таких травм дуже часто спостерігаються вкорочення та скривлення кінцівки в різних площинах – фасній, сагітальній, навколо осі. Закони дорослої травматології в даному віковому відрізку практично не працюють. Кожна вікова група має свої особливості які необхідно враховувати надаючи допомогу таким дітям. Чим менша дитина тим більші величини зміщень кісток можуть лікуватися консервативно протягом тривалого часу [1, с. 220]. Такі зміщення згідно канонів дорослої травматології недопустимі і обов'язково підлягають хірургічній корекції - чим старший пацієнт тим ретельніша репозиція кісток і фіксація різними імплантами [4, с. 97, 5, с. 385, 6, с. 767].

Ключові слова: перелом, стегно, новонароджений, зміщення, особливості, спостереження.

Наше клінічне спостереження, протягом 6 років, допоможе практичним лікарям розробити правильну тактику лікування при переломах великих трубчастих кісток у новонароджених. *Клінічний приклад.* Хлопчик Б. друга доба від перших ускладнених пологів, сідничного передлежання – кесарський

розтин. Група крові матері В (III), Rh +. Перебіг вагітності: хронічний хламідіоз, хронічний уреоплазмоз, хронічний цитомегаловірус, хронічний герпес, гіперплазія плаценти, інфекційний хронічний мікоплазмоз, дифузний зоб 1 ст, еутіреоз.

Група крові дитини О (I), Rh +. Маса при народженні 2700 г. Зріст 49 см, окружність голівки 32 см, окружність грудної клітки 31 см. Навколоплідні води прозорі. Загальний стан дитини при народженні – відносно задовільний. Фізіологічна втрата маси 100 г. Оцінка за шкалою Апгар 8 балів. Після першої доби загальний стан різко погіршився. Ліва нога деформувалася, скривилася, сильно набрякла, посиніла, похолодала. Найменші рухи ніжкою викликали біль, неспокій, крик малюка. Батьки настільки були налякані, що бабуся просила ампутувати деформовану ніжку тільки щоб врятувати життя малюка. На *рентгенограмі лівого стегна* в двох проекція має місце косо-поперечний перелом верхньої третин стегнової кістки із зміщенням уламків під кутом 20 градусів на розгинання у сагітальній площині, на варус у фронтальній площині під кутом 30 градусів із заходженням по довжині на вкорочення на 2 см.

Консультований ортопедом, невропатологом, окулістом, неонатологом. УЗД головного мозку – ущільнення судинних сплеть з обох боків, підвищення ехогенності структур головного мозку, в лівому шлуночку субепидельманна кіста – 2,5 мм. ЕХО-КС – відкрите овальне вікно 2,8 мм. УЗД внутрішніх органів – печінка збільшена, права доля 47 мм, ехогенність звичайна. Загальний аналіз крові та сечі в межах норми. Біохімічний аналіз крові: калій - 5 ммоль/л, натрій -134,4 ммоль/л, кальцій іони – 1,03 ммоль/г, глюкоза 4,0 ммоль/л, загальний білірубін 266,0 мкмоль/л, прямий 66,5 мкмоль/л, непрямий 199,5 мкмоль/л.

Клінічний діагноз. Пологова травма. Закритий косо-поперечний перелом верхньої третини лівого стегна із зміщенням уламків. Гіпоксично-ішемічне ураження центральної нервової системи. Набряк головного мозку. Синдром підвищеної нервово-рефлекторної збудливості, гострий період. Неонатальна жовтяниця.

Здійснена щадна, закрита репозиція перелому лівого стегна, ніжка максимально зігнута в кульшовому суглобі і фіксована до тулуба еластичною пов'язкою за методом Креде-Кефера. Для контролю за станом кровопостачання ніжки, пальчики стопи біли вільними від пов'язки. Здійснювався динамічний рентгенологічний контроль після репозиції, і в момент виписки на 15 - й день. Вдалося значно зменшити зміщення уламків особливо у сагітальній площині. Фіксація здійснювалася протягом 3-х тижнів коли настала консолідація перелому стегна з вираженим кістковим гіпермозолем який у вигляді муфти охоплював місце перелому. За дитиною налагодили динамічне диспансерне спостереження. На початкових етапах спостереження (через рік після травми) ліве стегно було деформоване по типу «галіфе», ніжка була коротшою на 2 см, спостерігалася атрофія мускулатури гомілки та стегна в межах 1 см. На рентгенограмі лівого стегна - повна консолідація перелому з варусною кутовою деформацією до 30 градусів, вкорочення на 2 см. Подальше спостереження не виявили ніяких відхилень розвитку дитини – вчасно почав сидіти, ходити. Мала місце кульгавість на ліву ногу внаслідок вкорочення лівого стегна на 2 см., що легко усувалася ортопедичним взуттям (компенсація вкорочення). Деформація лівого стегна швидко зменшувалася і через 6 років з моменту травми практично зникла, що підтверджено рентгенологічним обстеженням. Так на рентгенограмі лівого стегна через 6 років з моменту травми – вісь правильна, кутові деформації в сагітальній і фронтальній площинах зникли внаслідок механізму самокорекції, залишилося тільки вкорочення стегна до 2-х см. Згідно даних літератури, такі деформації з кутовим зміщенням у сагітальній і фронтальних площинах (типу «галіфе») не виправляються [1, с. 235]. В подальшому, з метою вирівнювання довжини кінцівок, матері запропоновано два варіанти вирішення даної проблеми. 1. Компенсація вкорочення лівого стегна ортопедичним взуттям. 2. Оперативне лікування – тимчасовий епіфізіодез зон росту (якщо вкорочення буде більше 2-х см) дистального метафіза лівого стегна, щоб здорова ніжка дещо сповільнила ріст і зрівнялася по довжині з хворою ногою. Мати вибрала перший варіант.

Висновок. Пологові переломи довгих трубчастих кісток у новонароджених не вимагають ідеального співставлення тому, що в процесі інтенсивного росту такі зміщення нівелюються і підлягають тільки консервативному лікуванню.

При пологових переломах верхньої третини стегна оптимальним способом фіскації є класичний метод Креде - Кефера.

У нашому випадку найкраще усувалися кутові деформації, приблизно по 5 градусів щороку, але залишилося незначне (2 см) вкорочення стегна, що легко усувається ортопедичним взуттям.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дитяча травматологія. Практ. пос. під ред. проф. О.В. Дольницького, проф. Д.Ю. Кривчені, проф. М.Є. Поліщука. Київ «Книга плюс». – 2006. – 472.

2. Thomas P. Ruedi, Richard E. Buckley, Christopher G. Morgan. АО-принципы лечения переломов. Том.1. – принципы. Второе дополненное и переработанное издание. Перевод на рус. язык: А. Ситник. И-во. Васса Медиа. - 2013. – 569.

3. Neil T., Green M.D., Marc F., Swiontkovski M.D. Skeletal trauma in children. SAUNDERS. An Imprint of Elsevier Science. 2003. - 752.

4. Уорик Д., Данн Р., Меликян Э., Ведер Д. Хирургия кисти. Спец. оксфордское руков. по хир. Пер. с англ. д-ра мед. наук Л.А. Ромодановой. Из-во «Бином». – Москва. – 2013. С. - 689.

5. McRae's. Orthopedic trauma and Emergency Fracture Management. International. Edition. Edinburg London. New York. Oxford. Philadelphia. St Louis. Sidney. Toronto. – 2016. – 635.

6. Thomas P. Ruedi, Richard E. Buckley, Christopher G. Morgan. АО-принципы лечения переломов. Том.2. – частная травматология. Второе дополненное и переработанное издание. Перевод на рус. язык: А. Ситник. И-во. Васса Медиа. -2013. – 1001.

УДК: 616.1-06:616.98:578.834]-036.1-092

ПАТОГЕНЕТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМООБТЯЖЕННЯ COVID-19 ТА ЗАХВОРЮВАНЬ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ

Рева Тетяна Василівна

доцент, кандидат медичних наук

Тимофієнко Вікторія Олександрівна

Гончар Анастасія Вікторівна

студенти 5 курсу, спеціальність 222 «Медицина»

Буковинський державний медичний університет

м. Чернівці, Україна

Анотація. В статті розглядається вплив коронавірусної інфекції на здорове серце та при патології серцево-судинної системи, при вже наявних його ураженнях для визначення максимально ефективної тактики ведення різних груп хворих. Розвиток досліджень в даній галузі медицини дасть нам повне уявлення про дію SARS-CoV-2 на організм людини та поліпшення прогнозу лікування у різноманітних випадках коморбідності.

Ключові слова: SARS-CoV-2, Covid-19, серцево-судинна система, патогенез, взаємообтяження, наслідки.

Вірус SARS-CoV-2 залишається досить актуальною проблемою вже третій рік. З кожним днем інфікованих різними штамами цього химерного захворювання стає дедалі більше, змінюється симптоматика. Всесвітня медицина робить все можливе для боротьби з пандемією, змінюються тактики діагностики і лікування, розроблена профілактика проти певних штамів. Але на даний час коронавірус все ще дуже небезпечна та недостатньо вивчена інфекція. Самостійно вона активно губить людські організми, а якщо говорити про коморбідні захворювання – то ризик летального наслідку зростає в рази.

На сьогоднішній день існує дуже багато наукових публікацій з цієї надактуальної теми, проте повну картину патогенетичної дії SARS-CoV-2 ми

отримати не можемо, а отже немає повного уявлення про дію його на серце та співіснування з уже наявними хворобами цього органа. Тому вельми важливо активно продовжувати вивчати вплив коронавірусної інфекції на організм та аналізувати, детально поглиблюватися в питання протікання зараження новим вірусом при вже існуючих проблемах серцево-судинної системи (ССС). Ці знання дадуть нам значні переваги в розробці нових тактик ведення хворих, ми матимемо суттєву перевагу над «маленьким вбивцею» та зможемо врятувати не одне життя.

Зараз відомо, що вперше діагностована серцева недостатність спостерігається у 25% хворих на ковідну інфекцію [1]. Огляд даних літератури за 2020-2021 рік дає можливість свідчити про те, що SARS-CoV-2 чинить негативний вплив на серцево-судинну систему двома шляхами: безпосередньо атакуючи клітини серцевого м'яза, що підтверджено заключеннями патологоанатомічних досліджень у пацієнтів, які померли внаслідок COVID-19; опосередковано – як наслідок запальної реакції в організмі [2]. Патогенетично при коронавірусній інфекції відбувається підвищений синтез прозапальних цитокінів (ІЛ-6, TNF- α), що призводить до виникнення системного запалення, розвивається синдром поліорганної недостатності. Ця ситуація сприяє порушенню роботи серцево-судинної системи, тобто виникає опосередкований негативний вплив на серцевий м'яз [3]. Але відомо, що глікопротеїди поверхні Covid-19 зв'язуються з ангіотензин-перетворюючим ферментом-2 (АПФ-2) для того, щоб проникнути всередину клітини. А цей фермент виробляється в серці також [4].

Важливо зауважити, що різні патофізіологічні механізми, такі як запальний, протромботична активація чи дисбаланс між потребою і постачанням клітин киснем, призводить до ішемії кардіоміоцитів, мікроемболії та фіброзу тканини міокарда. В свою чергу ці всі процеси можуть проявлятися ішемічним або неішемічним ураженням міокарда, діастолічною і систолічною дисфункцією шлуночків, а також надшлуночковими та шлуночковими

порушеннями серцевого ритму. Необхідно пам'ятати, що тривалі серцево-судинні ускладнення також можуть виникати у пацієнтів, у яких перебіг COVID-19 був мало- або безсимптомним [2].

SARS-CoV-2 сприяє виникненню дисбалансу між спазмом та дилатацією судин, в результаті чого вони звужуються і це призводить до погіршення кровопостачання органів, виникнення запалення з набряком суміжних тканин і прокоагулянтного стану. Це все підтверджує гіпотезу прямого цитотоксичного ефекту на ендотелій. Крім того, результати досліджень показують наявність вірусних елементів у ендотеліальних клітинах [5]. Досить часто при розтині пацієнтів, які померли від COVID-19, було виявлено перикардіальний серозний випіт. Мікроскопічна картина вказує на лейкоцитарну інфільтрацію міокарда, зокрема в полі зору виявлено лімфоцити, еозинофіли, макрофаги та окремо гігантські клітини. До того ж в міокарді обох шлуночків серця помітні множинні осередки некрозу з чіткими ознаками каріолізісу та каріорексису кардіоміоцитів. Мікроскопічна картина повністю відповідає альтернативному характеру запалення [6].

Наразі є багато відомостей про те, що коронавірусна інфекція призводить до інфаркту міокарда. Це відбувається шляхом безпосереднього впливу на атеросклеротичну бляшку (запалення та синтез цитокінінів призводить до її пошкодження, вазоконстрикції та тромбозу), сприяє атеротромботичним ускладненням та розвитку інфаркту міокарда 1 типу. Або можливий варіант індукції вазоспазму епікардіальних артерій та мікроваскулярної дисфункції, які провокують виникнення інфаркту міокарду 2 типу (внаслідок невідповідності між потребою в кисні та його доставкою) [5].

Фібриляція передсердь (ФП) при COVID-19 частіше виникає у людей старшого віку і більшість з яких мали хоча б один раніше існуючий фактор ризику. Однак є і пацієнти без захворювання серцево-судинної системи, у яких теж виникає ФП при підтверженому Covid-19. Можемо зробити висновок, що у таких пацієнтів вже міг бути існуючий субстрат для ФП, а гостра SARS-CoV-2-інфекція може бути пусковим механізмом для ініціювання ФП [5].

Ризик тромботичних ускладнень у хворих на COVID-19 є абсолютно доведений і досить часто спостерігається в клініці. Оскільки SARS-CoV-2 має тропність до тканин дихальних шляхів, це призводить до патологічних змін та дифузного пошкодження альвеол, активується II тип пневмоцитів, внутрішньосудинне відкладання фібрину і утворення мікротромбів. Таким чином розвиваються мікросудинні аномалії. Заключення автопсії хворих на COVID-19 підтверджують системне порушення функції ендотелію [5].

На сьогоднішній день численні дослідження підтверджують, що на тяжкість стану і ризик летальності значно впливає виникнення міокардиту на фоні SARS-CoV-2 у пацієнтів, у яких раніше не було діагностовано патологій з боку ССС. Дані багатьох ретроспективних досліджень вказують на поширеність цієї хвороби від 5% до 28% [7].

За даними інструментальних досліджень, а саме результати магнітно-резонансної томографії, проведеної через 2-3 місяці після захворювання, реєструємо повідомлення про пошкодження міокарда: у 60% пацієнтів було виявлено запалення міокарда, а у 76% пацієнтів були наявні підвищені рівні тропонінів у результаті пошкодження міокарда [2].

Загальний світовий рівень смертності від коронавірусної інфекції значно перевищує такий від сезонного грипу. Це особливо стосується людей з хронічними захворюваннями ССС, у яких спостерігається гірший перебіг та прогноз, а рівень смертності перевищує 10% [1].

Нещодавно було проведено глобальне дослідження близько 9000 пацієнтів, в якому ІХС та застійну серцеву недостатність (СН) встановили як незалежні провісники смерті в стаціонарі, при чому виявили летальний наслідок у 15,3 % випадків, проти 5,6% у хворих без ураження серця. Це пояснюється тим, що такі пацієнти мають високий ризик зниження імунітету. Також відомо, що хворі на СН мають особливості функціонування моноцитів, при чому синтезується менше інтерлейкіну-10, але більше TNF- α . У комбінації з системною запальною реакцією в організмі внаслідок впливу SARS-CoV-2, така ситуація вимагає посиленої серцевої діяльності, збільшеного серцевого

викиду, на що організм даних хворих не здатен [1].

Зараз ведеться вивчення впливу гіпертонії та ІХС на тяжкість Covid-19. Це може бути пов'язано з дисбалансом АПФ-2 та цитокиновою бурєю, яка спричинена порушенням метаболізму гліколіпідів. В низці досліджень АПФ-2 демонструє протективні властивості на серцево-судинну систему і, навіть, захищає від тяжкої гострої легеневої недостатності. У випадку прогресування серцевої недостатності спостерігається зниження АПФ-2, при якому зміщується баланс ренін-ангіотензин-альдостеронової системи (РААС) на вісь ангіотензину II. В свою чергу SARS-CoV-2 через спайковий глікопротеїн зв'язується з АПФ-2 для проникнення в клітини і призводить до системного запалення. Цей механізм призводить до ще більшого зниження кількості АПФ-2, що веде до дисбалансу РААС і посилює прогресування серцево-судинних патологій і перебіг ковідної інфекції [8].

Артеріальну гіпертензію лікують інгібіторами АПФ, що призводить до підвищення рівня АПФ-2, який також можна підвищити за допомогою тіазолідиндіонів та ібупрофену. А розуміючи патогенетичний вплив SARS-CoV-2, ми можемо зробити висновок, що підвищена експресія АПФ-2 сприятиме інфікуванню COVID-19. Тому раніше припускалося, що лікування гіпертонії препаратами, що стимулюють АПФ-2, збільшує ризик розвитку важкого перебігу та летального наслідку COVID-19 [9].

Проте 20 квітня 2020 року в Circulation Research з'явилась стаття про результати великого дослідження китайських лікарів, яке показало, що серед пацієнтів з артеріальною гіпертензією, госпіталізованих з Covid-19, стаціонарне лікування яким проводилося інгібіторами АПФ, спостерігався значно менший ризик будь-яких смертельних ускладнень, порівнюючи з пацієнтами, які ці ліки не приймали. Тому зараз рекомендовано не відмінити хворим на артеріальну гіпертензію прийом інгібіторів АПФ [10].

Також відомо, що у пацієнтів після перенесеного інфаркту міокарда підвищується експресія рецептора АПФ-2, що також створює підвищений ризик тяжкого захворювання на ковідну інфекцію [3].

Появу у світі такого небезпечного нового вірусу на собі відчули і хворі з вродженими вадами серця. За свіжими даними, швидкість зараження цієї групи осіб не буде відрізнятися від значень для загальної популяції. Також не слід забувати про те, що в хворих з вродженими вадами серця часто спостерігається легенева гіпертензія, яка разом з впливом ковідної інфекції може дати значно гірший перебіг хвороби з боку дихальної системи та вищий ризик на виникнення тяжкої пневмонії. Цей факт не слід забувати і при переведенні хворих на ШВЛ, при чому навантаження на легені підвищується та тиск в легеневій артерії зростає ще більше [4].

Спираючись на результати сучасних досліджень, можна зробити висновок, що SARS-CoV-2 безперечно значно впливає на роботу серцево-судинної системи, викликаючи безліч нових патологій та ускладнення вже існуючих. Також відомо, що при коморбідності ковідної інфекції та раніше діагностованих проблем серця спостерігається підвищений ризик тяжкого перебігу Covid-19. Однак залишається ще дуже багато недосліджених аспектів впливу нової хвороби, тому є велика необхідність в подальшому вивченні механізму взаємодії вірусу з організмом людини для розробки більш ефективних методів ведення таких хворих.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Bader F. Heart failure and Covid-19. / F.Bader, Y.Manla, B.Atallah et al. // Heart Fail. Rev. 2021; 26: 1-10.
2. Свінціцький І.А. Серцево-судинні наслідки коронавірусної хвороби 2019: особливості клінічного перебігу, діагностики, лікування / І.А. Свінціцький // Спецвипуск ПЛ, 2021, том 10, №2.
3. Arumugam V.A. COVID-19 and the World with Co-Morbidities of Heart Disease, Hypertension and Diabetes / V.A. Arumugam, S.Thangavelu, Z.Fathah et al. // J. Pure Appl. Microbiol. 2020; 14 (3): 1623-1638.
4. Radke R.M. Adult congenital heart disease and the COVID-19 pandemic/ R.M. Radke, T. Frenzel, H. Baumgartner et al // Heart. 2020; 106: 1302-

1309.

5. Целуйко В.Й. Covid-19 і серце / В.Й. Целуйко // *Medicine of Ukraine*. 2021, №6 (252).
6. Єрмоленко, А., Лісова, Є., Шарун, С., & Бочарова, Т. Аналіз впливу коронавірусної інфекції на серце / А. Єрмоленко, Є.Лісова, С. Шарун, Т. Бочарова // *Збірник наукових праць ЛОГОС*, 2021. - С. 43-44.
7. Дзига С.В., Бакалець О.В., Бегош Н.Б. Ураження серця, пов`язані з Covid-19, та особливості електрокардіографічних змін / *Навчально-науковий посібник «Коронавірусна хвороба: Підходи до ведення пацієнтів»*. Тернопіль, 2021.- С. 518-530.
8. Yingyu Chen. Effects of hypertension, diabetes and coronary heart disease on COVID-19 diseases severity: a systematic review and meta-analysis / Yingyu Chen, Xiao Gong, Lexun Wang, Jiao Guo // *medRxiv* 2020.03.25.20043133 <https://doi.org/10.1101/2020.03.25.20043133>
9. Lei Fang. Are patients with hypertension and diabetes mellitus at increased risk for COVID-19 infection? / Lei Fang, George Karakiulakis, Michael Roth // *The Lancet. Respiratory Medicine*. Volume 8, Issue 4, April 01, 2020. [https://doi.org/10.1016/S2213-2600\(20\)30116-8](https://doi.org/10.1016/S2213-2600(20)30116-8)
10. Murray S. New Evidence Concerning Safety of ACE Inhibitors, ARBs in Covid-19 / Simon Murray // *Pharmacy Times* 28.04.2020. <https://www.pharmacytimes.com/view/new-evidence-concerning-safety-of-ace-inhibitors-arbs-in-covid-19>.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ МКАТ ЛЮДИНИ ДО ВІРУСУ ГЕПАТИТУ В

Решетняк Людмила Расулівна,

к.т.н., доцент

Шевченко Вікторія Володимирівна

студентка

Національний Авіаційний Університет

м. Київ, Україна

Анотація: В останні роки, в Україні спостерігається складна епідеміологічна ситуація, пов'язана з інфікуванням вірусом гепатиту В, яка наразі, є однією з основних причин інвалідизації та смертності населення. За оцінювальними даними, станом на початок 2019 року, в Україні 1,5% (632 298) осіб інфіковано гепатитом В, проте справжня кількість потенційних хворих, значно перевищує реєстровану, оскільки у країні відсутній національний реєстр пацієнтів. Велике число інфікованих осіб, стають хронічними носіями та переносниками вірусу, у більшості випадків, не підозрюючи про це. За оцінкою ВООЗ, кількість хворих у світі досягає 260 млн, а приблизно 2 мільярди людей мають серологічні ознаки інфікування, що обумовлено високою стійкістю збудника у зовнішньому середовищі та широким спектром клініко-епідеміологічних особливостей.

Ключові слова: гібридомна технологія, гібридома, моноклональні антитіла, імунізація, клонування, культивування, масове напрацювання,

Вірусні гепатити, які займають лідируючі позиції у структурі всіх захворювань печінки є однією з найбільш важливих та складних проблем світового охорони здоров'я. Ця ситуація пов'язана з їх повсюдним поширенням, високим рівнем захворюваності, а також суттєвими економічними витратами на діагностичний та лікувальний процеси.

У зв'язку зі швидкою поширеністю парентеральних вірусних гепатитів в Україні наразі постає питання розробки базових принципів епідеміологічного

контролю, сучасних методів діагностики та профілактики, а також проведення інформаційно-аналітичного моніторингу хворих та інфікованих.

Специфічність антитіл до вірусного антигену, зумовлює створення імунопрепаратів і діагностичних імуноферментних тест-систем на основі моноклональних антитіл, що знаходять своє застосування при визначенні імунологічного статусу пацієнтів, діагностиці злоякісних пухлин, скринінгу донорської крові з метою запобігання трансмісивної передачі гепатиту В.

Моноклональні антитіла (МкАТ) високоспецифічні, вони спрямовані проти однієї антигенної детермінанти. Можливе одержання декількох моноклональних антитіл на різні антигенні детермінанти, в тому числі складні макромолекули. У силу своєї високої специфічності, стандартності та технологічності, нині, МкАТ виявилися надзвичайно зручним і широко застосовуваним діагностичним засобом, що дозволило значно збільшити специфічність і чутливість тест-систем, заснованих на реакції антиген-антитіло.

Один із новітніх напрямків терапевтичного застосування моноклональних є культивування *in vivo*. Для цієї мети, очевидно, більш необхідним є впровадження моноклональних антитіл людини, що може стати корисним при транспортуванні радіоізотопів до пухлин для діагностичної візуалізації або їх елімінації.

Однак, отримання клітин плазмацитоми людини для експериментів по таким способом було створені химерні та гуманізовані (гіперхимерні) антитіла, однак їх імуногенність на порядок нижча, порівнююючи з вихідними мишачими антитілами.

Користуючись технікою рекомбінантної ДНК, вчені штучно змінили метаболічні шляхи синтезу антитіл миші з продукуванням людського Fc-фрагменту. Здебільшого, антигени, що провокують процеси відторгнення чужорідних антитіл знаходяться саме в Fc-фрагментах. Отримані таким способом химерні антитіла містять 30-35% мишачого і 65-70% людського білка, а в гуманізованому антитілі вміст людського білка досягає 90-95%. У результаті, частота утворення нейтралізуючих антитіл у відповідь на введення

модернізованих антитіл зменшується у разі мишачих з 74% до 46% при застосуванні химерних і 0-4% – гуманізованих антитіл. Штучно видозмінені антитіла знайшли застосування при лікуванні, переважно, онкологічних та імунних захворювань.

За останні 15 років було затверджено близько 30 терапевтичних моноклональних антитіл. Більшість з них молекули IgG1 та IgG2a. Причини успіху застосування цього класу імуноглобулінів обумовлені тим, що вони володіють тривалим часом напівжиття у сироватці, а також ефекторними функціями їх Fc регіонів.

Для отримання повністю чистих людських антитіл, впроваджується метод фагового дисплея, суть якого полягає у вбудовуванні гену, який кодує необхідний білок (у тому числі необхідні антитіла) у генотип бактеріофага, внаслідок чого він починає відтворювати цей білок на своєму капсиді, що дає можливість пізніше отримувати цей білок у необхідних кількостях методом білкової інженерії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ширококов В. В. Застосування швидких тестів у лабораторній діагностиці інфекційних хвороб: метод. реком. / В.П. Ширококов, І.В. Дзюб-лик, С.Т. Вороненко // Український хіміотерапевтичний журнал. - 2004. - № 1-2(19). - С. 69-82.
2. Analysis of human monoclonal antibodies derived from lymphocytes of patients with cancer. Cote RJ, Morrissey DM, Oettgen HF, Old LJ.
3. Three-dimensional culture for monoclonal antibody production by hybridoma cells immobilized in macroporous gel particles. Nilsang S, Nehru V, Plieva FM, Nandakumar KS, Rakshit SK, Holmdahl R, Mattiasson B, Kumar A. *Biotechnol Prog.* 2008 Sep-Oct;24(5):1122-31. doi: 10.1002/btpr.28.
4. Иванов А.А., Белецкий И.П. Терапия моноклональными антителами – панацея или паллиатив? Ремедиум, 2011, № 3, с.12-16.

УДК 616.53-002.282-08-035-097:612.017.1

**УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КОМПЛЕКСНОГО ЛЕЧЕНИЯ БОЛЬНЫХ
РОЗАЦЕА С УЧЕТОМ СЫВОРОТОЧНОГО УРОВНЯ
ПРОВОСПАЛИТЕЛЬНЫХ ЦИТОКИНОВ**

Сторожук Марина Викторовна

к.мед.н.

Буковинский государственный медицинский университет,
г. Черновцы, Украина

Денисенко Ольга Ивановна

д.мед.н., профессор

Буковинский государственный медицинский университет
г. Черновцы, Украина

Аннотация: Оптимизация лечения пациентов с розацеа является важной медико-социальной задачей, учитывая распространенность заболевания, его локализацию – на коже лица, а также увеличение в последнее время количества больных с отягощенным клиническим течением дерматоза, резистентным к средствам стандартной терапии. Все это обосновывает актуальность усовершенствования лечения пациентов с розацеа с учетом установленных патогенетических звеньев дерматоза. Целью работы было повысить эффективность лечения больных розацеа с учетом изменений сывороточного уровня провоспалительных цитокинов и особенностей клинического течения дерматоза путем использования в комплексной терапии пациентов средств с противовоспалительным действием. Установлено, что применение в комплексном лечении больных розацеа антигистаминных средств (биластин, кетотифена фумарат), обладающих противовоспалительной активностью, способствует нормализации или тенденции к нормализации сывороточного содержания цитокинов провоспалительного действия (ИЛ-8, ИЛ-17А, ИЛ-18), а также достоверно улучшает клинические результаты лечения таких пациентов.

Ключевые слова: розацеа, провоспалительные цитокины, комплексное лечение.

Розацеа – распространённый хронический дерматоз, который в разных странах мира регистрируют в 2% - 10% населения, а в Украине – в среднем в 5% [1, 2]. Дерматоз возникает преимущественно у лиц среднего и старшего трудоспособного возраста, характеризуется поражением кожи лица с тенденцией к длительному хроническому течению, часто торпидному к средствам стандартной терапии, что оказывает негативное влияние на психоэмоциональное состояние пациентов, снижает их работоспособность и социальную активность [3, 4]. Все это определяет важное медико-социальное значение проблемы розацеа и обосновывает актуальность оптимизации лечения этого дерматоза [5, 6].

Установлено, что розацеа – это полифакторный воспалительный дерматоз, который возникает в результате действия экзогенных факторов (чрезмерная инсоляция, температурные, химические и алиментарные факторы), активации размножения в коже клещей рода *Demodex*, а также эндогенных механизмов развития дерматоза, среди которых важную роль играют ангиопатии, вегетативные дисфункции, эндокринопатии, заболевания органов пищеварительной системы, обменные и другие нарушения [7, 8, 9].

В последние годы значительное внимание уделяется изучению иммунных механизмов развития розацеа, в частности исследованию у таких больных уровня медиаторов воспаления – цитокинов, которые являются регуляторами межклеточного взаимодействия, участвуют в реализации иммунного ответа и т.п., однако публикации об изучении цитокинового профиля периферической крови у таких пациентов часто отражают только общие тенденции их изменений без анализа их уровня у больных с различным клиническим течением дерматоза или в процессе лечения таких пациентов [10].

Цель работы Повысить эффективность лечения больных розацеа с учетом изменений сывороточного уровня провоспалительных цитокинов и особенностей клинического течения дерматоза путем использования в комплексной терапии пациентов средств с противовоспалительным действием.

Материалы и методы Под наблюдением находились 112 больных

розацеа, из них 73 женщины и 39 мужчин в возрасте от 26 до 67 лет. Группу контроля составили 35 практически здоровых лиц (доноров) подобного возраста и пола. При постановке клинического диагноза розацеа принимали во внимание жалобы пациентов, данные анамнеза, характер клинической картины и течения дерматоза. Для оценки дерматологического статуса у больных розацеа до и после лечения применяли шкалу диагностической оценки розацеа (ШДОР) (Адаскевич В.П., 2004).

Согласно результатам клинического обследования, у 36 (32,1%) из 112 пациентов диагностирована эритематозно-телеангиэктатическая форма розацеа (ЭТР), в 76 (67,9%) пациентов – папуло-пустулезная форма розацеа (ППР). До начала лечения среднее значение показателя ШДОР у больных розацеа составило $8,69 \pm 0,32$ баллов, в том числе у пациентов с ЭТР – $5,69 \pm 0,36$ баллов, что соответствует легкой степени тяжести, а у больных ППР – $10,14 \pm 0,41$ баллов, что соответствует средней степени тяжести дерматоза.

Больным розацеа было проведено стандартное клиническое и лабораторное обследование, а также до и после лечения определяли содержание в сыворотке крови медиаторов воспаления – отдельных цитокинов провоспалительного и противовоспалительного действия: интерлейкинов – 4, 8, 10, 17А, 18 (ИЛ-4, ИЛ-8, ИЛ-10, ИЛ-17А, ИЛ-18) методом иммуноферментного анализа согласно инструкциям к наборам реагентов диагностических тест-систем ЗАО «Вектор-Бест» и «Цитокин».

Статистическую обработку результатов исследований проведено на персональном компьютере с применением пакетов лицензионных программ «Microsoft Excel» и «STATISTICA 6.0» StatSoft Inc, для оценки достоверности разницы показателей использовали t-критерий Стьюдента, различия показателей считали достоверными при $p < 0,05$. Для оценки характера связей между показателями применяли непараметрический дисперсионный анализ Фридмана с определением χ -квадрата (χ^2), зависимость между показателями считали достоверной, если значение χ^2 превышало критическое.

Результаты и обсуждение Согласно данным иммуноферментных

исследований, у больных розацеа установлено достоверное по сравнению с показателями контрольной группы увеличение в сыворотке крови содержания провоспалительных цитокинов – ИЛ-17А (в 4,11 раза, $p < 0,001$), ИЛ-8 (в 2,14 раза, $p = 0,012$) и ИЛ-18 (в 1,63 раза, $p = 0,002$) (средние их значения соответственно: $14,76 \pm 1,49$ пг/мл, $15,00 \pm 2,07$ пг/мл и $166,94 \pm 13,91$ пг/мл; у лиц контрольной группы соответственно: $3,56 \pm 0,75$ пг/мл, $7,01 \pm 1,29$ пг/мл и $102,25 \pm 5,74$ пг/мл) при тенденции к снижению уровня ИЛ-4 (на 22,1%, $p > 0,05$) и без достоверного изменения уровня ИЛ-10, что свидетельствует о смещении цитокинового соотношения в периферической крови в сторону провоспалительных цитокинов. При этом более высокие уровни ИЛ-18 регистрировали у пациентов на ранних стадиях дерматоза с клиническими проявлениями ЭТР, а наиболее существенное повышение уровня ИЛ-17А и ИЛ-8 на фоне снижения ИЛ-4 и ИЛ-10 – у больных с ППР и продолжительностью течения дерматоза больше года [11, 12].

Учитывая полученные результаты исследований с целью повышения эффективности лечения больных розацеа разработан способ комплексной терапии, основанный на совместном применении на фоне стандартной терапии дерматоза двух антигистаминных препаратов с противовоспалительной активностью – с содержанием биластина (быстрого действия) и кетотифена фумарата (продолжительного действия), которые тормозят высвобождение и активность гистамина и других медиаторов воспаления.

Для определения эффективности разработанной усовершенствованной комплексной терапии розацеа все пациенты в процессе лечения методом рандомизации были разделены на две репрезентативные группы, сходные по полу, возрасту, характеру клинического течения дерматоза. Первую (сравнительную) группу составили 57 больных розацеа (18 пациентов с ЭТР и 39 – с ППР), которые получили стандартную терапию дерматоза [8]. Вторую (основную) группу составили 55 больных розацеа (18 пациентов с ЭТР и 37 – с ППР), которым на фоне стандартной терапии назначали антигистаминный препарат быстрого и длительного действия с содержанием биластина (никсар):

по 1 табл. (20 мг) 1 раз в сутки 14 дней (пациентам с ЭТР) или 28 дней (пациентам с ППР и продолжительности дерматоза более года), а также антигистаминный препарат пролонгированного действия – кетотифена fumarat, который тормозит высвобождение и активность гистамина и других медиаторов воспаления: по 1 мг дважды в сутки в течение 2-х месяцев (пациентам с ЭТР) или 3-х месяцев (пациентам с ППР и продолжительностью дерматоза больше года). Всем больным розацеа рекомендовали придерживаться диетического питания с исключением алкоголя, острых и пряных блюд, а также избегать стрессов, чрезмерной инсоляции, резкого изменения температуры.

Анализ динамики исследуемых цитокинов у больных розацеа различных групп обнаружил у пациентов I (сравнительной) группы, которые получили стандартную терапию дерматоза, тенденцию ($p > 0,05$) к уменьшению по сравнению с исходным уровнем в сыворотке крови ИЛ-18, ИЛ-17А и ИЛ-8 (соответственно на: 22,7%, 15,5% и 10,1%) с сохранением достоверной разницы с их значениями у лиц контрольной группы. У пациентов с розацеа II-ой (основной) группы, которые получили разработанную комплексную терапию, установлено достоверное уменьшение в сыворотке крови содержания ИЛ-8 как по сравнению с его исходным уровнем – в 1,8 раза (среднее значение показателя в группе до лечения – $15,08 \pm 2,85$ пг/мл, после лечения – $8,27 \pm 1,28$ пг/мл, $p = 0,036$), так и его значением после лечения у пациентов I-ой (сравнительной) группы – меньше в 1,6 раза (соответственно: $8,27 \pm 1,28$ пг/мл и $13,42 \pm 2,15$ пг/мл, $p = 0,047$). Также у пациентов основной группы установлено достоверное уменьшение после лечения содержания в сыворотке крови ИЛ-17А как по сравнению с его исходным уровнем – в 2,0 раза (среднее значение показателя в группе до лечения – $14,14 \pm 2,11$ пг/мл, после лечения – $7,15 \pm 1,15$ пг/мл, $p=0,006$), так и его значением после лечения у больных сравнительной группы – меньше в 1,8 раза (соответственно: $7,15 \pm 1,15$ пг/мл и $12,99 \pm 1,91$ пг/мл, $p = 0,013$). Сывороточный уровень ИЛ-18 у пациентов II-ой (основной) группы после лечения имел тенденцию ($p > 0,05$) к снижению (на 27,5%) с приближением к его значению у лиц контрольной группы.

Итак, у больных розацеа I (сравнительной) группы после применения стандартной терапии установлено лишь умеренное уменьшение сывороточного содержания провоспалительного цитокина ИЛ-18, тогда как уровень ИЛ-8 и ИЛ-17А имел лишь тенденцию к снижению. В то же время у больных основной группы, получивших комплексную терапию с включением антигистаминных препаратов с противовоспалительным действием, установлено достоверное снижение в сыворотке крови содержания ИЛ-8 и ИЛ-17А как по сравнению с их первоначальными значениями, так и сывороточным уровнем после лечения у пациентов сравнительной группы, а также выявлена тенденция к снижению сывороточного уровня ИЛ-18 с приближением к значению этого показателя у лиц контрольной группы. Согласно клиническим наблюдениям через 2 месяца после лечения отмечена положительная динамика ШДОР у больных розацеа обеих групп, в частности у пациентов из группы сравнения среднее значение ШДОР уменьшилось в 1,47 раза (до лечения – $8,76 \pm 0,43$ баллов, после лечения – $5,97 \pm 0,31$ баллов, $p < 0,001$), однако более существенное уменьшение ШДОР было констатировано у пациентов основной группы – в 2,39 раза (до лечения – $8,64 \pm 0,46$ баллов, после лечения – $3,61 \pm 0,17$ баллов; $p < 0,001$), что в 1,63 раза ($p < 0,001$) больше его уменьшения у лиц группы сравнения.

Анализ данных клинических наблюдений через 6 месяцев после начала лечения показал, что среди пациентов основной группы клиническое выздоровление было отмечено в 29 (52,7%) лиц, значительное улучшение – в 18 (32,7%), улучшение – у 8 (14,6%), в сравнительной группе соответственно: в 17 (29,8%), в 19 (33,3%) и 21 (36,9%) пациента. Таким образом, по количеству пациентов с клиническим выздоровлением и значительным улучшением (в основной группе – 47, в сравнительной – 36 пациентов) по сравнению с только улучшением (соответственно 8 и 21 пациент) достоверно лучшие клинические результаты терапии установлены в основной группе пациентов ($\chi^2 = 7,25$ при критическом значении $\chi^2 = 3,48$).

Выводы У больных розацеа выявлено существенное увеличение в сыворотке крови содержания провоспалительных цитокинов (интерлейкинов -

8, 17A и 18), при этом установлена взаимосвязь их изменений с клинической формой дерматоза. Разработанный нами усовершенствованный способ комплексного лечения больных розацеа с комбинированным применением двух антигистаминных средств (биластин, кетотифена фумарат), обладающих противовоспалительной активностью, способствует нормализации или тенденции к нормализации сывороточного содержания цитокинов провоспалительного действия (ИЛ-8, ИЛ-17А, ИЛ-18), а также достоверно улучшает клинические результаты лечения таких пациентов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Айзятупов Р. Ф., Полях Я. О., Дудченко М. О. Клініко-анамнестичні зіставлення перебігу папуло-пустульозної стадії рожевих вугрів у пацієнтів з різним ступенем тяжкості захворювання. *Журнал дерматовенерології та косметології ім. М. О. Торсуєва*. 2017. № 2 (38). С. 7-14.
2. Diehl C. New insights into rosacea. Part I. Pathogenesis. *Український журнал дерматології, венерології, косметології*. 2015. № 4(59). С. 104-116.
3. Сторожук М. В., Денисенко О. І. Оцінка характеру взаємозв'язків між показниками оксидативного стресу та рівнем окремих прозапальних цитокінів у хворих на розацеа. *Буковинський медичний вісник*. 2020. Т. 24, №3 (95). С.108-113.
4. Risk of psychiatric disorders in rosacea: A nationwide, population-based, cohort study in Taiwan / С. - Т. Hung, С. - Р. Chiang, С. - Н. Chung et al. *J. Dermatol.* 2019. Vol. 46, № 2. P. 110-116.
5. Болотная Л. А. Топический метронидазол в комплексном лечении розацеа. *Український журнал дерматології, венерології, косметології*. 2017. № 4 (67). С. 34-41.
6. Королева Ж. В., Боровиков В. М. Опыт применения препарата «Акнетин» у больных с розацеа. *Український журнал дерматології, венерології, косметології*. 2016. № 1 (60). С. 36-39.
7. Гунченко Л. В., Степаненко В. І. Сучасні підходи до комплексного

лікування розацеа і демодекозу з урахуванням етіопатогенетичних чинників. Огляд літератури та перспективні новітні вітчизняні лікувально-профілактичні засоби місцевої дії. *Український журнал дерматології, венерології, косметології*. 2016. № 3 (62). С. 49-60.

8. Дерматологія. Венерологія : підручник / Л. А. Болотна, В. С. Глушок, О. І. Денисенко та ін.; за ред. Т. В. Святенко, І. В. Свистунова. Вінниця: Нова Книга, 2021. 656 с.: іл.

9. Forton F. M. N., Maertelaer V. Rosacea and demodicosis: little-known diagnostic signs and symptoms. *Acta Dermato-Venereol.* 2019. Vol. 99, No 1-2. P. 47-52.

10. Rosacea : the cytokine and chemokine network / P. A. Gerber, B. A. Buhren, M. Steinhoff, B. Homey. *J. Invest. Dermatol. Symp. Proc.* 2011. Vol. 15, № 1. P. 40-47.

11. Сторожук М. В., Денисенко О. І. Рівень окремих цитокінів периферійної крові у пацієнтів з різним клінічним перебігом розацеа. *Дермато-венерологія, косметологія, сексопатологія*. 2017. № 1-4. С. 74-78.

12. Storozhuk M. V., Denysenko O. I. Interleukin-17A and Interleukin-18 level in the blood serum of patients with different clinical course of rosacea. *Archives of the Balkan Medical Union.* 2018. Vol. 53, No 3. P. 343-348.

БІОЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРЕНАТАЛЬНОГО ГЕНЕТИЧНОГО СКРИНІНГУ

Твердохліб Наталія Гнатівна
Асистент
Хащенко Анастасія Євгенівна
Студентка
Національний медичний університет
імені О. О. Богомольця
м. Київ, Україна

Анотація: Оцінка пренатального скринінгу з точки зору біоетики є результатом того, що діагностичні можливості помітно випереджають можливості, що стосуються радикального лікування генетично зумовлених захворювань. Обговорення питань стосуються таких понять, як суспільні, внутрішньородинні стосунки, релігійні аспекти і власне особистість пацієнта.

Ключові слова: біоетичні закони, пренатальний скринінг, етичні проблеми, життя, здоров'я.

Пренатальний (допологовий) скринінг — це швидкий вид скринінгу, а саме набір медичних досліджень, метою яких є ви явлення групи ризику по можливому виникненню вад розвитку зародка під час допологового розвитку.

Проблеми етичного характеру, що пов'язані з пренатальною діагностикою, в тому числі із пренатальним скринінгом, стосуються таких елементів: визначення медичних показань для його проведення і мотивації щодо дослідження; визначення ризику для плода, що виникає під час проведення маніпуляції; оцінки результатів діагностики та прийняття рішення, які можуть нести шкідливі та навіть згубні наслідки для плоду.

Для проведення пренатального генетичного скринінгу першочерговими є медичні показання, виходячи з яких оцінюються ризик та користь для плода, який є пацієнтом, а його батьки — замовниками дослідження. Немедичні

показання є другорядними і не завжди задовольняються. Метод пренатальної (допологової) скринінгу, що дозволяє визначити спадкову патологію в ранніх стадіях внутрішньоутробного розвитку, має двоїстий етичний характер. З одного боку, виявлення невиліковного або тяжковиліковного генетичного захворювання нерідко стає поштовхом до переривання зародженого життя. Відомі випадки, коли на батьків чиниться моральний тиск (сьогодні застосування пренатальної діагностики і абортів за її результатами дозволене практично повсюдно). Проте є і супротивники цього підходу, які стверджують, що знищення дефективного плоду протирічить його правам як інваліда – людини, що не тільки має право на звичайні соціальні гарантії, але й вимагає від суспільства особливої підтримки. (так, Конвенція про права дитини затверджує право неповноцінної дитини на особливу турботу. З юридичної точки зору це право повинно розповсюджуватися і на ненароджених дітей). Але з іншої точки зору, пренатальна діагностика може вважатися морально виправданою, адже вона спрямована на лікування виявлених хвороб у можливо ранніх стадіях, а також на підготовку батьків до особливого піклування про хвору дитину: право на життя, любов і турботу має кожна людина незалежно від наявності в нього тих або інших захворювань.

Проведення генетичних скринінгових досліджень із залученням до них великої кількості людей актуалізують проблему збереження лікарської таємниці. Спеціалісти повинні вирішувати питання, пов'язані із допологовим скринінгом, згідно із принципів поваги до автономії, збереження конфіденційності, невтручання у приватне життя та правдивості у відношеннях «пацієнт-лікар». Можливість доклінічної діагностики захворювань буде супроводжуватися збільшенням кількості третіх осіб, можливо зацікавлених у доступі до результатів генетичних досліджень. До них насамперед відносять медичні страхові компанії і роботодавців. У цій ситуації імовірні порушення конфіденційності та, як наслідок, дискримінація за генетичними ознаками. Використання страховими компаніями результатів скринінгових генетичних досліджень дає їм значні переваги для визначення економічних ризиків. При

цьому в осіб, які страхують своє життя, є пріоритетне право не знати заздалегідь про наявність генетичної патології або схильність до неї. Можливе розголошення лікарської таємниці лише у випадках, коли або замовник сам дає згоду на те, або коли лише це дає змогу встановити діагноз або призначити лікування.

Дуже складними є питання можливості та готовності замовника (або замовників) дослідження довідатися про високу ймовірність або неминучість розвитку в ембріона в майбутньому тяжкого або невиліковного захворювання, тобто виникає необхідність у вирішенні питань щодо інформування батьків та членів родини стосовно виявлених дефектів і обговоренні методів їх виправлення та уникнення їх наслідків з точки зору біоетичних понять та законів, зокрема у випадках, коли, один з батьків не хоче і забороняє повідомляти іншому про результати дослідження. У такому випадку виникає потреба у одночасному врахуванні як принципу поваги до автономії замовника дослідження, так і розумінні цінності життя людини/плоду.

Пренатальний скринінг – простий і безпечний, а отже - масовий (доступний великій частині населення) метод пренатальної діагностики, націлений на виявлення групи ризику по розвитку вад зародка під час вагітності. Хоча даний метод допологової діагностики дає змогу виявляти деякі генетичні захворювання на стадії внутрішньоутробного розвитку, коли вони піддаються лікуванню, також він у свою чергу ставить ряд важливих філософсько-етичних проблем перед лікарем та замовником дослідження:

- проблема конфіденційності (збереження лікарської таємниці);
- питання вибору лікаря про інформування замовників щодо виявлених генетичних дефектів;
- дуалістичність етичного характеру (можливість визначення хвороби, яку ще можна вилікувати на пренатальній стадії, або визначення невиліковної хвороби, що може спонукнути батьків до абортів).

СПИСОК ЛЬІТЕРАТУРИ:

1. Біоетика та біобезпека: Підручник / В.М. Запорожан, М.Л. Аряєв. — К.: Здоров'я, 2013.
2. Сучасні проблеми біоетики: Навч. посіб. для позааудитор. підгот. С 89 студ. спец. «Фармація», «Клінічна фармація», «Технологія парфумерно-косметичних засобів» / В. А. Мороз, В. В. Пропіснова, Д. В. Леонтєв та ін.; За ред. В. А. Мороза. – Х.: Вид-во НФаУ, 2009.
3. Основи біоетики та біобезпеки: підручник (ВНЗ ІІІ—ІV р. а.) / О.М. Ковальова, В.М.Лісовий, Т.М. Амбросова та ін. – К.: Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Медицина», 2016 р.
4. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину. 04.04.1997
Гл.1 Ст.2

ВЛИЯНИЕ COVID-19 И ОСЛОЖНЕНИЙ ВЫЗВАННЫХ ИМ НА ПРОТЕКАНИЕ БЕРЕМЕННОСТИ И ФОРМИРОВАНИЕ ПЛОДА

Тишков Александр Владимирович

студент

Днепропетровский государственный медицинский университет

г. Днепр, Украина

Аннотация: в работе дается обзор изменений, происходящих в организме женщины в период беременности; приводится анализ осложнений, которые могут развиваться у беременных во время коронавирусной инфекции; дается систематизация проблем развития эмбриона, вызванные такими осложнениями.

Ключевые слова: COVID-19, беременность, формирование плода, осложнения, иммунная система, симптомы

Вступление. Общество столкнулось с COVID-19 в конце 2019 года, а уже к началу марта 2020 года это заболевание переросло в мировые масштабы. Следует отметить, что мы и раньше встречались с заболеваниями, вызванными семейством коронавирусов: тяжелым острым респираторным синдромом 2002 года (штамм: SARS-CoV) и ближневосточным респираторным синдромом (штамм: MERS-CoV). Отличительной чертой возбудителя COVID-19 является высокая способность к мутациям и образование новых штаммов.

В связи с довольно коротким промежутком времени с момента возникновения заболевания и высокой способностью к мутациям самого возбудителя, все еще нет полной информации об его влиянии на системы и организм в целом. Особенно мало информации о влиянии на беременность и формирование плода. В данной работе предлагается более детально остановиться на некоторых осложнениях, которые могут развиваться у беременных при течении коронавирусной инфекции и какие проблемы с развитием эмбриона это может вызвать.

Основная часть. Изменения, которые происходят в организме женщины в период беременности, включают в себя целый каскад взаимосвязанных реакций, влекущих за собой увеличение нагрузки на совершенно все системы организма беременной.

Особого внимания заслуживает иммунная система. Считается, что плод расценивается как «полусовместимый трансплантат», ведь половину генов он получает от другого (чужеродного для матери) организма – отца. Эти 50% информации вызывают развитие фенотипических проявлений, которые чужды для организма матери, что ставит для иммунной системы сложную задачу: как защитить организм хозяина (матери) от «захватчика», которого все остальные системы пытаются вырастить. В процессе эволюции был найден выход из этой ситуации, который проявляется в ингибировании иммунной системы женщины под действием хорионического гонадотропина и прогестерона.

В частности, было доказано, что хорионический гонадотропин в культуре лимфоидных клеток угнетает реакцию бласттрансформации лимфоцитов на любые митогены, такое же действие гормона фиксируется и в смешанной культуре лимфоцитов. [1, с. 60], [2, с. 1-10]. Исходя из этого, можно сделать вывод, что организм беременной находится в состоянии слабого иммунного ответа на воздействие патогенных факторов, особенно ярко это проявляется в 1-м и 2-м триместрах беременности и постепенно возвращается к норме к окончанию беременности.

Можно предположить, что беременные должны чаще болеть и должны наблюдаться тяжелые формы течения COVID-19, но опираясь на статистику, мы можем наблюдать противоречивые данные. Согласно исследованию Косолаповой Ю.А. утверждается, что большинство пациенток переносили заболевание в легкой или средней степени тяжести и только 3% женщин, включенных в исследование, нуждались в интенсивной терапии и в оперативном родоразрешении. [3, с. 64-65]

В то же время, в другом источнике мы находим сведения о том, что беременные чаще подвергаются явлению консолидации, а это указывает на

более тяжелое течение болезни [4, с. 8]. Отталкиваясь от полученных, данных можно утверждать, что в любом случае у женщины будет присутствовать набор симптомов, которые в ее состоянии могут иметь пагубное воздействие как на здоровье матери, так и на развитие малыша.

Первым в списке симптомов является высокая температура. На данный момент мы имеем достаточно информации, которая указывает на то, что такое состояние имеет негативный эффект на формирование плода. Согласно исследованию гипертермия в 1-м триместре повышает относительный риск возникновения дефектов нервной трубки в 2,9 раз, пороков ротовой щели – в 1,9 раз, структурных нарушений сердца и магистральных сосудов – в 1,54 раза.

Помимо этого, так же было обнаружено влияние на повышение рисков возникновения пороков конечностей, почек, аноректальной области и глаз. Ученые объясняют это тем, что под влиянием повышенной температуры изменяются свойства белков и ферментативных систем, которые принимают участие в клеточных процессах (пролиферация, миграция, дифференциация, апоптоз) которые особенно активно происходят в эмбрионе. [5] Помимо этого, указывается, что высокая температура во время самих родов может приводить к ряду осложнений в неонатальном периоде: судороги, энцефалопатия, церебральный паралич, смерть новорожденного [6, с. 41-42]

Не стоит забывать и о том, что вследствие гипертермии, может развиваться тахикардия, которая приводит к тахипноэ, что усложняет проведение специальной дыхательной техники, которая очень важна для нормального протекания процесса родоразрешения.

Следующим довольно тяжелым осложнением течения COVID-19 является пневмония. Как говорилось раньше, у беременных чаще наблюдается консолидация, чем у остальных. [4, с. 8] У будущих матерей это состояние особо опасно, так как из-за увеличенной в размерах матки, вследствие развития плода, которая начинает давить на диафрагму, уменьшается жизненная емкость легких.

Это влечет за собой увеличение частоты дыхательных движений, которые

нужно выполнять женщине для поддержания должного уровня содержания кислорода в крови. Помимо этого, усложняет задачу и сама пневмония, так как уменьшается количество анатомически и функционально здоровых альвеол, что приводит к очень тяжелому осложнению – гипоксии. Данное состояние может привести к усилению патологических внутриклеточных обменных процессов в плаценте, что усиливает апоптические изменения ядер синцитиотрофобласта.

В свою очередь, нарушение метаболизма ядер приводит к формированию локального воспалительного процесса в плаценте, что влечет за собой нарушение перфузии ворсин, проницаемости фетоплацентарного барьера и его метаболической дисфункции. [7, с. 111] Помимо этого, при гипоксии наблюдается высокий уровень продукции деструктивных активных форм кислорода, которые оказывают влияние на гены, отвечающие за продукцию провоспалительных цитокинов. На фоне этого наблюдается развитие нарушения микроциркуляции и свертывания крови. Примером проявлений данного состояния является тромбоз легочной артерии. [6, с. 43]

Выводы. Вследствие малоизученности COVID-19 и отсутствия в достаточном количестве исследований и данных, к сожалению, нельзя дать ответы на многие вопросы. Особенно это является актуальным для таких сложных, с точки зрения проведения исследований, направлений в медицине, как акушерство. Отмечается, что частота случаев заболевания и развития тяжелых форм у беременных ниже, чем у остального населения. Данное явление легко объясняется более бережным отношением будущих матерей к своему здоровью.

Также они имеют больше возможностей для соблюдения карантинных ограничений, что и является, по моему мнению, самым главным аргументом, кроме того, беременные находятся под постоянным наблюдением врачей различных специальностей, что позволяет раньше выявить симптомы и начать лечение. Однако, не смотря на это, заболеваемость беременных коронавирусной инфекцией присутствует, и тяжелые случаи тоже не стали исключением.

Мы остановились на двух главных синдромах, которые развиваются вследствие заболевания – это лихорадка и пневмония, проанализировали осложнения, вызванные ими в организме матери и систематизировали их влияние на формирование плода. Следует отметить, что данные состояния являются опасными для здоровья и жизни, поэтому важным является их раннее обнаружение и правильная тактика лечения.

Данный вопрос станет объектом дальнейших исследований также как и детализация симптомов и осложнений для здоровья матери и плода, которые могут развиваться под влиянием коронавируса.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Костинов М.П., Хромова Е.А., Сависько А.А., and Костинова А.М.. "Функциональные особенности иммунной системы при физиологическом течении беременности и их взаимосвязь с вакцинацией против гриппа" *Consilium Medicum*, vol. 18, no. 6, 2016, pp. 59-62.

2. Горбунова О.Л. «Влияние хорионического гонадотропина на адаптивные иммунные реакции и фагоцитарную активность лейкоцитов» Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата биологических наук, Челябинск, 2004, pp. 1-28

3. Косолапова Юлия Александровна, Морозов Леонид Андреевич, Инвиева Евгения Владимировна, Макиева Мзия Ильинична, Зубков Виктор Васильевич, and Дегтярев Дмитрий Николаевич. "ВЛИЯНИЕ COVID-19 НА ИСХОДЫ БЕРЕМЕННОСТИ И СОСТОЯНИЕ НОВОРОЖДЕННЫХ (ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ)" *Акушерство и гинекология: Новости. Мнения. Обучения*, vol. 9, no. 4 (34), 2021, pp. 63-70.

4. <https://vrachirf.ru/storage/date202011/b8/25/e7/07/c1/d1/c5/a5/47e7-3d6a36-528c9d.pdf>

5. <https://www.umj.com.ua/article/71891/gipertermiya-v-period-beremennosti-mozhet-negativno-skazyvatsya-na-sostoyanii-ploda>

6. Попов Александр Федорович, and Киселев Олег Иванович. "Грипп у

беременных" Эпидемиология и инфекционные болезни, no. 3, 2013, pp. 40-43.

7. Луценко Михаил Тимофеевич, Андриевская Ирина Анатольевна, Ишутина Наталья Александровна, and Мироненко Артём Григорьевич. "Механизмы формирования гипоксии в период беременности и нарушение кровоснабжения плода при цитомегаловирусной инфекции" Вестник Российской академии медицинских наук, vol. 70, no. 1, 2015, pp. 106-112.

К ВОПРОСУ ВЛИЯНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ ПАРАЦЕТАМОЛА ВО ВРЕМЯ БЕРЕМЕННОСТИ ПРИВОДЯЩИЕ К ПАТОЛОГИЯМ

Хегай Анна Владимировна

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт

г. Ташкент

Ганижонова Муниса Улугбек кизи

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт

г. Ташкент

Шомуродова Дилором Бобомурод кизи

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт

г. Ташкент

Научный руководитель

Каратаева Л. А.

доцент кафедры патологической анатомии

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт

г. Ташкент

В последние годы сформировался новый подход к пониманию механизмов против инфекционной защиты. Речь идет о врожденном компоненте иммунной системы, который особенно важен для развития плода, когда система адаптивного или приобретенного иммунитета еще не сформирована. Как отмечено в литературных источниках, что особое значение в против инфекционной защите приобретает специфичная для этого периода структура — плацента.

Появляется все больше данных, что плацента осуществляет не только барьерную функцию, но и активно участвует в противомикробной защите. Особое значение приобретают в этих процессах клеточные, рецепторные и молекулярные механизмы врожденного иммунитета. Избыточная активность компонентов врожденного иммунитета может привести к воспалительному процессу в плаценте и осложнениям беременности. В этом аспекте важным

является своевременное выявление факторов, способствующих реализации патологического процесса, таких как экспрессия распознающих рецепторов системы врожденного иммунитета (Toll-подобных рецепторов и др.), цитокинов, в первую очередь провоспалительных, противомикробных пептидов и других факторов врожденного иммунитета.

Особое внимание при анализе литературных данных мы выделили влиянию парацетамола на беременных женщин.

Анализ литературных данных показал, что парацетамол – единственный жаропонижающий и болеутоляющий препарат, который разрешен к применению беременными и кормящими женщинами. Однако применение парацетамола при беременности не рекомендовано в третьем триместре и в течение первых трех месяцев лактации.

Этот препарат используется при болях различного происхождения. Прежде всего, он назначается при лечении головной боли, мигрени, боли в суставах и мышцах, зубной боли. А также как жаропонижающее средство при простуде или гриппе.

Специалистами данной области медицинского направления утверждают, что главным достоинством парацетамола является то, что он быстро усваивается, попадая в кровь через полчаса после принятия. Парацетамол является нестероидным (т.е. негормональным) противовоспалительным препаратом. Механизм действия и безопасность парацетамола клинически подтверждена, в связи с чем, парацетамол находится в списке важнейших лекарственных средств, составленном ВОЗ.

Международное название препарата – ацеминофен. Каждый фармацевтический бренд придумывает свое название парацетамолу. Хорошо нам известные по рекламе Панадол и Эффералган – это тоже парацетамол. Формы выпуска данного лекарственного средства различны: таблетки, ректальные суппозитории, капсулы, эликсиры, сиропы, растворимые таблетки, инъекции. Парацетамол доступное средство, продается без рецепта. Последние исследования доказывают низкую эффективность данного средства в качестве

противовоспалительного препарата. Стоит об этом помнить и ни в коем случае не увеличивать дозу. Осложнения могут начаться даже при увеличении суточной дозы до 5-6 г.

Зарубежными авторами отмечено, что парацетамол (N-ацетил-п-аминофенол (АПАФ) или ацетаминофен) входит в состав более 600 обезболивающих и жаропонижающих препаратов. В США АПАФ назначают 65% беременных женщин, а многие пациентки принимают парацетамол без назначений врача.

Авторы проанализировали данные исследований по всему миру, в которых изучали применение парацетамола во время беременности. 11 исследований показали, что прием АПАФ беременной женщиной влиял на развитие мочеполовой и репродуктивной системы плода, вызывая крипторхизм, снижение уровня тестостерона, дефекты сперматозоидов, в том числе фрагментацию ДНК.

А также в литературе отмечено, что АПАФ провоцирует нейрорповеденческие нарушения у детей, в том числе синдром дефицита внимания с гиперактивностью, расстройства аутистического спектра, задержки речевого развития, снижение умственного развития, ДЦП, оппозиционно-вызывающие расстройства, снижение способностей к целенаправленным действиям, кондуктивные расстройства. Это подтвердили 29 исследований.

Изучение парацетамола на животных показало, что АПАФ нарушает работу эндокринной системы плода. Дальнейший анализ литературы показал, что в связи с полученными данными авторы заявления рекомендуют следующее: необходимо предупреждать беременных женщин, чтобы они избегали использовать парацетамол без назначения врача; следует дополнительно проконсультироваться с врачом или фармакологом, если есть сомнения в назначении препарата, а также перед его длительным применением; использовать препарат во время беременности следует в минимальных эффективных дозах в течение самого короткого времени.

Клиницистами установлено, что парацетамол можно принимать в третьем триместре. С 28-й недели запрещены нестероидные противовоспалительные средства (НПВС), однако парацетамол не относится к их числу и безопасен даже на поздних сроках.

Британские ученые заявили, что частое употребление парацетамола во время беременности может угрожать репродуктивному здоровью будущего сына беременной женщины. Исследователи из университета Эдинбурга проводили исследования на мышах, которым вживляли ткани человеческого плода, чтобы имитировать беременность.

В результате у тех животных, которым давали парацетамол в течение семи дней, были выявлены более низкие уровни тестостерона - ключевого гормона, отвечающего за развитие мужских репродуктивных органов.

Национальная служба здравоохранения Великобритании предупреждает, что беременным женщинам следует принимать лекарство только в случае необходимости и в как можно меньших количествах.

Британское Агентство по контролю за качеством лекарств напоминает, что парацетамол - один из немногих обезболивающих препаратов, считающихся безопасными для беременных.

Парацетамол также понижает жар, что важно, так как повышенная температура тела матери может повредить развитию плода. Возможность того, что парацетамол может привести к отклонениям в развитии зародыша, указывалась и в других исследованиях. Например, исследование в Голландии обнаружило, что у женщин, которые во время беременности принимали парацетамол, был больший шанс родить мальчика с не опустившимися яичками, что, в свою очередь, может привести к нарушениям в репродуктивной системе, что по статистике более 85% женщин сталкиваются с болью различных этиологий во время беременности. Анальгетики являются наиболее распространенными препаратами во всех триместрах беременности, их используют более 50% беременных, чтобы избавиться от боли, включая зубную боль.

Чтобы это осуществить, авторы предлагают FDA и EMA обновить сведения о лекарственной безопасности с учетом всех научных доказательств, а ассоциациям акушеров-гинекологов пересмотреть клинические рекомендации. Американскую Коалицию по осведомленности об ацетаминофене (компанию «знай свою дозу») следует расширить, включая стандартные предупреждения для беременных женщин. В инструкции к препаратам, содержащим АПАФ, вне зависимости от страны следует включить рекомендации по использованию при беременности. На этикетки необходимо нанести предупреждающую маркировку. Кроме того, парацетамол следует продавать только в аптеках.

Прием слишком большого количества данного лекарственного средства может вызвать повреждение печени, почек и анемию (низкий уровень железа в крови) у женщины в положении. Сообщалось также, что он вызывает те же проблемы у ребенка. Британские ученые заявили, что частое употребление парацетамола во время беременности может угрожать репродуктивному здоровью будущего сына беременной женщины.

Исследователи из университета Эдинбурга проводили исследования на мышах, которым вживляли ткани человеческого плода, чтобы имитировать беременность. В результате у тех животных, которым давали парацетамол в течение семи дней, были выявлены более низкие уровни тестостерона - ключевого гормона, отвечающего за развитие мужских репродуктивных органов. Национальная служба здравоохранения Великобритании предупреждает, что беременным женщинам следует принимать лекарство только в случае необходимости и в как можно меньших количествах.

Британское Агентство по контролю за качеством лекарств напоминает, что парацетамол - один из немногих обезболивающих препаратов, считающихся безопасными для беременных. Парацетамол также понижает жар, что важно, так как повышенная температура тела матери может повредить развитию плода. Возможность того, что парацетамол может привести к отклонениям в развитии зародыша, указывалась и в других исследованиях.

Например, исследование в Голландии обнаружило, что у женщин, которые во время беременности принимали парацетамол, был больший шанс родить мальчика с не опустившимися яичками, что, в свою очередь, может привести к нарушениям в репродуктивной системе.

Также следует помнить, что у каждой женщины существует вероятность рождения ребенка с врожденными дефектами, которая равна 3-5%. Это называют фоновым риском. При использовании парацетамола в рекомендованных дозировках не увеличивается вероятность врожденных дефектов. Таким образом, подводя итог литературного обзора можно отметить о целесообразности дальнейшего изучения этой проблемы в медицине в целом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абрамченко В. В., Костючек Д.Ф., Хаджиева Э.Д. Гнойно-септическая инфекция в акушерстве и гинекологии. Руководство. СПб, 2005.

2. Анкирская А.С., Байрамова Г.Р., Муравьева В.В., Прилепская В.Н. Бактериальный вагиноз: особенности клинического течения, диагностика и лечение. РМЖ, 1998: том 6, № 5.

3. Анохин В.А., Хаертынов Х.С., Хасанова Г.Р. Внутриутробная инфекция (Клиника, диагностика и профилактика). М., Медицина, 1999: 95.

4. Ганковская Л.В., Ковальчук Л.В., Лавров В.Ф., Лотте В.Д., Баркевич О.А., Долгина Е.Н. Некоторые механизмы противогерпетического действия иммуномодулирующего препарата «суперлимф». Ж. БИОпрепараты, 2004; 4: 18-21.

5. Макаров О.В., Козлов П.В., Николаев Н.Н. Современные перинатальные подходы при ведении недоношенной беременности, осложненной преждевременным разрывом плодных оболочек. Вестник Российского Государственного медицинского университета. 2006; 4: стр 64-67.

6. Макаров О.В., Савченко Т.Н., Сумеди Т.Н., Шайков К.А., Долгина Е.Н. Содержание цитокинов в периферической крови и слизи цервикального канала

у женщин с невынашиванием беременности инфекционного генеза. *Russian J of immunology*. 2005; №9, 2: 93-102.

7. Мезенцева М.В., Щербенко В.Э., Наровлянский А.П. и др. Особенности продукции интерферонов и цитокинов при генитальном герпесе. *Вопросы, вирусологии* 2003; 49(6): 33-36.

8. Милованов А.П. Патология системы мать-плацента-плод: Руководство для врачей. М., Медицина, 1999:448.

9. Backhed F., Hornef M. Toll-like receptor 4 — mediated signaling by epithelial surfaces: necessity or threat? *Microbes and Infection* 2003; 5: 951-959.

10 . Balu R.B., Savitz D.A., Ananth C.V., et al. Bacterial vaginosis and vaginal fluid defensins during pregnancy. *Am J Obstet Gynecol*. 2002 Nov; 187(5): 1267-1271.

11 . Banerjee S., Smallwood A. et al. Placental expression of nterferon-gamma and its recceptor IFN-gamma R2 fail to switch from early hypoxic to late normotensive development in preeclamsia. *J. Clin. Endocrinol. Metab*. 2005; 90(2): 944-952.

12. Beigi RH, Yudin MH, Cosentino L, Meyn LA, Hillier SL. Cytokines, pregnancy, and bacterial vaginosis: comparison of levels of cervical cytokines in pregnant and nonpregnant women with bacterial vaginosis *J Infect Dis*. 2007 Nov 1;196(9):1355-60.

13. Beijar E.C., Mallard C., Powell T.L. Expression and subcellular localization of TLR-4 in term and first trimester human placenta. *Placenta*, 2006; 27(2-3): 322-326.

14. Bellocchio S., Montagnoli C., Bozza S. et al. The contribution of the Toll-like/IL-1 receptor superfamily to innate and adaptive immunity to fungal pathogens in vivo. *J. Immunol*. 2004; 172: 3059.

15. Friebe-Hoffmann U., Chiao J.P., Rauk P.N. Effect of IL-1 β and IL-6 on oxytocin secretion in human uterine smooth muscle cells. *Am. J. Reprod. Immunol*. 2001; 46: 226-231.

16. Fujikawa T., Numazaki K., Asanuma II., Tsutsumi H. Human cytomegalovirus infection during pregnancy and specific T cells by intracellular cytokine staining. *Int.J.Infect.Dis.* 2003; 7(3): 215-221.

17. Gardner L., Moffett A. Dendritic cells in the human decidua. *Biol. Reprod.* 2003; 69: 1438-1446.

УДОСКОНАЛЕННЯ ІТ-ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Яцкевич Інна Володимирівна

д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту
організацій Одеського регіонального інституту
державного управління НАДУ при Президентові України

Філь Юлія Олександрівна

студентка 2 курсу заочної форми навчання, спеціалізація 073
«Менеджмент», кафедра проектного менеджменту
ОРІДУ НАДУ при Президентові України
Україна

Анотація: У даній статті узагальнено теоретичні аспекти використання інформаційних технологій в діяльності підприємства. Виділено та зазначено основні функції і можливості інформаційних систем, а саме CRM-систем. Також розглянуто та виокремлено медичну спеціалізацію щодо використання інформаційних технологій, а саме на прикладі мережі приватних клінік.

Ключові слова: використання інформаційних систем, ІТ-технології, автоматизація, CRM

Сьогодні інформатизація медицини є одним із пріоритетних напрямів розвитку охорони здоров'я. Особлива увага останнім часом приділяється збереженню інформації про пацієнтів, статистичному аналізу і швидкому доступу до даних тощо. Важливе значення також надається підвищенню ефективності праці лікаря, уникненню помилок при діагностиці й записі інформації до баз даних, стандартизації основних процедур. Суттєво підвищити ефективність діяльності всієї медичної установи можливо шляхом впровадження автоматизованих інформаційних технологій (ІТ-технології).

Питаннями сутності, ролі та проблем впровадження ІТ-технології на підприємствах (організацій, установ) займалися такі вчені як В. Авраменко, М. Білинська, Ю. Вороненко, З. Гладун, О. Мінцер, Я. Радиш, В. Степанов,

В. Качмар, А. Хвищун та ін. [1... 6]. Проте питання щодо удосконалення ІТ-технологій на підприємствах (організацій, установ) досліджено не в повному обсязі із урахуванням галузевої специфіки, а саме - охорони здоров'я.

Сучасні ІТ-технології дозволяють досліджувати і пов'язувати між собою складові ділянки діяльності будь-якого закладу охорони здоров'я. Вони постійно розвиваються, захоплюють все ширші сфери життя людини, у зв'язку з чим, будь-яка конкурентоспроможна та ефективна діяльність у наш час не може бути реалізована без детального аналізу можливостей застосування новітніх ІТ-технологій. Відповідно, одним з важливих компонентів будь-якої організаційно-управлінської діяльності є інформаційна інфраструктура, яка підтримується сукупністю інформаційних ресурсів і програмно-технічних засобів.

Впровадження інноваційних методів ІТ-технологій сприяє оптимізації бізнес-процесів у закладів охорони здоров'я, формуванню ефективних клієнтських відносин, що у свою чергу забезпечує її дохідність. Бажання медичних закладів забезпечити ефективну роботу з клієнтами не лише при укладенні угод, але й на етапі обслуговування вимагає побудови повної інформаційної бази, котра міститиме не тільки інформацію про клієнта, а і надасть можливість оперативно реагувати на його запити.

Варто зазначити, що заклади охорони здоров'я ставлять перед собою мету впровадити інформаційні системи та технології з урахуванням автоматизації роботи з клієнтами, які моделюють інформаційні потоки бізнес-процесів, сприяють реалізації маркетингової стратегії, забезпечують підтримку прогнозування ринкових параметрів, будуть ефективні комунікації з клієнтами. Для реалізації таких інформаційних систем останнім часом активно запроваджується CRM-системи.

CRM-система — це інформаційна система управління взаємовідносинами з клієнтами, сучасний напрям у сфері автоматизації управління закладів охорони здоров'я [4]. Водночас, вона дає можливість інтеграції і максимального використання всіх джерел даних про наявних та потенційних клієнтів. Таким

чином, технології CRM-системи визначають в першу чергу можливості збору, обробки й ефективного використання інформації. Проте головний акцент у CRM-технологій робиться на можливості ведення безперервної взаємодії з клієнтами з питань, що пов'язані з просуванням, продажем і підтримкою продуктів і послуг, тобто на операційній активності. Однак вона реалізує лише частину можливостей, які може дати стратегія орієнтації на клієнта.

Основні функції та можливості CRM-системи відображені на рис.1.1 [1; 3].

Рис.1. Основні функції і можливості інформаційних систем

Використання CRM-системи в закладах охорони здоров'я – це впровадження комп'ютерної програми, яка допомагає керувати пацієнтами, лікарями, адміністративним персоналом. Водночас CRM-система регулює взаємодію між самими співробітниками і стежити за фінансовими потоками.

Ринок України налічує в собі безліч різноманітних CRM-систем, частково їх можливо прирівняти до медичних інформаційних систем (далі – МІС), адже обидві системи є інформаційними системами, які в більшості випадків мають модульну структуру. Тому в цілому поняття CRM-система та МІС можна вважати однаковими за багатьма параметрами, але не усіма.

МІС – комплексний програмний продукт, головне призначення якого

автоматизація всіх основних процесів, пов'язаних із роботою медичних установ загальної і вузької спеціалізації [6]. Автоматизовані медичні інформаційні системи дозволяють швидко й ефективно налагодити електронний документообіг, гнучко вибудовувати роботу з пацієнтами, вести оперативний облік роботи адміністративного персоналу, контролювати всі організаційні і фінансові питання. МІС – це зручний інструмент, який стане підтримкою вже існуючим регламентам і процесам, і буде розвиватися разом з медичною установою, яка по своїй суті, враховуючи сучасний стан економіки, повинна на момент впровадження МІС бути налаштованою на побудову довгострокових взаємовідносин з клієнтами та формування їх лояльності і головне – чітко усвідомлювати, що лиш це може принести успіх у сучасному високо конкурентному середовищі існування.

Комп'ютерні технології все більш міцно входять в медицину, і вже не в якості високоточних діагностичних приладів, а у вигляді практично рівноправних помічників і союзників, дозволяючи передавати на відстань величезні обсяги медичної інформації. Доступна і достовірна інформація, яку зможуть запропонувати лікарям надійні ресурси мережі, сприятиме підвищенню якості діагностики, лікування, а також поліпшенню безпеки пацієнта. Об'єднання структурних підрозділів клінік в єдині інформаційні мережі буде також служити цим цілям і полегшить роботу лікаря. Зараз ІТ-технології використовуються на всіх етапах охорони здоров'я, від базових досліджень до надання медичних послуг, і включають в себе безліч спеціалізацій, таких як біоінформатика, клінічна інформатика, біомедична інформатика. Прогрес в ІТ-технологіях позитивно позначився на розвитку нових напрямків організації медичної допомоги населенню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко В. І., Качмар В. О. Формування основних напрямків розвитку інформаційних технологій в охороні здоров'я України на основі світових тенденцій. *Український журнал телемедицини та медичної*

телематика. 2011. №2 . 124-133 с.

2. Качмар В. О., Хвищун А. І. Електронна медична карта пацієнта. Взаємосумісність та стандартизація. *Український журнал телемедицини та медичної телематики*. 2008. №2 . 76-79с.

3. Качмар В. О., Авраменко В. І. Напрямки розвитку інформаційних технологій у медицині. *Медицина транспорту України*. 2011. №3 . 96-103 с.

4. Бунова Е. В., Буслаева О. С. Оценка эффективности внедрения информационных систем. *Вестник Астраханского государственного технического университета*. Серия: Управление, вычислительная техника и информатика. 2012. № 1. 158-163 с.

5. Яцкевич І.В. Потенційна оцінка ефективності прийняття управлінського рішення державним службовцем. *Публічне управління: традиції, інновації, глобальні тренди*: Матеріали всеукраїнської наук.-прак. конф. за міжнар. участю. Одеса: ОРІДУ НАДУ. 2019. 310 – 311 с.

6. Інформаційні технології у сфері охорони здоров'я / Л. Б. Ліщинська, С. А. Яремко, К. В. Копняк [та ін.]. Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2018. 238 с.

7. Авраменко В.І., Качмар В.О. Формування основних напрямків розвитку інформаційних технологій в охороні здоров'я України на основі світових тенденцій. *Український журнал телемедицини та медичної телематики*. 2011. №2 . 124-133с.

PHARMACEUTICAL SCIENCES

УДК 615.262.2

ОБГРУНТУВАННЯ ВВЕДЕННЯ ЕМОЛЕНТІВ ТА ОКЛЮЗИВІВ ДО СКЛАДУ ЗВОЛОЖУЮЧОГО ЗАСОБУ ДЛЯ СУХОЇ ШКІРИ

Роїк Олена Миколаївна

к.ф.н., доцент

Борисова Аліна Юрїївна

Студент

Національний медичний університет

ім. О. О. Богомольца

м. Київ, Україна

Анотація: Проблема сухої шкіри (ксероз) є актуальною та вимагає невідкладних шляхів вирішення, оскільки існує низка причин, які провокують сухість шкіри обличчя та тіла. Надзвичайна сухість шкіри виникає в першу чергу через недостатню кількість захисних ліпідів різних типів у структурі шкіри, а саме рогового шару епідермісу та захисних ліпідів (жирів) на поверхні шкіри. Характерними ознаками ксерозу є надмірна сухість шкіри або наявність лусочок.

Ключові слова: ксероз, ліпіди, крем, хумектанти, емоленти, оклюзиви, конопляна олія, трансепідермальна втрата вологи (ТЕВВ), зволожуючі засоби (ЗЗ), роговий шар (РШ).

Основними заходами в лікуванні порушень бар'єра сухої шкіри є регулярний догляд та ретельне місцеве застосування засобів, здатних відновлювати епідермальний бар'єр та перешкоджати трансепідермальній втраті вологи (ТЕВВ).

Найкращими зволожуючими засобами догляду за сухою шкірою

вважаються засоби, до складу яких входять хумектанти, емоменти та оклюзиви. Емоменти складаються з ліпідів та їх компонентів, що заповнюють проміжки між корнеоцитами, поліпшуючи водний баланс шкіри. Оклюзиви – це тип зволожуючих засобів, основу яких становлять олії. Вони підтримують вміст вологи в шкірі шляхом створення гідрофобного бар'єра, який перешкоджає трансепідермальним втратам води (ТЕВВ). Хумектанти також є ще одним різновидом зволожуючих засобів, що складаються з гігроскопічних речовин, які допомагають роговому шарові (РШ) епідермісу всмоктувати воду з дерми та довкілля [1]. Ефективність ЗЗ значною мірою залежить від вибору оптимального засобу та комплаєнсу пацієнта. Достатній вміст води в епідермісі важливий для підтримки пластичності шкіри та запобігання її сухості [2]. РШ – це активна мембрана, втрата міжклітинних ліпідів якої (керамідів, холестерину, жирних кислот) призводить до пошкодження шкірного бар'єру та дегідратації [1].

Протягом тривалого часу лікування ксерозу було переважно симптоматичним, з метою короткочасного полегшення симптомів шляхом місцевого застосування ліпідів, переважно рослинних олій та зволожувачів. Але, значно краще впливати та контролювати стан шкіри комплексно, тому що, лише цілісний комплексний підхід до лікування ксерозу дає значно кращий результат.

Для лікування та профілактики сухості шкіри широко застосовуються природні олії. Зволожуючий та захисний вплив олій на шкіру обумовлений співвідношенням лінолевої та олеїнової кислот: чим воно більше, тим виразнішим є сприятливий ефект на шкіру.

Отже, метою роботи є розробка складу зволожуючого крему для рук для сухої та пошкодженої шкіри, а саме введення емоментів та оклюзивів. Наразі, в Україні та світі намітилися стійкі тенденції до стрімкого розвитку косметичної галузі, а саме косметичної продукції до складу якої входить олія з насіння коноплі (Cannabis Oil) яку отримують з технічних культур конопель. В якості косметичної сировини використовують олію з насіння коноплі холодного

віджиму, яка є унікальним джерелом широкого спектра амінокислот, вітамінів груп А, В, С, D та Е, мікро- та макроелементів, таких як сірка, марганець, калій, цинк, залізо та магній, а збалансоване співвідношення есенціальних жирних кислот 291 Омега -3 і Омега - 6 (1:3) є найбільш оптимальним та ефективним. Олія з насіння коноплі, завдяки вмісту лінолевої кислоти до 60 %, має дивовижну проникну здатність, її активні компоненти досягають самих глибоких шарів епідермісу, відновлюючи ліпідний обмін. При недостатній кількості лінолевої кислоти, захисний шар стає більш проникним, шкіра втрачає здатність утримувати воду, що призводить до надмірної сухості шкіри. Наступним інгредієнтом розробленого зволожуючого засобу є масло дерева жожоба (*Simmondsia chinensis*) - унікальний косметичний інгредієнт природного походження, що має багато корисних властивостей, за хімічним складом - схоже на шкірне сало, оскільки містить велику кількість складних ефірів насичених і мононенасичених жирних кислот і жирних спиртів, а також токофероли і фітостерини. Через високий рівень подібності до себуму, масло жожоба швидко змішується з компонентами шкірного сала і формує на поверхні шкіри напівоклюзивний газопроникний захисний шар, який сприяє пом'якшенню шкіри та утриманню води в ній. Крім того, окремі його інгредієнти проникають у ліпідні пласти рогового шару, також посилюючи ліпідний бар'єр, а вітамін Е обумовлює антиоксидантний захист. Таким чином, віск жожоба забезпечує пом'якшувальні, зволожуючі, регенеруючі, антиоксидантні та протизапальні властивості та активно використовується у засобах для догляду за шкірою обличчя та тіла, волоссям та губами.

Отже, раціональним буде введення до складу рецептури зволожуючого засобу олії з насіння коноплі в комбінації з маслом дерева жожоба. Отримане поєднання забезпечує пом'якшувальний, захисний та зволожувальний ефекти при нанесенні на суху зневоднену шкіру.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Lodén M. (2003). Role of topical emollients and moisturizers in the treatment of dry skin barrier disorders. *American journal of clinical dermatology*, 4(11), 771–788. <https://doi.org/10.2165/00128071-200304110-00005>
2. Rawlings, A. V., Canestrari, D. A., & Dobkowski, B. (2004). Moisturizer technology versus clinical performance. *Dermatologic therapy*, 17 Suppl 1, 49–56. <https://doi.org/10.1111/j.1396-0296.2004.04s1006.x>
3. Purnamawati, S., Indrastuti, N., Danarti, R., & Saefudin, T. (2017). The Role of Moisturizers in Addressing Various Kinds of Dermatitis: A Review. *Clinical medicine & research*, 15(3-4), 75–87. <https://doi.org/10.3121/cm.2017.1363>

УДК 615.1: 613.495

**ВИБІР ДОПОМІЖНИХ КОМПОНЕНТІВ ТА МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ
ГІГІЄНІЧНОЇ ПОМАДИ З ПАНТЕНОЛОМ
ТА ТОКОФЕРОЛУ АЦЕТАТОМ**

Шумейко Микола Володимирович

к.фарм.н., доцент

Кижлай Анастасія Іванівна

Студентка

Національного ведичного університету

імені О. О. Богомольця

м. Київ, Україна

Анотація: Вибір основи для гігієнічної губної помади з пантенолом та токоферолу ацетату, для застосування людьми різних вікових категорій та різної гендерної приналежності, у зручному упакуванні, що забезпечуватиме тривале зберігання є питанням вирішенню якого було присвячено нашу роботу.

Ключові Слова: какао масло, помада, пантенол, поліетилен високої щільності, токоферолу ацета

Вибір основи, на нашу думку, є одним з найвідповідальніших моментів при обґрунтуванні вибору складу косметичного та гігієнічного засобу. Особливістю такого засобу є його потрапляння разом із харчовими продуктами до шлунково-кишкового тракту людей які їх застосовують, та тих хто є з першими у близькому контакті. Компоненти, що найчастіше застосовують у базовій доступній косметичній продукції гігієнічного призначення містять компоненти, до негативних властивостей яких можна віднести не лише часткове накопичення в організмі, а й наслідкову особливість, а саме канцерогенний ефект, що проявляється при тривалому застосуванні таких композицій. В першу чергу такі негативні властивості зустрічаються у засобів, які у своєму складі містять насичені вуглеводневі основи та ароматичні

мінеральні олії [1, с. 760-770].

Значну увагу ми приділили вивченню основ, які регулярно можна спостерігати у складі гігієнічних та косметичних засобів по догляду за губами, які є ефективними, а тому популярними – це основам одержаним з продуктів нафтопереробки, а саме парафіну та вазеліну. Сполучення названих компонентів дозволяє утворити засіб, що має значну тривалість зберігання. Водночас їх використання на поверхню губ викликає на їх поверхні оклюзію – стан, при якому волога (вода) не може випаруватися, вивітрюватися, або проникати та всотуватися у шкіри. Також основи з вазеліном та парафіном створюють неприємне відчуття засмальцьованості губ, що є відчутним та дратуючим компонентом.

Основи природного походження розглядалися окремо. Вивчалася номенклатура основ, які можуть забезпечити необхідну консистенцію та спроможні утворити однорідний засіб з пантенолом й ацетатом токоферолу використання якого можливе для людей різного віку. Проведені власні дослідження та випробування вказали, що згадані вище активні фармацевтичні інгредієнти сумісні та не викликають взаємодії з маслом какао. Для підвищення стійкості до механічного впливу зразків помади як ущільнювач було введено віск білий бджолиний та як альтернатива розглядався віск карнаубський. Кількість різних ущільнювачів обиралася залежно від необхідної консистенції яка формувалася під впливом введення в основу активних фармацевтичних інгредієнтів.

Наступні досліді проводилися з метою вивчення впливу пропорцій основи, ущільнювачів та первинного пакування на значення термінів зберігання готових засобів. Вивчалися можливості подовження термінів збереження готових засобів за умов нестабільної температури, близької до можливих умов використання засобу споживачем при застосуванні різних типів пакування. Було з'ясовано, що використання пакування з поліетиленів високої щільності, може забезпечувати тривалий, порівняно з іншими матеріалами, термін стабільного зберігання гігієнічної помади з пантенолом та токоферолу

ацетатом.

Висновки. Результатом проведених досліджень та випробувань стали вибір основи природного походження з ущільнювачами. В якості упакування було вирішено використовувати пенали для помад вироблені з поліетиленів високої щільності, із різними декоративними елементами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Lorenzini R., Biedermann M., Grob K., Garbini D., Barbanera M., Braschi I. Migration kinetics of mineral oil hydrocarbons from recycled paperboard to dry food: monitoring of two real cases// Food AdditContam. 2013. Vol. 30, № 4. P.760–770

CHEMICAL SCIENCES

УДК 541.123.3

ФАЗОВІ РІВНОВАГИ В ПОТРІЙНИХ СИСТЕМАХ НА ОСНОВІ ОКСИДІВ ЦЕРІЮ, ЛАНТАНУ ТА ЛАНТАНОЇДІВ ПРИ 1500°C

Корнієнко Оксана Анатоліївна

д.х.н.

Биков Олександр Іванович,

ст.н.сп., к.т.н.

Юшкевич Сергій Вікторович

аспірант

Інститут проблем матеріалознавства

ім. І. М. Францевича НАН України

м. Київ, Україна

Анотація: Досліджено фазові рівноваги в системах $\text{CeO}_2\text{-La}_2\text{O}_3\text{-Ln}_2\text{O}_3$ ($\text{Ln} = \text{Sm}, \text{Eu}, \text{Gd}, \text{Er}, \text{Yb}$) при 1500 °C в усьому інтервалі концентрацій. Побудовано ізотермічні перерізи діаграм стану цих систем при зазначеній температурі. Нові фази в досліджених системах не виявлено. Встановлено, що в системах утворюються тверді розчини на основі (F) модифікації CeO_2 із структурою типу флюориту, моноклинної (B), кубічної (C), гексагональної (A) модифікацій Ln_2O_3 , а також упорядкована фаза зі структурою типу перовскиту LaLnO_3 . Встановлено, що зі зменшенням іонного радіуса Ln^{3+} ускладнюється будова ізотермічних перерізів при температурах дослідження, що пов'язано з поліморфізмом вихідних компонентів.

Ключові слова: фазові рівноваги; діаграма стану; тверді розчини; періоди кристалічних ґраток; функціональна кераміка.

Останнім часом збільшується зацікавленість до матеріалів на основі

оксиду церію легованого оксидами рідкісноземельних елементів (РЗЕ) в зв'язку з багатофункціональністю вказаних матеріалів [1-11], а також значним вмістом в земній корі CeO_2 [12]. Вони використовуються як каталізатори [9], фотокаталізатори [5-6], паливні елементи [1-3], теплозахисні покриття [4] та ін.

На сьогоднішній день тверді керамічні розчини на основі оксиду церію допованого рідкісноземельними елементами (РЗЕ), застосовують у якості електролітів та можуть бути використані при створенні датчиків кисню та твердого оксидного палива [9].

При створенні нових матеріалів на основі оксиду церію легованого РЗЕ важливо знати межі розчинності оксидів рідкісноземельних елементів в кристалічній ґратці CeO_2 , оскільки максимальна концентрація кисневих вакансій утворюється поблизу цих меж, що в свою чергу визначає необхідність дослідження фазових рівноваг у багатокомпонентних оксидних системах.

В даній роботі досліджено фазові рівноваги в системах $\text{CeO}_2\text{-La}_2\text{O}_3\text{-Ln}_2\text{O}_3$ ($\text{Ln} = \text{Sm}, \text{Eu}, \text{Gd}, \text{Er}, \text{Yb}$) при $1500\text{ }^\circ\text{C}$ в усьому інтервалі концентрацій. Побудовано ізотермічні перерізи діаграм стану цих систем при зазначеній температурі. Нові фази в досліджених системах не виявлено. Встановлено, що в досліджених системах утворюються тверді розчини на основі (F) модифікації CeO_2 із структурою типу флюориту, моноклінної (B), кубічної (C), гексагональної (A) модифікацій Ln_2O_3 , а також упорядкованої фази зі структурою типу перовскиту LaLnO_3 .

Ізотермічні перерізи діаграм стану систем ряду $\text{CeO}_2\text{-La}_2\text{O}_3\text{-Ln}_2\text{O}_3$ ($\text{Ln} = \text{Sm}, \text{Eu}, \text{Gd}, \text{Er}, \text{Yb}$) мають подібну будову та характеризуються утворенням твердих розчинів на основі різних поліморфних модифікацій вихідних оксидів. Ускладнення будови ізотермічних перерізів зазначеного ряду при переході від церієвої до ітрієвої групи не спостерігається. Відбувається зміна фазових полів за рахунок поліморфних перетворень оксидів лантанодів та утворення впорядкованої фази зі структурою типу перовскиту LaLnO_3 .

Найбільшу площу ізотермічних перерізів зазначених потрійних діаграм стану займають тверді розчини зі структурою типу флюориту. Ця фаза утворює

тверді розчини заміщення з усіма оксидами лантаноїдів. Катіони церію (Ce^{4+}) заміщуються катіонами рідкісноземельних елементів (Ln^{3+}), різниця зарядів іонів компенсується утворенням заряджених кисневих вакансій. Параметри елементарних комірок твердих розчинів зі структурою типу флюориту змінюються лінійно зі збільшенням концентрації Ln^{3+} . В досліджених потрійних системах протяжність областей гомогенності фази зі структурою типу флюориту зменшується в порівнянні з граничною розчинністю в подвійних системах [13-16]. На рис. 1 наведено концентраційну залежність параметрів елементарних комірок твердих розчинів F-CeO_2 після термообробки зразків при 1500°C в системах ряду $\text{CeO}_2\text{-La}_2\text{O}_3\text{-Ln}_2\text{O}_3$. З наведених даних слідує, що зміна параметрів елементарних комірок твердих розчинів зі структурою типу флюориту обумовлена двома факторами: різницею іонних радіусів Ce^{4+} та Ln^{3+} , внаслідок чого спостерігається збільшення параметрів елементарних комірок, і стиснення кристалічної ґратки внаслідок утворення кисневих вакансій в структурі флюориту. Отже, з представлених результатів слідує, що на параметри елементарних комірок більший вплив має розмірний фактор. В той же час для систем, що містять оксиди лантаноїдів ітрієвої підгрупи, буде переважати ефект стиснення кристалічної ґратки за рахунок збільшення кількості кисневих вакансій.

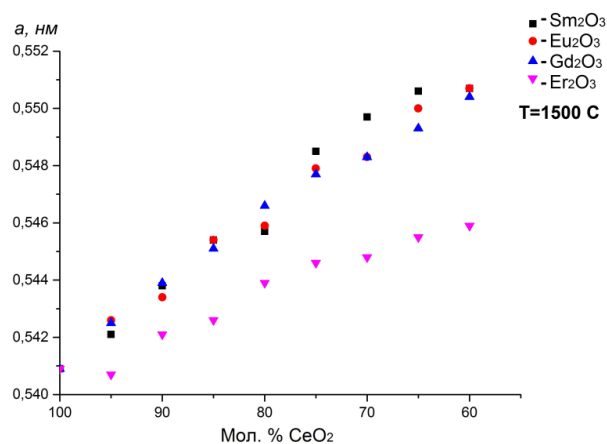

Рис. 1 – Концентраційна залежність параметрів елементарних комірок твердих розчинів F-CeO_2 в системах ряду $\text{CeO}_2\text{-La}_2\text{O}_3\text{-Ln}_2\text{O}_3$ за перерізом $\text{CeO}_2\text{-(50 мол. \% La}_2\text{O}_3\text{-50 мол. \% Ln}_2\text{O}_3\text{)}$ після термообробки при 1500°C

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Liang S., Wang H., Li Y., Qin H., Luo Z., Huang B., Zhao X., Zhao C., Chen L. Rare-earth based nanomaterials and their composites as electrode materials for high performance supercapacitors: a review – *Sustainable Energy Fuels* – 2020, Vol. 4, P. 3825-3847. <https://doi.org/10.1039/D0SE00669F>
2. Artini C. Rare-Earth-Doped Ceria Systems and Their Performance as Solid Electrolytes: A Puzzling Tangle of Structural Issues at the Average and Local Scale // *Inorg. Chem.* –2018 – Vol. 57 – P.13047–13062. <https://doi.org/10.1021/acs.inorgchem.8b02131>
3. Felipe Sartori da Silva*, Teófilo Miguel de Souza. Novel materials for solid oxide fuel cell technologies: A literature review // *International journal of hydrogen energy* – 2017 – Vol. 42 – P. 26020-26036. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijhydene.2017.08.105>
4. Zhang, H., Sun, J., Duo, S., Zhou, X., Yuan, J., Dong, S., Yang, X., Zeng, J., Jiang, J., Deng, L., Cao, X., “Thermal and Mechanical Properties of Ta₂O₅ Doped La₂Ce₂O₇ Thermal Barrier Coatings Prepared by Atmospheric Plasma Spraying”, *Journal of the European Ceramic Society*, Vol. 39, No. 7, (2019), 2379–2388. <https://doi.org/10.1016/j.jeurceramsoc.2019.02.041>
5. Tauseef M., Faisal M., Muhammad S., Muhammad R., et al. Novel photocatalyst and antibacterial agent; direct dual Z-scheme ZnO–CeO₂–Yb₂O₃ heterostructured nanocomposite – *Solid State Sciences* – 2020 – Vol. 109, P. 106446-106459 <https://doi.org/10.1016/j.solidstatesciences.2020.106446>
6. Yi Zhou, Shanahan Li, Jie Deng, Lei Xiong, Jianli Wang, Yaoqiang Chen. Nanoscale heterogeneity and low-temperature redox property of CeO₂-ZrO₂-La₂O₃-Y₂O₃ quaternary solid solution – *Materials Chemistry and Physics* – 2018, Vol. 208, P. 123-131. <https://doi.org/10.1016/j.matchemphys.2018.01.004>
7. Eriksson P., Tal A. A., Skallberg A., Brommesson C., Hu Z., Boyd R. D., Olovsson W., Fairley N., Abrikosov I. A., Zhang X., Uvdal K. Cerium oxide nanoparticles with antioxidant capabilities and gadolinium integration for MRI contrast enhancement // *Scientific Reports* – 2018 – Vol. 8 – P.1-12.

DOI:10.1038/s41598-018-25390-z

8. Hongru Li, Peng Xia, Su Pan, Zhiping Qi, Chuan Fu, Ziyuan Yu, Weijian Kong, Yuxin Chang, Kai Wang, Dankai Wu, Xiaoyu Yang The Advances of Ceria Nanoparticles for Biomedical Applications in Orthopaedics // International Journal of Nanomedicine – 2020 – Vol. 15. – P. 7199 – 7214. <https://doi.org/10.2147/IJN.S270229>

9. Coduri M., Checchia S., Longhi M., Ceresoli D., Scavini M. Rare Earth Doped Ceria: The Complex Connection Between Structure and Properties // Front. Chem – 2018 – Vol. 6 – P. 526 - <https://doi.org/10.3389/fchem.2018.00526>

10. Artini C., Presto S., Viviani M., Massardo S., Carnasciali M.M., Gigli L., Pani M., The role of defects association in structural and transport properties of the $Ce_{1-x}(Nd_{0.74}Tm_{0.26})_xO_{2-x/2}$ system // Journal of Energy Chemistry – 2021 – Vol. 60 – P. 494-502. <https://doi.org/10.1016/j.jechem.2020.11.030>

11. Schmitt R., Nenning A., O. Kraynis, R. Korobko, A. I. Frenkel, I. Lubomirsky, S. M. Hailef, Rupp Je. L. M. A review of defect structure and chemistry in ceria and its solid solutions // *Chem. Soc. Rev.*, 2020, Vol. 49, 554-592. DOI: 10.1039/c9cs00588a

12. Gambogi, J.; U.S. Geological Survey. Mineral Commodity Summaries 2017; U.S. Geological Survey: Reston, VA, USA, 2017; p. 202. <https://doi.org/10.3133/70180197>

13. Andrievska E. R., Kornienko O. A., Sameliuk A. V., Ali Sayir, Phase Relation Studies in the $CeO_2-La_2O_3$ System at 1100–1500 °C // J. Eur. Ceram. Soc. – 2011. – Vol. 31, N 7. – P. 1277—1283. DOI: 10.1016/j.jeurceramsoc.2010.05.024

14. E.R. Andrievska, O.A. Kornienko, A.V. Sameliuk, A. Sair, “Phase relation studies in the $CeO_2-Eu_2O_3$ system at 1500 to 600 °C in air”, *J. Eur. Ceram. Soc.*, 40 (2020) 751–758. DOI:10.1016/j.jeurceramsoc.2019.10.045

15. Andrievskaya E. R, Kornienko O. A., Bykov O. I., Sameliuk A. V, Bohatyriova Z. D. Interaction of ceria and ytterbia in air within temperature range 1500 – 600 °C // Journal of the European Ceramic Society – 2019 – V.39 – P. 2930–2935 <https://doi.org/10.1016/j.jeurceramsoc.2019.03.021>

16. Andrievskaya O. R., Korniienko O. A., Bykov O. I., Sameliuk A. V., Bohatyriova Z. D. Interaction of ceria and erbia in air within temperature range 1500–600 C // Journal of the European Ceramic Society – 2020 – Vol. 40 – P. 3098–3103 <https://doi.org/10.1016/j.jeurceramsoc.2020.03.002>

СОРБЦІЯ ІОНІВ ФТОРУ ЗАЛІЗОВМІСНИМ СОРБЕНТОМ

Обушенко Тетяна Іванівна

старший викладач

Толстопалова Наталія Михайлівна

к.т.н., доцент

Костенко Євгеній Геннадійович

Китаєва Володимира Русланівна

студенти

Національний технічний університет України

Київський політехнічний інститут

імені Ігоря Сікорського

Вступ. Надлишок фтору у воді негативно впливає на організм людини.

Спостерігаються [1]:

1. Порушення щитовидки, нервових імпульсів;
2. Серцево-судинні захворювання;
3. Запалення носоглотки, травного тракту;
4. Ураження органів слуху;
5. Зниження імунітету.

Шкода від фтору у воді виражається особливим захворюванням – флюорозом, при якому настають зміни кісткової тканини скелета. З води фториди разносяться по всьому організму, їх більшість осідає на зубах та кістках. На початковій стадії запалюються щелепи, руйнується зубна емаль, змінюється колір зубів. Потім фториди накопичуються у кістках, їх деформують. Підвищений рівень фтору у воді викликає безпліддя та інші неприємні захворювання – остеопороз, рак, хвороба Альцгеймера [1].

Існують різні методи очищення водних розчинів від іонів фтору: осадження, мембранні процеси, електрокоагуляція, адсорбція, іонообмінні смоли [1]–[5]. Кожен із цих методів має свої переваги та недоліки.

Сорбційні методи очищення води викликають особливий інтерес з точки зору ефективності, економічності та простоти експлуатації. На сьогоднішній

день існує досить велика кількість досліджень із видалення іонів фтору з водних розчинів за допомогою даних методів [2-4].

Як сорбційні матеріали та їх модифікації для видалення фтору з води використовують активованій оксид алюмінію, хітозанові кульки, вуглецевмісні речовини, оксиди та гідроксиди металів, композитні сорбенти та і т.д.

Мета роботи. Пошук ефективного залізовмісного сорбенту для видалення іонів фтору з модельних розчинів.

Матеріали и методи. У вісім пронумерованих колб внесено точну наважку сорбенту масою 0,1 г та 100 см³ розчину фториду натрію з концентрацією 0,005 моль/дм³. Колби закривали притертими пробками та встановлювали в апарат для струшування. Після закінчення сорбції вміст колб відфільтровано в сухі колби через складчасті фільтри. Із отриманих фільтратів відібрано проби та визначено концентрації іонів фтору. При вимірі рF застосовувався іономер І-160М з фторселективним електродом ЭЛИС-131F.

За результатами побудовано графік, завдяки якому визначено, що оптимальний час для сорбції фторид-іонів становить 50 – 60 хвилин (рис. 1). ΔpF визначався як різниця між поточним рF та початковим рF⁰.

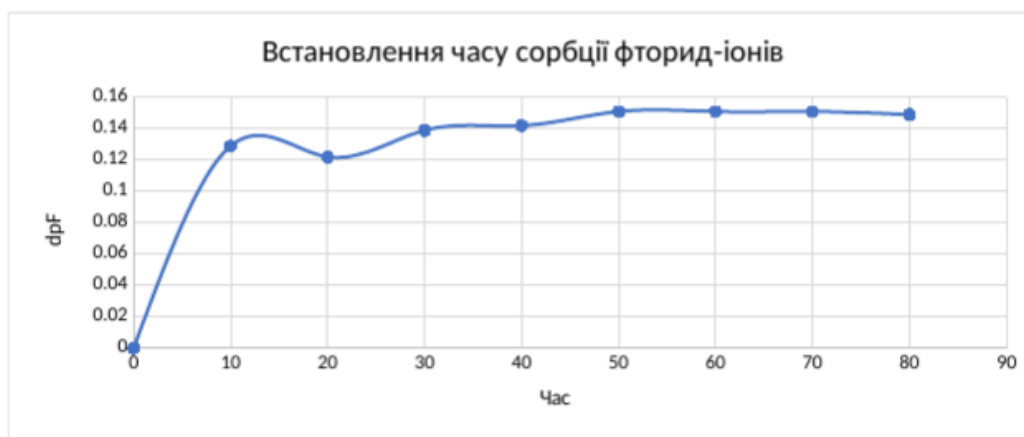

Рис. 1. Залежність видалення NaF від тривалості сорбції.

Для побудови ізотерми сорбції наважки сорбенту масою 0,1 г зважували у конічній колбі, додавали 100 см³ розчину з різним вмістом F⁻ та ставили колбу у шейкер ELPAN Water bath shaker 357 з частотою обертання 150 об/хв. Після цього проводили фільтрацію та визначення концентрації фторид-іонів. Ізотерму

сорбції побудовано в координатах $a - C(F^-)$, де a - кількість поглинутої сорбентом речовини, ммоль/г; $C_{зал}$ – кількість речовини, що залишилась після сорбції. Ізотерма сорбції наведена на рис. 2.

де C_0 – початкова концентрація F^- , мг/дм³;

C – концентрація F^- в момент відбору проби τ , мг/дм³;

V – об'єм розчину, дм³;

$m_{нав}$ – маса наважки сорбенту, г.

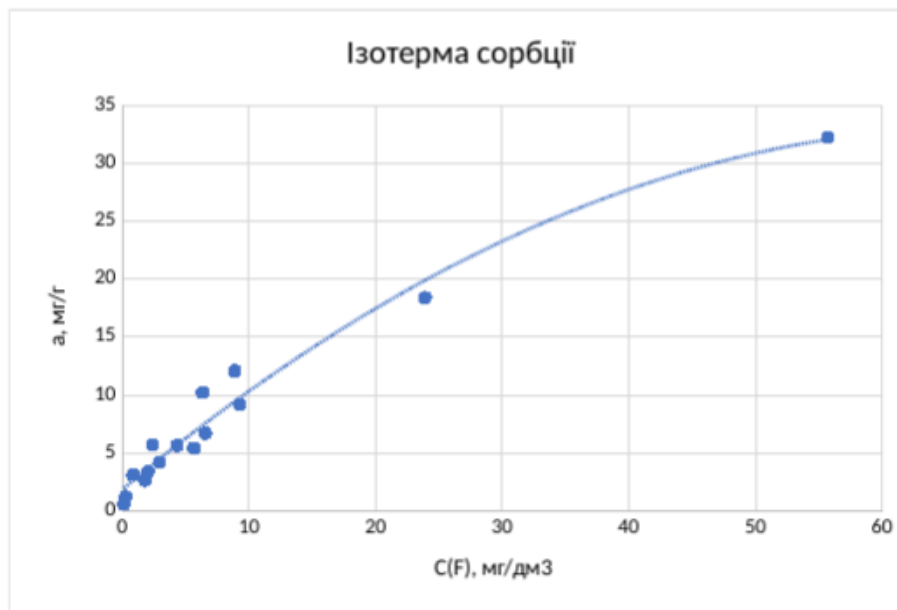

Рис. 2. Ізотерма сорбції фторид-іонів

Важливим фактором вивчення характеристик сорбенту є визначення характеру кінетики сорбції. Для цього рекомендується використання математичних моделей, що описують процес сорбції.

Висновки. В ході експериментів встановлено, що оптимальний час для сорбції фторид-іонів на залізовмісному адсорбенті становить 50 – 60 хвилин. На основі цих даних побудовано ізотерму сорбції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Что такое фтор в воде [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://diasel.ru/article/что-такое-фтор-в-воде/>.
2. Streat M., Hellgardt K., Newton N.L.R. Hydrous ferric oxide as an adsorbent in water treatment: Part 3: Batch and mini-column adsorption of arsenic,

phosphorus, fluorine and cadmium ions, *Process Safety Environ // Protect.* 2008. – N 86. – P. 21–30.

3. Kumar E., Bhatnagar A., Ji M., Jung W., Lee S.-H., Kim S.-J., Lee G., Song H., Choi J.-Y., Yang J.-S., Jeon B.-H. Defluoridation from aqueous solutions by granular ferric hydroxide (GFH) // *Water Res.* 2009. – N 43. – P. 490–498.

4. Biswas K., Gupta K., Ghosh U.C. Adsorption of fluoride by hydrous iron(III)-tin(IV) bimetal mixed oxide from the aqueous solutions // *Chem. Eng. J.* 2009. – N 149. – P. 196–206.

TECHNICAL SCIENCES

UDK 625

HID KEYBOARD ON MICROCONTROLLER

Golub Galina Mikhailivna

c.t.s., docent

Bidenko Anton Yurievich

Student

State University of Infrastructure and Technology

Kiev, Ukraine

Annotation: Development of USB HID keyboard. The device will work in exactly the same way as a standard USB keyboard for a computer, while, as in the original, there is no need to install drivers, since this technology uses standard Windows resources.

Keywords: AT90USB162, USB, CodeVisionAVR, Microcontroller, Keyboard.

To implement the device, a debug board for the AT90USB162 microcontroller will be used. The logic of choosing this microcontroller for making a keyboard is simple - the main and, perhaps, the only aspect is the hardware USB interface. Otherwise, the keyboard itself is a controller for pressing certain buttons. However, it is not enough just to press the buttons, it is also important to know what exactly needs to be sent to the personal computer in order to have the effect of pressing these same buttons, namely, you need to know the key codes.

So what kind of keyboard can you make? Yes, in general, any, even up to its original layout, in general, as usual, the developer's fantasy rests on everything. Thus, after thinking a little on this topic, I remembered that some laptops do not always have a numeric pad or numpad on the keyboard layout. Therefore, it was decided to

make a demonstration project of the numeric keypad. For this purpose, the outputs of the microcontroller are just enough. By the way, the maximum number of I / O lines is 22 for this microcontroller. Accordingly, a maximum of 22 buttons can be made on the keyboard and this is taking into account the enabled Reset pin. However, you can make a variant from the matrix of keys, then 121 keys (11 * 11) can be made from 22 input/output lines.

For the numpad keyboard reference, a picture was taken from Google search as follows:

Illustration. 1. Targus AKP10AP Numeric Keypad

In addition to these 18 keys, I also added SHIFT to use other key functions of such a keyboard. We have decided on the main nuances, now you can start designing a keyboard circuit based on the AT90USB162 microcontroller:

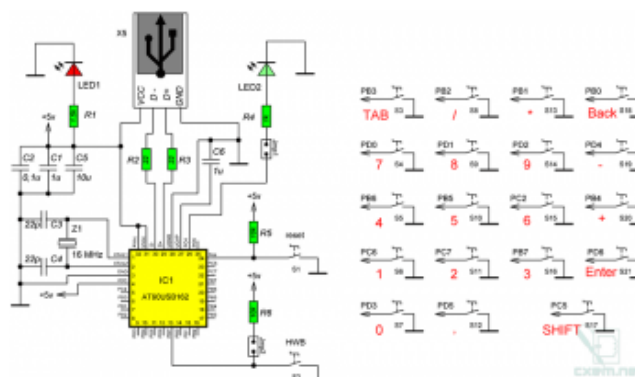

Illustration. 2. keyboard layout based on the AT90USB162 microcontroller

The circuit is based on an AT90USB162 microcontroller, which is powered from a 5 volt port. The microcontroller inside contains a 3.3 volt stabilizer for powering the USB lines (which just work at this voltage). Capacitor C6 acts as a filter for this internal voltage regulator. The denomination can be increased. Resistors R2,

R3 are required for correct operation on the data lines of the USB port. Quartz is used with a nominal value of 16 MHz, since the microcontroller is powered by 5 volts, which allows the quartz resonator to be set at a higher frequency. When powered by 3.3 volts, according to the datasheet, the maximum quartz frequency for this microcontroller would be 8 MHz. Resistors R5 and R6 pull up 5 volts to the lines of the microcontroller for correct operation of the buttons and exclude the effect of noise on these lines. Resistors R1 and R4 limit the current flowing through the LEDs to prevent them from being damaged.

In this scheme, the LED2 LED will be used to indicate that the keyboard is ready for use - it blinked five times, then everything is loaded and you can press the buttons. In general, the functionality of the LED can always be edited for other needs.

The circuit is there, now you need to write the firmware for the keyboard to work. There are several ways to go here. You can use the LUFA library to write the firmware, or you can use the built-in USB libraries (USB HID) of the CodeVisionAVR compiler.

For myself, I chose the implementation using CodeVisionAVR. Why? Everything is simple in this compiler there is an outrageously simple generator of initial code, that is, all initializations can be organized by simply placing a check mark.

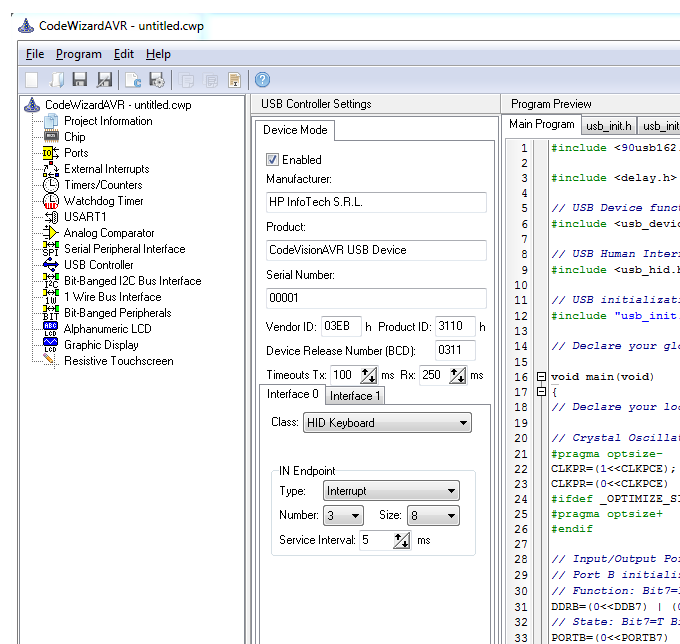

Illustration. 3. compiler CodeWizardAVR

Thus, in 10 seconds, you can configure the hardware USB of the microcontroller, well, plus the input lines [1, p.14] and other things that we suddenly need. Honestly, this concept hooked me, because even without opening the datasheet, you can configure any microcontroller module. On the one hand, this is good, but on the other hand, we stop reading the documentation and understand the principles of work. So it is better to secure the placed checkboxes with a datasheet. And to generate the initial code in CodeVisionAVR, you need to open the CodeWizard function, select the required microcontroller and select everything that we need in the menu as in the screenshot (Illustration. 3). So, having quickly configured the USB and microcontroller input lines for the keys, we write the main firmware code, namely, upon the keystroke event, we send the corresponding codes to the computer. Everything is simple here - implementation through the if construct.

The format for sending key codes is as follows: the function is being used: `usb_keyboard_keypress (pressed key code, modifier)`; We select the key code from the tables above, respectively. What is a modifier? One key can perform 2 functions, this happens when you press the SHIFT key and then, for example, the key with the number 4 performs the function of a left arrow. So the pressed SHIFT key is the modifier. If the modifier is absent in the function, this variable will be equal to zero, if the modifier is present, then this variable must be equal to the modifier code. That's all the wisdom of the keyboard. This function is described in the built-in USB libraries (USB HID [2, p.449]) of the CodeVisionAVR compiler, the name of the library is "usb_hid.h". It can be pulled out of the folder of the installed compiler or viewed in the process of writing the firmware, it will be included in the project. Moreover, in the same library there is a list of keyboard key codes, as well as modifiers. This can be taken from there, or simply write the code into the function. We write the code, compile, get the HEX file of the firmware for the microcontroller. The firmware took about 3 KB of memory. Forgivable given how long it took to generate the initial code. We will flash using the Flip program via USB. With this method, do not remember about fuse bits, they can only be flashed with an ISP programmer. Follow the instructions to flash, press Reset and either just the HID

keyboard will appear in the device manager, or, as in my case, the second HID keyboard:

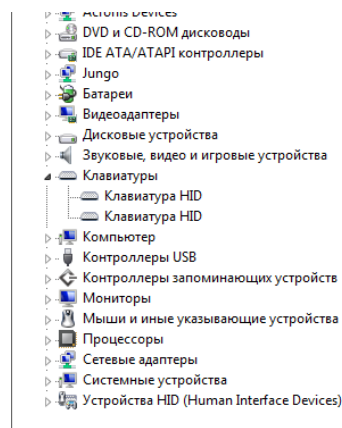

Illustration. 4. device manager

The device is loaded and ready to use. The keyboard works fully. Of course, for the manufacture of this device I did not want to saw off a piece from a real keyboard, so it was decided to assemble everything and test it on a breadboard using a debug board for AT90USB162 and ordinary clock buttons:

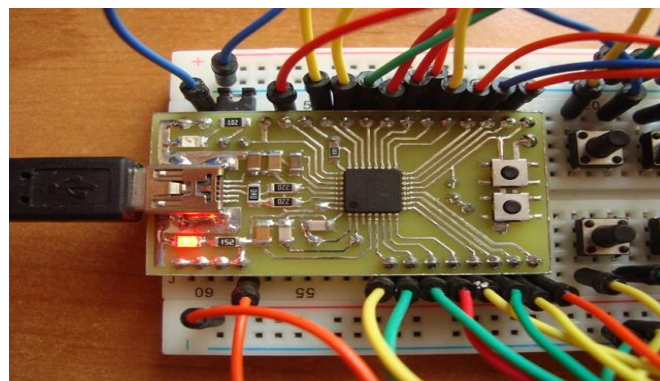

Illustration. 5. Prototyping circuit boards

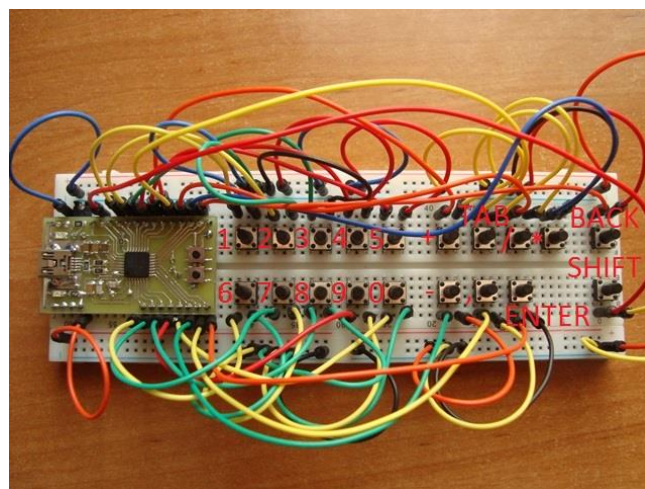

Illustration. 6. Prototyping circuit boards

For flashing, in which case it is necessary to activate the bootloader (press and hold Reset, press and hold HWB, release Reset, release HWB, the keyboard will disappear from the manager and the microcontroller itself will appear) and reflash.

Table 1

List of radioelements

Designation	Type	Denomination	number	Note
IC1	MK AVR 8-bit	AT90USB162	1	
C1	Capacitor	1 uF	2	1206
C2	Capacitor	0.1 uF	1	1206
C3, C4	Capacitor	22 pF	2	1206
C5	Capacitor	10 µF	1	1206
R1	Resistor	1.5 k Ohm	1	1206
R2, R3	Resistor	22 ohm	2	1206
R4	Resistor	1 kΩ	1	1206
R5, R6	Resistor	10 kΩ	2	1 - 0805, 1 - output
LED1	Light-emitting diode	Red	1	1206
LED2	Light-emitting diode	Green	1	1206
Z1	Quartz resonator	16 MHz	1	
Jmp1, Jmp2	bridge	Jumper	2	
S1, S2	Tact button	IT-1127-5-160G-G	2	smd
S3-S21	Tact button	TC-A109	19	
X1	Connector	miniUSB	1	smd

LIST OF REFERENCES:

1. A.P. Trifonov, Yu.E. Korchagin, Vc. Marshakov, K.A. Zimovets. Ministry Of Education And Science Of The Rf Federal State Budgetary Educational Institution Of Higher Professional Education "Voronezh State University"; Programming Microcontrollers Part 1; Voronezh State University Publishing and Printing Center 2013;
2. CodeVisionAVR User Manual; Revision 54 / 4.2015 Copyright 1998-2015 Pavel Haiduc and Hp Infotech S.R.L.

ALCOHOL VAPOR CONCENTRATION TESTER FOR AVR

Golub Galina Mikhailivna

c.t.s., docent

Isaiev Vitalii Igorevich

Student

State University of Infrastructure and Technology

Kyiv, Ukraine

Annotation: Many people know that traffic police officers, in cases of suspicion of alcohol use, use a certain unit, about which they say "blow into a tube." Today we will try to make an analogue of such a device based on the MQ-3 sensor, only it is not worth using it as a reference in such a situation, since not only alcohol vapors, but also vapors of gasoline, methane and hexane are in the region of its sensitivity, but these he has less sensitivity to gases, the maximum response is only to alcohol.

Keywords: MQ-3, Sensor, ATmega8, Microcontroller.

The scope of the control of the degree of alcoholic intoxication is not limited, I do not know why this MQ-3 sensor was developed at all, but they can be used in places where it is necessary to control the concentration of such a gas in the air, for example, when transporting alcoholic beverages, such a sensor will give a signal and damage the batch products (if the bottle breaks, the alcohol will begin to evaporate and fill the space with vapors, as soon as the limit is reached - the sensor will work and give an alarm to the driver or someone else), or in production that requires alcohol consumption, if the consumption is exceeded, the concentration in the air will increase and the sensor will work, giving a signal and reducing the consumption, and so on, so alcohol is needed in the production of perfumery. As usual, the application is limited only by the imagination of the engineer. So the sensor itself looks like this:

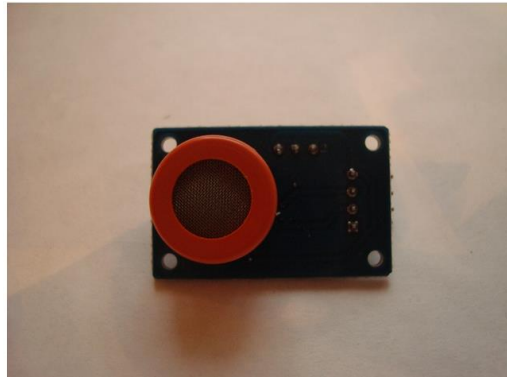

Illustration 1: MQ-3 Sensor

The sensor has 6 terminals: the H terminals are the filament (made of Ni-Cr), the A and B pairs are the sensor signal output.

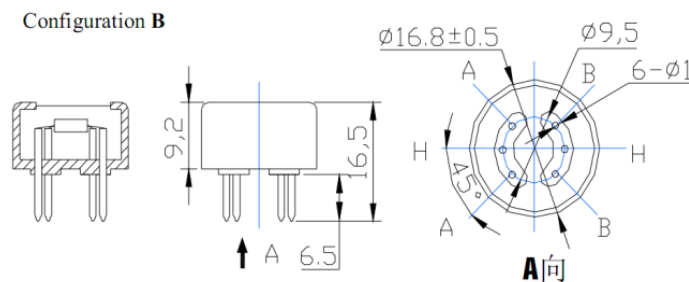

Illustration 2: Configuration of MQ-3

The sensitive layer for alcohol vapor in this sensor is tin oxide, and the electrodes are made of gold and platinum. Speaking of the price of the sensor, this parameter significantly depends on the materials required for the manufacture of the sensor.

MQ-3 sensor parameters:

heating coil supply voltage - 5 volts

sensor supply voltage - 5 volts

heating coil power - up to 750 mW

heating coil resistance 33 Ohm + -5%

vapor detection area by sensor - 0.05 mg / l - 10 mg / l

current consumption - about 150 mA

Before fully using the sensor in the circuit, it must be warmed up for 24 hours by connecting 5 volts to the heating coil. This is necessary to stabilize the sensor readings (apparently, chemical processes are stabilized after the manufacturing process). And thus, before using the sensor, it needs to be warmed up a little. The

subsequent warm-up cycle after the 24 hour period can be shortened to one minute. During operation, just because of the heating element, the sensor can be either warm or slightly hot - this is normal.

The design of the sensor is a kind of housing with leads on the bottom and a mesh on top. Through the mesh, alcohol vapors enter the sensitive element, where a chemical reaction takes place, converting a physical quantity into an electrical one. In fact, the sensitive element is shielded only by a mesh from the outside world, therefore the sensor as a whole is also sensitive to physical contamination by dirt, dust, and so on (apparently, this is why devices a la "blow into a tube" are equipped with just a tube to interact only with the subject's breath, excluding external pollution, including gas).

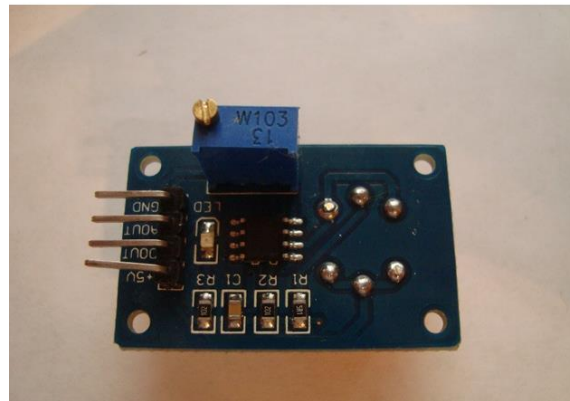

Illustration 3: Backview of MQ-3

Before starting to consider the circuit of the concentration detector, it is necessary to note the fact that the sensor readings must be calibrated before use. Why? When connected to a power supply, the sensor will give a proportional signal level at the output depending on the alcohol content in the air. So, in order to determine how this proportion is balanced (how many volts are there per concentration, say in 1 mg / l), it is necessary to give the sensor exactly such a concentration (or another) and determine the ratio. Then use this factor to convert the sensor readings to numbers. Without calibration, accurate data can be obtained only at random or to take character readings there are alcohol vapors, there are none, there are a lot of them, there are few of them, that is, to determine "by eye".

So, let's get down to the scheme of the alcohol vapor tester:

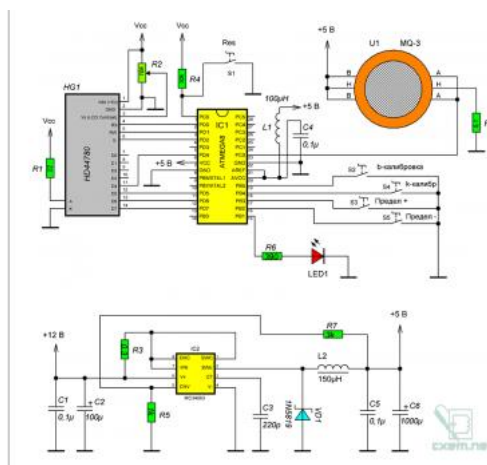

Illustration 4: Scheme of the MQ-3

The circuit is based on an Atmega8 microcontroller. This microcontroller can be used both in the DIP-28 package and in the SMD version in the TQFP-32 package. Resistor R4 is necessary to prevent spontaneous restart of the microcontroller in case of random noise at the PC6 pin. Resistor R4 pulls the plus of the power supply to this pin, reliably creating a potential across it. A liquid crystal (LCD or LCD) display is used for indication. I used a large 2004 display (4 lines of 20 characters), but all the information will fit on the 1602 display (2 lines of 16 characters), with this calculation the firmware was written. The variable resistor R2 is needed to adjust the contrast of the characters on the display. By rotating the slider of this resistor, we achieve the clearest readings for us on the screen. The LCD backlight is organized through the "A" and "K" pins on the display board. The backlight is switched on through a current limiting resistor - R1. The higher the denomination, the dimmer the display will be backlit. However, this resistor should not be neglected in order to avoid damage to the backlight. The operation of the circuit provides for the operation of the ADC module of the microcontroller, therefore, to power it, an inductor L1 and a capacitor C4 are needed to ensure the stable operation of the module - filtering power noise. Resistor R6 is needed to limit the current passing through the LED. By the way, the LED can be replaced with another device or an electrical circuit that is triggered when the alcohol vapor concentration limit is exceeded, set using the S3 and S5 buttons. The adjustment interval for this parameter is plus or minus 0.05 mg / l per button press. Resistor R8 also limits the current through the heating coil of the

MQ-3. This slightly reduces the maximum current through this coil and increases the reliability of the circuit. The signal from the alcohol sensor goes to the ADC input of the microcontroller, which continuously monitors the potential at this pin. Further, in the microcontroller, the ADC value is converted into voltage and alcohol concentration, taking into account the calibration coefficients (they can be set with the S2 and S4 buttons).

The manufacturer promises a more or less linear characteristic of the readings of the MQ-3 sensor. This simplifies the calibration, you only need to enter two factors to correct the readings. To do this, we will use a simple school formula $y = k * x + b$, where y is the alcohol concentration, x is the voltage from the sensor, b is the displacement of the working range (at zero concentration, the voltage will always be greater than 0), k is the voltage-to-voltage conversion factor. concentration. The k factor is the biggest problem, because it can be set either from the head, or by a sensor signal from a reference concentration source. Both coefficients can be set using the buttons on the device. Calibration for b should be performed at a concentration of completely zero at rest, when pressed, the coefficient b will be saved and subtracted from the current value, so at zero concentration the screen will display a value of zero, and not any small value (or not very small).

The coefficient k sets the ratio of voltage to alcohol concentration, that is, how many volts the concentration of 1 mg / l will have. It is at this value that it is worth calibrating the device (of course, it is possible to calibrate at a different concentration, but then this must be provided for in the firmware of the microcontroller). The whole circuit will consume about 200 mA or more, therefore, in order not to heat the air, it is proposed to use a switching voltage regulator on the MC34063 microcircuit. However, you can use any other stabilizer or stabilizer microcircuit in accordance with its connection to the circuit. All resistors in the circuit can use a power of 0.25 W or standard size 1206 in SMD version. The circuit was assembled on a breadboard for an Atmega8 microcontroller:

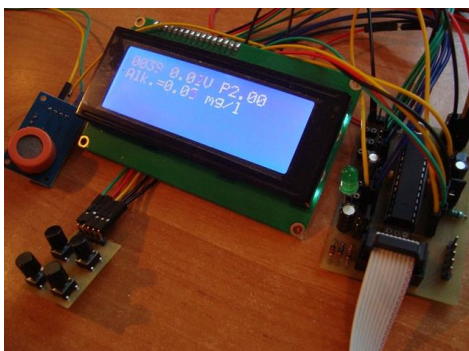

Illustration 5: MQ-3 on layout diagram

Although the alcohol vapor sensor module is used as a module, only the pin connected directly to the MQ-3 sensor itself is used. Nothing but him is no longer used in the module. To program the microcontroller, you need to know the fuse bit configuration:

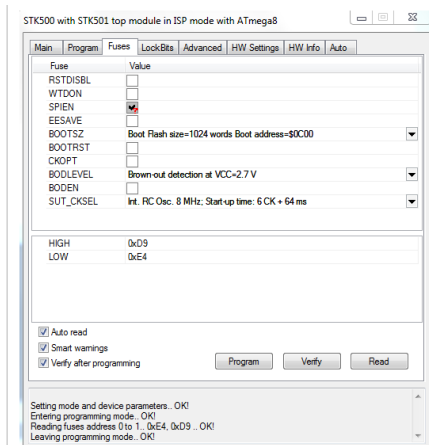

Illustration 6: ATmega8 configurations

Table 1

List of radioelements

Designation	Type	Denomination	number	Note
IC1	MK AVR 8-bit	ATmega8	1	
IC2	DC/DC pulse converter	MC34063A	1	
VD1	Schottky diode	1N5819	1	
U1	Gas sensor	MQ-3	1	
C1,C4,C5	Capacitor	0.1 mcF	3	
C2	Capacitor	100 mcF	1	
C3	Capacitor	220 pF	1	
C6	Capacitor	1000 mcF	1	
R1	Resistor	22 Ohm	1	
R2	Resistor	10 kOhm	1	
R3	Resistor	0.3 Ohm	1	Or somewhat in parallel
R4	Resistor	10 kOhm	1	

R5	Resistor	1 kOhm	1	
R6	Resistor	390 Ohm	1	
R7	Resistor	3 kOhm	1	
R8	Resistor	5.1 Ohm	1	
L1	Inductor	100 mkGn	1	
L2	Inductor	150 mkGn	1	
HG1	LCD-Display	2004a	1	1602
LED1	Light-emitting diode		1	
S1-S5	Tact button	TC-A109	5	

LIST OF REFERENCES:

1. A.P. Trifonov, Yu.E. Korchagin, Vc. Marshakov, K.A. Zimovets. Ministry Of Education And Science Of The Rf Federal State Budgetary Educational Institution Of Higher Professional Education "Voronezh State University"; Programming Microcontrollers Part 1; Voronezh State University Publishing And Printing Center 2013;
2. ATmega8 User Manual;
3. "Creating devices on microcontrollers" (2007) A.V. Belov;

ARDUINO NANO CHIP AS A UNIVERSAL DEVICE

Holub Halyna Mykhaylivna

Ph.D. in Technology, Assistant Professor

Dolinko Oleksandr Sergiyovich

Student

State University of Infrastructure and Technologies

Kyiv, Ukraine

Annotation: Arduino Nano, combined with a variety of libraries and a variety of technical literature, is a powerful tool in the right hands. With the help of this complex, it is possible to solve many automation tasks in various spheres of human activity.

Key words: Arduino Nano, FLASH, EEPROM-memory, ATmega168, Output, Input

What is a Arduino Nano: The Arduino Nano is a small development board that is one of the top 3 most popular radio amateurs programmers. Despite its modest size, it is practically in no way inferior to the sensational Arduino Uno in terms of functionality and can be used in projects where dimensions play a significant role.

Early versions of the Arduino Nano were based on the ATmega168 microcontroller. Starting from version 3.0, they are equipped with more advanced ATmega328, with increased FLASH and EEPROM-memory, as well as with a higher clock frequency. Figure 1 shows the appearance of the Arduino Nano V3.0 board.

For communication with the outside world, this board is provided with pin headers. This is convenient for prototyping, but you don't have to install them if you want. In this case, the wires are directly soldered to the required terminals.

Also, pin pads are needed when using specialized expansion boards (shields) in the project, of which a huge variety has been invented for this modification of the Arduino. If you take a close look at the Arduino Nano board, you can see not only the

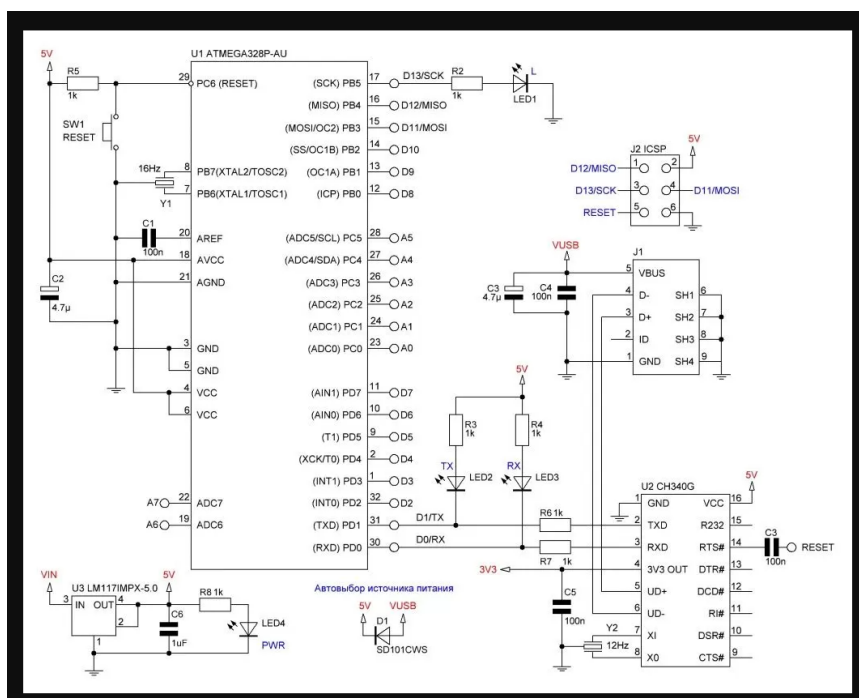
ATmega328 microcontroller on it, but also a number of additional components that provide the "life" of this hardware complex as a whole.

To save space, the developers placed radioelements on both sides of the board. On the front side, all informative silk-screening is applied, an ATmega328 microcontroller, a quartz resonator, a Mini-USB connector, a reset button and four indicator LEDs (TX, RX, PWR and L) are installed. The first two LEDs light up when the Arduino Nano board is communicating with other devices via the serial serial port. The PWR indicator reflects the power supply to the board, and the L LED is a general-purpose indicator and lights up when a high signal is applied to pin # 13.

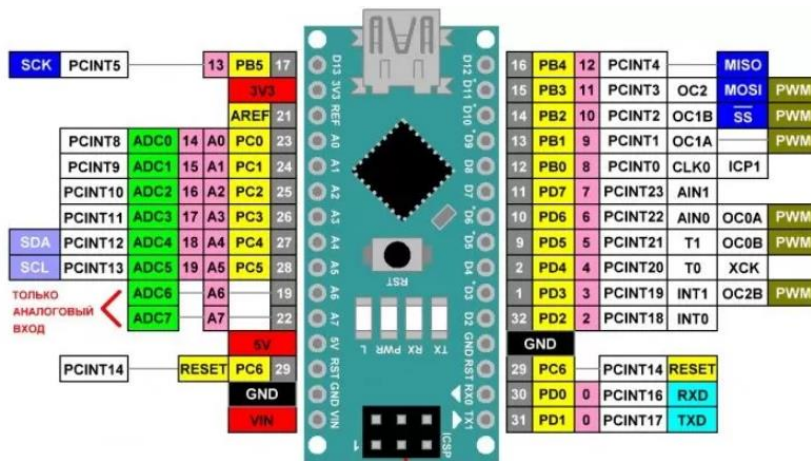
Programming and communication with PC The process of connecting the Arduino Nano board to a personal computer is usually straightforward - it is completely similar to working with the Arduino Uno board, with the exception of some points, which will be discussed below. If you are working with the board for the first time, you will most likely need to download and install a driver for the CH340 microcircuit. This IC is a USB-to-Serial converter that allows the Arduino Nano to communicate with a computer via a USB cable. Such microcircuits are installed in most modifications and replicas of Arduino Nano boards. The next point to focus on is the type of microcontroller installed. As mentioned above, there can be two of them: ATmega168 and ATmega328. Before programming, you need to select in the Arduino IDE the one with which you will work. If everything is done correctly, then when connecting the Arduino Nano to the computer in the Tools-Port menu tab, the virtual COM port number associated with the current board should appear. From this moment, you can load the sketch into the microcontroller by pressing just one button, in the form of an arrow looking to the right. For advanced users, the possibility of in-circuit programming "directly" through the ICSP connector is provided. In this case, you cannot do without a third-party programmer, for example USB-ASP, STK500 or AVRISP.

Supply system In order for the Arduino Nano to function, it must be powered in one of two possible ways, namely: via USB cable when connected to a computer or other 5V power supply(Picture #1). using an external stabilized power supply, the

voltage of which must be in the range of 6-20V (7-12V is recommended). This voltage is applied directly to the VIN input of the Arduino Nano board. Note. If two power supplies are connected at the same time, the board will choose the one with the highest potential. Regardless of the connection method, the GND pin of the Arduino Nano board is a common disadvantage. As for the In / Out ports, it should be remembered that they work with voltages of 0-5V. Any excess, despite the built-in clamping diodes, can damage the microcontroller. The same goes for the load capacity of the port. The maximum current that one pin can deliver is 40mA, and the total current of all pins should not exceed 200mA (Picture #1). Also, the Arduino Nano board can be used to power small peripherals. For this, 5V and 3.3V pins are provided on it. The first voltage is formed by the built-in linear stabilizer LM1117IMPX-5.0 (Picture #1), and the second is taken from the fourth pin of the CH340G converter microcircuit (the Arduino Uno board has its own stabilizer for this). Therefore, the 3.3V voltage can only be used when powered via the USB connector. For completeness, below is the electrical diagram of the Arduino Nano board, on which you can clearly see the previously agreed points

Picture №1 – Arduino Nano wiring diagram In – Out Ports

Picture №2 - In – Out Ports

There are 14 digital I - O pins available for the Arduino Nano board user. Their designation begins with the Latin letter "D", from the English word digital-digital. Each of these pins can be configured for both input and output. The direction is set using the `pinMode ()` function, for example:

`pinMode (13, OUTPUT);` - setting to output pin # 13; (Picture #2)

`pinMode (13, INPUT);` - setting to the input of output # 13; (Picture #2)

`pinMode (13, INPUT_PULLUP);` - setting to the input of output # 13 with a pull-up to the supply voltage through an internal resistor. (Picture #2)

If the digital pin is set to output, it can output two signal levels that correspond to logic zero or logic one. This is done using the following commands:

`digitalWrite (13, LOW);` - set a zero level at pin # 13; (Picture #2)

`digitalWrite (13, HIGH);` - set 5V at pin # 13 ; (Picture #2)

Also, some of the digital pins are capable of generating a PWM signal with an adjustable duty cycle at their output. These pins are marked on the board with a special additional symbol "*". For Arduino Nano, these pins are designated D3, D5, D6, D9, D10, D11 (Picture #2). Below are some relevant examples:

`analogWrite (3, 0);` - set on pin No. 3 the PWM signal with the maximum duty cycle (similar to logical zero);

`analogWrite (3, 255);` - set on pin No. 3 a PWM signal with a minimum duty cycle (similar to a logical unit);

`analogWrite (3, 128);` - set on pin No. 3 a PWM signal with a duty cycle of

50%.

In the case when a digital pin is configured for an input, the user can find out the logic level that is currently present on it, for example:

`uint8_t level = digitalRead (13);` - the variable `level` will be assigned a value of 0 or 1 depending on the voltage level at input # 13. (Picture #2)

In addition to digital pins, the Arduino Nano board has 8 analog inputs on board, which are connected to a 10-bit ADC. This makes it possible to measure voltage within 0-5V with an accuracy of 0.0048V. Expansion of the range of measured voltages is achieved by using resistive dividers.

The designation of analog inputs begins with the letter "A", from the English word analog. On the Arduino Nano board, these inputs are labeled like A0, A1, A2, A3, A4, A5, A6, A7 (Picture #2). The first five inputs can be used as digital inputs, working in both directions. Pins A6 and A7 can only work for input !!! Keep this in mind when designing your software. To estimate the voltage level at the analog input, you need to use the following command: `int adc = analogRead (A0);` - the `adc` variable will be assigned a value from 0 to 1023 depending on the voltage at the input. (Picture #2) Due to the fact that the Arduino Nano is based on the ATmega328 microcontroller, some of its pins also have alternative functions, for example, the SPI bus, I2C, Serial, etc. All these structures, if necessary, are activated using the libraries built into the Arduino IDE or directly through working with the registers of the microcontroller.

The Arduino Nano memory can be functionally divided into three different groups. This classification is due to the use of a microcontroller of the AVR line, in which a similar topology is laid down by the manufacturer. Each memory subspecies performs its own function, which in the complex ensures the full life of the microcontroller.

So, the Arduino Nano provides the following types of memory: Flash memory - is used to store program code in the form of firmware. Sometimes programmers also use it to store some constant data in order to save space in RAM. As an example - text strings for menus, etc. If the Arduino Nano is based on an ATmega168

microcontroller, then the flash memory will be 16kB. In the case of the ATmega328, we get 32KB of flash memory. It should be borne in mind that in both cases 2kB will be occupied by the loader program! EEPROM memory is non-volatile memory, the values of which do not change even when the power is turned off. It is widely used by programmers to save the last settings in the project, which, by design, are subject to periodic disconnections from the power source. As in the previous case, the amount of this memory depends on the type of microcontroller used. The ATmega168 provides 512 bytes of EEPROM, while the ATmega328 provides twice the amount of 1KB. The Arduino IDE has a specialized library that allows you to conveniently work with non-volatile memory. You can connect it with the following line: `#include <EEPROM.h>` S- RAM is a random access memory that is used to store the values of variables during the execution of the program code and is completely reset to zero when the Arduino Nano is disconnected from the power source. The ATmega168 microcontroller has 1kB SRAM. This is exactly half the size of the ATmega328 microcontroller (2kB). Many, especially novice programmers, are faced with the rapid use of RAM. To prevent this from happening, you should carefully monitor data types to avoid redundancy at all stages of project development.

Despite its very modest size (4.3cm x 1.85cm), the Arduino Nano is a fully functional complete device, which in most cases is based on the ATmega328 microcontroller. The board is designed to facilitate the prototyping process and, given its popularity, has been successfully coping with this task for a long time.

SOURCES

1. 1 // Interface [Веб-сайт]. - URL: <https://arduino.ua> (date of the application: 19.12.2021).
2. 1 // Interface [Веб-сайт]. - URL: <https://3d-diy.ru/wiki/arduino-platy> (date of the application: 18.12.2021).
3. 1 // Interface [Веб-сайт]. - URL: <https://ru.wikipedia.org/> (date of the application: 20.12.2021).

UNIQUENESS SYSTEM-ON-A-CHIP APPLE M1

Holub Halyna Mykhaylivna

Ph.D. in Technology, Assistant Professor

Havyzha Dmytro Leonidovych

Student

State University of Infrastructure and Technologies

Kyiv, Ukraine

Annotation: The M1 is the first chip designed by Apple specifically for the Mac. It combines powerful features with incredible performance and efficiency. The M1 System-on-a-Chip (SoC) contains many powerful components and uses a shared memory architecture improve performance and efficiency. The M1 is the first personal computer chip that built using 5-nm process and contains 16 billion transistors - a record number in an Apple chip.

Key words: CPU, GPU, ARM, architecture, chipset, performance, Apple, MacBook.

In early 2020, Apple presented its own chip - M1. This step moved Apple away from Intel chips that the company has been using in Mac since 2006. Now this chipset is used in all new laptops, all-in-ones, as well as other computers and mobile gadgets of the company. [1]

Performance The M1 use 5-nm process. It houses an 8-core CPU with 16 billion transistors. One pair of 4 cores is responsible for maximum performance, the second for energy efficiency, which is so important for portable devices.

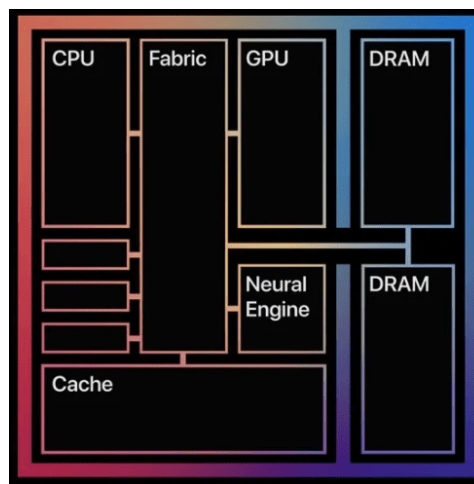
Powerful kernels uses in complex processes, such as creating programs, editing video in Final Cut, or music processing in Logic Pro. Effective kernels uses to solve everyday tasks such as surfing the web, interacting with instant messengers, watching movies [2]. Energy efficient cores consume 10 times less energy. This technical solution has significantly increased performance compared to the most powerful

chips of the previous generation.

There is a huge difference on the example of the same Apple devices equipped with Intel and M1 processors. Performance of the 13-inch MacBook Pro increased in 2.8 time, the Mac-mini triples, and the MacBook Air is 3.5 times more powerful [2].

ARM architecture

Before, Apple has bundled its devices with Intel chips that use the x86 architecture with a complex CISC instructions. To work with them, a separate arrangement of logical blocks is necessary, and this is quite acceptable in personal computers and large laptops.

PIC. 1. M1 ARM ARCHITECTURE

However, this approach limits the potential for increasing the performance and energy-efficient of compact devices. The M1 - Apple's first proprietary ARM-based chipset - is more suited to them. It uses RISC instructions - commands with a ready-made set of basic elements. Such instructions allow the processor, I/O controllers, RAM controllers, graphics accelerator, security tools, and other components that combined in a single chip (Pic. 1). This configuration not only saves space, but also provides a number of other important advantages [3].

Graphics system The M1 GPU can have up to 8 cores that provides performance up to 2.6 teraflops. It can at the same time work with 25 thousand streaming tasks and allows you to play video in 8K format without the slightest delay or at the same time view multiple 4K streams.

All cores sharpened to increase the speed of working with graphics, and this is

a serious help in the implementation of complex professional projects. This also means that developers will not have any problems even with demanding games in terms of picture - for example, when they are working in Unity. [2] They compared the most powerful Macs available at that time on the market, and the same models with M1 chips. The amount of RAM was identical. The 13-inch MacBook Pro and MacBook Air have 5 times faster graphics processing speeds, and the Mac-mini 6 times faster. [3]

Machine learning The speed of a computer also depends on machine learning - the ability of artificial neural networks to find answers to the tasks. To do this, the technique processes the incoming data, compares already solved examples, notes patterns, displays an algorithm and finds a solution.

For example, playing checkers with a person, artificial intelligence can memorize the actions of an opponent and play better every time. [4]

In the M1 chipset, the latest generation 16-core Neural Engine is responsible for interacting with neural networks, capable of performing 11 trillion operations per second.

Shared memory Apple M1 uses a shared memory architecture. As RAM, SSD, CPU and video card are located in the same chipset, all these components have direct access to the information. Unlike chips based on x86 architecture, there is no need to copy data from one node to another. Now, the RAM can be quickly filled and cleaned up. This allows you to switch between complex tasks almost instantly. For example, the transition from a software development environment to a browser with many open tabs is seamless. [3]

Native apps For optimal operation of the M1 chipset, there was created new operating system - macOS 11 Big Sur. Many software developers are already adapting well-known applications to the new platform.

Together with the M1, it is best to use native applications from the App Store. They work as efficiently as possible and incredibly fast. Their range is constantly expanding and will satisfy the needs of even the most demanding. [2]

SOURCES

1. Wikipedia, "Apple M1", available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Apple_M1 (accessed 20 December 2021).
2. Medium, "Why Is Apple's M1 Chip So Fast?", available at: <https://debugger.medium.com/why-is-apples-m1-chip-so-fast-3262b158cba2> (accessed 19 December 2021).
3. Howtogeek, "How "Unified Memory" Speeds Up Apple's M1 ARM Macs". available at: <https://www.howtogeek.com/701804/how-unified-memory-speeds-up-apples-m1-arm-macs> (accessed 20 December 2021).
4. Toptal, "Apple M1 Processor Overview and Compatibility", available at: <https://www.toptal.com/apple/apple-m1-processor-compatibility-overview> (accessed 20 December 2021).

PERSPECTIVES OF FLUTTER

Kidanov Artem Alexandrovich,

student

Kharkiv National University of Radio Electronics

Kharkiv, Ukraine

Annotation: The article about perspectives of Flutter. In this article I would discuss the perspectives of Flutter framework for businessmen and for developer.

Key words: flutter, perspectives, native, cross-platform, business, developer, developing, Android, iOS, Web

Introductions. What are you think about, when you are planning to create your own business? That you will need to create different applications for all the popular technologies (Android, iOS, Web, etc.). And you need money and developers for all of this. And here is you savior – the Flutter framework. Flutter is a very perspective mobile framework technology from Google. It is a complect of development tools and framework with open-source code first of all for creation of cross-platform mobile applications (Android and iOS). Not so long ago the Flutter Web was released to easily support three platforms – mobile Android and iOS platforms and different browsers (web platform). The main advantage of using flutter is a single code base for all different platforms which flutter supports now.

Aim. In this article, I would like to observe this technology from different sides and describe the main perspectives and to answer the question why flutter is a very useful and convenient in developing applications. I will describe main advantages and disadvantages of using flutter. Consider about using flutter for developing cross platform applications. And talk about that technology from the side of businessmen's who want to set up their business with minimal costs and in the shortest possible time.

Results and discussion. For the beginning let's talk about advantages and disadvantages of using flutter from the side of developers who create application.

The main advantage is that flutter can provide the same user interface and business logic across all platforms. For today there are a few different solutions for cross-platform development: React Native for Java Script, Jetpack Compose for Kotlin. They can provide single code base for different platforms, but they can't provide single interface for all platforms, as flutter does. Flutter's rendering method really sets the framework apart from the crowd, eliminating any of the UI consistency issues across platforms. Google's Skia engine helps you draw the right element for each version, resulting in consistency across your apps. In short, the sharing of UI and business logic that is possible with Flutter saves the developer time, effort and health without affecting the performance of the final product.

Secondly, its speed of development. You implement an application for two (or more) platforms at the same time, reusing part of the code and shortening the time-to-market (TTM).

Thirdly, its saving. Flutter saves on average 5 to 20% of development time, although this indicator will be unique for each project, depending on the complexity of the application, its UI and functions. Fourthly, there is less risk of errors in business logic, since the iOS and Android versions have the same framework. Because, if you are using native solutions, you need to tell all the people, that works on your project how it should work. The more people, the more difficult it is to explain the task so that everyone understands it correctly and equally.

And the fifth advantage is a perspective of compiling an application for desktop platforms in the future. Not so long-ago flutter team released Flutter Web support so you can easily launch your application on the web. And they announced developing on new feature – desktop Flutter applications! But every barrel of honey has a fly in the ointment. Now, let's talk a bit about main disadvantages of using Flutter in development. The first disadvantage is high complexity of the application. If your application has complex calculations, a large number of products, you need access to the hardware capabilities of the device (camera, files) - the framework must be chosen together with the team that will develop the application.

Second, is staff shortage. There are still few experienced cross-platform

developers in the industry, which complicates the selection of an IT team, although the community is constantly growing. I'm the newbie to Flutter at work, and we have small Flutter department for now in a large company. But it is developing very fast so in winter we will have from 3 to 5 new Flutter dev's in our team. So, the staff shortage is only because of technology is new to the market.

Thirdly, is a support for old versions of Android and iOS. Because flutter was developed recently, in 2017 the versions which it supports usually new ones. And it perfectly works on new android and iOS versions but can have strange bugs at older versions. But this problem is typical not only for flutter, but also event for new native technologies like Kotlin and Swift, because they also oriented for newer versions.

Fourthly, it is cross-platforming. Yes, it is the main advantage and disadvantage at one time. Because of platform code changes on Android or iOS can make no effect on native code, but cross-platform will throw strange bug. The thing is that for cross-platform Flutter, under the hood, uses platform native code, and flutter dev's can't fix all properly when one platform changes. And those changes can affect another platform and so on. So, the main question – is the flutter a good solution for your business? There are things that matter a lot to a business. This is the stability of the platform, its performance, wide staff potential (it is relatively easy to hire a Flutter developer) and a guarantee of successful further development and improvement of technologies / products. The reason is that the problems and weaknesses of the platform or technology in any of the listed aspects provoke the emergence of risks, as well as direct and indirect financial losses for your company.

From this point of view, Flutter reduces the risks to your business:

- There won't be any problems with product development as Google builds Fuchsia OS that works great with Flutter.
- Using Flutter will not cause problems with finding engineers, because there are already a lot of fans among Android developers in the community (reviews can be found here and here).
- Ease of Integration: The list of global companies using Flutter is constantly updated with representatives such as Alibaba, Google Ads, AppTree,

Reflectly and My Leaf, which is proof of Flutter's uncompromising quality.

All of these aspects make Flutter a business solution to prevent barriers to recruiting, adapting to new technologies and integrating the tool into the system. Compared to the available alternative cross-platform approaches, Flutter poses minimal business risks and is therefore worth being the number one choice for your business.

Conclusion. So, after all discussions, Flutter is really a technology that deserves your attention. As for businessman, you can shorten your costs on business and time for development. As for developer, you can easily provide single code base for different platforms. The Flutter is a newbie for the application development frameworks, and it will continue to develop further. More and more developers come into the cross-platform development because of popularity of Flutter. And, the developers of Flutter are Google, and I think we can trust that company and this technology will get better and better and soon it will cover development for all possible platforms with a single codebase.

REFERENCES

1. Flutter on wiki (URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Flutter>).
2. Official Flutter framework web site (URL: <https://flutter.dev/>).
3. Mobile dev for flutter (URL: <https://vc.ru/dev/286928-mobilnoe-prilozhenie-na-flutter-plyusy-i-minusy-dlya-biznesa>).

EVOLUTION OF GRAPHIC IN GAMING INDUSTRY

Nikolaienko Dmytro Serhiyovych
Marchenko Roman Mikhailovich
Harashenko Yaroslav Volodymyrovych
Students
Kharkiv National University of Radio Electronics
Kharkiv, Ukraine

Abstract: People love to see something beautiful and grateful. And it's not just a popular wave. Evidence about old world shows, that art was always very important part of peoples culture. Nowadays the same, but art supports by a technological progress. That's gave to us an amazing world of computer games. Exactly about this I want to talk in work.

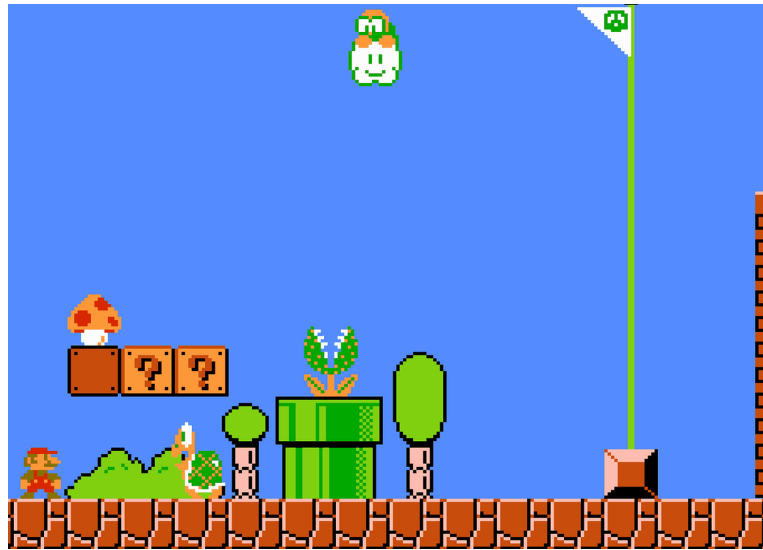
Keywords: graphic, layers, dots, voxel, computer evolution, gaming industry, engine, system demands, industry of entertainment.

In the 60's years of the past century, gaming industry was created and started increasing. First games were made by scientists in their laboratories, It sounds strange, but in recent past programming was on the same level as math. With gaming industry became demand in graphics. People need to see, what they do when they control the action. First games produced graphics by geometrical figures such as squares or triangles. Dots and lines were very popular too. One of the first games of this period was Space War (pic 1). It was created by a scientist on the laboratory computer, which he used for his work.

Pic. 1. SpaceWar

From the late 80's progress of technologies, that produce graphic, was increased by popularity of gaming consoles, especially, Nintendo. Main brand of Nintendo, Super Mario, is an narrative example of beautiful 8-bit graphic [1, p.165].

Pic. 2. Super Mario

In our time, processors and video cards evolved so much, because demands became very big. Modern graphic is hard to differ from real image, and sometimes it seems, like the graphic is better than in real life. Modern games, that in AAA class, easily can prove my statements.

Hard to imagine, what we will get in recent future, because it seems, like we came to the limits of our possibilities. But humanity always was tricky, so it will be at least very exciting, as it was before.

BIBLIOGRAPHY

1. Getting Gamers by Jamie Madigan, p. 165.

**COMPARISON OF NUMPY AND JAX PERFORMANCE ON THE
EXAMPLE OF K-MEANS ALGORITHM**

Oliynik Olena Volodymyrivna,
senior lector

Kizitskyi Maksym Olehovych,
student

Kharkiv National University of Radio Electronics
Kharkiv, Ukraine

Annotation: In this paper we compared the two most popular Python libraries, NumPy and JAX, which are used as a backend for machine learning algorithms. The possibility and expediency of parallel computations on GPU of such classical algorithms as K-means have been tested. The experiment shows that JAX performance on the GPU significantly exceeds NumPy. In addition, there is a tendency to increase the performance gap with increasing size of the dataset.

Key words: Python, NumPy, JAX, K-means, GPU, parallel programming

Nowadays, we live in the era of Big Data, processing of which, even taking into consideration the growth of the capabilities of the computer, takes quite a long time. So one of the ways to solve this problem is parallel computation. For some time NumPy, the fundamental package for scientific computing in Python, considered to be the best choice for machine learning and Big Data processing. But recently Google created a new library JAX which combines Autograd and XL. It makes machine learning researches be of higher performance. JAX includes automatic GPU and TPU support (these types of devices are the most popular in the field of parallel computing). JAX is positioned as a substitute for NumPy. It has already proven itself as a powerful tool in the field of deep learning, but its usage with more classical machine learning algorithms is insufficiently studied. Therefore, the aim of this paper is to compare the performance of these two libraries on the example of the K-means,

the most widely used clustering algorithm. At first, let's focus on main features of both libraries. NumPy was created at the beginning of the XXI century to make numeric computation faster. This Python library allows using multidimensional arrays, wide variety of objects and functions that provide fast numeric data manipulations including logical, mathematical, shape changing, sorting, selecting, I/O, discrete Fourier transforms, basic linear algebra, basic statistical operations, random simulation and much more. It has an easy-to-use interface and the code that supports vectorization. Such code has many advantages. First it is more concise. So it is easier to read and may have fewer bugs. The code of the library was specifically designed to be close to standard mathematical notation, so none-programmers can understand and learn it without problems [1].

There are the main reasons of NumPy high performance:

- NumPy arrays can contain data of single data-type. This idea leads to more efficient memory usage and lower data processing time, compare to standard Python lists.

- NumPy automatically supports data processing parallelization. So it's sailable enough in usage on large datasets.

- NumPy functions are implemented in C, which runs much faster than pure Python code [2].

JAX is a Python library also designed for high-performance computing, especially in area Deep learning and Big Data. Its API for numerical functions is very similar to NumPy. So it seems familiar to a user and he/she will have less time to adapt to it. JAX contains lots of functions that will be useful for machine learning researchers. Here are shown the most important of them:

- **differentiation:** JAX can automatically generate and optimize forward and revers gradient for users own loss function. This feature is very helpful when you deal with algorithm, which uses different variations of gradient descendent methods in learning process. These transformations can be achieved with such functions as grad, hessian, jacfwd and jacrev;

- **vectorization:** in machine learning we often apply a single function to lots of

data. JAX provides an automatic vectorization via the vmap transformation that automatically vectorize your function. So, researchers don't need to implement specific logic of data parallelization on batches implementing new algorithms. JAX also supports large scale data parallelism via the related pmap transformation, elegantly distributing data that is too large for the memory of a single accelerator.

- **JIT-compilation:** XLA is used to just-in-time (JIT)-compile and execute JAX programs, optimize it depending on the type of the device it runs on (CPU, GPU or TPU accelerators). JIT-compilation, allows a user with no previous experience in parallel computing to scale easily to one or many accelerators [3]. We compared the performance of these two libraries with the help of the K-means algorithm, an unsupervised machine learning algorithm that is very popular for its simplicity and efficiency. It takes a number of data points and groups them into a k number of clusters. K-means can be applied in literally any area from stock market forecasting to computer vision and natural language processing. As we see it is quite important. But unfortunately it works rather slowly with large datasets because its time complexity is $O(n^2)$. Therefore, it must be accelerated by means of parallel programming. To test each library performance we have run K-means algorithm 10 times with a maximum number of iterations of 100 for different numbers of clusters from 5 to 25 on six different datasets. The information about datasets is in the table 1. All datasets contain real world data taken from Kaggle [4]. Each dataset contains different number of objects from relatively small to quite large. It shows the performance of libraries on different data set sizes.

Table 1

Information about datasets

Dataset title	Number of objects	Number of features
scoring	45063	8
affairs	6366	10
heart_failure_clinical_records_dataset	299	13
winequality-white	4898	12
beauty	1260	10
maleorfemale	70000	12

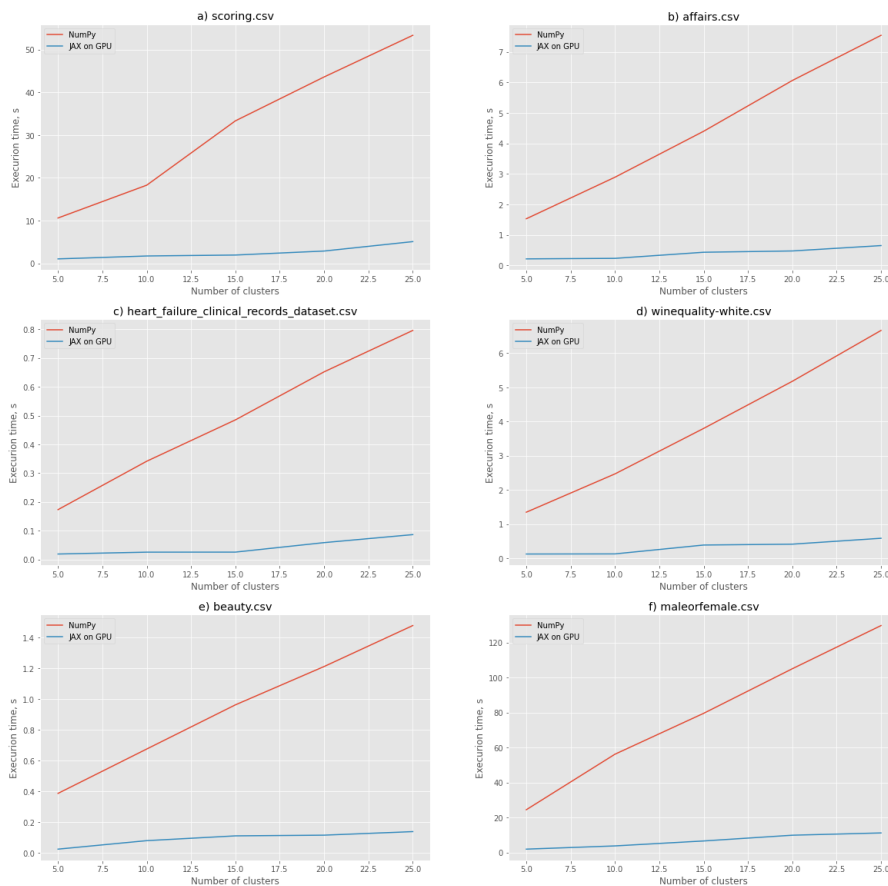

Figure 1. Performance test results

We ran NumPy version of algorithm on Kaggle’s CPU and JAX version on GPU. We decided to do so because JAX is suitable for working on GPU, so we wanted to compare maximum possible productivity of the libraries. Also, we wanted to discover if there is some profit from using GPU not only in Deep Learning but in such classical machine learning algorithm as K-means.

After running the experiment for 10 times we took the average time of fitting for each dataset and showed this information on the figure 1. As a result we can see that in average JAX on GPU is 11.67 times faster than NumPy on CPU. Also, we can see the correlation of 0.67 between mean acceleration and dataset size. So we can consider that JAX would perform much better than NumPy on large datasets than those we have tested. The experiment shows that JAX performance on the GPU significantly exceeds NumPy. In addition, there is a tendency to increase the performance gap with increasing size of the dataset.

In conclusion, we can see that JAX on GPU performs better than NumPy not only in Deep Learning but also in such classical algorithm as K-means. That is why

we think that implementing classical algorithms in JAX rather than NumPy will significantly speed up Data Science researches.

The prospects for further research are testing the performance of other clustering algorithms (DBSCAN, OPTICS, etc.) using JAX not only on GPU but also on TPU.

REFERENCES

1. What is NumPy? URL : <https://numpy.org/doc/stable/user/whatisnumpy.html>. (дата звернення : 11.12.2021).
2. How fast NumPy really is and why? URL : <https://towardsdatascience.com/how-fast-numpy-real>. (дата звернення : 11.12.2021).
3. Using JAX to accelerate our research. URL : <https://deepmind.com/blog/article/using-jax-to-accelerate-our-research>. (дата звернення : 11.12.2021).
4. Kaggle. URL : <https://www.kaggle.com/maksymkizitskyi/kmeans-test>. (дата звернення : 11.12.2021).

**AVERAGED FIELD CHARACTERISTICS IN MEDIA WITH SPATE-
TEMPORAL FLUCTUATIONS IN THE PERMITTIVITY**

Surmanidze Inga

Candidate of Technical Sciences

Invited lecturer at Batumi

State Maritime Academy

Abstract Investigations of the current power spectrum of megahertz pulsed radiation in the troposphere with one-dimensional space-time fluctuations of the dielectric constant and conductivity, which are random functions of coordinates and time. Based on the stochastic differential equation for the electric field strength, the boundary value problem is solved by the method assuming inhomogeneity on the wavelength scale.

Keywords: radio engineering, wave processes, dielectric constant, The single-scattering condition, the anisotropy.

One of the current trends in radiophysics and radio engineering, which has recently attracted considerable attention, is the study of wave processes in non-stationary media whose parameters vary in space and time. One of the critical problems in the theory of wave propagation in randomly inhomogeneous, non-stationary media is the parametric energy exchange of the field with the medium, which reduces the study of the averaged spectral characteristics.

Monochromatic waves scattered on the inhomogeneities of the medium, changing both in space and time, become non-monochromatic, which leads to a distortion of the averaged spectral characteristics of the scattered radiation. Such are the intensity, energy density, energy-flux density, and power spectrum. In most of them, the problem of finding the field moments in a randomly inhomogeneous medium with fluctuations of the dielectric constant is formulated based on the approximation of non-stationary geometric optics by the perturbation method. The

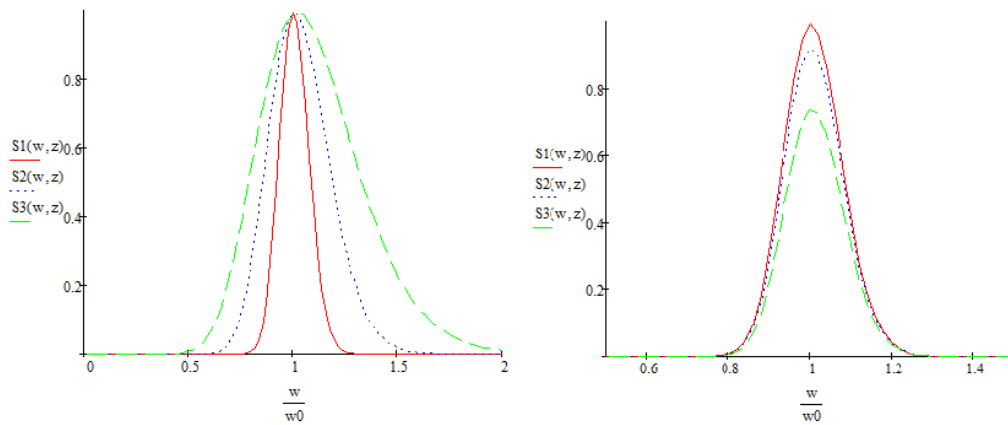
theory of wave processes, particularly the study of the features of the interaction of waves with the medium, is one of the urgent problems of various fields of physics. A specific feature of such non-stationary media. Representing theoretical and practical interest is the possibility of effectively transforming the spectral and energy characteristics of waves propagating in them. This development occurs both by considering wave processes in new specific media (for example, propagation and scattering of electromagnetic waves in the atmosphere and cosmic plasma for various values of its parameters). Based on the stochastic differential equation for the electric field strength, the boundary value problem is solved by the method of statistical moments, assuming homogeneities to be large-scale (in the wavelength scale). The boundary condition includes the carrier frequency ω_0 . The duration of the incident Gaussian pulse T . In the single-scattering approximation

$$\frac{\omega_0^2 z}{u^2} \int_{-\infty}^{\infty} d\zeta W\left(\zeta, \frac{\zeta}{u}\right) \ll 1, \left(u = \frac{c}{\sqrt{\varepsilon_0}}\right)$$

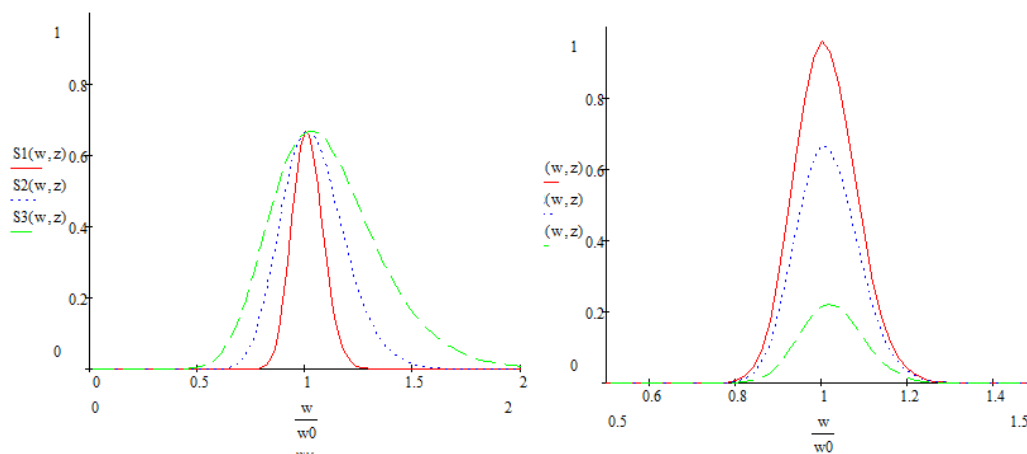
c -Speed of light, z -distance traversed by a pulse in a random environment, an analytic expression of the two-dimensional spectral density of the space-time spectrum is obtained for arbitrary correlation functions of the permittivity W_ε . Conductivity W_σ and cross-correlation function $W_{\varepsilon\sigma}$ of these random parameters of the medium. The single scattering condition imposes a limitation on the distance traveled by the scattered wave in an inhomogeneous medium. The fluctuations in the permittivity and conductivity are assumed to be statistically homogeneous and stationary. The expression for the two-dimensional spectral density of the field

$$\begin{aligned} S(z, \omega_1, \omega_2) = & \langle E(Z, \omega_1) E^*(z, \omega_2) \rangle = \frac{\omega_1 \omega_2}{8u^2} T^2 \exp\left[i \frac{z}{u} (\omega_1 - \omega_2)\right] \int d\omega' * \\ & * \left[W_\varepsilon\left(\frac{\omega_1 - \omega'}{u}, \omega_1 - \omega'\right) + i \frac{\sigma_0}{\omega_1 \omega_2} (\omega_2 - \omega_1) W_{\varepsilon\sigma}\left(\frac{\omega_1 - \omega'}{u}, \omega_1 - \omega'\right) + \right. \\ & \left. + \frac{\sigma_0^2}{\omega_1 \omega_2} W_\sigma\left(\frac{\omega_1 - \omega'}{u}, \omega_1 - \omega'\right) \right] \exp\left[i \frac{\omega' - \omega_1}{u} (z' - z'')\right] * \\ & * \exp\left\{-\frac{T^2}{4} [(\omega' - \omega_0)^2 + (\omega_2 + \omega' - \omega_1 - \omega_0)^2]\right\} \end{aligned}$$

Generally, these functions have different characteristics spatial and temporal scales. The experimentally measured current spectrum of the scattered field power for Gaussian correlation functions is experimentally measured and is reduced to a normalized form convenient for carrying out numerical calculations. The results of numerical calculations are given for the studies of the current power spectrum of pulsed radiation in a weakly dispersive chaotically unsteady medium with one-dimensional space-time fluctuations in the dielectric permittivity and conductivity that are random functions of coordinates and time. At $q = 5 * 10^{-3}, \xi = 10^{-2}$ with an increase in the dispersion of the fluctuations, the amplitude of the spectrum decreases, and the spectrum broadens

A similar picture is observed for anisotropic inhomogeneities of the fluctuations ($\delta = 5, \delta = 1 \div 100$)

So, for isotropic inhomogeneities, the width increases with increasing dispersion of the frequency fluctuations, and the curve becomes non-symmetric. But, With the increase in the elongation of the inhomogeneities δ , the anisotropy

parameter, the amplitude of the spectrum decreases.

Conclusions To improve radio and optical receiving systems, operating in the megahertz range and increasing the intelligibility of antenna systems, working in this range.

REFERENCES

1. Kravtsov U.A., Orlov U.I., Geometrical optics of inhomogeneous media". - M. Nauka,1980
2. Chernov L.A., Waves In randomly-inhomogeneous media". M. Nauka,1975
3. Ritov S.M., Kravtsov U.A., Tatarski V.I., Introduction to statistical radiophysics." M. Nauka,1978

METHODS OF DETERMINING VEHICLES' SPEED IN TRAFFIC CONTROL PROCESS

Voronova Ye.

Associate Professor

Kharkov National Automobile and Highway University

Onyshchenko V.

Graduate student

Kharkov National Automobile and Highway University

Introductions Traffic safety is one of the most acute and urgent problems associated with intensive road transport development. A huge number of road accidents occur on roads, when main factors of the accident are insufficient of individual driving skills, speeding, physical fatigue, etc. The vehicles speed in the traffic flow is one of the main parameters of traffic, which reflects its intended function. World experience proves that one of the main directions of solving the road safety problem is introduction effective speed control system. The most important element of this system is the rational choice of established speed limits for vehicles. However, since the speed of vehicles directly affects the time of delivery of goods and passengers, any changes in this matter will affect the performance of the transport and logistics sector and the economy as a whole. An important area of activity in the field of road efficiency and safety is the introduction of an effective speed management system, especially on the road traffic network (RTN) of cities. To ensure the required capacity of traffic flows, the density of traffic flows on the road network of cities will increase the speed of connection and the time of delivery of goods will decrease.

Materials and methods There are EU countries, where similar speed limits have also introduced, there is at least a three-tier stratification of the urban road network (RTN) of cities, and a corresponding speed regime has established for each road category. Also in the EU countries the zonal principle of speed limits is widely used, which satisfies the requirements of all road users. There is also a division of

RTN cities into categories in Ukraine, but increasing the established speed is possible only on highways and streets of continuous traffic with intersections at different levels. It is the absence of highways with intersections at different levels, even in regional centers. The speed of the entire transport network of Ukrainian cities does not exceed 50 km / h. The possibility of increasing the speed on city streets up to 80 km / h. corresponds to item 12.8. *Traffic regulations of Ukraine*, but we have no conditions for even the minimum requirements for the organization of traffic to ensure traffic safety on these highways. Except the installation of appropriate signs. No official will take responsibility for increasing or decreasing the speed limit in certain areas of the RTN under such conditions. This makes it impossible to implement an effective speed control system in the cities of Ukraine.

Road safety management for all road users is to improve road safety and improve access to quality and safe road transport. Improving road safety may be achieved by:

- Determining the responsibility of participants;
- Establishing the general rules for regulation and supervision of road transport;
- Reducing the number of accidents;
- Eliminating factors that cause road accidents and injuries to road users.

The problems that arise when determining the speed of vehicles highlighted. The main methods of determining the speed of vehicles systematized. Their content is concretized, the advantages and disadvantages are detailed, their application is substantiated (independently or in combination with other methods); some modern methods and means of estimating the speed of vehicles are outlined. Emphasis placed on the expediency of applying a comprehensive approach to determining the speed of vehicles using modern technologies and the latest equipment. It is substantiated that the practical implementation of the above provisions should have a positive impact on the quality of determining the speed of vehicles and will improve the system of road safety.

The high level of injuries during road accidents (hereinafter - accidents)

determines the need for effective measures to improve the road safety system. Among such measures that have a high efficiency of reducing the number of accidents and the severity of their consequences - speed control, which provides clear regulation of permitted speeds and most importantly - strict control over compliance with these rules by road users.

Results and discussion Currently, one of the effective methods of determining the speed of the vehicle is photo-video capture. Speed control of vehicles in Ukraine is carry out using radars. They names '*An automatic system of photo and video recording of traffic violations of devices for measuring the speed of the car*' - TruCam cameras, Vizir radars (certification of a new model is expected). The TruCAM device is made in the USA and has an expert opinion of the State Special Communications Service of Ukraine, which is valid until 2023. The new radar is capable to measure the speed of the car in the range from 0 to 320 km / h, with an allowable error of not more than 2 km / h. TruCam determines the distance to the offender's vehicle in the range from 15 to 1200 meters (maximum possible error does not exceed 17 m). Fixation of offenses is carried out in the opposite and accompanying directions of movement, however the qualitative picture of state number is possible from distance no more than 100 meters. The device's memory capacity is 16,000 videos up to 30 seconds or 40,000 high-resolution photos (the camera takes up to 3 frames per second). Radars have an AES encryption algorithm that makes it difficult to correct and delete data. Real operating time from the built-in accumulator is up to 14 hours. Linux is operation system.

Means of automatic fixation of traffic violations can be placed only on sections of roads where road signs are installed, warning the driver to take photos and videos of traffic compliance (camera in a triangle). If the control is carried out by patrol police crew special blue signals must be activated on the car.

These precautions do not always allow you to reduce the speed limit in advance, but violation of these requirements gives drivers the opportunity to successfully appeal penalties and cancel the imposition of fines or penalty points. It may be used various methods to obtain information about the relationship between

the speed of the car and the probability of involvement in an accident. Each of which has its own limitations.

The most objective information about how the speed is actually relates on the accident can provide data obtained from real accidents. This approach allows you to take into account additional factors under which different driving conditions affect the driver differently, possibly causing different factors affecting speed on the probability of getting into an accident.

According to the results of statistical processing of data on the speed of cars involved in road accidents with victims, we can conclude that a significant number of drivers were driving in excess of the established speed limit. The degree of influence of this factor on the risk of an accident is the materials for further study. Distributions of cars speeds, which got into road accident with victims on sites of RTN of the cities, are close to allow. The statistical characteristics of the distributions are almost the same for different types of Road Transport Accidents and the methods of obtaining vehicle speed values. It is necessary to take into account the specific conditions at the research site for further analysis of the quantitative characteristics of the speed impact to accident rate.

Conclusions One of the most important aspects of the organization of road traffic is to improve its safety, especially in the current conditions of the rapid increase vehicles number and traffic volumes. Road safety activities primarily aimed at preventing the occurrence of road traffic accidents (RTA). Reducing the number of traffic violations inextricably linked to this task. Road safety systems introduced all over the world. They are basing on using the modern information technologies for traffic management, collecting and analyzing data of vehicle traffic parameters. This ensured by using means of external control of vehicles movement parameters, as well as equipping vehicles with computer systems for collecting and transmitting information about their condition. The most important element of these computer systems is an integrated navigation system that determines the parameters of vehicle's movement, coordinates and speed. It possible quickly determine the severity of the accident and provide an appropriate response by availability of information about the

location of the vehicle at the time of the accident and data from digital and analog sensors, their automatic transmission to the information center of traffic safety system.

REFERENCES

1. Intelligent Speed Adaptation. Literature Review and Scoping Study [Electronic resource] / Samantha Jamson, Oliver Carsten, Kathrin Chorlton, Mark Fowkes;
2. MPRD: Motion parameters registration device. [Electronic resource]
3. Traffic Enforcement Equipment [Electronic resource]
4. GATSO STATIO [Electronic resource]
5. Patent #88999. Ukraine, IPC G01C 21/26, G08G 1/052, G08G 1/056. A system for automated control of car road traffic driving rules. Dohov O.I., Luk'yanov O.M., Grinchenko O.V., Luk'yanova O.O.
6. Borovskiy BE Safety of motor transport traffic. / BE Borovskiy. L.: Lenizdat, 1984.
7. Other electronic sources.

ВИДИ АРХІТЕКТУРИ НЕЙРОННОЇ МЕРЕЖІ ДЛЯ ОБРОБКИ МЕДИЧНИХ ЗОБРАЖЕНЬ

Губаренко Марина Станіславівна

аспірантка

Харківській національній університет радіоелектроніки

м. Харків, Україна

Анотація: вибір архітектури нейронної мережі для задачі обробки медичних зображень є ключовим моментом при розробці моделі, оскільки впливає на точність вирішення проблеми. За останні роки було створено велику кількість різноманітних архітектур як загального призначення, так і для конкретних задач. Представлений огляд дасть змогу вибрати архітектуру, яка найкраще підходить для обробки медичних зображень.

Ключові слова: архітектура, нейронна мережа, медичні зображення, U-Net, згортальні нейронні мережі.

Вступ. Тема обробки медичних зображень для розпізнання патологій та подальшої діагностики захворювань динамічно розвивається і не втрачає своєї актуальності. Одна з основних проблем, що виникає при вирішенні задач з використанням нейронних мереж, є вибір її архітектури. Інтенсивний розвиток машинного навчання призвело до появи великої кількості мережевих архітектур, що мають мінімальну відмінність у своїй структурі, але мають при цьому різні спектри застосування та обчислювальні можливості. Серед факторів, які визначають важливість вибору архітектури слід виділити: неможливість вирішення завдання за допомогою певної архітектури, отримання результатів з недостатньою точністю, вимога до часу навчання, вимоги до продуктивності апаратної частини або стійкість рішення, що надається нейронною мережею за наявності шумової компоненти у вихідних даних.

Метою дослідження є аналіз існуючих архітектур нейронних мереж та

підбір оптимальної архітектури для обробки та сегментації медичних зображень.

Принцип нейронної мережі. Усі штучні нейронні мережі складаються з нейронів – моделі, що є граничною величиною, і зв'язків між нейронами – синапсами. Прийнято зображати штучну нейронну мережу як граф, де нейрони – це вузли, а синапси – зважені зв'язки між вузлами. На вхід надходить кілька сигналів, які заздалегідь визначено архітектором нейронної мережі за критеріями відбору, пов'язаними з типом завдання, що розв'язується. Ці сигнали множаться на вагу та підсумовуються. Після цього, функція активації перетворює отримані дані на свого роду відповідь. Зазвичай ця відповідь знаходиться в діапазоні $[0; 1]$ або $[-1; 1]$. Функції активації бувають різними, найчастіше зустрічається: лінійна функція, сигмоїд: гіперболічний тангенс, ступінчаста функція, лінійний випрямляч.

У штучних нейронних мережах є різноманітний набір таких активаційних функцій. Шляхом поєднання кількох нейронів створюється штучна нейронна мережа.

Навчання (або тренування) – процес оптимізації ваг, у якому мінімізується помилка передбачення, та мережа досягає необхідного рівня точності. Найбільш використовуваний метод визначення вкладу в помилку кожного нейрона — зворотне поширення помилки, з допомогою якого обчислюють градієнт. Це одна із модифікацій методу градієнтного спуску.

За допомогою додаткових прихованих шарів можна зробити систему більш гнучкою і потужною. Інтелектуальні нейронні мережі із багатьма прихованими шарами називаються глибокими нейронними мережами (deep neural network, DNN); вони утворюють складні нелінійні зв'язки.

Види архітектури нейронних мереж. Різні завдання вимагають відповідні архітектури нейронної мережі [1, с. 117]:

1. Персептрон – система із сенсорів різних типів: сенсори, асоціативні та реагуючі [1]. Така модель може вирішити задачу класифікації та сформувати базовий логічний елемент, наприклад, що виключає АБО.

2. Багатошаровий перцептрон складається з трьох або більше шарів. Він використовує нелінійну функцію активації, часто тангенціальну чи логістичну, яка дозволяє класифікувати лінійно нероздільні дані. Кожен вузол у шарі з'єднаний з кожним вузлом у наступному шарі, що робить мережу повністю пов'язаною. Така архітектура знаходить застосування у завданнях розпізнавання мови та машинному перекладі.

3. Мережа Хопфілда – цей вид мережі є повнозв'язним графом. До навчання кожен нейрон є сенсорним, поки йде навчання, всі вони асоціативні, після навчання реагуючі. Ця мережа видає відповідь після ухвалення стійкого стану. Система стабілізується не остаточно, оскільки загальна енергія мережі зменшується з кожною ітерацією навчання. Нейрони зазвичай навчаються послідовно, хоча можливий і паралельний процес. Ці мережі використовуються як асоціативна пам'ять, їх використання виправдане у разі «домальовування» картини подій, маючи її істотну частину.

4. Згортальна нейронна мережа (Convolutional neural network, CNN) містить один або більше об'єднаних, або з'єднаних згортальних шарів. CNN використовує варіацію багатошарового перцептронів. Згортальні шари використовують операцію згортки для вхідних даних і передають результат наступного шару. Ця операція дозволяє мережі бути глибше з меншою кількістю параметрів. Згортальні мережі використовують при обробці графічної та аудіо інформації. Ця архітектура обробляє дані не повністю, а фрагментами, але при цьому дані не дробляться на частини, а здійснюється свого роду послідовний прогін. Окрім згортальних шарів використовуються також шари об'єднання.

5. Рекурентна нейронна мережа. Ця архітектура схожа на мережу прямого поширення, але зі зміщенням у часі. Інформація до нейронів приходить не тільки з попередніх шарів, а й від себе з попередньої ітерації. Рекурсивна нейронна мережа відноситься до типу глибинної нейронної мережі, сформований при застосуванні одних і тих самих наборів ваг рекурсивно над структурою, щоб зробити скалярне або структуроване передбачення над

вхідною структурою змінного розміру через активацію структури в топологічному порядку. У найпростішій архітектурі нелінійність, така як тангенціальна функція активації, і матриця ваг, що розділяється всією мережею, використовуються для об'єднання вузлів у батьківські об'єкти.

7. Рекурентна нейронна мережа, на відміну від прямої нейронної мережі, є варіантом рекурсивної, де зв'язки між нейронами є спрямованими циклами. Це означає, що вихідна інформація залежить не тільки від поточного входу, але також станів нейрона на попередньому кроці. Така пам'ять дозволяє користувачам вирішувати завдання розпізнавання рукописного тексту чи мови.

8. Мережа довгої короткострокової пам'яті (Long Short-Term Memory, LSTM) – різновид архітектури рекурентної нейромережі, створена для більш точного моделювання часових послідовностей та їх довгострокових залежностей, ніж традиційна рекурентна мережа. LSTM-мережа не використовує функцію активації в рекурентних компонентах, збережені значення не модифікуються, а градієнт не прагне зникнути під час тренування. Часто LSTM застосовується у блоках по кілька елементів. Ці блоки складаються з 3 або 4 затворів (наприклад, вхідного, вихідного та гейту забування), які контролюють побудову інформаційного потоку за логістичною функцією. Apple, Amazon, Google, Microsoft та інші компанії впровадили у продукти LSTM-мережі як фундаментальний елемент.

У вирішенні завдання обробки медичних зображень найбільш успішними моделями є ті, що базуються на архітектурах згортальних нейронних мереж. Зокрема, архітектура U-net, що була представлена у 2015 році, і розроблена саме для обробки біомедичних зображень, показала високі результати [2, с.235].

U-net архітектура використовує безліч шарів розгортки. Подібна імплементація дозволяє ітеративно відновити зображення до вихідного розміру з мінімальними втратами точності та якості. У свою чергу, такі архітектури, як FCN-8s, FCN-16s та FCN-32s використовують одноразовий блок розгортки, що найчастіше веде до втрати деяких регіонів інтересу. U-net архітектура використовує конкатенації, на відміну стандартного підсумовування шарів. При

нестачі даних навчання нейронної мережі можливе з урахуванням стратегії перекриття, тобто. зображення розбивається кілька частин, які потім використовуються як вхідні дані на навчання [3,с. 2].

Також слід згадати такі архітектури нейронних мереж: SegNet, Mask-RCNN, DeepLab, DeconvNet, DeepMedic, LinkNet, RedNet, TerausNet.

Висновки. У статті описано різні архітектури нейронних мереж, вказано особливості їх функціонування та надано рекомендації щодо переважних завдань, які вирішуються за допомогою подібних архітектур. Також зазначено, що згорткові нейронні мережі в основному використовуються для задач класифікації тексту та обробки зображень, тоді як рекурентні мережі добре працюють із відтворенням природної мови або машинним перекладом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Josh Patterson, Adam Gibson. Deep Learning: A Practitioner's Approach. O'Reilly Media, Inc., 2017, p. 538.
2. O. Ronneberger, Ph. Fischer, Th. Brox, “U-Net: Convolutional Networks for Biomedical Image Segmentation”, Medical image computing and computer-assisted intervention (MICCAI), Springer, LNCS, vol. 9351, pp. 234-241, 2015.
3. Iglovikov V., Shvets A. TerausNet: U-Net with VGG11 Encoder Pre-Trained on ImageNet for Image Segmentation. 2018, pp. 1-5, arXiv:1801.05746

Калюга Владислав Вадимович,

Студент

Харківський національний університет радіоелектроніки

Харків, Україна

Анотація: Пристрої, підключені до Інтернету, схильні до кіберзагроз. Але кіберзагрозу стає все важче відстежити через наявність різноманітних інструментів і методів для обходу звичайних заходів запобігання. Система виявлення вторгнень на основі аналізу даних може відігравати ключову роль у боротьбі з такими кібератаками. Набір даних Kyoto Honeypot використовується для експериментальних цілей. Результати показують значне покращення в IDS, що перевершує сучасний рівень техніки в цьому наборі даних. Таке вдосконалення посилює застосовність запропонованої моделі в IDS.

Ключові слова: вторгнення, правило асоціації, алгоритми інтелекту, IDS, методи, аналіз даних.

Швидкий розвиток обчислювальних та інтелектуальних пристроїв, розумної побутової техніки та високошвидкісного інтернету дозволяє все підключати. Навчальні заклади, підприємницькі організації, виробництва стають сильно залежними від технологічних пристроїв. Як наслідок, існує величезний ризик кібератак. Для захисту від таких атак необхідний ефективний захід. Крім того, існує багато роботи з різними політиками для захисту від загроз, такими як розробка програмного забезпечення з якістю послуг, паралельні технології в комутарах Cisco, а також виявлення вторгнень у комп'ютерних мережах із полегшеною моделлю великих даних.

Останніми роками технологію Data Science було адаптовано для впровадження ефективної системи виявлення вторгнень (IDS). Алгоритм навчання з наглядом може допомогти вирішити проблему класифікації

виявлення вторгнення в мережу. Існує безліч реалізацій машинного навчання та IDS на основі глибокого навчання. Для розробки IDS було використано кілька алгоритмів, таких як Naive Bayes, Self Organizing Map (SOM), недомінований генетичний алгоритм, Support Vector Machine (SVM) з Softmax або радіальною базисною функцією (rbf). Кожна з цих моделей відрізняється, але їх мета – відрізнити звичайний трафік від скомпрометованого.

Для аналізу IDS у цій роботі вибрано набір даних Honeypot університету Кіото для експериментальних цілей. Хоча з використанням цього набору даних проведено кілька експериментів, дуже мало з них базується на довготривалій короткостроковій (LSTM) повторюваній нейронній мережі (RNN). Навіть у літературі немає жодного експерименту з технікою підвищення. Після збору набору даних для очищення набору даних застосовується набір методів попередньої обробки. Потім підмножина ознак вибирається за допомогою відповідної техніки вибору ознак. Для розуміння їх ефекту застосовуються різні методи вибору функцій. Після вибору ознак набір даних збалансований і подається в різні класифікатори, щоб навчити модель виконувати передбачення. Алгоритм ансамблевого навчання реалізовано разом з оптимізацією в класифікаторі на основі Boosting. Проводиться детальне порівняння з найсучаснішими для оцінки міцності запропонованої моделі. Крім того, тут також використовується пояснюваний інструмент, який інтерпретує, як модель приймає рішення, передбачення та виконує дії.

Щодо властивостей Kyoto Dataset. Загальнодоступний набір даних містить дані як на основі потоків, так і на основі пакетів, які містять звичайний і атакуючий трафік. Тому характер даних носить змішаний тип. Набір даних генерується з реального трафіку honeypot і виключає використання серверів, маршрутизаторів, VoT.

Система виявлення вторгнень на основі аналізу даних може відігравати ключову роль у боротьбі з такими кібератаками. У цій роботі пропонується потрійний підхід до аналізу системи виявлення вторгнення.

Методи аналізу даних для виявлення вторгнень в основному засновані на

наступному: частий аналіз шаблонів; класифікація; кластеризація; потоки даних для майнінгу. Інтелектуальний аналіз даних у контексті мережевої безпеки визначається як нетривіальний процес ідентифікації перевірених і важливих даних, характеризуючи основні закономірності в мережах.

Алгоритми ледачого навчання. Класифікатор $1V_k$ – у класифікаторі K -найближчого сусіда передбачення робляться на основі відносної відстані вузла екземпляри з кожного класу. Немає фіксованого значення K , придатного для всіх доменів, і алгоритм використовує крос-перевірку K , щоб вибрати відповідне значення. Класифікатор LWL – локально зважене навчання.

Перевага даного аналізу полягає в тому, що об'єктивна спроможність буде локально наближена. Оскільки об'єктивна ємність є наближеною локально для кожного питання до фреймворку, летаргічні структури навчання можуть одночасно подбати численні питання та ефективно узгодження зі змінами у сфері питання.

IDS має 3 методи виявлення атак: виявлення на основі сигнатур, аномалій і гібридів. Перший метод, виявлення на основі сигнатур, формується шляхом використання сигнатур цих атак для виявлення відомих. Це ефективний засіб ідентифікації відомих атак, які попередньо завантажені в базу даних IDS. Тому має бути набагато точніше ідентифікувати відому спробу вторгнення. Але його недоліком є те, що атаку, яка має нові форми, неможливо ідентифікувати, оскільки не відображаються їхні підписи; як такі бази даних регулярно модифікуються для підвищення ефективності їх ідентифікації.

Моніторинг на основі аномалій, який узгоджує фактичні практики користувачів із попередньо визначеними профілями, використовується для виявлення підозрілих звичок, які можуть бути вторгненнями. Ідентифікація на основі аномалій успішна проти несподіваних загроз без будь-яких оновлень системи.

Загалом, доступності, цілісності та конфіденційності комп'ютерних мереж загрожують різні види атак. Атака «Відмова в обслуговуванні» (DoS) вважається однією з найпоширеніших і найшкідливіших. DoS-атаки спрямовані

на тимчасову заборону кількох послуг кінцевого користувача. Зазвичай він поглинає пропускну здатність мережі, що перевантажує систему непотрібними вимогами. Незважаючи на вищесказане, DoS служить широким щитом для всіх форм загроз, спрямованих на доступ до машинних і мережевих ресурсів.

Щоб досягти будь-якого покращення виявлення вторгнень в мережу, дослідник повинен зосередитися на зменшенні частоти хибнопозитивних результатів і підвищенні точності. При значному збільшенні швидкості обчислення, вторгнення в мережу можна виявляти швидше без втрати точності і таким чином допомагати у загрозі ідентифікація в мережевій системі реального часу.

БАЗОВІ ВАРІАНТИ УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЛАБОРАТОРНОЇ УСТАНОВКИ

Козуб Павло Анатолійович,

к.т.н., доцент

Харківський національний університет радіоелектроніки

м. Харків, Україна

Козуб Світлана Миколаївна,

к.т.н., доцент

Харківський національний медичний університет

Мартинюк Микола Михайлович,

ст. викладач

Алексєєв Максим Миколайович

студент

Харківський національний університет радіоелектроніки

м. Харків, Україна

Анотація: В роботі проаналізовано можливі комбінації компонентів блоку контролю універсальної лабораторної установки на основі плати Arduino UNO. Встановлено обмеження на використання контактів для під'єднання зовнішніх модулів, показано шляхи підвищення кількості під'єднань. Запропоновано оптимальні варіанти комбінацій компонентів з точки зору практики їх використання, створено робочі зразки та перевірено їх в реальних умовах.

Ключові слова: лабораторні прилади, комбінації, плати розширення, сенсори, датчики

Як було показано в попередніх роботах [1,2] запропонована концепція універсальної лабораторної установки на основі простих та доступних мікроконтролерів Arduino повинна забезпечити весь комплекс лабораторних робіт для шкіл та перших курсів університетів. Для цього було практично перевірено можливі варіанти з різною комплектацією плат розширення, з'єднувальних проводів та підключень датчиків.

В результаті було встановлено, що для виконання поставлених вимог достатньо використаня всього 4-х плати та декілька додаткових стандартних компонентів, що дозволило створити базовий модуль для підключення найбільш потрібних зовнішніх модулів, підтримання автономної та безпечної роботи та збереження інформації:

- Sensor Shield V4;
- Keyboard LCD Shield;
- Data Logging Shield;
- SD карта пам'яті;
- набір проводів для датчиків;
- блок живлення;
- кабель для підключення блоку живлення та перепрограмування.

Така комплектація є достатньою для використання в якості основного блоку для універсальної лабораторної установки, але при цьому накладає деякі обмеження на перелік зовнішніх модулів та програмне забезпечення. Крім того, навіть при такій обмеженій кількості складових виникає проблема наявності різних комбінацій між ними.

Цей чинник набуває особливого значення при наявності декількох датчиків, оскільки деякі плати розширення не дозволяють використовувати частину входів/виходів, а деякі входи/виходи фізично не можуть бути використані із-за незручного їх положення.

Таким чином, з'явилась необхідність оцінки технічних можливостей різних комбінацій між обраними частинами та вибір з них найкращих для використання в учбовому процесі варіантів.

Обмеження на контакти (вхід/вихід)

Використання плати розширення Keyboard LCD Shield є обов'язковим для забезпечення виводу необхідної інформації в процесі роботи лабораторної установки, але при цьому не дозволяє використовувати контакти A0, D4, D5, D6, D7, D8, D9, D10, які використовуються для кнопок плати розширення, та виводу даних на дисплей.

Підключення плати розширення Data Logging Shield також не дозволяє використовувати контакти A4, A5 (використовуються для підключення по шині I²C для годинника), а також контакти D11, D12, D13 (використовуються для підключення модуля SD картки).

Слід зазначити, що ця плата розширення не є обов'язковою тому при відсутності потреби у збереженні даних, ці контакти можуть використовуватись для інших модулів.

Контакти D0, D1 використовуються для послідовного інтерфейсу, тому також не можуть бути використовуватись вільно.

Таким чином, при повній комплектації підключення додаткових модулів залишаються вільними контакти A1, A2, A3, D2, D3 для будь-яких модулів, та контакти A4, A5 для модулів з інтерфейсом I²C, та D0, D1 для модулів з послідовним інтерфейсом.

При відсутності модуля годинника та SD картки вільними залишаються контакти A1, A2, A3, A4, A5, D2, D3, D11, D12, D13 для будь-яких модулів та D0, D1 для модулів з послідовним інтерфейсом.

Конструктивні обмеження визначаються кількістю доступних до підключення контактів плати розширення Sensor Shield V4 та їх розташуванням.

Ця плата має по одному контакту A1, A2, A3, A4, A5, але при цьому контакт A5 розташований окремо від інших аналогових контактів, що робить незручним під'єднання модулів по шині I²C одним роз'ємом. Для цього можна при відсутності модулів з послідовним інтерфейсом використовувати роз'єм на іншій стороні плати.

Таким чином, ця плата без додаткової модифікації дозволяє підключити три аналогових датчика та два датчика з інтерфейсом I²C або три аналогових датчика, один модуль з інтерфейсом I²C та один модуль з послідовним інтерфейсом.

Фізичні особливості підключення зовнішніх модулів

Для підключення зовнішніх модулів передбачається плата розширення

Sensor Shield V4 яка дозволяє під'єднатись до всіх аналогових контактів та контактів послідовного доступу (D0, D1).

При недостатній кількості контактів (наприклад при необхідності підключення більш ніж 2 модуля по I²C протоколу), збільшення кількості підключених модулів може бути виконано за допомогою додавання будь-якої кількості таких плат розширення, додавання додаткових плат розширення для кожного з контактів, або модифікацією плати розширення.

Недоліком даної комплектації, є неможливість доступу без модифікації плат розширення до цифрових контактів D2 та D3, тому що вони знаходяться в незручному для підключення місці, але при невеликому доопрацюванні (навіть без пайки) доступ до них може бути забезпечений, і вони також стають доступними для підключення.

Вимоги до універсальності

З точки зору універсальності програмного забезпечення є доцільним зарезервувати контакт A0 для модулів на основі інтерфейсу 1-Wire, що ще більше розширює можливості основного блоку, але при цьому зменшує кількість вільних аналогових контактів до двох.

Стандартним методом забезпечення живлення лабораторної установки є під'єднання її до автономного блоку живлення через USB порт, який використовується для перепрограмування мікроконтролера. Це робить лабораторну установку більш автономною, та безпечною (немає великої напруги), але це накладає обмеження на підключення модулів з великим струмом живлення (наприклад датчики газів) та на час роботи (приблизно 8 годин безперервної роботи).

Для майже не обмеженого часу роботи можна використовувати схему живлення за допомогою мережевого зарядного пристрою з напругою 6-8 В під'єданого до входу живлення мікроконтролеру.

При необхідності живлення датчиків, або виходів з великим навантаженням (датчики газу, сервомотори) живлення повинно подаватись на будь-який контакт з 5В будь-якої плати комплекту. Величина струму живлення

зовнішніх модулів в цьому випадку буде визначатись лише максимально можливою величиною струму живлення зовнішнього джерела живлення.

Варіанти блоку контролю

Таким чином, в результаті роботи з учнями та викладачами, було встановлено, що кількість варіантів може бути зменшена до чотирьох, найбільш вживаних, які при необхідності можуть бути легко модифіковані до спеціальних потреб.

	FA	FW	SA	SW
Плати				
Arduino UNO	+	+	+	+
Keyboard LCD Shield	+	+	+	+
Data Logging Shield	+	+		
Кількість контактів (з'єднань)				
Аналогові (вхід/вихід)	1	2	5	2
I ² C	1	1	0	1
I-Wire	-	1	-	1
Serial	1	1	1	1
Цифрові (вихід/вхід)	2	2	2	2
Додаткові дані				
Зарядний пристрій	+	+	-	-
Автономне живлення	+	+	+	+

Для з'єднань модулів було вирішено використовувати стандартні з'єднувальні дроти з довжиною 100, 200, 400 та 600 мм. В базовій комплектації не передбачається наявність корпусу, що дозволяє учням власноруч збирати лабораторну установку та бачити її структуру.

Але для наукових робіт є доцільним використовувати лабораторну установку у корпусі для зменшення негативного впливу навколишнього середовища на результати замірів. Для простих лабораторних робіт доцільніше використовувати установку без блоку збереження інформації, а для більш тривалих науково-дослідних робіт можливе використання установки без дисплейного блоку із збереженням даних у файл.

Висновки Таким чином, в результаті проведеної роботи було проаналізовано можливі технічні характеристики комбінацій складових частин блоку контролю універсальної лабораторної установки з точки зору кількості

вільних для використання контактів та їх фізичних особливостей, та обґрунтовано вибір варіантів комплектів таких частин. Практична реалізація цього рішення та тестування показали вірність вибору та перспективність використання універсальної лабораторної установки для учбового процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. P. Kozub, S. Kozub, V. Lukianova, L. Borysova, D. Taraduda, T. Kachur, The new concept of laboratory support for educational institutions and scientific establishments, Archives of Materials Science and Engineering 107/1 (2021) 32-41. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.8192>

2. Козуб П. А., Козуб С. М., Лук'янова В. А. Концепція Мобільної Лабораторної Бази Навчальних Закладів Та Наукових Установ. // The world of science and innovation. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2021. Pp. 626-636. URL: <https://sci-conf.com.ua/vi-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-the-world-of-science-and-innovation-14-16-yanvaryaya-2021-goda-london-velikobritaniya-arhiv/>.

3. Чистяков П.В. Універсальна лабораторна установка: базовий комплект // Концепт науки XXI: стратегії, методи та наукові інструменти: матеріали I Міжнародної студентської наукової конференції (Т. 2), м. Херсон, 12 листопада, 2021 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». — Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2021. — с.92-93. DOI 10.36074/liga-inter-12.11.2021

4. Чистяков П.В. Універсальна лабораторна установка: датчики та сенсори // Концепт науки XXI: стратегії, методи та наукові інструменти: матеріали I Міжнародної студентської наукової конференції (Т. 2), м. Херсон, 12 листопада, 2021 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». — Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2021. — с.94-96. DOI 10.36074/liga-inter-12.11.2021

УДК 608.2

**СИСТЕМА ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ДЛЯ ОБЛІКУ ТА
ОПРАЦЮВАННЯ ДАНИХ САДОВОГО КООПЕРАТИВУ З
ВИКОРИСТАННЯМ ОНЛАЙН ЗАСТОСУНКУ
ДЛЯ ОБМІНУ ПОВІДОМЛЕННЯМИ**

Кунанець Наталія Едуардівна

доктор наук із соціальних комунікацій, с.н.с., професор

Жмуркевич Орест Андрійович

студент

Національний університет «Львівська політехніка»

м. Львів, Україна

Ключові слова: садовий кооператив, чат-бот, прийняття рішень, комунальні послуги, інтеграція.

У зв'язку з розвитком технологічних інструментів все частіше можна зустріти системи, які для комунікації з користувачем використовують онлайн застосунки для обміну повідомленнями. Даний процес відбувається за допомогою так званих чат-ботів. Чат-бот – це програмований застосунок, у якому реалізовано передбачений розробниками алгоритм взаємодії з користувачем. Інформацію бот надає у вигляді текстових або аудіоповідомлень.

Така концепція ознайомлення з інформацією є дуже зручною та мобільною, оскільки переважна більшість онлайн застосунків для обміну повідомленнями є доступна на різних платформах: на стаціонарних комп'ютерах, на смартфонах, на планшетах тощо. Відповідно користувач може отримати доступ до інформації, яку надає чат-бот, використовуючи будь-який, доступний у певний період часу, пристрій з необхідними системними вимогами.

Однією з сфер для застосування системи підтримки прийняття рішень із інтеграцією чат-бота у онлайн застосунку для обміну повідомленнями є

управління садовим кооперативом. Процес прийняття рішень керівниками організацій подібного типу є суспільно значущою сферою діяльності і тому потребує ретельного аналізу заради визначення можливостей для автоматизації отримання даних, які є релевантними до поточної предметної області. Інструменти видобування та ознайомлення з даними є важливими складовими такої системи, оскільки на основі саме цієї інформації керівник і приймає певне управлінське рішення.

Інформаційна система, описана в даній роботі, є прототипом системи підтримки прийняття рішень для обліку та опрацювання даних садового кооперативу з використанням застосунку для обміну повідомленнями. У аплікації реалізовано інтеграцію онлайн таблиці, спільної для всіх членів кооперативу, та чат-бота для відображення даних, яким користуватиметься керівник чи менеджер даного об'єднання. Для функціонування системи потрібно мати створену онлайн таблицю Google Sheets з наданим спільним доступом всім членам кооперативу та пристрій з встановленим на ньому онлайн застосунком для обміну повідомленнями Telegram. Інтеграційна аплікація реалізована на мові програмування Ruby.

УДК 69.057:658.513.4

**ПРОБЛЕМА ВЗАИМОСВЯЗИ ВЫРАБОТКИ И ХРОНОМЕТРАЖА ПРИ
РАСЧЁТЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ НАДЁЖНОСТИ
СТРОИТЕЛЬНО-МОНТАЖНЫХ РАБОТ**

**Мартыш Александр Александрович,
Ткач Таисия Вячеславовна,
Павлов Фёдор Иванович**

к.т.н., доценты

Протасова Елизавета Владимировна

к.э.н., доцент

ГВУЗ «Приднепровская государственная академия
строительства и архитектуры»

г. Днепр, Украина

Аннотация. В статье рассматривается проблема обработки статистических данных, описывающих временные параметры исполнителей строительно-монтажных работ: выработки и хронометража. Описаны особенности обратной взаимосвязи этих параметров. Показана неправомерность повсеместного использования нормального распределения для обработки массивов таких данных этих параметров при расчёте календарных планов.

Ключевые слова: выработка, продуктивность, хронометраж, норма времени, календарное планирование, организационно-технологическая надёжность.

Организационно-технологическая надёжность в календарном планировании – это вероятность, с которой та или иная работа будет завершена в намеченный срок [1, 2]. Для расчёта ожидаемого времени выполнения строительно-монтажной работы необходимо владеть информацией о параметрах исполнителя. При расчёте календарного плана в строительстве используются два вида параметров исполнителя:

1. Хронометраж - затраты времени на единицу объёма работ (например, количество часов, затрачиваемое каменщиком на 1 м^3 кирпичной кладки);

2. Выработка (или иными словами «продуктивность») – объём работ, выполняемых за единицу времени (например объём кирпичной кладки в м^3 , выполненной каменщиком за рабочую смену).

В ходе работы исполнителя собирается статистика по его работе либо в виде хронометража, либо в виде выработки. Для мелких распределенных работ чаще используется выработка, то есть подсчитывается объём выполненных работ к концу смены. Для крупных конструкций (например монтаж колонны или стропильной фермы) лучше использовать затраты времени [2, 3, 4].

Выработка и хронометраж являются взаимобратными величинами. Чем выше выработка – тем ниже хронометраж. Для преобразования этих параметров используются формулы:

$$B = \frac{1}{t}; \quad t = \frac{1}{B}, \quad (1)$$

где B – выработка;

t – хронометраж

Функции надёжности, учитывающиеся при расчёте организационно-технологической надёжности, для этих двух параметров отличаются. Из рисунка 1а видно, что функция выработки ниспадающая.

Это значит, что чем более высокая продуктивность требуется от работника, тем меньше вероятность, что этот работник сможет её выдать. В то же время низкую выработку исполнитель сможет обеспечить почти со 100% вероятностью.

По рисунку 1б видно, что функция для хронометража имеет возрастающий характер. Это значит, что вероятность выполнить работу за минимальный срок стремится к нулю. Но в то же время, чем больше времени согласно плану закладывается на выполнение работы, тем с большей вероятностью она будет завершена в срок.

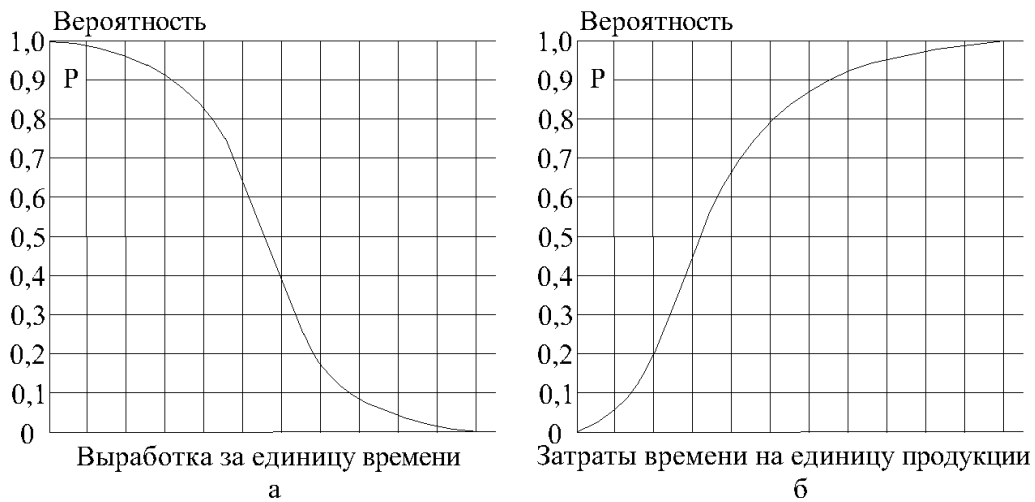

Рис 1. Типичные функции надежности:

а – для выработки; б – для хронометража

Но есть одна интересная особенность во взаимосвязи этих двух параметров, которая явственно проявляется в графическом виде. Проанализируем графики хронометража и выработки на примере конкретного исполнителя работ – каменщика.

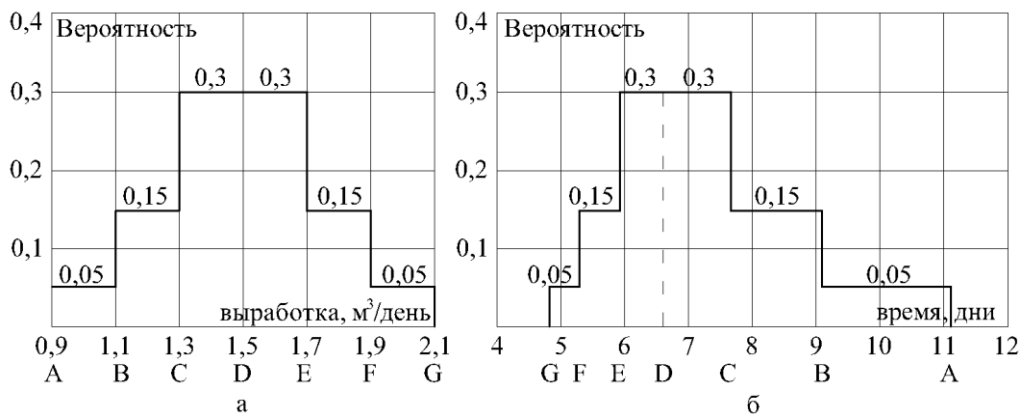

Рис 2. Взаимосвязь выработки и хронометража каменщика:

а – статистика по выработке; б – рассчитанный хронометраж работ

На рисунке 2а изображена статистическая выборка по выработке каменщика, полученной из натуральных наблюдений за работой исполнителя. Как видно из графика, статистические данные подчиняются нормальному закону распределения. Сам график достаточно симметричен. Однако, значения хронометража для этого каменщика, рассчитанные по формуле 1 и изображенные в виде графика, показывают явную асимметрию (рисунок 2б).

Для расчёта второго графика использовалось несколько базовых точек.

Ниже приведен расчёт значений хронометража и выработки в этих базовых точках. Например, точка А, которая соответствует выработке каменщика $0,9\text{м}^3/\text{смену}$, хронометраж для объёма работ 10м^3 будет равняться 11,1 дня.

точка А: $10/0,9=11,1$ дня

точка В: $10/1,1=9,1$ дня;

точка С: $10/1,3=7,7$ дня;

точка D: $10/1,5=6,6$ дня;

точка Е: $10/1,7=5,9$ дня;

точка F: $10/1,9=5,3$ дня;

точка G: $10/2,1=4,8$ дня,

Точки на втором графике расположены в обратном порядке, так как хронометраж и выработка – взаимнообратные величины. Например, точка А на графике соответствуют самой низкой выработке каменщика ($0,9\text{м}^3/\text{смену}$) и находится на рисунке 2а в левой части графика. Эта же точка на рисунке 2б соответствует самому высокому хронометражу, поэтому расположена в крайней части графика.

Если изобразить выработку и хронометраж в пределах одного графика, станет видна следующая взаимосвязь – рисунок 3. Особенность подобной взаимосвязи между выработкой и хронометражем объясняется несколькими причинами:

1. Масштабированием величин
2. Стоиомстью единицы времени в предделах разного временного диапазоне (например, 1 минута имеет разное значений в пределах часа и в пределах рабочей смены) [5].
3. Аналогией с физическим явлением, когда круглое отверстия фонарика даёт овальную форму светового пятна на стене

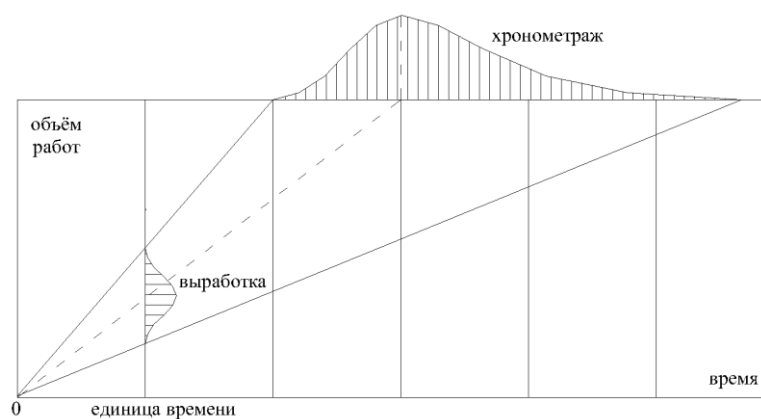

Рис 3. Взаимосвязь между выработкой и хронометражем

Вывод. Исходя из вышеизложенного, при анализе работы исполнителя строительно-монтажных работ некорректно рассматривать выработку и затраты времени на выполнение работ как статистические параметры, которые описываются исключительно нормальным законом распределения. В случае, если один из этих параметров можно описать с помощью нормального закона распределения, для описания второго необходимо учитывать явную асимметрию, видную невооруженным глазом (рисунки 2 и 3). В общем же случае оба этих параметра могут не подлежать описанию с помощью нормального закона распределения. Это вынуждает в каждом конкретном случае, при расчёте организационно-технологической надёжности в рамках построения календарного плана выполнения строительно-монтажных работ, подбирать соответствующий инструмент (в большинстве случаев формулу или набор формул) для работы с набором статистических данных.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Кабанов В. Н. Организационно-технологическая надёжность строительного процесса / В. Н. Кабанов // Инженерно-строительный журнал. – 2018. – № 1 (77) – С. 59-67.
2. Kabanov, Vadim. Measurement of the intensity of construction and installation works taking into account the level of organizational and technological reliability. // In MATEC Web of Conferences, vol. 193, p. 05056. EDP Sciences,

2018.

3. Файзулина О. А., Беспалова А. В., Дашковская О. П., Кныш А. И., Современная методика составления календарных планов при строительстве комплекса зданий / О. А. Файзулина, А. В. Беспалова, О. П. Дашковская, А. И. Кныш // Вестник Одесской государственной академии строительства и архитектуры. – 2018. – Вып. № 70. – С. 164-169. (eng)

4. Fedosov, S. V., L. A. Oparina, A. L. Mailyan, A. B. Petruhin, and V. N. Fedoseev. Russian and international experience in simulation of the organizational and technological reliability of modern construction production. // УМНЫЕ КОМПОЗИТЫ В СТРОИТЕЛЬСТВЕ 2, no. 1 (2021): 40-46.

5. Hylton Olivieri, Olli Seppänen, Ariovaldo Denis Granja. Improving workflow and resource usage in construction schedules through location-based management system (LBMS). // Construction Management and Economics Volume 36, 2018 – Issue 2, Pages 109-124.

**ВПЛИВ ТЕМПЕРАТУРИ ФОРМУВАННЯ НА ВЛАСТИВОСТІ
МЕТАЛЕВОЇ ЧАСТИНИ МЕТАЛОКОМПОЗИТНИХ
ГЕТЕРОГЕННИХ СТРУКТУР**

Остапчук Валентина Віталіївна

Старший викладач

Національний аерокосмічний університет

ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»

Анотація: розглянуто вплив температури формування полімерних композиційних матеріалів на властивості легованих сталей та алюмінієвих сплавів із яких виготовляють елементи поперечного або поздовжнього зв'язку металокомпозитних гетерогенних структур. В ході дослідження проаналізовано зміну механічних властивостей алюмінієвих сплавів Д16 та В95 при температурах від 20°C до 200°C та легованих сталей 30ХГСНМА, 40ХН2ВА, 20Х13, 07Х16Н6 при температурах від 20°C до 400°C.

Ключові слова: композиційні матеріали, алюмінієві сплави, леговані сталі, полімерні сполучні, температура формування.

Авіаційні конструкції характеризуються великою кількістю функціональних, експлуатаційних і технологічних стиків і з'єднань, які потребують деяких спеціальних властивостей матеріалів в місцях з'єднання деталей (мікротвердість, зносостійкість та ін.). З'єднання збільшують масу конструкції приблизно на 20% і відповідають за 80% випадків руйнувань. За своєю природою композиційні матеріали (КМ) найбільш придатні для склеювання, але за допомогою клейових з'єднань можна передавати зусилля до 1,5 кН/мм при товщині деталей до 2 мм. Міцність механічних з'єднань деталей із композитів в 2-3 рази менша, ніж металевих, що приводить до зниження ефективності застосування композитів. Таким чином, широке використання композитів в основних навантажених елементах літаків пов'язано в першу

чергу з необхідністю розробки та застосування сучасних конструктивно-технологічних рішень (КТР) з'єднань деталей із композитів.

Найбільш перспективними конструктивно-технологічними рішеннями металокомпозитних гетерогенних структур є структури з елементами поперечного зв'язку та структури з елементами поздовжнього зв'язку.

Структури з елементами поперечного зв'язку. Сутність способу полягає в тому, що кріпильні мікроелементи попередньо встановлюються або утворюються на металевих фітингах, набирається необхідний пакет шарів препрегу КМ, впроваджують в незатверділий КМ загострені кріпильні елементи і потім проводиться сумісне формування деталі із закінцівкою. Конструктивно-технологічне рішення забезпечує перехід до металевого з'єднувального фітингу без операції механічної обробки композиту та без перерізання волокон, а при достатньо великій кількості жорстких на згин кріпильних мікроелементів дозволяє реалізувати з'єднання, що близьке до об'ємного. Важливою перевагою КТР з'єднань з елементами поперечного зв'язку є висока технологічна надійність, оскільки формування з'єднання відбувається при формуванні деталей без будь-якої участі людини і без операцій, що супроводжують традиційні способи установки заклепок, болтів і т.д. [1, с. 39-42].

Найбільш типовими областями застосування з'єднань з елементами поперечного зв'язку є: вузол стикування лонжерону, фланцеве з'єднання одно і тришарових обшивок, обичайки балонів та оболонок, закінцівки тяг і підкосів, з'єднання обшивок, спеціальні анкерні болти та гайки.

Структури з елементами поздовжнього зв'язку. Сутність способу полягає в тому, що на кінцях деталей, що з'єднують, створюють вільні від сполучної речовини ділянки волокон, які після суміщення взаємним проникненням просочують сполучною речовиною і далі піддають нагріванню для затвердіння полімерної матриці. Для реалізації цього способу кінці деталей додатково армують високоміцними жорсткими волокнами, наприклад,

проволокою зі сталі. Основною перевагою з'єднань з елементами поздовжнього зв'язку є збереження механізму роботи компонентів КМ в зоні з'єднання, що дозволяє прогнозувати високі втомні характеристики [1, 44-43].

Найбільш типовими областями застосування з'єднань з елементами поздовжнього зв'язку є: вузол стикування лонжерону, з'єднання стрингерів з бортовою нервюрою, перетин елементів конструкції із переважно однонаправленого композиту (наприклад, полук стрингеру та нервюри). Для виготовлення елементів поперечного та поздовжнього зв'язку найчастіше використовують леговані сталі та алюмінієві сплави. Відомо, що одним із етапів процесу виготовлення виробів з полімерних композиційних матеріалів (ПКМ) є етап формування, під час якого відбувається затвердіння полімерного сполучного в результаті дії підвищених температур протягом певного проміжку часу. Найбільш поширеними є полімерні сполучні на основі епоксидних смол, також застосовують полімерні сполучні на основі фенолоформальдегідних та кремнійорганічних смол [2, 172-178].

Полімерні сполучні на основі епоксидних смол. Епоксидні смоли й багатокомпонентні сполучні на їх основі широко застосовуються як матричні матеріали при виробництві деталей, вузлів та агрегатів літальних апаратів із полімерних композитів. Це пояснюється їхньою високою адгезією до більшості армуючих матеріалів, малою усадкою під час твердіння, досить високою когезійною міцністю в затверділому стані, високою хімічною стійкістю та іншими позитивними властивостями.

Епоксидні смоли – олігомери, що містять у молекулах епоксидні або гліцидилові групи й здатні перетворюватися на полімери просторової (сітчастої) будови. Епоксидні групи можуть перебувати в аліфатичних циклах або ланцюгах, гліцидилові групи – частіше на кінцях ланцюгів. Існує велика кількість епоксидних смол. Найпоширенішими є так звані діанові епоксидні смоли (на основі дифенілпропану або діану). Діанові епоксидні смоли – в'язкі рідини або тверді крихкі речовини від ясно-жовтого до коричневого кольору, які розчиняються в толуолі, ксилолі, ацетоні, сумішах кетонів зі спиртами.

Завдяки високій реакційній здатності епоксидних і гідроксильних груп як твердники епоксидних смол можна використовувати мономерні, олігомерні й полімерні сполуки різних класів і, отже, у широкому діапазоні варіювати режими твердіння (температура, час) і властивості одержуваних тривимірних полімерів. При виробництві полімерних КМ найчастіше застосовуються твердники гарячого твердіння. Як твердники найчастіше застосовуються ароматичні діаміни й поліаміни, їх вміст становить 15...50% від маси смоли. Затвердіння проводять в середньому при температурах 100...180°C протягом 1,5...4 годин. Наприклад, в залежності від типу твердника застосовують наступні режими: 2 години при температурі 80°C та 2 години при температурі 150°C; 5 годин при температурі 125°C та 1 година при температурі 200°C. Для гарячого затвердіння епоксидних смол використовують, наприклад, такі ангідриди дикарбонових кислот: фталевий ангідрид (ФА), малеїновий ангідрид (МА), метилтетрагідрофталевий ангідрид (МТГФА) та ін. Вміст твердника становить 50...100% від маси смоли. Крім зазначених твердників до складу сполучного вводять 0,1...2% каталізаторів твердіння. Затвердіння проводять в середньому при температурах 120...180°C протягом 1,5 – 2,5 годин. Наприклад, в залежності від типу твердника застосовують наступні режими: 2 години при температурі 120°C та 2 години при температурі 150°C; 1 година при температурі 120°C та 2 – 4 години при температурі 260°C. Як твердники для гарячого затвердіння використовують також фенолоформальдегідні (резольні й новолачні) смоли, мочевино- і меламіноформальдегідні смоли (25...75% від маси епоксидної смоли). Затвердіння проводять при температурах 150...210°C протягом від 10 хвилин до 12 годин.

Полімерні сполучні на основі фенолоформальдегідних смол. Фенолоформальдегідні смоли застосовуються як сполучні завдяки добре налагодженому й достатньо простому процесу їх виробництва, низькій собівартості й поєднанню таких цінних властивостей в затверділому стані, як теплостійкість, твердість, хімічна стійкість тощо. Для виробництва ПКМ

використовуються як термореактивні, так і термопластичні смоли. Останні твердіють за допомогою твердників. Смоли використовують у вигляді спиртових розчинів, водних дисперсій і порошків. Через значну крихкість, низьку адгезію до деяких армуючих матеріалів фенолоформальдегідні смоли в чистому вигляді в ПКМ застосовуються рідко, а частіше в композиціях з іншими смолами. Для одержання композитів із високими міцністю, теплостійкістю, стійкістю до дії кислих і лужних середовищ найчастіше застосовуються фенолоформальдегідні смоли в композиції з епоксидними смолами. Затвердіння фенолоформальдегідних смол проводять при температурах 160...200°C.

Сполучні на основі кремнійорганічних смол. Кремнійорганічні смоли (поліорганосилоксани) відрізняються від інших смол високою теплостійкістю й можливістю працювати в широкому інтервалі температур (-100...350°C). Крім цього вони виявляють високу хімічну стійкість до різних органічних розчинників, за винятком ароматичних і хлорованих розчинників. Вони мають низьку стійкість і до мінеральних масел. Смоли мають хороші діелектричні властивості. Адгезія кремнійорганічних сполучних до волокон становить 14,6...18,6 МПа. Однак їхня когезійна міцність відносно невелика, тому механічна міцність кремнійорганічних ПКМ значно нижча за міцність поліефірних, фенолоформальдегідних і епоксидних. Значні тиски формування, тривалий цикл твердіння й висока вартість полімерів обмежують застосування кремнійорганічних сполучних областю електроізоляційних і теплозахисних композитів. У виробництві ПКМ використовують смоли марок К-9, К-31 та ін. Смола К-9 має тривалість затвердіння 50...180 хвилин при температурі 200°C. Таким чином, процес формування полімерного композиту з елементами поперечного або поздовжнього зв'язку відбувається при нагрівання в середньому до температур 120°C - 250°C протягом 1 - 4 годин. Тому необхідно проаналізувати вплив режимів формування ПКМ на властивості легованих сталей та алюмінієвих сплавів із яких виготовляють елементи поперечного або поздовжнього зв'язку.

В ході дослідження проаналізовано механічні властивості за розтягу, стиску, зрізу алюмінієвих сплавів Д16 та В95 після різних режимів термічної обробки (Д16Т, Д16ТН, Д16Т1, Д16Т1Н, В95Т1, В95Т2, В95Т3) при температурах 20°C, 100°C, 125°C, 150°C, 175°C, 200°C [3, с. 168-173, с. 279-281]. Також розглянуто механічні властивості легованих сталей 30ХГСНМА, 40ХН2ВА, 20Х13, 07Х16Н6 при температурах 20°C, 200°C, 250°C, 300°C, 350°C, 400°C [3, с. 396-412].

Проаналізувавши зміну механічних властивостей алюмінієвих сплавів (Д16, В95) та легованих сталей (30ХГСНМА, 40ХН2ВА, 20Х13, 07Х16Н6) при дії високих температур можна зробити наступні висновки:

1) для зразків з дуралюміну Д16 (товщина 2-6 мм) - при температурі 150°C спостерігається зниження межі міцності на 6-12%, межі текучості на 2-12%; при температурі 200°C спостерігається зниження межі міцності на 16-24%, межі текучості на 11-22%, причому більше знеміцнення спостерігається для нагартованих зразків;

2) для зразків з високоміцного сплаву В95 (товщина 6 мм) - при температурі 150°C спостерігається зниження межі міцності на 15-22%, межі текучості на 12-18%; при температурі 200°C спостерігається зниження межі міцності на 36-40%, межі текучості на 30-38%, причому більше знеміцнення спостерігається для термічно оброблених зразків за режимом Т2;

3) для зразків з високоміцного сплаву В95 (товщина 2 мм) - при температурі 150°C спостерігається зниження межі міцності на 22%, межі текучості на 18-22%; при температурі 200°C спостерігається зниження межі міцності на 28%, межі текучості на 45-46%;

4) для зразків зі сталі 20Х13 при температурі 200°C спостерігається зниження межі міцності на 11%, межі текучості на 7%;

5) для зразків зі сталі 40ХН2ВА при температурі 250°C спостерігається зниження межі міцності на 6%, межі текучості на 12%;

6) для зразків зі сталі 30ХГСНМА при температурах 250-300°C не

спостерігається зниження межі міцності, проте знижується ударна в'язкість на 2-8%;

7) для зразків зі сталі 07X16H6 незначне зниження характеристик міцності спостерігається при температурі 450°C - межі міцності на 3%, межі текучості на 5%.

Отже, температури формування полімерного сполучного при виготовленні металокомпозитних гетерогенних структур не призводять до зміни механічних властивостей легованих сталей 30XГСНМА, 07X16H6 та призводять до несуттєвого зниження механічних властивостей сталей 20X13, 40XH2BA. І навпаки механічні властивості алюмінієвих сплавів Д16, В95 суттєво знижуються при температурах формування, особливо при температурах 200-250°C. Таким чином, якщо температури твердіння полімерного сполучного складають 200°C та вище тоді в якості матеріалу для виготовлення елементів поперечного або поздовжнього зв'язку металокомпозитних гетерогенних структур рекомендується використовувати леговані сталі; якщо температури твердіння полімерного сполучного складають до 150°C тоді в якості матеріалу для виготовлення елементів поперечного або поздовжнього зв'язку металокомпозитних гетерогенних структур рекомендується використовувати алюмінієві сплави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Карпов, Я.С. Соединения деталей и агрегатов из композиционных материалов / Я.С. Карпов. – Харьков: Нац. аэрокосм. ун-т «ХАИ», 2006. – 359 с.
2. Конструкционное материаловедение. В 2 кн. Кн. 2: Неметаллы и композиты / В. К. Борисевич, А. Ф. Виноградский, Я. С. Карпов и др. – Харьков : Нац. аэрокосм. ун-т им. Н. Е. Жуковского «ХАИ», 2002. – 342 с.
3. Механіка руйнування і міцність матеріалів: Довідн. Посібник / Під заг. ред. В.В. Панасюка. Т.9: Міцність і довговічність авіаційних матеріалів та елементів конструкцій. – Львів: Вид-во «Сполом», 2007. – 1068 с.

**ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ГОТЕЛЮ IHOT@L**

Положишникова Людмила Олександрівна

к. техн. н, доцент

Яловегін Богдан Вікторович

здобувач СО Магістр

Полтавський університет економіки і торгівлі

м. Полтава, Україна

Анотація. У роботі досліджена проблема упровадження інноваційних технологій у готелі «Ihot@l» (Сонячний берег, Болгарія). Досліджено інновації та їх ефективність на підприємстві харчування готелю; проаналізовано інновації у готелі «Ihot@l», та в анімаційній службі готелю.

Ключові слова: інновація, інноваційні технології, ефективність інноваційних технологій, готель «Ihot@l», упровадження інноваційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Індустрія гостинності – це сфера підприємництва, яка складається з видів сервісу, що спираються на закони гостинності, які характеризують дружелюбністю і щедрістю по відношенню до гостей.

На даний час готельне підприємство надає не лише послуги проживання та харчування, але і великий вибір послуг зв'язку, транспорту, медичне і екскурсійне обслуговування, послуги салонів краси, спортивні послуги тощо. Фактично готельні підприємства в складі індустрії туризму і гостинності виконують головні функції, оскільки створюють і надають споживачам комплексний готельний продукт, у розвитку і просуванні якого приймають участь всі сектори й елементи індустрії туризму та гостинності.

Інноваційні процеси в сучасному світі отримують величезну значимість,

їх ключовим завданням є отримання підприємствами конкурентних переваг і найбільш досконале задоволення попиту споживачів у якісних товарах і послугах.

Сфера послуг в сучасних економічних умовах відіграє важливу роль у задоволенні потреб людей. Суспільство постійно розвивається, з'являються нові потреби. У зв'язку з цим розширюється і сфера послуг, стає більш різноманітною.

Розвиток індустрії гостинності та зростання її ефективності задоволення потреб споживачів безпосередньо пов'язані з інноваціями. Разом з тим, інноваційна діяльність спрямована на вдосконалення сфери послуг, оскільки багато в чому визначає конкурентоспроможність сервісу, що надається підприємством. Сучасна економіка – це складний механізм управління, в якому взаємодіють різні структурні елементи виробничого, комерційного, фінансового та інформаційного характеру, для найкращого функціонування якого необхідні економічні вдосконалення, що враховують інтереси готельної галузі, окремих підприємств та суспільства в цілому.

Інновації у даній сфері сприяють поширенню і підвищенню рівня виробництва туристичного продукту і обслуговування гостей, створенню певного образу готельного обслуговування, з яким гість в іншій країні у комфортній обстановці відчуває себе майже як вдома. Одним з головних сторін діяльності будь-якого підприємства, включаючи і туристично-готельного, в умовах ринку є інноваційна діяльність підприємства, успішна реалізація якої в сучасних умовах вимагає використання новітніх підходів.

Протягом десятків років Болгарія є улюбленим туристичним місцем українців і росіян. Болгарські курорти, добре відомі своїм чудовим кліматом, пропонують гостям хороші готельні умови, низькі ціни й високу якість туристичних послуг. Ось чому можливість повноцінно відпочити, побувати в цікавих екскурсіях приваблює до Болгарії тисячі українських громадян.

Розвиток туризму позитивно вплинув на всі галузі народного господарства Болгарії, у тому числі і на готельний бізнес. У країні з'являється

все більше готельних підприємств, на Болгарію звертають увагу такі готельні гіганти, як Sheraton, Hilton, Kempinski і Radisson. Це призвело до збільшення кількості засобів розміщення у країні і, відповідно зростання конкуренції між ними.

Конкурентоспроможність сучасних готелів визначається багатьма факторами, але інновації сьогодні є одним із заходів, що допомагає залучити значну кількість споживачів та забезпечує ефективну їх діяльність.

Готель «Ihot@l» є компанією з обмеженою відповідальністю, його уставний капітал поділений на долі, які використовуються між власниками у середньому по розміру в бізнесі. Підприємство має статус юридичної особи і має державну реєстрацію, податковий код, номер ПДВ, власний банківський рахунок, діє на підставі статуту, статутний капітал підприємства складається з вартості вкладів його засновників.

Всі види інновацій у сфері ресторанного господарства надають певні переваги як виробникам продукції та послуг ресторанного господарства, так і споживачам. Спостерігаючи тенденції у впровадженні інноваційних підходів до обслуговування споживачів можна відмітити вже впровадженні інновації готелем «Ihot@l»:

- заклад ресторанного господарства, щоб зарекомендувати себе і якісно відрізнятись серед конкурентів, зазвичай робить акцент на розширенні асортименту певного виду продукції, в той же час скорочуючи перелік інших страв і напоїв у меню;
- заклад має привертати гостей розмаїттям музичних супроводів та іншими мистецькими заходами на високому рівні, піднімаючи власний рейтинг і ціни на страви та напої, відповідно до статусу;
- для заохочення гостей неабияке значення має введення системи знижок та спеціальних пропозицій у ціновій політиці, запровадження заходів, що орієнтуються на певний контингент чи час роботи.

Однак готелю «Ihot@l» слід почати застосування сучасних інформаційних нанотехнологій, цифрової оргтехніки. Найважливішими

заходами даного напрямку в сучасному просторі являються інформаційно-комп'ютерні технології, які розроблені для підприємств ресторанного господарства, дозволяють значно спростити, оптимізувати і прискорити цілий ряд рутинних, специфічних для цього бізнесу операцій. Також однією з основних ІТ-інновацій для ресторанного бізнесу є впровадження комплексу web- і телекомунікаційних рішень для взаємодій зі споживачами. Як наслідок, все частіше з'являються послуги доставки додому замовлень, зроблених за телефоном та через мережу Інтернет. Таким чином, пропоную розширити перелік додаткових послуг закладу ресторанного господарства досліджуваного готелю саме за рахунок теплан-інновацій, але з деякими відмінностями від тих, що вже існують на ринку. Пропозиція VIP-послуги для індивідуальних гостей або невеликих груп відвідувачів з проведення теплан-шоу принципово нова на ринку і заклад ресторанного господарства, запропонувавши дану послугу, матиме на ринку безперечні конкурентні переваги.

Ще однією рекомендованою інновацією є використання електронного меню – це можливість працювати на кількох мовах, що особливо важливо для ресторану, який часто обслуговує іноземців, при спілкуванні з якими у офіціантів часто виникають труднощі. Як наслідок, з впровадженням системи Microinvest eMenu Pro ресторан не тільки зекономить на обслуговуючому персоналі, але й підвищить прибутковість, а відвідувачі отримають послугу високої якості, зручний і цікавий процес замовлення і беззаперечно повернуться у заклад знову [1, с. 23].

Технологічні інноваційні процеси представляють собою новітні прогресивні методи обслуговування гостей, інноваційні системи, що забезпечують процес прибирання житлового фонду та нежитлових приміщень, інформаційні новітні системи тощо. Проаналізувавши високотехнологічні новинки автоматизації готелів, можна виділити кілька основних, які є останнім словом техніки і сприяють конкурентній боротьбі. До таких інновацій відносяться: системи інтерактивного телебачення (Interactive TV Systems): класична інтерактивна система зі стандартним набором функцій, IPTV, WiFi,

Energy Management System (Система управління електроенергією), Connectivity Panel (виносна панель аудіо-, відеороз'ємів, медиахаб), RFID (дверний замок з радіочастотною ідентифікацією, при наявності якого гість потрапляє в номер та інші приміщення готелю без ключа), Back-office (Система управління внутрішніми службами готелю).

Для готелю «Ihot@l», необхідно передбачити інновації, які дозволять підприємству мінімізувати витрати на утримання основних фондів (витрати на опалення, водопостачання, електропостачання тощо). 80% проєктів підвищення енергоефективності, що їх реалізують на українських об'єктах нерухомості, вирішують дискретні завдання: зниження споживання електроенергії, здешевлення гарячого водоспоживання, заміщення газу альтернативним паливом тощо [1, с. 20].

Нові енергоефективні рішення для готельного бізнесу стосується таких складових: опалення і гаряче водопостачання, освітлення, вентиляція, кондиціонування, охолодження. Уже звичними для індустрії гостинності стали такі заходи зі зменшення витрат на утримання будівель, як максимальне використання денного світла, заміна ламп розжарювання на енергозберігаючі.

Для готелю «Ihot@l» актуальною стає проблема раціонального проведення та організації дозвілля. Поняття анімації підприємств готельного господарства є узагальненим поняттям для різних форм підприємництва, які спеціалізуються на ринку послуг, пов'язаних з прийомом та обслуговуванням гостей. Це індустрія гостинності, що складається з таких видів обслуговування, які спираються на принципи гостинності, що характеризуються щедрістю та дружелюбністю по відношенню до гостей.

Основне завдання готелю, як соціального інституту, полягає в розвитку соціальної активності і творчого потенціалу особистості, організації різноманітних форм дозвілля і відпочинку, створення умов повної самореалізації в сфері дозвілля.

На сьогодні існує необхідність удосконалювання діяльності культурно-дозвільного центру по організації дозвілля підприємства готельних

господарств. Ця тенденція повинна йти активно в усіх напрямках удосконалювання господарського механізму, розробки концепцій установ культури в нових умовах, підходах до моделі і професії організатора дозвілля гостей, змісту діяльності, плануванні і керування установ сфери дозвілля.

Моєю рекомендацією для готелю «Ihot@l» є підвищення якості послуг СПА-центру, що спрямовані на оздоровлення та зняття стресу відпочиваючих у готелі гостей. Із цією метою пропонується відвідати сауну, скористатись широким переліком процедур, у тому числі – флоат-камери, дія якої дозволить швидко відновити сили і отримати приплив енергії.

Висновки. Отже, інноваційні технології – це запорука забезпечення конкурентоспроможності готелю «Ihot@l». У публікації розглянуті інноваційні технології, упровадження яких дозволить знизити витрати підприємства та забезпечити високий рівень завантаження і, відповідно, стабільний рівень прибутків. Серед запропонованих інновацій було детально розглянуто використання біокамінів, які дозволять скоротити витрати на опалення номерів та громадських зон на 30%. Також запропонована можливість упровадження системи Microinvest eMenu Pro у закладі харчування при готелі, яка не лише зекономить на обслуговуючому персоналі, але й підвищить прибутковість та забезпечить базу постійних гостей. В анімаційній службі готелю, що призначена для організації дозвілля та відпочинку гостей, запропоновано покращити СПА із використанням новітніх методів масажу та інноваційних послуг.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Інновації в ресторанному бізнесі [Електронний ресурс].– URL: https://knowledge.allbest.ru/management/3c0b65635a3ac69b5d43a89521306c27_0.html(дата звернення: 29.09.2019).
2. Донець А.А. Методичний підхід до діагностики конкурентоспроможності готельних підприємств / А.А. Донець // Європейський вектор економічного розвитку. — 2014. — № 1 (16). — С. 58—64.

3. Карпенко В.Д. Шляхи підвищення конкурентоспроможності закладів ресторанного господарства споживчої кооперації в ринкових умовах // Актуальні проблеми та перспективи розвитку харчових виробництв, готельно-ресторанного та туристичного бізнесу: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 45-річчю від дня заснування факультету ХТГРТБ, (м. Полтава, 20–21 листопада 2019 р.). – Полтава : ПУЕТ, 2019. – 126 с. – С.67-68.

4. Мазур С. А. Прилуцький А. М. Стан та перспективи розвитку готельно-ресторанної справи в Україні / електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=6881>

5. Кобяк М.В. Инновация – главное конкурентное преимущество // Пять звезд, № 9. 2012. – с. 13-19.

ІНФОРМАЦІЯ ЯК ЗЛОЧИН

Соловйова Вікторія Володимирівна

к.е.н., доцент

Державний Університет Економіки і Технологій

м. Кривий Ріг, Україна

Середа Владислав Олександрович

студент

Державний Університет Економіки і Технологій

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація: В даній статті описується, як інформація впливає на людей сьогодні. Чому кожна людина піддається злому, викраденню інформації. Зображено статистику нападу хакерів.

Ключові слова: інформація, цифрова інформація, комп'ютерні злочини, інформаційна безпека

Проблема забезпечення інформаційної безпеки актуальна відтоді, як стали обмінюватися інформацією, накопичувати її й зберігати. З часом виникла необхідність надійного збереження найважливіших досягнень людства із метою передачі їх нащадкам.

Аналогічно виникла необхідність обміну конфіденційної інформацією і найнадійнішою її. У суспільстві проблема інформаційної безпеки особливо актуальна, оскільки інформація є частиною життя сучасного суспільства. Розвиток сучасного суспільства визначається тими інформаційними процесами, що у ньому протікають.

Швидкий розвиток інформаційних технологій вносять помітні зміни у життя суспільства. Інформація стала товаром, що можна придбати, продати, обміняти. У цьому вартість інформації часто в багато разів перевершує вартість апаратних коштів, у яких зберігається.

Від ступеня безпеки інформаційних технологій залежить добробут, а де й життя багатьох. Із початком масового застосування комп'ютерів, проблема

інформаційної безпеки придбала особливої гостроти. З одного боку, комп'ютери стали носіями інформації та, як наслідок, однією з каналів її отримання як санкціонованого, і несанкціонованого. З іншого боку, комп'ютери як і будь-який технічний механізм піддаються збоїв і помилкам, які можуть призвести до втрати інформації.

Під інформаційною безпекою розуміється захищеність інформації від випадкового чи навмисного втручання, завдає збитки її власникам чи користувачам.

З підвищенням значимості та найвищої цінності інформації, відповідно росте і важливість її. З одного боку, інформація стала товаром, і його втрата чи невчасне розкриття завдає матеріальні збитки. З іншого боку, інформація - це сигнали управління процесами у суспільстві, у техніці, а несанкціоноване втручання у процеси управління можуть призвести до катастрофічних наслідків.

Несанкціонований доступ здійснюється, зазвичай, з допомогою чужого імені, зміною фізичних адрес технічних пристроїв, використанням інформації, що залишилася після оголошення рішення завдань, модифікацією програмного і інформаційного забезпечення, розкраданням носія інформації, установкою апаратури запису, що підключається до каналів передачі. Кількість інцидентів у I кварталі 2021 року порівняно з аналогічним періодом 2020 року збільшилася на 17%, а щодо IV кварталу 2020 року приріст склав 1,2%.

На організації було спрямовано 88% атак. Найчастіше зловмисники атакували держустанови, промислові компанії та організації у сфері науки та освіти. Основним мотивом в атаках як у організації, і на приватних осіб залишається отримання даних.

Головними цілями зловмисників є персональні та облікові дані, а при атаках на організації до них додається ще й комерційна таємниця. На Рис 1. Зображено зведену статистику кількості атак на державні установи.

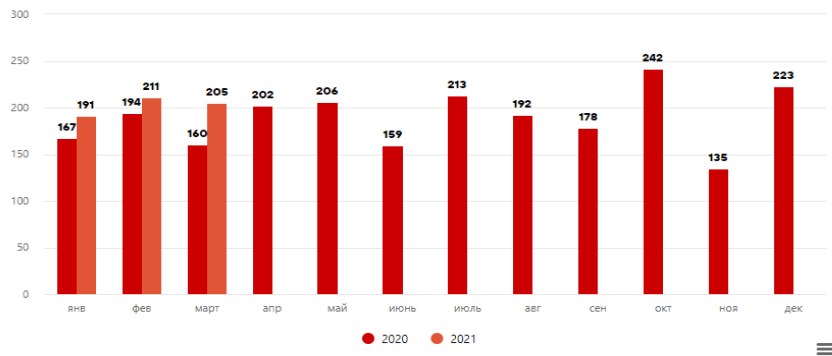

Рис 1. Зведена статистика кількості атак на державні установи.

Хакер, «комп'ютерний пірат», - обличчя, яке скоює систематичні несанкціоновані доступи в комп'ютерні системи та мережі із єдиною метою розваги, шахрайства чи заподіяння шкоди (зокрема і шляхом поширення вірусів). З одного боку «хакер» - людина, який чудово знає комп'ютер та пише хороші програми, з другого, - незаконно здатний проникати в комп'ютерні системи для одержання інформації.

Комп'ютерний вірус - це спеціально написана програма, яка може «приписати» себе на інших програмах (тобто. «заражати» їх), розмножуватися й породжуватиме нові віруси до виконання різних небажаних дій за комп'ютером.

Щоб вирішити проблеми захисту в мережах, перш за все потрібно уточнити можливі причини збоїв і порушень, здатні призвести до знищення чи небажаної модифікації даних, шифрування даних.

До них, зокрема, ставляться:

1. збої обладнання (кабельної системи, електроживлення, дискових систем, систем архівації даних, роботи серверів, робочих станцій, мережевих карток тощо);
2. втрати інформації через некоректну роботу ПЗ
3. зараження системи комп'ютерними вірусами;
4. збитки, заподіяні організації несанкціонованим копіюванням, знищенням чи підробкою інформації, доступом сторонніх осіб до конфіденційних даних;

Шифрування – це процес кодування інформації з метою запобігання несанкціонованому доступу. У разі крадіжки або витоку зашифровані дані будуть недоступні для прочитання без відповідного ключа.

Більшість користувачів не знають, що багато інформації вже захищається за допомогою технології шифрування. Наприклад, онлайн-магазини та Інтернет-банкінг не працювали б без гарного шифрування. Шифрування призначене для захисту засобів та особистої інформації. У корпоративному середовищі шифрування слід використовуватиме захисту інтелектуальної власності та інноваційних розробок компанії.

Відповідно до проведених досліджень шифрування - це спосіб зміни повідомлення або іншого документа, що забезпечує спотворення (приховування) його вмісту. (Кодування - це перетворення звичайного, зрозумілого, тексту в код. При цьому мається на увазі, що існує взаємно однозначна відповідність між символами тексту (даних, чисел, слів) і символного коду - в цьому принципова відмінність кодування від шифрування. Часто кодування та шифрування вважають одним і тим же, забуваючи про те, що для відновлення закодованого повідомлення, достатньо знати правило підстановки (заміни) Для відновлення ж зашифрованого повідомлення крім знання правил шифрування, потрібний і ключ до шифру. Знання ключа дає можливість прочитання секретного повідомлення (втім, як ви побачите нижче, далеко не завжди незнання ключа гарантує те, що повідомлення не зможе прочитати стороння людина). Шифрувати можна як текст, а й різні комп'ютерні файли – від файлів баз даних і текстових процесорів до файлів зображень. У зв'язку з бурхливим процесом розвитку науково-технічної революції сформувався новий вид суспільних відносин – інформаційні. Інформаційні відносини стали новим об'єктом, а інформація – новим предметом злочинного посягання. Неминучим наслідком появи нових суспільних відносин стали правопорушення у сфері комп'ютерної інформації, у тому числі і у формі злочинів, які становлять реальну загрозу для нормального розвитку та перебігу суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Victoria Solovieva, Sergiy Tkalichenko, Valentyna Khotskina. Cybercrime: the comparative analysis of the modern information space // International scientific journal «computer systems and information technologies», 2021, No 1 56-62 DOI: 10.31891/CSIT-2021-3-8
2. Victoria Solovieva, Sergiy Tkalichenko, Valentyna Khotskina¹, Zhanna Tsymbal, and Olena Burunova. Modern Structural Level and Dynamics of Crimes with The Use of Computers, Automation Systems, Computer Networks and Electric Connection Systems. SHS Web of Conferences 100, 01014 (2021)

СТАН ПРОФЕСІЙНОЇ ЗАХВОРЮВАНOSTІ В УКРАЇНІ

Трус Олександр Миколайович,
к.с.-г.н., доцент, доцент кафедри
прикладної інженерії та охорони праці
Уманський національний університет садівництва
м. Умань, Україна

Анотація: Проаналізовано рівень професійної захворюваності на виробництві в Україні впродовж 2016–2020 рр. Встановлено, що кількість потерпілих від випадків хронічного професійного захворювання (отруєння) на виробництві протягом останніх п'яти років залишається високою. Найбільше професійних захворювань сталося в галузі добувної промисловості і розробленні кар'єрів.

Ключові слова: виробнича діяльність, хронічне профзахворювання, гостре профзахворювання, галузь економіки підприємств, безпека праці.

Професійне захворювання, як і будь-яка хвороба, пов'язана з певною професією чи виробництвом. Такі захворювання виникають внаслідок різноманітних біологічних, хімічних, фізичних та психологічних факторів, які присутні в робочому середовищі або зустрічаються іншим чином під час трудової діяльності [1, 2]. Науково-технічний прогрес, докорінно змінюючи характер праці, породжує нові фактори виробничого середовища, які несприятливо впливають на працюючих. У зв'язку з цим професійна захворюваність є однією з проблемних сфер на підприємствах України [3].

На будь-якому підприємстві, в організації чи установі, де працює людина, завжди знайдеться загроза захворювання, причиною якого є умови праці. Ступінь цієї загрози залежить від особливостей праці, профілю підприємства, рівня захищеності робочих місць та інших причин [4, 5]. Тому, виявлення професійних захворювань сприяє підвищенню безпеки і гігієни праці та

підвищує обізнаність про шкідливі наслідки праці.

Порівняльний аналіз хронічних/гострих професійних захворювань (отруєнь) на підприємствах України проводили за офіційними даними робочих органів виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України [6].

Дослідження динаміки рівня професійної захворюваності в Україні, впродовж 2016–2020 рр., свідчать про те, що кількість випадків хронічних професійних захворювань (отруєнь) на виробництві за даними актів П–4 [6] залишається на високому рівні (рис. 1).

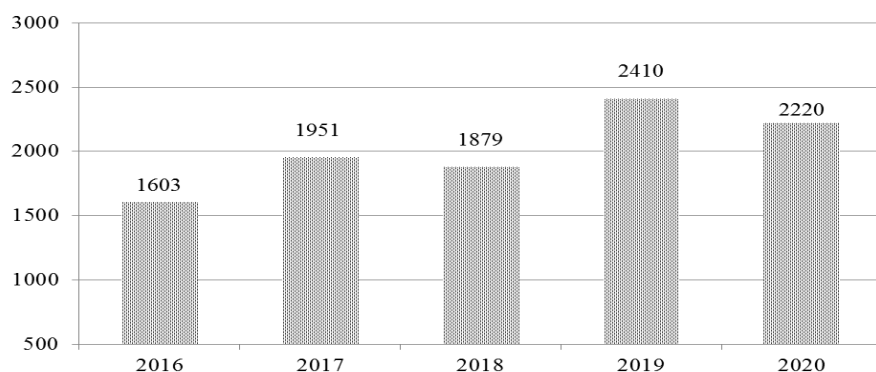

Рис. 1. Динаміка кількості випадків хронічних професійних захворювань (отруєнь) на виробництві в Україні за 2016–2020 рр. [6]

Із рисунку 1 видно, що кількість потерпілих від випадків хронічних професійних захворювань (отруєнь) на виробництві в 2017 році порівняно з 2016 роком, збільшилася на 348 осіб, або на 21,7 %. В 2018 році порівняно з 2019 роком кількість хронічних професійних захворювань (отруєнь) зменшилась на 72 випадки, або 3,7 %. В 2020 році кількість хронічних професійних захворювань (отруєнь) у порівнянні з 2016 роком збільшилась на 617 випадків, або на 38,5 %. Найбільший рівень професійної захворюваності на виробництві в Україні спостерігався у 2019 році – 2410 випадків, що в 1,5 раза більше за їх кількість у 2016 році.

За 2020 рік до робочих органів виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України надійшло та зареєстровано 2242 повідомлення про хронічні професійні захворювання (отруєння), що менше на 6,8 % порівняно з 2019 роком. Значне зростання кількості повідомлень про хронічні професійні захворювання (отруєння) відбулося у: Запорізькій області – у 1,6 раза та

Донецькій області – на 21,2 %. Зменшення кількості повідомлень про хронічні професійні захворювання (отруєння) спостерігалось в Львівській області, Дніпропетровській, Сумській, Кіровоградській та Волинській областях.

Для наочності відобразимо розподіл кількості випадків хронічних професійних захворювань (отруєнь) на виробництві по регіонах України в таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл хронічних професійних захворювань (отруєнь) по регіонах України за 2016–2020 рр. [6]

Регіони	2016	2017	2018	2019	2020
м. Київ	6	9	11	2	4
Вінницька область	6	5	4	3	2
Волинська область	89	50	69	86	64
Дніпропетровська область	720	674	811	1015	926
Донецька область	156	319	316	382	463
Житомирська область	16	13	18	15	12
Запорізька область	43	47	44	76	112
Кіровоградська область	64	74	77	187	141
Луганська область	48	31	68	91	84
Львівська область	358	595	347	436	359
Сумська область	34	47	45	66	13
Харківська область	41	51	46	26	29
Черкаська область	7	9	4	8	1
Інші регіони	15	27	19	17	10

Значне збільшення рівня кількості потерпілих від хронічних професійних захворювань (отруєнь) на виробництві в 2020 році порівняно з 2016 роком, відбулося в: Донецькій області – на 307 випадків, або у 2,9 раза, Дніпропетровській області – на 206 випадків, або 28,6 %, Кіровоградській області – на 77 випадків, або у 2,2 раза, Запорізькій області – на 69 випадків, або у 2,6 раза, Луганській області – на 36 випадків, або у 1,7 раза. В 2019 році було зареєстровано найбільшу кількість хронічних професійних захворювань (отруєнь) в Дніпропетровській області – 1015 випадків.

Зменшення кількості потерпілих від хронічних професійних захворювань (отруєнь) на виробництві відмічається в: Волинській області – на 25 випадків,

або 28,1 %, Сумській області – на 21 випадок, або у 2,6 рази, Харківській області – на 12 випадків, або 29,3 %, Черкаській області – на шість випадків, або у 6 разів, Вінницькій області – на чотири випадки, або у 3 рази, Житомирській області – на чотири випадки, або 25 % та м. Києві – на два випадки, або 33,3 %.

Кількість потерпілих осіб, які отримали хронічні професійні захворювання (отруєння) у цих областях, у середньому складає 78,7 % від загальної кількості потерпілих по Україні, які мають профзахворювання за відповідний період досліджень.

Найбільш травмонебезпечними регіонами України за кількістю потерпілих від хронічних професійних захворювань (отруєнь) на виробництві, в середньому за 2016–2020 рр., є Дніпропетровська область (43,1 %), Львівська область (21,1 %), Донецька область (15,9 %), Кіровоградська область (5,2 %), Волинська область (3,6 %), Луганська область (3,2 %), Запорізька область (3,1 %), Сумська (2 %) та Харківська (2 %) області. Кількість потерпілих осіб, які отримали профзахворювання у цих областях складає 97,5 % від загальної кількості по Україні (рис. 2).

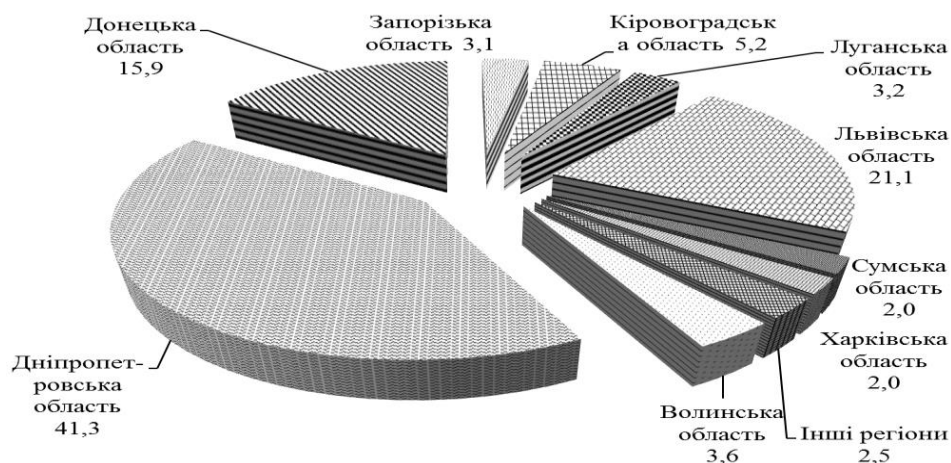

Рис. 2. Розподіл найбільш травмонебезпечних регіонів України за кількістю хронічних професійних захворювань (отруєнь) за 2016–2020 рр., % від загальної кількості по Україні

Аналіз професійних захворювань на виробництві є одним із основних і необхідних шляхів розробки механізмів профілактики та їх запобігання на тому

чи іншому виробничому об'єкті або на виробництві в цілому. Відповідно з соціально-економічною ситуацією в Україні, розподіл кількості професійних захворювань тісно пов'язаний із станом окремих галузей економіки підприємств (табл. 2).

Збільшення кількості хронічних професійних захворювань (отруєнь) у 2020 році порівняно з 2016 роком, спостерігається на підприємствах таких галузей економіки підприємств, як: добувна промисловість і розроблення кар'єрів – на 602 випадки, або у 1,5 раза, металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування – на 37 випадків, або у 1,5 раза, будівництво – на 27 випадків, інші види переробної промисловості, ремонт і монтаж машин і устаткування – на 15 випадків, або у 1,4 раза, виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення – на один випадок, або 3,2 %.

Таблиця 2

Розподіл хронічних професійних захворювань (отруєнь) за галузями економіки підприємств України за 2017–2020 рр. [6]

Галузі економіки	2016	2017	2018	2019	2020
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	1311	1612	1580	2038	1913
Виробництво машин і устаткування	67	97	98	98	50
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	68	65	57	79	105
Інші види переробної промисловості, ремонт і монтаж машин і устаткування	33	38	33	43	48
Охорона здоров'я	29	29	–	–	–
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	31	25	23	55	32
Будівництво	–	–	22	31	27
Інші галузі	64	85	66	66	45

Зменшення кількості потерпілих від хронічних професійних захворювань (отруєнь) на виробництві відмічається в таких галузях економіки як: охорона здоров'я – на 29 випадків, інші галузі – на 19 випадок, або 29,7 % та виробництво машин і устаткування – на 17 випадків, або 25,4 %.

Розподіл найбільш травмонебезпечних галузей економіки підприємств України за кількістю потерпілих від хронічних професійних захворювань (отруєнь) показано на рисунку 3.

До найбільш травмонебезпечних галузей економіки підприємств України за кількістю хронічних професійних захворювань (отруєнь), у середньому за 2016–2020 рр., відносяться: добувна промисловість і розроблення кар'єрів (83,8 %), виробництво машин і устаткування (4,1 %), металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування (3,7 %), інші види переробної промисловості, ремонт і монтаж машин і устаткування (1,9 %), виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення (1,6 %), охорона здоров'я та будівництво (по 0,7 % відповідно). Кількість потерпілих осіб, які отримали профзахворювання у цих галузях економіки складає 96,7 % від загальної кількості по Україні.

Рис. 3. Розподіл найбільш травмонебезпечних галузей економіки підприємств України за кількістю хронічних професійних захворювань (отруєнь) за 2016–2020 рр., % від загальної кількості по Україні

Основними обставинами, внаслідок яких виникли хронічні професійні захворювання (отруєння) були: недосконалість технологічного процесу – 24,5 %, недосконалість механізмів та робочого інструменту – 18,7 % та невикористання засобів індивідуального захисту – 11,6 % від їх загальної

кількості.

У структурі професійних захворювань перше місце належить хворобам органів дихання – 40, 2% від загальної кількості діагнозів по Україні. На другому місці – захворювання опорно-рухового апарату (радикулопатії, остеохондрози, артрити, артрози) – 27,7 %. Третє місце за хворобами слуху – 17,4 %, четверте за вібраційною хворобою – 6,6 %.

Висновки. Аналіз професійної захворюваності по регіонах і за галузями економіки підприємств в Україні свідчить, що найбільш травмонебезпечними регіонами України за кількістю випадків хронічного професійного захворювання (отруєння) є Дніпропетровська область, Львівська, Донецька, Кіровоградська, Волинська, Луганська, Запорізька, Сумська та Харківська області, що складає 97,5 % від загальної кількості потерпілих. Встановлено, що найбільш травмонебезпечною галуззю економіки підприємств України за кількістю хронічних професійних захворювань (отруєнь) на виробництві залишається добувна промисловість і розроблення кар'єрів – 83,8 %. Значна кількість хронічних профзахворювань зареєстрована у таких галузях економіки, як: виробництво машин і устаткування; металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування; інші види переробної промисловості, ремонт і монтаж машин і устаткування; виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення; охорона здоров'я та будівництво.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Somayeh D., Khosro S. H., Sharareh R. N. K., Narges Sh. H., Zeinab M., Reza S. Occupational disease registries – characteristics and experiences. *Acta informatica medica*. 2017. Vol. 25(2). P. 136–140.
2. Трюхан О. А. Профілактика професійних захворювань : теоретичний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 4. С. 66–69.
3. Гордійчук Л. М. Аспекти виробничого травматизму та професійна

захворюваність. Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С. З. Гжицького. 2017. № 76. Т. 19. С. 136–138.

4. Piňosova M., Andrejiova M., Badida M., Moravec M. Occupational disease as the bane of workers' lives: a chronological review of the literature and study of Its development in Slovakia. Part 1. *International journal of environmental research and public health*. 2021. Vol. 18. P. 1–29.

5. Yaoqin L, Huan Ya., Lijiang Z., Jiwen L. A comparative study on the prediction of occupational diseases in China with hybrid algorithm combing models. *Computational and mathematical methods in medicine*. 2019. P. 1–10.

6. Фонд соціального страхування України. URL : <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/category/919872>.

УДК 688.359

ГЕНЕРИРОВАНИЕ ОДИНАРНЫХ ДЕКОРАТИВНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ НА ДЕТАЛЯХ КОЖГАЛАНТЕРЕЙНЫХ ИЗДЕЛИЙ

Чупринка Виктор Иванович

д.т.н., профессор

Чупринка Наталия Викторовна

к.т.н., ассистент

Грикун Дмитрий Викторович

Василенко Алексей Леонидович

аспиранты

Киевский национальный университет технологий и дизайна

г. Киев, Украина

Аннотация. В работе предложены параметрические модели декоративных элементов в виде цветов с лепестками разной геометрической формы.

Эти декоративные элементы могут быть использованы как шаблон для нанесения фигурных отверстий на деталях кожгалантерейных изделий для увеличения привлекательности этих изделий. Разработанные параметрические модели декоративных элементов были реализованы в программный продукт для генерирования одинарных декоративных элементов на деталях кожгалантерейных изделий.

Ключевые слова: декоративные элементы, кожгалантерейные изделия, параметрическая модель, лепесток

Рассмотрим одинарные декоративные элементы, которые имеют форму цветка с лепестками в виде: треугольника, трапеции, прямоугольника, ромба и капли, левой дуги круга, правой дуги круга, двух дуг круга. Примеры одинарных декоративных элементов в виде цветов представлены на рис. 1.

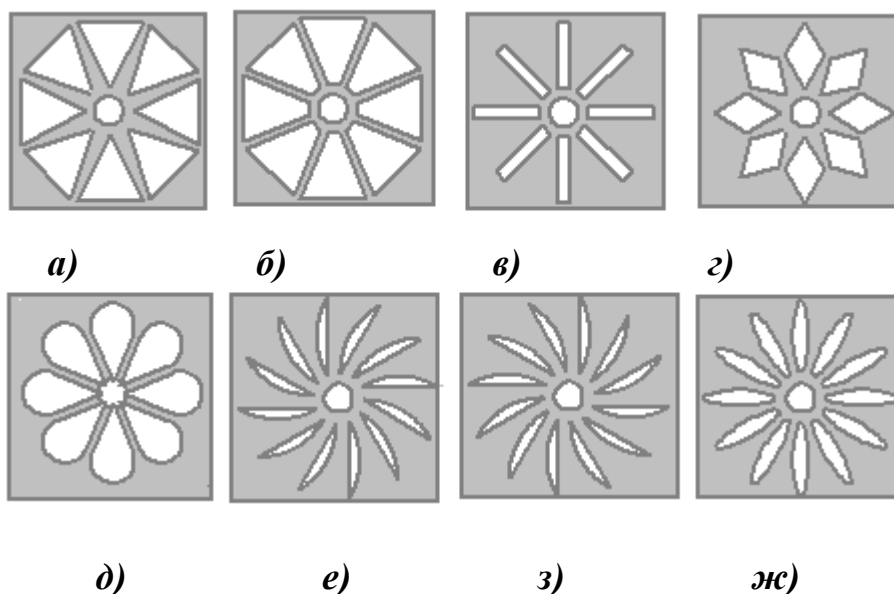

Рис. 1. Виды одинарных декоративных элементов

а) цветок с лепестками в виде треугольника; б) цветок с лепестками в виде трапеции; в) цветок с лепестками в виде прямоугольника; г) цветок с лепестками в виде ромба; д) цветок с лепестками в виде капли; е) цветок с лепестками в виде левой дуги круга; з) цветок с лепестками в виде правой дуги круга; ж) цветок с лепестками в виде двух дуг круга.

Имея координаты центров одинарных декоративных элементов и описанные вокруг них радиусы кругов, можно перейти к генерированию параметрической модели для базового декоративного элемента одного из пяти предложенных вариантов. Для этого вокруг базового декоративного элемента опишем верный многоугольник. Количество сторон этого многоугольника определяется количеством лепестков базового декоративного элемента (рис.2.а). Более подробно рассмотрим закрашенный фрагмент декоративного элемента (рис. 2.б).

Пусть $OQ_1=OQ_2=R$. Тогда кут $\psi=\pi/N$, де N - количество лепестков у базового декоративного элемента и $a=|Q_1Q_2|=2 \cdot R \cdot \sin \psi$,

$$Q_1(X_{q1}, Y_{q1})=(R \cdot \cos \psi, -R \cdot \sin \psi) \text{ та } Q_2(X_{q2}, Y_{q2})=(R \cdot \cos \psi, R \cdot \sin \psi),$$

$$E_1(X_{e1}, Y_{e1})=(R \cdot \cos \psi, -R \cdot \sin \psi + \Delta_3) \text{ та } E_2(X_{e2}, Y_{e2})=(R \cdot \cos \psi, R \cdot \sin \psi - \Delta_3),$$

$$E(X_e, Y_e)=((X_{e1}+X_{e2})/2, (Y_{e1}+Y_{e2})/2)=(R \cdot \cos \psi, 0), O_1(X_{o1}, Y_{o1})=(\Delta_3 \cdot \operatorname{tg} \psi, 0).$$

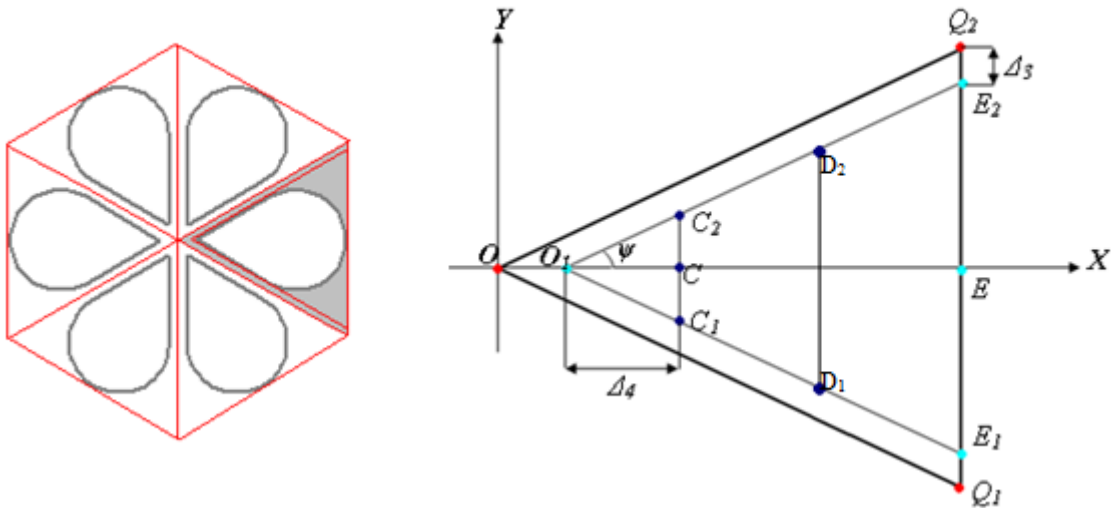

Рис. 2. Узловые точки, определяющие параметры одинарного декоративного элемента

Из подобия ΔOQ_1Q_2 и $\Delta O_1C_1C_2$ легко определить координаты $C_1(X_{c1}, Y_{c1})$, $C_2(X_{c2}, Y_{c2})$, $C(X_c, Y_c)$, $D_1(X_{d1}, Y_{d1})$ та $D_2(X_{d2}, Y_{d2})$:

$$C_1(X_{c1}, Y_{c1}) = ((2 \cdot \Delta_3 \cdot R \cdot \cos \psi + \Delta_4 \cdot a) / a, -\Delta_4 \cdot \operatorname{tg} \psi);$$

$$C_2(X_{c2}, Y_{c2}) = ((2 \cdot \Delta_3 \cdot R \cdot \cos \psi + \Delta_4 \cdot a) / a, \Delta_4 \cdot \operatorname{tg} \psi);$$

$$C(X_c, Y_c) = ((X_{c1} + X_{c2}) / 2, (Y_{c1} + Y_{c2}) / 2) = ((2 \cdot \Delta_3 \cdot R \cdot \cos \psi + \Delta_4 \cdot a) / a, 0);$$

$$D_1(X_{d1}, Y_{d1}) = ((X_{c1} + X_{e1}) / 2, (Y_{c1} + Y_{e1}) / 2) =$$

$$= (((2 \cdot \Delta_3 \cdot R \cdot \cos \psi + \Delta_4 \cdot a) / a + R \cdot \cos \psi) / 2, (-\Delta_4 \cdot \operatorname{tg} \psi - R \cdot \sin \psi + \Delta_3) / 2);$$

$$D_2(X_{d2}, Y_{d2}) = ((X_{c2} + X_{e2}) / 2, (Y_{c2} + Y_{e2}) / 2) =$$

$$= (((2 \cdot \Delta_3 \cdot R \cdot \cos \psi + \Delta_4 \cdot a) / a + R \cdot \cos \psi) / 2, (\Delta_4 \cdot \operatorname{tg} \psi + R \cdot \sin \psi - \Delta_3) / 2)$$

Лепестки будем представлять в виде многоугольников из необходимой точностью аппроксимации ϵ . Тогда лепесток будет однозначно определяться координатами вершин аппроксимирующего многоугольника. Отсюда очевидно, что для получения параметрической модели лепестка необходимо получить зависимости координат вершин аппроксимирующего многоугольника от параметров лепестка. Как видно из рис. 3. треугольный лепесток описывается $\Delta O_1E_1E_2$, трапецидальный лепесток описывается четырехугольником $C_1E_1E_2C_2$, прямоугольный лепесток описывается четырехугольником $C_1D_1D_2C_2$, ромбовидный лепесток описывается четырехугольником CD_1ED_2 . Так как координаты всех этих вершин известны, то параметрическую модель одного

лепестка представленных на рис. 3.а-г легко воспроизвести (таблицы 1-4), где $a=2 \cdot R \cdot \sin \psi$:

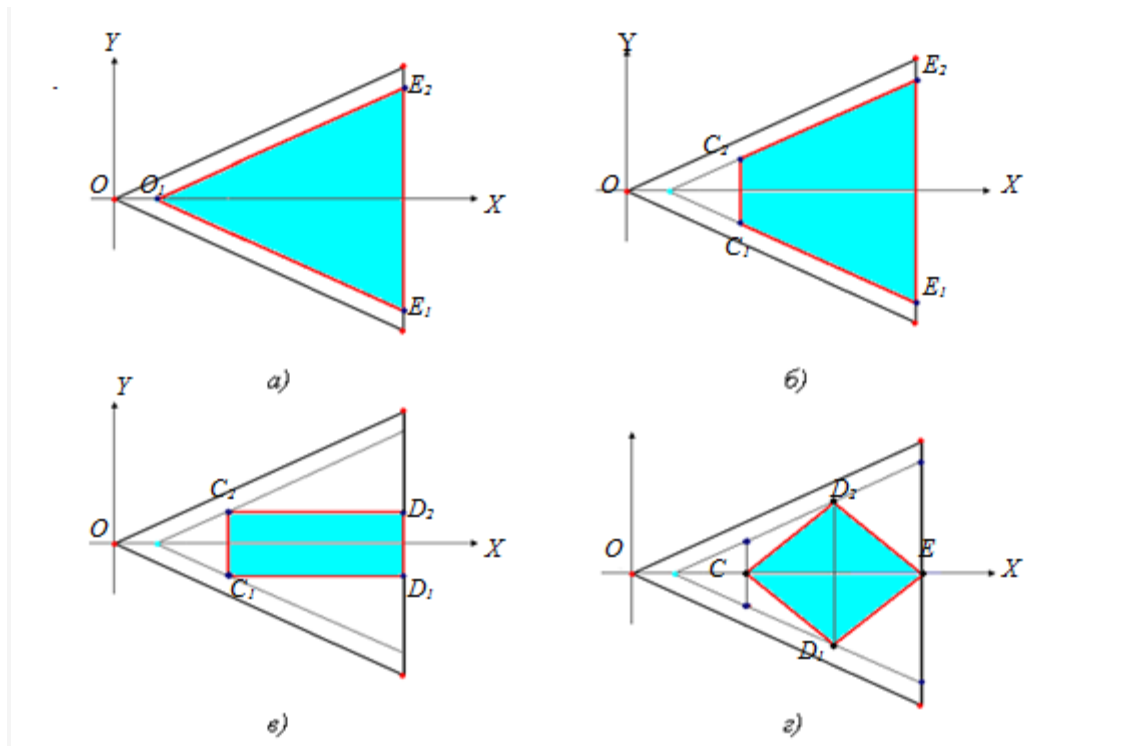

Рис. 3. Проектирование лепестков разной формы для декоративного элемента

Таблица 1

Параметрическая модель лепестка треугольной формы

$N n/n$	Xr	Yr
1	$\Delta_3 \cdot \operatorname{tg} \psi$	0
2	$R \cdot \cos \psi$	$-R \cdot \sin \psi + \Delta_3$
3	$R \cdot \cos \psi$	$R \cdot \sin \psi - \Delta_3$
4	$\Delta_3 \cdot \operatorname{tg} \psi$	0

Таблица 2

Параметрическая модель лепестка трапецидальной формы

$N n/n$	Xr	Yr
1	$(2 \cdot \Delta_3 \cdot R \cdot \cos \psi + \Delta_4 \cdot a) / a$	$-\Delta_4 \cdot \operatorname{tg} \psi$
2	$R \cdot \cos \psi$	$-R \cdot \sin \psi + \Delta_3$
3	$R \cdot \cos \psi$	$R \cdot \sin \psi - \Delta_3$
4	$(2 \cdot \Delta_3 \cdot R \cdot \cos \psi + \Delta_4 \cdot a) / a$	$\Delta_4 \cdot \operatorname{tg} \psi$
5	$(2 \cdot \Delta_3 \cdot R \cdot \cos \psi + \Delta_4 \cdot a) / a$	$-\Delta_4 \cdot \operatorname{tg} \psi$

Параметрическая модель лепестка прямоугольной формы

$N n/n$	Xr	Yr
1	$(2 \cdot \Delta_3 \cdot R \cdot \cos \psi + \Delta_4 \cdot a) / a$	$-\Delta_4 \cdot \operatorname{tg} \psi$
2	$R \cdot \cos \psi$	$-\Delta_4 \cdot \operatorname{tg} \psi$
3	$R \cdot \cos \psi$	$\Delta_4 \cdot \operatorname{tg} \psi$
4	$(2 \cdot \Delta_3 \cdot R \cdot \cos \psi + \Delta_4 \cdot a) / a$	$\Delta_4 \cdot \operatorname{tg} \psi$
5	$(2 \cdot \Delta_3 \cdot R \cdot \cos \psi + \Delta_4 \cdot a) / a$	$-\Delta_4 \cdot \operatorname{tg} \psi$

Параметрическая модель лепестка ромбовидной формы

$N n/n$	Xr	Yr
1	$(2 \cdot \Delta_3 \cdot R \cdot \cos \psi + \Delta_4 \cdot a) / a$	0
2	$((2 \cdot \Delta_3 \cdot R \cdot \cos \psi + \Delta_4 \cdot a) / a + R \cdot \cos \psi) / 2$	$(-\Delta_4 \cdot \operatorname{tg} \psi - R \cdot \sin \psi + \Delta_3) / 2$
3	$R \cdot \cos \psi$	0
4	$((2 \cdot \Delta_3 \cdot R \cdot \cos \psi + \Delta_4 \cdot a) / a + R \cdot \cos \psi) / 2$	$(\Delta_4 \cdot \operatorname{tg} \psi + R \cdot \sin \psi - \Delta_3) / 2$
5	$(2 \cdot \Delta_3 \cdot R \cdot \cos \psi + \Delta_4 \cdot a) / a$	0

Отдельно остановимся на генерировании лепестка декоративного элемента в виде капли (рис.4).

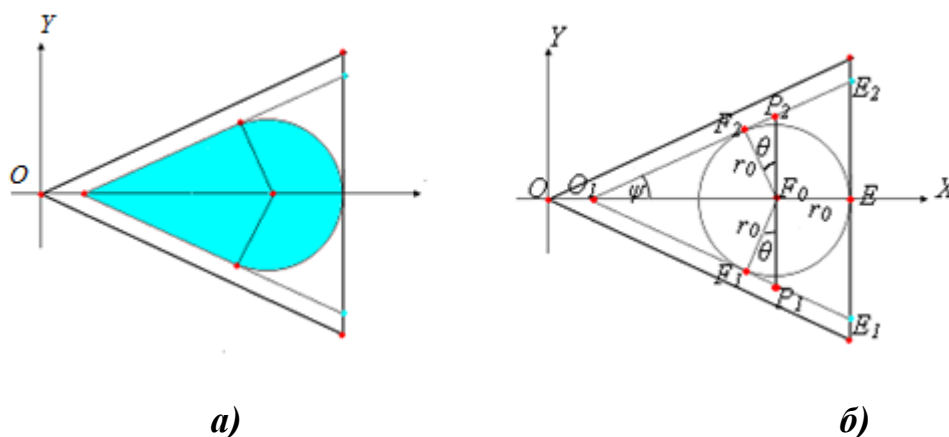

Рис. 4. Проектирование лепестков в виде капли

Для получения параметрической модели лепестка декоративного элемента в виде капли необходимо иметь координаты центра $F_0(Xf_0, Yf_0)$ дуги F_1PF_2 , радиус дуги r_0 , начальный ω_1 и конечный ω_2 углы дуги.

Тогда $\theta = \psi = \pi/N$, то $\omega_1 = -\pi/2 - \psi$ и $\omega_2 = \pi/2 + \psi$. Очевидно из рис.4.б, что центр искомой дуги имеет следующие координаты:

$$F_0(Xf_0, Yf_0) = (Xe - r_0, 0) = (R \cdot \cos \psi - r_0, 0).$$

Площадь треугольника $E_1O_1E_2$ $S=|O_1E| \cdot |E_1E|/2$. Так как $|E_1E|=R$ и $|O_1E|=R \cdot \sin 2\psi$, то $S=R^2 \cdot \sin 2\psi$. С другой стороны площадь треугольника $E_1O_1E_2$ равна $S=p \cdot r_0$.

Так как $p=(R+R+2R \cdot \sin \psi)/2=R(1+\sin \psi)$, то $S=R(1+\sin \psi) \cdot r_0$. Отсюда

$$r_0 = \frac{R \cdot \sin 2\psi}{2(1+2\sin \psi)}.$$

Так как дугу F_1PF_2 будем представлять в виде ломаной линии с заданной точностью ε , то для определения количества вершин Nr в аппроксимирующей кривой воспользуемся следующим неравенством [1]:

$$Nr \geq \frac{\omega_2 - \omega_1}{2 \arccos(1 - \frac{\varepsilon}{r_0})}.$$

Тогда параметрическую модель базового лепестка в виде капли можно представить следующим образом:

$$\begin{aligned} Xr_0 &= \Delta_3 \cdot tq\psi; & Yr_0 &= 0; \\ Xr_i &= r_0 \cdot \cos \omega_i + Xf_0; & Yr_i &= r_0 \cdot \sin \omega_i + Yf_0; & \text{где } \omega_i &= \omega_1 + (i-1) \cdot \frac{(\omega_2 - \omega_1)}{Nr} \\ Xr_{Nr+1} &= \Delta_3 \cdot tq\psi; & Yr_{Nr+1} &= 0; \end{aligned}$$

Для получения параметрической модели лепестка декоративного элемента в виде левой дуги необходимо иметь координаты центра $D_3(Xd_3, Yd_3)$ дуги CD_6E , радиус дуги r_L и начальный ω_{1L} и конечный ω_{2L} углы дуги (рис. 5).

Для получения параметрической модели лепестка декоративного элемента в виде правой дуги необходимо иметь координаты центра $D_4(Xd_3, Yd_3)$ дуги CD_5E , радиус дуги r_L и начальный ω_{1L} и конечный ω_{2L} углы дуги (рис. 5).

Введем обозначение:

$a=|CE|$, $h=|DD_5|=|DD_6|$. $r_L=|CD_3|=|ED_3|=|D_6D_3|$, $r_R=|CD_4|=|ED_4|=|D_4D_5|$. Из рис. 5 очевидно, что $r_L=r_R=r_0$, $|DE|=|CD|=a/2$ и $|D_4D|=|D_3D|=b$.

Определим длину отрезка CE : $|CE| = \sqrt{(Xc - Xe)^2 + (Yc - Ye)^2}$. Примем, что длина отрезка D_6D_5 равна 0.1-0.2, длина отрезка CE . Из треугольника ΔDED_3 по теореме Пифагора имеем, что $|D_3E|^2 = |D_3D|^2 + |DE|^2$, $r_0^2 = b^2 + a^2/4$.

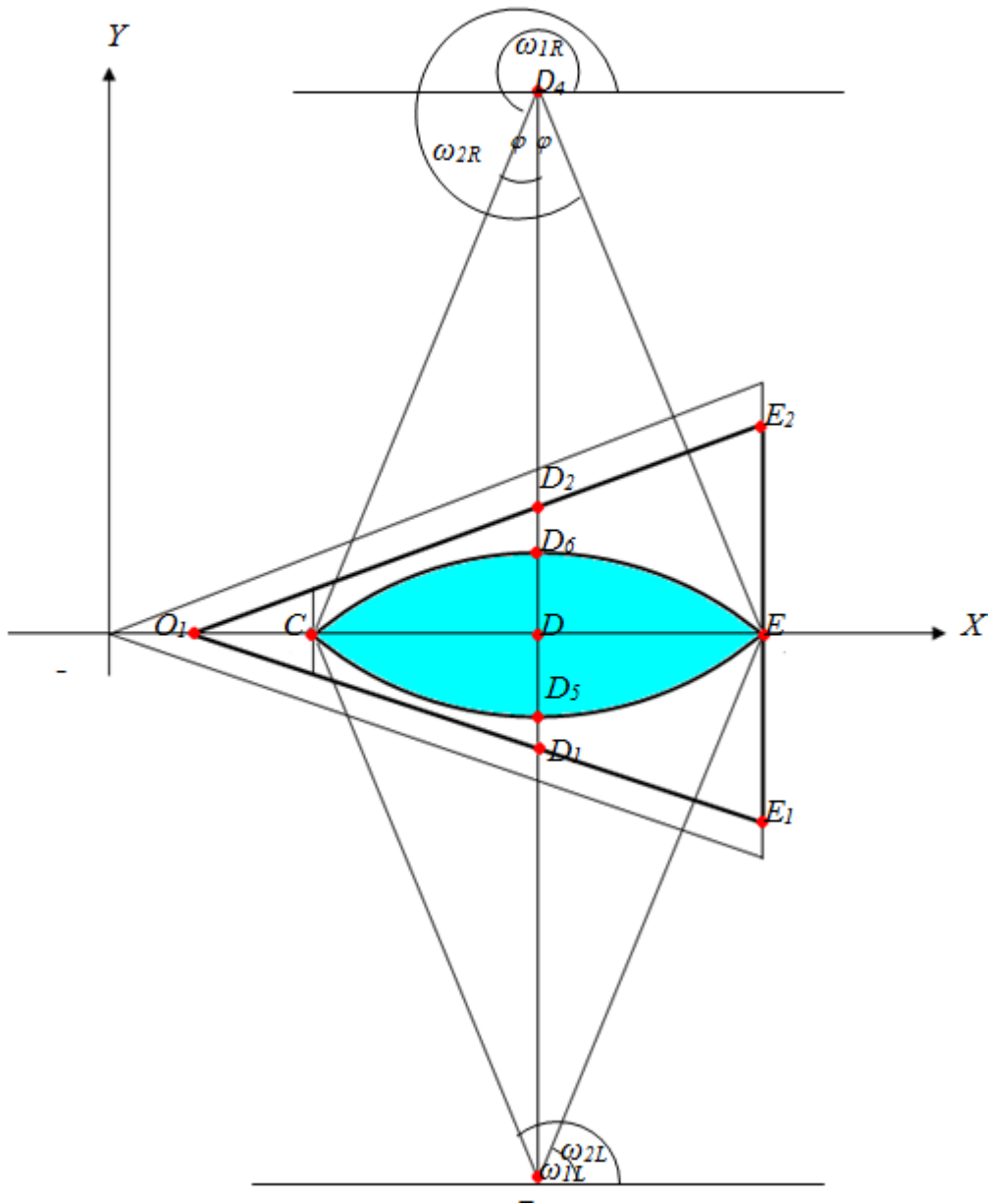

Рис. 5. Построение лепестка в виде дуг для одинарного декоративного элемента

Так как $r_0=b+h$, то получим $(b+h)^2=b^2+a^2/2$. Отсюда будем иметь:

$$b = \frac{a^2 - 4h}{8h}, \quad r_0 = b + h = \frac{a^2 - 4h}{8h} + h, \quad \varphi = \arctg\left(\frac{4h \cdot a}{a^2 - 4h^2}\right).$$

Определим углы ω_{1L} , ω_{2L} , ω_{1R} и ω_{2R} (рис. 5):

$$\begin{aligned} \omega_{1L} &= \pi/2 - \varphi; & \omega_{2L} &= \omega_{1L} + 2\varphi; \\ \omega_{1R} &= 3\pi/2 - \varphi; & \omega_{2R} &= \omega_{1R} + 2\varphi. \end{aligned}$$

Тогда параметрическую модель лепестка декоративного элемента в виде левой дуги можно представить следующим образом:

$$\begin{aligned}
Xr_i &= r_0 \cdot \cos(\omega_{1L} + \frac{2\varphi}{n}i) + Xd_3 \\
Yr_i &= r_0 \cdot \sin(\omega_{1L} + \frac{2\varphi}{n}i) + Yd_3, \text{ где } i = 0,1\dots n. \\
Xr_{n+1} &= Xr_0 \quad Yr_{n+1} = Yr_0
\end{aligned}$$

Параметрическую модель лепестка декоративного элемента в виде левой дуги можно представить следующим образом:

$$\begin{aligned}
Xr_i &= r_0 \cdot \cos(\omega_{1R} + \frac{2\varphi}{n}i) + Xd_4 \\
Yr_i &= r_0 \cdot \sin(\omega_{1R} + \frac{2\varphi}{n}i) + Yd_4, \text{ где } i = 0,1\dots n. \\
Xr_{n+1} &= Xr_0 \quad Yr_{n+1} = Yr_0
\end{aligned}$$

Параметричну модель пелюстки декоративного елементу у вигляді лівої та правої дуги можна представити наступним чином:

$$\begin{aligned}
Xr_i &= r_0 \cdot \cos(\omega_{1L} + \frac{2\varphi}{n}i) + Xd_3 \\
Yr_i &= r_0 \cdot \sin(\omega_{1L} + \frac{2\varphi}{n}i) + Yd_3 \\
Xr_{n+i+1} &= r_0 \cdot \cos(\omega_{1R} + \frac{2\varphi}{n}i) + Xd_4 \\
Yr_{n+i+1} &= r_0 \cdot \sin(\omega_{1R} + \frac{2\varphi}{n}i) + Yd_4
\end{aligned}, \text{ где } i = 0,1\dots n.$$

Имея параметрическую модель базового лепестка легко получить параметрическую модель j -ого лепестка одинарного декоративного элемента[2]:

$$\begin{aligned}
X_{ji} &= Xr_i \cdot \cos \psi_j - Yr_i \cdot \sin \psi_j \\
Y_{ji} &= Xr_i \cdot \sin \psi_j + Yr_i \cdot \cos \psi_j, \text{ где } i = 0,1..Nr, j = 1,2..N \\
\psi_j &= 2 \cdot \varphi \cdot (j-1)
\end{aligned}$$

Предложенные параметрические модели были реализованы в программный продукт для генерирования декоративных элементов. Примеры декоративных элементов, сгенерированных на деталях женских сумок с помощью разработанного программного продукта, представлены на рис.6.

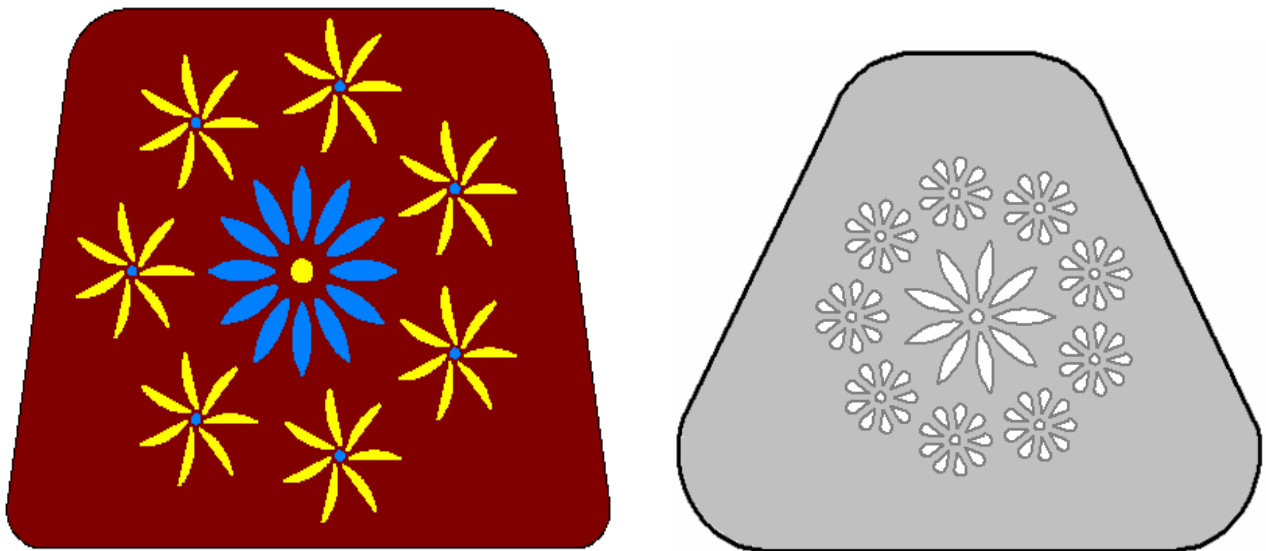

Рис. 6. Примеры сгенерированных декоративных элементов на деталях женских сумок

Выводы. Используя предложенные параметрические модели декоративных элементов, было разработано программное обеспечение для автоматизированного проектирования декоративных элементов в виде фигурных отверстий на деталях кожгалантерейных изделий. Это позволит разнообразить ассортимент кожгалантерейных изделий и сделать их привлекательнее.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Чупринка Н.В. Автоматизованого проектування деталей жіночих сумок з використанням стандартних елементів / Н.В. Чупринка, С.С. Гаркавенко // Вісник КНУТД, – 2014. №6, – С. 42-48.
2. Ильин В.А. Аналитическая геометрия / В.А. Ильин, Э.Г. Позняк – М.: «Наука», 1975, – 243 с.

ЗАХИСТ БАНКІВСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ

Шокотько Людмила Миколаївна

викладач

Іванченко Діана Віталіївна

Студентка 4-го курсу Факультету інформаційних технологій,
групи КН 18-1
Державний Університет Економіки І Технологій
м. Кривий Ріг, Україна

Вступ. Поняття захисту банківської таємниці існує вже не одне століття, адже ще до нашої ери з'явилися лихварі, які давали гроші у позику під відсотки, у Древній Греції приймали на зберігання цінні папери, а у часи Птолемея існували «царські банки», в які зливались різні державні збори, доходи с державних фабрик, і, які за рахунок держави виконували різні виплати, наприклад, видача платні солдатам. І звичайно люди завжди хотіли, щоб інформація про їхні рахунки була конфіденційною. Чому? У кожного свої причини. З розвитком банківської справи, банки почали мати змогу володіти не тільки даними про стан рахунків своїх клієнтів, а ще й про додаткову особисту інформацію, тому кожна держава мала потурбуватися про збереження цієї особистої таємниці і не дати змоги третім особам оволодіти нею. На жаль, розвиток банківської таємниці в Україні ще на досить малому рівні, порівняно з іншими державами, але приватні банки по різному намагаються забезпечити конфіденційність своїх клієнтів. Тому дослідження захисту банківської таємниці в Україні є актуальним.

Ціль роботи. Ціллю роботи є дослідження обігу банківської інформації в Україні, її засоби та захист, представлення її видів та визначення «банківська таємниця» та «персональні дані».

Матеріали і методи. Дослідивши історію банківської діяльності, звернувшись до чинного законодавства та урахувавши думку інших науковців, які проводили схожі дослідження, можна сформулювати проблеми та визначити

недоліки захисту банківської таємниці в Україні.

Результати і обговорення. Банк – кредитно-фінансова установа, яка здійснює грошові розрахунки, акумулює грошові кошти та інші цінності, надає кредити та здійснює інші послуги. Щоб стати клієнтом банку, відкрити свій рахунок абощо, слід надати банку певний перелік особистої інформації, для того, щоб у подальшому для використання грошей з власного рахунку клієнт зміг підтвердити свою особистість. Наприклад, раніше ніяких підтверджень людина не мала надавати. Так у Швейцарських банках ще за часів Першої світової війни, люди могли відкривати рахунки на ім'я своїх друзів та зберігати подрібні документи. Це підтверджувало високу конфіденційність Швейцарських банків, адже навіть співробітники банку не мали особливого уявлення, хто є їхніми клієнтами, але водночас це давало змогу людям уникати сплати державних податків, що є порушенням закону, особливо для іноземних користувачів. Тому згодом Швейцарські банки припинили зберігати фінансові таємниці від урядів інших держав. Але це і не було їхньою метою. Захист від злочинних посягань та претензій податкового характеру вони продовжували підтримувати на високому рівні. Доступ до персональних даних був тільки у певного кола осіб працівників банку.

В епоху розвитку інформаційного суспільства одним із основних понять у банківській сфері є поняття «банківська таємниця». Банківська таємниця – інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третіми особами при наданні послуг банку і розголошення якої може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту. Світові підходи щодо розкриття інформації, що становить банківську таємницю, а також різні аспекти її захисту були об'єктом досліджень таких провідних вітчизняних і зарубіжних учених, як В. Андрущенко, Л. Вдовічена, М. Демчук, П. Бірюков, В. Кашин, Л. Полежарова, І. Петраш, В. Кротюк, А. Шаповалов, С. Харламов, Ю. Ващенко, Є. Карманов, І. Гловюк, Р. Афанасієв, О. Користін, Т. Присяжнюк.

Банки та кредитні організації захищають інформацію про вкладення й

рахунки своїх клієнтів і кореспондентів, інакше це може зруйнувати недоторканість до приватного життя.

Банківською таємницею, зокрема, є:

- Відомості про банківські рахунки клієнтів;
- Операції, які були проведені на користь чи за дорученням клієнта, здійснені ним угоди;
- Фінансово-економічний стан клієнтів;
- Системи охорони банку та клієнтів;
- Інформація про організаційно-правову структуру юридичної особи – клієнта, її керівників, напрями діяльності;
- Відомості стосовно комерційної діяльності клієнтів чи комерційної таємниці, будь-якого проекту, винаходів, зразків продукції та інша комерційна інформація.

Для захисту банківської таємниці, фінансові установи повинні обмежувати коло осіб, які мають доступ до інформації, яка складає банківську таємницю, організувати окреме діловодство с документами, які містять банківську таємницю, використовувати технічні засоби для запобігання несанкціонованого доступу до носіїв інформації, застосовувати попередження про необхідність збереження банківської таємниці й відповідальності за її розголошення у договорах між банком та клієнтом. Порухенням банківської таємниці згідно статті Полуніної Л.В. на тему “Тактика допиту підозрюваного під час розслідування розголошення комерційної або банківської таємниці” вважається умисне чи мимовільне розголошення інформації, визнаною конфіденційною, посадовою особою фінансової установи без погодження клієнта. Таку інформацію ці особи отримують, користуючись своїм службовим становищем не для виконання власних функцій, а для передання конкурентам чи використання в інших протиправних цілях, наприклад, різних видів шантажу щодо здійснення чи нездійснення певних дій за нерозголошення комерційної або банківської таємниці. Способи розголошення комерційної або банківської таємниці можуть бути різними: усно, письмово, із застосуванням засобів

зв'язку, повідомленням у засобах масової інформації, наукових статтях, шляхом умисного створення умов для ознайомлення з відповідними документами або предметами тощо. У випадку, якщо такі дії нанесли фізичній або юридичній особі матеріальну або репутаційну шкоду, то законодавство передбачає можливість звернення до суду для захисту своїх інтересів. Законодавство передбачає різні види відповідальності за порушення банківської таємниці. Особи, винні в порушенні порядку розкриття та використання банківської таємниці, несуть відповідальність згідно із законами України.

На сьогодні правовий режим банківської таємниці визначається Цивільним кодексом України, а також Законом України «Про банки та банківську діяльність», який є основним нормативно-правовим актом, який визначає правовий режим банківської таємниці в Україні. За Законом про банки (ст. 62), інформація, що становить банківську таємницю, може бути розкрита:

- За письмовим запитом або з письмового дозволу власника такої інформації
- За рішенням суду.
- Органам прокуратури, СБУ, МВС, антимонопольного
- Органам податкової
- Спеціально уповноваженому органу з питань фінансового моніторингу
- Органам виконавчої служби
- Національній комісії з цінних паперів

Звичайно за умови надання спеціальних запитів. Але все одно виходить, що держоргани без особливих труднощів можуть отримати інформацію про стан рахунку та проведені операції.

Крім того, банк має право передавати конфіденційну інформацію іншим банкам та НБУ при наданні кредитів та банківських гарантій, а також при здійсненні банківського нагляду чи валютного контролю. Закон також

передбачає передачу інформації, одержану під час здійснення банківського нагляду, органам інших країн, якщо такі зобов'язання передбачені міжнародними договорами України.

Висновки. Дослідивши рівень конфіденційності банківської таємниці України можна зробити висновок, що режим поводження з інформацією про вкладників в Україні назвати банківською таємницею складно. Швидше, існує лише законодавчо закріплене поняття банківської таємниці та загальні принципи, які практично не працюють (у разі, на користь клієнтів банку). Існуюче законодавство зможе захистити хіба що від простих цікавих, які збирають інформацію в особистих цілях, а на будь-який офіційний, правильно складений запит банк відповідь не замислюючись. Відповідно до нових правил, відповідь має бути надана банком протягом 10 днів. Максимум, що банк може зробити - це попередити про запит і трохи потягнути з відповіддю.

ARCHITECTURE

УДК 725

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНИХ РІШЕНЬ ПРОСТОРУ ПРИМІЩЕНЬ SPA В ГОТЕЛІ

Авдєєва Наталія Юрїївна

к. арх., доцент,
завідувач кафедри архітектурно-проектної справи

Бібер Світлана Гавриїлівна

старший викладач кафедри
архітектурно-проектної справи

Бондаренко Світлана Василівна

магістр

ВСП «Інститут інноваційної освіти

Київського національного університету

будівництва і архітектури»

Денисова Аліна Сергїївна

аспірант кафедри архітектурних конструкцій

Київський національний університет

будівництва і архітектури

м. Київ, Україна

Анотація: в публікації розглядаються принципи, які потрібно враховувати при визначенні рішень, щодо архітектурно-планувальної організації комфортного та сучасного простору приміщень SPA в готелях. Виходячи з цього, SPA-зона повинна не тільки відповідати організаційній структурі простору готелю, а також швидко реагувати на нові задачі та нові форми роботи щодо оздоровлення гостей закладу.

Ключові слова: готель, організація приміщень SPA, SPA-зона, архітектурно-планувальне рішення простору, профілактично-оздоровчий комплекс, громадська споруда.

Ринок SPA послуг, як форма розвитку індустрії краси і здоров'я, сформувався в Україні за дуже короткий проміжок часу. Мережа SPA-закладів формується виходячи з потреби населення в профілактично-оздоровчому обслуговуванні. Аналіз зарубіжного досвіду проектування приміщень SPA у готелях дозволяє зробити висновок про те, що цей тип простору вимагає постійного вдосконалення і, отже, розробки рекомендацій по проектуванню, враховуючи різні принципи організації архітектурно-планувальних рішень структури готелів.

На сьогоднішній день існує багато готелів з різними архітектурно-планувальними схемами організації простору приміщень SPA-зон, починаючи від короткочасного відвідування і закінчуючи полі функціональними комплексами довготривалого перебування. Спираючись на метод системного аналізу даних можна систематизувати ці схеми та вивести, на їх основі, загальні принципи, функціонально-планувальних рішень, набору та параметрів основних приміщень, що відповідали б потребам таких SPA-зон в готелях. За складом послуг та за характером функціонування приміщення SPA в готелі тяжіє до зони відпочинку. Необхідно відзначити, що при організації загального простору готелю, потрібно враховувати особливості проектування таких приміщень для профілактики здоров'я та «релаксу», оскільки вимоги до них найбільш специфічні. Так, наприклад, косметичні (процедурні) приміщення є дрібно чарунковими елементами загальної композиції будівлі, а профілактичні приміщення включають в себе, як дрібно чарункову структуру масажних, фізіотерапевтичних кабінетів, саун, так і великорозмірну структуру приміщень басейнів і фітнес-залів, що дає органічне поєднання цих структур в загальному просторі будівлі готелю [1]. У проектній практиці використовують три основні прийоми організації взаємозв'язку всіх груп приміщень в будівлі готелю, а саме – централізований, блокування, павільйонний. Залежно від прийнятого композиційного прийому, можна отримати відповідну організацію розміщення приміщень SPA в готелі. Склад функціональних зон, розміщення і взаємозв'язок приміщень залежить від їх ролі та призначення у SPA-зоні, в якій

існує стандарт додаткового сервісу, що дозволяє готелю позиціонувати себе як «Готель з SPA». До складу центра повинна входити термальна зона суспільного відвідування, басейн, парова баня і сауна, зона відпочинку, масажний кабінет, міні-бар, дві-три кабінети для індивідуальних SPA-процедур, салон краси і тренажерний міні-зал. Залежно від поєднання різних послуг, приміщення можна об'єднати у п'ять взаємопов'язаних груп: приміщення для оздоровчо-профілактичних послуг, оздоровчо-гігієнічних, купання і плавання, харчування і відпочинку. Групи купання і плавання, оздоровчо-профілактична й оздоровчо-гігієнічна об'єднуються на основі використання однакових технологічних факторів – води та повітря різної температури і вологості. Групи харчування і відпочинку – супутні та створюють необхідний комфорт для відвідувачів. За умови достатньо великого розміру будівлі готелю і ділянки його розміщення, можливо включити природне оточення в систему внутрішніх просторів SPA-зони і тим самим підкреслити функціональну та соціальну направленість готелю, як закладу оздоровлення, відпочинку та фізичного розвитку населення. Особливим фактором, що вказує на соціальну направленість готелю, має бути створення без бар'єрного простору для маломобільних груп населення в будівлі, зокрема доступ до приміщень SPA. Для комфортного перебування людини в SPA-зоні готелю потрібно також звертати увагу на геометрію приміщення, форму, світло і колір – це ті складові, що реалізують не тільки функціональну частину дизайну, але й впливають на емоційний стан людини. Результатом психофізичного впливу кольору на людину може бути, наприклад, зміна настрою, бадьорості або стомленості, самопочуття в цілому. В сучасному приміщенні SPA комплексу велика увага приділяється питанням не тільки комфортного обслуговування відвідувачів, а також безпеці перебування у цій зоні та захисту від небажаного проникнення. Тому важливим явищем є організація візуального контролю за всіма групами приміщень, швидкого реагування охоронної служби на можливі інциденти. Пост реєстрації відвідувачів та кімната охорони, з достатнім комп'ютерним обладнанням, здійснюючи прийом та фіксацію відвідувачів, стають важливими елементами

організації безпечного функціонування готелю і, зокрема, SPA-зони.

На основі систематизації виявлених чинників, що впливають на особливості архітектурно-планувальних рішень SPA-зони в готелях, можна визначити специфіку організації простору оздоровчого комплексу. Концепція проектування в готелі приміщень SPA комплексу враховуючи перелік послуг, що будуть надавати в готелі приміщення SPA полягає у застосуванні відповідних архітектурно-планувальних та об'ємно-просторових прийомів, а саме: 1) визначення складу функціональних зон і взаємозв'язок груп приміщень; 2) приведення у відповідність організацію простору SPA-зони до загальних архітектурно-композиційних рішень будівлі готелю; 3) застосування енергозберігаючих технологій; 4) створення комфортних умов перебування в приміщеннях; 5) забезпечення «безбар'єрного» доступу до приміщень SPA;

Вимоги, які пред'являються до приміщень SPA-зони в готелі, сильно відрізняються від вимог до міського салону краси. Причому формують їх клієнти, які, поїздивши по світу і отримавши досвід проживання в першокласних готелях, висувають підвищені вимоги до стандартів сервісного обслуговування. Основа готельного SPA – це водно-термальний комплекс, і бажано високого рівня. Особливу увагу при створенні в готелі SPA-зони слід приділити дизайну приміщень, де суттєвим є оснащення технологічним обладнанням та меблями. Слід виділити наступні переваги для готелю, в якому розміщено SPA-зону: 1) Підвищення іміджу готелю; 2) Розширення спектру додаткових послуг; 3) Обґрунтованість збільшення вартості проживання за рахунок включення додаткових послуг; 4) Залучення нових клієнтів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Авдєєва М.С., Авдєєва Н.Ю., Цись А.С. Синтез мистецтв при проектуванні сучасного комунікативного простору в інтер'єрах громадських будівель / М.С. Авдєєва, Н.Ю. Авдєєва, А.С. Цись // Проблеми розвитку міського середовища: Наук.-техн. збірник. – К.: ФОП Ямчинський О.В., 2020. – Вип.2 (25). – С. 250-257.

PEDAGOGICAL SCIENCES

UDK:330303

CONTENT VOCATIONAL GUIDANCE OF PUILS IN BIOLOGY LESSONS

Ergasheva Gulrukhsor Surxonidinovna

Doctor of Pedagogical Sciences,
associate professor
of Tashkent State Pedagogical University named after Nizami
Uzbekistan, Tashkent

Shoymurotova Sevinch Ozod qizi

Master of Tashkent State Pedagogical University named after Nizami
Uzbekistan, Tashkent

Resume: the article analyzes the problem of vocational guidance for students in biology lessons in secondary schools as a pedagogical problem.

Key words: profession, vocational guidance, biology, school, technology, methodology, student.

The international movement for vocational training and advanced training of youth WorldSkills International pays special attention to such issues as defining global directions in the field of career choice and development of professional skills, the emergence of new professions in connection with the informatization of society, the creation of human capital with personal and social significance, the development of flexible mechanisms of professional socialization. In particular, the improvement of the system of teaching subjects with a focus on professional spheres through the widespread introduction of a competence-based approach in general education schools, the development of innovative models of targeted vocational guidance, taking into account the individual characteristics of students, is of particular relevance. Vocational guidance training in general subjects serves to purposefully

prepare students for the labor market, fully realize their natural ability, and develop creative thinking in students.

A number of scientific studies are being carried out around the world on the purposeful orientation of students to the choice of a profession, preparing them for social life through professional socialization, the development of life competencies in students through vocational guidance in natural sciences. Particular attention is paid to improving the methodological system of vocational guidance from the very beginning of general secondary education, the development of variable forms of teaching a biological subject by establishing the professional identity of students, the development in the future of students of the ability to effectively use biological knowledge in their chosen profession. The development of new methods of integrative and professional teaching of natural sciences, including the subject of biology in secondary schools, the clarification of the methodological aspects of the development of meta-competencies in students on the basis of the priority of professional skills and abilities is acquiring important relevance.

In our republic, large-scale work is being carried out in the field of modernization of national education, effective organization of career guidance in new socio-economic conditions, increasing the effectiveness of career guidance in lifelong education, implementing the levels of "vocational education"[1; p.5] in acquired professions and specialties, increasing the importance of psychological and pedagogical diagnostics. At the same time, "the inconsistency of vocational education programs with the levels of the International Classifier of Education Standards (ICSO) adopted by UNESCO, incomplete implementation of the National Qualification System of Uzbekistan in the educational process prevents trained personnel from taking a worthy place in the labor market" [2; p.1]. From this point of view, the development of effective methods of vocational guidance work in educational institutions, improving in this process the methodological training of biology teachers in the field of vocational guidance.

Career guidance: An inclusive term which usually describes a range of interventions including career education and counselling, that help students to

develop and use knowledge, skills, and attitudes in making decisions on their study and/or work options and life roles [3; p. 8].

Career guidance is a multidimensional, holistic system of scientific and practical activities of state institutions responsible for solving socio-economic, psychological, pedagogical and medical-physiological problems in preparing the younger generation for choosing a profession and forming a career guidance orientation of students, corresponding to the individual characteristics of each person, highlighting the needs society in highly qualified personnel.

The purpose of career guidance work is to help the student in choosing a field of activity, a profession that suits his abilities and capabilities in this field, as well as in increasing his interest and passion for the profession. In other words, vocational guidance is a purposeful activity related to the needs of society, the enthusiasm of students, the formation of professional interests.

The problem of modern interpretation and methodological improvement of the problem of vocational guidance of students in biological education requires the study of this process on the basis of modern approaches.

Many professions work in contact with nature.

These include: plant growing and growing plants, animals and livestock, forestry, professions related to the human body, cells, microorganisms and the environment. Despite the fact that biology as a science has its own characteristics, the following can be organized:

- professional education in the process of studying theoretical material in biology;
- expanding the understanding of professions related to biology during laboratory studies, performing practical tasks, solving problems;
- writing essays, messages and lectures informing about professions and production,
- organizing and conducting educational excursions to enterprises, institutions, etc.

We are sure that there is a certain sequence in the relationship of these features. Work carried out in the field of professional information is preceded by work on professional counseling, professional selection and professional adaptation [4, p. 45].

The subjects taught at school are crucial for the conscious orientation of students to choose a profession. In the process of teaching and upbringing, two main tasks are realized: the development of professional motivation based on the formation of stable interests in academic subjects; secondly, the improvement of the corresponding mental abilities. Biology, as an academic subject, has a deep scientific potential, which makes it possible to guide schoolchildren in various areas of professional activity: agriculture, medicine, ecology, biomedical industry, biological cybernetics, biophysics, and others.

The most favorable time associated with the age characteristics of children should not be missed. During this period, it is possible to lay the foundation for future professional motivation in the form of such a common, but stable direction in people's lives, as awareness of the meaning of work, respect, love for work. At this time, the main directions can already be determined, along with this, a variety of motives are formed, associated with their attitude to the future profession.

It is in grades 8-9, which are the object of our research, that this stereotype should be combined with professional interests in self-esteem, introspection and self-education in accordance with professional aspirations arising from various professional materials [5]. It should be noted that in grades 10-11 it is very important to develop leading motives, a practical test of one's strengths within the framework of one's interests, work to identify the correspondence between the requirements of the profession and the student's abilities, and at the same time to form a stable electoral position, because in this particular period ends the process of professional self-determination.

This goal is achieved through active purposeful work with schoolchildren, identifying their real interests and abilities, personal inclinations, as well as building confidence in the correct choice of a profession that meets the needs of the city, district, village in which they live. Therefore, from a pedagogical point of view, the

effectiveness of choosing a profession means measuring the compliance of an individual's choice of profession with the teacher's recommendations. It is assumed that pedagogical recommendations are based on taking into account both personal and social needs. Accordingly, the more students choose the professions they recommend, the higher the effectiveness of vocational guidance for teachers and schools.

BIBLIOGRAPHY

1. Law of the Republic of Uzbekistan No. 3PY-637 "On Education". // National database of legislation, 09.24.2020, No. 20.03.637 / 1313.

2. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan. On additional measures to further improve the vocational education system <https://lex.uz/docs/4500926>.

3. Education Bureau. (2014). Guide on life planning education and career guidance for secondary schools. https://careerguidance.edb.hkedcity.net/edb/export/sites/default/lifeplanning/.pdf/about-careers-guidance/CLP-Guide_E_r3.pdf

4. Sharipov Sh.S. other. Scientific and pedagogical foundations of vocational guidance. Toolkit. - Tashkent, 2007. 146 p.

5. Dus T.E. Preparing high school students for a conscious choice of a profession in the process of social work with youth: dis ... cand. ped. Sciences: 13.00.01 / T.E. Dus-Omsk, 2004.-255 p.

**PROBLEMS OF INTRODUCTION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES AT
CLINICAL DEPARTMENTS**

Piddubna A. A.

Candidate of medical sciences,
Docent of Endocrinology,
Allergology and Immunology Department,
Higher State Medical Establishment
«Bukovinian State Medical University»
Chernivtsi, Ukraine

Stadnyk D. V.

^{4th} year student,
Higher State Medical Establishment
«Bukovinian State Medical University»
Chernivtsi, Ukraine

Makoviichuk K. Y.

^{3th} year student,
Higher State Medical Establishment
«Bukovinian State Medical University»
Chernivtsi, Ukraine

Abstract: One of the most important criteria for optimal innovation in the pedagogical process is to achieve high results at the lowest physical, mental and time costs. The result of pedagogical activity at the medical university is strong and deep knowledge of the student, the ability to use them. The introduction of any innovation in the pedagogical process has both objective and subjective limitations.

Key words: innovative learning, novelty, pedagogical process, ethical development, medical students

Innovation is a novelty that contributes to the progressive movement in the development of the educational institution in comparison with the established traditions and mass practice. The purpose of innovative learning is to achieve a high level of intellectual, professional, personal and moral - ethical development of the

student. The main criterion of innovation is the novelty in the implementation of the pedagogical process. However, it is important for each teacher to determine whether novelty is really taking place. After all, an innovative technique for one teacher may be really new, while for another it is not. One of the most important criteria for optimal innovation in the pedagogical process is to achieve high results at the lowest physical, mental and time costs. The result of pedagogical activity at the medical university is strong and deep knowledge of the student, the ability to use them. The introduction of any innovation in the pedagogical process has both objective and subjective limitations. Objective - often associated with material costs and resources. Subjective - most closely related to the personality of the teacher and student, with their desire to accept the new according to intellectual potential. The discipline taught, its scope, its place and interest in it in the system of medical knowledge are also important. Take, for example, the promotion of virtual communication between teacher and student. There cannot be the same amount of implementation of electronic communication in clinical and theoretical departments. The profession of a doctor refers to professions such as "man - man". Virtual communication will never replace live contact between doctor and patient, so one of the tasks of the pedagogical process at the medical university is to develop the skills of this communication in students. Electronic communication can only be an additional element. The same provision applies to the interaction between teacher and student. Virtual medicine is a necessary thing, however, in our deep conviction, in the next century the skills of direct communication "doctor - patient" will remain a priority and necessary for students in their future practice. And then they will become doctors who will not send the patient to various computer tests to establish the diagnosis, but will correctly collect the anamnesis and establish the diagnosis. Communicating over the Internet is time consuming. Question - at what time should a teacher have a chat? In the workplace? In personal? Is it possible that this time should be included in the pedagogical workload? All teachers are open to new trends, ready to implement Internet technologies in the pedagogical process. To improve the professional pedagogical qualification of a medical university teacher, it is desirable to organize

intra-university and inter-university educational and methodical seminars (telebridges). Teachers-methodologists can be invited to these seminars to teach teachers-clinicians the basics and nuances of pedagogical skills. It is no secret that the vast majority of teachers - physicians develop pedagogical skills by trial and error, without scientific knowledge of pedagogy. To improve pedagogical skills, mutual attendance of classes followed by their detailed analysis is very useful.

As you know, one of the current problems is the quality of higher medical education. In this regard, there are significant changes in the teaching process with the use of modern innovative technologies and non-standard forms and methods of work. Personal computers, the Internet are becoming a necessary tool in the learning process and an important attribute for the teacher in the classroom. In addition, the use of information and communication technologies in the learning process allows you to more widely and fully reveal the creative potential of each student. Students perceive information faster, do teamwork, pass an individual test. Thus, many departments are actively using the latest information technology. One such approach is the use by teachers of such a form of demonstration of educational material as a multimedia presentation. In this case, the student is easier to interest and teach, he perceives the coordinated flow of sound and visual images, when he is not only informational but also emotional. It is well known that only 15% of information a person remembers by ear, 25% remains in the memory of what is seen. Simultaneous combination of auditory perception and seen image increases memory by up to 65%. Involvement of all the senses leads to an increase in the degree of assimilation of the material in comparison with traditional methods. The teacher with the help of a multimedia presentation focuses students' attention on the main thing, highlights the main aspects of the subject, accompanying the show with explanations, stimulates cognitive activity. Presentations provide an opportunity to highlight the structure of the material being studied, to create the best conditions for memorization, to show the connection between theory and practice, to fully reveal the essence and regularity of the phenomena being studied. The quality of education largely depends on the effectiveness of communication in the system "teacher-student". The degree of their

cognitive interest in the subject depends on the teacher's ability to build relationships with students, the internal motivation to learn is formed. Verbal communication channels are used at all stages of practical classes, namely: during the actualization of students' basic knowledge there is a frontal survey, which allows not only to identify the level of students' knowledge, but also to interest them in studying this problem. In the control of knowledge, students are offered situational tasks that involve the formation of communicative competence, expanding the lexical minimum and improving professional speech. An effective method used in practical classes is to work in the vector "student-patient", through which the teacher simulates a professional situation and encourages the student to solve it independently. This approach is especially important for graduate students and interns. By simulating the clinical situation in the center of which the patient is, it is possible to achieve the formation of practical skills in young physicians. There is a lively professional communication between the subjects of the clinical situation, the student learns to ask professional, targeted questions to identify certain features in the patient's history, physical examination provides an opportunity to hone the manual skills of examining a sick child. Interpretation of the results of additional examinations allows the student to identify certain deviations from their normative values and provide their own explanation of these changes. In addition, the student independently outlines a treatment plan for this patient, with not only groups of pharmacochemicals, but also specific drugs, with dosage for a particular case. All this the student describes in the developed protocol of examination of the patient. In this case, the teacher is given the role of passive observer, followed by discussion in the classroom, which takes place in the form of a discussion. The student substantiates his vision of the examination plan and treatment strategy of the patient, answers questions about the case, independently develops and presents an algorithm of diagnostic and therapeutic steps. In our opinion, such a practice-oriented approach allows to bring education as close as possible to the realities of medical life. The future specialist is obliged not only to acquire a certain amount of knowledge, but also to master various methods of cognitive activity, learn to independently acquire new information and process it, so

as not to lose the level of competence and constantly improve their skills. Another important problem is the formation of students' motivation for independent work and self-improvement. This is the practice of holding mini-conferences among students. This approach involves the distribution of problem issues among students and offers their views on how to solve this problem. The student independently studies the material, studies the state of the problem in Ukraine and compares it with global trends, acquaints with the basic concepts in this problem and provides solutions to it, based on literature data. The material is presented in the form of a presentation or an interactive project on a personal computer. Each report ends with a lively discussion, which generates interest in further research work of medical students.

Conclusions. Extensive use of modern pedagogical and information and communication technologies in the educational process makes it possible to improve the practice-oriented approach to the study of various disciplines. At the same time there is an increase in educational and cognitive activity of students; the quality of students' education at the level of information society requirements is ensured; conditions are created for the intellectual development of students, the disclosure of their creative potential; the level of professional training of future specialists and their competitiveness increases. Effective for the modernization of medical education is the introduction of innovative teaching methods in the educational process, the basis of which is interactivity and maximum proximity to the real professional activities of future medical professionals.

REFERENCES:

1. Nisimchuk AS Modern pedagogical technologies / A.S. Nisimchuk. - K .: Publishing House "Prosvita", 2000. – 368 p.
2. Leshnevskaya Z.O., Slaba, O.R., “Active teaching with students of the final course in internal medicine,” Modern Approaches to Higher Medical Education in Ukraine: Materials of the 14th All-Ukrainian. conf. with international participation dedicated to the 60th anniversary of TSMU. - Ternopil, 2017. – P. 42.
3. Medical education in the world and in Ukraine: textbook. / [Y.V.

Polyachenko, V.G. Perederiy, O.P. Volosovets, etc.]. - К.: КнигаПлюс, 2005. – 383 р.

4. Belyaeva O.M. Development of pedagogical skill of teachers of higher medical educational institutions: problems and ways of solving / O.M. Belyaeva // Pedagogy and Psychology. – 2018. – VI (63), Issue 153. – P. 15–19.

5. Ways of formation of the system of higher medical education of Ukraine in modern conditions / O.V. Linchevsky, V.M. Chernenko, Y. S. Pyatnitsky, I.E. Bulakh // Medical education. – 2017. – № 3. – P. 6–9.

HORTING AS A MEANS OF PHYSICAL REHABILITATION OF STUDENTS WITH CARDIOVASCULAR DISEASES ENGAGED IN SPECIAL MEDICAL MEDICINES

Pustoliakova Larysa

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Radzievskyi Victor

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Department of Physical Education and Health

Bogomolets National Medical University

This article discusses the introduction of elements of horting in special medical groups, where students are diagnosed with cardiovascular disease. The causes of cardiovascular disease in students have been identified. However, the quality of education of such students depends not only on the implementation of educational and health technologies in the educational process of universities, but also on the environment in which students of a special medical group would feel comfortable in physical education classes.

Key words: physical education, horting, healthy lifestyle, special medical medicines.

The urgency of the problem. Today, the education of students in higher education institutions, with the state of health referred to a special medical group, is becoming one of the conditions for their integration into society. At the National Medical University named after O. Bogomolets integrated student environment - a socio-psychological phenomenon, which aims to promote socialization of the individual raising the quality of his life, filling it with new content, emotions that determine equal communication, learning, entertainment, recreation, and other forms of normal life and students with disabilities and students of the main medical group.

Today in Ukraine, the number of young people is growing. Having diseases of the cardiovascular system. Features of modern living conditions, pandemic,

development of technical progress, modernization of labor and educational processes, environmental problems, growing information, the predominance of bad habits as opposed to a healthy lifestyle - all this negatively affects the body of student youth.

Thus, preserving and strengthening the health of student youth is one of the priorities of the National Medical University named after O. Worshippers. Solving this problem requires the development and implementation of health-promoting technologies aimed at implementing effective methods of disease prevention and rehabilitation of students through physical education. The aim is to identify the features of the influence of horting as a means of physical rehabilitation on the body of students with cardiovascular disease.

Research results. The number of students with cardiovascular disease (CVD) is increasing every year. This disease is a consequence of modern civilization (hypertension, malnutrition, oncology, bad habits, stressful situations and emotional overload) [5].

The nation's health is deteriorating day by day, especially among young people today. Whereas thyroid problems used to be common, today heart disease and hypodynamics are progressing. Doctors are increasingly having to diagnose their patients with "vegetative-vascular dystonia." Students who suffer from CCC and those students who lead a sedentary lifestyle, because it leads to relaxation of muscles and vegetative-vascular system of the body. Attitudes towards physical education and physical improvement of students, who are classified as special medical groups due to their health, occupy a low place in the general system of life values.

Modern life puts before scientists the task of giving students in this category the opportunity to achieve higher physical results with relatively less volitional stress and greater emotional attractiveness of everyday learning. The priority of physical education for this category of students is to create a positive emotional atmosphere in order to optimize the conditions of physical education classes so that the proposed load leads to the elimination of health problems and brings them pleasure and spiritual enrichment.

Physical education of university students, according to the state of health

referred to a special medical group, is an educational process of purposeful pedagogical influence on the individual, which includes physical rehabilitation through the use of exercise therapy and the formation of skills in disease prevention.

The result of this activity is "improving the health of students, the formation of appropriate motor skills that improve motor activity, improve posture and coordination of movements, as well as the acquisition of knowledge on disease prevention and motivation for a healthy lifestyle 4 [4. with. 19]. Presentation of the main material of the study.

To the special medical group at NMU named after OO Bogomolets enrolls students who belong to a special medical group due to their health and physical development. Study groups (8-10 people) are staffed taking into account the level of functional capabilities of students and nosological forms of disease. Students with different diseases can study in the group under the same functional state and similar level of their preparation for physical activity. The special medical group includes students during pregnancy and after childbirth. To special Students of the main medical group can be enrolled in the medical group if they suffer any disease or injury during the school year, as a result of which the physical or functional state of the organism decreases. In this case, the decision to move to a special medical department can be made only on the basis of additional medical examination. At the beginning of the next semester, they are required to undergo a re-examination to determine the medical team.

Practical classes with students assigned to a special medical group should ensure the fastest recovery of impaired functions of organs and systems after illness, help in the process of exercise using elements of horticulture to acquire vital motor skills and abilities and physical qualities in within the functional capabilities of the body in each case, with the help of gradual training to improve them, to prepare the functional systems of the body to ensure the required level of efficiency of the future doctor. In determining the amount and intensity of physical activity, the teacher must take into account deviations in health, physical development and functional status, level of training, as well as know at what stage of the school year this lesson is held and in

which part of the lesson this exercise is used. In the first stage, training sessions with students classified by health special group are based on the type of therapeutic gymnastics procedures with extensive use of horting elements, as well as means of health-improving physical culture. In the future, a significant place in the content of classes is occupied by physical exercises, which have applied value.

No exercise that has applied value can be contraindicated at all. Prohibition of any applied exercises on medical grounds may be temporary. The ban should apply only to physical exercises that require excessive force, associated with tension and respiratory arrest, as well as exercises that are contraindicated in certain diseases. In classes in special medical groups it is necessary to gradually bring students to learn new tasks, motor skills, to improve and consolidate previously learned material. You should not overload the lessons with a lot of new material.

An important feature of these classes, especially at the initial stage, is the use of a large number of special exercises with elements of horting, which affect some weakening of the body system. Exercises aimed at strengthening the muscular corset, forming the correct posture and the ability to relax muscles at random should be used in special medical groups with more students than in the main group. One of the main tasks of physical education, according to the state of health assigned to a special medical group is to teach them special breathing exercises, proper breathing, the formation of skills of voluntary breathing control. Most physical education classes in the special education department should be held outdoors if possible. An important part of the educational process of physical education and rehabilitation of students of special medical groups are various organizational forms of additional independent classes, which include morning hygienic gymnastics, exercise breaks and minutes, walks, homework on physical education, participation in fitness activities.

Homework on physical education includes physical exercises aimed at developing the motor skills and abilities provided by the program, correction of some posture and physique disorders, improvement of free breathing skills, improvement of weaknesses of physical development and physical training. Students of the special medical group must perform a set of special health-improving exercises aimed at

eliminating abnormalities in the body caused by certain disorders. Such complexes should include 10-12 exercises, designed for 2.5-3 months, and gradually resume.

In NMU named after OO Worshipers prepare physically prepared students for physical education classes, because each student must receive the knowledge he will need in the future. This is possible under the condition of mandatory introduction of technologies of health pedagogy. This is the educational goal of the Ukrainian Horting Federation, promoting physical culture and sports, patriotic education, involving children and youth in a healthy lifestyle, distracting them from bad habits, educating them in the spirit of decency, patriotism and love for their country [3].

In our opinion, the effective means of developing healthy lifestyle skills in special medical groups, physical education classes are therapeutic gymnastics, brisk walking, the use of elements of horting.

Therapeutic gymnastics with elements of horting is the main form of medical treatment physical culture. The procedure of therapeutic gymnastics retains its standard structure, ie it usually consists of three parts: introductory, basic and final. Exercise during physical education classes should consistently cover different muscle groups. Exercises are performed rhythmically, at a calm and moderate pace. The introductory part uses simple horting exercises, mainly for small and medium muscle groups.

The introductory part is 15-20% of the time. These horting exercises (combat, breathing, special exercises) prepare the student's body for the main part of the lesson. The main part consists of exercises for general development. Their students perform at a slow pace. The main part takes 65-70% of the time. The final stage is characterized by a decrease in general physiological loads (15-20% of the time). In addition to general strengthening exercises of horting during gymnastics it is expedient to use also breathing exercises [2].

Breathing exercises are valuable because they stimulate and deepen the function of breathing. They contribute to the normalization and improvement of respiratory function. At the same time there is a coordination of breathing and movements, strengthening of respiratory muscles, improvement of mobility of a

thorax, elimination of adhesions in a pleural area, the prevention of the stagnation phenomena in lungs. At VSD performance of both static (not combined with movement of extremities and a trunk), and dynamic (breathing is combined with various movements) breathing exercises is admissible [1].

Walking is one of the cyclic exercises. Walking is widely used to restore motor functions, training of the cardiovascular and motor systems, and, consequently, it is acceptable in CCC disease. One of the undoubted advantages of walking is that it does not require any special skills. In our opinion, it is effective to use horting to train the process of comprehensive development. Educational work with elements of horting is carried out for health purposes. Classes with elements of horting contribute to the formation of positive qualities of character, healthy interests and needs, instilling the necessary hygienic skills, discipline. Below is an approximate set of physical exercises for students with vegetative-vascular dystonia.

Conclusion. The effectiveness of various tools for the formation of healthy lifestyle skills in students with cardiovascular disease (including walking, therapeutic gymnastics and horting) has been proven. There is a beneficial effect of these drugs on blood circulation and respiration, lowers blood pressure, improves the functioning of functional systems, hardens the body, which also expands the functional capabilities of the body and increases its reactivity.

During exercise, the work of the respiratory system improves and the body's oxygen supply increases, horting exercises improve mood, relieve depression and anxiety. Physical education classes also have educational value: students get used to performing physical exercises systematically, it becomes their daily habit. Sports become a need of the student even after recovery.

LITERATURE

1. Malynskiy, I., Boyko, V., Dovgan, N., Dikhtiarenko, Z., Yeromenko, E., Fedorchenko, T., Lytvynenko, A., Khatko, A., Pustoliakova, L., Ostapenko, O., Zubalii, M., Khimich, V., Koval, A., Zhivolovich, S., Korobchenko, A., Ostapchuk L. (2020). Problems and prospects of physical culture and sports development and

healthy lifestyle formation of different population groups. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole; pp.286, illus., tabs., bibls. Part 5. Horting as a Means of Physical Education for Pupils and Students (pp. 226–273).

2. Dovgan, N., Fedorchenko, T., Yeromenko, E., Dikhtiarenko, Z., Kukushkin K., Lavrentiev, O., Sergienko, Y., Khatko, A., Khimich, V., Shcherbina Y., Pustoliakova, L., Hulai, V., Demchenko, N., Hrek, T., Vaskivska, T., Yeromenko, V., Ovsiukova, O., Zub, R., Melnik, B. (2021). Physical culture and sport in harmoniously developed personality formation. Volodymyr Prystynskyi, Tadeusz Pokusa (editors). Monograph. Publishing House WSZiA, Opole. 2021. 384. ISBN 978–83–66567–34–4. Part Horting as the tool of comprehensive education of pupils, students, and cadets (pp. 272–357).

3. Dikhtiarenko, Z., Shcherbina, Y., Pustoliakova, L. The impact of information technology and Combat horting on the pupils and students, cadets (2021). Physical culture and sport in harmoniously developed personality formation. Volodymyr Prystynskyi, Tadeusz Pokusa (editors). Monograph. Publishing House WSZiA, Opole. 2021. 384. ISBN 978–83–66567–34–4. Part 6. Horting as the tool of comprehensive education of pupils, students, and cadets (pp. 347-357).

4. Nebesna V. About the special medical department of physical education at the university. / V. Heavenly, V. Gavrilin Journal "Pedagogy, Psychology and Medical and Biological Problems of Physical Education and Sports" 2009 with. 183-186.

5. Mukhin V. Physical rehabilitation / V. Mukhin. - K .: Olympic Literature, 205. - 200 p.

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' ARTISTIC THINKING

Shaymuratov Umidjon Qahramon oqli

teacher

Tashkent State Pedagogical University

Tashkent, Uzbekistan

Annotation: the article reveals the specific properties of the problem of the development of artistic thinking of students of pedagogical universities by ensuring their interaction with the science of fine arts and literature.

Key words: education, student, thinking, artistic thinking, fine arts, literature, educational process, interdependence, development.

Modern social development in the education system of the republic requires future specialists to generalize life experience and synthesize universal knowledge through high intellectual potential, creative activity, high thinking. Therefore, the problem of the development of artistic thinking remains relevant in all areas, including artistic pedagogy.

The main goal of art education is to direct future specialists to professional and creative activities based on cultural values, to develop their spiritual culture, taste, artistic and creative thinking. In particular, the development of students' artistic thinking in the educational process on the basis of the laws of the relationship between fine art and literature is important for their preparation for their future careers, directions for scientific research. In this process, the level of the teacher's spiritual and artistic culture plays an important role. It depends on how wide his vision of the art world is among students, how he opens up new facets. The versatility and great symbolism of images, often of philosophical significance, is the artist's appeal to the individual world. The task of the artist-teacher is to reveal this diversity to students in the educational process, to teach them to perceive art from the outside through the prism of superficial, natural, everyday perception.

Therefore, one of the main directions of art and pedagogical education is the development of not only practical skills and theoretical knowledge necessary for the implementation of professional activities, but also the ability to think.

In the encyclopedic dictionary, thinking is defined as follows: “- the highest form of human mental activity; the process of reflecting objective reality in consciousness. Thinking is a tool for understanding the environment, social events, reality, and also the main condition for the implementation of human activity. This is a process of higher cognition, which fully and accurately reflects reality, and not intuition, perception and imagination [1]”.

The thinking of the artist-teacher is reflected in his professional activity, aesthetic and moral views. They are also reflected in the direction, modes of expression, and nature of the thought process. Another such feature is the development of students' artistic thinking through tasks for the image of a certain image in the mind as a result of the influence of various factors of activity, as well as on the formation of a practical approach to works of art in the educational process. This, in turn, requires informing students about the essence of the development of artistic and imaginative thinking in the educational process, the ways of interaction between intuition and rational components formed in people working in the field of art [2, 1 p.] . The difference between this type of mental activity is characterized by such characteristics as breadth, depth, reliability, criticality, as well as other types of thinking. In the process of developing students' artistic thinking, operations such as synthesis, analysis, comparison, grouping, generalization, definition, abstraction are performed. This means that the teacher should not only give students theoretical knowledge in the field of visual literacy in professional activities, but also teach them to purposefully use them in work and approach works of art. Therefore, the development of artistic thinking is one of the criteria for the professional training of an artist-teacher.

Nevertheless, an analysis of the practice of teaching students of fine arts in pedagogical universities showed that the issue of the formation and development of artistic and imaginative thinking in relation to literature in fine arts lessons has not

been sufficiently worked out. This is due to the fact that the specific tasks that are set for the development of artistic-figurative thinking in art classes are not solved due to lack of time. Therefore, we consider it appropriate to develop a methodological system that will allow students to develop artistic thinking.

BIBLIOGRAPHY:

1. Qomus-info. Online encyclopedia.// <https://qomus.info/encyclopedia/cat-t/tafakkur-uz/>.
2. Ulugbek Hamdam. Free artistic thinking and modern Uzbek poetry // <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/adabiyot/ulugbek-hamdam-yerkin-badii-tafakkur-va-bugungi-ozbek-s'he-riyati/>

ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В МЕДИЧНИХ ВУЗАХ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Аветісова Ірина Сергіївна

Кандидат педагогічних наук

Пуголовкін Владислав Артемович

Студент

Донецький Національний Медичний Університет

м. Краматорськ, Україна

У статті розглядається проблематика інтегрованого навчання при вивченні англійської мови на медичному факультеті. Розглядаються основні принципи та форми навчання, а також можливі труднощі при впровадженні даної технології.

Ключові слова: методика інтегрованого навчання мови та предмета, принципи, проблеми впровадження, англійська мова.

Вступ. Без мови, найважливішого засобу спілкування, неможливе існування та прогрес будь-якого людського суспільства. Сучасні відносини у суспільстві та способи спілкування вимагають комунікативної компетентності у студентів вузів для їх вдосконалення філологічної підготовки та для обміну думками під час взаємодії з іншими комунікантами. Іншими словами, формування комунікативної компетенції є основною метою навчання іноземної мови.

Сучасні освітні технології, які застосовуються для формування комунікативної компетенції студентів у процесі іншомовного навчання, є найбільш перспективними для створення ефективного освітнього середовища, що забезпечує співпрацю всіх членів навчального процесу. [1, с.31-32]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості застосування найбільш ефективних інновацій в практиці викладання англійської мови описано в низці наукових праць як вітчизняних (О. М. Бицанта, Н.П. Волкова,

М.В. Кларин, О. І. Пометун, Л. В. Пироженко, Н. В. Суворова), так і зарубіжних (Т. Buzan, R. C. Gardner). Попри присутній науковий доробок, у літературі чітко не диференційовані та не схарактеризовані технології формування ефективних інновацій в практиці викладання англійської мови у вищих навчальних закладах

Мета статті: Впровадити інноваційні технології в педагогічну діяльність викладачів, розглянути основні принципи та форми навчання іноземної мови на медичному факультеті, а також можливі труднощі при впровадженні даної технології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інновації в освіті на сучасному етапі, зумовлені об'єктивними причинами еволюційного розвитку суспільства. Феномен «інновації в освіті» став ключовим терміном у характеристиці становлення і розвитку нових підходів та технологій в практиці викладання з 60 - х років ХХ століття. У кінці ХХ століття та на сьогодні, інноваційність є однією з найбільш важливих ознак осмислення накопиченого передового досвіду науковців та формування нових підходів до процесу викладання, творчої самореалізації та розвитку педагогів та студентів. Загальновідомо, що освітня інновація – це новизна, що істотно змінює результати освітнього процесу, а інновативність – емоційно-оцінне ставлення до нововведень, відмінність у сприйнятливості суб'єктів до інновацій, нових ідей, досвіду. Навчання у вищому навчальному медичному закладі передбачає застосування активних методів, прийомів навчання та інноваційних технологій.

[2]

Науковці вважають, що будь-яка педагогічна технологія повинна відповідати деяким основним критеріям технологічності: опора на певну наукову концепцію для досягнення освітньої мети, конструювання та застосування різноманітних дидактичних матеріалів і оригінальних наочних посібників, ефективними за результатами й оптимальними за витратами, гарантувати досягнення певного стандарту освіти та передбачає можливість

діагностичного цілепокладання, планування, проектування процесу навчання, поетапну діагностику.

Найбільший інтерес та найефективніший засіб навчання є принцип наочності, який не потребує особливої підготовки і його можна використовувати для закріплення лексико-граматичного матеріалу або на заключному етапі роботи над певним лексичним розділом застосовуючи карти пам'яті.[3,с.4-5] Створення інтелект-карт для студентів медиків дозволяє ефективно структурувати і обробляти інформацію, навчає мислити, використовуючи весь творчий та інтелектуальний потенціал. Інтелект карти застосовують для вирішення таких завдань, як проведення презентацій, прийняття рішень, планування свого часу, запам'ятовування великих обсягів інформації, проведення мозкових штурмів, самоаналіз, розробка складних проектів та багатьох інших. Використання карт розуму для управління знаннями є можливим, оскільки карти розуму можуть докладно представляти знання завдяки глибоким відгалуженням. Вивчення медичної термінології за допомогою інтелект-карт активізує пізнавальну діяльність студентів. Вони самостійно опрацьовують необхідну інформацію, повторюють лексичний матеріал.

Висновки і перспективи останніх досліджень. Підсумувавши написане вище, можна сказати, що для того щоб застосовувати інноваційні технології при вивченні іноземної мови на медичному факультеті, треба йти в ногу з часом і поступово впроваджувати інноваційні методи в систему викладання, використовуючи для цього різні методи. Отже, Методи навчання іноземних мов, які ґрунтуються на гуманістичному підході, допомагають розкрити творчий потенціал студентів і сприяють розвитку та самовдосконаленню навчально-комунікативного процесу, формуванню молоді, яка вільно почувається в новому суспільстві. Як засвідчили результати практичної роботи, після впровадження описаних інновацій студенти навчилися дискутувати, ухвалювати колективні рішення. З огляду на це, можна дійти висновку, що інтерактивні методи дають змогу наблизити навчання до

нового, особистісно-орієнтованого рівня

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1 АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПЕДАГОГИКИ: сборник статей II Международной научно-практической конференции. «Наука и Просвещение»..Использование технологии интегрированного обучения английскому языку. <https://naukaip.ru/wp-content/uploads/2020/05/%D0%9C%D0%9A-803.pdf>

2. Методологічні вимоги до педагогічних інновацій. <http://www.pedahohikam.net/nervs-410-1.html>

3. Впровадження інноваційних технологій в навчальному процесі у вищих навчальних закладах. <https://openarchive.nure.ua/bitstream/document/7834/1/Article1.pdf>

4. Бицанта О. М. Підвищення ефективності навчального процесу з іноземних мов через впровадження інноваційних технологій: методичний зошит / О. М. Бицанта. – Суми, 2012. – 51 с.

5. 4. Кулагіна, І.Ю. Девелопменталь психологи/І.Ю. Кулагіна. УРАО, 2008.– 176с.

ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ

Аношкова Тетяна Анатоліївна

Викладач

Національний технічний університет України

«КПІ ім. Ігоря Сікорського»

м. Київ, Україна

Анотація: У статті представлений аналіз поняття «глобальна компетентність» та «глобальна освіта» у працях українських науковців. З'ясовано, що міжкультурна, транскультурна та полікультурна компетентності покликані забезпечити ефективну взаємодію між представниками різних країн. Окреслено ключові знання, вміння, навички та цінності, які сприяють формуванню глобально компетентного студента.

Ключові слова: глобальна освіта, компетентність, глобальна компетентність, міжкультурна комунікація, реформування освіти.

У зв'язку з глобалізаційними процесами у суспільстві, постійним технологічним прогресом та докорінними змінами у світовій економіці, освітяни все більше говорять про необхідність реорганізації системи навчання та переходу до глобальної освіти.

Про необхідність запровадження глобального компоненту в освіті почали говорити в США ще в минулому столітті. Інші провідні країни світу, такі як Великобританія, Канада та Японія також залучилися до реформування всіх щаблів освітньої системи в бік трансдисциплінарності. Україна, однак, тільки стоїть на порозі змін. Хоча більшість освітян уже усвідомили важливість гуманістичної освіти для подолання глобальних викликів людства, ми повинні компенсувати відсутність практичного досвіду в подоланні освітньої кризи, детально проаналізувавши напрацювання іноземних колег.

Отже, в даній статті ми проаналізуємо та систематизовано представимо вже існуючі дослідження українських колег, які займалися вивченням концепції глобальної освіти та формування громадянської компетентності майбутніх фахівців, а також власні напрацювання у цьому напрямку.

Глобально орієнтована освіта передбачає набуття студентами глобальної компетентності, необхідної для успішного функціонування майбутніх спеціалістів у сучасному соціумі. Актуальність вивчення глобальної компетентності зумовила появу численних праць вітчизняних науковців, що досліджують це та суміжні поняття.

Поняття глобальної компетентності часто ототожнюють з таким терміном, як «міжкультурна компетентність» або ж, як можна зустріти у різних наукових працях, іншими синонімічними поняттями: полікультурна, транскультурна, крос-культурна, мультикультурна та етнокультурна компетентність (intercultural, polycultural, transcultural, cross-cultural, multicultural та ethnocultural відповідно). Отже, для створення власного понятійного апарату проаналізуємо та дамо визначення всім складовим «глобальної компетентності» [2; 4].

Український науковець А. В. Хуторський трактує компетентність, як сукупність особистісних якостей учня (з орієнтацією на знання, уміння, навички та здібності), зумовлених досвідом його функціонування у певній соціально і особистісно значущій сфері [1, с.74].

Українська дослідниця Т. Радченко [2, с.72], вивчаючи полікультурність, ототожнює її з крос-культурною компетентністю. Вона зауважує, що глобальна освіта поєднуючи ознаки полікультурності та міжкультурності, спрямована на забезпечення ефективної взаємодії між представниками багатьох культур та реалізується шляхом використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Науковець Л. Горбунова [3, с.144] стверджує, що транскультурна компетентність базується на глобальній обізнаності, тобто на розумінні основ транснаціональних умов і систем, ідеологій та інститутів, що впливають на

якість життя людей і не-людських популяцій, поряд з розумінням того, що зіштовхує між собою окремих людей і народи.

Дослідниця О. Резунова зазначає, що для виховання майбутніх фахівців, заклади вищої освіти повинні сприяти виробленню глобальної компетентності, «яка виявляється у формуванні відчуття громадянської відповідальності, що виходить за межі місцевого або навіть національного рівня» [4, с.5]. Разом з тим, науковець детально вивчає міжкультурну компетентність і вважає її такою якістю, яка забезпечує успішну міжкультурну комунікація, саморозвиток та самореалізацію в іншомовному середовищі [4, с. 9].

Серед українських дослідників найбільше цікавиться питанням глобальної освіти Н. Авшенюк. Однак, вона вивчала питання розвитку глобальної компетентності в процесі професійно-педагогічної підготовки вчителів, віддаючи перевагу роботам американських та канадських учених, міжнародних організацій та професійних асоціацій США. Саме в її праці ми знайшли наступне визначення поняття [5, с.242]: «глобальна компетентність уособлює знання, уміння, цінності та ставлення, необхідні для збереження сталого розвитку світового суспільства, в якому кожен індивід має право на повне розкриття власного потенціалу».

Питанням формування глобальної компетентності у закладах вищої освіти цікавилася Я. Бондарук. Вона переконана, що глобальна компетентність покликана об'єднати людей з різноманітними лінгвокультурними особливостями для творчої взаємодії з дотриманням етичних норм професійної поведінки [6, с. 2].

Вона впевнена, що глобальна компетентність є важливим компонентом сучасної освіти [6, с. 9], а її формування тісно переплітається з комунікативною компетентністю. Адже саме через комунікативну взаємодію з представниками інших культур можна формувати глобальну компетентність.

Таким чином, розглянувши існуючі визначення глобальної компетентності та підсумувавши дослідження інших науковців, ми можемо дати власне визначення даному поняттю.

Глобальна компетентність – це сукупність базових знань, вмінь, навичок та цінностей, необхідних для особи, щоб зрозуміти основні міжнародні проблеми, вивчати культурні норми та традиції інших соціумів, розвивати здатність навчатися та співпрацювати з людьми з різних мовних та культурних середовищ, і вміти знаходити рішення глобальним проблемам світу.

Виходячи з даного визначення та враховуючи досвід українських колег у впровадженні глобальної компетентності в освітній процес, ми можемо сформулювати перелік вимог, які допоможуть у підготовці глобально орієнтованих спеціалістів.

1) Глобально компетентний студент повинен знати власну історію, усвідомлювати складність та багатогранність історичних процесів світу.

2) Для успішного функціонування в полікультурному соціумі, студенти повинні досконало знати власну культуру, норми та традиції, цінувати інші культури та знаходити спільну мову з іншими представниками соціуму, враховуючи специфіку їх культурних норм.

3) В сучасному глобалізованому світі студенти повинні навчитися усвідомлювати власну унікальність та функціонувати в соціумі, не обмежуючи унікальність та свободу самовираження інших індивідуумів.

4) Студент повинен вміти аналізувати та встановлювати зв'язок між історичними подіями, сучасними економічними та соціальними процесами, для вирішення глобальних проблем світу.

Отже, детально проаналізувавши поняття глобальної компетентності та його складові, можемо зробити висновок, що набуття вказаних нами знань, вмінь, навичок та цінностей молодими фахівцями призначене для підвищення їх конкурентоспроможності, інтелектуального та культурного розвитку особистості, формуючи здатність реагувати на зміни нашого часу та можливість успішно працювати у сучасному глобалізованому світі.

Отримані результати слід враховувати при реформуванні сучасної системи вищої освіти України. Підготовка глобально компетентних спеціалістів буде корисною не тільки для самих студентів, а й допоможе у розвитку

економічної, соціальної та політичної сфер суспільства, зробивши нашу країну успішною та процвітаючою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Леонтян М. А. Поняття «компетенція» і «компетентність» у теорії освіти. Наукові праці. Педагогіка. 2012. №176. С. 73–75.
2. Радченко Т. А. Швейцарський досвід організації навчального процесу на засадах полікультурності у вищій школі. Порівняльно-педагогічні студії. 2015. №2. С. 70–76.
3. Горбунова Л. С. Транскультурна компетентність: освітній шлях до глобальної культури миру. Філософія освіти. 2014. №2. С. 141–167.
4. Резунова О. С. Міжкультурна компетентність як необхідна складова професійної компетентності сучасного фахівця. Науковий огляд. 2021. № 1 (73). С. 1-14.
5. Авшенюк Н. М. Міжнародні підходи до обґрунтування глобальної компетентності вчителя. Естетика і етика педагогічної дії. 2012. № 3. С. 123-132.
6. Бондарук Я. Б. Формування глобальної компетентності у контексті навчання англійської мови майбутніх філологів як новий виклик системі освіти в інформаційному суспільстві. 2016. С. 1-9.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ АСКАНІЯ НОВА

Головач Інна Іванівна

к.фіз вих

Фесенко Кристина Михайлівна

Студентка

Київський університет імені Бориса Грінченка

м. Київ, Україна

Анотація. Останні світові тенденції туризму виявляють підвищений інтерес громадськості до подорожей, зосереджених на цінностях, пов'язаних з відновленням та здоров'ям. У комерційному плані це вимагає розробки туристичних пакетів, структура яких відповідає б потребам і бажанням туристів, пов'язаним з різними формами фізичної активності, надаючи їм можливість брати в них участь. Одже, ми обрали для дослідження тему розвитку дестинації як географічної території, що має певні межі і має ресурси для розвитку зовнішнього туризму, задовольняючи потреби широкої групи туристів.

Ключові слова туристи, зовнішній туризм, дестинація, екскурсія, напрям розвитку, Асканія Нова, Україна

Україна має значний природно – культурний потенціал, котрий досі не використовується в повному обсязі, причинами цього є не задовільний стан автомобільних шляхів, низький рівень розвитку інфраструктури, відсутність просування бренду територій і України, незацікавленість туроператорів в розвитку внутрішніх напрямків, відсутність ініціатив зі сторони центральної і місцевої влади. Розвиток туристичних дестинацій є головним завданням у розвитку зовнішнього туризму в Україні. Дестинацію можна охарактеризувати як територію зі всілякими зручностями, засобами розміщення, обслуговування та послугами для забезпечення всіляких потреб туристів. Таким чином,

туристська дестинації включає в себе найбільш важливі і вирішальні елементи туризму, необхідні для зручного і комфортного відпочинку.

Для того щоб територія була дестинацією, необхідне виконання наступних умов:

- наявність на території місць розміщення, харчування, розваг (високий рівень якості послуг, що надаються) і високорозвиненою транспортної системи;
- наявність пам'яток, що цікавлять туристів (наявність фактора привабливості є одним з головних факторів конкуренції між дестинаціями);
- наявність інформаційних і комунікаційних систем, так як це необхідний інструмент інформування туристського ринку про дестинації.

Основна туристична дестинація Херсонщини є морське узбережжя. Більшість туристів прямує до Чорного і Азовського морів з метою оздоровлення. Однак Херсонщина має ще одну вагому перевагу, яке приваблює туристів: це два біосферних заповідники («Асканія-Нова», «Чорноморський») і п'ять національних парків («Джарилгацький», «Нижньодніпровський», «Азово-Сиваський», «Олешківські піски» і «Кам'янська Січ») [1, с.173]. Згідно з інформацією, наданою адміністраціями об'єктів природно-заповідного фонду, кількість екскурсантів в 2020 році склала близько 175 тис.

Селище Асканія Нова розташоване в Херсонській області, але як туристична дестинація – це біосферний заповідник ім. Ф. Е. Фальц-Фейна. Заповідник занесений в книгу «100 великих заповідників і парків світу». Площа становить 33 307,6 га, з них 11 054 га – «абсолютно заповідна» степова зона, тобто незаймана територія, якої ніколи не торкався плуг [2]. Біосферний заповідник «Асканія-Нова» створено у безводному степу, практично непридатному для вирощування деревних рослин.

Через територію заповідника проходить Азово-Чорноморський міграційний коридор. Ним кожного року переміщаються більше 250 видів птахів (величезними ключами до 500 тисяч особин). Таку природню особливість необхідно використовувати для розвитку тематичних екскурсій, створення екологічних стежок, залучаючи до цього учнівську молодь та

студентство.

З ссавців на території степів біосферного заповідника постійно мешкають борсук, лисиця, вовк, заєць-русак, безліч гризунів. Плазуни мають в своєму складі ряд раритетних видів: полоз сарматський, степова гадюка, мідянка. Загалом представників тваринного світу на заповідних територіях налічують близько 69 видів, котрі занесені в Червону книгу України, 295 видів охороняються Бернською конвенцією, 104 Боннською конвенцією, 12 занесено в Європейський червоний список .

Туристична дестинація «Асканія-Нова» ім. Фальц-Фейна це найбажаніше місце відвідування 2020 року. Кількість бажаючих побувати в заповіднику була в кілька разів більше фізичних можливостей відвідування об'єкта природоохоронної території, що приносило певний дискомфорт туристам. Така ситуація спостерігалася в основному у вихідні дні.

На території біосферного заповідника проводяться екскурсії з різними маршрутами, з орієнтовною тривалістю 2-3 години. Орієнтовні ціни (у гривнях) на екскурсії (2021р) та перелік екскурсій для ознайомлення показані у табл.1.

Таблиця 1

Екскурсійні маршрути біосферного заповідника «Асканія Нова»

N	Назва екскурсійного маршруту	Зміст маршруту	Ціна квитка, дорослий, гр.	Ціна квитка, дитячий, гр.
1	Перлина в степу	Оглядова екскурсія по зоопарку і дендрологічному парку	90	60
2	У світі тварин	Екскурсія зоологічним парком	90	60
3	У лісову казку	Екскурсія дендрологічним парком	90	60
4	Історичними місцями зоопарку	Екскурсія зоологічним парком/ тільки група	-	-
5	Ретро-сафарі	Автомобільна екскурсія	250	-

Оглядова еколого-просвітницька екскурсія «Перлина в степу» дає туристам можливість ознайомитись із зоологічним та ботанічним парками.

Маршрут даної екскурсії пролягає через 4,5 кілометри, тривалість маршруту – 2,5 години.

Екскурсійний маршрут прокладений таким чином, щоб відвідувачі у впродовж короткого проміжку часу оглянули найцікавіші куточки парку, такі як алея пірамідальних дубів, що вишикувались вздовж Чумацького шляху, «лікарня», Велика степова галявина з групою сосен кримських.

Маршрут «У світі тварин» прокладено крізь орнітологічну секцію, де розміщено численні вольєри з птахами різних видів. Птахи утримуються в неволі, в парковій гушті та на водоймах. У вольєрах для хижих птахів знаходяться гриф чорний, степовий орел, лунь, ястреб та ін. А на водоймах чорні та білі лебеді, гуси, качки, казарки. Щороку в зоопарку народжується більше 800 пташенят. Це дає змогу проводити експерименти по збагаченню орнітофауни України та проводити екологічні дослідження.

Маршрут «У лісову казку» прокладений серед рукотворних пейзажів, що демонструють результати наукової роботи по збереженню, відновленню та розвитку паркових насаджень.

«Ретро-сафарі» – екскурсія на автомобілі, продовжується вона 2 години. Екскурсанти знайомляться з напіввільним утриманням диких тварин. Взимку мешканців тропічних широт (зебр, антилоп, гаялів, ватусі, кафрських буйволів) забирають у приміщення. На території залишаються тільки ті тварини, які добре пристосовані до холодного клімату: сайгаки, бізони, олені благородні та плямисті, кулани, коні Пржевальського .

На наш погляд, є перспектива розвитку таких напрямків роботи, де б туристи мали змогу, наприклад, погодувати тварин або виконати необхідну не складну роботу. Такий досвід дає екскурсантам чудові емоції та незабутні враження, виховує екологічну культуру, створює відчуття любові та єдності з природою. Екскурсії такого напрямку доцільно включати у позашкільну практику з розвитку екологічного туризму школярів [3, с.161]. Тобто у таких екскурсіях мають гармонійно поєднуватися і освітня, і практична, і дослідницька, і екологічна і культурно-розважальна діяльності [3, с.162].

Також, такі екскурсії, де є контакт з тваринами дуже приваблюють і дорослих, і дітей. З метою популяризації створюються фото зони або фото куточки, пропонуючи сувенірну продукцію, магніт з власною фотографією тощо.

Зрозуміло, що необхідно розвивати інфраструктуру DESTИНАЦІЇ. На території заповідника немає закладів харчування. Пообідати та відпочити після активної діяльності можна в найближчому селищі Асканія-Нова, в кафе «Асканія», «Канна», «Уют» або ж «Сафарі». Проживання також можливе в приватному секторі селища (місцеві мешканці активно розвивають цей напрямок послуг), в готелі «Канна» та кемпінгу «Фортуна», таким чином формується стала економічна ситуація у регіоні і молодь залишається працювати у регіоні після закінчення навчання тому, що є робочі місця і гідна заробітна плата. Доїхати до туристичної DESTИНАЦІЇ можна на власному транспорті або ж в літній час скористатись послугами транспортних компаній з найближчих великих міст та морських курортів.

Для відвідувачів заповідника працює платна автостоянка, розташована при вході в зоопарк. Великою проблемою для туристів, котрі вирішили приїхати власним транспортом є неякісна дорога з численними вибоїнами.

Отже, туристична DESTИНАЦІЯ біосферний заповідник «Асканія Нова» – це перспективний напрямок для українського туризму, на її базі можна створювати потужний комплекс не лише для внутрішніх туристів, а й для іноземців. Проте для цього потрібно підвищувати якісний рівень інфраструктури, перш за все провести реконструкцію автомобільних шляхів, створити умови для швидкого та безпечного переїзду туристів. По друге забезпечити місця для харчування, зону барбекю та якісні заклади харчування, щоб туристи мали змогу смачно та швидко поїсти. По третє, необхідно забезпечити гідні умови проживання для туристів з різним фінансовим забезпеченням (готелі, приватні будинки, кемпінг). По четверте, необхідно проводити постійне навчання для того, щоб працівники могли надавати якісні послуги на високому рівні. Оскільки є сезонні коливання у попиті на екскурсії,

необхідно розвивати «зимовий» напрямок туристичної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: навч. посібник / Ф.Д. Заставний (ред.). – К. : Знання, 2006. – 575 с.
2. Асканія Нова. URL: <https://panukraine.ua/ua/ukraina/askaniya-nova>
3. Круцевич Т., Андрєєва О., Благій О., Погасій Л., Головач І. Умови реалізації програми позакласних занять з використанням засобів екологічного туризму. Актуальні проблеми і перспективи розвитку фізичного виховання, спорту і туризму. Колективна монографія за ред. Н. Пангелової. Переяслав, 2020. С. 157-167.

**ВЗАЄМОДІЯ З ФОЛЬКЛОРНОЮ КАЗКОЮ
ЗДОБУВАЧА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

Головченко Анна Олександрівна
здобувачка освітнього ступеня магістра
Сокаль Марія Анатоліївна
к. філол. н., доцент, завідувач
кафедри слов'янського мовознавства
ДЗ Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна

Анотація: запропоновану розвідку присвячено питанню організації роботи з фольклорною казкою на уроках літературного читання в початковій школі. Визначено послідовність роботи з народною казкою по класам (за конкретним комплектом підручників). Розкрито варіанти організації творчої діяльності учнів на основі фольклорних текстів та її зміст. Окреслено виховну цінність такої роботи. Констатовано, як взаємодія учнів з народною казкою допомагає у вирішенні завдань початкової освіти.

Ключові слова: початкова освіта, здобувачі початкової освіти, літературне читання, фольклорна казка, творча діяльність, розвиток учня.

Значення казки в житті учня молодшого шкільного віку переоцінити важко, тому що взаємодія з нею дозволяє дитині не тільки пізнавати світ, а й відгукуватись на його події і явища, виражати своє відношення до добра і зла. Інакше кажучи, в казці дитина пізнає життя, з казки черпаються нею перші уявлення про справедливість та несправедливість і разом з тим розвивається її мислення, мовлення. На думку С. Русової, «казка й дитина щось таке споріднене. Вони так одне з другим зрослися, що як би педагоги не намагалися вигонити казку з дитячої хати, вона таки пануватиме, бо вона природно відповідає вимогам дитячого розуму» [1, с. 11].

Казка дозволяє продемонструвати молодшому школяру єдність форми та змісту у відображенні світу. Форма казки дуже стійка: «адже фольклорні твори є давнім джерелом художніх засобів зображення і вираження: в них закріплені досконалі способи і прийоми поетичного бачення світу, механізми поетичних способів мислення, досвід народу у сфері художнього впливу на особистість» [2, с. 105].

Казка досліджувалась в різних аспектах – і літературознавцями (О. Бодяньський, О. Брицина, Л. Дунаєвська, Р. Волков, М. Драгоманов, В. Пропп, І. Срезневський, М. Цертелєв та ін.), і психологами (О. Запорожець, Н. Карпинська, Н. Молдавська Т. Рубцова), і педагогами (А.Абдуліна, Н. Бібко, Н. Светловська та ін.). Але зміни у підходах до початкової освіти в НУШ, до курсу літературного читання відповідно до нових програмних вимог, укладання нових підручників, визначення одного із стратегічних завдань методики літературної освіти – «формування читацької, комунікативної та інших ключових компетентностей; збагачення емоційно-ціннісного, естетичного, соціального та пізнавального досвіду; розвиток образного, критичного і логічного мислення та літературно-творчих здібностей» [3, с. 15] стимулюють методичний пошук.

За визначенням, поданим у словнику-довіднику літературознавчих термінів, «Казка – це прозовий твір, що походить від народних переказів, твір про вигаданих осіб та події (зазвичай за участі чарівних сил, чаклунів, фей, гномів, велетнів тощо). Казка – твір чарівного, авантюрного чи побутового характеру з настановою на вигадку, який сприймається й переживається як реальний» [4, с. 58]. Подібність казок за змістом і формою (досліджена В. Анікіним, В. Проппом, та ін.) зумовила їх традиційний розподіл на три групи: 1) про тварин: їх головні персонажі – звірі або птахи («Вовк та собака», «Цап і баран», «Лисичка й Журавель», «Лисиця та Вовк»);

2) чарівні, де головними особами виступають могутні воїни-визволителі, герої, що демонструють найкращі людські якості («Кирило Кожум'яка», «Котигорошко»). Вони можуть мати фантастично-пригодницькі та героїчний

сюжети;

3) соціально-побутові та побутові. Їх герої – прості люди, але наділені яскравими позитивними рисами («Про правду і кривду», «Як мужик пана обдурив», «Зароблений карбованець»).

Ці три групи казок розрізняються за своїми художніми особливостями, отже, методика роботи з кожною групою теж має свою специфіку.

Сучасні підручники з літературного читання (предметом аналізу був комплект навчальних книг автора О.Я. Савченко (2,3 кл.), О.Я. Савченко та І.В. Красуцької (4 кл.) НУШ (за освітньою програмою О.Я. Савченко) [5; 6; 7]) пропонують казки як фольклорні (народні), так і літературні, авторські. Але незалежно від походження, будь-яка казка має значний вплив на розум, волю й почуття учня. «Широке використання казок у початковій школі зумовлюється тим, що їх зміст викладений у цікавій формі. Існує чіткий поділ персонажів на добрих і поганих, сутність вчинків яких легко розуміється дітьми і дає змогу визначити якості кожної дійової особи» [8, с. 55].

Програмою початкового навчання передбачено спеціальне вивчення народної казки на уроках читання з 2 по 4 класи. Але вже в період навчання грамоти учні також працюють з народною казкою: формується вміння слухати казку, відповідати на питання за її змістом.

У 2 класі програмою передбачено оволодіння учнями практичними вміннями впізнавати жанр казки. Учень «самостійно читає, практично розрізняє з опорою на найпростіші жанрові особливості тексти малих фольклорних форм, що опрацьовувалися під час навчання, а також літературних жанрів (казка, вірш, оповідання, уривки з повістей-казок), правильно їх називає, визначає емоційний настрій» [9, с. 11].

Вивчаються як фольклорні, так і літературні казки. Діти досліджують особливості жанру казки на основі народних казок про тварин, оскільки це найпростіший і найдоступніший для розуміння вид казок. Аналізуючи казкові тексти, другокласники дізнаються про такі особливості цього жанру, як вигадка, фантазія у змісті твору; структурні компоненти казки та їх специфіка:

традиційний зачин, кінцівка, повтори у змісті, постійні епітети, звертання. Учні вчаться вживати у своєму мовленні образні вислови з народних казок; визначати персонажів казок; на основі спостереження за їх поведінкою, вчинками, розповідати про головні особливості їхніх характерів, формулювати найпростіші узагальнення, оцінні судження (лисиця – хитра, вовк – волелюбний, заєць – боягуз і под.).

Зазначимо, що у другокласників формується також поняття про літературну казку як твір, який має автора.

Народні героїко-фантастичні казки вивчаються у 3 класі. Вони складніші за будовою, мають більший обсяг, у їхньому змісті є фантастичний елемент, багато епізодів. У процесі аналізу казки учень має:

– усвідомити їх основні особливості: у таких казках є чудесні перетворення, зачаровані, незвичайні предмети, герої наділені надзвичайною силою.

– правильно пояснювати, які якості притаманні позитивним і негативним героям, зрозуміти (з допомогою вчителя) мотиви їх поведінки;

– висловлювати свою оцінку вчинків персонажів; робити (з допомогою вчителя) висновок, що добро у казці перемагає зло.

Також у 3 класі розглядаються літературні казки, зокрема, учні знайомляться з новим жанром – п'єсою-казкою.

У 4 класі вивчаються народні соціально-побутові казки. Учні досліджують, де відбуваються події у таких казках, як вони відображають народний побут, які мовні літературно-художні особливості вони мають, яка специфіка зображення персонажів цих казок (протиставляються один одному). Актуалізуються знання учнів про інші види казок. Звертається увага на специфіку побутової казки: «У 2-му класі ми читали казки про тварин, у 3-му – чарівні та героїчні. Зараз настала черга побутових. Герої у них живуть і діють в обставинах, близьких до справжнього життя. Але, потрапляючи у вигадані ситуації, вони виявляють надзвичайні якості – позитивні або негативні, дивовижний розум, доброту, небачену хоробрість, або, на жаль, жадібність,

мстивість» [7, с. 29].

Творча діяльність учнів на основі казки здійснюється в різних варіантах протягом усього періоду початкового навчання. Психолого-педагогічними дослідженнями встановлено, що казка здатна впливати на розвиток дитячої особистості, її мислення і поведінку, вона – прекрасне джерело розвитку фантазії, творчої уяви. Процес сприймання казки супроводжується оцінюванням вчинків героїв. «Неважко помітити, що найпопулярніші серед дітей українські народні казки зосереджені на кардинальних виховних ситуаціях, образному обігруванні визначальних для нашого соціуму моральних і поведінкових норм шляхом моделювання картин казкової та реальної дійсності, де вони втілюються у близьких і зрозумілих дітям з психологічного боку діях та вчинках» [10]. Отже, народна казка може розглядатись як своєрідний тренажер життєвих вмінь, варіантів ставлення до оточуючих, поступового поглибленого розуміння моральних норм.

Серед завдань творчого характеру на основі народної казки, що пропонуються навчальними книгами, такі: розповідь казки, зіставлення змісту прислів'їв з головною думкою казки, придумування запитань за змістом казки, придумування заголовків до частин казки, кінцівок казки, дослідження казковості у творі, розповідь за малюнком, за малюнками-пазлами (епізодами казки), переказ (наприклад, «переказати казку так, ніби ти став учасником подій»), читання в особах, інсценізація – розігрування сценки за змістом казки, творче продовження казки, створення ілюстрації до казки та складання самої казки та ін. До цього списку можна додати ще такі варіанти, що практикуються у початковій освіті: Придумування казки за аналогією: мають бути збережені ціннісні орієнтири казки – джерела. Складання казки «на виворіт» – з наділенням персонажів протилежними для них якостями (для цього учні мають усвідомити, якими були ці якості діючих осіб у справжній казці).

Продовження казки – діти вчаться фантазувати, міркувати у вже встановлених межах, з визначеними характерами, мають придумати і свою щасливу кінцівку-нагородження для головного героя за його добрі справи.

Закінчення казки – учні мають завершити казку у відповідності зі змістом, вчинками героїв (кінцівка першоджерела їм невідома). Стимулюємо дітей на обговорення запропонованого варіанту, порівняння його з першоджерелом.

«Мій герой у казці» – творче завдання, яке полягає в тому, що учень має вигадати персонажа й «додати» його у вже існуючу казку. Від дитини залежить, який у нього буде характер, моральні якості, які вчинки, цілі, кінцевий результат. Завдання сприяє розвитку творчої уяви, демонструє ціннісні установки учня.

Також може пропонуватись комбінація сюжетів та героїв декількох казок («Колаж із казок»), зміна місця і часу казкових подій («Знайомі герої в нових місцях»), неоднозначна оцінка вчинків головного героя (з позиції «добре-погано») та ін.

Подібні завдання вирішують не лише задачу розвитку творчої уяви та досвідченого читача, який добре розуміється на жанрових особливостях казки. Вони виконують і більш широку виховну місію. Адже процес створення, змін казкового світу пов'язаний із самоаналізом, усвідомленням позитивних та негативних вчинків та їх ілюстрацією казковими ситуаціями, вихід з яких демонструє життєву позицію маленького автора. Відбувається формування особистості у власній творчій діяльності.

Таким чином, можна констатувати наступне: фольклорна казка є одним з джерел, що дозволяє досягати мети початкової освіти – формування цінностей, готовності до життя, всебічного розвитку дитини, її здібностей, творчості. Цьому сприяє не тільки дослідження казкових текстів, їх літературний аналіз, але також їх інтерпретація, перетворення, виконання учнями різноманітних творчих робіт на основі текстів казок, що, зокрема, дозволяє розвивати морально-етичні погляди дитини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Русова С. В оборону казки. *Сільська школа*. 2001. № 6. С. 11.
2. Львов М. Р., Горецкий В. Г., Сосновская О. В. Методика преподавания русского языка в начальных классах. Москва: Академия, 2000. С. 77-194.
3. Типові освітні програми для 3-4 класів НУШ (Савченко О. Я.). <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>
4. Словник-довідник літературознавчих термінів / Упор.: О. В. Бобир, В. Й. Буденний, О. Б. Мамчич, Н. П. Нікітіна; за ред. О. В. Бобиря. Чернігів: ФОП Лозовий В. М., 2016. 132 с.
5. Савченко О. Я. Українська мова та читання: підручник для 2 кл. ЗЗСО: у 2 ч.: Ч. 2. Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. 144 с.
6. Савченко О. Я. Українська мова та читання: підручник для 3 кл. ЗЗСО: у 2 ч.: Ч. 2. Київ: УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с.
7. Савченко О. Я., Красуцька І. В. Українська мова та читання: підручник для 4 кл. ЗЗСО: у 2 ч.: Ч. 2. Київ: УОВЦ «Оріон», 2021. 160 с.
8. Гагарін М. Критерії добору української народної казки для виховання морально-естетичних почуттів. *Початкова школа*. 2006. № 1. С. 56-59.
9. Типові освітні програми для 1-2 класів НУШ (Савченко О. Я.). <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>
10. Дідух І. О. Формування соціокультурної компетенції учнів молодшого шкільного віку на прикладах народної казки. URL: <https://ippo.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2014/05/%D0%94%D1%96%D0%B4%D1%83%D1%85-%D0%86.%D0%9E..pdf>

**РЕПЕРТУАР ДИТЯЧОГО ХОРУ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ
ПІДГОТОВКИ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ**

Дніпровська Наталя Георгіївна
ст. викладач, викладач-методист
Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
м. Харків, Україна

Анотація: статтю присвячено проблемі музичного виховання дітей і дитячій хоровій музиці як його базовій основі; висвітлюються особливості дитячої емоційної сфери; розкривається особливе значення, специфіка та активна роль дитячої хорової музики у розвитку особистості дитини, завдання й принципи вибору музикантом-педагогом репертуару для дитячого співу; накреслено завдання щодо удосконалення підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва і хормейстерів, зокрема у справі збереження й розвитку національної культури як основи суспільства завтрашнього дня.

Ключові слова: дитячий хор; дитяче хорове виховання; репертуар дитячого хору; дитяча хорова література; дитяча хорова музика; учитель музичного мистецтва; хормейстер дитячого хору.

Проблема оптимізації підготовки в Україні педагогічних кадрів для дитячого музичного виховання сьогодні обумовлена гострою потребою збереження в суспільстві та подальшого розвитку традицій вітчизняної культури. Як наслідок, зростає відповідальність освітніх установ, котрі ведуть підготовку вчителів музичного мистецтва і хормейстерів дитячих хорів, у забезпеченні випуску фахівців, здатних успішно виконувати важливе професійне призначення.

Питання дитячого музичного виховання розробляли провідні його фахівці

В. Соколов, В. Попов, А. Абелян, Г. Струве, Т. Стулова, Л. Школяр, Н. Аверіна, В. Самарін, Л. Венгрус, Б. Алієв, Л. Арчажникова, А. Гончарук, Т. Комарова, О. Радинова, Л. Рапацька та ін. Проблему професійної підготовки керівників дитячих хорових колективів досліджувала Буянова Н., що є лише початком.

Учитель музичного мистецтва і хормейстер дитячого хору – складна багатокомпонентна професія, котра вбирає в себе володіння широким комплексом не тільки музичних, але й різноманітних знань із різних галузей, а також вимагає наявності певних особистих якостей. Це пов'язано, перш за все, з тим, що треба бути в одній особі музикантом – співаком, виконавцем, хормейстером, – а також педагогом, вихователем, психологом і організатором. Проте, компетентність у питаннях роботи з дитячим хоровим колективом є актуальною і важливою для всіх іпостасей майбутнього фахівця. Володіння широким обсягом співочого репертуару є не лише основою музично-педагогічної роботи, але й маркером професіоналізму педагога-музиканта. Слід визнати, що подальша робота випускників нерідко виявляє прогалини в їх музично-педагогічній підготовці стосовно системних знань дитячого співочого репертуару. Ця проблема на сьогодні слабо розроблена і недостатньо висвітлена в хоровій теорії у плані вивчення головного аспекту – дитячої хорової літератури. Тому були й залишаються протиріччя між програмами спеціальних навчальних закладів і вимогами, з якими стикаються молоді вчителі на місцях. Отже, проблема цілеспрямованої підготовки хормейстерів до роботи з дитячими хорами досі вивчалася явно недостатньо. Звідси мета даної статті – пошук шляхів удосконалення освітньої підготовки вчителів музичного мистецтва та хормейстерів щодо хорового репертуару для роботи з дитячими хоровими колективами.

Багато класиків педагогіки відзначали силу впливу на дитину мистецтва в розвитку її почуттів і творчого потенціалу. Наприклад, Я. Коменський вважав, що більше ніж науками, треба займатися з дітьми мистецтвами. І. Песталоцці зазначав, що дорога до мистецтва одночасно є дорогою до людяності. В. Сухомлинський писав: «Якщо в ранньому дитинстві донести до серця красу

музичного твору, якщо у звуках дитина відчує багатогранні відтінки людських почуттів, вона підніметься на таку сходинку культури, яка не може бути досягнута ніякими іншими засобами. Почуття краси музичної мелодії відкриває перед дитиною власну красу – маленька людина усвідомлює свою гідність» [1, с. 52–53]. Кожен вид мистецтва впливає на особистість своїми специфічними засобами, однак найдієвішим видом музично-естетичного виховання дітей здавна упердив себе хоровий спів.

Видатні майстри дитячого хорового співу досягали художніх висот у мистецтві не в останню чергу завдяки вдумливо відібраному репертуару. «Репертуар» (*фр., лат.*) в широкому сенсі слова – це список творів, зокрема музичних, для виконання в концертах (концертний репертуар) або для вивчення (навчально-педагогічний репертуар). Як зазначає відомий педагог-хормейстер П. Халабузарь, «...репертуар – це основоположний чинник музичного виховання» [2, с. 182]. Репертуар – це «хліб», «художнє живлення» музично-естетичного виховання дітей, творче обличчя колективу та його хормейстера. Вміння скласти репертуар – своєрідне мистецтво, якого хормейстеру треба прагнути через постійне самовдосконалення. Обласні фестивалі шкільних хорів та вокальних ансамблів нерідко залишають стосовно репертуару сумні враження. Колективів, котрі співають дійсно дитячу хорову музику і професійно формують свої програми, небагато. Частина керівників хорів «живить» юних вихованців піснями з репертуару дорослих, за тематикою іноді далеких від дитячого віку. «У тому, що і як співають дитячі хори, багато поверхневого і мало професійного. Це зайвий раз доводить, що репертуар, знання керівником дитячої хорової літератури – одне з найсерйозніших питань роботи з колективом» [3]. Насправді ж, за два століття існування жанру з'явилося вдосталь творів для дітей, в основу яких закладено поезію, відповідну до їх інтересів і вікового сприйняття.

У дитячій музиці композиторами різних країн і народів світу створено величезну кількість творів. Обсяг дитячого хорового репертуару нині налічує тисячі творів. Розширився його жанровий ряд, котрий містить твори різної

складності – від пісні до кантати й ораторії. Ускладнилися засоби музичної виразності, розвинулася композиторська техніка, народилися нові виконавські напрямки та стилі, але незмінним залишається головне, – як писав З. Кодай: «Дітям слід давати лише досконалий за формою і змістом матеріал. Найкраще і буде тим, що потрібно. За допомогою великих творінь і повинні бути долучені діти до великих творінь» [4, с. 4]. Специфіку дитячої хорової музики обумовлюють особливості дитячої емоційної сфери, яка відрізняється від дорослої та характеризується щирістю, відкритістю, швидкою емоційною реакцією. Я. Корчак вважав, що «...дитина перевищує дорослого силою почуттів. У галузі інтелекту вона принаймні рівна дорослому, їй не вистачає лише досвіду» [5]. Сприйняття кожного нового хорового твору збагачує культурний досвід дитини, а за словами видатного психолога Б. Теплова, «...музика є емоційним пізнанням» [6, с. 23].

Питання репертуару є одним з основних у роботі будь-якого хорового колективу. Всі навчальні, педагогічні, творчі процеси знаходяться у прямій залежності від репертуару. Особлива увага до його формування зумовлена й тим, що від нього залежить майбутнє колективу, успіх у слухачів, прихід нових хористів, участь у фестивалях і конкурсах. Вибір репертуару – далеко не простий процес, у якому інтегруються, з одного боку, культура, музичний досвід керівника, а з іншого, – інтереси тих, хто виконуватиме цей репертуар. Правильно сформований репертуар відкриває шлях до одночасного досягнення художньо-мистецьких і виховних цілей. Чим багатше і різноманітніше хоровий репертуар, тим більше можливостей надає він для розкриття талантів учнів із різними індивідуальностями.

При виборі репертуару окрім художньої цінності треба шукати й виховну складову. Хорова музика пов'язана зі словом і може передавати дітям високу культуру почуттів, формувати естетичний смак, що однак не відбувається саме собою. Кожний хормейстер знає, як важливо вміти емоційно подати хору новий твір, зацікавити ним, яскраво розкрити зміст і музичні образи, щоб діти співали з естетичним задоволенням. Із упевненістю можна сказати, що аматорський

дитячий хоровий колектив існує завдяки цікавому дітям, змістовному, художньо цінному репертуару та правильній репертуарній політиці керівника.

Щоб грамотно підібрати репертуар, керівник хору повинен дотримуватися певних принципів, урахування яких дозволить сформувати цікавий, повноцінний репертуар, сприяючий розвитку необхідних музично-виконавських здібностей і навичок дітей, а також різнобічному музично-художньому вихованню та формуванню естетичного смаку. Як зазначає П. Халабузарь, «...не всі твори відразу ж захоплюють дітей образним цікавим змістом чи яскравим мелодичним розвитком. Ось чому в репертуарі мають бути і хори, що швидко завойовують любов дітей, і такі, що розкривають свою красу, привабливу силу поступово, у процесі кропіткої репетиційної роботи» [2, с. 186].

Турбота про репертуар, його збирання – процес, що незримо для інших відбувається у вчителя-хормейстера постійно. Це одна із найважливіших складових багатофункціональної творчої праці керівника хору. «Дитячий хор – це жива істота, істота дивовижна, постійно зростаюча, яка змінюється, і завжди молода. Хор потрібно не просто створити – його потрібно виростити, як мале дитя, його доведеться вчити й виховувати – дати йому освіту і наділити високою духовністю» – писав талановитий хормейстер О. Пономарьов [1]. Від художньої якості репертуару у значній мірі залежить і вокально-естетичний розвиток дітей, і атмосфера буденних занять колективу, і успіх кожного концертного виступу. «Творчий портфель» хормейстера має вмещувати не лише твори, котрі нині знаходяться в роботі. Репертуар необхідно відшукувати, одержувати від творчого спілкування з композиторами або колегами та приборігати до певного часу – одні твори на ближчу перспективу, інші – на дальню.

Репертуарна політика керівника хору відіграє важливу роль у музичній освіті й естетичному вихованні дітей, стимулюванні їх вокально-хорового розвитку, формуванні музичного смаку. Тому перший і головний принцип, котрий повинен «сповідувати» керівник хору або вокального ансамблю у

виборі репертуару – це його художньо-виховна цінність. Саме «якість» проспіваної музики відіграє найважливішу роль у процесі вокально-хорового навчання й духовно-естетичного виховання дітей. Необхідно, щоб твір торкався їх душ, навчав прекрасного (тобто, мав виховний підтекст). Один із відомих сучасних майстрів дитячого хорового співу С. Прокопов уважає, що «виховувати художній смак у школярів можна лише на високохудожніх зразках класичної, сучасної музики, народної пісні» [7, с. 5].

Другий принцип – різноманітність: за тематикою, образами, характерами, жанрами, епохами, стилями, національними композиторськими школами тощо. Основу репертуару має складати вітчизняна дитяча хорова музика, зокрема й твори композиторів рідного краю. До програм хорів будь-якого віку треба включати не лише твори із супроводом, як це зустрічається іноді на практиці, – але й твори *a cappella*. Спів без супроводу потрібний дітям, як повітря, це дійсно «школа голосів».

Наші вітчизняні корифеї, композитори-хормейстери М. Лисенко, М. Леонтович, К. Стеценко, Ф. Колесса, П. Козицький, а також відомі майстри дитячого хорового співу ХХ ст. В. Соколов, В. Попов, Г. Струве, С. Крижанівський та інші відзначали велику цінність у репертуарі народних пісень, наголошували на їх виключно благодатному вокальному й духовному впливі. Хорові твори композиторів-класиків також приносять дітям величезну виховну користь своєю художньою досконалістю, глибиною думок і благородством почуттів.

Збільшення в дитячому хоровому репертуарі останніх десятиліть творів духовного жанру викликано його затребуваністю. Це особливий жанр, котрий вимагає від керівника хору додаткових знань і якостей.

Діти жваво сприймають і сучасні твори, можливо тому, що вони «зіткані» з того життя, що їх оточує. Треба лише ретельно відбирати їх та не поступатися перед порожньою поп-музикою із примітивними текстами.

Третій принцип – доступність. Для співацького розвитку дитячого хору в цілому та кожного його учасника, зокрема, важливо враховувати, по-перше,

щоб образний ряд і тема твору були цікавими і зрозумілими мисленню дітей саме цього віку. По-друге, хормейстеру необхідно зіставити вокально-технічні завдання партитури з виконавськими можливостями свого колективу й точно розрахувати сили.

Четвертий принцип – послідовність. Хоровий репертуар має крок за кроком удосконалювати вокально-технічний рівень дитячого колективу, що, у свою чергу, дозволить розширити межі доступної йому для виконання музики. Запорукою успішності репертуарної політики є висока свідомість і культура керівника, його широка освіченість та розвинений художній смак.

На даний час у хормейстерів є широке поле для вибору репертуару, однак проблема не втрачає своєї актуальності, зокрема для початківців. Життя постійно висуває все нові вимоги, фонд музичних творів поповнюється, а знання збагачуються новими відкриттями про психо-фізичний розвиток дітей. Чимало дитячих хорів мають оригінальний і самобутній репертуар, бо їх керівники перебувають у постійному пошуку, це захоплені люди, закохані в музику і дітей.

Як уже зазначалося, основна мета і спрямованість педагогічної роботи в дитячому хорі – це, перш за все, виховання і творчий розвиток дітей за допомогою проведення керівником професійно осмисленої репертуарної політики, що сприяє формуванню в дітях такого особистісного стрижня, котрий у подальшому допоможе їм розкритися та успішно реалізуватись у складному сучасному світі. У цьому контексті проблема художньо-виховної цінності музично-педагогічного репертуару для роботи з дітьми та критерії його вибору набувають особливої важливості. Відповіддю на виклик часу, тенденції та завдання вдосконалення мистецької освіти стала нова дисципліна «Дитяча хорова література», котра вперше з'явилась у Харківській гуманітарно-педагогічній академії, а згодом і в інших вітчизняних закладах. Великий обсяг історично накопиченої дитячої хорової музики спричинив необхідність її систематизації в новий вид знань. Призначення та зміст курсу відповідають сучасній «Концепції освітньої діяльності ХГПА за спеціальністю Музичне

мистецтво», а саме, таким компетенціям як:

- здатність до виявлення емоційно-ціннісного ставлення до музичного мистецтва через художньо-педагогічну та музично-виконавську інтерпретації музичних творів;

- здатність до поглибленого орієнтування в нотному репертуарному матеріалі, враховуючи стильові особливості та естетичні напрямки;

- уміння підібрати відповідний віковим характеристикам та індивідуальним особливостям учнів музичний матеріал, формувати здатність до сприйняття, аналізу та виконання творів музичного мистецтва широкого діапазону.

Курс «Дитяча хорова література» розглядає хорову музику в її особливому аспекті, який раніше не вивчався, а саме: композиторську хорову творчість для дітей. Створений за авторською програмою дисципліни посібник «Дитяча хорова література» [8] націлений на удосконалення підготовки професійних кадрів для галузі освіти шляхом вивчення та систематизації актуальних теоретичних, методичних та практичних питань дитячої хорової літератури. Дитяча хорова музика, представлена у її кращих зразках, має допомогти майбутнім фахівцям оволодіти як знаннями конкретного співацького матеріалу, так і певними художніми критеріями, творчими підходами до формування та опрацювання педагогічного й концертного репертуару.

Дитячу музику іноді розуміють як розвагу для дітей, але це не відповідає дійсності. За оцінками фахівців підготовка кадрів для роботи з дитячими хорами через свою багатогранність є однією з найскладніших у системі музично-педагогічної освіти. Підкреслимо, що репертуар – це серцевина музично-естетичного виховання дітей, його головний предмет і зміст. Робота з ним вимагає спеціальних знань, отримання яких дозволяє вчителю, хормейстеру осмислено й відповідально здійснювати репертуарну політику свого колективу і грамотно інтерпретувати цей репертуар. Високохудожні зразки світової та вітчизняної дитячої хорової літератури мають виключну

педагогічну цінність, заохочують до творчості, виховують духовно, естетично й вокально. Тому своєю багатогранністю, високою композиторською майстерністю дитяча хорова музика заслуговує на ґрунтовне вивчення й послідовне впровадження у шкільне, дошкільне та позашкільне музичне виховання дітей. Стратегічною метою навчально-освітнього та виховного процесу в музичному навчальному закладі середньої та вищої ланки має бути вдосконалення практичної підготовки учителів музичного мистецтва та керівників дитячих хорів щодо репертуару. Отже, особлива увага повинна приділятися найбільш дієвим компонентам, до яких і належить нова фахова дисципліна «Дитяча хорова література».

Проте, слід відзнати – реалії сьогодення показують, що дитячий хор як найоригінальніше явище культури та освітній засіб і дитяча хорова музика як жанр усе більше відсуваються в соціумі на другий план. Дитячі хори стали рідкісними гостями на телебаченні, радіо та учасниками концертних програм, що природно знизило їх популярність. Дедалі менше хорів стає у школах, т. ч. дитяче хорове виховання втрачає свою важливу якість – масовість. Дитячий хоровий спів замінений активною пропагандою сольного мікрофонного співу та поп-музикою, котрі ведуть розвиток душі дитини у бік від численних переваг хорового виховання. У такій атмосфері педагогам дуже важко. Але вони зобов'язані використовувати всі можливі важелі впливу на дітей з тим, щоб викликати у них бажання займатися серйозною музикою. Хоча в останні роки у вітчизняному хоровому мистецтві відбуваються зміни, вони, на жаль, не стосуються дитячих хорів і поки що не дозволяють говорити про тенденції відродження дитячої хорової культури. Коли ми бажаємо уявити собі ідеальний образ людини ХХІ століття, то наділяємо її такими якостями як чесність, порядність, емоційна чуйність, освіченість, креативність, культура спілкування, допитливість, оптимізм тощо. Саме від володіння цими якостями залежать такі глобальні питання, як подальше існування нашої планети, оскільки використання високих технологій є безпечним лише за умови високого рівня культури та свідомості людей. Відповідальність за майбутнє лежить і на

кожному, хто виховує або готується виховувати дітей та прищеплювати їм через хорову культуру вічні поняття про добро і красу. Справжнє відродження вітчизняної хорової традиції стане можливим лише за умови, якщо хорова культура буде закладатися з дитинства і дитяче художнє виховання засобами хорової музики посяде гідне місце в ієрархії цінностей суспільства й держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пономарёв А. Жизнь детского хора / *Музыка в школе*. № 4, 1988. С. 51–56.
2. Халабузарь П. В., Попов В. С. Теория и методика музыкального воспитания: Уч. пос. 2-е изд. СПб. : Изд-во «Лань», 2000. 224 с.
3. Аверина Н. Проблема репертуара в детском хоровом исполнении.
URL : <http://cheloveknauka.com/problema-repertuara-v-detskom-horovom-ispolnitelstve> (дата звернення 01.11.2021).
4. Хараджаниян Р. А. И. Хачатурян. / *Они пишут для детей*. Вып. 3. Москва : Сов. комп., 1980. С. 3–35.
5. Соціально-педагогічні ідеї Я. Корчака / Зб. статей. URL : https://revolution.allbest.ru/pedagogics/01102055_0.html (дата звернення 01.11.2021).
6. Теплов Б. Психология музыкальных способностей. / *Избранные труды*. Том 1. Москва : Педагогика, 1985. 323 с.
7. Прокопов С. Н. Очерки по методике детского хорового воспитания и образования. Харьков : ХГИИ, 1990. 33 с.
8. Дніпровська Н. Г., Александрова О. О. Дитяча хорова література : навч.-метод. пос. / Н. Г. Дніпровська, О. О. Александрова ; Харківський пед. фаховий коледж Комунал. закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради. Харків : ФОП Панов А. М., 2021. 338 с. : нот.
9. Соловьева Л. В. Репертуар детского хора (из опыта работы с детским хором «Вдохновение»). Уч.-метод. пос. Надым, 2016. 62 с.

УДК 37.048.44

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ПІД ЧАС РЕКРЕАЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Кніш Світлана Іванівна

канд.пед.наук, доцент

Бура Дарина Сергіївна

Сидоренко Дар'я Сергіївна

Студенти

НПУ ім. М. П. Драгоманова

м. Київ, Україна

Анотація: У статі викладено форми супроводу дітей з особливими потребами як з реабілітаційного так і психологічного аспекту даної теми. Наводяться приклади та пояснюються, що таке інклюзивне навчання, яким чином проводяться заняття психологічного та реабілітаційного супроводу

Ключові слова: Інклюзія, інклюзивне навчання, психологічний супровід, сюжетно-рольова гра, психогімнастика, реабілітаційний супровід, розвиток дрібної моторики.

На сьогоднішній день дедалі частіше до загальноосвітніх навчальних закладів приходять діти з особливими освітніми потребами, і питання їх супроводу — на перетині функцій багатьох спеціалістів. Кожен спеціаліст діє в межах своєї компетенції.

Подолавши чимало труднощів та етапів формування на своєму шляху остаточно інклюзивна освіта стала підтримуватись законодавчою базою України з 2010 року, коли до Закону України «Про загальну середню освіту» були внесені зміни, згідно з якими загальноосвітні навчальні заклади могли повноправно створювати спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими потребами. У жовтні 2010 року МОН України затвердило «Концепцію розвитку інклюзивної освіти», а в серпні 2011 року Кабінет

міністрів України затвердив „Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах”, де у загальному вигляді окреслюються конкретні заходи щодо організації цієї інноваційної форми освіти, надання освітніх послуг учням, створення умов для безперешкодного доступу до таких закладів, забезпечення їх навчально-методичними, наочно-дидактичними посібниками та індивідуальними засобами, створення інклюзивних класів, комплектування та наповнення їх учнями, а також забезпечення шкіл з інклюзивною формою навчання відповідними педагогічними кадрами. Сьогодні ж інклюзивне навчання поширюється у всіх регіонах України.

Розглянемо такі поняття «інклюзія» та «інклюзивне навчання». Інклюзія (від англ. inclusion — включення, залучення) — процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі. Потребу збільшення участі відчувають насамперед ті, що мають фізичні чи ментальні порушення.

Інклюзивне навчання — це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їхнього навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на основі особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

Виходячи з понять, розуміємо, що освітні послуги дітям з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах надають у класах з інклюзивним навчанням. За для цього застосовують особистісно орієнтовані методи навчання, враховуючи індивідуальні особливості навчально-пізнавальної діяльності таких дітей [1].

Проте створення подібних класів повинно ще забезпечуватися певними умовами формування інклюзивного середовища в закладах середньої освіти, а саме: подолання соціальних та психологічних бар'єрів, впровадження педагогіки партнерства, створення універсального дизайну та розумних пристосувань у закладах освіти в межах безбар'єрного фізичного простору.

Незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, кожна людина має право на повноцінне життя, освіту, якість якої

не повинна відрізнятися від якості освіти решти людей. Для цього використовують психологічний супровід, а також реабілітаційний супровід.

Психологічний супровід інклюзивного навчання та виховання потребує планування, додаткової професійної підготовки, а також контактів з фахівцями, які можуть надати відповідну допомогу. Одним з методів психологічного супроводу є сюжетно-рольові ігри.

Сюжетно-рольові ігри сприяють інтенсивному розвитку наочно-образного мислення, довільності психічних процесів, створюють умови для формування ієрархії мотивів, усвідомлення власного соціального статусу, волі, підтримують мотивацію участі у корекційних заняттях. Доцільно використовувати сюжетно-рольову гру як форму організації дітей для виконання вправ і завдань розвивального характеру. Сюжетно-рольова гра використовується також для спонукання різних емоційних станів, зокрема, тривожності, агресивності, радості, здивування; для пошуку способів конструктивного розв'язання конфліктів. У процесі гри відбувається засвоєння соціальних ролей дітьми, формування навичок соціальної взаємодії. Для корекції можуть використовуватися казкові ігрові сюжети (як загальновідомі, так і створені, власне самими, дітьми), відтворення реальних типових подій з повсякденного життя. Ролі потрібно розподіляти з урахуванням діагнозу та проблем дитини. Гра організується таким чином, щоб кожна дитина могла випробувати себе в різних ролях. Після закінчення гри необхідно провести групове обговорення, щоб діти висловили свої емоції та почуття, пережиті під час гри, проаналізували поведінку героїв та її наслідки, навіть якщо змінено стандартний сюжет, продумали інші сюжетні лінії, передбачили розгортання подій. Залежно від конкретної ситуації саме психолог є ініціатором гри, її організатором і учасником.

Невід'ємною частиною психологічного супроводу є психогімнастика. Психогімнастичні вправи використовуються з метою психологічного налаштування дітей на заняття, розслаблення, розвиток їх емоційної сфери та саморегуляції. Дітям пропонуються мімічні та пантомімічні етюди, ігри на

вираження окремих емоцій і якостей характеру, вправи на релаксацію. Розслаблення досягається чергуванням протилежних за характером рухів: напружених – розслаблених; різких – плавних; швидких – повільних та ін. Для спрямування дітей на виконання цих вправ, психогімнастика може організовуватись у вигляді казкових сюжетів(вже добре відомих світу або власне створені разом з дитиною). Таким чином, для забезпечення оптимального психічного розвитку дітей з психофізичними порушеннями корекційна допомога має поєднуватись із створенням для них сприятливого соціального середовища формуванням в учасників навчально-виховного процесу (вчителів, учнів, батьків) позитивних настанов щодо інклюзивного навчання.

Реабілітаційний супровід здійснюється спеціалістом - реабілітологом і передбачає кілька взаємопов'язаних сфер діяльності, спрямованих на підтримку здатності дитини справлятися зі специфічними завданнями в ході навчального процесу, консультування та спрямування педагогів і інших учасників команди, облаштування середовища, зокрема:

1. Визначення рівня і динаміки фізичного розвитку та рівня засвоєння рухових, орієнтаційних, комунікативних та інших навичок стосовно вимог навчального процесу і школи та надання конкретних рекомендацій щодо їх розвитку у середовищі школи, вдома та в громаді.

2. Надання інформації та порад вчителям, адміністрації школи та батьками стосовно конкретних потреб учнів з особливими потребами щодо їх переміщення, режиму рухової активності, рівня та способу організації необхідної допомоги, а також сприяння розвитку максимальної самостійності учнів з особливими потребами.

3. Надання рекомендацій щодо підбору і пристосування адаптивного обладнання, організації транспортування, обладнання робочого місця та навчального середовища учнів з особливими потребами в навчальному процесі, позашкільній діяльності, екскурсіях, поїздках та інших організованих формах активності.

4. Вказівки щодо безпосередніх реабілітаційних вправ, занять, процедур та способу життя задля підтримання учнями з особливими потребами їх самопочуття, оптимального рівня функціонування та навичок здорового способу життя.

Розвиток дрібної моторики, тобто тонких скоординованих рухів тіла, кінцівок, пальців так само відбувається стадійно. Її розвиток важливий для формування навичок прийому їжі, самообслуговування, багатьох інших видів діяльності, наприклад таких як письмо. Вважається, що розвитку дрібної моторики сприяє гра з різними маніпулятивними іграшками, кубиками, пірамідками, а також дослідження природних матеріалів, малювання, в більшому віці — гра конструктором «Lego». Сприяють розвитку дрібної моторики та тактильної чутливості такі заняття, як ліплення з пластиліну, тіста, маніпуляції з дрібним предметами — горохом, кукурудзою, гудзиками, нанизування намиста чи бісеру, вишивання. На перший погляд, може здатися що дані заняття не містять нічого «реабілітаційного», однак досвідчений реабілітолог часто пропонує саме такі заняття, власне, як елемент Індивідуальної програми реабілітації.

Окрім розвитку дрібної моторики необхідна ще і постійна фізична активність. У наших школах часто трапляється, що дитину, яка має будь-які вади — чи то астму, чи то епілепсію, чи то ДЦП — чисто механічно звільняють від уроків фізкультури. Так діється тому, що фізичні навантаження нібито можуть викликати загострення хвороби, а персонал школи боїться брати на себе відповідальність за можливі негативні наслідки. Якщо ж подивитись неупередженим оком на щоденний побут в інтернатних установах, то побачимо ще набагато більш нерухоме і бездіяльне існування. Тривалі години «тихого часу», «відпочинку» не лише вночі, а й серед дня прямо спонукають підопічних до безчинного існування. Це формує у суспільстві певний стереотип людини з деякими вадами як цілком пасивної, нерухомої, залежної від чужої опіки і волі та практично входить у життєву рутину. На противагу цьому реабілітація пропонує максимально розвивати рухливість, силу, фізичну витривалість, які є

передумовою життєвої активності. Рухливі ігри, танці, спортивні забави, прогулянки, фізична праця, якомога триваліше перебування на повітрі в різну погоду, мандрівки на природу мають бути неодмінним елементом щоденного життя. Тим часом у всіх підручниках з реабілітації можна зустріти обґрунтування застосування всіх цих діяльностей у якості засобів реабілітації. Це і «танцювальна терапія», і «теренкур»(дозовані фізичні навантаження у вигляді пішохідних прогулянок, сходжень в гористій місцевості за певними, розміченим маршрутами), і «трудова терапія», і «рекреаційний спорт інвалідів» і «реабілітаційні табори». З тим, що спонтанна, ненавмисна і неспланована активність дає людині значно більше задоволення, ніж те саме під контролем і за вказівкою терапевта. Якщо клієнт самостійно, в компанії чи в сім'ї веде саме такий активний спосіб життя, немає потреби його перевчати. Однак частіше доводиться стикатися з пасивністю, особливо, коли розумова відсталість поєднується з фізичними вадами. Тоді дуже важливо все спланувати та поступово ввести в практику щоденного життя максимум руху, особливо на свіжому повітрі. Здійснити це можна лише при бажанні самог клієнта, в тісному контакті з членами його сім'ї, з дуже близькими друзями, можливо у співпраці з соціальним працівником, вчителем фізкультури, організатором позакласної роботи та волонтерами з числа однолітків особи з особливими потребами. Існує багато методичних вказівок щодо організації такої діяльності [3,4, 5]. Викладене вище співзвучне з поняттям «нормалізація», тобто уникнення надто великої спеціалізації всіх необхідних неповносправним особам послуг та елементів життєдіяльності, введення їх у нормальне щоденне русло. Хочеться підкреслити, що цей підхід цілком вкладається в концепцію базування в громаді. Більше того, це якби сам спосіб існування здорової громади, яка включає у всі види позитивної громадської активності людей з особливими потребами.

Реабілітаційні заняття формуються не лише з фізичних вправ(легких, середньої складності, важких), а з ігор, як і в психологічному супроводі вони мають свою методику виконання. Рекреаційні ігри — це заняття спортом для

відпочинку або під час відпочинку. Методика проведення рекреаційних забав опрацьована для різних категорій клієнтів — дітей, дорослих та старших людей, з фізичними та з розумовими вадами, людей з ДЦП, спінальними травмами різного рівня, незрячих та глухих. Щоб вони відчули себе прийнятими і фактично могли брати участь у спортивних забавах, необхідна певна адаптація правил, спортивного інвентарю та середовища; взаємна толерантність і підтримка, гра не для виграшу, а для задоволення.

В рамках рекреаційних ігор проводяться різноманітні естафети, ігри з м'ячем, рухливі ігри, рольові ігри. Крім цього використовують всім нам відомі дисципліни як баскетбол, настільний теніс, кеглі. Важливим моментом є заохочення, похвали, при групових іграх складання команд так, щоб у них були сильніші і слабші члени та щоб вони мали можливість проявити себе. Звичай ці ігри супроводжуються емоційними переживаннями, дають учасникам задоволення, розрядку, можливість спілкування та самовираження. При роботі з розумово відсталими особами важливо коментувати те, що діється та показувати на власному прикладі. Щодо занять у змішаних групах х планують так щоб всі учасники приймали активну участь. Фактором вибору занять і ігор у такій групі є здатність залучити «найслабшу ланку» до більш-менш активної чи хоча б пасивної участі [6]. Такі ігри можуть проводитись не тільки в спортзалі, але й на природі, під час виїздів і таборів. Навіть при проведенні таких занять один раз на тиждень через якийсь час вони показують гарний результат.

Для дітей з важкими комплексними вадами, тобто, коли уражені багато систем організму, дуже важливо виявити і розвинути канали їхнього зв'язку з оточенням, через які зовнішні стимули впливають на нервову систему та весь організм, знайти та поглибити позитивні реакції, будувати орієнтацію та налагоджувати комунікацію. Цьому помагає методика сенсорної інтеграції, елементами якої є слухова, зорова, тактильна, кінестетична, вестибулярна стимуляція та цілеспрямований, базований на спостереженні і зворотній реакції, розвиток цих сфер. Методика базується на фактах взаємозв'язку всіх

сфер чуттів і їх взаємовпливу. Розглянемо приклад, взаємодія тактильних і зорових відчуттів при маніпуляції предметами в полі зору через посередництво кінестетичних і вестибулярних відчуттів допомагає виробити координацію ока — руки. Використання музики, кольору, рухів, дотиків, положень тіла робить заняття не лише емоційно і чуттєво багатими, а й естетично красивими.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Азбука для родителей. Движение, игра и спорт вместе с детьми, страдающими умственной отсталостью. Минск: БелАПДИ, 1996. 104 с.
2. Дмитриев А. А. Организация двигательной активности умственно отсталых детей. Москва: Советский спорт, 1991. 32 с.
3. Ефименко Н. Н., Сермеев Б. В. Содержание и методика занятий физкультурой с детьми, страдающими церебральным параличом. — Москва: Советский спорт, 1991. 55 с.
4. Окамото Г. Основни фізичної реабілітації. — Львів: Галицька видавнича спілка, 2002. 293 с.
5. Реабілітаційний супровід навчання неповно справних дітей: методичний посібник/ Укл.: А. Луговський, М. Сварник, О. Падалка. Львів: Колесо, 2008. 144 с. ISBN 978-966-2168-06-8
6. Федорович О. Спортивні заботи для дітей з особливими потребами // Разом досягнемо змін. Неповносправність і гендер: Методичний посібник / За ред. Г. Герасим, М. Сварника. Львів: Априорі, 2004. С. 44–57.
7. Эльнебю И. Без твоего прикосновения я умру... Значение тактильной стимуляции для развития детей. Минск: Белорусский Экзархат Белорусской православной церкви, 1999. 108 с.
8. <https://www.pedrada.com.ua/article/232-organzatsiya-psihologchnogo-suprovodu-dtey-z-osoblivimi-osvtnmi-potrebami-v-umovah>

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ПРОБЛЕМНО-
ПОИСКОВОГО ОБУЧЕНИЯ ПРИ ПОДГОТОВКИ И ВОСПИТАНИИ
ПРОФЕССИОНАЛЬНО-КОМПЕТЕНТНОГО СПЕЦИАЛИСТА**

Кулаева Залина Асланбековна,
преподаватель
Национальный университет
физического воспитания и спорта Украины
г. Киев, Украина

Аннотация: в статье автор раскрывает суть педагогических условий формирования готовности обучаемых к самостоятельной учебной деятельности. Мы рассматриваем учебную деловую игру как средство обучения, ее способности успешной реализации целей и достижении реальных результатов в виде знаний, навыков, умений, опыта, творческой деятельности, нравственных и других качеств личности.

Ключевые слова: профессиональная адаптация, мотивация учебной деятельности, обучающая деловая игра, резервная линия параллельного обучения, самостоятельная работа студентов, межпредметная интеграция, дидактическое моделирование, иноязычная компетенция.

Использование системы игр в резервной модели обучения обосновано общими характеристиками игровой формы обучения, такими как: мотивированность, обобщённость, активизация воображения, возможность свободного варьирования условиями деятельности, средствами освоения знаний, навыков и умений.

Игра, как особая деятельность человека, ориентирована на познание профессиональной и социальной действительности. Обучающая деловая игра представляет собой двухплановое педагогическое явление. Сочетая в себе функции обучения и контроля в режиме самостоятельной работы студентов,

проявляется сущность учебной деловой игры как средства обучения и ее способности успешной реализации целей и достижении реальных результатов в виде знаний, навыков, умений, опыта, творческой деятельности, нравственных и других качеств обучаемого. В результате происходит формирование творческой активной, социально и профессионально компетентной личности будущего специалиста.

В нашей модели использованы следующие психолого-педагогические принципы конструирования и применения учебно-деловых игр:

- имитационного моделирования конкретных условий и динамики производства и игрового моделирования содержания и форм профессиональной деятельности;
- проблемности содержания имитационной модели и процесса его разветвления в игровой модели формирует у студентов навыки анализа деловых ситуаций, вычленения проблемы, нахождения решения, коммуникативной активности;
- принцип совместной деятельности означает, что деловая игра возможна при наличии нескольких участников, вступающих в общение и взаимодействие с целью обсуждения позиции и принятия решения по игровой ситуации; он требует грамотного выбора и распределения ролей, определения полномочий действующих лиц, их интересов;
- принцип диалогического общения отражает необходимость решения учебных задач и проблем, подготовки и принятия согласованных решений;
- принцип развития познавательной активности личности, что достигается не только за счет проблемного содержания игры, но и ролевыми позициями участников, анализирующих возникающие проблемные ситуации в соответствии с требованиями роли.

В соответствии с принципом двуплановости игры, достижение игровых целей служит средством реализации целей обучения, воспитания и развития личности, то есть игровая деятельность направлена на развитие личностных характеристик будущего специалиста; «несерьёзная» игровая форма позволяет

учащемуся интеллектуально раскрепоститься, проявить творческую инициативу; студенты должны осознавать, что они делают, осуществляют как игроки, и что – как будущие специалисты. Всё вышеперечисленное требует постановки перед учащимися определённых игровых и педагогических целей .

Эффективность использования системы деловых игр в системе параллельного обучения в режиме самостоятельной работы зависит от соблюдения принципа целостности педагогического процесса, реализующегося в ходе игровых технологий. Сотрудничество преподавателя и студентов исключает авторитарность обучения и контроля, предполагая добровольную, самостоятельную творческую деятельность, повышая мотивацию обучения и эффективность игры.

Процесс организации игрового обучения предусматривает создание условий для проявления студентами творческой активности, направленной на осознанное, самостоятельное усвоение и применение знаний, навыков и умений. Различные варианты игр могут опираться на репродуктивную или творческую деятельность обучаемых. Наивысший уровень творческой мыслительной и деятельностной активности проявляется в самостоятельной разработке идеи, плана, хода и заданий игры студентами, осуществление ими судейских и экспертных функций. Реализация принципа системности и последовательности предполагает, что при изучении тем и разделов комплексы учебно-игровых заданий используются в определённой логической последовательности; процесс построен по принципу постепенного усложнения заданий на использование ранее усвоенных знаний, навыков и умений, что способствует их развитию и создает условия для овладения новыми. В процессе реализации игрового обучения в рамках самостоятельной работы присутствует доступность учебного материала, индивидуальный подход к обучению; при этом исключается намеренное упрощение заданий, обеспечивается реально и потенциально посильный уровень сложности.

Схема построения игры включает следующие шаги:

- разработка технического задания на основе исследования объекта

игры, определение типа игры, определение игровых целей и параметров, формулировка целей, установление регламента;

- создание проекта-сценария, включающего набор возможных решений, сбор и обработку данных, выбор технических средств, определение игровых правил и структуры игры, составление инструкций и руководств для проведения игры;

- определение состава игроков, их функциональных обязанностей, структурное взаимодействие участников;

- апробация игровой модели;

- отладка документального оформления и соответствующая корректировка системы поощрения, штрафов, временных параметров;

- демонстрация игры более широкому кругу лиц;

- оценка результатов с последующей модификацией игрового поведения.

Данное исследование проводилось применительно к профессиональной подготовке учащихся по специальности «Финансы и кредит». Разработка моделей профессиональной подготовки специалистов ориентировалась не на исходную должность (экономист), а с учётом вероятной перспективы расширения профессиональной сферы и деятельностного роста. В качестве исходного объекта моделирования выбрана должность менеджера среднего и высшего звена с экономическим образованием. В контексте системного подхода к моделированию деятельности определена система профессиональной функции, которая должна быть выработана в ходе предлагаемого учебного курса:

- функции прогнозирования и планирования, которые отражаются в умении провести маркетинговые исследования в условиях уже существующей ситуации и определение потенциальных изменений в ходе заданных действий;

- организационно-действенная функция, выражающаяся в навыках проведения рекламных кампаний уже существующего или нового бренда;

- операционно-подготовительная функция – ведение деловой переписки на базе клишированной нормы, оформление деловой документации;
- коммуникационно-управленческая – ведение деловых переговоров, собеседование, инструктажа, распределения.

Под функциями рассматриваются выбранные нами направления деятельности специалистов, приобретаемые в ходе репродуктивных, контрольно-аналитических, обобщающих и систематизирующих действий.

Выполнение функции опирается на развитие профессиональных умений, проявляющихся в готовности к успешному выполнению профессиональных обязанностей на основе творческого применения знаний, навыков и практического опыта в изменяющихся условиях деятельности. Интегрированность предложенного обучающего курса предполагает сочетание профессиональных иноязычных умений, из которых последние являются определяющими, так как целью нашего исследования является создание модели обучения иноязычной профессиональной коммуникации в режиме самостоятельной работы студентов.

Выводы:

Самостоятельная работа студентов является ведущей формой обучения, развития и формирования личности студента в вузе, представляет основной системообразующий фактор отношения студента к учебно-познавательной деятельности.

Внеаудиторная форма самостоятельной работы является эффективной технологией управления саморазвития учащегося, основанной на принципах целостности, индивидуальности, самостоятельности, рефлексивности, системности, вариативности, осознанности и комфортности учебного процесса.

Самостоятельная работа студентов – многомерное педагогическое явление, которое может рассматриваться в зависимости от конкретных дидактических целей и задач, как одна из основных форм обучения, как специфический метод или средство обучения, параллельное другим основным формам обучения, как процесс организации учебно-познавательной

деятельности студентов, обладающих своими специальными формами и задачами, содержанием, методами, средствами и соответствующим результатом. Основным направлением повышения эффективности этого вида учебной деятельности является изыскание условий полного раскрытия организационного, дидактического, психологического, физиологического аспектов.

Целостная система организации самостоятельной работы включает структурные и функциональные компоненты, к первым из которых относятся цели, задачи, формы, методы и средства обучения, деятельность студента, деятельность преподавателя и их результаты; вторые включают гностические, коммуникативные, конструктивные, проектировочные, организаторские и управляющие компоненты.

Построение системы организации самостоятельной работы студентов должно удовлетворять следующим основным условиям взаимосвязи с системами высшего и низшего порядка, учёта влияния системообразующего фактора, учёта возрастных и других психофизиологических особенностей студентов, организации в режиме познавательной саморегуляции, органической внешней алгоритмизации деятельности студента, его личностными особенностями и индивидуальными требованиями.

Самостоятельная работа студентов включает подбор комплекса средств и методов с учётом психофизиологических возможностей учащихся, организацию диалогового коммуникативного режима в ходе выполнения и контроля, дифференциацию обучения, обеспечение самостоятельности учащегося при регулировании характера и объёма изучаемого материала, темпов и сроков учебной деятельности, обеспечение преимущественности аудиторной и внеаудиторной форм этого вида учебной деятельности.

Выполнение указанных условий достигается в предложенной системе организации самостоятельной работы студентов, основанной на создании альтернативных линий параллельного обучения в результате работы в режиме интеграционных процессов, использования инновационных обучающих

технологий и соответствующего дидактического обеспечения учебного процесса.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Аверин, А.Н. Организация самостоятельной работы студентов на кафедре социальной работы/ А.Н.Аверин, О.В.Солодянкина// Самостоятельная работа студентов: модели, опыт, технологии / Под ред. М.Г. Савельевой. – Ижевск: Издательство «Удмуртский университет», 2009. — С. 23-31.

2. Акулова, Т.Н.Организация самостоятельной работы студентов Педагогического факультета в структуре компетентного подхода /Т.Н.Акулова, И.Г.Андреева //Компетентный подход как концептуальная основа современного образования: Сборник научных статей / Под ред. С.Л. Коротковой, С.В. Фроловой. – Саратов: ИЦ «Наука», 2010. – С. 31-33.

3. Архангельский, С.И. Учебный процесс в высшей школе и его закономерные основы и методы / С.И.Архангельский. – М.: Высшая школа, 1980. – 368 с.

4. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика: учеб.пособ. для вузов, рек. УМО РФ/Н.В.Бордовская, А.А.Реан – СПб.: Питер, 2011.

5. Бунтов, С.Д. О нормативно-правовом определении самостоятельной работы студентов / С.Д. Бунтов // Самостоятельная работа студентов: теоретические и прикладные аспекты. Сборник материалов международной научно-методической конференции / Под ред. А.А. Баранова, Г.С. Трофимовой. – Ижевск: Ижевский полиграфический комбинат, 2004. – 268 с.

6. Волженина, Н.В. Организация самостоятельной работы студентов в процессе дистанционного обучения: учебное пособие / Н.В. Волженина. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2008. – 59 с.

7. Гарунов, М.Г. Самостоятельная работа студентов / М.Г. Гарунов, П.И. Пидкасистый. – М.: Знание, 1978. — С. 45.

8. Диниц, Г.Н. Самостоятельная работа как средство профессиональной подготовки студентов: дис. ... канд. пед. наук / Г.Н. Диниц. М., 2003. – 176 с. 86

9. Зимняя, И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании / И.А. Зимняя. // Высшее образование сегодня. – 2003. – №5. – С. 34-42.

10. Ильясов, И.И. Структура процесса учения / И.И. Ильясов. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 200 с.

11. Карасаева, Х.О. Проблема самообучения в условиях реализации компетентного подхода [Электронный ресурс] / Х.О. Карасаева. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/28_NIOXXI_2008/Pedagogica/35612.doc.htm.

12. Колзина, А.Л. Дидактическая игра как форма самостоятельной работы студентов при построении модели индивидуальной образовательной траектории / А.Л. Колзина // Самостоятельная работа студентов: модели, опыт, технологии / Под ред. М.Г. Савельевой. — Ижевск: Издательство «Удмуртский университет», 2009. — С. 121-127.

13. Лебедев, О.Е. Компетентный подход в образовании / О.Е. Лебедев // Школьные технологии. – 2004. – № 5.– С. 3-12.

14. Мерзлякова, Л.В. Актуализация самостоятельной работы студентов в современном образовательном процессе / Л.В. Мерзлякова, Н.П. Башкова // Самостоятельная работа студентов: модели, опыт, технологии / Под ред. М.Г. Савельевой. — Ижевск: Издательство «Удмуртский университет», 2009. — С. 181-185.

15. Митусова, О.И. Некоторые вопросы организации самостоятельной работы студентов [Электронный ресурс] / О.И. Митусова. // Электронный журнал «Научно-педагогические школы Юга России». – Режим доступа: <http://rspu.edu.ru/university/publish/schools/2/index>.

16. Молибог, А.Г. Вопросы научной организации педагогического труда в высшей школе / А.Г. Молибог. – Минск: Высшая школа, 1975.

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ВИМІРІВ ІДЕНТИЧНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Муляр Наталія Михайлівна

к.пед.н., доцент

Дрогобицький державний
педагогічний університет

імені Івана Франка

м. Дрогобич, Україна

Калита Наталія Іванівна

к.пед.н., доцент

Дрогобицький державний
педагогічний університет

імені Івана Франка

м. Дрогобич, Україна

Анотація: у статті розкриті соціокультурні виміри ідентичності учнів НУШ; визначену мету процесу самоідентифікації особистості, соціальної та національної ідентифікацій; здійснено аналіз типових програм НУШ (автори: О.Савченко, Р.Шиян) та підручника з інтегрованого курсу «ЯДС» для учнів 2-го класу (автори: Н.Бібік, Г.Бондарчук).

Ключові слова: ідентичність, самоідентифікація, соціальна ідентифікація, національна ідентифікація, учень, Нова українська школа, освітнє середовище.

Процес формування особистості ХХІ століття з достатньо високим рівнем загальної культури та моральними цінностями немислиме за межами шкільного середовища та родини. Сучасна система освіти Нової української школи належне місце відводить питанню становлення соціокультурної ідентичності в молодших школярів на всіх етапах їх підготовки, набуттю ними соціального досвіду, освоєння культурних цінностей власного народу та усвідомлення цінностей національних меншин, досягнення високого рівня міжнаціональних

взаємин, розвиненої моральності тощо. Сьогодні, у зв'язку з інтенсивними діями інтегративних тенденцій глобалізації, створюються умови, котрі призводять до соціокультурного синтезу. Еріксон Е. відзначає цілком слушно, що дослідження питання «ідентичності» є надзвичайно актуальним для будь якого суспільства [4, с. 33]. Якщо в особистості відсутня, або ж недостатньо сформована соціокультурна ідентичність то вона провокуватиме конфліктні ситуації, не здатна цінувати культурні національні надбання, приймати та толерантно ставитися до особистості, що є носієм іншої культури.

Усвідомлення учнями власної ідентичності дозволяє їм досягнути своє власне «Я» (самоідентифікація), відчути себе частиною етнічної, культурної, соціальної спільноти (соціокультурна ідентифікація). У державному стандарті початкової освіти передбачено навчання учнів за освітньою галуззю «Громадянська та історична», яка націлена на формування «власної ідентичності та готовності до змін шляхом осмислення зв'язків між минулим і сучасним життям, толерантного ставлення до оточуючих, набуття досвіду життя в соціумі з урахуванням демократичних принципів...» [5]. Усвідомлена особистістю власна соціокультурна ідентичність сприяє її толерантному існуванню в полікультурному суспільстві, підтримці соціокультурного різноманіття.

Вимірами соціокультурної ідентичності особистості є повне її ототожнення з етнічним (національним), культурним та соціальним середовищем. В процесі життєдіяльності Людина засвоює культурні цінності, зазнає соціальний та культурний вплив на себе, що в подальшому дозволяє її функціонувати в соціокультурному середовищі відтворюючи, створюючи культуру. Саме культура, як зазначає Лариса Нагорна, є «... генетичним кодом, яка забезпечує розвиток людства в руслі створених ним упродовж тривалої еволюції традицій і цінностей» [7, с. 5]. Надзвичайно важливим місце у становленні вимірів соціокультурної ідентичності особистості посідає національна система освіти, що орієнтує освітній процес у Новій українській школі на засвоєння учнями системи цінностей (загальнолюдських соціально-

політичних), багатства національної та світової культури з метою її самоусвідомлення, особистісного та культурного розвитку.

Дослідження проблем становлення, розвитку та формування ідентичності розкрито у царині культурологічної, філософської, етнокультурної, соціологічної, історичної, педагогічної науки. Зокрема, філософське бачення шляхів ідентифікації знаходимо у працях М.Бердяєва, Н.Лоського, В.Розанова; етнокультурне бачення окреслено П.Гуревичем; ідентичність, як об'єкт психологічної науки, відображена у працях І.Гофмана та Е.Еріксона. Ознаки ідентичності досліджені А.Тойнбі, О.Шпенглером.

У сучасних наукових доробках (Л.Горбунова, І.Предборська, О.Матіч, О.Гомілко) акцентовано увагу на актуальності розкриття питання гендерної ідентичності; дослідженню національної ідентичності присвячені праці М.Боришевського, П.Гнатенко, А.Бароніна та ін. Етнічна ідентичність виокремлена Г.Лозко, В.Євтухом. Ідентичність як процес ідентифікації розкрита у працях С.Максименка, І.Пасічника, В.Кременя, В.Андрущенко, М.Боришевського та інших. Отже, з аналізу ряду наукових праць випливає, що ідентичність розглядається як важливий механізм самоідентифікації та соціалізації особистості, усвідомлення нею своєї належності до певної етнічної, соціальної, культурної спільноти; прийнятті правил, що регулюють взаємовідносини членів даної спільноти.

Отже, сьогодні надзвичайно важливим завданням освітньої системи є формування та розвиток соціокультурних вимірів ідентичності особистості. Культура, у всіх своїх проявах, дає готові зразки та стилі поведінки, обираючи які, особистість імплементує їх у своє повсякденне життя. Людина має тісний зв'язок з певною культурою традицією, який є досить органічним і тривалим. Нова українська школа як соціально-виховний інститут повинна стати тим соціокультурним простором, який забезпечить здобуття культурологічних знань молодшими школярами, набуття досвіду толерантної поведінки у взаємодії з іншими людьми та світом в цілому, самостійної культурної діяльності. Проаналізувавши ряд наукових праць (М.Кісіль, Н.Рибка, Т.Ткач,

Д.Чернишов), з питань дослідження впливу середовища на особистість, дійшла висновку, що соціокультурному освітньому середовищу властиві певні ознаками, а саме: педагогічна доцільність, єдність, компонентний склад, цілісність, структурованість, взаємозв'язок, значимість, гнучкість, мобільність, цілеспрямованість. В основі взаємодії усіх суб'єктів соціокультурного освітнього простору закладені : моральні цінності, на основі яких визначається співпраця «вчитель-учень», «учень-учень», «вчитель-батьки»; активність кожного учня з елементами творчості, ініціативності; підтримка педагогічних ініціатив та інновацій; освітній процес, який організований за особистісно-зорієнтованим принципом; взаємодія усіх учасників освітнього процесу на засадах партнерства; позитивна емоційна атмосфера, котра дозволяє кожному з учасників відчувати свою значущість у шкільному колективі, отримувати задоволення від взаємодії в процесі освітньої діяльності та вміти оцінювати себе і інших учасників взаємодії, давати їй оцінку.

Національним характером соціокультурного освітнього середовища НУШ виступають: мова, культура (звичаї та традиції), цінності, мораль. Надзвичайно дієвим, на наш погляд, у справі становлення соціокультурних вимірів ідентичності особистості є поєднання таких чинників як «соціокультурне середовище – цінності – освіта – культура – традиції – родина». Нова українська школа має розвиватися як центр культури і виховання «...повинно бути створене могутнє освітнє середовище, що творить культуру та перетворює соціум» [6]. Ознайомлення молодших школярів з елементами національної культури допомагає нам подолати явища втрати або ж зміни ідентичності, сформувати толерантну особистість, котра здатна поважати та приймати різноманітність культур нашого світу; поважати форми самовираження та способи прояву людської індивідуальності, неповторності.

Соціокультурні виміри ідентичності учнів НУШ охоплюють: пізнання і сприйняття себе; пізнання і сприйняття іншого; моделювання себе на місці іншого. Проаналізувавши чинні навчальні програми (авторів Р.Шияна, О.Савченко [8]) для початкової школи можемо зробити висновок, що змістове

наповнення суспільствознавчої складової інтегрованого курсу «Я досліджую світ» сприяє становленню соціокультурних вимірів ідентичності молодших школярів, які охоплюють процеси самоідентифікації, соціальної ідентифікації, етнічної ідентифікації. Кожен з цих процесів має чітко окреслену мету, зокрема:

1. Метою процесу самоідентифікації особистості (особистісний рівень ідентичності) є формування потреби в молодшого школяра пізнати себе та світ навколо себе, сприймати себе і усвідомити свою індивідуальність та неповторність.

Під поняттям «*особистісний рівень ідентичності*» слід розуміти набір індивідуальних ознак, за якими характеризують унікальність людини. З моменту народження кожен із нас набуває певних ознак, які характерні тільки нам. Прізвище та ім'я отримуємо за волею наших батьків, живучи в населеному пункті (місто, село) стаємо мешканцями його, взаємостосунки з оточуючими (сімя, школа, родина, друзі, тощо), культурне освітнє середовище допомагає кожному у конструюванні свого особистого «Я». Ось таке конструювання слід вважати процесом ідентифікації особистості, яке відбувається, як зазначає значна частина науковців, впродовж усього життя, а результатом цього процесу є ідентичність. «... Окремі елементи ідентичностей різних індивідів можуть бути подібними одні до одних, проте кожна людина є неповторною, тому що ідентичність – це мінлива комбінація різних елементів, яка вказує одночасно на унікальність особистості та на її належність до різних спільнот» [2, с. 89].

Реалізується дана мета через вивчення молодшими школярами наступних тем: «Що означає бути Людиною», «Моє ім'я, звідки воно взялося (право на ім'я)», «Моє зовнішнє та внутрішнє «Я»», «Я – неповторний / неповторна», «Мій особистий простір».

2. Метою процесу соціальної ідентифікації особистості є вироблення навичок співпраці з оточуючими на засадах та принципах демократії, толерантної поведінки в суспільстві, засвоєння норм моралі, права та обов'язків громадянина. Елементи соціальної ідентичності людина, в першу чергу,

перебирає від своїх близьких (членів родини, товаришів), тобто тих кого поважає і кому довіряє. Слід відзначити, що окремі елементи соціальної ідентичності (сконструйовані раніше) можуть не відповідати сучасності, суперечать набутим цінностям, тим самим викликати у нас розчарування.

Реалізується дана мета через вивчення молодшими школярами наступних тем: «Право дитини на життя в родині, любов та піклування», «Обов'язки батьків щодо дітей», «Обов'язки дітей у сім'ї», «Товариші у справі (партнери): однокласники, учителі та інші», «Чим та як люди об'єднані у суспільстві», «Приватний простір і громадські місця: у чому відмінність», «Правила поведінки у громадських місцях, які я відвідую», «Люди – різні, але всі ми – рівні».

3. *Метою процесу етнічної ідентифікації є усвідомлення особистістю своєї належності до певної етнічної групи, ототожнення себе з іншими її членами, яких об'єднує історична пам'ять, спогади про предків та емоціональні зв'язки з Батьківщиною, Рідним краєм.* Реалізується дана мета через вивчення молодшими школярами тем: «Схема роду. Покоління. Предки і нащадки», «Родинні свята і традиції. Родинні реліквії», «Суспільне визнання: розмова про те, як його здобувають, «Меморіальні образи України», «Дні пам'яті та пам'ятники», «Пам'ятки культури рідної місцевості».

Отже, змістове наповнення типових програм НУШ містить знання, які є досить потужним джерелом ідентифікації особистості молодшого школяра. Аналіз даних програм засвідчив, що у них міститься достатньо тем, котрі сконцентровані на проблемах формування самоідентифікації, соціальної та етнічної, громадянської, культурної ідентифікації. У змісті інтегрованого курсу «Я досліджую світ» НУШ відображено ряд актуальних на сьогодні питань, зокрема питання ідентичності та ідентифікації особистості, які інтегрують елементи наукових знань з різних галузей. Суспільствознавче ж наповнення даного курсу охоплює знання про способи пізнання себе та життя в суспільстві; взаємозв'язки, взаємозалежність в суспільстві, природньому середовищі; особливості діяльності людини та її вплив на навколишній світ (соціальний,

природній); культурну, етнічну, національну, соціальну належність особистості; особливості соціальної комунікації тощо.

Важливе місце в системі становлення соціокультурних вимір ідентичності учнів початкової школи займають навчальні підручники. Засобом засвоєння учнями змісту навчального матеріалу виступають, запропоновані у підручниках, практичні і навчально-пізнавальні завдання, котрі допомагають їм сформулювати соціокультурні уявлення «... регулятиви, що формуються на особистісному рівні на основі повсякденного досвіду; це первинні орієнтації в просторі культури суспільства, соціальної спільноти або групи» [7, с. 56].

З метою активізації процесу закріплення навчального матеріалу (а зокрема матеріалу, що сприяє становленню соціокультурних вимір ідентичності учня початкової школи), його систематизації, узагальнення та посилення практично-ігрової спрямованості до підручника «Я досліджую світ» (2 клас. I-II частини, автори: Н.Бібік, Г.Бондарчук [1]) введено рубрики: спостерігаємо та досліджуємо; працюємо разом (в парах, групах); дізнаємось нове, міркуємо; працюємо над ребусами; пригадуємо, перевіряємо себе; заглядаємо у скарбничку цікавого; дивимось на сайті; розглядаємо тематичні малюнки. Така навчальна діяльність дозволяє підтримати інтерес учнів до навчального предмету та урізноманітнити їхню пізнавальну діяльність. Для визначення соціокультурної спрямованості змісту навчального матеріалу проаналізовано підручник «Я досліджую світ» для учнів 2-го класу, авторів – Н.Бібік, Г.Бондарчук (складений на основі типової освітньої програми за авторством О.Савченко). Отримані результати введені у таблицю 1 за видами рубрик.

Таблиця 1.

**Соціокультурна спрямованість змісту навчального матеріалу
підручника «Я досліджую світ» (2 клас)**

<i>Рубрика</i>	<i>Кількість</i>
Дізнаємось нове	39
Вірші	16
Тематичні малюнки	22
Ребуси	4

Спостерігай та досліджуй	24
Скарбничка цікавого	8
Працюємо разом	34
Українська народна казка	1
Легенда	1

З таблиці видно, що у підручнику переважає матеріал з рубрики дізнаємось нове, досить велика частина завдань (34) передбачає роботу учнів у групах та парах, цікавий матеріал містить рубрика спостерігай та досліджуй, яка долучає учнів до дослідницької роботи. Поодинокими є завдання, що передбачають спільну роботу з батьками чи іншими членами родини. Жанрів усної народної творчості у даному підручнику є недостатньо представлено (казок – 1, легенд – 1). Зважаючи на це, вчителю слід самостійно добирати до уроків, як додатковий матеріал, жанри усної народної творчості (казки, легенди, загадки, приказки тощо). Проаналізувавши змістове наповнення підручника слід виокремити теми, що мають усі можливості для становлення соціокультурних вимір ідентичності учнів початкової школи, а саме: «Ти ростеш і змінюєшся», «Умію дружити», «Битися чи миритися», «Які правила в сім'ї», «Що я вмію і люблю», «Яким бути», «Розрізняй правду і обман, добро і зло», «Будь який вчинок має наслідки», «Хто що робить», «Святковий календар весни», «Святковий календар зими», «Київ – столиця України», «Державні символи України», «Пізнаю свій край», «Славетні Українці», «Світ різноманітний» [1].

Отже, з метою становлення соціокультурних вимірів ідентичності учнів НУШ, необхідно проводити системну роботу на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ», яка забезпечить гармонійне співвідношення різноманітних форм, принципів, напрямів, засобів і методів навчання. Грамотно організоване вчителем НУШ вивчення інтегрованого курсу «ЯДС» («Громадянська та історична» освітня галузь) формує в учнів почуття патріотизму, любові до рідного краю, громадянську активність та відповідальність за збереження і розумне використання духовних, матеріальних, природних цінностей своєї землі; сприяє самоідентифікації особистості (сприйняття і усвідомлення свого

«Я») і подальшої ідентифікації з соціальною та національною спільнотами.

Ефективність даного процесу вбачаємо у залученні молодших школярів до наступних видів роботи: робота зі словником (тлумачення слів: людина, особистість, нація, етнос, ідентичність, ідентифікація, самоідентифікація, культура); проведення виховних заходів, інформаційних хвилин (наприклад, «Наша держава – Україна»), робота над прислів'ями, ігрова діяльність тощо. Уроки можуть бути досить різноманітними як за формами роботи, так і за змістом, вдалим буде використання парних, групових форм роботи тощо. З метою мотивації навчальної діяльності молодших школярів слід долучати їх до ситуативних, ігрових та творчих завдань.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бібік Н., Г.Бондарчук Я досліджую світ : підручник для 2 кл. закладу загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Харків, 2019. 120 с.
2. Гнатенко П. І. Ідентичність: філософський та психологічний аналіз / П. І. Гнатенко, В. М. Павленко. К. : АРТ-ПРЕСС, 1999. 466 с.
3. Даренська В. Історіософські виміри феномена національної ідентичності / В. Даренська. Практична філософія: наук. журн., 2009. № 2. С. 84-91
4. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс]. режим доступу: // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019>
5. Еріксон Е. Ідентичність: юність і криза / Е. Еріксон. М., 2006. С. 33–34.
6. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>
7. Нагорна Л.П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Монографія. К., ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2011. 272с .
8. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1-2 класи. Київ : ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. 240 с.

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ МАГІСТЕРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

Нічуговська Лілія Іванівна
доктор педагогічних наук, професор
Скачко Інеса Володимирівна
магістрантка II курсу
Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара
м. Дніпо, Україна

Анотація. У статті розглядається термін «готовність до викладацької діяльності», розглянуто його значення, а також визначено показники, що характеризують рівень сформованості до професійної діяльності майбутнього педагога у процесі магістерської підготовки. Висвітлено погляди на проблему моделювання професійної підготовки майбутніх викладачів. Усі складові цієї моделі мають взаємозалежний та взаємопов'язаний характер, завдяки чому і забезпечується цілісне узгодження характеристик людини як особистості і суб'єкта діяльності, а також успішність майбутньої педагогічної діяльності. Результатом професійної підготовки студентів магістратури стає формування їх готовності до професійної діяльності, що в свою чергу вимагає від них формування цілого ряду професійних, дослідницьких та інноваційних умінь, у тому числі проводити дослідження, вирішувати професійні, дослідницькі та інноваційні завдання.

Ключові слова: майбутній педагог, професійна діяльність, готовність до професійної діяльності, модель формування готовності до професійної діяльності.

Постановка проблеми. Для розв'язання якісно нових завдань вищої школи та формування моделі готовності до викладацької діяльності необхідна

нова генерація викладацьких кадрів, основними рисами яких є творче ставлення до праці, спроможність "працювати в умовах вибору педагогічної позиції, технології, змісту, форм навчання тощо". Основою творчої активності особистості є інтелектуальна ініціатива, а саме: здатність виділяти невідоме у проблемній ситуації і активно його досліджувати, вміння самостійної постановки проблеми, а також високорозвинені мисленнєві операції (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків), вміння логічно і стисло викладати матеріал. Наявність цих умінь також є необхідною передумовою гнучкості мислення, творчого підходу до викладання, що разом із особистісними якостями та широким знанням предмета забезпечує готовність до творчості загалом. На сучасному етапі суспільного розвитку удосконалення діяльності системи вищої освіти потребує комплексного проектування моделей всіх її ланок, моделювання процесу підготовки майбутніх фахівців таким чином, щоб він забезпечував професійну й життєву компетентність, якісні професійні знання й уміння, професійну мобільність і стійкість, конкурентоздатність і конкурентоспроможність випускників закладів освіти.

Мета статті. Розкрити сутність понять «професійна підготовка», «модель професійної підготовки майбутнього викладача». Надати характеристику складових моделі.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку професійної вищої школи основною ідеєю концепції вищої освіти є підготовка фахівця відповідного рівня і профілю, конкурентоздатного на ринку праці, компетентного, відповідального, який вільно володіє своєю професією й орієнтується в суміжних галузях діяльності, здатного до ефективної роботи за обраною спеціальністю на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного зростання, соціальної і професійної мобільності. Результатом професійної підготовки студентів магістратури стає формування їх готовності до професійної діяльності, що в свою чергу вимагає від них формування цілого ряду професійних, дослідницьких та інноваційних умінь, у тому числі

проводити дослідження, вирішувати професійні, дослідницькі та інноваційні завдання.

У зв'язку з цим багато авторів досліджують «готовність» стосовно конкретного виду діяльності і характеризують як якісний показник саморегуляції фахівця на різних рівнях перебігу процесів - фізіологічному, психологічному, соціальному, якими визначається його поведінка. Великий тлумачний словник сучасної української мовиви значає «готовність до діяльності» як стан мобілізації психологічних і психофізіологічних систем людини, які забезпечують виконання певної діяльності. У психолого-педагогічних джерелах „готовність” визначається як активно-діяльнісний стан особистості, установка на певну поведінку, мобілізованість сил на виконання завдання. На думку В.Свистун та Т.Мельничук готовність до професійної діяльності – це усвідомлений та активно-діяльнісний стан, який забезпечує особистісну й професійну самореалізацію та самоактуалізацію під час вирішення професійних проблем на основі психологопедагогічної компетентності, особистісного та професійного досвіду, творчого використання індивідуально-психічних особливостей та інтелектуального потенціалу в процесі професійної діяльності. А.Линенко визначає готовність як цілісне утворення, яке характеризує емотивно-когнітивну і волюву мобілізаційність суб'єкта в момент його залучення в певну діяльність. Л.Кондрашова визначає готовність як складне особистісне утворення, яке охоплює ідейно-моральні та професійно-педагогічні погляди і переконання, професійну спрямованість психічних процесів, самовладання, педагогічний оптимізм, налаштованість на педагогічну працю, здатність до подолання труднощів, самооцінку результатів цієї праці, потребу в професійному самовихованні. Р.Ваврик вважає готовність цілісним внутрішньоособистісним утворенням, яке є похідним від інтегративної єдності його теоретичних, практичних і спеціальних здатностей і вмінь, а також психологічної й фізичної здатності до виконання завдань професійної діяльності в умовах ВНЗ. На думку переважної більшості науковців, професійна готовність майбутнього фахівця характеризується

інтегративним станом особистості, яка поєднує оптимальну систему знань, умінь, навичок, потреб, мотивів і здібностей, тобто все те, що складає професійні якості фахівця та його ставлення до діяльності. Готовність особистості до діяльності виявляється її здатністю до організації, виконання і регулювання своєї діяльності. Вона зумовлюється багатьма факторами, найважливішим з яких є система методів і цілей, наявність професійних знань і вмінь, безпосереднє включення особистості в діяльність, у процесі якої найбільш активно формується потреби, інтереси і мотиви здобуття суттєвих, значущих, найбільш сучасних знань і вмінь.

Вивчаючи проблеми формування професійної готовності магістрантів, науковці віддають перевагу системно-структурному підходу, за яким система формування професійної готовності є складовою частиною дидактичної системи вищого навчального закладу. Систему формування готовності магістрантів до педагогічної роботи ми розуміємо як модель взаємопов'язаних складових, що підпорядковує всі форми навчально-виховного процесу меті підготовки до педагогічної діяльності й забезпечує безперервний і послідовний вплив на особистість для набуття майбутніми викладачами наперед визначених знань, умінь, навичок, особистісних якостей для управління навчально-виховним процесом у студентів. Системоутворюючим фактором комплексного формування готовності є педагогічна спрямованість особистості викладача.

У контексті системного підходу виділяється кілька етапів формування готовності до самостійної педагогічної діяльності, для кожного з яких характерні специфічні цілі та завдання. З огляду на накопичені наукові розробки з проблеми, основне навантаження повинно припадати на навчання у магістратурі. Для забезпечення умов успішного протікання цього процесу логічним є включення критеріально-орієнтованого тестування у процес викладання психологічних дисциплін, професійної та практичної підготовки.

З метою здійснення компонентно-структурного аналізу професійної готовності майбутніх викладачів доцільно виділити саме такі критерії та показники кожного компонента:

-ціле-мотиваційний компонент – ставлення особистості до здійснення педагогічної діяльності; усвідомлення цінностей професії викладача, спрямованість установок на її оволодіння; передбачає спрямованість організації навчально-виховного процесу на викладацьку, педагогічну, інноваційну діяльність. Визначається кваліфікаційними вимогами до „магістра” як найвищого рівня кваліфікації, що обумовлено соціальним замовленням; галузевими стандартами вищої освіти за напрямками: цільовою комплексною програмою „Вчитель”; навчальним планом „Педагогіка вищої школи”;

-змістово-процесуальний компонент – загальноінтелектуальний рівень розвитку особистості; наявність системи загальнопедагогічних і спеціально-предметних знань, необхідних для викладання у вищій школі; оволодіння комплексом загальнопедагогічних і спеціальних умінь, навичок, необхідних і достатніх для організації творчої самостійної практичної діяльності; готовність до науково-дослідницької роботи;

-рефлексивний компонент – потреба у самоосвіті, наявність умінь і навичок самоосвітньої роботи (наполегливість у самостійному здобутті знань, характер самоосвітньої діяльності); самооцінка підготовленості, самоконтроль, коригуюча діяльність як узагальнююча всіх; використання в роботі прогресивних педагогічних технологій викладання та знань студентів (регулярність використання).

Професійна готовність є закономірним результатом спеціальної підготовки, самовизначення, освіти й самоосвіти, виховання й самовиховання. Це – психічний, активно-дієвий стан особистості, складна її якість, система інтегрованих властивостей. Така готовність регулює діяльність, забезпечує її ефективність. Важливим є для студента магістратури усвідомлення структури педагогічної діяльності, спрямованість на досягнення позитивних результатів, ефективне використання часу, підвищення продуктивності. Ефективність реалізації цілей підготовки магістрантів до викладацької, педагогічної діяльності знаходиться у прямій залежності від здатності педагога зіставляти їх з провідними цілями професійно-педагогічної діяльності у цілому.

Відповідно поняття "готовність до педагогічної діяльності" визначено як складне особистісне утворення.

Педагогічні уміння розглядаються вченими „як сукупність послідовно розгорнутих дій, що ґрунтуються на теоретичних засадах”. До основної групи вмінь, що мають бути сформовані у магістрантів, відносимо гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні, організаторські, експресивні, інтелектуальні, творчі.

Отже, готовність магістранта до педагогічної діяльності розглядається як складова загальної готовності; її структура визначається як така, що складається з мотиваційного, змістово-процесуального та рефлексивного компонентів; виділялися критерії її сформованості.

Доцільно розрізняти чотири рівні прояву сформованості досліджуваної готовності.

Високий рівень сформованості професійної готовності до педагогічної діяльності відзначався в магістранта, якому притаманне активнорольове ставлення до здійснюваної навчальної діяльності, орієнтація на подальшу працю у сфері освіти; високий загальноінтелектуальний рівень розвитку особистості; сформовані загальнонавчальні вміння та навички; майбутній викладач у повному обсязі оволодів програмним матеріалом із загальнопедагогічних і фахових дисциплін, його знання носять усвідомлений характер і відзначаються професійною спрямованістю. Магістрант характеризується вільним володінням понятійним апаратом при викладанні предмету, технічними навичками та прийомами: вмінням виділяти основні моменти заняття, застосовувати прийоми активізації пізнавальної діяльності студентів (порівняння, зіставлення, стимулювання, демонстрація наочності тощо). У нього діагностується високий рівень сформованості навичок самостійної роботи, що надає його самоосвітній діяльності творчого характеру. Він вміє контролювати свої дії за традиційних і нетрадиційних обставин, адекватно оцінює рівень власної підготовленості до виконання професійних обов'язків; регулярно використовує в роботі прогресивні педагогічні технології.

Рівень вище середнього професійно-особистісної готовності магістранта, майбутнього викладача вищого навчального закладу забезпечувався активно-дійовим ставленням до здійснення педагогічної діяльності, орієнтацією на педагогічну роботу за предметом спеціалізації. Магістрант відзначається середнім або високим рівнем загальноінтелектуального розвитку, сформованістю вмінь і навичок навчальної роботи, знанням усіх аспектів навчальної програми, високим рівнем усвідомленості знань та їх професійною спрямованістю. При цьому допускалися недоліки у формулюваннях, похибки у правильності мовлення. Самоосвітня діяльність носить виражений творчий або творчо-репродуктивний характер. Самооцінка рівня професійної готовності адекватна або дещо занижена. Магістрант вміє контролювати себе за традиційних і нетрадиційних обставин, регулярно усуває недоліки навчальної та професійної підготовленості; усвідомлює необхідність використання у роботі нових педагогічних технологій та використовує їх час від часу. Важливою умовою для віднесення студента магістратури до рівня вище середнього є наявність у нього бажання досягти вищого професіоналізму, усвідомлення недоліків своєї підготовки.

Середній рівень прояву готовності до педагогічної діяльності забезпечувався загальнонавчальною орієнтацією, пасивно-позитивним, ставленням до навчальної діяльності. Майбутній викладач засвоїв програмний матеріал із педагогічних і фахових дисциплін у цілому, орієнтується в усіх основних питаннях, володіє більшістю вмінь, які недостатньо систематизовані. Загальноінтелектуальний рівень невисокий, загальнонавчальні вміння сформовані на середньому рівні. Епізодичне включення у власну викладацьку роботу зумовлене зазвичай невмінням розподіляти час, відсутністю належної реакції на поведінку групи та окремого студента, володінням на рівні обізнаності методами стимулювання пізнавальної активності. Самостійна діяльність носить репродуктивно-творчий характер, коригуюча діяльність присутня епізодично, в основному проявляючись під час сесії. Такий магістрант має завищений рівень оцінки власної підготовленості. Прогресивні технології

навчання та контролю якості знань застосовуються, як правило, на рівні обізнаності.

Низький (недостатній) рівень сформованості професійної готовності виявився у магістрантів із байдужим ставленням до здійснення діяльності, невизначеною настановою на оволодіння професією, з низьким рівнем загальноінтелектуального розвитку та загальнонавчальних умінь, відсутністю певної системи знань. Магістрант справляється лише із завданнями репродуктивного типу, в основному діє за підказкою, інтуїтивно, часто не може пояснити, на що спрямовані започатковані дії. Самостійна діяльність носить репродуктивний характер, потреба в самоосвіті відсутня, самооцінка завищена або невизначена. Він не вміє контролювати свої дії ні за традиційних, ні за нетрадиційних обставин; недоліки педагогічної та предметної підготовки не усвідомлюються і не виправляються навіть після зауважень з боку керівників. Майбутній викладач не використовує, а часто не орієнтується в таких педагогічних технологіях, як рейтингова система, тестування, блочно-модульне викладання матеріалу. Таким чином, низький (недостатній) рівень готовності характеризується наявністю компонентів, сформованих на елементарному рівні; середній рівень – компонентів, з яких два або три сформовані на середньому рівні; вищий за середній діагностується у магістрантів, в яких більшість компонентів сформовано на достатньому рівні, високий – на високому.

Важливим є для студента магістратури усвідомлення структури педагогічної діяльності, спрямованість на досягнення позитивних результатів, ефективне використання часу, підвищення продуктивності. Ефективність реалізації цілей підготовки магістрантів до викладацької, педагогічної діяльності знаходиться у прямій залежності від здатності педагога зіставляти їх з провідними цілями професійно-педагогічної діяльності у цілому.

Висновки. Результатом професійної підготовки викладачів вищої школи в умовах магістратури є досягнення ними відповідного рівня професіоналізму. Загальними цілями вивчення дисциплін у магістратурі

визначено:

по-перше, формування в магістрантів у процесі навчання системи провідних предметних знань, умінь, навичок, а також умінь оперувати цими знаннями, творчо використовувати їх при розв'язанні різноманітних пізнавальних, професійних і практичних життєвих задач (основна дидактична лінія навчання);

по-друге, розвиток особистості майбутнього викладача вищого навчального закладу, формування професійно значимих якостей, наукових переконань, позитивного ставлення до педагогічної професії, розвиток творчого мислення (основна виховна лінія);

по-третє, вдосконалення загальної культури мислення, формування навичок логічного, самостійного і творчого, професійно спрямованого мислення, сприяння розвитку тих розумових і пізнавальних умінь, якими викладач вищого навчального закладу повинен оперувати як професіонал, а саме: аналізувати, виділяти суттєве, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, знаходити різні способи виконання завдань, порівнювати їх між собою, виражати свої думки виважено і грамотно.

Професійна компетентність педагога починає формуватися під час навчання у ЗВО й розвивається у процесі його педагогічної діяльності. Для формування професійної компетентності студентам ЗВО, майбутнім педагогам, необхідно усвідомлювати значущість своєї професійної діяльності. Це сприятиме розвитку мотивації навчання, опануванню основами педагогічної майстерності, професіоналізму, прагненню до професійної самоосвіти й самовдосконалення. Основу професійної підготовки майбутнього педагога становить опанування фундаментальними професійними знаннями, а саме: теоретико-методичними знаннями в галузі гуманітарних, світоглядних, власне професійних наук, оптимальним обсягом цінностей, уявлень, універсальними способами пізнання й практичної діяльності. Передумовою організації ефективного процесу викладання вузівських дисциплін і результатом професійно-педагогічної підготовки магістранта є фахова готовність

магістрантів до педагогічної діяльності як цілісне стійке утворення. Провідна роль у формуванні особистісно-професійної якості належить вищій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology. 2013, Vol. 7.

2.PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF SCIENCE INTO PRACTICE - Google Книги.pdf

3. Освіта ХХІ століття: реалії та перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 06 листопада 2020 року).

4. Професійна підготовка майбутнього вчителя_ форми і методи. Реферат – Освіта.UA.pdf

5.Педагогічна майстерність: комплекс навчально-методичного забезпечення магістрів всіх спеціальностей денної форми навчання. Укл.: Волянчук Н.Ю., Москаленко О.В. – К. : НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», 2016. – 68 с.

6. Словник-довідник з професійної педагогіки / За ред. А.В. Семенової. – Одеса: Пальміра, 2006.

7. Гуревич Р.С. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців.

УДК 377.031

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В УМОВАХ
ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ**

Онофрійчук Людмила Миколаївна

к.п.н., доцент

Грига Маргарита Василівна

студентка бакалаврату

Воропаєва Наталія Олександрівна

провідний концертмейстер

Державний педагогічний університет

м. Вінниця, Україна

Анотація: У статті розглянуто доцільність використання інтегрованого навчання в музично-педагогічній освіті, в якому увага акцентується не на сумі засвоєної інформації, а здатності людини діяти в різних проблемних ситуаціях. Це сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню в неї здатності швидко реагувати на запити часу.

Ключевые слова: професійна компетентність, інтеграція, інтегроване навчання, вчитель музичного мистецтва.

У контексті процесів оновлення змісту шкільної освіти на першому плані виникає проблема забезпечення якості професійної діяльності педагогічних працівників, здатних самостійно і творчо вирішувати завдання, усвідомлювати особистісну і суспільну значущість виховної роботи, ефективність педагогічного керівництва.

Системна організація художньо-творчої діяльності учнів передбачає вивчення експериментальних умов, дослідження психологічних особливостей формування професійної компетентності; спостереження внутрішньої логіки творчого процесу; визначення типології та структурування засобів педагогічного впливу. Дотримання цих умов орієнтує на активну педагогічну

взаємодію з учнями в процесі музично-театралізованих занять, що сприяє їхньому художньому розвитку, розумінню естетичної краси слова, музики, пластики та акторської гри.

Метою даної статті є визначення шляхів формування професійної компетентності вчителя музичного мистецтва в умовах інтегрованого навчання на прикладі шкільного музичного театру.

До проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців у процесі навчання у вищому навчальному закладі звертаються багато вчених. Різні аспекти цієї проблеми стали предметом наукових досліджень І. Бондаренко, О. Вознюк, Л. Голованчук, А. Журавльова, Л. Карпової, С. Козак, Г. Мельниченко, Л. Петровської, О. Пометун, С. Сисоєвої, Н. Тализіної, Л. Шевчук.

Про компетентність як якість справжнього фахівця писали В. Сластьонін (практична компетентність), Т. Стефановська (вміння мобілізувати отримані знання і досвід), С. Молчанов (обсяг компетенцій, коло повноважень).

У психолого-педагогічній літературі поняття «компетентність» набуло широкого поширення в кінці ХХ століття як спеціальний напрям – компетентнісний підхід в освіті, в якому увага акцентувалася не на сумі засвоєної інформації, а здатності людини діяти в різних проблемних ситуаціях.

На думку більшості дослідників, компетентнісний підхід скеровує освіту на формування цілого набору компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень тощо), сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню в неї здатності швидко реагувати на запити часу.

Термін «інтеграція» (від лат. *integer* – цілий) пояснює «процес пристосування і об'єднання розрізнених елементів в єдине ціле при умові їх цільової та функціональної однотипності».

В освіті та психології поняття «інтеграція» має два значення:

а) як мета навчання – інтеграція створює цілісне уявлення про навколишній світ;

б) як засіб навчання – знаходить загальний фундамент «дифузії» знань.

Н. Антонов називає інтеграцією процес взаємопроникнення, ущільнення знань, що демонструється через співпрацю з протилежним процесом диференціації.

Естетична, мистецтвознавча і педагогічна література оперує поняттями “синтез”, “взаємодія”, “комплекс мистецтв”. Маючи загальне походження, види мистецтва вступають у взаємодію, тому що в природі мистецтва закладені основи художнього синтезу.

Розглядаючи педагогічно-мистецьку діяльність як професійну діяльність учителя, Ж. Сироткіна визначає три групи умінь: гностичні (загальноінтелектуальні, мистецтвознавчі), емоційно-почуттєві (емпатійні, рефлексивні), праксеологічні (виконавські, організаційні, конструктивні). Одну з базових груп професійних умінь становлять дидактичні, які поєднують професійні знання і навички з елементами творчості, розумовими і практичними діями, спрямованими на успішне розв’язання дидактичних завдань.

У сучасних теоретичних наукових дослідженнях значна увага приділяється комунікативно-риторичним аспектам професійної діяльності педагога. Риторичні уміння розглядаються як синтез трьох взаємопов’язаних компонентів – мисленнєвого, мовленнєвого і комунікативного, що дозволяє виділити поетапні підходи до риторичної діяльності “думка-слово-дія” і сучасні вимоги до її організації та здійснення. Мисленнєвий компонент спрямований на розвиток творчого образного та словесно-логічного мислення. Слово – не тільки форма вираження думки, але й засіб її удосконалення і оформлення. Комунікативна дія спрямована на досягнення взаєморозуміння між мовцем і аудиторією [12, с. 9]. Слід зазначити, що риторичні уміння набувають статусу інструменту, засобу виховання, соціальної допомоги, підтримки та захисту всіх категорій населення, що звертаються та потребують кваліфікованого втручання фахівця. Структура педагогічного спілкування передбачає чотири групи комунікативних умінь учителя музики: інформаційні, інтерактивні, перцептивні та творчі. Особливого значення для педагогічної діяльності набуває структура

творчих комунікативних умінь, які об'єднують артистичні вміння; уміння керувати діалоговою взаємодією виконавців з музичним твором і слухачами.

Музика окреслює структуру твору, посилює сценічний образ дії, розкриває почуттєвий зміст, закріплює позитивний емоційний досвід. Поєднання різножанрових і різностильових художніх елементів музично-театральної діяльності передбачає цільову злагодженість. В умовах шкільного музичного театру обирається жанр діяльності, в якому особистість зможе проявити особисту творчість, розвинути комунікативні здібності та психічні функції. За даними досліджень О. Комаровської, провідну роль в організації творчої діяльності школярів відіграє музично-практична творчість (заняття вокалом, спів у хорі, гру на інструментах тощо), серйозний відбір музичного матеріалу для суто театральних занять, зокрема з пластики, що спрямовує школярів на професійний підхід до музичного оформлення вистави, яке є важливим підтекстом сценічної дії [6, с. 22].

Як зазначає А. Єршова, головне завдання педагога – використовувати засоби театрального мистецтва у формуванні гармонійної особистості для забезпечення умов для її творчості, а не перетворення школяра в актора. Для всіх учителів турбота про талант розпочинається із розкриття його в учневі. Потім відбувається процес вирощування й догляду за ним, щоб надати можливості дозріти і розкритися неповторній квітці, не заглушити її дорослою активністю, своїм уявленням і творчістю [3, с. 126]. Педагог, як носій культури, формує смаки, інтереси учнів, розширює естетичний світогляд, активізує процес сприйняття та емоційний відгук на художню виконавську майстерність.

На основі психолого-педагогічних досліджень, попереднього теоретичного аналізу даної проблеми були виявлені принципи мистецького навчання, які на думку Г. Падалки, визначають сутність, зміст, провідні вимоги до взаємодії учителя та учнів [11, с. 148]. Виконання даних принципів передбачає досягнення результативності процесу оволодіння учнями мистецькими знаннями і вміннями.

Одним із головних є *принцип інтегративності зв'язків різних видів*

мистецтва, який стимулює інтерес до пошуку спільних ознак різних видів мистецтва. Під час вивчення матеріалу сприймається художню інформацію за допомогою методів і прийомів порівняння, образних асоціацій та аналогій. Глибоке усвідомлення ознак окремих видів творчості оптимізує цілісність охоплення художніх явищ музично-театрального мистецтва. Розуміння внутрішніх зв'язків між різними видами театрального мистецтва – музикою, співом, художнім словом, сценічною грою і танцем – здійснювалося завдяки інтеграційній взаємодії художньо-творчої діяльності в цілому. У процесі занять відбувається образне усвідомлення реальної дійсності, розуміння морально-естетичних аспектів життєдіяльності, пізнання відповідних умов, обставин, ситуацій, на основі яких формуються ціннісні орієнтації щодо сприйняття навколишнього світу. Естетична спрямованість занять сприяє перетворенню продуктивної діяльності на їхню внутрішню потребу, реалізацію пізнавальної та евристичної активності.

Принцип свідомості та активності. В сучасних умовах освіти естетичне виховання передбачає діяльнісний, творчий підхід до якісного оволодіння засобами художньої виразності. У даному дослідженні принцип свідомості та активності спрямований на створення і вирішення проблемних ситуацій, котрі спонукають до глибокого сприйняття і розуміння визначених завдань, прояву умінь і навичок в оволодінні відповідними видами художньої творчості. Активність особистості у музично-театральній діяльності проявляється у спілкуванні, прояві вольових та інтелектуальних якостей у процесі сприймання, відтворення та практичного застосування набутих знань та умінь. Настанова на усвідомлення знань відбувається шляхом осмислення змісту творчої діяльності, організації навчально-пізнавального процесу та його управління. Використання продуктивних педагогічних методів (стимулювання, збагачення сприймання, інтерпретації) є важливою умовою свідомого і міцного оволодіння уміннями художньо-творчої діяльності в цілому.

Принцип ініціативності та самостійності. В організації творчої діяльності велике значення має не тільки змістовна сутність процесу занять у

музичному театрі (слухання музичних фрагментів, виконання вправ, етюдів, створення художнього образу), а й процесуальна, тобто ставлення учня до цієї діяльності – ініціативність і налаштованість на творчість. Виконання художньо-творчих завдань забезпечується творчою активністю учнів, здатністю ставити перед собою пізнавальні цілі та самостійно вирішувати їх. Ініціативність як психологічна риса особистості характеризується прагненням до самостійної творчості. Характер самостійності висвітлює внутрішню сутність, інтелектуальну сторону діяльності, яка проявляється у розумовій продуктивності учня, його можливостях ставити мету, приймати рішення, знаходити варіанти розв'язання пізнавальних та творчих завдань.

На початковому етапі засвоєння умінь з різних видів художньої діяльності учні намагаються досягти якомога кращих результатів у творчій діяльності, однак їх самостійність ґрунтується на копіюванні за зразком. У процесі музично-театральної творчості учні самостійно виконують потрібні художні практичні дії, залучаються до інтерпретації музичних, хореографічних і вокальних образів, визначають власні можливості щодо виконавської майстерності.

Принцип комунікативності. Реалізація даного принципу ґрунтується на міжособистісному спілкуванні, що виступає засобом передачі художньої інформації. Слушною є думка М. Кагана щодо визначення неоднозначності понять “спілкування” і “комунікація”. Поняття “спілкування” має практичний, матеріальний, духовний та інформативний характер, тоді як комунікація є суто інформаційним процесом, тобто передачею певних повідомлень. Комунікативний аспект спілкування пов'язаний із виявом специфіки інформаційного процесу між людьми як активними суб'єктами з урахуванням стосунків між ними, їх настанов, цілей і намірів, тобто комунікація є смисловим аспектом соціальної взаємодії [4, с. 76]. Завданням комунікацій у різних сферах суспільної свідомості є передача повідомлення від автора до адресата.

Діалог у музичному театрі побудований на розвитку культури спілкування за системою “учень-педагог”, яка є найсприятливішою для

вільного висловлення власних думок учня, формування у нього творчих умінь. Це допомагає розпізнавати індивідуальні, типологічні й характерні ознаки видів мистецтва, розвивати такі якості, як відвертість, готовність усвідомлювати та сприймати нову інформацію. Становлення внутрішнього плану дій: планування, аналізу, рефлексії, може бути здійснена завдяки організації сприятливих умов, опосередкованих педагогічною діяльністю вчителя. Необхідність педагогічного спостереження за діяльністю учнів у самодіяльних театральних колективах та гуртках дає можливість підтримувати індивідуальні здібності й можливості в умовах колективної діяльності.

В основу розробленої методики, крім загальновідомих принципів навчання, покладено специфічні принципи музично-театрального навчання і виховання, які враховують закономірності формування творчих умінь підлітків.

Таким чином, усі означені принципи виховання є визначальними для процесу формування професійної компетентності майбутнього учителя музичного мистецтва в умовах інтегрованого навчання, його змісту, організаційних форм і методів. Творчі пошуки під керівництвом педагога стимулюють учнів до мобілізації творчих зусиль, вирішення нестандартних завдань на якісно новому рівні, де вчитель виступає не тільки в ролі вихователя, партнера по спілкуванню, але й психотерапевта, який сприяє формуванню в учнів важливих життєвих умінь: орієнтуватися в довкіллі та власному “Я”; перебувати у пошуку нових вимірів власного та соціокультурного життя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Выготский Л. С. Собр. соч.: в 6 т. /. – М. : Просвещение, 1984. Т.3. С. 327.
2. Голота Н. М. Формування художніх і конструктивних умінь у майбутніх вихователів дошкільних закладів : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 “Дошкільна педагогіка” К., 2000. С. 9.
3. Ершова А. П. О всеобщей доступности театрально-исполнительской деятельности // Современные проблемы театрально-творческого развития

школьників: сб. науч. тр. М., 1989. С. 11-20.

4. Каган М. С. Мир общения : Проблема межсубъектных отношений М.: Политиздат, 1988. С. 76.

5. Как построить свое “Я” / [под ред. В. П. Зинченко]. М.: Педагогика, 1991. 136 с.

6. Комаровська О. Музика, театр, хореографія у позаурочний час : практичні поради з організації художньої діяльності школярів // Шкільний світ. 2005. № 32. С. 22.

7. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості К. : Рад. школа, 1989. С. 188, 324-328.

8. Лейтес Н. Г. Умственные способности и возраст М. : Педагогика, 1971. С. 55.

9. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці К.: Тво-во “Знання” УРСР, 1989. 48 с. (Сер. “Педагогічна” ; № 9).

10. Онофрійчук Л.М., Сушкевич Л.В. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх вчителів музичного мистецтва до педагогічної практики в середніх навчальних закладах// Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми //Зб. наук. праць випуск 46 /Редкол. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2016. С. 135-140.

11. Падалка Г. Н. Педагогіка мистецтва К : Освіта України, 2008. 272 с.

12. Первушина А. В. Формування риторичних умінь у майбутніх соціальних педагогів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” Тернопіль, 2002. С. 9.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІГРОВОЇ ТА МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І СПІЛКУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИЙ ПЕРІОД

Пецух Наталія Василівна

магістрантка

Ужгородський національний університет

Анотація: У статті прослідковується взаємозв'язок та взаємовплив ігрової та мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. Доведено, що ігрова діяльність стимулює мовленнєву активність дітей, мовленнєве спілкування і сприяє мовному і лінгвістичному розвитку дітей.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, ігрова діяльність, діти дошкільного віку, види спілкування.

Відомо, що життя дитини наповнюється різними видами діяльності, які перетинаються і взаємодіють. Взаємодію діяльностей відзначають такі вчені, як М. Аріян, Л. Виготський, О. Запорожець, Д. Ельконін, О. Леонт'єв, Г. Люблинська, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе та ін. Характеризуючи психічний розвиток дитини, зауважує О. Леонт'єв, ми, відповідно, «повинні розпочинати з аналізу її діяльності, оскільки ця діяльність будується на конкретних умовах життя. Життя або діяльність як ціле, не будується механічно з окремих типів діяльності. Деякі типи діяльності є провідними на певній ступені, мають велике значення для наступного розвитку індивіда, інші – менш важливі. Одні відіграють головну роль у розвитку, інші – допоміжну. У зв'язку з цим можна сказати, що кожний ступінь розвитку характеризується певним ставленням дитини до дійсності, що є провідною на даному етапі і визначеним провідним типом діяльності» [1, с. 193].

Розвивальна роль усілякої змістової і педагогічно-доцільної діяльності полягає в тому, за словами Г. Люблинської, що вона є певною формою практики, тобто носить практично-продуктивний характер. Розвиток дитини-

дошкільника, у свою чергу, залежить від того, наскільки раціонально поєднуються в її житті різні види діяльності, наскільки дитина є активною у процесі виконання цих видів діяльності [2].

Діяльність дитини дошкільного віку не вичерпується тільки провідними її видами (див. схему рис. 1). Поряд з ними з'являються інші види діяльності, кожна з них робить свій внесок у психічний розвиток дитини. У віці з трьох до семи років засвоюються такі види діяльності дошкільника, як-от: образотворча – малювання, ліплення, аплікація, конструювання; трудова; побутова; художня: театральна, художньо-мовленнєва; ігрова: театральна- ігрова, креативно-ігрова, навчально-ігрова, мовленнєво-ігрова; музична: музично-ігрова; пізнавальна: мовленнєва, навчальна, навчально-мовленнєва; комунікативна діяльність: мовленнєво-комунікативна.

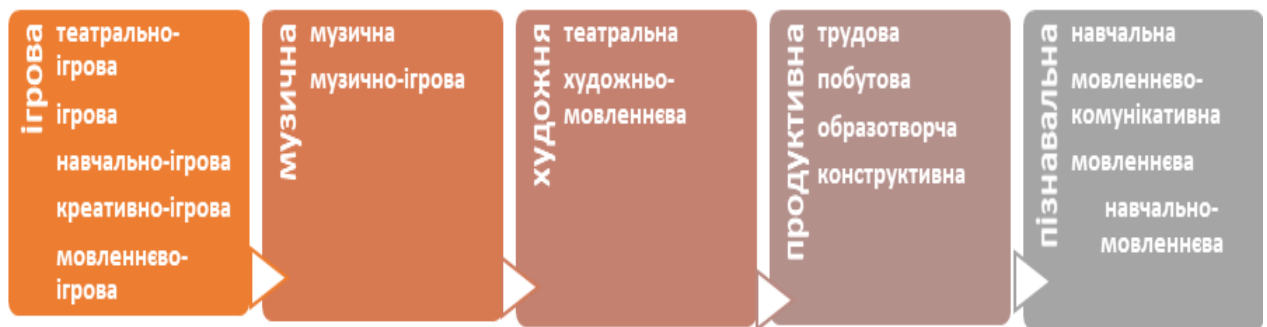

Рис. 1. Види діяльності

На наш погляд, у складній системі взаємодії діяльностей дошкільнят можна назвати пріоритетними такі види, як ігрова і мовленнєва, позаяк вони супроводжують усі види діяльності дитини. Мовлення завжди входить у будь-яку інтелектуальну чи практичну діяльність. Водночас стосовно дітей дошкільного віку серед пріоритетних і стрижневих без сумніву є ігрова діяльність. Відтак, вивчення розвитку мовлення дітей дошкільного віку повинно відбуватись насамперед у контексті гри, в ігровій діяльності. За словами В. Яшиної, характером ігрової діяльності визначаються «функції, зміст і засоби спілкування дитини з довкіллям» [3, с. 184].

У грі дитина спілкується з іншими її учасниками. Гри мовчазної не буває. Відтак, М. Лісіна в результаті довготривалих досліджень дійшла висновку про

наявність ще одного виду провідної діяльності – спілкування, яке супроводжує ігрову та інші види діяльності. Дослідниця виокремила і форми спілкування як провідної діяльності дітей впродовж дошкільного віку. За її даними, в дитини до 7 років змінюється 4 форми спілкування з дорослим:

- емоційне, ситуативно-особистісне (1 рік життя);
- ситуативно-ділове (ранній вік);
- позаситуативне пізнавальне спілкування (молодший і середній дошкільний вік);
- позаситуативно- особистісне (старший дошкільний вік) [4, с. 28].

На взаємозв'язок комунікативно-мовленнєвої і ігрової діяльності вказує О. Леонт'єв. За словами вченого, мовлення не є повністю незалежною діяльністю: «воно завжди входить в іншу діяльність»[5, с. 26], в тому числі, і в ігрову. Н. Луцан зазначає, що у процесі навчання мови дітей методом ситуативних ролей передбачається певна ігрова мовленнєва діяльність, коли діти реагують на ситуацію, обстановку, введення у гру, відповідно прийнятої на себе ролі [6, с. 62].

У ході гри діти мають можливість діяти, конкретні дії зумовлюють мовленнєву активність дошкільника і водночас спрямовують розвиток гри. Саме у грі розвивається вміння дитини переносити функції, способи дії з одного предмета на інший, що має вирішальну значущість для розвитку наочно-образного мислення та розвитку зв'язного мовлення дошкільників. Дитина словом позначає свої дії, осмислюючи їх у такий спосіб, словом вона користується, щоб доповнити дії, виразити свої думки і почуття. У грі між дітьми встановлюється надзвичайно насичений мовленнєвий зв'язок, що має можливість виходу за межі конкретної ситуації.

Гра – перехідна проміжна ланка між повною залежністю мовлення від речей і предметних дій та свободою слова. Саме у «звільненні слова» і полягає значення гри з однолітками для мовленнєвого розвитку дітей. Граючись, вони не лише маніпулюють іграшками, а й пояснюють, що саме роблять. Без пояснень, які надають нового змісту предметам і діям, неможливе ні

осмислення ролей, ні освоєння умовного простору гри. Причому це пояснення завжди комусь адресоване. Без домовленості та взаємного розуміння гра розпадається.

Отже, використання ігор, ігрових вправ під час навчання не тільки відповідає психологічним потребам цього віку, а й створює оптимальні умови для формування багатьох процесів, потрібних для зв'язності мовлення.

Гра може виступити засобом, який пов'язує різні види діяльності: ігрову, навчальну, комунікативно-мовленнєву і навчально- мовленнєву. Виокремивши гру як вид діяльності, що посідає найважливіше місце в розвитку дітей дошкільного віку, зауважимо, що гра дитини – це не тільки згадка про пережите, а й творча переробка пережитих вражень, комбінування їх і відображення у мовленнєвому плані. Таким чином, можна вести мову про мовленнєво-ігрову діяльність як різновид діяльності дітей дошкільного віку і водночас ефективний засіб мовленнєвого розвитку дитини.

Мовлення супроводжує і творчі ігри дітей. Саме з появою творчої ігрової ролі пов'язана диференціація функцій і форм мовлення [7]. Рольова гра, за Д. Ельконіним [8], сприяє становленню і розвитку регулювальної і планувальної функцій мовлення та появі і розвитку нових форм мовлення. У рольових іграх виникає потреба в контекстному, монологічному мовленні, водночас у рольовій грі вдосконалюється діалогічне мовлення, звукова культура, граматична правильність, активізується лексичний запас, що стимулює зв'язне мовлення дитини. Отже, ігрова діяльність дозволяє створити життєві ситуації, які стимулюють мовленнєву активність дітей, мовленнєве спілкування і сприяють мовному і лінгвістичному розвитку дітей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М.: Изд-во Политические материалы, 1977. – 304 с.
2. Люблінська Г. О. Дитяча психологія / Г. О. Люблінська. – К.: Вища школа, 1974. – 356 с.

3. Хрестоматия по теории и методике развития речи детей дошкольного возраста [Текст]: учебное пособие для педвузов и средних педагогических учебных заведений / сост.: М. М. Алексеева, В. И. Яшина. - Москва : "Академия", 1999. - 560 с.

4. Общение и речь: Развитие речи у детей в общении со взрослыми / под. ред. М. И. Лисиной. – М.: Педагогика, 1985. — 208 с.

5. Леонтьев А. А. Психология общения / А. А. Леонтьев. – М.: Смысл, 1999. – 365 с.

6. Луцан Н. І. Лінгводидактичні проблеми розвитку мовлення дітей дошкільного віку: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lips.zp.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=284&Itemid=79

7. Шелехова Г. Т. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення на уроках рідної мови в середній школі / Г. Т. Шелехова. – К., 1996. – 56 с.

8. Эльконин Б. Д. Введение в психологию развития : (В традиции культ.-ист. теории Л.С. Выготского) / Б. Д. Эльконин. – Москва: Тривола, 1994. – 167 с.

**КОМПЕТЕНТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК СИСТЕМИ
(ФОНЕТИКО-ФОНОЛОГІЧНИЙ РІВЕНЬ)**

Святченко Вікторія Володимирівна

к.філол.н., викладач

ВСП Слов'янський фаховий коледж

Національного авіаційного університету

м. Слов'янськ, Україна

Анотація: у статті повно реалізовано системний підхід у навчанні мови, який забезпечує моделювання процесу узагальнення та систематизації знань з фонетики в органічному взаємозв'язку з орфоєпією, графікою, морфологією синтаксисом і пунктуацією на засадах компетентісно-орієнтованого підходу.

Ключові слова: компетентісно-орієнтований підхід, системність мови, орфоєпія, орфографія, графіка, морфологія, синтаксис, пунктуація.

Методика навчання фонетики української мови досі лишається тією ланкою, де ще багато суперечливих поглядів на загальні і часткові фонетичні явища.

Як показують спостереження, студенти коледжів значної кількості помилок припускаються під час виконання завдань з фонетики, недостатньо розуміються в закономірностях звукової системи мови, мають поверхові уявлення про акустичну і фізіологічну природу звука, фонем, складу, наголосу, інтонації, як наслідок – погано знають орфографію, граматику, синтаксис. Розвиток мовної, мовленнєвої, комунікативної компетенцій студента в навчанні фонетики є ефективним за умови реалізації сучасного підходу – компетентісного.

За науково-методичну основу обрано сучасну теорію принципів засвоєння рідної мови: загальнодидактичних (традиційних і сучасних);

лінгводидактичних (загальнометодичних) [1, с. 3] і запропонованих нами специфічних: навчання фонетики у взаємозв'язку з орфоепією, орфографією, графікою, морфологією, синтаксисом і пунктуацією; співвідношення між звуковим та писемним мовленням; урахування особливостей місцевої говірки; фізичного розвитку органів мовлення, принцип аналізу звука в морфемі.

Провідна ідея та основні положення концепції викладання зосереджені в загальній гіпотезі про ефективну методику навчання фонетики в коледжі, конкретизованій в низці часткових припущень: уточнення і вдосконалення змісту курсу фонетики сприятиме поглибленому засвоєнню фонетичної системи української мови; реалізація компетентнісного підходу у навчанні фонетики уможливить вибір оптимальних методів, прийомів навчання; послідовне формування мовної, мовленнєвої, комунікативної компетенцій студентів інтенсифікує виховання мовної особистості; комплексна організація навчання фонетики з іншими розділами мовознавчої науки дозволить усвідомити студентам внутрішньорівневі та міжрівневі зв'язки; запропонована система вправ і завдань забезпечить належний рівень навчальних досягнень студентів.

Зосередимо увагу на практичне застосування компетентнісно-орієнтованого підходу до вивчення української мови як системи на фонетико-фонологічному рівні [2]. Метод спостереження над мовними явищами сприяє глибокому усвідомленню ознак мовних явищ, привертає увагу учнів до окремих, на перший погляд розрізнених, ніяк не пов'язаних фактів мови, допомагає знайти потрібне явище, привчає аналізувати його, зіставляти з іншими і таким чином віднаходити потрібне.

Важливу роль в ієрархії методів навчання ми відводимо слову викладача. З'ясовуючи тему, викладач може проаналізувати ставлення науковців, мислителів, письменників до звукового ладу рідної мови, висловлюючи при цьому власну позицію [3].

Відомий метод вправ не можна не брати до уваги, ми пропонуємо більш детально розглянути це питання. Аналіз науково-методичної літератури

свідчить, що в питанні розробки системи вправ відсутній єдиний критерій класифікації, унаслідок чого виокремлено різноманітні типи: за рівнем засвоєння знань – репродуктивні, конструктивні, аналітичні, творчі [4]; за дидактичною метою, ступенем самостійності і творчості – підготовчі, вступні, тренувальні, завершальні [5]; за зразком, конструктивні, творчі [6]; за характером мовленнєвих операцій – членування мовленнєвого потоку на структурні компоненти, завершення побудови мовних одиниць, розширення і згортання висловлювань, заміна окремих елементів, перебудова і побудова мовних одиниць усіх рівнів, редагування, переклад [7]; за видом навчальної роботи – підготовчі та комунікативні [8]; за етапом становлення мовленнєвих навичок – мовні-аналітичні, конструктивні-мовленнєві, комунікативні [9], [10]; за способом формування вмій і навичок – імітаційні, репродуктивні, оперативні, продуктивні, творчі [11]; за формою проведення – усні, письмові; за змістом – фонетичні, граматичні, орфографічні, стилістичні; за місцем виконання – класні, домашні [12].

В процесі поглиблення, узагальнення та систематизації знань із фонетики особливе місце посідає дослідницький метод навчання [13].

Знання, отримані школярами в процесі навчання фонетики, необхідно удосконалювати, узагальнювати й систематизувати в подальшому засвоєнні курсу української мови поряд із системним вивченням орфоєпії, орфографії, морфології, синтаксису, пунктуації та стилістики.

Відомості з фонетики, опрацьовувані в школі, служать основою для усвідомлення багатьох орфоєпічних норм, зокрема таких, як вимова ненаголошених голосних, зближення артикуляції ненаголошених [є] та [и], відсутність оглушення дзвінких приголосних у кінці слова, а перед наступним глухим і в кінці складу виразна вимова звуків [о] та [а] в усіх позиціях та ін.

Ми виділяємо основне місце вправам усного характеру. Виокремлюємо такі види вправ: фонетичний розбір, робота з орфоєпічним словником, виразне читання текстів, вивчення напам'ять спеціально дібраних текстів задля вдосконалення орфоєпічних навичок, різні види списування (з фонетичним і

орфоепічним завданням) [14].

Виділяємо вправи на зіставлення та протиставлення діалектних і нормованих фонетичних особливостей (мета таких вправ полягає в зіставленні звичної для студентів діалектної вимови і нормованого мовлення); вправи, що передбачають знання студентів деяких найважливіших норм вимови та наголос (створюються умови для усвідомленого засвоєння норм орфоепії, виховується потреба в мовленнєвому удосконаленні); вправи для формування вмінь відтворювати слова правильно, з урахуванням орфоепічних позначок (попереджають мовця про те, як необхідно вимовити те чи те слово; їхня мета – навчити правильно учнів читати написане); вправи з попередньою орфоепічною підготовкою, здійснюваною самим студентом (передбачають постановку наголосу й аналіз вимови (перед читанням) у словах, які викликають труднощі); вправи на зіставлення звуків і букв (дають можливість навчити студентів коледжу розмежовувати звуки і букви, вимовляти правильно звуки та назви відповідних букв); вправи, які показують смислорозрізняльну функцію українського наголосу (виконуючи їх, учні з'ясовують, що від місця наголосу залежить не лише правильність-неправильність вимови, але і в окремих випадках лексичне значення слова); вправи для формування вмінь фіксувати і виправляти вимовні помилки в чужому мовленні (аналізувати мовлення носіїв з погляду фонетичних особливостей); вправи для вдосконалення правильної дикції.

Тож, без опори на фонетику навчання правопису не може бути повноцінним, оскільки письмо вважається «вторинним, додатковим щодо усної мови і виникло як спосіб фіксації», «це лише муміфікований образ усного мовлення», як зазначає [15, с. 47]. Якщо студенти не розвиватимуть своє мовленнєве чуття, не навчатимуться правильно вимовляти слова, розподіляти їх на звуки, зіставляти звуки і букви, то для них процес засвоєння правописних правил буде значно складнішим. Необхідно враховувати, що «фонетика завжди певною мірою визначає безпосередньо чи опосередковано будь-яке написання» [16, с. 127].

Фонетика органічно пов'язана з наступними розділами курсу мови, вивчення яких повинне здійснюватися в тісному поєднанні. Цілком закономірно засвоювати фонетику разом із граматику. Адже без фонетичного пояснення залишається незрозумілою низка морфологічних явищ (творення слів за допомогою чергування звуків і наголосу), а іноді й синтаксичних (розрізнення розповідних, питальних, окличних речень за допомогою інтонації, вживання розділових знаків та ін.).

Наприклад, один із взаємозв'язків зазначає З. П. Бакум [17]. Серед слів різних морфологічних класів виявляються характерні закономірності й певні тенденції наголошування, загалом створюють досить виразну систему. Паралельні закінчення *-а*, *-у* іменників у родовому відмінку однини впливають на наголошування певних слів: в іменниках на *-а* наголошується закінчення, а на *-у* – корінь. Причому значення цих слів залишається незмінним. Отже, вони функціонують із різним акцентуванням в однині: *гурт*, *гурта́* і *гурту*, *гуртом*.

Добір відповідного фонетичного і граматичного матеріалу, що становить лінгвістичну основу конкретного орфографічного правила, має вирішальне значення у формуванні й удосконаленні орфографічних навичок. Наприклад, під час вивчення відмінювання іменників, викладачеві необхідно звертати увагу на вимову груп приголосних у давальному та місцевому відмінках, постійно зіставляти вимову і написання.

Під час вивчення синтаксису необхідно формувати в учнів уміння спостерігати над інтонацією конструкцій; удосконалювати навички розмежування на слух інтонацій, яким властиве вираження смислових і граматичних зв'язків між частинами складного речення; розвивати вміння правильно відтворювати ці інтонації у власному читанні написаного або надрукованого тексту, зіставляти інтонацію з пунктуацією.

Тож, формуванню провідних компетенцій студентів на етапі поглиблення, узагальнення та систематизації знань з фонетики сприяла розроблена класифікація фонетико-стилістичних вправ: евфонічні (удосконалюють уміння використовувати засоби милозвучності в мовленні);

кількісні, або математичні, (передбачають аналіз частотності використання фонем у текстах різних стилів); звукописні (спрямовані на виявлення й аналіз таких стилістичних процесів мовлення); звуковідтворювальні та звуконаслідувальні (формують уміння аналізувати відображення звуків навколишньої дійсності через використання мовцем).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бакум З. П. Елементи фоностилістики на уроках словесності. *Мова і література в школі*. 2006. № 2. С. 2–4.
2. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. ХІХ ст. – 20-і рр. ХХ ст.) / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; відп. ред О. Б. Ткаченко. Донецьк, 1998. 222 с.
3. Багмут А. Й. Фонетика й фонологія в центрі уваги. *Мовознавство*. 1997. № 4–5. С. 64–67.
4. Пассов Е. И. Коммуникативные упражнения. *Иностранные языки в школе*. 1984. № 3. С. 21–26.
5. Онищук В. О. Дидактичні основи засвоєння учнями мовних навичок і умінь. *Українська мова і література в школі*. 1971. № 3. С. 48–53.
6. Львов В. В. Обучение нормам произношения и ударения в средней школе: 5–9 кл. Москва: Просвещение, 1989. 142 с.
7. Мацько Л. Сучасні підходи до створення підручників з української мови: місце лінгвостилістики. *Дивослово*. 1999. № 8. С. 39–41.
8. Сиротенко Г. О. Шляхи оновлення освіти: науково-методичний аспект. Харків: Основа, 2003. 96 с.
9. Мельничайко В. Я. Лінгвістичні основи викладання української мови в школі. *Мовознавство і школа*. Київ: Наукова думка, 1981. С. 22–23.
10. Мельничайко В. Я. Удосконалення змісту та методів навчання української мови. Київ: Радянська школа, 1982. 216 с.
11. Хорошковська О. Особливості читання українською мовою. *Рідні*

джерела. 2001. № 1. С. 14–16.

12. Пентилюк М. І. Теоретичні основи навчання стилістики в середній школі: дис. у формі наук. доповіді ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Пентилюк Марія Іванівна. К., 1996. 56 с.

13. Святченко В. В. Системний характер мови як предмет лінгвісториографічного дослідження. *Перспективні напрямки сучасної науки та освіти* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів і студентів ДДПУ, учителів та учнів загальноосвітніх закладів (Слов'янськ, 19–20 трав. 2016). Слов'янськ. С. 285–288.

14. Бакум З. П. Формування дослідницьких умінь і навичок гімназистів на завершальному етапі вивчення фонетики. *Рідна школа*. 2005. № 8. С. 55–56.

15. Сергеев И. С. Как организовать проектную деятельность учащихся. Москва: Аркти, 2004. 80с.

16. Жовтобрюх М. А. Про деякі тенденції в розвитку сучасної української орфоєпії. *Українське усне літературне мовлення*. Київ: Наукова думка, 1967. С. 124–136.

17. Бакум З. П. Текстоцентризм у сучасній системі принципів навчання української мови. *Педагогічні науки*. Херсон: ХДУ, 2006. Вип. 47. С. 85–91.

УДК 378.147

**КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ОБМІНУ ЛІПІДІВ
ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19**

Сліпець Аліна Анатоліївна

к.х.н., доцент

Михайлова Алла Георгіївна,

Прадій Тетяна Петрівна,

асистенти

Національний медичний університет

ім. О. О. Богомольця

Київ, Україна

Анатоція Пріоритетом сучасної освіти є реалізація ідей компетентнісного підходу. Такий підхід до навчання увійшов до системи освіти в зв'язку зі змінами Української освітньої парадигми в результаті запровадження Болонського процесу європейської та всесвітньої інтеграції. Компетентнісний підхід орієнтується на формуванні в майбутнього фахівця готовності ефективного використанні потенційних можливостей (знання, уміння, навички, психологічні особливості) та зовнішні ресурси (інформаційні, людські, матеріальні) для досягнення поставленої мети. Формування загальнопредметних компетентностей при вивченні розділу біохімії «Обмін ліпідів» важливо для формування особистості майбутнього медичного працівника та має свої складності в умовах пандемії.

Ключові слова: компетентнісний підхід, загальнопредметні компетентності, лекція, практичне заняття, обмін ліпідів.

«Компетенція»- це певна норма підготовки спеціаліста, яка визначає вимоги до рівня засвоєння знань, умінь, навичок, способів діяльності, досвіду, індивідуальних характеристик особистості та професійно-важливих якостей, необхідних для професійної діяльності та повсякденного життя; тобто-це добра

обізнаність із чим-небудь. «Компетентність»- це володіння компетенцією, володіння знаннями, які дозволяють судити про щось. З цього і випливає наступні характеристики компетентності: ефективне використання здібностей, що дозволяє плідно здійснювати професійну діяльність згідно вимогам робочого місця, володіння знаннями, вміннями й здібностями, необхідними для роботи за фахом при одночасній автономності та гнучкості в частині рішення професійних проблем; розвинена співпраця з колегами та професійним міжособистісним середовищем, інтегроване поєднання знань, здібностей і установок, оптимальних для виконання трудової діяльності в сучасному виробничому середовищі, здатність робити щось добре, ефективно [1]. Отже, загальнопредметні компетентності- це ті, які суб`єкт навчання набуває під час засвоєння змісту певної навчальної дисципліни. Вони є сукупністю предметних компетентностей, тому і займають проміжне положення між предметними та ключовими компетентностями [2]. Суть формування загальнопредметних компетентностей з біологічної хімії полягає в тому, щоб у ході навчально-виховного процесу вивчення того чи іншого розділу біохімії студенти набувають міцних та ґрунтовних знань, передбачених навчальними та робочими програмами, а також оволоділи певними практичними вміннями та навичками [3]. Крім того, студенти повинні набути певного досвіду із застосування отриманих теоретичних знань на практиці та досвіду проведення біохімічних досліджень, що потрібні їм для майбутньої професійної діяльності.

На вивчення розділу «Обмін ліпідів» згідно навчального плану припадає 16 годин. З яких 4 години- 2 лекції, 12 годин- лабораторно-практичні заняття.

Лекція №1 «Перетравлення та всмоктування ліпідів. Окиснення та біосинтез жирних кислот, триацилгліцеролів. Метаболізм «кетонових тіл». Метою першої лекції є формування в студентів знань про будову ліпідів, особливості травлення та всмоктування ШКТ, роль жовчних кислот в емульгації жирів та активації ферментів, розщеплення ліпідів. Особливості ресинтезу триацилгліцеридів, фосфоліпідів, ефірів холестеролу та формування з них мікроміцел-хіломікронів. В цій лекції формується знання про роль

гормонів та нейромедіаторів в регуляції процесу ліполізу в клітинах тканин, де і відбувається сам процес ліполізу. Закладаються знання про необхідність ліполізу та використання продуктів ліполізу: вищих жирних кислот (ВЖК) та гліцеролу. В лекції надається пояснення причини окиснення ВЖК та гліцеролу з метою отримання енергії. Окрім цього надається аналіз особливостей ферментативних реакцій процесу їх окиснення. Також розглядається процесу синтезу жирних кислот, роль ферментної системи, яка відповідає за синтез. Наголошується про особливості регуляції синтезу ВЖК: гормональна та алостерична. Закладаються знання студентам про особливості синтезу триацилгліцеролів, які виконують запасаючу функцію.

Особливе місце в лекції приділяється поняттю «кетонів тіла», причини синтезу при тривалому голодуванні та цукровому діабеті. Особливості утилізації їх кетонів тіл в периферичних тканинах: міокарді, скелетних м'язах, коркового шару нирок.

Лекція №2 «Синтез фосфоліпідів та сфінголіпідів. Сфінголіпідози. Транспорт та депонування ліпідів. Обмін холестеролу та порушення ліпідного обміну.» Метою другої лекції є ознайомлення студентів з особливостями синтезу фосфоліпідів та сфінголіпідів, які виконують структурні функції, тобто: складають ліпідний матрикс біологічних мембран та наявні в структурах центральної та периферичної нервової системи, зокрема в мієлінових оболонках нервів. Окрім того, сфінголіпідів беруть участь у міжклітинних взаємодіях і контактах. Особливий інтерес викликає знайомство з такими патологіями, як сфінголіпідози. Наголос робимо на дефектах ферментів, що викликають такі хвороби як: хвороба Німана-Піка, Гоше, Тея-Сакса.

Другим розділом лекції є обговорення особливостей синтезу холестеролу. Особливий інтерес викликає його біотрансформація в такі біологічно важливі сполуки як: жовчні кислоти, стероїдні гормони, вітамін Д3. Цікавість викликає інформація про значення та роль ферментів – лецитинхолестерин-ацилтрансфераза (ЛХАТ) та ацилхолестеринацилтрансфераза (АХАТ), які приймають участь в процесах естерифікації холестеролу.

Третя частина лекції присвячена знайомству з транспортними формами ліпідів, місцем їх синтезу та роллю, що виконує кожний клас. Особливий інтерес викликає роль ліпопротеїнів низької та високої щільності, що отримали відповідно назви «атерогенні» та «антиатерогенні». В цій частині лекції відбувається знайомство студентів з патологіями, що виникають при порушенні обміну ліпідів: ожиріння, цукровий діабет, атеросклероз.

Метою першого практичного заняття є формування у студентів знань про структуру простих та складних ліпідів. Значення і функції, які виконує той чи інший клас. З огляду на це необхідність донесення інформації про надходження якої кількості і яких класів з продуктами харчування, яка енергетична цінність в умовах звичайного харчування. Крім того, необхідною частиною цього заняття є знайомство студентів з місцем травлення жирів, ферментів, що працюють і ролі жовчних кислот, що беруть участь в емульгації ліпідів та активації ферментів травлення жирів. З цього заняття студенти мають засвоїти знання про порушення процесів травлення, тобто що розвивається з порушенням гідролізу та всмоктуванням харчових ліпідів у кишечнику, що приводить до розвитку стеатореї - наявності збільшення жирів у фекальних масах. Для підготовки до практичного заняття студентам надається ряд питань:

1. Класифікація ліпідів. Склад та будова простих і складних ліпідів.
2. Біологічні функції простих і складних ліпідів в організмі людини:
 - участь ліпідів у побудові та функціонуванні біологічних мембран клітин. Рідинно-мозаїчна модель біомембран. Ліпосоми. Використання ліпосом в медицині;
 - запасна функція ліпідів;
 - енергетична функція ліпідів;
 - використання ліпідів в якості попередників в біосинтезі біологічно активних сполук ліпідної природи;
 - використання ліпідів для синтезу жовчних кислот;
 - участь ліпідів в терморегуляції;

3. Основні шляхи метаболізму ліпідів в організмі людини.

4. Процес травлення ліпідів

- локалізація у дітей та дорослих
- емульгація, речовини-емульгатори у процесі травлення ліпідів;
- гідродістриацигліцеридів;
- гідроліз фосфоліпідів;
- гідроліз ефірів холестерину;
- всмоктування продуктів травлення ліпідів;
- стеаторея

5. Адипоцити жирової тканини та їх роль в обміні ліпідів і біоенергетичних процесах в організмі.

6. Катаболізм триацилгліцеролів:

- характеристика внутрішньоклітинного ліполізу, його біологічне значення;
- ферментативні реакції;
- механізми регуляції активності триацилгліцеролліпази;
- нейрогуморальна регуляція ліполізу за участю адреналіну, норадреналіну, глюкагону, інсуліну;
- енергетика окислення триацилгліцеролів;

7. β -окислення вищих жирних кислот:

- локалізація процесу β -окислення жирних кислот;
- активація жирних кислот.
- роль карнітину в транспорті жирних кислот в мітохондрії;
- послідовність ферментативних реакцій β -окислення жирних кислот;
- енергетика β -окислення жирних кислот;

8. Механізм окислення гліцеролу, енергетика цього процесу.

На цьому занятті студент має отримати знання про ліполіз і продукти ліполізу. Особливу увагу маємо приділити гормональній регуляції глюкагоном, адреналіном, норадреналіном та соматотропним гормоном. Студенти отримають знання про значення процесів окислення продуктів ліполізу - ВЖК

та гліцеролу.

Ціллю другого заняття є формування у студентів знань про особливості біосинтезу ВЖК, триацилгліцеролів. І особливе значення цього заняття полягає в розумінні причини синтезу «кетонових тіл» та специфічності їх утилізації. Теоретичні питання, які виносяться на цьому занятті мають розглядати наступне:

1. Локалізація біосинтезу жирних кислот
2. Метаболічні джерела синтезу жирних кислот
3. Стадії синтезу жирних кислот
4. Характеристика синтази ВЖК, значення ацилтранспортуючого білка, біотину
5. Джерела НАДФН, необхідного для біосинтезу ВЖК
6. Послідовність ферментативних реакцій біосинтезу ВЖК
7. Гормональна регуляція біосинтезу.
8. Елонгація насичених жирних кислот
9. Утворення ненасичених жирних кислот
10. Біосинтез триацилгліцеролів
11. Ферментні реакції біосинтезу триацилгліцеролів
12. Метаболізм кетонових тіл
13. Реакції утилізації кетонових тіл, енергетичне значення
14. Метаболізм кетонових тіл в умовах голодування та при цукровому діабеті
15. Поняття- кетонемія, кетонурія, кетоацидоз
16. Значення виявлення кетонових тіл для медицини

Отже, засвоєння теоретичного матеріалу з питань у студентів формуються компетентність в розумінні – яким чином відбувається синтез ВЖК та триацилгліцеролів та роль гормонів, що сприяють цим процесам. Особливе значення відводить ся в розумінні причини утворення кетонових тіл при цукровому діабеті та голодуванні.

Наступне практичне заняття закладає в студентах компетентності в

поняттях про значення біосинтезу складних ліпідів та їх участь в побудові клітинних мембран й у міжклітинних взаємодій і контактах. Тому і виникає необхідність засвоєння теоретичного матеріалу по запропонованим питанням:

1. Будова фосфатидилхоліну, фосфатидилетаноламіну та фосфатидилсерину, фосфатидилінозитулу. Особливості будови фосфоліпідів сурфактанту.

2. Роль фосфоліпази А2 в утворенні біологічно активних сполук – простагландинів, простациклінів, тромбоксанів, лейкотрієнів. Вплив кортикостероїдів на утворення ейкозаноїдів.

3. Роль фосфоліпази С у трансдукції гормонального сигналу. Функціонування фосфоінозитидної системи.

4. Ферментативні реакції біосинтезу фосфатидної кислоти.

5. Два шляхи біосинтезу фосфатидилхоліну.

6. Ліпотропні сполуки:

- поліненасичені ВЖК;

- участь вітаміну В6 у реакціях декарбоксілювання фосфатидилсерину;

- участь вітамінів В12 та В6 в реакціях метилування фосфатидилетаноламіну;

- донори метильних груп: метіонін, пангамова кислота.

7. Роль фосфоліпідів для побудови транспортних форм жирів.

Причини жирової інфільтрації печінки.

8. Ферментативний шлях біосинтезу сфінгомієлінів. Катаболізм сфінгомієлінів та його порушення – хвороба Німана-Піка.

9. Ферментативні шляхи біосинтезу глікосфінголіпідів. Класифікація глікосфінголіпідів (цереброзиди, сульфатиди, глобозиди, гангліозиди).

10. Катаболізм глікосфінголіпідів та його порушення – хвороба Тея-Сакса, гангліозидоз G_{M1}, хвороба Гоше.

Таким чином, вивчення теоретичного матеріалу з запропонованим питанням мають змогу показати рівень сформованості предметних

компетентностей з біосинтезу фосфоліпідів та сфінголіпідів, що мають значення сполук, які виконують важливі структурні функції. Формуються знання про хвороби-сфінголіпідози, які пов'язані з порушенням катаболізму сфінголіпідів.

На четвертому занятті у студентах має бути сформовані компетентності про роль та синтез холестеролу, його біотрансформація в фізіологічно важливі сполуки: жовчні кислоти, стероїдні гормони, вітамін Д3. Окрім того, закладається знання про транспорт ліпідів, мають викликати інтерес закономірності, що викликають розвиток патологій ліпідного обміну. Наразі запропоновані теоретичні питання, які допоможуть сформувати компетентності з цих питань:

1. Біосинтез холестерину в організмі людини:

- локалізація цього процесу, значення;
- етапи синтезу холестерину;
- ферментативні реакції синтезу мевалонової кислоти;
- регуляція синтезу холестерину;

2. Шляхи біотрансформації холестерину:

- етерифікація холестерину;
- утворення жовчних кислот, значення;
- утворення стероїдних гормонів;
- синтез жиророзчинного вітаміну D3;
- екскреція холестерину з організму;
- роль цитохрому P-450 в біотрансформації фізіологічно активних

стероїдів;

4. Транспортні форми ліпідів: будова, класифікація, функції.

5. Патології ліпідного обміну:

- атеросклероз: механізми розвитку, роль генетичних факторів.

Атеросклероз як імунозапальний процес;

- порушення ліпідного обміну при цукровому діабеті;
- патологічні процеси обміну ліпідів, які ведуть до розвитку

ожиріння;

- стеаторея;
- жирова дистрофія печінки;
- процеси ліпідної пероксидації в нормі та за умов патології;
- регуляція вільнорадикальних реакцій в організмі людини;
- характеристика антиоксидантів та прооксидантів, їх значення для

протікання реакцій пероксидації ліпідів.

Під час проведення цього заняття можна оцінити рівень сформованості компетентностей, які набули студенти, що оволоділи теоретичними знаннями з питань синтезу та біотрансформації холестеролу, транспортних форм ліпідів, патологій ліпідного обміну.

За результатами формування предметних компетентностей з розділу біохімії «Обмін ліпідів» студенти повинні набути:

- міцні та ґрунтовні знання з навчального розділу біохімії
- уміння застосувати здобуті знання в майбутній практиці
- уміння аналізувати, систематизувати, узагальнювати уміння та знання
- уміння розв'язувати розрахункові та ситуаційні задачі
- навички самостійної навчальної діяльності, самовдосконалення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Шмигаль І.В. Формування загальнопредметних компетентностей у процесі викладання біохімії (Методичні рекомендації.) Черкаси 2013р.

2. Мачинська Н.І., Стельмах С.С. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі: навчально-методичний посібник / Н.І. Мачинська, С.С. Стельмах. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 180 с

3. Бондар С. Термінологічний аналіз понять «компетенція» та «компетентність у педагогіці: сутність та структура. Освіта та управління-2007р.-№2- с93-99.

ЛІДЕРСЬКІ ЯКОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Сорока Ольга Вікторівна,

доктор педагогічних наук, професор

Тацій Марія Віталіївна,

студентка

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

Вступ./Introduction. Сучасний етап розвитку суспільства та української економіки характеризується стійкою потребою у талановитих лідерах і професіоналах-управлінцях, які здатні вести за собою задля зростання добробуту населення та якості життя, процвітання України. Зважаючи на зазначене вище, нині актуальною є проблема розвитку лідерських якостей і здібностей підростаючого покоління. Особливої уваги набуває вивчення лідерства серед учнів початкової школи, оскільки в цьому віці закладаються і формуються основи лідерського потенціалу, який згодом розкривається в дорослому житті.

Серед безлічі завдань, що стоять перед сучасною загальноосвітньою школою, Д. Алфімов виділяє виховання в школярів лідерських якостей. Це завдання характеризує прагнення освіти України до інтеграції у світове і європейське співтовариство, виховання особистості, яка зуміє не тільки очолити групи людей задля корисних суспільних цілей, але й задля власного самовдосконалення [1, с. 103].

Мета роботи./Aim. Здійснити теоретичний аналіз проблеми лідерських якостей молодших школярів.

Матеріали й методи./Materials and methods. Під час визначення досліджуваної проблеми ми використовували теоретичні методи, пов'язані з вивченням наукової літератури, періодичних видань, довідкову педагогічну,

управлінську, психологічну літературу, методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення. Пошук інформації здійснювався в електронних базах даних, таких як Google Scholar, українських і зарубіжних веб-сайтах, присвячених проблемі лідерства, військового лідерства.

Результати й обговорення./Results and discussion. На сьогоднішній день є велика кількість підходів до опису та розуміння якостей лідера. Проте всі вони мають кілька спільних точок дотику. По-перше, для лідера характерна наявність потреби лідирувати, а також прагнення здійснювати владні функції. При цьому наголошується, що лідер повинен реально оцінювати свої лідерські здібності і враховувати складність зовнішніх факторів. По-друге, лідерство являє собою досить складне утворення і припускає наявність у структурі особистості лідера комплексу навичок, якостей і характеристик. Сюди можна віднести здатність вести за собою, яскраву індивідуальність особистості лідера, вміння встановлювати гармонійні взаємини з оточуючими, високий рівень самосвідомості, надійність, відповідальність. Ми будемо притримуватися визначення, запропонованого колективом науковців [6], які під лідерськими якостями розуміють комплекс якостей, що відбиває ставлення до інших людей та суспільства загалом, дає змогу впливати на інших людей, сприяє створенню позитивної атмосфери в групі, колективі, виявляється у стійкій активній, відповідальній поведінці для досягнення власних та колективних цілей.

У різні вікові періоди існують неоднакові можливості для виховання лідерських якостей. Підтримуємо Д. Алфімова в тому, що молодший шкільний вік є особливо сприятливий для цілеспрямованого виховання лідерських якостей. Молодшому школяреві властиве відчуття дорослості, тобто його ставлення до самого себе як до дорослого, його уявлення чи відчуття себе повною мірою дорослим. Відчуття дорослості в цьому віці не є обов'язково усвідомленим. Однак воно виступає для молодшого підліткового віку специфічною формою самосвідомості, соціальною за своїм змістом [1, с. 79].

Аналіз державних документів у галузі освіти України, вивчення моделей випускника початкової школи дав змогу окреслити його «портрет», який

доповнили якостями, що характеризують його з позиції лідера, а саме: відповідальний, обов'язковий у виконанні справи; чесний перед собою й оточуючими людьми; самостійний у виконанні дорученої справи; спроможний до співчуття й співпереживання; здатний активно впливати на інших; уміє спілкуватися та уважно слухати співрозмовника, комунікабельний; організований у будь-яких сферах життєдіяльності; уміє показати особистий приклад у поведінці та діяльності; упевнений у собі; знаючий; уміє управляти собою, володіє емоціями; готовий приймати відповідальні рішення [1, с. 107].

Дослідники по-різному визначають складові у структурі лідерських якостей молодших школярів. У науковій літературі виокремлено такі основні лідерські якості у структурі особистості дитини молодшого шкільного віку: активність, відповідальність, самостійність, ініціативність, емоційна стійкість [2].

Погоджуємося із Л. Шевчук у тому, що необхідними аспектами лідерських якостей учнів початкової школи є уміння швидко та чітко визначати оптимальний варіант дій, вести за собою інших, налагоджувати партнерську взаємодію із оточуючими, володіти такими якостями, як активність, самостійність, доміантність, впевненість у собі, вимогливість, витривалість, ініціативність, креативність, комунікативність, врівноваженість і надійність, наполегливість, чесність, рішучість тощо [4]. Найбільш повною, на нашу думку, є система критеріїв та показників ефективності педагогічного супроводу дитячого лідерства, розроблена О. Уманським, до якої входять:

1) когнітивний критерій (знання сутності феномену лідерства, інформованість про соціальне середовище та взаємодію людей у ході спільної діяльності, знання правил ефективного спілкування в різних ситуаціях, знання про чинники, які допомагають розкрити лідерський потенціал або можуть гальмувати ці вияви, знання своїх власних можливостей);

2) критерій лідерської позиції (сприйняття лідера групою, адекватність уявлень лідера про групу і групи про лідера, вияви лідерського потенціалу в різних ситуаціях, виконання лідерських функцій, співвідношення власної точки

зору з точкою зору групи);

3) емоційний критерій (уміння контролювати емоційні стани, уміння виявляти стриманість у різних ситуаціях, уміння підтримувати дружні емоційні контакти з членами групи та найближчим оточенням, ступінь вияву конфліктності у спілкуванні, спрямованість на людину або на вирішення завдання);

4) діяльнісний критерій (уміння організовувати спільну діяльність, ступінь власної участі при виконанні групового завдання, оптимальність засобів виконуваної діяльності, ефективність участі кожного члена групи, результативність діяльності);

5) рефлексивний критерій (уміння оцінювати власні можливості та дії, адекватність оцінок, уміння аналізувати оцінки інших, уміння адекватно оцінювати можливості інших людей, їх дії та вчинки, поведінку в різних ситуаціях) [3, с. 144].

В. Ягоднікова виокремлює такі компоненти лідерських якостей: мотиваційний (потреба в досягненні, упевненість в собі, прагнення до самореалізації тощо); емоційно-вольовий (розвинені вольові якості, урівноваженість, емоційно-позитивне самопочуття тощо); особистісний (комунікативні здібності, креативність, здатність впливати на інших тощо); діловий (відповідальність, організаторські уміння, уміння розв'язувати конфлікти, приймати рішення тощо) [5, с. 9]. Особливе місце серед якостей лідера займають особистісні якості, які пов'язані з поняттям «надійність». До таких якостей належать прийняття на себе відповідальності, впевненість у собі, самоповага.

Висновки./Conclusions. Аналіз наукових праць з окресленої проблематики [1; 4] дав змогу виокремити лідерські якості молодших школярів таким чином:

- здатність генерувати нові ідеї та запалювати ними інших;
- вміння налагоджувати контакти, спілкуватися з оточуючими, працювати в команді;

— вміння планувати індивідуальну та колективну навчальну діяльність; здійснювати організацію, керівництво та координацію спільної роботи, само- та взаємоперевірку отриманих результатів;

— вміння добирати необхідну текстову інформацію, опрацьовувати її, створювати власну;

— наявність таких якостей та рис характеру, як активність, цілеспрямованість, упевненість у собі, сміливість, рішучість, ініціативність, енергійність, працьовитість, наполегливість, старанність, самостійність, доброзичливість, здатність до емпатії, уважність, комунікабельність, організованість, витримка та самовладання, дисциплінованість тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алфімов Д. В. Теорія і методика виховання лідерських якостей особистості у сучасній загальноосвітній школі: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07. Донецьк, 2012. 495 с.

2. Семенов А. А. Виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор: монографія. Умань: ВПЦ «Візаві», 2014. 217 с.

3. Уманский А. Л. Педагогическое сопровождение детского лидерства : дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01. Кострома, 2004. 318 с.

4. Шевчук Л. М. Управлінсько-лідерські здібності молодших школярів: сутність та специфіка. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 4. С. 18–23.

5. Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07. Л., 2006. 21 с.

6. Soroka Olga, Kalaur Svitlana, Balendr Andrii. Diagnostics of leadership qualities of specialists of “man–man” type of professions in military and civil higher education institutions: psychological and pedagogical approach. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2019. Vol 12. № 5. Pp. 263–277.

**РОЗВИТКУ НАВИЧОК ВИКОНАВЦІВ ХУДОЖНЬО-
ОФОРМЛЮВАЛЬНИХ РОБІТ ПО СТВОРЕННЮ РЕКЛАМНОЇ
ПРОДУКЦІЇ У ГРАФІЧНИХ РЕДАКТОРАХ**

Титаренко Віталій Васильович

аспірант

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Анотація: У статті проаналізовано роль інформаційно-комунікаційних технологій на сучасному етапі розвитку освіти. Відображується необхідність набуття навичок роботи у графічних редакторах для розвитку навичок створення рекламної продукції. Розглянуто приклад впровадження графічної підготовки на уроках виробничої практики з метою формування фахової компетентності майбутніх виконавців художньо-оформлювальних робіт.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, фахова підготовка, рекламна продукція, фахова компетентність, графічний редактор, плакат.

Постановка проблеми. У ХХІ столітті люди перестали бути лише споживачами інформації, яку транслюють ЗМІ. Користувачі самі почали створювати контент у медіапросторі: писати дописи у «Фейсбуці», транслювати наживо усе, що відбувається навколо них, завантажувати аматорські відео на «YouTube», які потім використовують ЗМІ у своїх сюжетах та публікаціях. Це все вказує на те, що суспільство перетворилося на інформаційне – велика частина діяльності та спілкування перемістилася у віртуальний простір [1, с. 37]. Тому зараз є важливим розвиток навичок створення якісної рекламної медіапродукції.

Метою статті є теоретичне і практичне обґрунтування використання

інформаційно-комунікаційних технології та необхідності розвитку навичок створення рекламної продукції у графічних редакторах при підготовці виконавців художньо-оформлювальних робіт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Застосування засобів інформаційно-комунікаційних технологій у професійній підготовці фахівців вивчали В. Биков, А. Гуржій, Л. Зайнутдінова, М. Козяр, І. Роберт, І. Романова, Г. Сажко, О. Спирін.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні ефективним засобом підвищення якості професійного навчання виступають інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), що зумовлюється гіпершвидкою трансформацією постіндустріального суспільства в інформаційне співтовариство, в якому виробництво і споживання інформації є найважливішим видом діяльності, а інформація визнається найціннішим ресурсом. Саме воно надає сьогодні особистості більших можливостей щодо підвищення власного загальнокультурного і професійного рівня особистості упродовж усього життя [2, с 68].

Заняття виробничої практики з розвитку навичок роботи по створенню реклами у графічних редакторах проводились майстром виробничого навчання в майстернях ВХПТУ № 5. Завдання практичної підготовки художників-оформлювачів передбачало створення логотипу видавництва. Для подальшого розвитку та вдосконалення навичок роботи у графічних редакторах група художників-оформлювачів отримує завдання: створити рекламний плакат «Піца хауз «Кавабанга». З метою застосування цифрових технологій на виробничій практиці в майстернях Вищого художнього професійно-технічного училища № 5 під час практичної підготовки художників-оформлювачів майстром виробничого навчання було обрано форма поетапної роботи виконання завдання.

Роботу над рекламним плакатом розпочинаємо зі створення нового документу. У діалоговому вікні налаштування нового документу обираємо формат розміром 1920x1080 рх., розмірністю 300 ррі у системі СМΥК для

друкованого зображення. Для даного завдання обираємо орієнтацію альбомна.

Наступним етапом є робота по створенню фону. Для цього використовуємо інструмент **Pain Bucket (Заливка)**, який призначений для заливки певної області або цілого шару обраним кольором. Виконати заливку можна кліком інструменту по шару або виділеної області та за допомогою комбінації клавіш «Alt» + «Backspace». При створенні фону рекламного плакату з панелі «Зразки» обираємо Більш темний зелено-блакитний колір (рис.1.).

Рис. 1. Створення фону

Для виконання завдання як приклад були підібрані зображення «Черепашки-ніндзя», «Піца» або будь-які інші зображення (рис. 2.).

Рис. 2. Підібрані зображення

Працюючи в подальшому над зразком рекламного плакату перейдемо до виділення фігури, використовуючи у поєднанні інструменти виділення **Magic Wand (Чарівна паличка)**, що призначена для виділення відразу всіх областей на активному шарі, залитих одним кольором або відтінками одного кольору, та **Quick Select (Швидке виділення)**.

Інструмент **Quick Select (Швидке виділення)** краще працює із зображеннями, де присутні багато кольорів. Використовуючи інструмент, необхідно провести інструментом по тій частині зображення, що має бути виділена.

Для переміщення виділеного фрагменту використовуємо інструмент **Move (Переміщення)**, що пересуває виділену область або активний шар. Переміщення здійснюється перетягуванням курсору при натиснутій лівій клавіші миші або за допомогою клавіш-стрілок на клавіатурі. Використовуючи інструмент **Move (Переміщення)** можна переносити виділений об'єкт в вікно іншого документа. При роботі з зображеннями використовуємо ефекти шару **Drop Shadow (Тінь)** для надання об'єму (рис. 3.).

Рис. 3. Робота з фігурою

В подальшій роботі над створенням рекламного плакату використовуємо графічні примітиви, які активуються клавішею «U».

Серед запропонованих примітивів за допомогою комбінації клавіш «Shift» + «U» обираємо на панелі інструмент **Polygon (Багатокутник)** для створення форми декоративного елемента.

Створюючи форму декоративного елемента використовуємо деформацію, яку можливо виконати використовуючи інструмент **Move (Переміщення)**, що дозволяє здійснювати вільне трансформування та деформацію по зміні форми та розміру зображення, або обравши серед додаткових опцій один з типів трансформації та деформації об'єкту.

Для отримання додаткових опцій трансформації та деформації

зображення обираємо «Редагування»→«Трансформування». Команда «Трансформування» містить перелік типів трансформацій, з яких окрім окремо відведених опцій «Масштабування» для зміни розміру об'єкта, «Поворот» та «Нахил» для повороту зображення та нахилу по осям присутній пункт «Викривлення» дає можливість виконати вільну деформацію зображення перетягуванням маркерів, для створення елемента довільної форми. Тип трансформації «Викривлення» для здійснення вільної деформації можливий, перетягуючи маркери у комбінації з клавішею «Ctrl».

Пункт «Перспектива» дозволяє перетягуванням кутових маркерів створювати імітацію перспективи обраного об'єкта. Застосувати перспективу зображення можливо перетягуючи кутовий маркер у комбінації з клавішам «Ctrl» + «Alt» + «Shift».

«Деформація» дає змогу змінити форму елемента. Для роботи з формою у режимі «Деформація», зображення розбивається сіткою 3x3, так звана сітка деформації.

Для видозміни форми, перетягуємо контрольні точки в вузлах сітки, сегмент або ділянку всередині сітки. Для налаштування кривої використовуємо держакі контрольних точок.

Деформація зображення також можлива через опцію «Переключитися між вільним трансформуванням та режимом деформації» , що вмикається автоматично при виборі пункту «Деформація» з переліку типів трансформації у меню «Редагування»→«Трансформування».

Присутній параметр «Деформація» дозволяє змінити форму обраного об'єкта за допомогою вибору одного з п'ятнадцяти стилів деформації зі спливаючого списку на панелі параметрів.

Обраний стиль деформації перетворює зображення в заздалегідь задану форму. Ці стилі найбільш часто застосовується до тексту, але вони можуть також бути застосовані як до об'єкта, так і до виділення.

За промовчанням параметр «Деформація» встановлений на «Рекомендована» (Custom), що дозволяє вільно змінювати сітку деформації.

При виборі стилю у верхній центральній частині сітка деформації містить маркер, який дає змогу регулювати ступінь вигину форми.

Певне значення кривизни вигину можливо задати через параметр «Вигин» на панелі параметрів, що встановлений за промовчанням на + 50 та задається у відсотках від -100 до +100.

Задати величину горизонтального та вертикального викривлення можливо вказавши у відсотках цифрові значення параметрів Γ (горизонтальна деформація) і V (вертикальна деформація).

Зміна орієнтації деформації стилю з горизонтальної на вертикальну і навпаки, можлива за допомогою опції «Змінити орієнтацію деформації» .

Присутні у списку трансформації «Поворот 180°», «Поворот 90° за стрілкою годинника» та «Поворот 90° проти стрілки годинника» дозволяють здійснити поворот на півоберта або на чверть оберту за та проти стрілки годинника на задане значення градусів.

«Відобразити по горизонталі» та «відобразити по вертикалі» для дзеркального відображення об'єкта горизонтально вздовж вертикальної або вертикально вздовж горизонтальної осей.

Для створення декоративного елемента довільної форми обираємо тип трансформації «Викривлення» (рис. 4.).

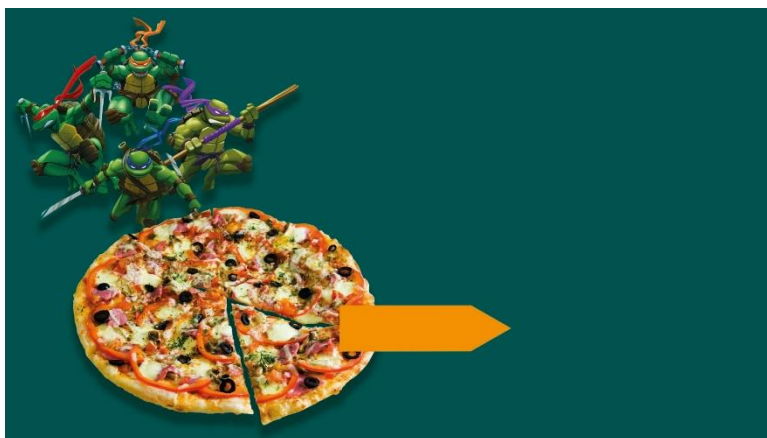

Рис. 4. Створення декоративного елемента довільної форми

Композицію рекламного плакату «Піца хауз «Кавабанга» доповнюємо текстовою інформацією (рис. 5.).

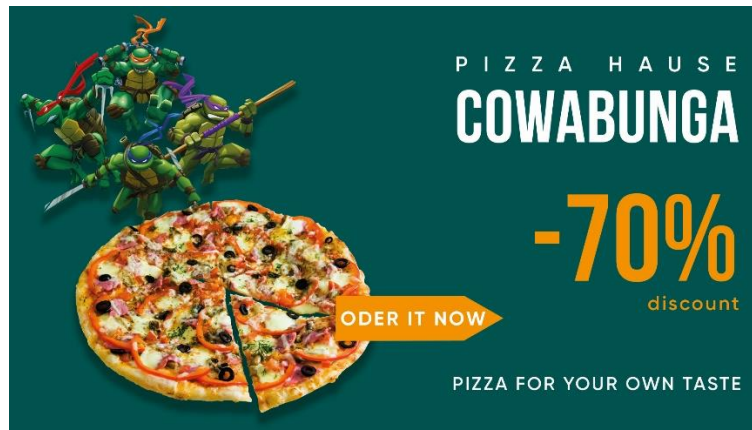

Рис. 5. Рекламний плакат «Піца хауз «Кавабанга».

Завершивши завдання робимо попередню оцінку. Виявлені помилки виправляються з допомогою майстра.

Висновки. Використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій під час професійної підготовки сприяє формуванню вмінь вирішувати проблеми, оволодівати новими знаннями. У таких умовах посилюється значення розвитку навичок створення якісної рекламної продукції для підвищення рівня майстерності фахівця.

Перспективами подальших наукових досліджень є вивчення та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, що дадуть можливість досягти більшого результату по створенню якісної рекламної продукції при підготовці виконавців художньо-оформлювальних робіт.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ладика І. Медіаграмотність як сучасна потреба інформаційного суспільства Збірник статей Шостої міжнародної науково-методичної конференції «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи». – Київ. : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2018. – 244 с. URL: С. 37

2. Савченко І. Інформаційно-комунікаційні технології як ефективний інструмент реалізації інноваційних педагогічних ідей у практику навчально-виховного процесу ПТНЗ / І. Савченко // Педагогіка і психологія професійної освіти. - 2014. - № 1. - С. 68-79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2014_1_8.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

УДК159.9

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ EMDR ТЕРАПИИ В РАБОТЕ С ПСИХОСОМАТИКОЙ

Гусейнова Наргиз Акиф гызы
Клинический психолог, EMDR терапевт
«Psy-Studio Baku» - Центр психологии и психотерапии
г. Баку, Азербайджан

Аннотация: в статье рассмотрены особенности работы EMDR терапевта с психосоматическими проблемами. Основные положения и выводы, имеющиеся в статье, свидетельствуют об эффективности использования в работе психотерапевта EMDR техник. Приведенные случаи из практики психотерапевта дают возможность понять, как работать с вторичными выгодами.

Ключевые слова: болезнь, бессознательное, вторичная выгода, пациент, психосоматика

Термин психосоматическое расстройство используется для обозначения состояния, при котором считается, что физическое заболевание вызвано или усугублено психическим стрессом или связанными с ним факторами. Поскольку это расстройство коррелирует с разумом и телом, его лечение также включает в себя лечебные меры, как в медицинской, так и в психологической областях.

За последние десятилетия психосоматические исследования продвинулись вперед в изучении сложных биопсихосоциальных явлений и могут обеспечить новые эффективные методы ухода за пациентами. Среди

наиболее эффективных видов терапии, влияющих на быстрое разрешение проблем клиента, EMDR терапии отводится важное место, как инновационному инструменту воздействия на пациента.

Индивидуальный и целостный подход к пациенту включает интеграцию медицинских и психологических методов лечения на всех стадиях болезни. В этом отношении перспективной представляется разработка новой психотерапевтической модальности.

За последние десятилетия произошли серьезные изменения в психотерапевтической практике лечения психосоматических заболеваний.

В современной научной литературе, посвященной психотерапии психосоматических расстройств, можно встретить рекомендации по применению достаточно разнообразных видов терапии: гештальттерапии, когнитивно-бихевиоральной, мультимодальной психотерапии, групповой и семейной терапии, аутотренинга, телесно-ориентированных методов психотерапии, гипнотерапии и др. [1-9].

Исследование данной проблемы невозможно без рассмотрения столь важного ее аспекта как тема «вторичной выгоды» от заболевания. Не всегда адекватно воспринимается сама мысль о том, что болезнь может быть выгодна ему для достижения определенных целей, что нередко сопровождается у разных людей самыми различными эмоциями, от осуждения, негодования, до сопротивления, нежелания признать данный факт, что позволяет говорить о действии механизма психологической защиты.

Представляется важным рассмотреть модель работы с клиентом, которая представлена в виде схемы внизу.

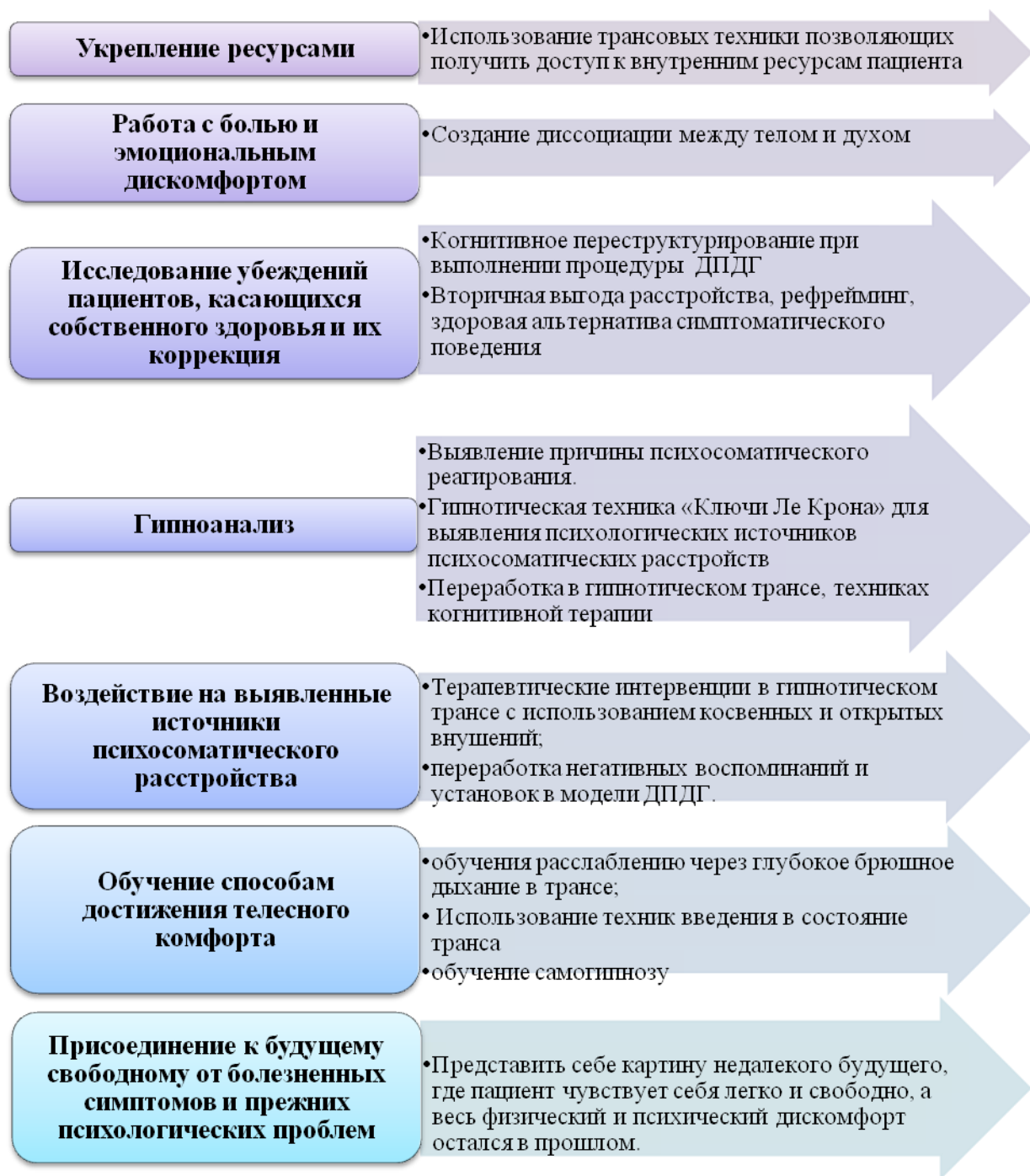

Рис. 1. Модель работы с психосоматическими проблемами с использованием EMDR терапии.

Обращение клиентов с психосоматическими расстройствами к психотерапевту достаточно часто сопровождается наличием вторичных выгод от своего заболевания, которые проявляясь на уровне бессознательного, создают некий дискомфорт для пациента, проявляясь в форме некоего недуга. Если первичным эффектом выступает психосоматический симптом, заболевание, то побочное следствие болезни рассматривается как «вторичная

выгода», которая достаточно часто противоречит намерению поведения пациента и находятся за пределами его сознания. Парадоксальность сложившейся ситуации связана с тем, что в силу ряда обстоятельств, человек прибегает к достаточно необычному и не всегда адекватному, болезненному способу удовлетворения свои потребностей, что проявляется в форме «вторичной выгоды».

Если мы попытаемся ответить на вопрос о первом использовании данного понятия в науке, то пальма первенства будет присуждена известному психоаналитику, З.Фрейду [10], хотя сам он отмечал в своих лекциях, что определенные высказывания по рассмотрению данного невротического симптома встречались несколько раньше в трудах Йозефа Брейера, Пьера Жане.

Как было отмечено чуть выше, выделяется как первичная выгода, проявлением которой является снижение уровня тревоги субъекта, что происходит за счёт возникновения патологического симптома, так и вторичная выгода, связанная с получением некой свободы, привилегии, за счет наличия болезни, которая возникла из-за какой-то неприятной ситуации, жизненного эпизода. Данная выгода усложняет лечение заболевания, в виду того, что способствует ее закреплению. Порой психотерапевту достаточно трудно разделить данные виды выгоды, что позволило специалистам, работающим в данном направлении остановиться на интерпретации вторичной выгоды, как получение удобных для человека психосоциальных последствий заболевания. Остановимся на нескольких кейсах из личного опыта работы с пациентами.

Женщина – 53 года. Замужем. Имеет двух сыновей, которые живут в Турции, один из сыновей женат. Обратилась к психотерапевту в марте 2018-го года после стресса, связанного с разрушением ее дома в октябре 2017 года, в ходе которого не смогла взять свои вещи, документы и другие ценные предметы. После перенесенного стресса в ноябре 2018-года перенесла вторую тяжелую хирургическую операцию по удалению спаек и лимфоузлов, которые образовались после первой операции на женских органах (1997 г.)

При собирании анамнеза выяснилось, что 1995 году у нее скончалась мать, а в 1996-ом году муж ушел от нее к другой женщине, т.е. оба заболевания происходили в результате сильных переживаний и стресса. Пришла с жалобами страха смерти, боли во всем теле, особенно в спине и затылочной области. Работала в парикмахерском салоне, но в последнее время не могла ходить на работу. Хотела только лежать и думать, страдала бессонницей. Не могла встать с постели, взять чашку, чтобы выпить чай. Был страх нахождения дома одной. Прошла 10 психотерапевтических сеансов, после которых ушли боли в теле, страх и бессонница. Начала ходить на работу. После прохождения психотерапии до сегодняшнего дня никаких симптомов не наблюдается (март 2018 - ноябрь 2021 год).

В ходе проведения психотерапевтических сеансов выявилась вторичная выгода от болезни – получение любви и внимания мужа, который ее оставил после смерти ее матери, то есть в самый тяжелый период ее жизни. Как было выше упомянуто, по происшествию года после смерти матери, муж покидает ее, а через год у нее происходит операция на женских органах, после чего муж снова возвращается к ней.

Нами было сделано предположение, что в бессознательном пациентки запомнился паттерн: если я буду болеть, муж будет рядом. В каждой стрессовой ситуации, а также после нее психика реагировала одинаково, т.е. болезнью.

Разберем механизм выявления вторичной выгоды. При беседе с пациенткой вдруг она заявляет: «Может быть, мне поехать к моей племяннице? У нее загородный дом, мне будет хорошо. Только муж и моя племянница могут за мной ухаживать». То есть пациентка в любом удобном случае бессознательно хочет получить внимание и любовь от окружающих, используя свою болезнь и свою неспособность. После того, как пациентка осознала свою вторичную выгоду от болезни - боли начали тихо-тихо угасать и к концу терапии, их уже не было.

Кроме вторичной выгоды прорабатывались страхи и тревоги пациентки,

причиной которых были ситуации, произошедшие в детстве, а также эпизоды, связанные с ее детьми и работой.

На данный момент пациентка чувствует себя хорошо, никаких симптомов не наблюдаются.

Следующий кейс: женщина – 37 лет. Замужем, муж живет и работает в России, она в живет в Баку, имеет 2 детей, один из которых страдает ДЦП. В психотерапию обратилась 25 мая 2021 года с симптомами тошноты, замкнутости, панических атак, пониженной самооценкой, постоянной слабостью и болезнями. Прошла 11 психотерапевтических сеансов. В результате анамнеза выяснилось, что в 2018 году перенесла операцию по удалению желчного пузыря. Через 13 дней после операции у нее началась тяжелая депрессия, в результате которой ей пришлось лечь в больницу. Год провела в депрессии, не могла выходить из дома. Два раза были попытки суицида. Прошла курс лечения у невропатолога. В ходе психотерапии было выявлено, что пациентка изначально была нежеланным ребенком в своей семье. Во время беременности мать пыталась избавиться от ребенка медикаментозным путем. Отец был деспотичен, как по отношению матери, так и к детям. В детстве была свидетелем сцен избиения и унижения матери на глазах у других людей, что запечатлелось у нее в памяти. Данный факт был нами запечатлен, как ненависть к отцу и желание ему отомстить. Данная ситуация усугубилась тем, что отец с третьего класса отправил ее присматривать за беременной тетей, не дав возможность пациентке получить хотя бы среднее образование. В 17 лет отдали замуж за человека, который живет и работает в России, с женой почти не общается. Женщина живет со свекровью и с двумя сыновьями, один из которых страдает ДЦП. Дома чувствует себя только прислугой.

Что нам удалось выявить: здесь налицо соматизированная депрессия, которая стала причиной как удаления желчного пузыря, также и появления тошноты. С помощью EMDR терапии прорабатывалась ситуация;

- травма детства, где впервые появилась ненависть к отцу, который был источником всех страданий,

- сложные взаимоотношения с мужем, который отвергает ее как женщину, не живет с ней (также прорабатывался случай измены, которая, как говорит пациентка, стала причиной ДЦП ребенка, так как женщина была беременна и перенесла сильный стресс);
- неприятие свекрови, которая относится к ней, как к прислуге (по словам пациентки).

Помимо этого нами была проработана ситуация, когда произошла первая паническая атака, после чего усилились страхи. В результате проделанной работы ушли боли во всем теле, которые наблюдались особенно в спине, панические атаки, тошнота, мысль о мести отцу, постоянное беспокойство о матери. На данный момент чувствует себя хорошо. Панические атаки не наблюдаются, депрессией не страдает, боли в теле и тошнота ушла. Женщина может заниматься детьми, готовит старшего сына к поступлению в ВУЗ.

Таким образом, рассмотренные нами кейсы показывают, что неблагоприятный жизненный опыт может быть причиной возникновения широкого спектра психологических и физиологических симптомов. Проведенное нами исследование, с применением EMDR-терапии показало, что обработка воспоминаний о вышеупомянутых переживаниях приводит к быстрому ослаблению негативных эмоций, убеждений и физических ощущений. В протоколах и отчетах указаны потенциальные возможности и эффективность данного метода в работе с пациентами со стрессовыми расстройствами, а также для людей, страдающих широким спектром приобретенных болезней в результате проявления «вторичной выгоды». Реорганизация внутреннего мира, что позволяет перенести пациента из пространства реакции к пространству логического обоснования, от разрушительных самопредставлений к позитивному образу себя позволяет добиться полного выздоровления пациента.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Александер Ф. Психосоматическая медицина. Принципы и практическое применение. /Пер. с англ. М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. - 352с.
2. Гинзбург М. Р., Яковлева Е. Л. Эриксоновский гипноз: систематический курс. М.: Московский психолого-социальный институт, 2008.- 312 с.
3. Карл Г., Бойз Д. Гипнотерапия. Практическое руководство /пер. с англ.. М.: Изд-во ЭКСИМО-Пресс; Спб.: Сова. - 2002. - 352 с.
4. Колберт Д. Смертельные эмоции. М.: Триада. - 2013.
5. Лазарус А. Краткосрочная мультимодальная психотерапия. СПб.: Речь. – 2001. - 256 с.
6. Линн С., Кирш И. основы клинического гипноза. Доказательно обоснованный подход /пер. с англ.М.: Психотерапия. – 2011. - 352 с.
7. Малкина-Пых И.Г. Психосоматика. М.: Эксмо. - 2010.
8. Радченко А. Ф. Психотерапия психосоматических заболеваний/ Методы современной психотерапии: Учебное пособие /составители Л. М. Кроль, Е. А. Пуртова. М.: «Класс». - 2001. - С. 387-417.
9. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции / пер. с нем. Г. В. Барышниковой, под ред. И. Т. Фролова, М. Г. Ярошевского. Москва: Наука. - 1989. - 456 с.

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОХАННЯ

Пріснякова Л. М.

доктор психології, професор

Деянова Маргарита

магістрант кафедри психології

Дніпровський гуманітарний університет, Україна

Анотація. Актуальність роботи обумовлюється тим, що сучасне суспільство, переживаючи наслідки глобального поширення масової культури і втрати традиційних духовних і моральних цінностей, встало перед вибором подальшого шляху розвитку. Тема кохання, яка ніколи не втрачала своєї актуальності, тепер набуває особливого значення. Необхідність дослідження феномену любові викликана критичною соціально-психологічною ситуацією, системою соціальних переживань, яка в даний час визначає стан душі народу

Ключові слова. Кохання, закоханість, фемінізація чоловіків, маскулінізація жінок, гендерна поведінка.

Сучасне суспільство, переживаючи наслідки глобального поширення масової культури і втрати традиційних духовних і моральних цінностей, встало перед вибором подальшого шляху розвитку. Тема кохання, яка ніколи не втрачала своєї актуальності, тепер набуває особливого значення. Складність і важливість любові продиктовані тим, що в ній сфокусовані в органічному поєднанні фізіологічне і духовне, індивідуальне і соціальне, особисте і загальнолюдське, зрозуміле і незрозуміле, інтимне і загальноприйняте.

Необхідність дослідження феномену любові викликана критичною соціально-психологічною ситуацією, системою соціальних переживань, яка в даний час визначає стан душі народу.

Одним з вічних феноменів людських відносин, які виступають в якості потужного психотерапевтичного засобу, є любов. Феномен любові, властивий

тільки людині, розуміється як первинно духовний процес, заснований на глибоких переживаннях (свідомих і несвідомих). Фемінізація чоловіків і маскулінізація жінок стають невід'ємними рисами сучасного суспільства.

Сьогодні, як показують численні соціологічні дослідження, більшість сучасних жінок вважає, що задовольнити коханого чоловіка, сподобатися йому (мається на увазі не тільки в сексуальному, а й духовному плані) і, таким чином, вирішити для себе одну з онтологічних потреб «бути коханою» можна тільки за умови наявності набору «маскулінних» характеристик (демонстративна сексуальність, сильний характер, самовпевненість, активна позиція, наявність автономної сфери особистих і професійних інтересів і т.д.). Недарма на повсякденному рівні існує уявлення про те, що чоловік шукає в жінці сексуальний об'єкт, а жінка в чоловікові - потенційного чоловіка.

Подібна думка наочно підтверджується широко представленою науково-популярною літературою для жінок, яка часто виглядає як практичні посібники, інструкції по стосункам з чоловіками («Як вийти заміж», «Секрети спілкування з чоловіками» і т.д.). Основний мотив даних текстів можна сформулювати однією думкою: щоб стати цікавою і привабливою особистістю, жінка повинна бути сексуальною, самодостатньою, самовпевненою і сильною, матеріально незалежною і духовно вільною. Але перераховані вище характеристики традиційно приписувалися чоловікові. Звідси в літературі останніх років стали фігурувати такі поняття, як «маскулінна жінка» або «жінка з чоловічим стилем поведінки», поряд із поняттями «традиційної» або «фемінної» жінки. Як наслідок цього, філософи і соціологи відзначають такі тенденції гендерного порядку в сучасному суспільстві, як «маскулінізація» жінок і «фемінізація» чоловіків.

Підтвердженням цієї думки, може бути дослідження сучасного соціолога С.В. Климової, яка виділяє жіночі і чоловічі моделі любові, «отримані шляхом аналітичної індукції опису взаємодій респондентів в ситуаціях любові». Спираючись на дані цього дослідження, можна зробити висновок про те, що жіночі моделі любові («раціональна», «вимоглива», «сексуальна» і «активна»),

які виділяє автор, не тільки нічим не відрізняються від традиційних чоловічих установок, але ще більшою мірою трансформують її образ у сторону маскулінності. Це демонструється тим, що з чоловічих моделей любові дослідник виділяє «сексуально залежного», «вимогливого», «раціонального» і «розуміючого» чоловіка. Дані цього соціологічного дослідження вказують на те, що традиційна «Гегемонна маскулінність» поповнюється жіночими атрибутами в особі «розуміючого» чоловіка, а традиційна фемінінність збагачується «чоловічими» характеристиками.

Сьогодні в ЗМІ активно проголошується ідеал універсальної жінки, що несе в собі як традиційні риси (доброта, ніжність, дбайливість), так і ті, що були результатом соціалізації жінки в публічній сфері (рішучість, активність, самостійність, сексуальність). Причому останні традиційно приписувалися тільки чоловічій природі, але сьогодні вони якраз і допомагають жінці реалізуватися в соціальному житті, в тому числі і у виборі сексуального партнера.

Треба відзначити, що сьогодні в пострадянському суспільстві склалася досить складна і суперечлива ситуація в пошуку найбільш прийнятних і адекватних форм гендерних контрактів. Це багато в чому пояснюється, з одного боку, переважанням контракту «працюючої матері» з його ідеалом вільної та економічно незалежної жінки, а з іншого - «неотрадиціоналістськими» тенденціями, відроджувати класичну роль жінки з її самореалізацією тільки в приватній сфері. В результаті чого модель структурного функціоналізму знову стає привабливою для багатьох дослідників в поясненні соціально-гендерних процесів сучасного суспільства. Сьогодні мало постулювати криза «жіночності» і «мужності»; «тупикова» ситуація в сучасних (особливо пострадянських) гендерних дослідженнях повинна послужити потужним стимулом для розвитку таких, націлених на пошуки і побудови адекватних стратегій гендерної поведінки.

У найзагальнішому вигляді критерієм вибору партнера є його відповідність нашим особистим ідеалізованим уявленням про сексуальну

привабливість, морально-етичні якості, інтелектуальні та інші складові. І в цьому сенсі важливо, щоб партнер відповідав власним потребам, цінностям та інтересам, на цьому і будується союз закоханих, які знайшли один одного.

Людині навряд чи буде симпатичний той, хто не відповідає його смакам і уподобанням, особливо це стосується сфери любові. Звідси можна зробити висновок, що вибір сексуального партнера (у майбутньому, можливо, і кохану людину) здійснюється за принципом суб'єктивного відповідності та особистої переваги (або як єдність протилежностей, або за ознакою доповнення).

Чоловіки та жінки ведуть себе не однаково тому, що діяльність клітин їхнього мозку організована інакше. Це змушує їх по-різному сприймати світ, по-іншому розташовувати пріоритети і будувати іншу шкалу цінностей, по-різному відчувати та переживати кохання. У любовних переживаннях вченими була виявлена певна статева специфіка: усупереч поширеним стереотипам, чоловіки в цілому характеризуються більшим рівнем романтизму, легше і швидше закохуються, більшою мірою поділяють романтичні уявлення щодо кохання, ніж жінки, яким притаманна значна доля прагматизму у коханні.

Протягом останніх тисячоліть єдино вірним вважався біологічно детермінований підхід, що в основі соціально-психологічних відмінностей між чоловіками і жінками лежить їх статева конституція. З моменту народження, люди жіночої та чоловічої статі відразу потрапляють в систему відносин, де їм відведено певні (жіночі та чоловічі) ролі: активна чоловікам і пасивна жінкам.

У психології дослідження почуття любові займає особливе місце, переживання людиною почуття любові незмінно привертає до себе увагу. Деякі результати дослідження нами були співставлені з розрахунками за формулою любові (В.Ф. Присняков та Л.М. Приснякова), яка ставить у відповідність емоційне напруження широкого почуття любові і різницю між наявною в пам'яті людини інформацією щодо деякої абстрактної особистості і реальною людиною. Емоційне напруження вузького прийняття почуття любові може відповідати різниці інформацій про абстрактну людину протилежної статі як об'єкт задоволення потреби продовження роду, свого особистого продовження

Q та інформацією в пам'яті тієї ж людини в даний момент часу щодо реальних якостей конкретного суб'єкта.

Покажемо, як використовуючи розроблену теорію переробки інформації пам'яттю людини (ТППЛ), точно визначити зазначену вище різницю між двома кількостями інформації

$$\Delta J = Q - J \quad (1).$$

Нехай M - суб'єкт, який отримує інформацію про людину протилежної статі F. Визначимо спочатку величину L емоційної напруги почуття любові M до F як зворотне значення різниці кількості інформації

$$\Delta J: L - 1 / \Delta J \quad (2).$$

Нехай Q' - абсолютна кількість інформації про ідеал (в даному випадку про ідеал жіночої статі F). Ця інформація включає деякі ідеалізовані уявлення, сформовані вихованням, освітою, культурою, літературою і кіно, самим життям і т.п. Реальна сформована в пам'яті M до початку знайомства з F величина «допустимого» ідеалу Q з часом може мінятися (наприклад, з віком M, через зниження пропонованих вимог до F і т.д.). Іншими словами, відбувається адаптація M до його уявлення щодо своєї «судженої» (або навпаки). Можна цю закладену в пам'ять абстрактну інформацію щодо ідеалу людини протилежної статі представити у відносному вигляді як

$$Q = Q / Q' \quad (3).$$

На першому етапі знайомства відсутність повної інформації щодо конкретної людини протилежної статі (у розглянутому прикладі щодо F) може сприяти «домислюванню» - додаванню передбачуваних можливих рис F. Цю інформацію будемо позначати через Z або у відносному вигляді

$$Z = Z / Q' \quad (4).$$

З початку знайомства у пам'ять суб'єкта M починає надходити інформація щодо істинних рисах суб'єкта F. Прийmemo, що позитивна інформація від F до M надходить з темпом G, негативна - з темпом g, причому тривалість надходження першої t', другої t'. Очевидно в загальному випадку припускати, що після «сеансу» подачі певної інформації настає період мовчання t''

(позитивна) або t'' (негативна інформація), за час якого засвоєна інформація частково забувається. У результаті в пам'яті суб'єкта M накопичується позитивна інформація щодо людини протилежної статі у кількості U або у відносному вигляді

$$U = U / U_{\Sigma} \quad (5).$$

Аналогічно можна записати і величину негативної інформації E або

$$E = E / E_{\Sigma} \quad (6).$$

Природно вважати, що межею першої величини буде U_{Σ} - загальна кількість позитивної інформації щодо людини протилежної статі F , яке надходить в пам'ять M за весь час. Швидше за все $Q' > U_{\Sigma}$, т.я. реальна людина навряд чи буде краще створеного у пам'яті, уявного ідеалу, хоча це і не виключено. Межею негативної інформації є величина E_{Σ} - кількість інформації щодо всіх негативних рисах F , яка надійшла в пам'ять M за весь час, що розглядається.

Визначимо коефіцієнт любові однієї людини до іншої як величину, зворотню - пропорційну різниці між «уявним» ідеалом M щодо F Q і та реальною величиною інформації, що надійшла Z , U , E :

$$L \sim \frac{1}{Q - Z - U + |E|} \quad (7).$$

Таким чином, розроблена модель емпіричного дослідження дасть змогу об'єднувати та аналізувати отримані результати за двома основними почуттями: закоханістю та коханням. Використання отриманих результатів у вигляді математичної залежності дає змогу визначити коефіцієнт любові.

ВІКОВІ ТА СТАТЕВІ ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ ПОВЕДІНКИ В СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЯХ

Пріснякова Л. М.

доктор психології, професор

Карасьова Аліна

магістранка кафедри психології

Дніпровський Гуманітарний університет, Україна

Вступ. Суть людини, його явні і приховані можливості, були предметом гуманітарних досліджень упродовж багатьох тисячоліть. Особливо пильна увага при цьому приділялася неусвідомлюваним проявам особи, оскільки те, що можна упізнати легко, навряд чи буде дійсно важливим і значимим. В результаті, на сьогодні відомі, як мінімум, п'ять класів неусвідомлюваних психічних проявів, серед яких понад усе неясним і суперечливим є феномен психологічного захисту. В усякому разі, незважаючи на значну кількість досліджень в області психологічного захисту, по ряду основних моментів, що обкреслюють загальні контури поняття, між дослідниками досі відзначаються істотні розбіжності. Також дуже великий список істотних розбіжностей відносно психологічного захисту особи і на практичному рівні. Прикладом тому може служити питання, що неодноразово ставилося дійсною психологічною практикою питання чи вважати психологічний захист причиною порушення психічного здоров'я особи, або навпроти, умовою, сприяючою її адекватному розвитку. У зв'язку з цим затребуваність пильнішого вивчення психологічного захисту не дивує, тим більше що в принципі пізнання будь-якого психологічного явища, яким би ґрунтовним і глибоким воно не було, насправді не завершимо, а значить завжди відкрито для нового переосмислення і поглиблення.

На соціальному рівні психологічний захист реалізується за допомогою регулювання і організації інформаційних потоків (система поширення

інформації в суспільстві) і поширення способів і засобів, певних "алгоритмів" обробки і оцінки інформації в процесі соціальної взаємодії (від міжособового спілкування до масової комунікації). На цьому рівні суб'єктами психологічного захисту особи виступають держава і суспільство через діяльність певних соціальних інститутів (система освіти, система поширення соціокультурних цінностей, традицій, соціальних норм і т.д.).

На соціально-груповому рівні психологічний захист реалізується за допомогою поширення і використання внутрішньогрупових інформаційних потоків і джерел, а також специфічних для конкретних соціальних груп і організацій способів соціальної взаємодії, переробки і оцінки інформації (групових норм, орієнтації, переваг певних комунікаторів, регламентація правил і процедур роботи і взаємодії із зовнішніми інформаційними джерелами і тому подібне). На цьому рівні суб'єктами психологічного захисту особи виступають групи і організації (сім'я, виробничі структури, громадські, політичні, релігійні і інші об'єднання і організації).

На індивідуально-особовому рівні психологічний захист реалізується за допомогою формування специфічної регулятивної системи і комплексу захисних механізмів і алгоритмів поведінки, яка утворює індивідуальний психологічний захист. На індивідуально-особовому рівні психологічний захист реалізується в наступних різновидах: усередині особовий психологічний захист і індивідуальний соціально-психологічний захист, який підрозділяється на міжособовий психологічний захист (при взаємодії в міжособових комунікативних ситуаціях) і захист від інформаційно-психологічних дій в мас-комунікаційних і контакт-комунікаційних ситуаціях (тобто, відповідно, при взаємодії з інформаційними джерелами або у складі визначених груп).

Мета дослідження Виявити вікові та статеві особливості копінг поведінку в стресових ситуаціях

Методи та методики дослідження. Методика «Копінг – поведінка в стресових ситуаціях» (С. Д. Ф. Ендлер, Д. А. Джеймс, М. І. Паркер; адаптований варіант Т. А. Крюк) допомагає визначити домінуючу

копінгповедінку в стресових ситуаціях у жінок та чоловіків різного віку. Результати дослідження приведені в таблицях 1 та 2.

Результати дослідження та обговорення

Таблиця 1.

Характеристика шкал за методикою «Копінг – поведінка в стресових ситуаціях» у чоловіків і жінок віком від 20 – 29 років

	Середні значенні				
	Проблемно - орієнтована копінг стратегія	Емоційно - орієнтована копінг стратегія	Копінг - стратегія орієнтована на уникнення	Копінг - стратегія відволікання.	Копінг - стратегія пошуку соціальної підтримки.
Чоловіки	34	20	24	12	8
Жінки	41	23	36	16	13

Виявлено, що у жінок та чоловіків цього віку домінують проблемно - орієнтована копінг стратегія та копінг - стратегія орієнтована на уникнення, не так часто використовуються копінг - стратегія пошуку соціальної підтримки. У жінок середні значення жінок вищі, ніж у чоловіків.

Таблиця 2.

Характеристика шкал за методикою «Копінг – поведінка в стресових ситуаціях» у чоловіків і жінок віком від 30 – 45 років.

	Середні значення				
	Проблемно - орієнтована копінг стратегія	Емоційно - орієнтована копінг стратегія	Копінг - стратегія орієнтована на уникнення	Копінг - стратегія відволікання	Копінг - стратегія пошуку соціальної підтримки..
Чоловіки	41	19	23	10	9
Жінки	39	27	27	13	10

По отриманим результатам ми побудували порівняльні діаграми (рис. 1 і рис. 2), і тепер можемо зробити висновки, що чоловіки молодого і середнього віку більш схильні обирати проблемно орієнтовану копінгстратегію, спрямовану на раціональний аналіз проблеми, пов'язаний із створенням і виконанням плану у важкій ситуації. Копінг стратегія орієнтована на уникнення стоїть на другому місці, ця стратегія дає змогу піти з ситуації або від

спілкування, дистанціювати від проблеми або ж відкласти її рішення. Копінг стратегія на зменшення емоційного напруження використовується чоловікам рідше. Такий розподіл спостерігається і в молодому і в середньому віці, але з віком чоловіки все ж таки домінуючою копінг стратегію обирають проблемноорієнтовану копінг, про це свідчать результати дослідження. В молодому віці домінує копінг стратегія – відвернення над стратегією – соціальне відвернення, але ми бачимо, що соціальне відвернення починає домінувати над відверненням по мірі дорослішання. Це доказує той факт, що в молодості люди прагнуть вирішувати проблеми і долати неприємні емоції на одинці, але згодом все частіше починають шукати соціальної підтримки, терапія соціумом – річ дуже могутня і виправдана, коли трапилося дійсно щось незвичайне.

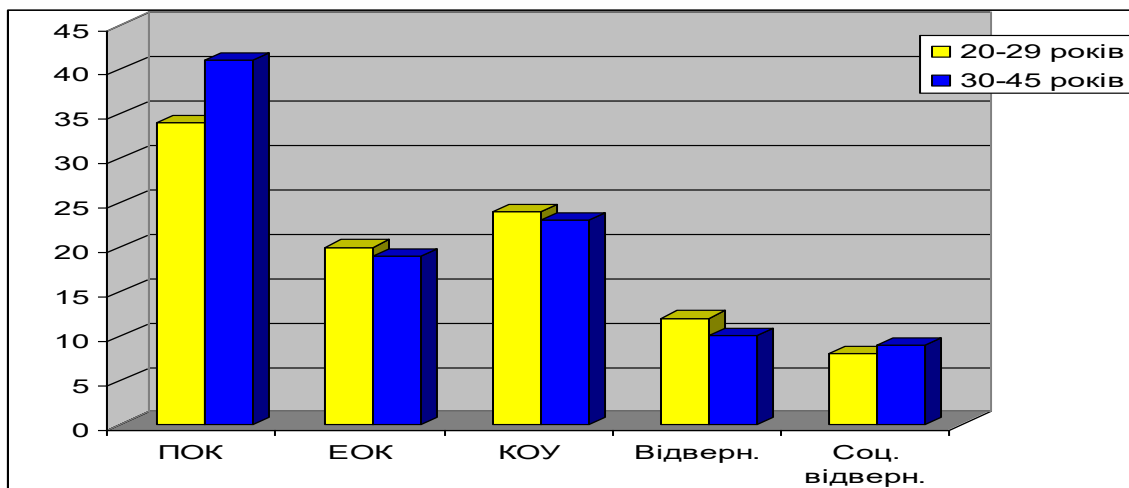

Рис.1. Порівняльні показники по методиці «копінг – поведінка в стресових ситуаціях» у чоловіків.

Жінки теж так розподіляють копінг – поведінку в стресових ситуаціях як і чоловіки, але звичайно копінг орієнтований на уникнення має теж великі показники. Жінки середнього віку однаково використовують емоційноорієнтований копінг та копінг орієнтований на уникнення, це ще раз доказує, що жінки більш вразливі і емоційно не захищені, прагнення зменшити емоційну напругу з віком стає сильніше.

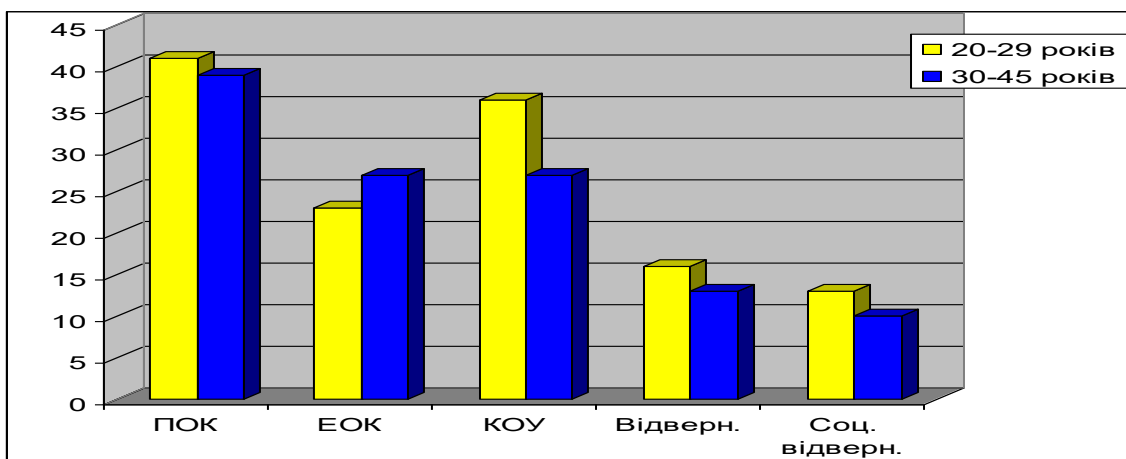

Рис. 2. Порівняльні показники по методиці «копінг – поведінка в стресових ситуаціях» у жінок.

Також жінки молодого віку більшмають потребув копінгу уникнення та в копінгу пошуку соціальної підтримки, ніж доросліші жінки. Це обумовлюється не достатнім досвідом в вирішенні особистих та соціальних проблем.

Діаграми порівняння (рис.1 та рис. 2) показують, що в молоду віці жінки більш потребують допомоги копінг стратегій, ніж чоловіки, але проаналізувавши діаграму чоловіків і жінок середнього віку, ми бачимо, картина помітно змінюється. З віком чоловіки теж починають потребувати застосування копінг стратегій. Особливо ця потреба реалізується в прагненні раціонального вирішення проблеми, самостійного аналізу того, що трапилося, звернення по допомогу до інших, в пошуку додаткової інформації.

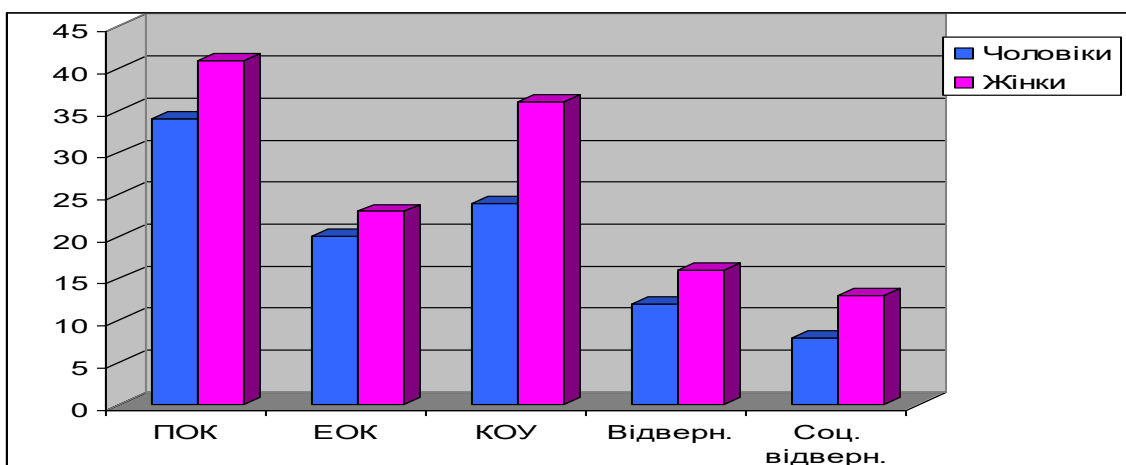

Рис.3. Порівняльні показники по методиці «копінг – поведінка в стресових ситуаціях» у чоловіків і жінок 20-29 років.

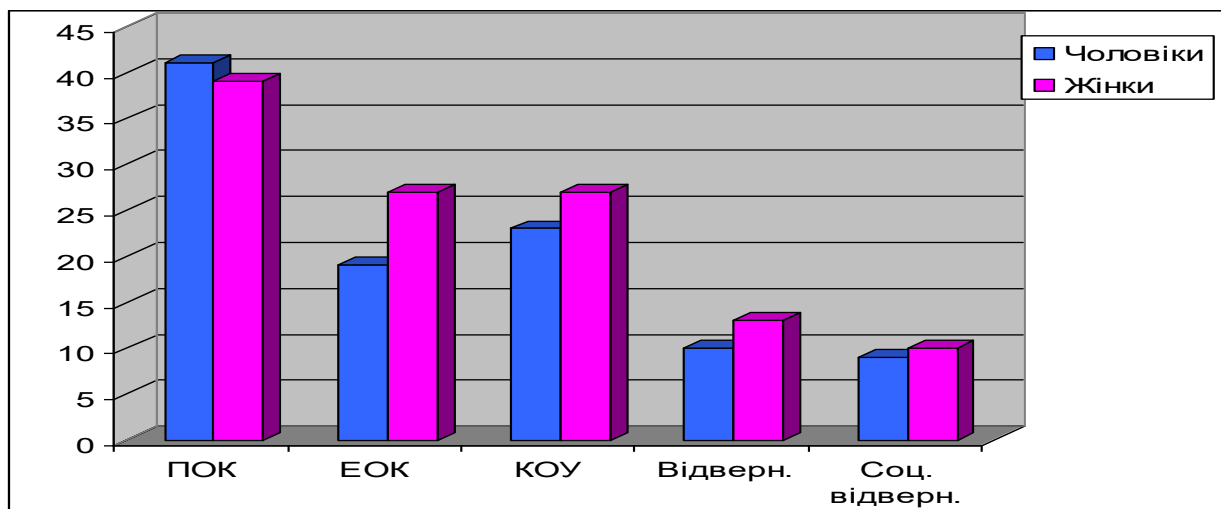

Рис.4. Порівняльні показники по методиці «копінг – поведінка в стресових ситуаціях» у чоловіків і жінок 30-45 років.

Специфіка прояву психологічних захистів у людей середнього віку відрізняється від людей молодшого віку. Порівняно з попередніми віковими проявами, можна сказати, що специфіка прояву психологічних захистів у людей середнього віку полягає в тому, що цей вік вимагає від чоловіків і жінок бути відповідальними не тільки за себе, а і за все оточення навколо них. Ця відповідальність накладає помітний відбиток в проявах психологічних захистів.

Чоловіки з віком стають більш миролюбні, що дає змогу їм на компроміси і вступати в партнерство, бути готовими жертвувати своїми інтересами, у жінок спостерігається збільшення проявів агресії, тому що вони більш піддаються стресу і більш вразливі, а агресивна поведінка, як відомо, є однією з форм реагування на різні несприятливі у фізичних і психічних відносинах життєві ситуації, що викликають стрес, фрустрацію стану.

Чоловіки і жінки більш починають розуміти, що відповідальність за їх досягнення і невдачі, вони несуть самі. В стресових ситуаціях вони спрямовані на раціональне вирішення проблеми, пов'язане із створенням і виконанням плану у важкій ситуації, схильні шукати допомоги у інших.

Висновки. Дослідження копінг – поведінки в стресових ситуаціях дало змогу визначити домінуючу копінг поведінку в стресових ситуаціях у жінок та чоловіків різного віку. Чоловіки і жінки молодого і середнього віку більш

схильні обирати проблемно орієнтовану копінгстратегію, спрямовану на раціональний аналіз проблеми, пов'язаний із створенням і виконанням плану у важкій ситуації, але у жінок копінг орієнтований на уникнення має теж великі показники, це доказує те, що жінки більш вразливі і емоційно не захищені.

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ДЕФОРМАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ У ПСИХОЛОГІВ

Саріогло О. А.

студентка V курсу, спеціальність «Психологія»,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Анотація: в статті теоретично проаналізовано підходи щодо вивчення проблеми професійної деформації психолога. Зазначено специфічні особливості розвитку позитивного та негативного професіогенезу особистості психолога. Також продемонстровано неоднозначний взаємозв'язок професійних деформацій з професійною непридатністю, відсутністю професійного та життєвого досвіду, звичайними помилками у професійній діяльності.

Ключові слова: професійні деформації, професіогенез, ефективність праці, професійна регуляція особистості, деструктивний вплив професійної діяльності.

Актуальність проблеми. Задля дослідження сутності феномену професійних деформацій слід визначити особливості професіогенезу психолога, адже процес оволодіння професією є індивідуально своєрідним, неповторним та має певні закономірності й особливості. Тому для наукового обґрунтування психологічних умов подолання професійних деформацій психологів розглядається сутність і закономірності професійного розвитку та визначається специфіка професіогенезу психолога зокрема. Теоретико-методологічно досліджували теоретичне моделювання сутнісних ознак професійних деформацій психологів, що спрямовані на: визначення сутності професіогенезу особистості (Б. Ананьєв, Г. Балл, Т. Парсонс, М. Пряжников, Д. Сьюпер, К. Ховланд, Н. Чепелева, Т. Яценко та ін.); дослідження професійного розвитку

психолога (Г. Абрамова, І. Вачков, Н. Локалова, Н. Шевченко та ін.); виокремлення професійно значущих якостей психолога (І. Гриншпун, Т. Гура, О. Лідерс, В. Сухарьов та ін.).

Виклад основного матеріалу. Поняття професіогенезу змістовне для особистісного становлення і самореалізації психолога. Вихідним (родовим) є поняття «професія» (від лат. profession), аналіз трактувань Е. Зеєра, Є. Клімова, С. Ожегова дає змогу визначити його як форму трудової діяльності, котра склалася історично і для виконання якої людина повинна мати певні знання й навички, спеціальні здібності та розвинені професійно важливі якості [2]. Сутнісна характеристика професії відображається в понятті «професійна діяльність», у якому узагальнюються її соціально-економічні, медикобіологічні, психолого-педагогічні та санітарно-гігієнічних ознаки. У більш широкому контексті за Є. Клімовим професійну діяльність розуміють як «виробництво соціально-цінних реальностей» у внутрішньому світі інших людей або своєму власному [3].

Траєкторія професіогенезу фахівця в межах однієї професії в зарубіжній психолого-педагогічній науці за К. Маслач, Д. Супер, Дж. МакКонеллом визначається в термінах стагнуючого і ламаного типів. Стагнуючий тип професіогенезу характеризується прискореним професійним розвитком на початкових стадіях оволодіння професією, однак з наступною стагнацією та занепадом. На останньому етапі професіогенезу відбувається інтенсивний розвиток професійних деформацій, деструкцій, втрата особистістю професійної ідентифікації тощо. Ламаний тип професіогенезу характеризується сходоподібним, негармонійним особистісно-професійним розвитком, який приводить до найвищих досягнень (необов'язково в межах однієї професії) й супроводжується кризами та конфліктами.

В аспекті особистісно-професійного розвитку фахівця, траєкторія професіогенезу, на думку Є. Єрмолаєвої, визначається циклічністю, в основі якої лежить процес ідентифікації особистості в професійній сфері (професійна ідентичність). Згідно з цим, професіогенез відбувається за двома напрямками: 1)

формування в особистості внутрішніх засобів професійної діяльності, а саме накопичення спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних і достатніх для певної сфери, розширення інформаційного та психологічного простору фахівця, поступова зміна через розвиток її певних професійних підструктур (мотивації, рис характеру, здатності до спілкування, рефлексії, інтелектуально-творчих якостей, адекватний індивідуальний стиль діяльності), що підвищує її автономність у вирішенні фахових завдань; 2) засвоєння особистістю зовнішніх (соціальних) засобів професійної діяльності, що передбачає процес накопичення фіксованих знань і соціальних регуляторів у певному професійному співтоваристві, розвиток матеріальних засобів праці у відповідній предметній області, освоєння соціального простору професії. Однак, на думку автора, існує негативний бік професіогенезу – це професійний маргіналізм, під яким розуміється особистісна позиція непричетності, ментальної неналежності до суспільно прийнятої для певної професії моралі, або, навпаки, внутрішнє зарахування себе до моралі іншого професійного чи непрофесійного середовища. Даний феномен є особливо характерним для соціально орієнтованих професій, представниками яких є психологи [1].

Сучасна вітчизняна дослідниця Г. Яворська, підкреслюючи взаємовплив особистісного і професійного розвитку, також говорить про позитивний і негативний професіогенез. Позитивний сприяє досягненню успіхів, майстерності в професійній діяльності, підсиленню мотивації творчого розвитку і саморозвитку особистості. У результаті позитивного професіогенезу формується професійний тип особистості з характерною манерою діяльності, поведінки, спілкування, інтересами, позиціями, що дедалі більш надійно й успішно виконує професійні обов'язки, має стабільно високі досягнення.

Негативний професіогенез виникає за невідповідності особистості професії, в результаті чого особистість «згасає», деформується. Такий фахівець характеризується поведінковими ускладненнями, роздратованістю, конфліктністю. виникає професійна обмеженість, упередженість, нечутливість до інших сфер, окрім професійної діяльності. При цьому, зі збільшенням

інтенсивності і тривалості професійних занять, особистісна деформація буде зростати [4].

Професія психолога за Є. Клімовим має стресогенний вплив на особистість, що, зумовлює нелінійний характер професіогенезу та наявність професійних криз, під час проходження котрих можливі два шляхи вирішення виникаючих протиріч: подальший прогресивний розвиток фахівця і перехід на більш високий рівень професійної компетентності або виникнення особистісної і професійної дезадаптації, зумовлена неможливістю впоратися з внутрішніми суперечностями. Неконструктивний вихід з кризи викривлює професійну спрямованість психолога, ініціює виникнення негативної професійної позиції, знижує професійну активність, що, в свою чергу, активізує деструктивні процеси в професіогенезі, сприяє виникненню професійних деформацій [8].

Вперше термін «професійна деформація» був введений П. Сорокіним для позначення соціально-психологічного феномена, що виникає в процесі виконання професійної діяльності. Учений указував на те, що «професійні акти», які постійно виконуються працівником, трансформують людину, деформують її всебічно, знижують адаптивність, стійкість особистості, негативно позначаються на продуктивності її діяльності [6]. Широке використання терміну «Професійна деформація» пов'язане із розумінням професійного розвитку в процесі якого часто виникає професійна втома, втрата професійних умінь і навичок, зниження працездатності, розвиток професійно небажаних якостей, дезадаптація особистості, негативно відображається на продуктивності праці та взаємодії з іншими учасниками робочого процесу.

Незважаючи на те, що проблема професійних деформацій була визначена на початку ХХ століття, предметом наукового пізнання в психології вона стала лише в 90-х роках і знайшла своє відображення в роботах психологів С. Безносової, Р. Грановської, Е. Зеєра, А. Маркової, Е. Симанюка. Сьогодні поняття «деформація» розглядається скоріше як «психологічна» трансформація людини, як результат набуття нею раніш невластивих особистісних утворень під впливом різних чинників [2].

Е. Зеєр зазначає, що поява професійних деформацій протягом професіогенезу носить нерівномірний характер. Так, деструктивні зміни відсутні на стадіях «оптації» і «професійної підготовки», але починають з'являтися на етапі професійної адаптації. Це пов'язано, зі зміною соціальної ситуації, появою нової соціальної ролі, виникненням нових професійних стосунків. Деструктивні зміни на стадії адаптації зачіпають в основному спрямованість суб'єкта діяльності і проявляються в «професійному та емоційному відчуженні». На стадії первинної професіоналізації людина все більше занурюється у професійне середовище, продовжує розвивати необхідні вміння, характер професійних деформацій суттєво змінюється. В подальшому, зі зміцненням власної професійної позиції і підвищенні професійної активності фахівця, деструктивні зміни вже охоплюють всі підструктури особистості [9].

Серед психологічних досліджень С. Безносова, Р. Грановської, Т. Жалагіна, Е. Зеєра, А. Козлова негативного впливу професії на особистість переважають фактори травмувального впливу на психіку: монотонність праці, постійна висока відповідальність, екстремальні умови та психічна напруженість діяльності, що призводять до появи професійної втоми, зниження працездатності, виникнення психологічних бар'єрів, збіднення репертуару прийомів діяльності й навіть втрати професійних умінь і навичок. Подальший аналіз сучасних психологічних досліджень категорії професійних деформацій дає змогу систематизувати наукові уявлення про сутність цього явища.

Згідно дослідженням Т. Большакової, М. Великодної, Д. Дружиніна, Е. Зеєра, К. Злоказова професійні деформації можна розглядати як:

1) Елемент дезадаптації особистості у професійної діяльності і проявляються в появі негативних особистісних якостей фахівця, що відображається на його психофізіології, іміджі, стилі поведінки та спілкуванні, появі професійного жаргону тощо. Це відбувається завдяки, з одного боку, посиленню та інтенсивному розвитку тих якостей, які експлуатуються роками і сприяють успішному здійсненню професійних функцій, а з іншого – зменшенню прояву або, навіть, руйнуванню якостей, що не беруть участь в

процесі професійної діяльності.

2) Гіпертрофований розвиток певних рис особистості, професійно-значущих якостей, необхідних для виконання певної діяльності за фахом. Така деформація проявляється у почутті впевненості та непогрішності в своїх знаннях і оцінках, обмежуючи функцію аналізу і пошуку розумових операцій. Іноді поведінку, за якої навколишня дійсність розглядається крізь призму професії, називають «професійним кретинізмом».

3) Порушення в системі професійної саморегуляції особистості, що виявляється в надмірному домінуванні Я-професійного в сфері Я-особистого. Основним джерелом виникнення професійних деформацій є внутрішньо особистісний конфлікт між професійним (вимоги статусу, ролі, позиції) і особистісним (ціннісні орієнтації) в Я. Виходити з такого конфлікту людина може за допомогою: знявши професійну «маску» чи послабивши її вплив, або визнавши «маску» своїм істинним обличчям блокуючи власне особистісне Я. Відтак, всі дії людини, її життєва стратегія будуть не тільки підкорятися відповідній ролі, але й прагнути до її закріплення [6].

4) Викривлення особистісного профілю фахівця у вигляді синдрому професійного вигорання, який розглядається і в якості прояву професійної деформації [9].

В зарубіжній психології поняття «професійна деформація» найчастіше представлене терміном «burnout», введеним американським психіатром Г. Фрейденбергером у 1974 році для позначення стану психічного виснаження здорових людей, які в процесі професійної діяльності інтенсивно спілкуються з клієнтами (пацієнтами) і постійно перебувають в емоційно навантаженій атмосфері. Сьогодні синдром «burnout» (або «психічне вигорання») пов'язують з психосоматичним самопочуттям, розглядаючи його як стан передхвороби, котрий проявляється в емоційному і фізичному виснаженні, неможливості оптимального функціонування людини й розглядається в аспекті особистісної деформації професіонала під впливом систематичного стресу на роботі [9].

Аналізуючи вітчизняні психолого-педагогічні дослідження можна

відслідкувати певну тенденцію розглядати синдром вигорання як різновид професійних деформацій особистості. Так, Л. Мітіна, розкриваючи зміни в процесі професійного розвитку фахівця соціальної сфери, в першу чергу описує зміни на рівні професійної самосвідомості, що проявляється в новому ставленні до себе і до світу «шляхом спрощення власної особистості», і як прояв професійних деформацій розглядає синдром «емоційного вигорання» поряд з комунікативними проблемами, ригідністю та особливостями ціннісних орієнтацій. На думку Н. Водоп'янової, синдром «burnout» (або «психічне вигорання») є особистісною деформацією, що виникає внаслідок емоційно утруднених, напружених стосунків у системі «людина – людина», негативних міжособистісних комунікацій у професійній діяльності [5].

У свої дослідженнях А. Осницький і Т. Форманюк виокремлюють сфери прояву деструктивних змін і розглядають «емоційне вигорання» як форму душевного неблагополуччя людини в контексті виконання нею професійної діяльності [6].

Вивчаючи деструктивний вплив професійної діяльності на особистість, А. Карпов, В. Орел наголошують на складності формування професійних деформацій: спочатку несприятливі умови праці викликають зміни в професійній діяльності фахівця, потім, в міру повторення складних негативних ситуацій торкаються і самої особистості, перебудовується її психологічна структура, змінюється Я-концепція, що позначається на повсякденній поведінці і спілкуванні з людьми. Виникають тимчасові негативні психічні стани і установки (які повторюючись закріплюються і витісняють позитивні властивості [8]). Значну роль у виникненні професійних деформацій фахівця відіграє зміст самої професійної діяльності. Також, В. Орел вважає, що феномен «вигорання» можна віднести більшою мірою до повного регресу професійного розвитку, оскільки він зачіпає особистість в цілому, руйнуючи її та здійснюючи негативний вплив на ефективність трудової діяльності. Підкреслює, що синдром емоційного вигорання є незворотним у прояві, а професійні деформації можна і потрібно корегувати. Складність полягає лише в важкості

усвідомлення явищем і тому більш небезпечним для людини [2].

За Є. Клімовим найбільшою мірою професійним деформаціям піддаються професії прискорених соціальних контактів або професії соціономічного типу (сфери «людина-людина»): лікарі, педагоги, психологи, робітники сфери обслуговування і правоохоронних органів, держслужбовці, керівники, підприємці та інші. Ці професії мають певні спільні риси, що пов'язані з характером діяльності і особливостями реалізації професійних функцій, а саме: 1) постійне оновлення професійної діяльності і деякі її компоненти недоступні зовнішньому спостереженню й обліку; 2) якість виконаної роботи визначається характером і властивостями фахівця, а також наявністю в нього «покликання»; 3) існує необхідність постійного розвитку сфери саморегуляції виконавця, його психофізіологічних можливостей; 4) психофізіологічним наслідком такої діяльності часто стає перевтома і напруженість із-за постійного вольового зусилля, активної роботи свідомості тощо [7].

Специфіка зарубіжних класифікацій полягає в ототожненні професійних деформацій з конструктами синдрому «вигорання» («burnout»), на основі яких і здійснюється класифікація ознак деформацій. Так, автори одномірної моделі синдрому «вигорання» Е. Аронсон, О. Пайнс, Е. Широм основним елементом професійних деформацій розглядають емоційне виснаження, дезадаптивну поведінку, котра призводить до деперсоналізації, когнітивного «викривлення», що виражається в редукції особистих досягнень [2].

У двомірному конструкті синдрому «вигорання» В. Д'єрендок, Дж. Сіксма В. Шофелі розглядають професійні деформації у вигляді «афективних» реакцій (скарги на здоров'я, фізичне самопочуття, нервово напруження, емоційне виснаження) та деперсоналізації (зміни у ставленні до клієнтів і/або до себе). У цьому випадку деперсоналізація не ототожнюється із загальноприйнятим її визначенням в клінічній психології, де вона розглядається як розлад самосвідомості, втрата свого Я, виникнення ефекту відчуження від своїх думок, почуттів, дій тощо [9].

Основними складовими тримірного конструкту синдрому «вигорання» за

Б. Перлманом, Е. Хартман виступають професійні деформації у вигляді: 1) емоційного і/або фізичного виснаження (відчуття перенапруження, спустошеності, вичерпаності емоційних ресурсів); 2) деперсоналізації (виникнення байдужого і, навіть, негативного ставлення до клієнтів/пацієнтів); 3) зниженої робочої продуктивності (зниження самооцінки компетентності, негативне сприйняття себе як професіонала та особистості, невдоволення собою). Японські дослідники до такої тримірної моделі додали четвертий компонент – «Involvement» (залежність, або залученість), який характеризується такими психофізичними ознаками, як головні болі, порушення сну, дратівливість, а також наявністю хімічних адикцій (алкоголізму, тютюнопаління тощо). Внаслідок зростання емоційного виснаження, виникають негативні «установки» до суб'єктів професійної взаємодії (клієнт/пацієнт) з якими фахівець намагається створити емоційну дистанцію. Паралельно розвивається негативна установка до власних професійних обов'язків (редукція професійних досягнень). Результатом цього є викривлення подальшого професійного розвитку фахівця, зниження його адаптивності та стресостійкості, що, у свою чергу, сприяє появі раніше відсутніх негативних якостей у структурі особистості й проявляється у деструктивній професійній поведінці. Саме ці зміни і є професійними деформаціями [5].

Висновки. Узагальнення наукових точок зору дозволяє визначити професійні деформації особистості як психічне явище, що виявляється у зміні особистісних якостей фахівця під впливом його професійної діяльності, що, в свою чергу, призводить до «викривлення» психологічної моделі діяльності у вигляді порушення вже засвоєних способів дій, появи стереотипів професійної поведінки, психологічних бар'єрів у засвоєнні нових професійних технологій. Професіогенез особистості передбачає закономірний, поступовий перехід з однієї стадії професіогенезу на іншу, що супроводжується виникненням професійних криз, які є сенситивними періодами утворення професійних деформацій.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: избранные психологические труды / под ред. Д. И. Фельдштейна. Москва: МПСИ, 2001. 352 с.
2. Бойко В. В. Психоэнергетика. Санкт-Петербург: Питер, 2003, 122 с.
3. Большакова Т. В. Личностные детерминанты и организационные факторы возникновения психического выгорания у медицинских работников: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.03. Ярославль, 2004. 239 с.
4. Водопьянова Н. Е. синдром «психического выгорания» в коммуникативных профессиях. Психология здоровья / под ред. Г. С. Никифорова. Санкт-Петербург: Речь, 2000, 463 с.
5. Водопьянова Н. Е., Старченкова Е. С. Синдром выгорания: диагностика и профилактика. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 336 с.
6. Дружинин В. Н. Психология. Санкт-Петербург: Питер, 2007. 656 с.
7. Зеер Э. Ф. Психология профессий. Москва: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. 365 с.
8. Зеер Э. Ф., Сыманюк Э. Э. Психология профессиональных деструкций. Москва: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2005. 240 с.
9. Злоказов К. В., Кузнецов Р. А., Плетников В. С. Профессиональная деформация сотрудников правоохранительных органов как предмет психолого-юридического анализа: монография. Екатеринбург: Уральский юридический институт МВД России, 2009. 89 с.

УДК 159.9

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМП'ЮТЕРНОЇ АДИКЦІЇ ШКОЛЯРІВ

Сергієні Олена Віталіївна

д.м.н. ;професор

Говоруха Аліна Романівна

Студент 2 курсу магістратури

ВНПЗ Дніпровський гуманітарний університет

м. Дніпро, Україна

Анотація: в роботі відображені особливості формування комп'ютерної залежності в сімейному та освітянському середовищі; виділені позитивні та негативні сторони комп'ютерної залежності, запропоновані тренінгові програми, спрямовані на зменшення наслідків комп'ютерної залежності.

Ключові слова: комп'ютерна залежність, школяри, адикція, девіантна поведінка.

Актуальність теми. У зв'язку із швидким розвитком цифрових технологій, комп'ютер став невід'ємною частиною життя багатьох людей. Майже у кожному домі є комп'ютер, котрий використовується як у робочих цілях, так і у розважальних.

На сьогоднішній день, комп'ютер може виконувати функції DVD програвача, книги, ігрової приставки, забезпечувати доступ до інтернету та багато інших функцій, що й робить його майже незамінним у сучасному суспільстві. Але, не зважаючи на багато позитивних сторін, у ньому зустрічаються і негативні. Комп'ютерна залежність є однією з негативних сторін.

Щодо причин комп'ютерної залежності існує багато версій. Так, більшість батьків залежних дітей вважають, що причиною комп'ютерної залежності є комп'ютерні ігри та інтернет, проте існує думка, що ігри та інтернет є не причинами залежності, а її наслідками, а справжніми причинами

того, що дитина поринає у комп'ютерний світ можуть бути, наприклад, сімейні конфлікти або проблеми у відношеннях із однолітками. У дитини немає достатніх сил, щоб протистояти зовнішнім подразникам і вона, не бачачи іншого виходу, іде у «віртуальний простір», де може бути тим, ким вона хоче і робити те, що хоче, не зважаючи на те, погано це чи добре.

Втеча від реальності може бути компенсацією відсутності сил для опору в реальному житті. Іншими словами, причини комп'ютерної залежності школярів, можливо, треба шукати не у комп'ютерних іграх а у відношеннях дитини з однолітками, вчителями, або родичами. [5,с.162]

Із вступом дитини до школи змінюється її соціальна ситуація розвитку. Зміна соціальної ситуації розвитку, що відбувається в молодшому шкільному віці, та зміна провідного типу діяльності, - на думку Л.С.Виготського, - сприяє становленню якісно нових відносин між дитиною і класним колективом, між дитиною і дорослим, який його навчає.

Певні відносини із дорослими і ровесниками формуються на основі того, як учень навчається, виконує класні доручення, поводить себе в сім'ї, з дорослими, із однолітками, виявляє або не виявляє готовність виконувати доручення інших людей. Отже, соціальна ситуація дитини залежить від рівня задоволення соціальних потреб школяра, які реалізуються в межах взаємодії "вчитель - учень" і "учень - учень" . Якщо соціалізація у дитини проходить вдало, дитина приймається колективом, вона вчиться жити та дотримуватися соціальних норм та установ.

Проте, якщо у цьому процесі у дитини проявляються невдачі, вона якимось чином не приймається колективом, така дитина вчиться жити, не звертаючи своєї уваги на соціальні норми, починає проявляти ознаки девіантної поведінки.[3,с.8-11].

Девіантна поведінка — поведінка, що відхиляється від прийнятих у суспільстві ціннісно-нормативних стандартів. Під девіантною (лат. *Deviatio* – відхилення) поведінкою слід розуміти: 1) вчинок, дії людини, що не відповідають офіційно встановленим чи фактично сформованим у даному

суспільстві нормам (стандартам, шаблонам); 2) соціальне явище, виражене в масових формах людської діяльності, які не відповідають офіційно встановленим чи фактично сформованим у даному суспільстві нормам (стандартам, шаблонам). Інакше кажучи, девіантна поведінка – поведінка, яка не вписується в рамки соціального устрою через особливості її прояву у суспільстві.

Проте, девіантна поведінка – не обов'язково поведінка, що може зашкодити здоров'ю індивіда, чи його оточуючих. До девіантної поведінки можна віднести все те, що не прийнято у сучасному суспільстві (наприклад, коли хтось малює або розмовляє, замість того, щоб слухати учителя). Девіантна поведінка молоді є актуальною і серйозною проблемою, що активно розглядається як у вітчизняній, так і в зарубіжній науковій літературі на рівні репрезентації концепцій та визначення практичних шляхів її подолання.

Одночасно, з огляду на появу нових видів девіантної поведінки молоді, спостерігається невідповідність теоретичних розробок з практикою виховання девіантних дітей, підлітків, молоді [1,с.96]. Є декілька поглядів щодо причин девіантної поведінки:

Прихильники біологічної теорії девіації розглядають відхилення поведінки від прийнятої в суспільстві соціальної норми у зв'язку з біологічним складом індивіда. У ХІХ ст. італійський лікар Ч. Ломброзо виявив зв'язок між кримінальною поведінкою людини й домінуютьною фізіологічною будовою його організму.

Так, визначаючи кримінальний тип поведінки злочинця, він виділяв такі характерні риси: виступальна нижня щелепа, ріденька борідка, знижена чуттєвість до болю. Залежно від способів взаємодії з реальністю і порушення тих чи інших норм суспільства девіантна поведінка поділяється на п'ять типів:

- Делінквентний (сукупність протиправних вчинків та злочинів, які не відповідають формально зафіксованим соціальним та юридичним нормам);
- Адиктивний (поведінка, що зумовлюється залежністю від різних хибних пристрастей);

- Патохарактерологічний (поведінка, що зумовлюється патологічними змінами характеру, що сформувалися в процесі виховання);
- Психопатологічний (ґрунтується на психопатологічних симптомах та синдромах - це прояви тих чи інших психічних порушень та захворювань);
- Ґрунтований на суперцінностях (виявлення обдарованості, таланту, геніальності в якійсь сфері діяльності, які виходять за рамки звичайного, нормального сприйняття);

Адиктивний вид девіантної поведінки - одна з форм девіантної поведінки з формуванням прагнення до втечі від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану через вживання деяких речовин чи постійну фіксацію уваги на певних видах діяльності, що спрямоване на розвиток і підтримання інтенсивних емоцій.

Основний мотив особистостей, схильних до адиктивних форм поведінки, - активна зміна психічного стану, що не задовольняє їх і розглядається ними як "сірий", "нудний", "монотонний", "апатичний". Такій людині не вдається виявити в реальній дійсності якісь сфери діяльності, здатні привабити надовго її увагу, захопити, викликати якусь істотну і виражену емоційну реакцію. Життя їй бачиться нецікавим через його буденність і одноманітність.

Людина не сприймає того, що вважається в суспільстві нормальним: необхідності щось робити, чимось займатись, дотримуватися прийнятих у сім'ї чи суспільстві традицій і норм. Адиктивна активність має вибіркового характеру - у тих сферах життя, які хоч на якийсь час, але приносять людині задоволення і виривають її із світу емоційної нечутливості (стагнації), вона може проявити велику активність для досягнення мети.

Особливості людей з адиктивними формами поведінки :

- знижена витривалість до труднощів повсякденного життя поряд з хорошою витривалістю у кризових ситуаціях;
- прихований комплекс неповноцінності, який поєднується із перевагою, яка зовнішньо виявляється;
- зовнішня соціабельність, яка поєднується зі страхом перед стійкими

емоційними контактами;

- прагнення говорити неправду;
- прагнення звинувачувати інших, знаючи, що вони невинні;
- прагнення до втечі від відповідальності у прийнятті рішень;
- стереотипність, повторюваність поведінки;
- залежність;
- тривожність.

Захоплення комп'ютерами оцінюється двояко: з одного боку, воно пов'язане із захопленням суспільства з приводу можливостей комп'ютера, з іншого боку, в засобах масової інформації з'являється велика кількість повідомлень, що попереджають про небезпечний вплив комп'ютера на психіку підлітків. У статтях автори висловлюють думку, що заняття з комп'ютером - це свого роду залежність, яка виражається в таких психопатологічних симптомах, як нездатність підлітків перемикатися на інші розваги, почуття уявної переваги над оточуючими. Відзначається і така небезпека, як зубожіння емоційної сфери підлітка.

Хибна думка, що формування комп'ютерної залежності проходить лише через «спілкування» дитини із комп'ютером. Формування відносин між підлітками також грає велику роль у формуванні відношенні до комп'ютеру. Дитина, обділена увагою та спілкуванням з однолітками, шукає «себе» у комп'ютерних іграх та Інтернеті. Таким пошуком дитина заповнює пустоту, компенсує нестачу певних емоційних переживань.

Світова статистика свідчить про неухильне збільшення осіб, які страждають тією або іншою формою залежності. Згубні звички або пристрасті до чого-небудь (addiction) останнім часом набули нові форми. З інтенсивної комп'ютеризацією шкіл у промислових містах, доступністю інтернет - технологій для школярів все більше стає реальним формування комп'ютерної залежності у учнів.

Термін "залежність" (addiction) був запозичений з лексики психіатрів для полегшення ідентифікації проблеми Інтернету шляхом асоціації її з

характерними соціальними та психологічними проблемами

Вітчизняними психологами адиктивна поведінка розуміється як: «згубна звичка, порочна схильність - одна з форм відхиленої, девіантної поведінки з формуванням прагнення до відходу від реальності.» [18]. У роботах А.Е.Личко, Н.Я.Іванова, В.В.Шабаліной залежність розглядається виключно з точки зору застосування хімічних речовин, іншими словами як фізична адикція. Хоча останнім часом з'являється тенденція до розширеного розуміння адикції, як поведінкової залежності, її психологічної форми.

Головною причиною виникнення комп'ютерної залежності у дітей, психологи вважають недостатнє спілкування і взаєморозуміння з батьками, однолітками і значущими людьми. Більш схильні до комп'ютерної залежності діти, чий батьки працюють за кордоном, часто від'їжджають у відрядження, а також діти успішних бізнесменів.

Тобто цю схильність мають діти, батьки яких через надмірну трудову зайнятість не можуть приділити їм достатньої уваги, а часто намагаються якимось матеріально компенсувати свою відсутність. Але як відомо, спілкування з батьками для дитини не можуть замінити ні дорогі іграшки, ні речі, які купують їм батьки в знак дефіциту уваги. Таким чином, комп'ютер спочатку компенсує спілкування з батьками, а потім вони стають «незначущими» в житті підлітка [2,с.79-87];[4,с.335].

Діагностичний етап роботи з школярами щодо виявлення особливостей формування комп'ютерної залежності дітей молодшого шкільного віку дав нам можливість підібрати інструментарій роботи, який здійснювався за допомогою таких методик: «Тест-опитувальник для встановлення залежності від комп'ютерних ігор, Інтернету»; «Тест діагностики рівня ігрової комп'ютерної залежності»; Тест Леонгарда-Шмішека (дитячий варіант); Опитувальник соціалізації для школярів «Моя сім'я» (О.І. Матков); Методика СЖО (Сенсожиттєвих орієнтацій, Д.А.Леонтьєв); Проективна методика «Драбинка» (С.Г. Якобсон, В.Г. Щур); Проективна методика «Неіснуюча тварина» (І.М. Сеченов).

На основі діагностичного етапу дослідження особливостей формування ігрової залежності дітей молодшого шкільного віку ми продіагностували: а) високий рівень (44,5%) комп'ютерної залежності серед дітей молодшого шкільного віку; б) чітко виражену акцентуацію характеру за шкалою «гіпертимність» у обох групах вибірки (Група А – не схильні до комп'ютерної залежності; Група Б – схильні до комп'ютерної залежності); в) у сім'ях дітей групи Б (схильні до комп'ютерної залежності) спостерігається менший рівень взаємодопомоги між членами родини, менш дружні відносини, більш жорстокі методи виховання дитини та менший акцент на виховання самостійності, ініціативності, ніж у сім'ях дітей групи А (не схильні до комп'ютерної залежності); г) група Б (схильні до комп'ютерної залежності) має менш виражені життєві цілі, менше зацікавлена у процесі життя і менше задоволена своєю самореалізацією у житті, ніж група А (не схильні до комп'ютерної залежності); д) високий рівень завищеної самооцінки серед дітей групи Б (схильні до комп'ютерної залежності) і адекватної серед дітей групи А (не схильні до комп'ютерної залежності) за методикою «Драбинка» та «Неіснуюча тварина»; є) Високі показники за шкалами «Агресивний захист», «Вербальна агресія» і «Страх» у дітей групи Б (схильні до комп'ютерної залежності) і шкали «Страх» у дітей групи А (не схильні до комп'ютерної залежності) за методикою «Неіснуюча тварина».

З проведеного емпіричного дослідження, ми можемо констатувати такі психологічні особливості формування комп'ютерної залежності дітей молодшого шкільного віку: а) неадекватна самооцінка (у нашому випадку - завищена), яка заважає дітям будувати соціальні відносини із однолітками; б) менший рівень взаємодопомоги та дружніх відносин між членами сім'ї, більша схильність до жорстоких методів виховання дитини та менший акцент на вихованні самостійності та ініціативності дитини порівняно із групою А (не схильні до комп'ютерної залежності) в) менша зацікавленість у процесі життя, ніж у не схильних до комп'ютерної залежності дітей, котра говорить про те, що у віртуальному світі таким дітям комфортніше, ніж у реальному; г) менша

задоволеність самореалізацією у житті, що говорить про те, що дитину не влаштовує її нинішній рівень досягнень; д) менш виражені життєві цілі, що вказують на те, що дитина менше задумується щодо свого майбутнього; г) більш виражені показники агресивного захисту і вербальної агресії, ніж у дітей не схильних до комп'ютерної залежності. Це означає, що діти таким чином огорожують себе від зовнішніх посягань на їх особистий простір, огорожують себе від зайвих знайомств.

На основі виявлених психологічних особливостей комп'ютерно залежних дітей, ми розробили корекційну програму щодо подолання комп'ютерної залежності у дітей молодшого шкільного віку, яка направлена на вирішення таких задач:

- а) Зниження рівня проявів комп'ютерної залежності у дітей молодшого шкільного віку.
- б) Допомога в адекватному оцінюванні власних емоцій та почуттів.
- в) Можливість сформувавши мотиваційні цінності життя.

Власне, вище зазначені задачі дали можливість нам розробити тематику тренінгових занять, які складаються з таких етапів: а) «Знайомство»; б) «Комп'ютер і Я»; в) Ціль життя; г) Колесо життя; д) Я і мої емоції – 1. Відчуття; е) Я і мої емоції – 2. Самотність; є) Страхи. Тривожність; ж) Фрустрація; з) Агресивність; і) Підсумок.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми щодо психологічних особливостей формування комп'ютерної залежності у дітей молодшого шкільного віку. Подальша перспектива розробки окресленої теми полягає в необхідності визначення та розробки специфіки психологічного супроводу дітей з емоційними порушеннями в умовах сучасного шкільного закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадмаев С. А. Психологическая коррекция отклоняющегося поведения школьников. — Изд-во «Магистр», 1997. — 96 с

2.Брутман, В.И. Влияние семейных факторов на формирование девиантного поведения матери / В.И. Брутман, А .Я. Варга, И.Ю. Хамитова // Психологический журнал. 2000. — № 2. - С. 79-87.

3.Войскунский А.Е. «Психологические аспекты деятельности человека в интернет-среде» – 2005, С. 8-11

4. Эйдемиллер, Э.Г. Методы семейной диагностики и психотерапии / Э.Г. Эйдемиллер. М., 1993. - 335 с.

5.А.Н. Юрьевна,Т.Ю. Ботьбот. Компьютерная зависимость м.Дніпро,2006.с162

ВПЛИВ ЧИННИКІВ СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Сергієні Олена Віталіївна

д.м.н, професор

Мельник Максим Сергійович

Студент 2 курсу магістратури

ВНПЗ Дніпровський гуманітарний університет

м. Дніпро, Україна

Анотація: визначені чинники середовища та їх вплив на формування особистості підлітка в результаті проведення теоретичного аналізу наукової літератури з проблеми та емпіричного дослідження.

Ключові слова : підлітковий вік, чинники середовища, освітній заклад, формування особистості.

Людина стає особистістю лише у процесі соціалізації, тобто спілкування, взаємодії з іншими людьми. Поза суспільством духовне, соціальне виховання, психічний розвиток відбуватися не може. Реальна дійсність, в умовах якої формується людина, називається середовищем, тому на сьогодні вивчення поняття середовища і його впливу на людину, дитину в тому числі, є нагальною і актуальною проблемою.

Вплив соціального середовища на формування особистості здійснюється тільки в тому разі і за умови, що вона сама у результаті активного ставлення до соціального середовища здатна керуватися ним як орієнтиром у своїй життєдіяльності. У такому разі правомірно говорити про співвідношення провідного впливу середовища і конкретного ставлення до неї особистості. Ці показники становлять зміст соціальної ситуації. Залежно від вікових особливостей, умов проживання, внутрішніх процесів розвитку особистості змінюються її переживання, ставлення до навколишнього світу, тобто

формується соціальна ситуація розвитку.[1,344с];[2,96с].

Підлітковий вік охоплює період від 11-12 до 14-15 років, що відповідає середньому шкільному вікові, тобто 5-9 класам сучасної школи. У цей період в особистості дитини відбуваються складні і суперечливі зміни, на підставі чого його ще називають важким, критичним, перехідним. Така оцінка зумовлена багатьма якісними змінами, які нерідко пов'язані з докорінним ламанням попередніх позицій, особливостей активності, інтересів і стосунків дитини.

Це один з найголовніших періодів розвитку особистості людини. У цей період у неї формуються самоідентичність, Образ-Я, самосвідомість, світогляд, ціннісні уявлення та інші важливі сторони, що характеризують особистість.[5.310с]

Зміни відбуваються за порівняно короткий час, здебільшого бувають несподіваними і надають процесові розвитку стрибкоподібного, бурхливого характеру. Майже завжди ці зміни супроводжуються появою у підлітка суб'єктивних труднощів. Ускладнюється і його виховання, оскільки підліток не підкоряється ефективним щодо молодшого школяра впливам дорослих, у різних формах виявляє непослух, опір і протест (упертість, грубість, негативізм, замкненість).

Як і в будь-який інший віковий період у підлітковому віці величезний вплив на розвиток особистості здійснює те соціальне середовище, в якому вона виховується, розвивається, живе. Умови сімейного виховання, навчання у школі, спілкування у групі однолітків, вплив засобів масової комунікації - усе це і багато іншого може виявляти як позитивний, так і негативний вплив на формування особистості підлітків. Особливості негативного впливу можуть сприяти розвитку їх асоціальної поведінки, що й зумовлює соціальну значимість даного дослідження.

Але особливо важко доводиться підлітку, коли його дорослішання проходить в умовах нестабільності в економічній і культурно-ціннісній сферах розвитку сучасного суспільства, кризи інституту сім'ї. Період, в який підлітки вперше серйозно стикаються з реаліями дорослого світу, і який за змістом

наближається до вікової кризи, сприймається ними дуже гостро: вони стають агресивними, неслухняними у спілкуванні з батьками і вчителями, а дехто починають вживати алкоголь і наркотики. У такій ситуації навіть найбільш турботливі батьки і педагоги виявляються безпорадними. Не розуміючи, що відбувається з підлітками, вони здійснюють вчинки, що поглиблюють кризовий стан дітей. При цьому часто самі батьки перебувають у стресовому стані, що несприятливо позначається на їх емоційному та фізичному благополуччі.

Проблема вивчення впливу навколишнього середовища на формування особистості дітей в пубертатний період хвилює багатьох вчених. Серед найвидатніших зарубіжних дослідників, котрі вивчали умови формування особистості підлітка, були Ф. Бартлетт, Р. Бернс, Р. Гарднер, Дж. Келлі, С.Палмер, Д. Раппапорт, К. Роджерс, У. Скотт, О. Харві, Ф. Хольцман, Х. Шродер. У нас дослідженню особистості підлітка присвятили свої роботи Б.М.Велічковський, Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, В.П. Зінченко, О.М.Леонт'єв, М. А. Холодної та ін. Розвиток самосвідомості підлітка описан у роботах Л.І. Божович, М.Й. Боришевського, Т.В. Говоруна, Т.В. Драгунової, А.Г.Ковальова, С.Л. Рубінштейна, А.Г. Спіркіна, П.Я. Чаматі, І.І. Чеснокової та ін.І хоча у роботах цих авторів проблеми підліткового віку розглядаються з різних сторін, в тому числі і щодо вивчення впливу середовища на розвиток особистості підлітків, однак варто відзначити, що більша частина з цих робіт описує дані експериментів, проведених ще у 70-80 рр. минулого століття.

Серед основних соціально-психологічних факторів, які здійснюють вплив на сучасного підлітка, виділяють: сім'ю, друзів (однолітки, однокласники, одногрупники, друзі по проживанню, за інтересами), освітню установу. Саме під впливом їх формуються психологічні особливості підлітка.[3,416с], [4,322с].

Вплив сім'ї на виховання підлітка важко переоцінити. Адже тут не лише закладається основа особистості, саме у сім'ї відбувається послідовне залучення особистості до моральних та матеріальних цінностей життя, що у свою чергу розширює можливості для моральної освіченості та вихованості людини,

формування її світогляду та збагачення внутрішнього світу. Сім'я – це мікро модель суспільства, тут закладаються основи поведінки у суспільстві, уміння спілкуватися. Батьки допомагають розкритися внутрішньому світу та індивідуальним якостям особистості. На підлітків впливають спосіб життя їхніх батьків, їхня поведінка, стиль виховання.

Однак варто зазначити, що умови сімейного виховання не є основним і вирішальним фактором як благополучного, так і дитячого розвитку, що відхиляється. Не менш значуще, а іноді навіть і більше, ніж сімейне, виявляє себе вплив на підростаючу дитину соціального оточення дорослих і однолітків. Спілкування виділяється у окрему сферу життя, яка є дуже важливою для підлітка.

Необхідну інформацію, що дозволяє дати кваліфіковану оцінку взаємин підлітків у родині, можливо отримати за допомогою різних методик, які спрямовані на виявлення особливостей спілкування і взаємин, спільних інтересів і цінностей. Відомою в цьому плані є Шкала сімейного оточення призначена для оцінки соціального клімату у сім'ях усіх типів. Методику ШСО було адаптовано С.Ю. Купріяновим ще у 1985 році. В її основі лежить оригінальна методика Famil Environmental Skale (FES), запропонована Р.Х. Мусом в 1974 році [49, с. 56]. Основна увага в методиці приділяється вимірюванню та опису:

- 1) відносин між членами сім'ї (показники відносин);
- 2) напрямкам особистісного зростання, яким у сім'ї надається особливе значення (показники особистісного зростання);
- 3) основам організаційної структури сім'ї (показники, що управляють сімейною системою);
- 4) порушенням сімейних ролей між членами сім'ї тощо.

- **Шкала психологічного благополуччя К. Ріффа**- призначена для діагностики актуального психологічного благополуччя у підлітків. Були проаналізовані шість основних складових психологічного благополуччя: наявність мети у житті, позитивні стосунки з іншими, особистісне зростання,

управління оточення, самоприйняття, автономія.

Аналіз результатів дослідження дозволив зробити невтішний висновок, про те, що підлітки у всіх групах з різною формальною успішністю у навчанні, мають низький рівень устремління та життєвих цілей, вони часто відчувають занепокоєння з приводу себе, своїх якостей, бувають невпевнені у собі. Представники першої групи, які мають високий рівень формальної успішності, схильні відчувати більшу невпевненість у собі, ніж представники інших груп. Однак вони характеризуються вмінням регулювати свою поведінку, автономні і відрізняються незалежністю суджень. Прагнуть до самореалізації та саморозвитку представники другої групи, в яких дещо занижені такі показники, як особистісне зростання і мета в житті. Ті, хто потрапив до групи з низьким рівнем формальної успішності, мають низький рівень усіх показників психологічного благополуччя. Ці підлітки досить закриті у спілкуванні, залежні від думки групи та оточення. Вони часто відчувають труднощі в самореалізації та організації своєї діяльності.

З наведених результатів видно, що низький рівень успішності навчання здійснює негативний вплив на особистісне формування підлітків. Свідченням цьому є зміна таких домінантів, як, зокрема, «управління оточенням», «особистісне зростання» та «мета у житті», у групі дітей з різним рівнем формальної успішності.

Підлітки, які належать до високого рівня, характеризуються позитивними відносинами з оточуючими, вміють і хочуть піклуватися про інших, здатних до співпереживання, розуміють, що людські стосунки будуються на взаємних вчинках.

Підлітки з високим рівнем автономії вважаються самостійними, здатними самостійно регулювати свою поведінку, а також оцінювати себе відповідно до особистих умов. Підлітки ж, які мали виявлений низький рівень, залежать від думки оточуючих їх людей, при ухваленні важливих рішень слухають не себе, а сторонніх людей.

Що ж до такої шкали, як «управління оточенням», то підлітки з високим

рівнем володіють владою та компетенцією в управлінні оточенням, контролюють усю зовнішню діяльність, ефективно використовують можливості, які їм трапляються, здатні вловлювати свою думку, створювати умови та обставини, що здатні задовольнити їх особисті потреби і мету.

У свою чергу, діти з низьким рівнем характеризуються нездатністю до навчання і подолання труднощів, що виникають, никають, позбавлені почуття контролю над тим, що відбувається навколо.

За четвертою шкалою «Особистісне зростання» для підлітків з низьким рівнем характерними є відсутність власного розвитку, випробування нудьги та відсутності інтересу до життя, відчуття нездатності встановлювати нові стосунки чи змінити свою поведінку.

За шкалою «Мета життя» діти з високим рівнем показують своє почуття спрямованості, дотримуються ереконань, які є джерелами мети у житті; мають наміри та цілі на все життя. А підлітки з низьким рівнем позбавлені сенсу життя, мають мало цілей у житті, не знаходять своє місце у житті.

За шкалою «Самоприйняття» видно, що підлітки з високим рівнем позитивно ставляться до себе, приймають різні сторони, що включають хороші та погані якості. Великим плюсом цих дітей є те, що вони можуть бути позитивними. оцінити свої помилки, здійснені у минулому. Підлітки з низьким рівнем постійно незадоволені собою, розчаровані своїм минулим, відчувають занепокоєння стосовно своїх особистісних якостей.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що у підлітків є відмінності між групами щодо формальної успішності. Так, у учнів третьої групи формальної успішності за всіма показниками психологічного благополуччя виявлено низький рівень, і, навпаки, в учнів першої групи показники щодо таких компонентів психологічного благополуччя, як «управління оточення», «особистісне зростання» та «цілі в житті» знаходяться на високому рівні.

Дослідження внутрішнього світу підлітків показують, що однією з найголовніших моральних проблем підростаючого покоління є неузгодженість

переконань, моральних ідей та понять із вчинками, діями, поведінкою. Крім педагогічного на формування моральних якостей особистості впливають багато чинників: соціальне середовище, різні види діяльності, провідні типи спілкування, статево-рольові відмінності дітей. Причому кожен вік робить свій внесок у формування моральної свідомості особистості [8]. Соціальна обстановка, що склалася нашій країні, теж накладає відбиток на її формування.

На підставі результатів проведеного дослідження факторів, що впливають на рівень психологічного здоров'я, а також спираючись на дані діагностики рівня психологічного здоров'я учнів НВО-лицею НІТ м.Кам'янське, нами було зроблено такі висновки. Основними факторами, що мають значний вплив на психологічне здоров'я підлітків, є: психологічне здоров'я сім'ї, взаємини з соціальним оточенням у школі (переважно з однолітками), рівень розвитку самооцінки та особливості темпераменту.

З огляду на специфіку підліткового віку можна відзначити першорядну значимість для дитини системи взаємовідносин з оточуючими та соціальним середовищем, яке у свою чергу визначає спрямованість розвитку підлітка. Вияви підліткового віку зумовлюються конкретними соціальними обставинами та зміною місця підлітка у соціумі.

Підліток вступає у нові відносини зі світом дорослих, змінюється його соціальне становище в сім'ї та школі. Спілкуючись у соціальному середовищі, підлітки активно освоюють норми, цілі та засоби поведінки, виробляють оціночні критерії для себе та інших. Саме у здоровій взаємодії із соціальним оточенням у підлітка формується адекватна самооцінка та фрустраційна толерантність.

Таким чином, запропонована нами програма розвитку психологічного здоров'я підлітків має два основні напрямки:

- робота безпосередньо з підлітками - розвиток їх емоційного інтелекту, позитивних особистісних якостей, самооцінки, комунікативних компетенцій та рефлексії;
- робота із середовищем - створення сприятливого психологічного клімату

в дитячому колективі, а також низка просвітницьких заходів з педагогами та батьками, спрямованих на підвищення рівня знань про психологічні особливості підліткового віку та про роль соціального середовища (родина, школа) у формуванні психологічного здоров'я дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. – Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
2. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї/ О.І. Бондарчук. – К.: МАУП, 2001. – 96 с.
3. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с
4. Городнова Н.М. Статеврольова соціалізація підлітків в сучасній школі: Неперервна професійна освіта: теорія і практика / Н.М. Городнова – К.: Зоря, 2001. – 322 с.
5. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції / О.Є. Гуменюк – Тернопіль : Економічна думка, 2004. – 310 с.

**ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНИХ ДЕФОРМАЦІЙ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ**

Шатирко Анна Євгеніївна
магістрантка
Національного університету
«Чернігівська політехніка»
м. Чернігів, Україна

Анотація: Актуальність вичення проблеми професійної деформації особистості у фахівців соціальної сфери зумовлюється стресогенністю ситуацій, які найчастіше виникають у представників професії типу «людина-людина». Виникнення специфічних проблем у процесі роботи з різними клієнтами зумовлює необхідність шляхів і засобів попередження та подолання даного явища.

Наслідки професійної деформації негативно відбиваються на економічному стані організації і призводять до втрат кадрових ресурсів, адже в більшості випадків працівник, який не подолав дане захворювання, звільняється з місяця своєї роботи з неможливістю наступної праці в схожих закладах соціальної сфери через негативний попередній досвід. Окрім того, різного роду емоційний та психологічний вплив даного явища, робить помітний відгук в особистості працівника в майбутньому, подекуди деформуючи його свідомість та здатність до праці.

Ключові слова: професійна деформація, соціальні працівники, працівники соціальної сфери.

Професійні деформації стали важливою проблемою в розвинутих постіндустріальних країнах з другої половини ХХ століття. Вивченню особливостей професійних деформацій присвячена значна кількість наукових робіт. Дану проблему вивчали ще з середини 60-х рр. ХХ століття зарубіжні

науковці (Н. Fredenberger, С. Maslach, М. Burish, R. Golembiewsky, М. Leiter, Т. Marek, А. Pines, W. Schaufeli), завдяки чому дана проблема не втратила своєї актуальності і в наші дні.

Привертає увагу запропонована науковцями класифікація симптомів, що супроводжують різні компоненти професійних деформацій. Перший компонент («напруження») – характеризується почуттям емоційної виснаженості, втоми, викликані власною професійною діяльністю. Він знаходить прояв у таких симптомах, як: переживання психотравмуючих обставин (людина сприймає умови роботи та професійні міжособистісні стосунки як психотравмуючі); незадоволеність собою (незадоволеність власною професійною діяльністю і собою як професіоналом); «загнаність у кут» (відчуття безвихідності ситуації, бажання змінити роботу чи професію взагалі); тривога та депресія (підвищення нервовості, депресивні настрої). Другий компонент («резистенція») – характеризується надмірним емоційним виснаженням, що провокує виникнення та розвиток захисних реакцій, які роблять людину емоційно-закритою, відстороненою, байдужою [2, с. 26]. Це виявляється у таких симптомах, як:

- неадекватне вибіркоче емоційне реагування;
- емоційна та моральна дезорієнтація (байдужість у професійних стосунках);
- економія емоцій (емоційна замкненість, відчуження, бажання припинення будь-якого спілкування);
- редукція професійних обов'язків (прагнення якомога менше часу витратити на виконання професійних обов'язків).

Третій компонент («виснаження») – характеризується психофізичною перевтомою людини, спустошеністю, розвитком цинічного ставлення до тих, з ким доводиться спілкуватися з робочих питань, розвитком психосоматичних порушень. Тут виявляються такі симптоми:

- емоційний дефіцит (мінімізація емоційного внеску у роботу, автоматизм та спустошення людини при виконанні професійних обов'язків);
- емоційне відчуження (створення захисного бар'єру у професійному

спілкуванні);

- особистісне відчуження (порушення професійних стосунків);
- психосоматичні та психовегетативні порушення (погіршення фізичного самопочуття, розвиток таких психосоматичних та психовегетативних порушень, як розлади сну, головний біль, проблеми з артеріальним тиском, шлункові розлади тощо) [2, с. 27].

Варто звернути увагу на те, що дослідник С. Maslach визначає, що даний феномен розвивається поступово і має три стадії [59, с. 190]:

1. Перша стадія. Всі ознаки та симптоми проявляються в легкій формі через турботу про себе, наприклад, шляхом організації частіших перерв у роботі. Починається забування якихось робочих моментів (наприклад, невнесення потрібного запису в документацію). Зазвичай на ці першочергові симптоми мало хто звертає увагу. В залежності від характеру діяльності, сили нервово-психологічних навантажень і особистісних характеристик спеціаліста, перша стадія може тривати три-п'ять років

2. Друга стадія. Спостерігається зниження інтересу до роботи, потреби в спілкуванні (в тому числі, і з близькими): «не хочеться бачити» тих, з ким спеціаліст працює, «в четвер відчуття, що вже п'ятниця», «тиждень триває нескінченно», прогресування апатії до кінця тижня, поява стійких негативних симптомів (немає сил, енергії, особливо в кінці тижня, головні болі по вечорах, «мертвий сон, без сновидінь», збільшення кількості простудних захворювань, підвищена дратівливість, людина «заводиться», як кажуть, з півоберта, хоча раніше подібного вона за собою не помічала). Симптоми проявляються регулярніше, мають затяжний характер і важко піддаються корекції. Людина може почувати себе виснаженою після гарного сну і навіть після вихідних. Тривалість даної стадії, в середньому, від п'яти до п'ятнадцяти років.

3. Третя стадія. Ознаки та симптоми третьої стадії є хронічними. Можуть розвиватися фізичні і психологічні проблеми типу виразки шлунку і депресій. Людина може почати сумніватись в цінності своєї роботи, професії та самого життя. Характерна повна втрата інтересу до роботи і життя взагалі, емоційна

байдужість, отупіння, відчуття постійної відсутності сил. Спостерігаються порушення пам'яті та уваги, порушення сну, особистісні зміни. Людина прагне до усамітнення. На цій стадії приємнішими є контакти з тваринами і природою, ніж з людьми. Заключна стадія – повне згорання, яке часто переростає в повну відразу до всього на світі. Стадія може тривати віддесяти до двадцяти років.

Варто також звернути увагу, що на думку дослідників С. Maslach, М. Р. Leiter, професійна деформація це не тільки проблема окремо взятої людини, але швидше соціального оточення, в якому він працює [2]. Ціна за це, позначається і на роботі, і на функціонуванні особистості. Тому автори вважають, що зменшення професійних деформацій є першочерговим завданням організаційного оздоровлення, в якому велика увага приділяється людським цінностям, а не тільки економічним.

Отже, професійна деформація є одним із небезпечних професійних захворювань, оскільки на його початку фахівець майже не усвідомлює наявних симптомів деформації і зміни у своїй поведінці, але потім відчуває пригнічення та психологічну неможливість займатися даною діяльністю. Важливо вчасно помітити такі прояви і правильно організувати систему підтримки для працівника, який став жертвою професійної деформації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Белова Т.В. Специфика профессиональной деятельности профконсультанта службы занятости как один из факторов возникновения синдрома «выгорания» / Т.В. Белова // Профессиональный потенциал. – 2003. – № 1. – С. 23-29.
2. Maslach, С. (2003). Job burnout: New directions in research and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 12, 189–192.

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ

Шопша Олена Леонідівна,

к.п.н., доцент

Гурська Оксана Аркадіївна,

Студент магістратури

Межрегіональна Академія управління персоналом

м. Київ, Україна

Анотація: в статті представлено теоретичний та емпіричний аналіз проблеми психологічної готовності майбутніх менеджерів до здійснення професійної кар'єри; уточненні поняття «готовність до професійної діяльності», «професійна кар'єра»; представлені результати дослідження професійного типу особистості, мотивації досягнення, стресостійкості, комунікативних та організаторських схильностей та лідерських здібностей майбутніх менеджерів.

Ключові слова: психологічна готовність до здійснення кар'єри, професійна кар'єра, професійний тип особистості, мотивація досягнення, комунікативні та організаторські здібності, лідерські здібності, стресостійкість.

Ефективне виконання будь-якого виду діяльності на пряму залежить від сформованості у особистості психологічної готовності до здійснення професійної кар'єри. Професійна кар'єра - це доволі складний предмет для наукового вивчення, який вивчається представниками багатьох дисциплін, а саме: соціології, психології, економіки та інші. Виходячи із цього, можна відмітити, що поняття кар'єри є міждисциплінарним і сформувалося на основі синтезу різноманітних теоретичних підходів [6, с. 123].

Психологія управління і діяльність менеджерів різних рівнів і у різних областях традиційно була і є предметом глибокого і досконального вивчення у зарубіжній психології. У вітчизняній психології, перш за все у соціальній

психології і психології труда, закладені методологічні основи досліджень психологічних аспектів проблеми управління колективом, особистості керівника, лідерства у колективі. Соціально-економічні умови сьогодення роблять професію менеджера однією з найбільш затребуваних спеціальностей. Однак, своєрідність вітчизняної ментальності і конкретного історичного моменту роблять неможливим прямий перенос як зарубіжних даних, так і результатів, отриманих вітчизняними дослідниками у попередній період [7, с. 189].

Готовність до професійної діяльності – це особистісне утворення, яке включає у себе три взаємопов'язані компоненти: мотиваційний (визначає відношення майбутнього спеціаліста до професійної діяльності), пізнавальний (сукупність інтегрованих знань, умінь і навичок), емоційно-вольовий (цілеспрямованість, наполегливість, працездатність, самоорганізацію і самоконтроль). Готовність до професійної діяльності пов'язана із індивідуальними якостями особистості, із розумінням важливості власної професійної діяльності [8, с. 87].

Як показує аналіз діяльності молодих спеціалістів, потрібно немало часу для того, щоб вони усвідомили суть професійної управлінської діяльності (розподіл обов'язків, створення інформаційних структур, робота з окремими людьми і групами, використання влади і прийняття рішень). У деякої частини студентів інтерес до майбутньої професії губиться ще у процесі навчання у вузі, тому що вони розуміють, що для управлінської діяльності необхідні, окрім професійних навичок, особистісні якості. Саме тому наша робота була присвячена вивченню особистісних якостей студентів-менеджерів, які лежать в основі та роблять ефективною психологічну готовність майбутніх менеджерів до здійснення професійної кар'єри, а саме: професійний тип особистості, мотивація досягнення, рівень стресостійкості, комунікативні та організаторські схильності та лідерські здібності майбутніх менеджерів.

Вибірку дослідження склали студенти 4 курсу спеціалізації «Менеджмент зовнішньої економічної діяльності» одного із університетів м. Києва: 50 осіб

(20 юнаків і 30 дівчат, віком 21-23 роки). У ході емпіричного дослідження були використані наступні методики: опитувальник Дж. Холланда; модифікація тесту-опитувальника Мехрабіана для вимірювання мотивації досягнення, запропонована Н. Ш. Магомед-Еміновим; тест на визначення стресостійкості особистості (Холмса і Ранге), «Оцінка комунікативних і організаторських схильностей - КОС» (В. Синяковського, Б. Федорішиної); методика діагностики лідерських здібностей (Є. Жаріков, Є. Крушельницький).

Домінуючим професійним типом особистості (за Дж. Холландом) у вибірці студентів-менеджерів, які брали участь у дослідженні, є підприємницький тип (56% вибірки) (табл. 1). Слід зазначити, що особи даного типу енергійні, схильні до домінування. Таким особистостям не підходить ручний труд, але інтелектуальні завдання, керівні ролі і реалізація стратегічних планів – це їхня середа. Такі особи є активними і заповзятливими.

Реалістичний професійний тип особистості спостерігається у 12% вибірки студентів-менеджерів (табл. 1). Особи даного типу емоційно стабільні, орієнтуються на теперішній час, займаються конкретними задачами, здатні виконувати чітку і детальну роботу.

У 10% вибірки спостерігається соціальний професійний тип особистості (табл. 1). Даних осіб відрізняє гуманність, толерантність, товариськість, вони люблять тісне спілкування з людьми, волонтерську діяльність, допомагати іншим.

8% вибірки належать до інтелектуального професійного типу особистості (табл. 1). Такі особи є раціональними, незалежними і доволі оригінальними. Такі особистості прагнуть досліджень, нововведень, їх приваблюють теорії, задачі, абстрактне мислення і вирішення поставленої мети.

Артистичний професійний тип особистості спостерігається у 8 % вибірки (табл. 1). Даний тип прагне самовираження, ярко демонструє емоції і почуття, у всьому бачить барвистість, естетику, натхнення і глибину. Для даних осіб характерним є нетрадиційне мислення, екстравагантність, не соціальність і незалежність. У 6% вибірки спостерігається конвенціональний професійний

тип особистості. Такий тип відмінно виконує структуровану діяльність. Для них характерною є практичність, старанність, консервативність, наполегливість і серйозне ставлення до деталей.

Таблиця 1

Відсоткове співвідношення професійних типів особистості у виборці студентів-менеджерів (за методикою Дж. Холлонда)

Професійний тип особистості (за Дж. Холлондом)	% по виборці
Підприємницький тип	56%
Реалістичний тип	12%
Соціальний тип	10%
Інтелектуальний тип	8%
Артистичний тип	8%
Конвенціональний тип	6 %

Таким чином, можна зробити висновок, що у більшості вибірки студентів-менеджерів, які брали участь у дослідженні спостерігається підприємницький професійний тип особистості, що відповідає обраній ними спеціальності менеджера. Найменший відсоток студентів-менеджерів належить до конвенціонального типу.

За тестом Мехрабіана у 66 % вибірки студентів-менеджерів спостерігається мотив прагнення до успіху, а у 34% вибірки спостерігається мотив уникнення невдач (табл. 2). Мотив прагнення до успіху є важливим елементом психологічної готовності майбутніх менеджерів для здійснення професійної кар'єри, оскільки така стратегія поведінки людини орієнтована на активність, досягнення результату, така особа не боїться помилок, вживає різні дії, здатна до ризику, позитивно відноситься до змін. Мотивація уникнення невдачі передбачає іншу особливість поведінки людини: пасивність, страх помилок і невдач, уникнути прийняття відповідальних рішень, страх ризику, страх змін.

**Відсоткове співвідношення мотивів прагнення до успіху і прагнення до уникнення невдач у виборці студентів-менеджерів
(за методикою Мехрабіана)**

Мотив	% по виборці
Прагнення до успіху	66 %
Прагнення до уникнення невдач	34%

Отже, домінуючим мотивом у виборці студентів-менеджерів, які брали участь у дослідженні, є мотивація прагнення до успіху.

За «Методикою визначення стресостійкості й соціальної адаптації» Т. Холмса й Р. Раге були отримані наступні результати. У 54 % вибірки студентів-менеджерів спостерігається високий ступінь опірності стресу (табл. 3). Це говорить про те, що 54% вибірки відрізняються високим ступенем стійкості до стресу, їх енергія і ресурси не витрачаються на боротьбу з негативними психологічними станами, що виникають в процесі стресу. Тому будь-яка діяльність, незалежно від її спрямованості і характеру, стає ефективнішою. У 38 % вибірки студентів-менеджерів спостерігається граничний рівень опірності стресу(табл. 3). Ці дані свідчать про те, що 38 % вибірки володіють середнім ступенем стресового навантаження. Їх стресостійкість знижується із збільшенням стресових ситуацій у житті. Це призводить до того, що такі особи повинні більшу частину своєї енергії і ресурсів витратити на боротьбу із негативними психологічними станами, які виникають в процесі стресу. У 8 % вибірки студентів-менеджерів спостерігається низький рівень опірності стресу (табл. 3). Ці данні свідчать про те, що дані особи витрачають майже усю свою енергію і ресурси на боротьбу із негативними психологічними станами, які виникають в процесі стресу.

**Ступені опірності стресу у виборці студентів-менеджерів
(за методикою Т. Хомса й Р. Раге), (%)**

Ступені опірності стресу	%
Високий	54 %
Граничний	38%
Низький	8 %

Отже, ми можемо зробити висновок, що домінуючим ступенем опірності стресу у виборці студентів-менеджерів є високий рівень.

За тестом «Комунікативні та організаторські здібності» були отримані наступні результати. У 40% вибірки спостерігається високий рівень розвитку комунікативних та організаторських здібностей (табл. 4). Даних осіб можна охарактеризувати як таких, які не розгублюються у новій обстановці, швидко знаходять друзів, постійно прагнуть розширити коло своїх знайомих, займаються громадською діяльністю, допомагають близьким, друзям, виявляють ініціативу в спілкуванні, із задоволенням беруть участь в організації громадських заходів, здатні прийняти самостійне рішення у важкій ситуації. Все це вони роблять не з примусу, а згідно з внутрішніми прагненнями. У 40% вибірки студентів-менеджерів спостерігається середній рівень розвитку КОС (табл. 4). Вони прагнуть контактів з людьми, не обмежують коло своїх знайомств, відстоюють свої думки, планують свою роботу, однак потенціал їх схильностей не відрізняється високою стійкістю. Комунікативні та організаторські схильності необхідно розвивати та вдосконалювати. У 12 % вибірки студентів-менеджерів спостерігається надвисокий рівень розвитку комунікативних та організаторських схильностей. Вони мають потребу до комунікативної та організаторської діяльності і активно прагнуть її, швидко орієнтуються у важких ситуаціях, невимушено поведуться у новому колективі, ініціативні, віддають перевагу у важких ситуаціях або важливих справах самостійному прийняттю рішень, відстоюють власну думку і вимагають, щоб вона була прийнята товаришами та колегами. Наполегливі у діяльності, яка їх

приваблює. І лише у 8 % вибірки студентів-менеджерів спостерігається рівень розвитку комунікативних та організаторських здібностей нижче середнього (табл. 4). Вони не прагнуть спілкування, відчувають себе скуто у нових компаніях, колективах; віддають перевагу проводити час наодинці з собою, обмежують свої знайомства, відчувають труднощі у встановленні контактів із людьми і у публічних виступах, погано орієнтуються у незнайомих компаніях і ситуаціях, не відстоюють власну думку, важко переживають образи, не проявляють ініціативу у суспільній діяльності, у багатьох справах вони віддають перевагу уникати самотійно приймати рішення.

Таблиця 4

Відсоткове співвідношення комунікативних та організаторських схильностей у виборці студентів-менеджерів

Рівень комунікативних та організаторських здібностей	Кількість досліджуваних, у %
Нижче середнього	8%
Середній	40%
Високий	40%
Надвисокий	12 %

Тобто, можна зробити висновок, що у виборці студентів-менеджерів переважає високий рівень розвитку комунікативних та організаторських якостей.

Результати, отримані за методикою “Діагностика лідерських здібностей” (Є. Жаріков, Є. Крушельницькій) свідчать про наступне. У 10% вибірки лідерські якості виражені слабо; у 44% вибірки лідерські якості виражені помірно, у 46 % вибірки лідерські якості виражені сильно (табл. 5). Особистості, лідерські якості яких виражені сильно, добре розуміють себе, беруть відповідальність за своє життя, вміють мотивувати і дисциплінувати себе, ставити цілі і досягати їх, у людини є амбіційна ціль у житті і вона здатна згуртувати команду навколо себе для вирішення даної цілі, взяти на себе відповідальність за колектив.

**Відсоткове співвідношення лідерських здібностей у виборці
студентів-менеджерів (%)**

Рівень лідерських здібностей	%
Лідерські якості виражені слабо	10%
Лідерські якості виражені помірно	44%
Лідерські якості виражені сильно	46%

Отже, можна зробити висновок, що у виборці студентів-менеджерів переважає високий рівень розвитку лідерських здібностей, що є одним із основних моментів, які впливають на успішне здійснення професійної кар'єри менеджера.

Виходячи з усього, що було сказано, можна зробити наступні висновки. У деякої частини студентів інтерес до майбутньої професії губиться ще у процесі навчання у вузі, тому що вони розуміють, що для управлінської діяльності необхідні, окрім професійних навичок, особистісні якості. Саме наявність необхідних якостей особистості майбутніх менеджерів лежить в основі психологічної готовності до здійснення ними професійної кар'єри. В процесі роботи нами було емпірично досліджено: професійний тип особистості, мотивацію досягнення, рівень стресостійкості, комунікативні та організаторські схильності та лідерські здібності майбутніх менеджерів. Домінуючим професійним типом у виборці студентів-менеджерів є підприємницький, саме даному типу більш за все підходить управління як професійний вид діяльності. Крім цього, слід зазначити, що по вибірці студентів-менеджерів, які брали участь у дослідженні, домінує мотив прагнення до успіху, високий рівень стресостійкості, високий рівень розвитку комунікативних схильностей та лідерських здібностей. Саме ці особливості будуть сприятливо впливати на психологічну готовність майбутніх менеджерів до здійснення професійної кар'єри.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Беспалько В.П. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов / В.П.Беспалько. Ю.Г.Татур. - М. 1998. - 448 с.
2. Бодалев А.А. Общая психодиагностика /А.А.Бодалев, В.В.Столин. В.С.Аванесов. -СПб.: Издательство "Речь", 2000, -440 с.
3. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика / Л.Ф.Бурлачук, Е.П.Савченко. - К.:А.Л.Д., 1995. - 100 с.
4. Волинська Л.В. Формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів : навч. посібник / Л.В.Волинська. В.П.Черевко. - К. : Логос. 2001. - 100 с.
5. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологические проблемы готовности к деятельности. — Минск : Изд/во Белорус. Ун-та, 1976. — 176 с.
6. Карамушка Л. М. Психологія управління : навч. посіб. — К.: Міленіум, 2003. — 344 с.
7. Савельєва В. С. Психологія управління: навч. посіб. — К.: Професіонал, 2005. — 320 с.
8. Шпалінський В. В., Помазан К. А. Психологія управління : навч. посіб. [для керівників навчальних закладів, практичних психологів, вчителів та вихователів]. — Харків: Веста: Вид. «Ранок», 2002. — 128 с. — (Серія «Управління школою»).

**ЗАЛЕЖНІСТЬ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З ЗАТРИМКОЮ
ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ВІД СТАНУ
ВИЩИХ ПСИХІЧНИХ ФУНКЦІЙ**

Яковлева Світлана Дмитрівна,
д.псих. н., професор
Зєвакіна Лариса Олександрівна,
студентка
Херсонський державний університет
м. Херсон, Україна

Анотація: в статті висвітлюється питання залежності навчальної діяльності учнів середнього шкільного віку з затримкою психічного розвитку від стану вищих психічних функцій. Пубертатний період є важливим для формування психічних процесів, здійснення поведінкових реакцій та стабілізації емоційної сфери. Типологічні властивості вищої нервової діяльності відіграють важливу роль у навчанні, розвитку та формуванні певних професійних навичок., що спонукає вивчення дітей даної категорії.

Ключові слова: вища нервова система, діти з затримкою психічного розвитку, пубертатний період, психофізіологічні функції.

Психофізіологічні параметри кожного індивіда мають значущість у процесах навчально-виховної діяльності і вивчалися багатьма вченими. За І.П.Павловим «особистість людини визначається як біологічною спадковістю, так і середовищем» [4]. Серед основних факторів, від яких залежать психофізіологічні функції, основну роль відіграє центральна нервова система. Нервова система об'єднує організм людини та зовнішнє середовище, таким чином забезпечуючи здійснення поведінкових реакцій та реалізацію психічних та сенсорних процесів. Властивості нервової системи Б.М.Тепловим [5] розглядалися як передумови індивідуально-психологічних відмінностей, а

відтак індивідуальні властивості нервової системи кожної людини.

Індивідуальні психофізіологічні особливості людини, їх значення у процесах навчання, виховання, професійній діяльності давно є предметом дослідження вчених. В останні десятиліття вчені активно вивчали питання становлення і розвитку індивідуально-типологічних властивостей вищої нервової діяльності, пам'яті, уваги у віковому аспекті та їх взаємозв'язок з успішністю навчання, ефективністю трудової та спортивної діяльності. Дослідженнями індивідуально-типологічних властивостей вищої нервової діяльності охоплені практично усі вікові групи людей – від чотирьох до семидесяти п'яти років, вивчення яких відбувалося протягом 1974-2001 років.

Багатьма авторами здійснювалося дослідження вищих психічних функцій, але застосування різних методик унеможливило здійснити порівняння отриманих результатів з метою їх практичного використання.

Це узагальнення здійснив професор М.В.Макаренко (Інститут фізіології імені О.О. Богомольця), який запропонував власну методику дослідження психофізіологічних функцій осіб різних вікових груп [3]. Але дослідження стосувалися осіб з нормативним інтелектом, а не осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Мова йде про дітей з порушеним інтелектом різних категорій. Серед погано вивчених є діти середнього шкільного віку з затримкою психічного розвитку (ЗПР). В той же час, віковий період дітей, який вважається пубертатним та дуже важливим з точки зору фізіології та психології для навчання та виховання, зумовлює необхідність дослідження дітей даної категорії.

Типологічні властивості вищої нервової діяльності відіграють важливу роль у навчанні, розвитку та формуванні певних професійних навичок. Для дітей шкільного віку основною трудовою діяльністю є навчання. Характерне для сучасного суспільства постійне оновлення та ускладнення змісту навчання, багаторазове збільшення обсягу інформації, яку необхідно опрацювати, висуває все складніші вимоги до вищої нервової діяльності учнів, до їх працездатності головного мозку, швидкості переробки інформації, її сприйняття, осмислення

та запам'ятовування. Разом з тим, генетично детерміновані властивості нервової системи дітей накладають свій відбиток на індивідуальні особливості їх поведінки та навчання. Роботами вчених-фізіологів доведено, що основні типологічні властивості вищої нервової діяльності здійснюють помітний вплив на розвиток психічних функцій, на ефективність розумової діяльності та успішність навчання. Окрім того, на успішність навчання впливає сила та рухливість нервових процесів, активація нервової системи, рівень інтелектуальної діяльності, мотиваційні, емоційні та соціальні фактори.

Діти з порушеним розвитком у цьому аспекті не вивчались. Серед погано вивчених є діти середнього шкільного віку з ЗПР. Враховуючи наукові дані про те, що розвиток діти з порушеннями відбувається за тими ж законами, навчальна діяльність дітей з ЗПР буде також залежати від вікової динаміки формування властивостей нервової системи.

Тому метою даного дослідження було вивчення функціонального стану організму дітей з ЗПР та його зв'язок з навчальною діяльністю даної категорії дітей.

У відповідності до мети були визначені такі основні задачі:

1. Вивчити стан вікової динаміки формування властивостей основних нервових процесів в учнів середнього шкільного віку із ЗПР.

2. Показати зв'язки між властивостями основних нервових процесів та складовими вищих психічних функцій: пам'яті, уваги учнів середнього шкільного віку із ЗПР.

3. Дослідити взаємозалежність вікової динаміки нейродинамічних та психічних функцій дітей середнього шкільного віку із ЗПР з рівнем їх навчальної діяльності.

Об'єктом дослідження став розвиток властивостей психофізіологічних функцій учнів середнього шкільного віку із ЗПР.

Предметом дослідження - залежність успішності навчання дітей з ЗПР від стану властивостей психофізіологічних функцій.

Початок статевого дозрівання, який припадає на середній шкільний вік,

накладає свій відбиток на усі процеси, які відбуваються в організмі людини, зокрема і на розвиток властивостей основних нервових процесів та психічних функцій, а віковий період з 11 до 14 років вважається одним з найскладніших для розуміння і потребує подальшого вивчення.

Порівняння властивостей основних нервових процесів з часовими характеристиками різних за складністю зорово-моторних реакцій, показниками пам'яті, уваги, успішністю навчання учнів 11-14 років із ЗПР можуть знайти застосування під час пошуку найбільш стійких комбінацій типологічних властивостей ВНД та психічних функцій. Під рухливістю І.П.Павлов розумів, у широкому значенні терміну, усі часові характеристики роботи нервової системи, усі ті сторони цієї роботи, до яких придатна категорія швидкості [4].

Нервова пам'ять забезпечується мозковими процесами різної складності, які протікають на усіх рівнях організації мозкового субстрату – від молекулярного до загальнономозкового. Сенсорна або перцептивна пам'ять виникає за рахунок діяльності аферентних систем. Аналіз нейрофізіологічних, нейрохімічних механізмів пам'яті та умовного рефлексу дозволив припустити, що між індивідуальними властивостями нервових процесів та пам'яті існують певні зв'язки.

Дослідження індивідуальних психофізіологічних відмінностей старшокласників показало, що учням з високими нейродинамічними показниками при виконанні формалізованих завдань властиві велика швидкість та точність їх виконання, а також витривалість до розумового напруження, велика тривалість безперервного зосередження уваги. Учні з низькими нейродинамічними показниками навіть найпростіші операції виконували повільно і з помилками. Для них характерна низька працездатність, нестійкість та обмеженість обсягу уваги [1,2]. Типологічні властивості вищої нервової діяльності відіграють важливу роль у навчанні, розвитку та формуванні певних професійних навичок. Для дітей шкільного віку основною трудовою діяльністю є навчання. Характерне для сучасного суспільства постійне оновлення та ускладнення змісту навчання, багаторазове збільшення обсягу інформації, яку

необхідно опрацювати, висуває все складніші вимоги до вищої нервової діяльності учнів, до працездатності їх головного мозку, швидкості переробки інформації, її сприйняття, осмислення та запам'ятовування. Разом з тим, генетично детерміновані властивості нервової системи дітей накладають свій відбиток на індивідуальні особливості їх поведінки та навчання [6].

Для вивчення властивості функціональної рухливості нервових процесів (ФРНП) проведено зрізові дослідження учнів середніх класів спеціальної школи Херсонської області. У зрізових обстеженнях прийняли участь 13 учнів 5-В класу (11 років), 14 учнів 6-В класу (12 років), 10 учнів 7-А класу (13 років) та 11 учнів 8-В класу (14 років). Дослідження психофізіологічних функцій дітей 11-14 років проводились у відповідності з метою та завданням роботи. Вивчалися властивості основних нервових процесів (функціональна рухливість та сила), латентні періоди різних за складністю сенсомоторних реакцій, параметри пам'яті та уваги, а також показники, які характеризують успішність навчання.

Дослідження проводились 2 рази на рік: на початку навчального року – у вересні-жовтні та в кінці – у березні-квітні. Виявилося, що навесні середньогрупові значення більшості показників погіршувалися, значно зростала їх амплітуда та зникали кореляційні зв'язки між досліджуваними параметрами. Результати досліджень свідчать, що втома накопичується у дітей незалежно від їх успішності у навчанні чи розвитку властивостей основних нервових процесів: втомлюються відмінники і трієчники, сильні і слабкі, рухливі і інертні. Тому у даній роботі використані результати лише осінніх досліджень.

У зв'язку з коливанням розумової працездатності впродовж робочого дня і тижня обстеження проводились, як правило, у дні високої розумової працездатності – у вівторок, середу і четвер, з 9 до 12 години, на 2-5 уроках, тому що саме у цей час проявляється оптимальний рівень фізіологічних функцій. На початку дослідження з кожним учнем індивідуально проводилось ознайомлення за усім комплексом психофізіологічних методів досліджень. Під час обстеження фіксувались індивідуальні реакції (особливості особистої

поведінки) школярів. Це дозволяло отримати додаткову інформацію про їх психофізіологічний стан. У нашому дослідженні ми керувалися думкою З.І.Коларової-Бірюкової про те, що при вивченні типологічних особливостей вищої нервової діяльності тривалість дослідів не повинна перевищувати 30-40 хвилин. Враховувалось також суб'єктивне самопочуття обстежуваного та його ставлення до проведення експерименту. Порядок досліджень для всіх школярів був таким: спочатку виконувались прості завдання – тестування показників пам'яті та уваги за допомогою бланкових методик, далі вивчали латентні періоди зорово-моторних реакцій різного ступеня складності, на закінчення більш складні – показники функціональної рухливості та сили основних нервових процесів за допомогою апаратної методики. Діагностування властивостей основних нервових процесів, нейродинамічних і психічних функцій, обробку числових значень проводив один і той же дослідник, інструкція до виконання була одна і та сама, застосовувались одні й ті самі методики та тести для усіх обстежуваних.

Основним критерієм сили нервових процесів є працездатність головного мозку, яка проявляється в здатності нервової системи витримувати тривале концентроване навантаження або дію дуже сильного подразника, не переходячи у гальмівний стан. Більш придатним для дослідження сили нервових процесів людини є перший спосіб визначення межі працездатності коркових клітин.

Середні значення показника сили нервових процесів у кожній віковій групі та результати статистичної обробки наведені у табл. 1

Таблиця 1

Статистичні характеристики нервових процесів

Вікова категорія (роки)			
11	12	13	14
Сила нервових процесів			
532 ± 9	545,3 ± 8,7	558, 2 ± 9,6	625 ± 9,9
Властивості уваги			
переключення 518,1 ± 22,8	478 ± 14,8	389,3 ± 18,9	331,5 ± 15,6
розподіл			

56,3 ± 2,7	49,3 ± 1,5	45,6 ± 1,4	39,3 ± 1,5
обсяг 949 ± 31,7	1182,5 ± 34,4	1347,7 ± 58,5	1555,1 ± 60,8
Обсяг пам'яті (середні значення)			
слова 6,63 ± 0,37	6,22 ± 0,28	7,3 ± 0,33	8,08 ± 0,27
числа 5,25 ± 0,36	5,06 ± 0,32	5,82 ± 0,47	6,57 ± 0,39
склади 3,54 ± 1,38	3,05 ± 0,17	4,08 ± 0,34	5,09 ± 0,33
малюнки 7,5 ± 0,26	7,74 ± 0,21	7,99 ± 0,3	8,76 ± 0,23

З таблиці видно, що найменша сила нервових процесів в 11-річних дітей, у віковому інтервалі від 11 до 14 років сила нервових процесів в дітей з ЗПР поступово зростає.

Отримані у ході обстеження дані показали, що у дітей 11-14 років відбувається поступове покращення мнемічної функції. Результати обстежень виявили дуже близькі середні величини обсягу короткочасної зорової пам'яті на всі види пред'явленої інформації у дітей віком від 11 до 13 років. Так, показники пам'яті на слова складають $6,7 \pm 0,2$ ум. од. в 11-річних, $6,2 \pm 0,2$ у 12-річних та $7,2 \pm 0,2$ у 13-річних обстежуваних, на числа – $5,3 \pm 0,2$, $5,1 \pm 0,2$ та $5,8 \pm 0,3$ ум. од., на склади – $3,5 \pm 0,2$; $3,0 \pm 0,1$ та $4,0 \pm 0,2$ ум. од., на малюнки – $7,5 \pm 0,1$; $7,7 \pm 0,1$ та $8,0 \pm 0,4$ ум. од. відповідно. У 14-річних школярів показники істотно зросли: $8,1 \pm 0,2$ ум. од. – пам'ять на слова, $6,6 \pm 0,2$ ум. од. – на числа, $5,1 \pm 0,2$ ум. од. – на склади, $8,8 \pm 0,1$ ум. од. – на малюнки.

Статистичний аналіз середніх значень показників пам'яті на слова, числа та малюнки у дітей віком від 11 до 13 років показав недостовірність їх відмінностей ($P > 0,05$), і тільки середні 14-річних обстежуваних істотно відрізняються за названими показниками від середніх показників попередніх груп ($P < 0,05-0,001$). Середні значення обсягу пам'яті на беззмістовні склади усіх вікових груп достовірно відрізняються, за виключенням 11 та 13-річних обстежуваних. Підсумовуючи наведені результати, можна зробити висновок, що у дітей віком 11-14 років із ЗПР показники пам'яті поступово, але

нерівномірно покращуються. Крім того, параметри функції пам'яті залежать від складності пред'явленого для запам'ятовування матеріалу.

У досліджуваному віковому інтервалі спостерігається поступове покращення усіх властивостей уваги. Найдовше виконують завдання з переключення та розподілу уваги наймолодші – 11-річні діти: у середньому $518,1 \pm 22,8$ та $56,3 \pm 2,7$ с. З віком середні значення цих показників зменшуються: $478,0 \pm 14,8$ і $49,3 \pm 1,5$ с у 12-річних та $389,3 \pm 18,9$ і $45,6 \pm 1,4$ с у 13-річних дітей. Найменші значення параметрів уваги у 14-річних: у середньому $331,5 \pm 15,6$ с переключення та $39,3 \pm 1,5$ с розподіл уваги.

Отже, з наведених даних видно, що за усіма показниками уваги середні результати дітей 11-14 років поступово покращуються.

Найбільш чутливими до вікових змін виявилися властивості обсягу та продуктивності уваги. За три роки (від 11 до 14) обсяг уваги зріс на 63,9%, продуктивність уваги – на 65,5%. Менш інтенсивно мінялися показники переключення та розподілу уваги. Середня величина переключення уваги у 14-річних школярів в порівнянні з 11-річними зменшилася на 36,0% при зрізових та на 36,8% при лонгітудинальних дослідженнях. Ще менше змінилися параметри розподілу уваги – вони зменшилися на 30,2%. ($P < 0.001$).

Підсумовуючи дані можна стверджувати, що у віковий період від 11 до 14 років властивості основних нервових процесів (функціональна рухливість і сила), сенсомоторні функції, пам'ять та увага найменш розвинуті в 11 років, поступово і нерівномірно зростають у 12-13 років та досягають максимального рівня у 14 років. Старші вікові групи характеризуються більш вираженою неоднорідністю індивідуальних показників досліджуваних функцій.

Функціональна рухливість та сила нервових процесів в дітей з затримкою психічного розвитку групі практично не досліджувалась, тому дане питання є актуальним і понині. В той же час, отримані результати дослідження показують подібність формування вищих психічних функцій в дітей з ЗПР та з нормативним розвитком, які вивчалися Давидовою О.М та Борейко Т.І в дітей з нормативним розвитком [1,2], з деяким відставанням, що характеризує групу

дітей з ЗПР.

У школярів визначили середні значення успішності за “легкими” та “важкими” предметами, а також середній бал (як середнє арифметичне четвертих оцінок) і співставили їх з параметрами психофізіологічних функцій.

Для детального аналізу успішності навчання та її залежності від індивідуально-типологічних особливостей ВНД були використані експертні оцінки, виставлені учням учителями-предметниками за дванадцятибальною системою. Такий підхід дозволив більш диференційовано оцінити знання школярів. У дітей 11-ти років успішність навчання корелює з властивостями основних нервових процесів. В учнів 12-13 років подібна закономірність не виявлена. У 14-річних школярів з’являється тенденція до появи таких зв’язків. У дітей 11-14 років зв’язки успішності навчання з показниками пам’яті та уваги виявились мінливими та неоднозначними.

Таким чином, успішність навчання напряду залежить від показників пам’яті, які зміцнюються від 11 до 14 років і від індивідуально-типологічних особливостей ВНД та властивостей психічних функцій, що також зростають з віком у дітей з порушеннями розвитку. Сформованість на достатньому рівні цих показників формує передумови для високої успішності навчання школярів з ЗПР.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Борейко Т.І. Стан властивостей основних нервових процесів, пам’яті, уваги, успішності навчання у дітей молодшого шкільного віку: автореф. дис. ... канд. мед. наук. Київ, 1993. 19с.
2. Давидова О.М. Стан властивостей основних нервових процесів, функцій пам’яті та уваги в учнів старшого шкільного віку: Автореф. дис. ... канд. біол. наук. Київ, 1996. 20 с.
3. Макаренко, М. В. Лизогуб В.С. Онтогенез психологічних функцій людини. Черкаси: Верикаль, видавець ПП Кандич С.Г., 2011. 256 с.
4. Павлов, И. П. Общие типы высшей нервной деятельности животных и

человека. Полное собрание сочинений / Академия наук СССР. 2-е изд., доп. М. Л. : Изд-во АН СССР, 1951. Т. 3, кн. 2. С. 267-293.

5.Теплов Теплов, Б.М. Новые данные по изучению свойств нервной системы человека //Типологические особенности высшей нервной деятельности человека. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1963. Т.3. С.3-46.

6. Яковлева С.Д. Психофізіологічні засади організації навчальної діяльності дітей з вадами розвитку: дис. ...докт. псих. наук.: 19.00.08 «Спеціальна психологія». К, 2015. 479 с.

SOCIOLOGICAL SCIENCES

УДК 330

THE IMPORTANCE OF TIME MANAGEMENT AND A HISTORICAL OVERVIEW OF ITS DEVELOPMENT

Iashvili Tinatin

Doctor of Social Sciences,
Professor at Georgian Technical University,
Faculty of Business Technologies.

Chinchaladze Kakhaber

Doctor of Philological Sciences
Georgian Technical University

Invited Professor of the Faculty of Business Technologies

Annotation Everyone has a precious capital - time. Its attribute is irreversibility, which means that time flows in only one direction - from the past to the future. Time capital recovery is impossible. You can never get it, you can not save it, you can not save it, you can not multiply it, you can not alienate it. The only thing we can do is make rational use of the precious resources at our disposal. Different periods of human history have been characterized by different understandings of time. In a way all societies have been and are recording time. This article also analyzes the importance of time management and a historical overview of its development.

Keywords: Time management, historical development, management, stages.

Time is strangely invisible and is one of the undisputed features of our lives. It is measured in terms of clock units, celestial body motion, repetitive events, and changes in one's own body. Minutes, hours, weeks, days, years, production cycles and growth - all of these create time frames and within them we regulate daily life.

The rationalization of time and its attachment to the clock has a great impact on the social life of industrial societies. However, time is a subject of competition in society. The ongoing conflict for control of time can be seen in the history of battles where working day, week, year and term, period of work and rest periods, overtime and vacations and remunerated free time were the main causes of disagreement. [1,pp. 17-23]

Nowadays, many managers complain about lack of time because when a manager does not systematically plan his work, he does not delegate functions properly to his subordinates - he does not have time to be. Consequently, he is in a hurry, trying to carry out all the tasks at once and immediately. The chances of success in such a situation are very small. The only way out of such an unfortunate situation is for leaders to learn to plan their time first and foremost.

It is also worth noting that even a highly qualified and experienced manager with a high reputation often makes the mistake of allocating resources. Surveys of top executives in Europe and the United States show that a large portion of their (supervisors') working time is wasted. The main reason for this is that a large proportion of managers spend their time not in leadership but in office work. Some of them would be much better able to perform their own managerial functions often without being treated in a stressful situation due to lack of time. [2, pp. 120-125]

We must distinguish main stages in the development of time management in history, the first being the ideas of Federick Taylor and his associates, which are formulated in the works of one of the founders of modern scientific management, the American mechanical engineer F. Taylor questioned the traditional approach to management. Investigating the causes of low efficiency in the organization, F. Taylor came to the conclusion that the main barrier to the growth of labor productivity was the unfavorable level of management in organizations. He believed that effective management could be ensured only if the management process was carried out based on strictly defined principles. [3, pp. 98-102]

According to Taylor, the golden mean between natural laziness and an unjustly demanding system lay in the methods of scientific management, which inevitably

included such important areas as time management (his works contain numerous examples of time management issues). [4, pp. 150-155]

It should also be noted that these scholars paid less attention and in some cases even ignored an important management issue such as the needs of workers. The increase in the needs of workers is a social aspect of the implementation of the management process, therefore, its importance in management is quite large. [5, p 55-57]

On the social side, contradictions between managers and workers lead to conflict and disagreement. The recommendations of the founders of the Scientific School enhanced the exploitation of hired workers and did not ensure the smooth and harmonious development of production. Nevertheless, the development of the concept of scientific management was a turning point in the development of management science. For the first time, scientists and practitioners have seen that the application of scientific advances, and scientific methods, has a great impact on the management process and ensures the effective functioning of the organization, which plays a major role in achieving the goal of the organization. [6, pp. 234-237]

It should be noted that the life of a particular person is governed only by that person and everything that happens is in accordance with the pre-plan. Every situation brings new choices and we choose happiness or sorrow, success or failure. Modern time management presents global, comprehensive principles-oriented approaches to solving personal and professional problems. Modern methods contain many fundamental principles of human efficiency. Especially noteworthy in our opinion is the principle: "Put priority things first", which we believe is a necessary condition for a person's personal success.

Conclusion Thus, we conclude that proper time management allows a person to solve problems in a rational sequence, critically look at their own ideas and find effective ways to solve problems, create a definite reserve of time, as well as concentrate on the main and devote their time to key tasks. When discussing the idea of time management, it should be noted that it has existed and been relevant since the time of Society, although it is better to discuss the idea of time management since its appearance in historical sources (in its current sense as a professional management

term) and in particular, after the origin of the term "time management".

LITERATURE:

1. G. Iashvili, T. Iashvili, B. Sherazadishvili - "Time Management - Theory and Practical Exercises". Manual. Tb. 2016. - 145 p.
2. Jordan Raynor - "Redeeming Your Time: 7 Biblical Principles for Being Purposeful, Present, and Wildly Productive" ASIN: B08TGFF8K9 Publisher: WaterBrook. 2021. - 239 p.
3. Holly Reism Hanna - "Time Management in 20 Minutes a Day: Simple Strategies to Increase Productivity, Enhance Creativity, and Make Your Time Your Own Paperback". Publisher: Althea Press. ISBN-10: 1641520353. 2019. - 128 p.
4. Vivek Bindra - "Effective Planning and Time Management". ISBN:938625024. Bloomsbury Publish., 2017. - 200 p.
5. Allen D. - Getting Things Done: The Art of Stress-Free Productivity Paperback. 2002.
6. Ingold T. - Companion Encyclopedia of Anthropology. 2002, Part II, Culture. pp. 503-527.

ГЕНДЕРНЕ ПИТАННЯ В ІСЛАМСЬКИХ КРАЇНАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Розуваєва Анастасія Вікторівна,
здобувачка вищої освіти 2 курсу
Навчально-науковий інститут
заочного навчання та підвищення кваліфікації
Ядловська Ольга Степанівна
доцентка кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін, к. іст. н.
Навчально-науковий інститут
права та інноваційної освіти
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Світова спільнота прагне вирішити глобальні проблеми та створити кращі умови життя, реалізації прав та свобод людини, а також позбутись будь-яких форм нерівності – гендерної, етнічної, расової, економічної та ін. Кінець ХХ – початок ХХІ століть стали знаковими для розвитку гендерних відносин та боротьби за реальну рівність для чоловіків та жінок. У фокусі аналізу рівності вирізняють освітню, економічну та політичну сфери – зазначений поділ є основним для визначення гендерної паритетності.

Забезпечення гендерної рівності виступає нормою соціальної справедливості, що стає підґрунтям сталого економічного розвитку країни та забезпечує демократичні відносини. Значно різниться сприйняття гендерного питання в ісламських країнах, в деяких з них проблема гендерної рівності є гострою та має опір у суспільстві.

Саме ця тема виявилася в фокусі найгострішої політичної дискусії, пов'язаної з впливом глобалізації на різні країни світу і взаємодією культур і цивілізацій. Безумовно, потужну роль відіграють відмінності у культурі та релігійні канони, що впливають на вирішення проблеми гендерної рівності. Разом з тим, протягом останніх десятиріч в країнах ісламу поступово

запроваджуються законодавчі гендерні ініціативи, проте переважно вони стосуються безпекових питань та свободи особистості саме жінки.

При цьому особливий інтерес завжди викликав питання про становище жінки в ісламі. Нерідко аргумент, що в ісламі визнається гендерна рівність, що жінки-мусульманки займають в ньому незмінно підпорядковану позицію, застосовувався в політичному протистоянні ісламських країн і світових держав Заходу.

Захисники і прихильники ісламу теж беруть активну участь в цій дискусії, стверджуючи, що саме в рамках цієї релігії найбільш гармонійно дотримується баланс гендерних ролей, що жінка-мусульманка, на відміну від жінок з сучасних країн Заходу, соціально і економічно захищена, не може бути об'єктом сексуальної експлуатації, користується повагою і вшановується. Однак навіть поверхневий аналіз цієї ідеологічної дискусії дозволяє зрозуміти, що, при наявності високого ступеня солідарності мусульман між собою, їх уявлення про роль і місце жінок в суспільстві, в сім'ї, в релігійних організаціях можуть істотно відрізнятись.

Особливо гостро стоїть це питання по відношенню до ісламського фемінізму, бо його представниць нерідко звинувачують якраз в тому, що вони вносять в культуру ісламських країн чужу їм західну ідеологію гендерної рівності. Однак аналіз текстів ісламських феміністок говорить про те, що ці звинувачення навряд чи можна вважати справедливими. Ісламський фемінізм в першу чергу спрямований на розвиток солідарності саме між жінками-мусульманками, що мають загальний досвід і подібні завдання [3].

Аналіз прав жінки у мусульманських країнах має декілька аспектів – релігійний, власне ісламський, і правовий, з позиції міжнародного права та національного законодавства демократичних країн. Ця відмінність полягає в пошуку порозуміння між двома світами.

Один світ, ісламський, намагається зберегти організацію суспільно-політичного життя своїх держав відповідно до цінностей та приписів ісламського права. Другий, світський, базується на загальноприйнятих нормах

міжнародного права, на основі якого ратифіковані основні положення прав і свобод людини, у тому числі й виборчі, національні законодавства демократичних країн, в яких розмежовується вплив релігії у публічних сферах. Необхідно розрізняти те, як трактується рівність чоловіків і жінок у Корані, а саме рівність перед Богом, і те, як сформована державна політика щодо гендерного балансу в ісламських країнах.

Варто розрізняти дві сфери – духовну та соціальну. У духовній сфері, відповідно до священної книги мусульман – Корану, чоловіки й жінки рівні перед Богом за свої дії і молитви.

Проголошена рівність в одній, духовній сфері, не дає підстав стверджувати про наявність у мусульманському суспільстві гендерної рівності у соціальних відносинах. Жінка не несе відповідальність за інших, окрім свого чоловіка, а от чоловік, для прикладу будучи імамом, несе відповідальність за власну молитву і за молитви всіх, хто стоїть за ним.

Поширені у мусульманському суспільстві установки щодо політичної участі чоловіків і жінок суперечать сучасним уявленням про гендерну рівність, адже наявною є сегрегація: коли певні обов'язки чи ролі від початку закріплені за певною статтю, це є прямою ознакою гендерної дискримінації [4].

За матеріали дослідження Інтернет-ресурсу «Повага» (2015 р.) проведено зріз гендерного становища суспільства окремих країн. Для дослідження було обрано 5 мусульманських країн: Іран, Азербайджан, Пакистан, Саудівська Аравія та Туреччина, і критерієм відбору держав стала наявність великої чимельності послідовників та послідовниць ісламу (більше 80% у кожній із зазначених), окрім того в трьох з п'яти обраних країн іслам є державною релігією. У сфері економіки спостерігається дисбаланс, адже жінки отримують меншу заробітну платню на приблизно однакових з чоловіками посадах, мало представлені на керівних посадах та в якості професійних чи технічних працівниць.

Азербайджан здивував відносно високим показником участі жінок у фізично важкій праці. Це можна пояснити особливістю промисловості цієї

країни, яка, значною мірою, базується на нафтодобуванні, чорній та кольоровій металургії. Однак в Саудівській Аравії, де нафтодобування також займає важливе місце, залученість жінок у сферу фізичної праці значно нижча. Освіта та охорона здоров'я – сфери, які отримують найкращі показники в аспекті гендерної рівності.

Це може стати чималою інвестицією в економіку цих країн, однак поки існує великий розрив між освіченими жінками, та тими, які працюють. Політична сфера – найменш перспективна для досягнення гендерної рівності. Жінки фактично відсутні в міністерствах, на керівних посадах в державі. Однак доволі представлені в парламентах, від 3 до 20%: Саудівська Аравія, Пакістан – 20%, Азербайджан – 15,6%, Туреччина – 14%, Іран – 3%. Порівнюючи окремі дані двох світських та трьох релігійних (ісламських) держав, можемо сказати, що світські держави показують кращий результат ніж ісламські. Азербайджан та Туреччина демонструють доволі високі показники (відносно трьох інших) в аспекті гендерної рівності.

Однак в цих країнах ще є серйозні проблеми, такі як насильство в сім'ї, зґвалтування, фактична нереалізація прав попри їх задекларованість на законодавчому рівні. Це лише стає додатковим свідченням того, що культурні норми змінюються дуже і дуже повільно. «Global Gender Gap Report», який показує наявність та характер розривів між обома статями в різних країнах (тобто показник гендерного розриву), відводить для зазначених країни такі місця з 187: Азербайджан – 77, Саудівська Аравія – 112, Туреччина – 125, Іран – 128, Пакістан – 145 [5].

В арабському суспільстві жінки частіше піддаються дискримінації через культурні та релігійні переконання, які відображаються на законодавчому рівні. Наприклад, у Саудівській Аравії жінки отримали право голосувати на виборах лише у 2015 році, а в Ірані дівчата можуть виходити заміж з 13 років. У Сирії жінки раніше, ніж у інших країнах Близького Сходу отримали право голосувати на виборах – у 1949 р., разом з тим вони не можуть: самостійно обирати місце проживання, виходити з помешкання без дозволу чоловіка, самостійно

виїжджати за кордон та влаштовуватись на роботу. В Алжирі більш лояльні до прав жінок – у Конституції наявна норма, яка забезпечує гендерну рівність, а в законодавстві - норми, що стосуються сімейного насилля, водночас жінки не можуть самостійно звертатися за отриманням паспорта.

Так само і в Єгипті не можуть отримати паспорт, проте можуть влаштовуватись на роботу без дозволу чоловіка. На відміну від Марокко, наприклад, де у жінок є найбільше прав. Найбільш обмежена свобода у жінок серед країн Близького Сходу та Північної Африки. В Ірані у законодавстві немає норм про гендерну рівність, жінки не можуть самостійно обирати житло, виходити з дому без дозволу чоловіка, влаштовуватись на роботу, отримувати паспорт та їхати за кордон.

В Іраці, хоч у Конституції і є норма про гендерну рівність, жінки там не можуть без дозволу чоловіка обирати житло, їхати за кордон та виходити з дому. У Йорданії жінки ще й не можуть без дозволу отримати паспорт. В Омані жінки не можуть без дозволу виходити з дому та отримувати паспорт, але можуть їздити за кордон та самостійно влаштовуватись на роботу [6].

Вкрай негативні прояви гендерної дискримінації мають місце в Афганістані, що став прикладом різкого переходу до гендерної нерівності та цілковитої закритості та відсутності соціалізації для жінок, до того ж вражає безперспективність вирішення питання у позитивному аспекті. У середині серпня 2021 р. представники радикального ісламістського руху «Талібан» провели в захопленому Кабулі першу пресконференцію, на якій було дали ряд обіцянок і розповіли про своє бачення подальшої долі Афганістану. Крім того, було зазначено, що права жінок в країні будуть захищені та розширені тою мірою, в якій це не суперечить ісламу [1].

Однак вже в 4 вересня 2021 р. під час проведення в столиці Афганістану маршу протесту афганськими жінками пролунали постріли в повітря та було застосовано сльозогінний газ, що поклало край фактично одному з останніх публічних протестів. Учасниці маршу зазначали, що метою їх ходи була боротьба за місце жінок та її рівність в суспільстві та підкреслили, що Пророк

ісламу дам жінкам права, і вони хотіли їх отримати. Офіційний представник нової влади талібів пообіцяв, що жінкам будуть надані права, однак учасниці маршу, вік яких переважно 20 років і трохи більше, були настроєні скептично [2].

Отже, на наш погляд, у країнах ісламу гендерне питання частково сприймається як фемінізм, частково має латентно-прихований характер, адже гендерні ініціативи можуть декларуватися законодавчо, однак ані реалізовуватись на практиці, ані знаходити підтримку в соціумі. З іншого боку, значний вплив на такий перебіг справ мають культурні традиції та релігійні настанови, і тому важливим стає проектування гендерної рівності у трудових відносинах, у запобіганні насильству в сім'ях, у розвитку рівності в освітній та політичній сферах. Упровадження гендерних ініціатив не означає зміну моделей сімейних відносин, трудових чи виборчого права, однак закріплення відповідних норм щодо рівності статей стане запобіжником щодо гендерного дисбалансу та поступово вплине на вирішення питання.

Також вважаємо, що гендерне питання в ісламських країнах навряд чи буде мати характер європейських чи американських гендерних ініціатив і вже сформованої гендерної культури. Традиціоналістські погляди та культура і звичаї в країнах ісламу є сталим підґрунтям суспільного життя і не піддаються змінам, більше того, саме суспільство не прагне цього.

Разом з тим, у світських ісламських країнах гендерне питання набуває розвитку, і за шкалою гендерного розриву такі країни впевнено посідають місця у середині шкали і вище зі 187 країн. Жінки в цих країнах поступово заявляють про себе в освітній, економічній і, трохи менше, політичній сферах, при цьому зберігаючи традиційний уклад в сім'ях. Це стає основою для подальшого розгляду самих гендерних відносин в країнах ісламу, трансформації гендерного дисбалансу та дає підстави для виокремлення інших підходів та видів гендерної проблеми в ісламських країнах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Амністія для урядових військ і права для жінок: «Талібан» провів пресконференцію. *Слово і діло*. 17 серпня 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/17/novyna/svit/ammistiya-uryadovyx-vijsk-prava-zhinok-taliban-proviv-preskonferencziyu>
2. Ганон К. Спецназ талибов внезапно положил конец протестам женщин. *News AP*. 4 вересня 2021 р. URL: <https://apnews.com/article/taliban-special-forces-1fa9a87c8fde6e7c947944212bb80241>
3. Гладченко С. Що таке ісламський фемінізм? *III Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки»*. Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, м. Одеса, Лютого – 1 березня 2016 р. URL: <http://kspodn.onu.edu.ua/index.php/kunena/iii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-internet-konferentsiya-piznavalnij-ta-peretvoryuvalnij-potentsial-istorichnoji-psikhologii-yak-nauki>
4. Малиновська Н. Гендерний баланс в забезпеченні виборчого права у мусульманських країнах. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/6796/1/Malynovska-Gendernyi-balans.pdf>
5. Мацюпа К. Становище жінок у світі. Ісламські країни. *Повага*. 31 серпня 2015. URL: <https://povaha.org.ua/stanovysche-zhinok-u-sviti-islamski-krajiny/>
6. У яких країнах Близького Сходу та Північної Африки жінки мають більше прав. *Слово і діло*. 6 вересня 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/09/06/infografika/suspilstvo/yakux-krayinax-blyzko-ho-sxodu-ta-pivnichnoyi-afryky-zhinky-mayut-bilshe-prav>

ART

УДК 7.021.23

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯК ОДИН З МЕТОДІВ ФОРМОУТВОРЕННЯ

Зінченко Андрій Георгійович

асистент кафедри дизайну та інтер'єру
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова
м. Харків, Україна

Анотація. Формоутворення – це потужний інструмент дизайнера. Форми навколишніх речей часом вражають своєю вигадливістю навіть найрозвинутішу уяву, проте все нині створене рукою людини було колись натхнене тим чи іншим елементом побаченим раніше, а плавна трансформація з однієї форми в іншу може створити неймовірні результати.

Ключові слова: дизайн, формоутворення, трансформація, перетікання, біоніка, об'єм, форма

Багато чого люди запозичили у найбагатшого на ідеї джерела – нашої природи. У сучасній архітектурі, дизайні та інших сферах життя, виразно простежується тенденція використовувати природні форми, що часто значно спрощує життя творцю.

Запозичення форм і механізмів із природи називають – біонікою. Біоніка (від др. греч. βίον «живе») – це прикладна наука про застосування в технічних пристроях та системах принципів організації, властивостей, функцій і структур живої природи, тобто формах живого в природі та їх промислових аналогах. Біонічні принципи активно застосовуються в архітектурі, промисловому дизайні та у дизайні середовища.

Архітектурна біоніка, також біо-тек, – архітектурний стиль, заснований на використанні в архітектурі принципів біоніки. Характерні для природи своєрідні трансформації та перетікання з однієї форми у іншу, настільки звичні та так гармонійно виглядають, що навіть не викликають ніякого подиву. А ось у дизайні подібні трансформації викликають шквал емоцій та захоплення. Трансформація або перетікання з однієї форми в іншу, не обов'язково природного (біонічного) походження, воно може бути абстрактним або геометричним. Простий приклад – звичайний приватний будинок, де йде трансформація з квадрата (прямокутника) несучих стін (каркаса) у трикутний (пірамідальний) дах.

Розглянемо декілька прикладів трансформації, перетікання та перетворення форм у архітектурі.

Центр Гейдара Алієва у Баку (рис 1). Будівля центру має безперервну та навмисне рідку форму. Це відчуття створюється за допомогою складок, хвиль та вигинів, які не тільки виконують декоративну функцію, але й вказують на розташування входів, полегшуючи навігацію усередині будівлі.

Рис. 1. Центр Гейдара Алієва, Баку. Zaha Hadid

Harbin Opera House в китайському місті Харбін – будівля з видом на річку Сунгарі, своєю архітектурою імітують плавність морських хвиль (рис 2). Будівля протиставлена сучасній, спрямованій нагору, китайській архітектурі. Як і у випадку з Центром Алієва, харбінська опера задумана як продовження навколишнього ландшафту.

Говорячи про ідею створення концепції театру, архітектори MAD Architects відзначають, що Harbin Opera House був розроблений у відповідь на природні умови північного міста Харбін і його холодний клімат: «З'явившись, як скульптура з вітру та води, будівля плавно злилася з природою та місцевою самобутністю мистецтва і культури». Білий колір не випадковий – Харбін знаходиться на півночі Китаю, взимку тут випадає сніг, а вигини будівлі наче створені пустельним вітром.

Рис. 2. Харбінська опера. MAD Architects

У промисловому дизайні дуже багато перетворених форм, запозичених у тваринного світу, наприклад:

- гвинтокрил сконструйований на основі стрекози

- снігохід «Пінгвін» сконструйований на основі, очевидно, що пінгвіна.
- однойменний Volkswagen «Жук», не потребує пояснення з чого була взята його форма.

Існує багато класичних та сучасних форм люстр і світильників сконструйованих на основі різноманітних рослин. Багато які предмети інтер'єру, а також побутові предмети теж беруть свій початок з тваринного або рослинного світу, наприклад: змішувач Vitae, Noken & Porcelanosa Grupo (рис 3).

Рис. 3. Змішувач Vitae. Zaha Hadid & Noken & Porcelanosa Grupo.

Натхненням колекції обладнання для ванних кімнат Vitae став природний рух води. Інноваційний змішувач Захі Хадід був створений за підтримки іспанських компаній Noken та Porcelanosa Grupo. У предметі переплелися текуча плавність стилю Хадід і сама природа – у цьому змішувачі ми бачимо дельфіна, що вириває з океанських глибин. Назва серії Vitae («життя») наголошує на важливості сприйняття води як основи всього живого на нашій планеті. Австрійська марка, відома у всьому світі своїми кристалами, представила новий бренд Atelier Swarovski Home. Спільно з провідними світовими дизайнерами на міланській виставці Salone del Mobile було продемонстровано першу колекцію предметів та аксесуарів для дому. Центральною ланкою серії стала ваза Crista авторства Захі Хадід (рис 4). Предмет розповідає нам про природний процес кристалізації в природі.

Рис. 4. Ваза Crista. Zaha Hadid & Atelier Swarovski Home.

Ще одним цікавим прикладом перетікання форми є концепт світлофора, створений Вергуною Наталією Сергіївною, кандидатом мистецтвознавства, доцентом, завідувачем кафедри «Дизайну та 3D моделювання» ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. Цей світлофор (рис 5) дуже наочно показує перетікання (перетворення) квадрата на коло.

Традиційно кругла форма сигналів світлофора обумовлена використанням як джерела світла – лампи накаливання. Форма кола є динамічною фігурою й уособлює вічний рух (J.Tresidder, 1997), що в якійсь мірі дисонує з символізмом і функціональністю цього приладу.

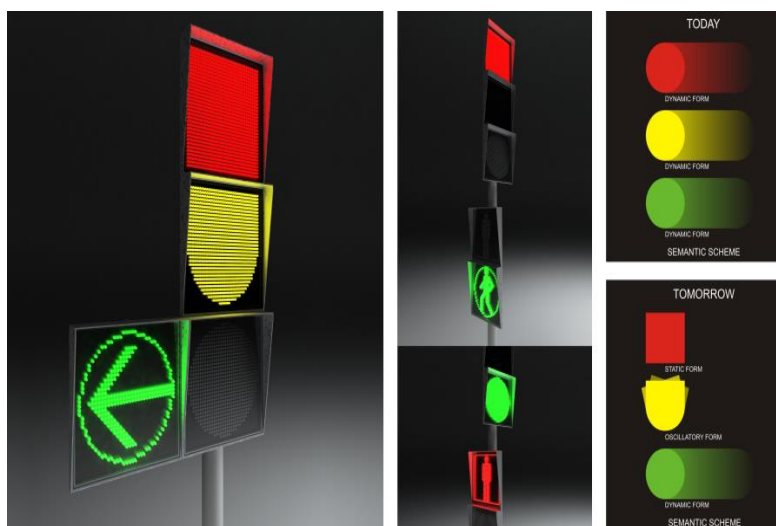

Рис. 5. Світлофор. Н. С. Вергунова.

Сучасні джерела світла (LED/OLED) дозволяють запропонувати нове рішення. Статична квадратна форма червоного сигналу справляє більш точний

психологічний вплив на водія: стояти, а також є гострокутною формою. Сам червоний колір агресивний і попереджає про небезпеку. Перетікання квадрата в коло на жовтому сигналі, семантично вірно розкриває його смислове значення: приготуватися або припинити рух. Жовтий є відносно нейтральним кольором, що також впливає на свідомість водія або пішохода. Зелений сигнал залишається круглим, зберігаючи тим самим властиву йому динаміку: рухатися. Водночас кругла форма уособлює безпеку (рятівне коло, оболонка). Так само зелений колір асоціюється з природою і здоров'ям.

У підсумку завдяки цьому світлофору ми отримуємо відразу два види перетікання:

1) трансформація квадрата на коло, перетікання форми.

2) перетворення червоного на зелений, перетікання кольору. Якщо взяти спектр кольорів, можна помітити, що саме так і відбувається перетікання із червоного у зелений, через жовтий (рис 6).

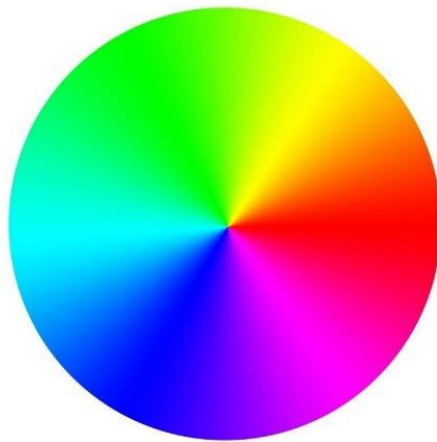

Рис. 6. Спектр кольорів.

Прикладів трансформації та перетікання об'єму, форм або кольору у дизайні більш ніж достатньо. Дахи будинків, що перетікають у стіни строгих геометричних форм, комфортні крісла та дивани, що підходять під анатомічну форму тіла людини, а також багато чого іншого. Це стало можливим із інтенсивним розвитком технологій, що дає змогу сучасній людині втілювати свої ідеї в реальність, надаючи їм не тільки естетичний вигляд та ергономічність, а також простоту у використанні.

Використання перетікаючих (таких що трансформуються) та природних

форм дає можливість людині надати не тільки естетичне та функціональне, а ще й велике смислове значення.

Осягаючи тонку майстерність створення тієї чи іншої конструкції, приходиться розуміння про основні принципи побудови та трансформації форми, що відкриває великі можливості перед творцем. Кожному дизайнеру дуже важливо вивчати та розуміти «основи формоутворення», тому що ця дисципліна грає ключову роль у створенні образів у майбутніх проєктах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Элам. К. Геометрия дизайна. Пропорции и композиция [текст] / К. Элам. Санкт-Петербург: Питер, 2014. 108 с.
2. Иттен И. Искусство формы [текст] / И. Иттен. Москва: Дмитрий Аронов, 2009. 136 с.
3. Мелодинский Д. Л. Школа архитектурно – дизайнерского формообразования: Учеб. пособие. [текст] / Д. Л. Мелодинский – М.: Архитектура – С., 2004. 312 с.
4. Иовлев В.И. Архитектурно-композиционное формообразование: Учебн. пособие. [текст] / Под ред. В.И. Иовлева. – Екатеринбург, 2000.
5. Центр Гейдара Алиева: как творение Захи Хадид изменило культурный облик страны / [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://union-esot.com/?p=1702>, вільний (дата звернення 16.12.2021)
6. Варламов И. 11 значимых зданий по версии читателей ArchDaily / [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://varlamov.ru/3351277.html?thread=961043693>, вільний (дата звернення 16.12.2021)

УДК 786.2 + 78.083.1

**СТИЛЬОВА МОДЕЛЬ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ ФОРТЕПІАННИХ
ЦИКЛІВ В ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ
КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ**

Глечко Марина Петрівна,
провідний концертмейстер,
кандидат мистецтвознавства
Миколаївський національний університет
ім. В. О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

Анотація. Поняття жанрово-стильового моделювання одне із базових у сучасному музикознавстві; воно розглядає концептуальні напрямки модифікацій жанрово-стильових моделей у сфері інструментальних фортепіанних циклів в творчості українських композиторів кінця ХХ століття. Трагування різних жанрів інструментальних циклів української музики кінця ХХ ст. пов'язано з концепційним переосмисленням їх первинної семантики.

Ключові слова: жанрово-стильова модель, інструментальні цикли, партита, сюїта, мініатюра.

Українська музична творчість останньої третини ХХ – початку ХХІ ст. насичена різноманітними стильовими процесами, у розгортанні яких тим чи іншим чином підсумовуються, відбиваються чи оцінюються тенденції і традиції минулих епох. Багатоманітний у своїх проявах діалектичний взаємозв'язок минулого і сучасності, за всіх відмінностей у загальних стильових спрямуваннях чи індивідуальних творчих пошуках, відчувається не тільки у сфері мовно-виразових засобів та композиторських технік, а й у сферах жанрово-стильового моделювання. Оновлення жанрової системи відбувається як шляхом привнесення оригінальних стилістично-формотворчих концепцій в уже складені і апробовані структури, так і шляхом формування нових жанрових

моделей, в яких задіяні чинники професійного та фольклорного напрямків, композиційних систем різних епох і жанрів, стилів і традицій.

М. Рудик був здійснений комплексний огляд інструментальної творчості українських композиторів в жанровій області прелюдій, мініатюр та фортепіанних циклів. Це дозволило виявити типологічні ознаки різноманітних традицій в інструментальних циклах та визначити напрямки їх розвитку. Внаслідок такого комплексного підходу виявляється можливим окреслити найбільш виразні напрямки «відхилень» від типологічних жанрових моделей та виявити близькість між полярними індивідуальними та поетико-семантичні відмінності між спорідненими стилями [5].

Поширення програмних (узагальненого чи деталізованого типу) інструментальних циклів викликає питання про функційно-семантичний вплив такої програми на властивості циклічної цілісності. У цьому випадку виникає аналогія з працею над вокально-поетичним циклом, у основі якої лежить «визначений метод роботи композитора над поетичними першоджерелами, який можна зрозуміти як метод режисури, тобто цілеспрямованого добору окремих віршів, їх komponування у відповідності з ключовою ідеєю твору в цілому [2, с. 28].

У контексті обраної проблематики виявилось доцільним опертись у конкретизації поданої проблеми на визначення принципу моделювання, яке, вивчаючи проблему як метод наукового пізнання, дав В. Штофф: «це наявність якоїсь структури..., яка дійсно подібна або розглядається як подібна структурі іншої системи. Розуміючи таку схожість структур як відображення, ми можемо сказати, що поняття моделі завжди означає деякий спосіб відображення або відтворення дійсності, як би не різнилися між собою окремі моделі» [9, с. 139].

Як зазначає О. Кузьменкова, закономірності розробки жанрових моделей в межах тих чи інших стилів попередніх епох зумовлювалися, насамперед, загальними парадигмами стилів і обмежувалися чіткими жанровими константами. У творчості ХХ ст. зростання ролі полістилістики, а у варіанті неконфліктного симбіозу стилів – моностилістики, за умови використання

однієї стильової моделі зсередини руйнувало типові в минулому парадигми: «Робота з моделлю може бути різноманітною (гра стилями, фантазія на стилі, алюзії), і вона не завжди вписується в рамки полістилістики. Звідси ... правомірним є термін «стильове моделювання», який узагальнює різні техніки, засновані на стильовому плюралізмі або змішанні стилів» [3].

У науковому обґрунтуванні цього терміну можливо відходити від поняття «жанрово-стильова модель», застосованого С. Салдан у своїх наукових працях [6]. Вводячи його до наукового обігу, дослідниця звертає увагу на співвідношення жанрового та стильового рівнів художньо-музичних явищ, які «знаходяться у постійній взаємодії, а інколи можуть провокувати “конфліктні” ситуації, бо утворюють безліч жанрово-стильових поєднань» [6, с. 5]. Тому, використовуючи загальнонаукові уявлення про моделі, під об'єднуючим поняттям «жанрово-стильова модель» С. Салдан розуміє «поняттєво-категоріальний різновид наукової моделі, створення якої спрямовано на штучне виділення жанрово-стильової основи музично-художнього явища для з'ясування особливостей її інтерпретації автором» [6, с. 6]. Таким чином, доцільно припустити, що за допомогою наукової моделі описується модель естетична, оскільки жанрово-стильова модель «включає жанрову та стильову характеристики, конкретний музичний твір як об'єкт дослідження та індивідуальні жанрово-стильові риси авторської художньої концепції» [6, с. 6]. Напротивагу С. Салдан, К. Біла жанрово-стильову модель розглядає як систему, засновану на взаємодії факторів традицій і композиторського пошуку, із конкретним прообразом для кожного конкретного твору. Конкретизує своє бачення дослідниця так: «Оскільки модель – це взірець, узагальнення, схема, то жанрово-стильова модель – це ідеалізація, система, що відображає особливості комплексу виразових засобів того чи іншого жанру, тобто модель жанру, що належить до певного стилю» [1, с. 107]. Зіставляючи різні наукові пояснення, К. Біла прийшла до висновку, що «композиторською інтерпретацією є одинична реалізація митцем його розуміння класичної жанрово-стильової моделі, тобто втілення саме тих, а не інших формуючих складових певного

жанру в зв'язку із приналежністю до певного стилю» [1, с. 110].

Вивчення композицій українських митців в контексті інструментальної творчості часопростору другої половини ХХ – початку ХХІ ст. дозволило дещо розширити понятійний сенс терміну. М. Рудик наголошує про те, що динаміка постання нових жанрових ідей, які не завжди мають прототипи в системах минулих періодів та епох, а також динамічні зміни в межах типологічно усталених жанрів дозволяють розуміти явище як показовий для творчості окресленого періоду процес, у ході якого виникають нові жанри (як-от «фреска», «постлюдія»), а також – під впливом авторських концепцій й синтетичності мислення, – виникають нові можливості для оновлення жанрово-стильових закономірностей традиційних моделей.

В українській музиці різнотипність програм інструментальних циклів напрочуд широка. Значну частину масиву інструментальних циклів складають твори, зорієнтовані на циклічні моделі попередніх епох і стилів, що внаслідок цього виявляють виразні неотенденції. У деяких творах виявляється діалог не з первинними стильовими моделями, а вже з неостилістикою, що можна класифікувати як прояви постмодерного і неоавангардного мислення, як-от у «Прелюдії без фуги» для фортепіано у трьох частинах О. Гугеля, «Трьох фрагментах зі старовинної сюїти» для камерного ансамблю (1993–2003) М. Денисенко. Це, поза сумнівом, зумовлено таким типовим для української музики чинником, як спадкоємність традицій чи відштовхування від традиції.

Нові композиторські техніки, увійшовши в простір українського музичного мислення, викликали рефлексію не тільки над стилістикою, але і над самою сутністю жанру твору, змінивши розуміння її визначеного, на думку О. Соколова, принципу субординації частин [7, с. 34]. Такі процеси спостерігаються у «великих» мультижанрових видах – сюїті та партиті, оскільки "все они есть циклы, но их жанровая характеристика может иметь вариантное толкование: соната может приближаться к сюите, сюита приобретает черты сонатного цикла и т.д." [6, с. 9].

Для сучасних фортепіанних творів, які трансформують принципи

барокових жанрів партити та сюїти, використання інваріантної послідовності, не притаманне; в жанрових основах частин, навіть якщо твір і спостерігає яскраву приналежність до необарокового напрямку, «інваріантна» основа спостерігається тільки при ретельному вислуховуванні. Таке виключення представляє, зокрема, «Маленька партита» № 3 (1991) Ю. Іщенка, в якій витримана вісь барокової основи (алеманда, куранта, сарабанда, жига), в яку привнесено українську інтонаційність. Натомість в розвитку жанрів цього типу прослідковується поступова активізація програм, які часто спостерігають і основи їх семантично-художніх концепцій, і направляють до досягнення самотнього авторського підходу до жанру.

Суттєву частку інструментальних циклів складають композиції, так чи інакше пов'язаних із образотворчим мистецтвом і графікою. Розуміння деяких геометричних фігур як аналогу циклічних явищ (коло, еліпс і спіраль) належить до традиційних основ музичних аналогій із цього роду мистецтвом. Так яскраво виявляється семіотична специфічність мислення того чи іншого автора, а також своєрідність використання найновіших засобів композиторської техніки у цьому напрямку сучасної інструментальної творчості виражається у структуруванні музичного матеріалу: «структура, яку автор надав своєму тексту, виражає певну подобу світу, його визначену художню модель і образ того, хто цю модель будує, — свідомість художника» [4, с. 675]. Ці структури, наповнені специфічною об'ємністю, показові насамперед у аспекті активності тембро-фактурної драматургії.

Серед нових жанрів, які проходять стадію жанрового становлення і кристалізації визначальних рис, як зазначає О. Тиха, в українській інструментальній творчості вирізняються фрески. Для цих творів можна застосувати характеристики, спостережені О. Тихою у процесі типологічного аналізу засобів, застосованих у творах із таким жанровим визначенням у європейській творчості: глобальність ідеї (загальнолюдський аспект проблеми) та втілення певного типу програмності, особливого типу музичного висловлення, що характеризується, як правило, епічністю та об'єктивністю

думки, монументальність на рівні форми (багаточастинність, масштабність, «мозаїчність» конструкцій і, в той же час, можливість узагальнення), індивідуальність і різnorodність виконавського складу, специфічна «живописність» музичної мови, доступність сприйняття як якість «демократичності» [8].

Необхідно відмітити, що інструментальна творчість українських композиторів у сфері циклічних форм виявляє риси, багато у чому схожі до процесів, які відбувались упродовж першої третини ХХ ст. Акумулявавши засади антиромантичного мислення, вона збагачена новою динамічною образністю, створеною у сміливих стилістичних експериментах. Співвідношення типових моделей із змістом більшості творів свідчить про потужне тяжіння українських композиторів до експериментування, внаслідок якого створюються новаторські за концепціями і формами цикли. Це стосується насамперед крупних форм, та водночас виявляється у циклах п'єс (у т. ч. мініатюр).

Отже, виходячи із поставленого питання про типологічні моделі інструментальних фортепіанних циклів, ми приходимо до висновку, що розмаїття циклічних форм в українській музиці останньої третини ХХ — початку ХХІ ст. виявляє активність творчих процесів, спрямованих на оновлення і переосмислення традицій, апробацію і асиміляцію новітніх жанрово-стилістичних тенденцій та збагачення національного і світового образного фонду самобутніми концепціями.

Основні досягнення стосуються знахідок, здійснених у процесі роботи композиторів із «внутрішньою формою» мініатюр і складових частин циклів: тут виявляється пошук урізноманітнення семантичних і структурних співвідношень мікроструктур у загальному формотворчому потоці твору, стилістичного напрямку та національної традиції.

Особливості трактування різних жанрів, які пов'язані з закономірностями класичного і романтичного мислення, в українській музиці останньої третини ХХ – початку ХХІ ст. здебільшого пов'язано з концепційним переосмисленням

їх первинної семантики внаслідок впливів авангардного і постмодерного дискурсів, посилення драматургічного значення сонористичного мислення й тяжіння до проявів сакральних сенсів у образності творів.

Таким чином, трактування різних жанрів інструментальних циклів української музики кінця ХХ ст. пов'язано з концепційним переосмисленням їх первинної семантики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Біла К. Жанрово-стильова модель як універсальна аналітична система / Катерина Біла // Студії мистецтвознавчі. – 2008. – Число 2. – С. 107.

2. Крылова А. Вокальный цикл. Вопросы теории и истории жанра / А. Крылова: [лекция по курсу «Анализ музыкальных произведений» 17.00.02 Музыкаведение]. — М.: ГМПИ им. Гнесиных, 1988. — С. 28.

3. Кузьменкова О. А. Стилевое моделирование в творчестве отечественных композиторов 70-90-х годов ХХ века: Симфоническая и инструментальная музыка: автореф. дис. ... канд. искусствоведения: специальность 17.00.02 «Муз. искусство». – СПб., 2004. – 24 с.: Электронный ресурс: код доступа: <http://www.dslib.net/muz-iskusstvo/kuzmenkova.html>.

4. Lotman Y. M. Memory in cultural lighting: Text / Yu. M. Lotman // Lotman Yu. M. Semiosphere. - SPb .: Art-SPB, 2004. - P. 675.

5. Рудик М. М. Жанрово–стильове моделювання у фортепіанних циклах Л. Дичко: стабільні й варіативні риси.: дисерт. канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 / – Ів. Франківськ, - 2012. – 227 с.

6. Салдан С. О. Жанрово-стильові моделі у фортепіанній творчості львівських композиторів ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03/ Нац. муз. акад. України – К., 2006. — 17 с.

7. Соколов О. В. К проблеме типологии музыкальных форм / О. В. Соколов // Проблемы музыкальной науки. – М.: Советский композитор, 1985. – Вып. 6. – С. 34.

8. Тиха О. Музична фреска: до питання про статус жанрового імені / Оксана Тиха // Київське музикознавство: Збірка статей. – К., 2010. – Вип. 31. – С. 1–6.

9. Штофф В. А. О роли модели в познании / В. А. Штофф. – Ленинград: ЛГУ, 1963. – С. 8.

НАРОДНІ КАЗКИ ЯК НЕВИЧЕРПНЕ ДЖЕРЕЛО СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ АНІМАЦІЇ

Мамроцька Анастасія Миколаївна

студентка

Херсонський національний технічний університет

м. Херсон, Україна

Анотація. Розглядається передісторія виникнення мультиплікації як виду мистецтва, історія української мультиплікації, її розвиток та етапи становлення. Наведений аналіз анімаційних джерел в народних казках. В статті виявлені основні особливості вподобань сучасного глядача.

Ключові слова: народна казка, фольклор, анімація, мультиплікація, національна ідентичність.

Робота присвячена аналізу джерел сучасної анімації в народних казках, популяризації фольклорної тематики серед загалу та поширенні її у створенні сучасної авторської анімаційної казки.

Актуальність теми дослідження зумовлена гострими потребами розвитку повноцінної культури сучасного суспільства. Знання фольклору сприяє вихованню позитивних літературних смаків, розумінню людських стосунків, міцному й глибокому усвідомленню національної ідентичності [1, с.1]. Народна казка містить у собі можливості формування внутрішньо багатого духовного світу людини, несе заряд естетичних цінностей та потужний імпульс моральної орієнтації на добро, допомогу, справедливість, та органічно включена в систему виховання у всіх народів, алегорично, а не декларативно, обґрунтовуючи правильний вибір життєвих орієнтирів [2, с.4; 3, с.3]. Багатство українського казкового епосу загальновідоме у світ [4, с.10, 13]. Саме у цьому жанрі відображені особливості світогляду, мислення, думки, надії, сподівання, ідеали та багатовікова боротьба нашого народу із ворогами. Несучи багату

народнопоетичну спадщину, казки як жанр є невичерпною духовною скарбницею. А з погляду філософів казковий текст розглядається як феномен культури, що має у своїй структурі «глибинні варіанти, які є збереженими у своїх метаморфозах єдиної казкової основи» [1, с. 2].

У свою чергу, мультфільми є відображенням соціокультурної повістки, що актуальна для того чи іншого десятиліття. Завдяки широкому охопленню та художній мові анімації вони справляють колосальний вплив на аудиторію. Дослідження пояснює широке охоплення, яке отримують у аудиторії мультиплікаційні фільми завдяки універсальності та інтернаціональності мови спілкування у сучасному візуально насиченому світі. Зображення і рух - найдавніші форми людського самовираження, що лежать в основі мистецтва анімації, мають необмежені можливості втілення найсміливіших фантазій. Анімація здатна оживляти забуті легенди та народних героїв, зближуючи їх із сучасністю та новими поколіннями [5, с. 3; 6, с. 501].

Мистецтво анімації має давню історію, що відноситься до часів первісного мистецтва, коли перші художники в наскельних малюнках почали передавати рух. Подібні зображення зустрічаються в рельєфах єгипетських гробниць, печерах Ласко у Франції та Альтаміра в Іспанії тощо. У країнах Азії з'явилися перші тіньові спектаклі, що мають велику схожість із сучасною мультиплікацією [7, с.47, 49]. Виокремлення анімації в окремий вид мистецтва відбувалось поступово. Людство накопичувало художньо-візуальний досвід протягом усієї своєї історії. А більш стрімкий її розвиток був спричинений технічним прогресом у ХІХ столітті [8, с.157-159]. Перша анімація була сконструйована та показана у 1892 році у Парижі Емілем Рейно, а революційним засновником сучасної анімації можна сміливо вважати Уолта Діснея.

Українська анімація налічує майже 90 років, від того моменту, коли художник В. Дев'ятін у 1927 році у Києві зробив мультиплікаційну одночастівку «Українізація» про вивчення української мови. Тоді ж з'являється робота одеського художника-аніматора В'ячеслава Левандовського заснована

на сюжеті народної казки – «Казка про солом'яного бичка» [9, с. 4], а у 1934 році також в Одесі перший в історії України графічний мультфільм «Мурзилка в Африці». Але чудово розпочатий вектор розвитку українського анімаційного мистецтва був перерваний та майже знищений політичними подіями 30-х років та Другою світовою війною. В повному сенсі його відродження почалося наприкінці 50-х. Усього за декілька років натхненням режисера і художника Іполита Лазарчука вдалось створити мультфільми, які стали відомими на території всього СРСР [8, с.157-159]., в тому числі засновані на давніх казкових мотивах, як, наприклад, «Микита Кожум'яка». Не одне покоління українців зростало на творах студії «Київнаукфільм», де було створено чимало шедеврів анімаційного мистецтва: «Пригоди капітана Врунгеля», «Лікар Айболить», «Острів скарбів», «Капітошка», «Ріккі-тіккі-таві», «Кіт, який гуляв сам по собі», «Коник-Горбоконики» тощо; чимало було створено на основі народних казок та легенд: «Івасик Телесик», «Кривенька качечка», «Котигорошко», «Колосок», «Чарівник Ох», «Гуси-лебеді» та багато інших. Окремо варто відзначити серію мультфільмів «Як козаки ...», що є авторською українською анімацією з яскравим фольклорним колоритом [8, с.157-159].

З 2000 року помічається нове відродження української анімації. Активно створюються як короткометражні, так і повнометражні мультфільми. Деякі отримали навіть престижні міжнародні нагороди. Варто згадати пластилінову анімацію Степана Ковалю та інших: «Йшов трамвай №9», «Злидні», «Глінька», «Щедрик», анімаційний проект-серіал «Моя країна — Україна», анімаційний цикл «Народна мудрість» основою яких виступають українські народні легенди, казки, приказки [10]. Завдяки новій студії «Анімаград» світ побачив таку чудову фантазійну стрічку як «Викрадена Принцеса», та анімаційну казку «Мавка. Лісова пісня», яка не є екранізацією однойменного твору, а лише просичена народними мотивами та прообразами, містить чарівність української автентики, з одного боку, торкається найактуальнішої для сьогочасної цивілізації проблеми – екології з іншого, місія цього проекту – експортувати українську культуру в усіх її проявах [8, с.157-159].

Особливості психологічного сприйняття мультиплікаційної картини полягають в емоційному збудженні, народженому рухом та звуками образів і є в чомусь архаїзмом людської природи. Вплив на емоції людини — це психофізіологічна характеристика контакту глядача з видовищем. І чим традиційніший, «фольклорніший» витвір мистецтва, тим більше шансів у нього на масовий успіх.

Для того щоб зрозуміти доцільність створення, поширення та розвитку автентичних мотивів у сучасному мистецтві нами було проведене невеличке опитування серед клієнтів та співробітників ЦУМа у м. Каховка, де протягом дня було зібрано інформацію про вподобання щодо сучасної анімації. Випадкова вибірка з 73 людей різної вікової категорії від 14-70 років показала, що:

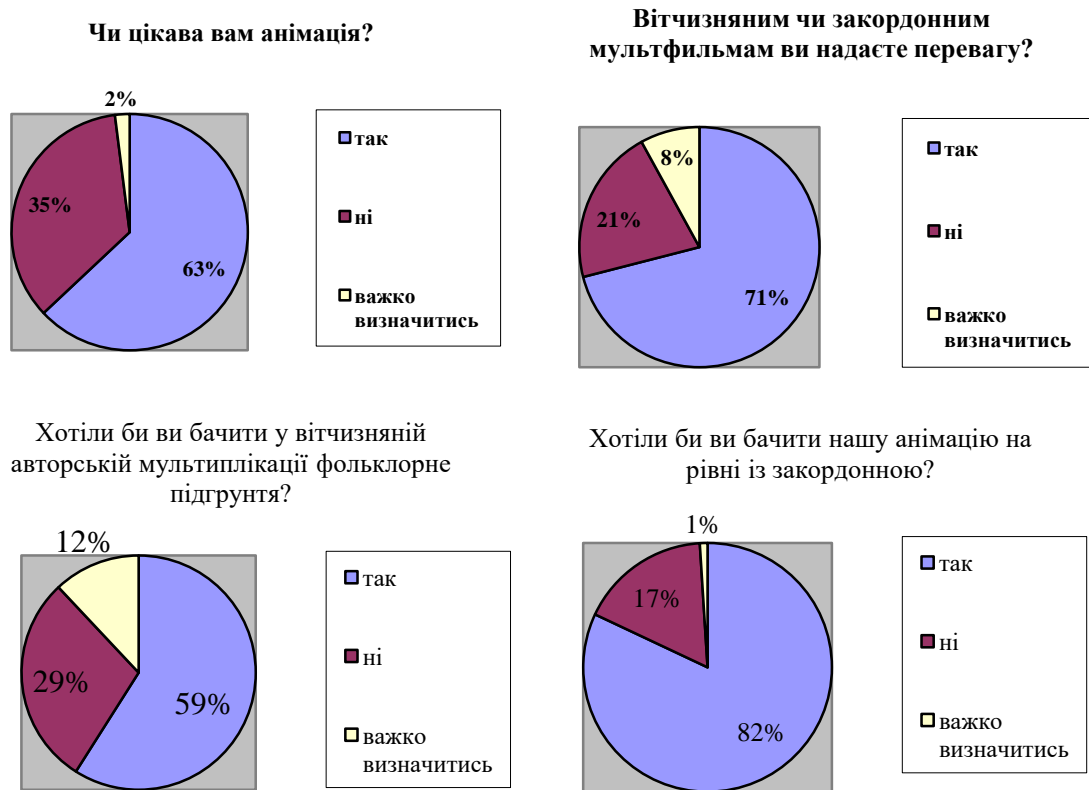
- анімаційні твори в тому чи іншому сенсі цікаві 63% опитуваних, але при перегляді більш 70% віддають перевагу закордонним картинам;

- при цьому більше 80% опитуваних, навіть з числа тих, хто не цікавиться анімацією, хотіли б бачити вітчизняні мультфільми на рівні з закордонним продуктом за оформленням, графікою та розповсюдженням, та бажали б розвитку цієї галузі на світовому рівні;

- більш ніж половина людей вважають українські казки унікальним здобутком нашого народу і хотіли б бачити у анімаційних творах автентичне підґрунтя, щось пов'язане з рідною народною традицією, стародавніх героїв з міфів та казок та національних історичних постатей тощо.

Підсумовуючи треба особливо підкреслити міжнаціональну мову анімаційного мистецтва, що сприймається людьми будь-якої національності або кольору шкіри, її широкі можливості поширення образів та символів стародавніх культур та традицій. Володіючи значним арсеналом виразних прийомів, цей вид мистецтва є потужним засобом дії на людську свідомість. Багато сучасних мультиплікаторів черпають сюжети своїх творів із фольклора, і українська мультиплікація продовжує вдосконалювати свій стиль, що так часто спирається на символіку та декоративність старовинного народного мистецтва.

Короткометражка або об'ємний шедевр, традиційне мистецтво або авторське засноване на нових технологіях - воно завжди несе відбиток майстерності свого творця і, подібно до дзеркала, відображає неповторний колорит національної культури. Дані опитування відображені на малюнку 1.

Мал. 1. Опитування вподобань щодо сучасної анімації, проведене у ЦУМі м. Каховка

Безумовно, звернення сучасних художників до міфу та народної казки не є випадковістю. У смутні часи економічних криз та моральної нестійкості нації саме повернення до перевірених часом істин та випробуваних ідеалів допомагає знову знайти точку опори та відродити духовну могутність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Карпенко С. Д. Народна казка як об'єкт вивчення українського казкознавства / С. Д. Карпенко // Міфологія і Фольклор. – м. Біла Церква: Білоцерківський національний аграрний університет, 2012. – №4. – УДК 801.81:398.21
2. Павлютенкова І.В. Сказка: філософсько-культурологічний аналіз. –

Ростов-на-Дону, 2003.

3. Прокопова О.П. Методика вивчення української казки з опорою на розкриття її космогонічного походження: дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / АПН України; Інститут педагогіки. — К., 2007. — 181 арк.

4. Карпенко С. Д. Генезис жанру казки про тварин. Сучасне бачення / С. Д. Карпенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство. — К. : ВПЦ “Київський університет”, 2004. — Вип. 8. — С. 10–13.

5. Тихонова Е.Р. Рекомендации по работе с детьми в студии мультипликации. Пособие. Издание второе. Переработанное и дополненное. - г. Новосибирск, Дет. киностудия «Поиск». – 2011, 59 с.

6. Антипина А.А. Хронотоп волшебной сказки в современной мультипликации / А.А. Антипина // Вопросы студенческой науки. – М.: Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», 2021. – Вып. №5 (57). – С. 501.

7. Попова Е. В. Культурология : учеб. пособие для студентов проф.-пед. вузов / Л. А. Кленов, Е. В. Попова. Екатеринбург: Издво ГОУ ВПО «Рос. гос. проф.-пед. ун-т», 2009. 251 с.

8. Мараховська К.Д. Феномен української анімації: історичний контекст / К.Д. Мараховська // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: [збірник]. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. – Вип. 31. – 188 с.

9. Брюховецька Л. «Українська анімація: збірник статей». Київ : Фенікс, 2018. 264 с. - С. 4.

10. https://uk.wikipedia.org/wiki/Моя_країна_—_Україна

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАРОДНЫХ ОРНАМЕНТОВ В ТРИКОТАЖНЫХ ИЗДЕЛИЯХ

Паилодзе Нато Омаревна

Академический доктор

Гветадзе Анзор Гиргиевич

Докторант

Государственный университет Ак. Церетели

г. Кутаиси, Грузия

Использование народных мотивов в создании образов современной одежды зависит и от её назначения. Творческая деятельность модельеров, а, следовательно, и творчество на базе народных мотивов зависят от ряда объективных факторов. В отличие от народной одежды, которая в основном разделялась на будничную и праздничную, в современной одежде утилитарная функция конкретно проявляется в гораздо большем количестве вариантов. В связи с этим образное решение одежды должно в каждом таком варианте иметь черты, соответствующие той обстановке, в которой человек находится. Поэтому и использование народных мотивов в проектировании одежды разных видов должно происходить по-разному. [3, с. 91]. Выполнить какие-то отделочные элементы мы можем уже в процесс вязания, если мы заранее все продумали и уже точно, четко знаем, что нужно сделать и в каком месте. Т.е. по ходу работы мы можем использовать различные возможности машинного вязания: смена пряжи (цвет, фактура); деккерровка (ажурные мотивы); объемные, рельефные элементы (переплет петель, бугорки и т.п.); ткацкие узоры и т.д.

Цветной орнамент на полотне достигается различными способами: возможны сочетания разноокрашенных нитей в петлеобразующих системах без применения механизмов отбора, позволяющим получать узоры с различными цветовыми эффектами; возможно применение в основных переплетениях

меланжированной или другой разноцветной пряжи. [4, с. 64].

Комбинированный орнамент может состоять из прямых, окружностей и динамических кривых. На восприятие цветного орнамента оказывает влияние фактура трикотажного полотна; его структура и пряжа, из которой он выработан. Так, например, цветной орнамент, выработанный из петливой пряжи, имеет шероховатую поверхность. Орнамент, выполненный из вискозных нитей, имеет гладкую, глянцевую, скользкую фактуру. Наибольшее распространение в трикотажных изделиях имеет орнамент национального костюма.

Цветные орнаменты позволяют создать различные композиции на полотне. Они могут быть сложными по композиционному решению, интересными по мотивам, выразительными по форме или расплывчатым. В дизайне трикотажа геометрический и изобразительный орнаменты играют ведущую роль. Так, например, к геометрическим относятся орнаменты, мотивы которых состоят из различных геометрических фигур, линий, их комбинаций, а также классические орнаменты в полоску и клетку. [3, с. 93]. Орнаментальные композиции из геометрических фигур могут быть составлены из прямолинейных, криволинейных фигур и их комбинаций (рис. 1).

Рис. 1. Орнаментальные композиции из геометрических фигур

Примером влияния религиозных догм на одежду может служить одежда горских народов, общее впечатление от которой – полная непроницаемость: наглухо закрытые руки, грудь и плечи. Нагота по понятиям христианина

греховна. Закрытые одежды, соответствующие идеям христианства, и сейчас бытуют в горских селениях. В символике горских народов превалирует изображение креста. Крест - объединяет в себе языческий оберег и христианский символ милосердия и жертвенности. В народном творчестве, в том числе, крестообразные фигуры встречаются очень часто. Прежде всего, скорее потому, что они очень технологичны: четыре состыкованных квадрата или две перекрещенных линии - вот и крест. [1, с. 187].

Например, для создания эффекта узора служит комбинация петель и набросков при переработке двух различных по цвету нитей, сменяющихся в петельных рядах, в однолицевое фанговое переплетение (рис.2). Четные иглы из нити одного цвета регулярно образуют петли, а нечетные – наброски, в то время, как для нити другого цвета всё это осуществляется в обратном порядке. В возникающем на лицевой стороне трикотажа узоре происходит смена цвета в петельных столбиках.

Рис. 2. Однолицевое фанговое переплетение. Образование цветного узора

Следующий элемент переплетения – протяжка появляется главным образом тогда, когда перерабатывается несколько систем нитей. На участке, где нить не образует петель, она лежит свободно.

Представленное на рис. 3, (а) однолицевое переплетение состоит из двух систем нитей, которые прокладываются попеременно для петлеобразования через два петельных столбика и также попеременно образуют на изнаночной стороне трикотажа протяжки. Поэтому на лицевой стороне получается узор из продольных полос.

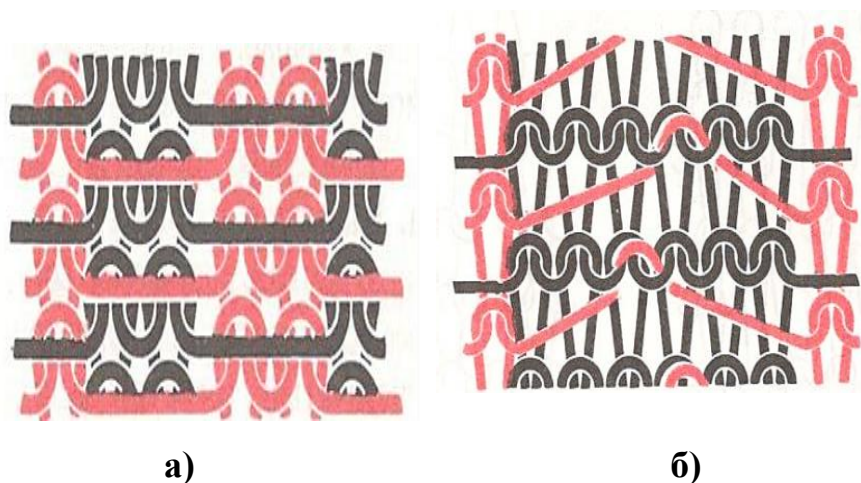

Рис. 3.

а) однолицевое переплетение с протяжками, образование цветного узора;

б) однолицевое переплетение с протяжками, вязанными в грунт

Целесообразным может быть вязывание свободно лежащей нити еще раз в петли для того, чтобы предотвратить появление затяжек в таком трикотаже. Это вязывание происходит, как показано на рис. 3, путем образования набросков, т.е. протяжка комбинируется с наброском. [2, с. 218].

В продольно – соединённом трикотаже четкие, расположенные по одному петельному столбику линии границ, можно получить используя так называемое прессовое соединение. В настоящее время при изготовлении верхних изделий достаточно широко применяется переплетение интарсия, рис. 4, представляющее собой трикотаж, в который вязан участок нити другого цвета или вида. Смена систем основана на управлении сменой нитевода.

Рис. 4. Узор интарсии- изнаночная (а) и лицевая (б) сторона трикотажа

Платированный трикотаж - это переплетение, у которого все или

некоторые петли образованы из двух или более одновременно провязываемых отдельных нитей, наложенных одна на другую. Трикотаж платированных переплетений бывает поперечно-вязаным и основовязаным.

Все рассмотренные выше переплетения могут быть применены для выработки трикотажных полотен с национальным орнаментом.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. П.Офферман, Х.Тауш-Мартон. Основы технологии трикотажного производства. -М. Легкая и пищевая промышленность, -1981. -215.

2. Сидоренко В.Н. Рачицкая Е.И. Моделирование и художественное оформление изделий из трикотажа: Учебное пособие для студентов среднего профессионального образования. - Ростов-н/Д, Феникс, -2003. -416.

3. Н. Пайлодзе, Н.Абесадзе, Л. Лурсманашвили. „Анализ процесса вязания трикотажна прессовыми переплетениями“ //Norwegian Journal of development of the International Science. <http://www.njd-iscience.com/wp-content/uploads/>, , -2019. -№32, -89-94.

4. Н.Абесадзе, Н. Пайлодзе, З. Вадачкория, Л. Лурсманашвили. „Вязание орнаментов в трикотаже“. //Norwegian Journal of development of the International Science. <http://www.njd-iscience.com/wp-content/uploads/>, -2018 .- №20, -63-67.

HISTORICAL SCIENCES

УДК 94:327(73+477)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СПІВПРАЦЯ МІЖ ДІАСПОРОЮ США ТА УКРАЇНОЮ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Дацків Ігор Богданович,

д.істор.н., професор

Лясковець Сергій Сергійович

аспірант

Західноукраїнський національний університет

м. Тернопіль, Україна

Анотація: У даній статті з'ясовано, що громадські організації діаспори залишаються досить дієвим чинником національного самовизначення і самоорганізації української діаспорної громади, засобом зв'язку між емігрантами і рідною землею. Проаналізовано питання соціально-економічної співпраці української діаспори США з Україною як одного із чинників української самоідентифікації.

Ключові слова: Україна, США, діаспора, соціально-економічна співпраця.

Розвиток двосторонніх відносин посідає на сучасному етапі важливе місце у системі зовнішньополітичної діяльності України. Дипломатична служба незалежної України пройшла тернистий і складний шлях свого становлення на світовій арені, починаючи від визнання незалежності України провідними країнами світу в 1991 році і завершуючи становленням дружніх та стратегічних взаємин.

Українсько-американські відносини посідають важливе місце у національній історії обох країн та загальносвітовому історичному процесі.

Представники української діаспори у США завжди дуже уважно стежать за подіями на своїй історичній батьківщині. Відтак сам факт становлення України як незалежної держави впливає на позитивне ставлення до неї закордонних українців.

Серед різноманітних форм співпраці між діаспорою США та Україною можна виокремити й соціально-економічний аспект, який полягає, зокрема, у: прямих інвестиціях представників ділових кіл української діаспори, створенні потужних українських підприємств, допомозі щодо їх виходу на міжнародний ринок тощо. Проте ці та інші форми не набули значного поширення, що було зумовлено складною ситуацією в економіці України, її тривалою нестабільністю, корупцією на державному та місцевому рівнях, а також відсутністю певної законодавчої бази, гарантій недоторканності іноземного капіталу та ін. [1, с. 353].

Наявність розгалуженої мережі самоорганізованих груп емігрантів США, яку називаємо «діаспорною мережею», дозволила надавати організовану допомогу громадянам Української держави на соціальні потреби. Окрім цього, чимала частина коштів надходить від окремих меценатів. Фінансова підтримка діаспори Україні є потужною, проте відобразити її в цифрах і деталях надзвичайно складно, оскільки, «...починаючи від 1991 року, поплив потік доларів в Україну, кинений щедрою рукою наших організацій в діаспорі. Скільки це в сумі становило – не знаємо і важко ствердити, бо чомусь ніхто не робить загального обліку, а окремі організації не завжди готові публічно здавати звіти із своїх добродійних акцій» [2, арк. 220]. Тільки від 1999 р. прослідковуються звіти певних інституцій щодо заспонсорованих коштів.

Для фінансової підтримки ліквідації наслідків Чорнобильської аварії діаспора співпрацює з організаціями в Україні, відображаючи це у періодичних виданнях. Проект із ліквідації наслідків Чорнобильської аварії стосується різних сфер суспільної практики – медицини, науки, освіти та відповідно вимагає зусиль усієї української громади в США. Члени Українського конгресового комітету Америки (далі УККА) постійно звертаються з заявами

до світової громадськості, де закликають уряди США та інших країн надати моральну й фінансову підтримку постраждалим і полегшити страждання незліченних жертв цієї трагедії [3, с. 3].

Уряд США в березні 1994 р. пообіцяв надати 350 млн дол. економічної допомоги Україні. На початковому етапі для цього було зарезервовано 106 млн дол. (витрачено 90 млн дол.). Цю допомогу було використано для: розроблення плану приватизації та визначення її нормативно-правової бази; створення робочої програми підтримки інвестиційних фондів для масової приватизації; підготовки документації та проекту нового Земельного кодексу України; постачання НБУ комп'ютерного обладнання; відправлення до США за навчальними програмами з банківських справ, агробізнесу та менеджменту 266 українських спеціалістів; 278 українських спеціалістів навчалися у США за рахунок агентства міжнародного розвитку ЮСЕЙД; за програмами Інформаційного агентства США з вересня 1994 р. було розпочато академічний обмін 400 школярів, студентів, аспірантів і викладачів та надання медичної допомоги [4, с. 6–8].

За інформацією УНІС, свого часу фундація Євразія надала УККА фінансову допомогу для підтримання реформ в Україні разом із незалежним громадським телебаченням. Кошти використані для створення якісного медійного продукту з метою просвіти громадськості щодо демократії та основ і правил ринкової економіки. За успішної співпраці УККА із УНІКА-ТБ було випущено серію 10-хвилинних фільмів на тему «Україна може» про життя і діяльність визначних особистостей для формування перспективи успіху та конкурентоспроможності незалежної України [5, с. 1].

23 березня 2006 р. Президентом США Дж. Бушем підписано Закон про постійні нормальні торговельні зв'язки з Україною, що скасував щодо останньої дію поправки Джексона – Веніка. На світлинах, уміщених у газеті «Свобода» щодо цієї події, видно теж, що на цій церемонії підписання у Білому домі були присутні 20 представників України й української діаспори. Оскільки поправка Джексона – Веніка обмежувала фінансові і торговельні відносини

США із державами, у яких порушуються права людини, то її скасування щодо України стало вагомим сигналом для інших країн. У цьому ж році США надали Україні статус країни з ринковою економікою [6].

Як зазначає Посол України у США у своєму інтерв'ю газеті «Час і Події», у цьому значна заслуга української діаспорної діаспори. Такий статус має багато переваг. Відтак це ознака демократичних перетворень у державі, і в господарстві зокрема, це потужний сигнал для потенційних інвесторів, а відтак підвищення кредитного рейтингу України. Крім того, українські корпорації отримали змогу відстоювати свої позиції на американському ринку, а держава – розширювати двосторонні торгово-економічні взаємини. З цього періоду в періодиці української діаспори у США публікується інформація з приводу проведення у США різних національних проєктів покликаних вивести українську економіку на міжнародну арену, презентувати Україну як належного партнера. Зазначмо, що Чикаго наприкінці року проходить Національна виставка України у США, що має на меті привернути увагу тих, які зацікавлені в налагодженні стосунків із українськими бізнесменами. Причому у таких виставках беруть участь як новачки, так і ті, хто вже має спільні проєкти з американськими партнерами [1, с. 356].

У 2011 р. Державна агенція з інвестицій і управління національними проєктами проводила двоетапне роуд-шоу, що у США реалізувалося у вигляді презентації «Найкращі інвестиційні можливості року в Україні». Захід відбувався у Нью-Йорку, і відвідало його понад 70 представників різних бізнес-кіл, міжнародних компаній, політиків, громадських діячів. Конгресмен від штату Нью-Йорк М.Грімм заявив: «Україна входить до п'ятірки найперспективніших економік світу» [1, с. 358].

Однак напередодні Революції Гідності економічна ситуація в Україні була не тільки вкрай непривабливою, а й тривожною, зважаючи на певні тенденції. Сьогодні, коли з країни через кризу тікає капітал, українці з-за кордону залишаються найлояльнішими інвесторами і головним джерелом надходження валюти. Через те, держава має визначити пріоритетним

стимулювання цього процесу. За даними НБУ, українці у США є одним з основних каналів надходжень грошових переказів, причому сумарна кількість останніх суттєво перевищує рівень іноземних інвестицій [7, с. 6–7].

За сприяння Посольства США в Україні у Бізнес-школі Українського католицького університету (далі УКУ) проводяться Форуми жіночого підприємництва, у якому беруть участь представниці усіх регіонів. На думку Посла США в Україні Дж. Пайєта, такі заходи не тільки сприяють обміну досвідом жінок-підприємців, а й допомагають об'єднувати Україну [1, с. 358].

Українська громада у США активно лобіює інтереси України у провладних колах США. Відтак безперечно, одним із найбільш поширених шляхів співпраці української діаспори у США та України є надання останній посиленої підтримки, зокрема гуманітарної допомоги. З відродженням державної незалежності України прогресивні сили української громади у США вважали за необхідне нав'язати зв'язки з рідною землею. У діаспорі створились організації, що займалися суто допомогою Україні, а майже усі існуючі до того часу долучилися до цього процесу у межах своєї основної діяльності [1, с. 359].

За свою історію існування Союз українок Америки (далі СУА) здобув репутацію провідної та найчисельнішої організації щодо гуманітарної допомоги українцям по всьому світі. Відтак у США її заходами створено українознавчі школи та «Світлички» для найменших з метою зменшення впливу асиміляції, прищеплення українства із дитинства, а також УМ у Нью-Йорку; саме члени даної організації заохочують молодих жінок, що досягли певних успіхів у професійній діяльності, до участі. Проживачи у США, представники СУА не тільки пам'ятають про свою історичну батьківщину, а й підтримують її. У своєрідних статтях-звітах знаходимо матеріал щодо їхньої меценатської та благодійницької діяльності [8, с. 8].

В інформаційному просторі українців діаспори у США маємо відомості про ще одну інституцію, що займається питаннями адаптації та допомоги четвертій хвилі еміграції – кредитна спілка «Самопоміч». Загалом ця традиція зародилася ще із приїздом у США повоєнної еміграції у 1948 р., коли

Товариство українців Америки «Самопоміч» стало місцем, де можна було довідатися про вакансії, вільне помешкання, отримати послуги перекладача [9].

Громадські установи нашої діаспори у США теж завжди бачили актуальні потреби України та в силу своїх можливостей намагалися їх задовольнити. Однак для цього мало лише розуміти суть питання і мати бажання допомогти, потрібно також уміти знайти відповідні засоби через зв'язки із джерелами засобів підтримки. Таким принципом керується у своїй діяльності Злучений українсько-американський допомоговий комітет (ЗУАДК), який завжди спрямовує гуманітарну допомогу в Україну, маючи адреси лікарень та окремих центрів потребуючих [10, с. 14]. Загалом організація не тільки поставляє гуманітарні вантажі, а й стежить за тим, щоб вони розподілялись через вже українські центри ЗУАДК тим, хто їх потребує насправді.

Доречно зазначити, що у самій діаспорі не так багато людей, які готові робити пожертви на загальноукраїнські потреби історичної батьківщини та країни свого проживання. Через те, загостренням уваги на цій проблемі намагаються знайти її розв'язання чимало українців у США без огляду на свої ідеолого-політичні погляди.

Таким чином, під час перебування у США українці розбудували широку мережу різних об'єднань та організацій, які існують до нині і є факторами збереження української ідентичності разом із школами українознавства, українськими ЗМІ та церквами. Водночас місцеві українські громади відіграють важливу роль у соціальному та культурному житті тих регіонів, де вони проживають. Ключові напрями співробітництва з українською діаспорою та офіційними агентствами США відповідають внутрішнім і зовнішнім інтересам України. Крім того, діаспорні організації проводять заходи, що спрямовані на забезпечення основних вимог українців і формування позитивного іміджу нашої країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Біловус Л. І. Україномовна періодика у національно-культурному житті української діаспори США (1991–2017 рр.): монографія / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 608 с.
2. ЦДАМЛМ України. Ф. 1186. Багрянний Іван український письменник і громадсько-політичний діяч. Оп. 2. Спр. 299. Статті на суспільно-політичні теми. березень 1990 р. – 1995 р., 276 арк.
3. Гай О. Її порівнювали з Ботічеллі // Міст. 2012. 06 грудня.
4. Гетьман Є. Мігранти залишаються найлояльнішими інвесторами в економіку країни // Міст. 2014. 18 грудня.
5. Запляновано турне творчої молоді України по Америці // Свобода. 1996. Ч. 17. С. 1–3.
6. Дієва програма «Збережи Україну зараз» збирає друзів / Прес-служба Кредитівки «Самопоміч» // Українське слово. 2015. 08 травня.
7. Гнип Т. Джозеф Байден у Києві // NOVAгазета. 2015. № 47 (355). С.6–7.
8. Боднарук В. Д-р Мар'яна Рубчак вела мову про жіноцтво // Свобода. 2012. № 29. С. 8.
9. Вихопень Н. Мова і здоров'я // Час і Події. 2006. № 42. 19 жовтня.
10. Боруш К. Сім світів // NOVAгазета. 2016. № 46 (403). С. 14.

УДК 016:[101(477)+821.161.2.09](092)

**ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА: ФІЛОСОФІЯ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ
(ДО 300-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)**

Поцулко Олена Анатоліївна,
кандидат історичних наук, доцент
Мухасва Алія Русланівна,
студентка I курсу Медичного факультету № 1
Євдокимов Іван Григорович,
студент I курсу Медичного факультету №1
Донецький національний медичний університет
м. Лиман, Україна

Анотація. У статті досліджено взаємозв'язок життєвого шляху, філософських та творчих ідей Григорія Сковороди. Проаналізовано вплив на формування світогляду видатного філософа мислителів минулого. Виділено основи філософської системи Сковороди, пов'язаної з теорією пізнання про «три світи» і «дві натури», теорією самопізнання і формування істинної людини, філософією серця та проблемою пошуку щастя. Основними висновками філософії та творчості Григорія Сковороди є те, що пошук шляху до ідеального суспільства пролягає через серце людини, її мораль, самовиховання та творчу працю.

Ключові слова: Григорій Савич Сковорода, філософія, творчість, особистість, Києво-Могилянська академія, філософія «мудрого серця», «три світи», «дві натури», теорія пізнання та самопізнання.

Актуальність дослідження. Історія, у всій сукупності суперечностей, парадоксів і протистоянь, постає перед нами як жива істота з власним характером, емоціями, симпатіями та розчаруваннями. Пошуками критеріїв, за якими вона відбирає достойних вічної слави, займалося не одне покоління: хтось підпалював вежі, інший ставав вірним слугою мистецтва або завойовував півсвіту. Однак існують постаті, життя яких важко назвати усвідомленим

шляхом в історію: вони уникають посад, зневажають фізичні втіхи, із сарказмом та іронією ставляться до міщанського тлінного способу існування. Непросто зрозуміти цих людей, нелегко погодитися з їхніми помислами, ідеалами, принципами, проте, ще складнішим виявляється увійти до їх духовного світу, розкрити для себе все багатство їхнього виміру реальності. Можна лише здогадуватися про істинні витoki добра, справедливості, мужності, витримки, любові, які демонстрували ці «обранці долі».

До таких монолітів мудрості ми з повним правом відносимо Григорія Савича Сковороду, чиє життя і творчість – рідкісний приклад гармонії власної філософської системи з обраним ним способом життєвої поведінки. Образ мандрівника, філософа-аскета сприймається протягом багатьох поколінь українців як ідеал мудрої людини, яка навчала свій народ бути щасливими.

Григорій Сковорода – найсамобутніший народний мислитель та просвітитель, шлях якого не повторив ніхто інший, праці якого належать до вагоміших духовних надбань країни, який майже три століття тому освітив шляхи розвитку української нації, окреслив найважливіші риси її ментальності – «трисонячну єдність», «сродну» працю, «філософію мудрого серця». Кожне покоління звертається до його ідей, заново відкриваючи для себе їх сутність. Світоглядні позиції легендарного мислителя є особливо актуальними і сьогодні, оскільки проблеми щастя, самопізнання, самовдосконалення і дотепер залишаються гострими і актуальними.

Виклад основного матеріалу. Двісті років не було відомо, коли саме народився Григорій Сковорода. Тільки в рік ювілею (200-річчя з дня народження) перекладач Петро Пелех віднайшов розповідь про те, як провів день свого народження Григорій Сковорода. Ця автобіографічна вказівка є досі єдиним документом, що засвідчує дату народження Григорія Сковороди [5, с. 65]. Він народився на Полтавщині в козачому селі Чорнухи. Батьки Г.Сковороди належали до малоземельних селян-козаків. На майбутнього поета незабутнє враження спричинили чудові рідні краєвиди, народні звичаї і традиції, пісні й думи ліриків. Дитинство він провів серед людей, які не знали

що таке кріпосне право. Отже, вони залишили глибокий слід в його свідомості та вплинули на формування його волелюбного і незалежного характеру.

Будучи дитиною, Григорій виявляв цікавість до народних інструментів, на яких він навчався грати та виконував різні пісні. Також з дитячих років хлопчик був зацікавлений книгами. Батьки визначали в нього дійсний інтерес до наук. Саме тому в 1734 році Григорій Сковорода вступив до Києво-Могилянської академії. Протягом всього навчання в Академії він вивчив декілька мов, а саме: грецьку, латинську, німецьку та церковнослов'янську. Навчався Сковорода дуже добро; проводив багато часу в бібліотеці, вивчаючи твори. У 1741 році майбутнього поета взяли до Глухівської школи співу, завдяки музикальному слуху. Звідти він зміг потрапити до Петербурзької придворної царської хорової капели. В той же час він виконував партії альту в операх, літургіях та на маскарадах. У 1744 році прибув до Києва, щоб закінчити курс філософії в Києво-Могилянській академії [4, с. 234-235]. У 1745 році Григорій вступив до «Токайської комісії з заготівлі вин до царського двору» і разом із нею вирушив до Угорщини, в якій пробув приблизно 5 років. Там, в Токаї, він відвідує Офен, Відень, Пресбург [6, с. 17]. Повернувшись до України, Григорій Сковорода дізнається, що всі його родичі вже померли.

3 січня 1751 року він влаштувався вчителем поезики до колегіуму у Переяславі. Майбутній поет викладав за особистим планом, що не дуже подобалося єпископу, який влаштував його на роботу. Сталася суперечка, у результаті якої Григорій втратив роботу. Після конфлікту Сковорода не мав ніяких грошей, тому бідкався та жив у товаришів. Трохи пізніше він продовжив навчання у Києво-Могилянській академії, освоюючи курс богослов'я. Навчання знов не задалося, тому завдяки київському митрополиту Тимофію Щербацькому Григорій став гувернантом у сина одного військового.

По перебуванні в Кавраї почав писати поезію: латиною і не тільки. Вийшла його перша збірка «Сад божественних пісень». Пізніше він побачив сон, в якому були люди різних прошарків населення, та почав розмірковувати над життям аскета. У 1759 році поет починає працювати у Харківському

колегіумі, де читає студентам синтаксис, грецьку мову та піїтику [2, с. 45]. Саме там інші викладачі розгледіли талант Сковороди. Завдяки своїй популярності він отримує від Білгородського єпископа пропозицію стати священиком. Але Григорій рішуче відмовляється від цього запрошення, бо має негативну позицію щодо релігійної сфери.

Григорій Сковорода залишає колегіум у 1760 році, але вже наступного року знов отримує запрошення від єпископа Іоасафа на місце викладача, який читатиме навчальні дисципліни за своїм вибором. Під час роботи в колегіумі Сковорода збирав навколо себе обдарованих студентів, навчав гри на різних інструментах та проводив повчальні бесіди. В цей час проходить знайомство з учнем Михайлом Ковалінським, який у майбутньому стане його біографом. Завдяки своїм рішучим та відчайдушним виступам проти чернецтва і власним програмам навчання філософ отримує дуже багато ворожості зі сторони співробітників. Починаються переслідування. В 1764 році він залишає роботу, але через чотири роки повертається та працює ще один рік. Григорій Савич починає викладання релігійних, моральних та етичних норм життя. Єпископ Самуїл Миславський не приймає такі лекції, тому у 1769 році Сковорода вимушений покинути колегіум в останній раз. Після цього він завершає свою педагогічну діяльність [1, с. 203-204].

Життя поета стає доволі складним в матеріальному плані, але дуже результативним у творчості. Не маючи ні свого будинку, ні рухомості, ні сім'ї, Сковорода починає мандрувати. Саме цей період став початком філософської творчості. Григорій Савич складає багато байок, притч, трактатів, які наповнені світоглядними ідеями, думками та принципами.

Сковорода подорожував усією Слобідською Україною. Він був бажаним гостем усюди. Коли він заходив до людей, своїх друзів, то отримував притулок, харчі, одяг. Що досить дивно, але він не дуже любив жити у великих будівлях та переважно писав твори на самоті. Завдяки своїй свободі в думках, критиці церкви Г. Сковорода став досить популярним в Україні та навіть в інших країнах. Хтось згадував його добрим словом, наприклад, кобзарі та бандуристи,

а хтось, наприклад, священники і церква, навпаки – переслідували.

До кінця свого життя Григорій Савич мандрував. І цей спосіб життя йому подобався! Лише у 1794 році він оселився в селі Іванівка на Харківщині в садибі діди́ча Андрія Ковалевського. Та навіть там він прожив близько місяця і невдовзі помер [3, с. 211]. Це сталося 9 листопада 1794 року. Як поет і хотів, його поховали на пагорбі, під величезним дубом.

Філософія Григорія Савича Сковороди зводилась до основної ідеї, що сутність людини – це дух, думка і серце. Шлях до ідеального суспільства пролягає через серце людини, її мораль, самовиховання, творчу працю. На формування світогляду українського філософа справили вплив мислителі античності, епохи Відродження і Нового часу, які визнавали матерію вічною, тобто нестворюваною і незнищеною. Це, перш за все, Демокрит, Аристотель, Епікур, Джордано Бруно, М. Ломоносов, матеріалісти XVII та XVIII ст., а також найкращі представники Києво-Могилянської Академії: учений і церковний діяч Мелетій Смотрицький, лексикограф Памво Беринда, укладачі «Лексикона славено-латинського» Єпіфаній Славинецький і Арсеній Корецький-Сатановський, автори підручника з грецької мови Варлаам Лащевський та посібника з польської граматики Максим Сімигиновський та ін.

Світогляд Сковороди як просвітителя-демократа формувався також на літературі XVII століття з її гуманістичними традиціями і літературі Нового часу, пов'язаної з народною творчістю і просвітницькими ідеями. Особливість творчої поведінки Григорія Сковороди, яка відобразилася на характері його філософського вчення та творчості, полягала в тому, що при критиці сучасного йому світу, він не займався політичною критикою та суперечками, а переніс боротьбу зі злом у сферу моралі, культури, освіти. Причому його власний образ життя повністю співпадав з тим вченням, яке він сам сповідував.

Цілісність світу Г. Сковорода визначав через «трисонячну єдність» – єдність «трьох світів»: природи (макросвіту), людини (мікросвіту) і «світу символів чи слова» (що поєднує в собі людську мудрість і досвід). Як між небом і землею є Сонце, між тілом та інтелектом – серце, так між людиною і

світом є слово. Сонце, серце і слово, за Г. Сковородою, генерують життя. З огляду на це необхідними умовами цілісного самобуття особистості є: 1) пізнання природи як матеріальної і духовної сутності Всесвіту (макрокосму); 2) самопізнання людиною самої себе (мікрокосму) як питомої краплини великого океану; 3) реалізації у слові і ділі прагнення й волі до життя, добра й краси [4, с. 238].

Формально філософська система Сковороди укладається в один рядок. Основа цієї системи полягає в існуванні «двох натур» і «трьох світів». Тлумачення існування «двох натур» слідує безпосередньо з трактату «Про Бога»: «Весь світ складається з двох натур: одна – видима, друга – невидима. Видима натура називається твар, а невидима – бог... У стародавніх бог називається розум всесвітній. Йому в них були різні імена: натура, буття речей, вічність, час, доля, необхідність, фортуна та ін. А в християн найвідоміші йому імена такі: дух, Господь, цар, батько, розум, істина... Що стосується видимої природи, то їй також не одне ім'я, наприклад: речовина чи матерія, земля, плоть, тінь та ін.» [7, с. 48-56].

Питання про Бога, який складає першооснову усього суцього – «вищу всіх причин причину», внутрішню причину розвитку всього світу, є одним з основних питань в філософській системі Сковороди. Своїм уявленням про Бога він поставив себе в опозицію по відношенню до церкви, що дотримується біблійної легенди про створення світу Богом протягом шести днів. На відміну від церковного, його Бог – вічний початок – невловимий і невидимий, оскільки він, «будучи присутнім у всім, не є ні частиною, ні цілим, не має міри, часової і просторової характеристики» [5, с. 66]. Таке розуміння Бога, що ототожнюється з природою, отримало в філософії назву пантеїзму.

Представлення Сковороди не можна віднести ні до чистого ідеалізму, ні до чистого матеріалізму. У нього Бог і матерія співіснують поряд, хоч невидима натура завжди первинна – тобто у Сковороди мета розвитку матерії задана Богом. Оскільки будь-який розвиток світу розуміється Сковородою як здійснення мети, то розвитком управляють внутрішні закони, які визначають

можливі кордони саморозвитку. Ці кордони саморозвитку задані Богом і від людей не залежать. Творчість же можлива тільки в рамках відведених Богом – природними законами – кордонів [8, с. 117].

Згідно з представленнями Сковороди, все, що відбувається у світі – макрокосмі, знаходить своє завершення в людині – мікрокосмі. З позицій вчення Сковороди можливості пізнання світу людиною нічим не обмежені. Прагнення людини до пізнання ототожнюється з прагненням людини до Бога без посередників, бо Богом є сама природа, а людина – її витвір, – пізнаючи Бога – пізнає самого себе. У цьому сенсі Сковорода заперечує агностицизм – вчення про непізнаваність світу.

Дуже тонким моментом в теорії пізнання Сковороди є той факт, що він не пов'язує множення людиною своїх пізнань із зростанням матеріальних потреб, задоволення яких розуміється як досягнення людського щастя. Швидше навпаки: чим краще людина пізнає саму себе і оточуючий її світ, тим розумніше і скромніше повинні бути її потреби. Ця думка особливо яскраво виражена в «Притчі, названій Еродій»: «Будь вдоволений малим. За всім не женися. Сіті кинуті на лов, вельми бережися. Я кажу вам, що не слід у розкошах жити. На таких ото завжди напинають сіті» [8, с. 127].

Існуючий світ Сковорода характеризував в одному трактаті як: «світ є бенкет скажених, торжище що хитаються, море що хвилюються, пекло що мучаться», а в іншому, як: «світ є море що топляться, країна є виразкою прокажених, огорожа лютих левів, острог полонених, торжище блудних, удка сластолюбна, піч, розпалювало похоті, бенкет скажених, хоровод п'яно-навіжених, і не протверезяться, поки не втомляться, стисло сказати, сліпі за сліпим в безодню грядущі» [7, с. 59].

Можливість подолання людиною моральних вад Сковорода зв'язує не із зовнішніми обставинами, а з внутрішніми якостями людини. Взагалі науку про людину Сковорода вважає вищою з всіх наук. Людське щастя він розглядає тільки через призму внутрішньої природи людини. З філософії Сковороди слідує, що внутрішня натура, в кінцевому результаті, виражається через взаємодію з

певним виглядом праці. Тема «спорідненої праці» – це одна з самих найважливіших тем, що розвиваються Сковородою. Ця тема перейшла з його байок в філософію і досягла такої висоти, що придбала значення загального принципу, що визначає не тільки людське щастя, але і значення людського буття [8, с. 89-95].

Отже, застосовуючи філософію двох натур і трьох світів до людини, Сковорода робить висновок, що людина здійснює прекрасні вчинки і щаслива тільки тоді, коли вона погодить свою поведінку і образ життя зі своїми природними схильностями.

Творчість Григорія Сковороди представляє підґрунтя його філософії. Це байки, поетичні твори, філософські трактати. За Сковородою, байка має сприяти у пошуках і розкритті вічної істини, його байки були спрямовані на викриття суспільних хвороб, підносили дух громадянської гідності, культ розуму, картали світ зловживань, обдурювання, кар'єризму, вельможного самодурства, чинопочитання, наживи, самохвальства, тупоумства. Створені в 60-70-ті роки байки у 1744 році були об'єднані в збірник «Байки Харківські». Ідейний зміст байок Сковороди слугує базою, або ж початковим етапом його філософської творчості.

Поезія Григорія Сковороди служила високій меті звільнення людини від неволі у період кріпацтва. Джерело людського щастя поет бачив у соціальній і національній незалежності. За думкою Івана Франка, він є найвидатнішим за своєю індивідуальністю поетом у староруській і давній українській літературі.

У період мандрів Україною Сковородою були написані основні його філософські твори: «Діалог, або Розмова про давній світ», «Нарцис. Розмова про те: пізнай себе», «Розмова п'яти подорожніх про справжнє щастя в житті (Дружня бесіда про душевний спокій)», «Розмова, що називається Алфавіт, або Буквар миру», «Ізраїльський Змій», «Діалог. Назва його – Потоп зміїний» та інші. З написаних у різний час віршів він уклав збірник «Сад божественних пісень». Те, що залишив нам у спадок Григорій Сковорода – «Байки Харківські», Збірка «Сад божественних пісень», філософські трактати, листи із

учнями, афоризми – це джерело, з якого черпатимуть насагу ще десятки нових поколінь.

Із творчості ми бачимо, що Сковорода постає як просвітитель, який мріє про вільне й щасливе суспільство. Він висуває таку філософську тезу про «нерівність рівності», яка означає, що потрібно поважати людину з будь-якими талантами.

На формування поглядів та особистість Сковороди як вчителя вплинули такі викладачі як Г. Кониський, С. Тодорський, В. Лашевський. Також поет мав власний досвід, тому усе це дало змогу зробити висновок про значення місця вчителя в суспільстві. Григорій не погоджувався з тим, що українських дітей повинні виховувати іноземні вчителі та гувернантки. Свою думку з цього приводу він висловив у притчі «Вбогий жайворонок», де палко виступав щодо формування власної української освіти, яку б очолювали народні педагоги. Філософ вважав, що щастя кожного вчителя полягає в правдивій любові до дітлахів. Григорій Савич давав такі поради: діти повинні отримувати справедливі вказівки; вчителі мають проводити бесіди на психологічні, філософські теми. А наскільки нам відомо, проблема морального виховання молоді має пріоритетне значення і в наш час.

Висновки. Філософська та творча спадщина Григорія Сковороди залишається і сьогодні актуальною. У контексті застосування положень філософського вчення та творчості Сковороди для вирішення проблем суспільства, для створення умов гармонійного розвитку особистості та можливостей її самореалізації у суспільстві повинні бути переглянуті теоретичні підходи щодо розуміння шляхів взаємодії людини, природи, суспільного середовища. Завдяки цьому світ постане у більш оптимізованому та гармонійному існуванні, а людина в ньому буде почувати себе більш самодостатньою та щасливою, як це робив сам Григорій Сковорода. Він показав всьому світові, як можна бути вільною людиною серед неволі.

І на останок хочеться пригадати слова авторів біографічної повісті: «Кілограм скіфського золота з розкопаної могили – це зовсім не те, що кілограм

золота із скарбниць Державного банку. Цінність його для людської культури неможливо виміряти в карбованцях, бо духовні скарби не вимірюються в кінцевих матеріальних величинах» [3, с. 209]. І Григорій Сковорода – одна з тих величин світової культури, які можуть, але не повинні вимірюватися жодною кількісною величиною чи обмежуватися штучними системами і концепціями їх життя та творчості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дічек Н.П. Сковорода Григорій Савич // Українська педагогіка в персоналіях: у 2 кн.: навч. посіб. для ВНЗ / за ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – Кн. 1: X-XIX століття. – С. 198-207.
2. Дічек Н.П. Шлях до щастя Григорія Сковороди // Шлях освіти. – 2002. – № 4. – С. 43-48.
3. Драч І.Ф., Кримський С.Б., Попович М.В. Григорій Сковорода: Біографічна повість. – К.: Молодь, 1984. – 216 с.
4. Кабусь Н.Д. Витоки ідей сталого розвитку особистості і творчості Г.С.Сковороди. Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». – Харків, 2015. – Вип. № 47. – С. 234-247.
5. Путіловська Н.Б. Життя і творчість Григорія Сковороди як феномен української культури епохи Просвітництва // Молодий вчений. – 2017. – № 4.2 (44.2). – С. 65-69.
6. Редько М. Світогляд Г. С. Сковороди: монографія. – Л.: Вид-во Львів. ун-ту, 1967. – 264 с.
7. Сковорода Г.С. Сад божественних пісень: поезії, байки, притчі, філософські трактати, листи. – К.: НКП, 2011. – 334 с.
8. Сковорода Г. Буквар миру. Книга для сімейного читання. – Харків, 2015. – 320 с.

CULTUROLOGY

УДК 379.8

РОБОТА АНІМАТОРА НАД ОБРАЗОМ В РАМКАХ ПРОВЕДЕННЯ ДИТЯЧИХ ТЕАТРАЛІЗОВАНИХ СВЯТ

Шевченко Таїсія Станіславівна

викладач кафедри
соціальної роботи і менеджменту соціокультурої діяльності
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка
м. Суми, Україна

Анотація: У статті йде мова про фізичну та психологічну підготовку аніматора в рамках перевтілення в конкретного мультиплікаційного, літературного чи казкового персонажа для проведення дитячих театралізованих свят. Особливої уваги заслуговує інформаційна та пошукова робота аніматора на шляху перевтілення в конкретний образ.

Ключові слова: образ, персонаж, перевтілення, аніматор, ігрова діяльність, дитяче свято, розважальний захід.

Постановка проблеми. Сучасні аніматори при підготовці до дитячих свят різного рівня часто не звертають увагу на важливі деталі в образі персонажа в якого вони мають перевтілитися. На відміну від акторів театру, які тривалий час знайомляться з роллю, працюють над мімікою і жестами свого героя, проговорюють мотивацію вчинків разом з режисером, аніматори женуться за візуальною схожістю через пошив відповідного костюму і не мають бажання працювати над образом. Такий непрофесійний підхід призводить до появи на святах аніматорів, які не можуть назвати власне ім'я, не оперують фактами із життя свого персонажа, роблять нелогічні вчинки і тим

самим підривають віру дітей у магію театралізованих дитячих програм.

Мета статті – підкреслити важливу роль попередньої фізичної і психологічної підготовки до перевтілення в образ конкретного героя шляхом глибокого інформаційного і смислового занурення у історію мультиплікаційного, літературного чи казкового персонажа.

Виклад основного матеріалу. Для театралізованих дитячих свят персонажі частіше обираються з відомих юній аудиторії мультфільмів, казок, аніме, комп'ютерних ігор, літературних творів, коміксів і серіалів. Чим більша популярність даного героя або героїні серед дітей, тим вищі будуть вимоги до аніматора. Наприклад, фанати магічного світу Джоан Роулінг обов'язково помітять, що у Гаррі Поттера на святі очі не зеленого кольору, як у мами, і будуть здивовані відсутністю шрама на його лобі, якщо аніматор не зробить відповідний грим.

Саме тому варто в першу чергу наголосити, що аніматор повинен творчо підходити до перевтілення в конкретний образ. Цікавий матеріал для розуміння природи творчості знаходимо у А. Маслоу. Він розділяє творчість на первинну або СА творчість, вторинну та інтегровану. Первинну творчість порівнює з грою щасливих захищених дітей, вважаючи, що вона проявляється в спонтанності, в так званій, «другій наївності» дорослих, що поєднує свіжість світосприйняття з витонченістю розуму. Вторинну творчість дослідник пов'язував з вторинними процесами, оскільки вона потребує обдумування, зваженого підходу і більше відноситься до «продуктів цивілізації, наприклад, пов'язана зі створенням мостів, будинків, навіть наукових систем». Водночас, інтегрована творчість поєднує в собі первинну та вторинну та породжує справжні великі творіння. Розуміння творчості в концепції А. Маслоу цікаве тим, що значно розширює рамки стереотипного уявлення про творчість як лише вид діяльності, що має бути представлений «творчою професією» [1, с.119]. А аніматор – це безперечно творча професія, що вимагає постійного розвитку майстерності від людей, які вирішили нею займатися.

Якщо ми вже ставили в приклад підготовку акторів до ролі, то можна

рекомендувати і аніматорам використовувати систему К.С.Станіславського, що є науково обґрунтованою теорією сценічного мистецтва, методу акторської техніки. В протилежність раніше існуючим театральним системам, вона будується не на вивченні кінцевих результатів творчості, а на з'ясуванні причин, що породжують той або інший результат. Актор повинен не представляти образ, а «стати образом», його переживання, відчуття, думці зробити своїми власними. Розкривши основний мотив твору, виконавець ставить перед собою ідейно-творчу мету, названу Станіславським надзадачею. Прагнення до досягнення надзадачі він визначає як кризна дія актора і ролі. Вчення про надзадачу і кризну дію — основа системи Станіславського. Система складається з двох розділів: перший розділ присвячений проблемі роботи актора над собою (щоденне тренування, цілеспрямована, органічна дія актора в пропонованих автором обставинах, психофізичний процес, в якому беруть участь розум, воля, відчуття актора, його зовнішні і внутрішні артистичні дані, названі Станіславським елементами творчості) і другий розділ присвячений роботі актора над роллю (що завершується органічним злиттям актора з роллю, перевтіленням в образ). К.С.Станіславський визначає шляхи і засоби до створення правдивого, повного, живого характеру. Образ народжується, коли актор повністю зливається з роллю, точно зрозумівши загальний задум твору [4, с. 13].

На нашу думку, крім розвитку апарата переживання і апарата перевтілення, аніматор ще має враховувати етичні фактори своєї діяльності. Якщо професіонал поважає дітей і батьків, не хоче дискредитувати усю аніматорську спільноту, приймає для себе цінності і важливість роботи з підростаючим поколінням, враховуючи свій вплив на психіку і особистість юних відвідувачів дитячих свят, то для нього максимальне перевтілення в образ персонажа має стати актуальною задачею.

Спочатку аніматор має провести глибоку пошукову роботу, щоб познайомитися з історією персонажа (перша поява, пройдений шлях), проаналізувати образ від загальних рис до дрібних деталей і чітко запам'ятати

умови взаємодії з іншими героями. Наприклад, у коміксах Бетмен легко може піти на вбивство своїх ворогів, але Пітер Паркер, що більш відомий як Людина-Павук, у всіх історіях залишається дружелюбним сусідом, що не зможе вчинити вбивство. Він кожного разу виправдовує вчинки своїх ворогів, пам'ятаючи слова дяді Бена: «З великою силою приходить велика відповідальність». Також слід звернути увагу на помилки і успіхи персонажа, які відбулися на шляху його становлення. Колобок кожного разу успішно рятується від Зайчика, Ведмедика і Вовчика, що хочуть його з'їсти. Але його вихваляння і самовпевненість легко розпізнає Лисичка, що призводить до трагічного кінця.

Але подібні факти аніматору не просто важливо знати – він має розуміти причину тієї чи іншої поведінки. Царь Тритон забороняє музику в своєму підводному королівстві не тому, що він грізний диктатор без почуття прекрасного, а тому що саме через музичну скриньку померла його кохана дружина. Він винить в ситуації її любов до музики, бо вона повернулася за подарунком і натрапила на корабель, винить людей на кораблі і людей в цілому. І саме тому забороняє свої дочці не лише співати та грати на музичних інструментах, а й неймовірно злиться коли Аріель рятує від неминучої смерті Принца Еріка.

Якщо зрозуміти логіку дій персонажа і його історію, то перевтілення в образ буде проходити більш гармонійно. Ельзу мають дивувати електричні пристрої, бо вона виросла в королівстві Ерендел, а от фіксики скоріше здивуються існуванню магичних здібностей у когось з людей. Ще більше проблем виникає з супергероями. Супергерой – це антропоморфна істота, що має надзвичайні здібності, підтримку постійних помічників, смішний костюм і подвійне життя, бо намагається водночас побороти постійних ворогів і не відкритися перед друзями й рідними. Зазвичай такий персонаж має базу або штаб, де він може почуватися в безпеці й зустрічатися з іншими схожими істотами в костюмах. Поведінка таких персонажів залежить від групи, до якої він відноситься. Існує 10 типів супергероїв:

1. Геній. Генії бувають двох типів, залежно від їхньої безпосередньої

(не)участі в битві. Перший варіант – інтелектуальний відмінник, який ніколи не виходить на поле бою, забезпечуючи команді інформаційну й технічну підтримку. Він безпомічний у побуті, не вміє битися і часто закоханий у супергероїню, яка сприймає його винятково як товариша. Геній іншого типу – супергерой, вся сила якого полягає в технологічно інноваційних гаджетах та обладунках, як-от у Залізної Людини, Сови, Бетмена, і навіть Бонда. Так, агента-007 теж можна назвати підтипом супергероя, адже його перевага – не лише винятковий інтелект та надзвичайна спостережливість, а й технологічне оснащення, яке фактично дає йому надможливості.

2. Силач. Персонаж надлюдської сили та витривалості Силач зазвичай має величезне тіло й відповідне ім'я – Халк, Істота, Колос, Громадянин Сталь. Ці супергерої не придумують геніальних планів, не зламують кодів і не вміють маніпулювати іншими персонажами, однак вони незамінні в мить атаки або штурму. Силачі бувають двох типів: ті, що завжди виглядають як величезні брили м'язів, і ті, що перетворюються на них лише в мить небезпеки або під дією адреналіну.

3. Капітан-патріотизм. Супергерой, який існує для того, аби автор персонажа міг додати до його імені назву реальної країни – Капітан Франція, Капітан Британія, Капітан Канада. Типовий Капітан – додай країну – зазвичай є пересічним членом команди, не дуже розумним і не дуже сильним, однак хорошим виконавцем, якого люблять дівчата.

4. Депресивний. Депресивність зазвичай пов'язана із втратою рідних, найчастіше – батьків або коханого/коханої. Суперсила таких героїв має трагічний відтінок, адже вона або стала причиною нещастя в сім'ї, або з'явилася через бажання помститися за рідних. У першому випадку герой відіграє роль Едіпа: він був би радий стати звичайною людиною, оскільки своїми діями мимоволі чинить зло, однак фатум розпоряджається долями всіх, навіть супергероїв. Така давньогрецька приреченість вносить дрібку хаосу у загалом гармонійний світ і додає до нашого захоплення персонажем щире співчуття. Прикладом такого «героя мимоволі» є Спайдермен, який через

фатальну помилку втрачає кохану Гвен Стейсі – це стає ключовою подією в біографії Пітера Паркера та історії коміксів загалом. У другому випадку персонаж, зазнавши втрати, свідомо вдосконалює себе, тож глядач може спостерігати улюблену багатьма еволюцію ботана в бік привабливого мачо під бадьору музику. Типовий приклад – Бетмен, появу якого спричинила трагічна загибель батьків.

5. Перевертень. Супергерой-перевертень може змінювати зовнішність, стаючи кимось іншим – людиною, твариною або навіть стихією. Найвідоміший приклад перевертня – марвелівська Містік, а також Морф, Даст та інші. Перевертень має кілька ідентичностей, він нагадує героя міфів, які легко змінювали подобу, зберігаючи при цьому власну сутність. Цей супергерой, як правило, символізує втрачений зв'язок із природою та хитку надію цей зв'язок віднайти.

6. Інопланетянин. Почасти такі герої протистоять одне одному, і так Земля стає просто майданчиком для розгортання чергової космічної битви, наприклад, Тора й Локі. Поява таких супергероїв – а перший в історії суперегерой, Супермен, належав саме до інопланетян – символізує нашу наївну віру в те, що людська культура та цивілізація є універсальним кодом, і наш тип мислення домінує у всесвіті.

7. Лікар. Такий супергерой уміє неймовірно швидко ренегеруватися і/або лікувати інших. Цікаво, що супергерої-лікарі, які грають поганих хлопців та дівчат, часто ще й нечутливі до болю, тоді як хороші зазвичай відчувають біль та страждають від поранень, хай навіть не смертельних. Ось чому хворий Росомаха викликає в нас гаму емоцій і змушує писати численні депресивні пости, тоді як вічно здоровий і позитивний Тор просто нагадує скандинавського лісоруба.

8. Чарівник. Такий герой зазвичай проходить еволюцію «наживо» перед очима читача, як і депресивний розумник. Від початку він виглядає як *tabula rasa*, наївна людина зі спорадичними проявами магічних здібностей; однак згодом в оповідь «вривається» майстер-вчитель або ціла організація, які

виліплюють з нього супергероя-чарівника. Цей персонаж не лише вносить у сучасне оточення середньовічний інтер'єр алхімічної лабораторії, а й нашттовує на думку, що магія існує поруч із нами – варто лише придивитися. Спокуслива ідея, у яку ми ладні повірити, дивлячись на Затанну й доктора Стренджа.

9. Гуморист. Надзвичайно іронічний супергерой, який не сприймає всерйоз ані загальнолюдських цінностей, ані високу місію своєї «професії», ані колег по команді. Зазвичай такий персонаж балансує на межі між супергероєм і суперзлодієм, однак глядач симпатизує йому не менше, ніж Розумнику, і точно більше, ніж Силачеві. Серед таких героїв – Маска, Дедпул, Ракета, Харлі Квін, Зірковий лорд, Людина-Мураха.

10. Вчитель. Супергерой, що знайшов, зібрав, навчив команду персонажів. Зазвичай ідеться про похилого віку супергероя, архетип «мудрого дідуса», що вже не бере активної участі у двобої, однак завжди допоможе порадою. Такі персонажі, виконавши свою виховну місію, зазвичай гинуть, аби команда ще міцніше поєдналася, бажаючи помститися або вшанувати пам'ять вчителя. «Прийшов, навчив, помер!» – ось його девіз [3].

Враховуючи цю класифікацію, аніматор має максимально детально проаналізувати минуле і можливе майбутнє персонажа, щоб тримати свій образ в чітких рамках. Шлях прийняття персонажа аніматором складається з таких пунктів:

1. Пошук внутрішнього ресурсу для роботи над персонажем. Аніматор має симпатизувати герою, надихати його своїми вчинками чи талантами.

2. Шукаємо спільні риси з персонажем. Це можуть бути схожі фізичні данні (колір шкіри чи волосся, фігура і т.д.) чи специфічні вміння (стрільба з лука, як у Робін Гуда). Сотні рудих дівчаток увляють себе Русалонькою і сотні кучерявих рудих дівчаток асоціюють себе з Мірідою.

3. Змінюємо зовнішність. Найпростіший спосіб – це спеціальний грим чи макіяж, використання перуки і примірка відповідного костюму.

4. Пробуємо себе в діяльності і хобі персонажа. Якщо Льодяний Джек

з легкістю катається на ковзанах, то чому б не спробувати також?

5. Переживаємо частину шляху персонажа. Не якісь травмуючі й негативні події, а радісні подорожі, круті зустрічі, унікальні проекти.

Таким чином, ми розуміємо, що робота аніматора над образом – це багатогранний і складний процес, який вимагає значних емоційних, інтелектуальних і фізичних ресурсів від професіонала.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дячук В.П. Природа творчої особистості // Сценічне мистецтво: домінуючі проблеми художньо-творчих процесів: матеріали Всеукраїнської наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів та магістрантів. Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2021. 199 с.

2. Кукуруза Н. В, Майстерність ведучого: Навчальний посібник. - Івано-Франківськ, 2010. - 176 с.

3. Романцова Б. 10 типів супергероїв. Режим доступу: <http://litakcent.com/2017/04/21/10-typiv-superherojiv/>

4. Сарабьян Э. Актёрский тренинг по системе Станиславского. Как быть максимально естественным и убедительным. М. : Харвест, 2011. 221 с.

5. Шаварський О. М. Як стати актором. К. : Логос, 2011. 572 с.

POLITICAL SCIENCES

УДК 32.001 (15)-04

СВІТОВИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС: ДІАЛЕКТИКА І ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН

Герасіна Людмила Миколаївна,
доктор соц. наук, професор
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Анотація. В статті обґрунтовується, що діалектика змін у світовому політичному процесі пов'язана з консолідованою діяльністю всіх учасників міжнародних відносин в умовах сучасних глобалізаційних зрушень. У парадигмі «світ-політики» цей процес представлений як функція гетерогенної мегасистеми, якій властиві політична, економічна і ціннісна неоднорідність елементів на ґрунті нестійкої взаємодії акторів. Оновлення геополітичного дизайну світу характеризуються не тільки поєднанням зусиль людства у подоланні глобальних проблем, але й турбулентністю розвитку і суперечливими трендами (консолідації/дезінтеграції) через конкуренцію світових «центрів сили» і регіональних лідерів – «гравців» глобальної політики.

Ключові слова: світовий політичний процес, світ-політика, глобальна політика, національний інтерес, геостратегія.

Глибинні коріння процесів світової взаємодії сходять до епохи Античності в історії людської цивілізації. Так і глобалізований сучасний світ демонструє, що політика, як універсальне явище, відіграє визначальну роль у сфері міжнародних відносин, а їх фундаментальну основу складають

міждержавні політичні зв'язки, взаємозалежність і взаємодія суб'єктів світової системи. Наукове трактування «світового політичного процесу», як інтегрованого глобального феномену сучасності, потребує доктринального аналізу його змісту, розуміння тих тенденцій, що відображають різнопланову діяльність суверенних держав та їх континентальних об'єднань, неурядових міжнародних організацій і рухів планетарного масштабу, та активність нових міжнародних акторів у світовій політиці.

Концептуальні засади теорії світового політичного процесу містить «світосистемний аналіз» І. Валлерстайна [1, 2] і Й. Галтунга [3], які запровадили до наукового обігу поняття «світ-політики» і «світ-економіки». В межах цих концептів світовий політичний процес та його еволюція представлені функцією гетерогенної мегасистеми, якій властива політична й економічна неоднорідність складових елементів та їх діалектична, мультиполярна взаємозалежність. У сучасній науковій аналітиці інтерпретація тенденцій глобальних процесів більш пов'язана зі створенням нових транснаціональних систем і форматів (у сфері безпеки, економіки, фінансів, науки, інформації), що певною мірою забезпечує домінування капіталу й інформаційних свобод над національними інтересами [4, 5, 6, 7].

Мета даної статті полягає в обґрунтуванні наукової тези, що сучасний *світовий політичний процес* є консолідованою політичною діяльністю всіх учасників міжнародних відносин в умовах реальних глобалізаційних зрушень; але він діалектично характеризується суперечливими трендами: як глобальною конкуренцією між світовими «центрами впливу» й іншими суб'єктами-гравцями глобальної політики, так і консолідацією зусиль людства у головних сферах буття за критичних викликів пандемії 2019-21 і міжнародної безпеки.

Концептуально категорії «світовий політичний процес» і «міжнародні відносини» тісно взаємопов'язані; вони змістовно характеризують одну й ту саму соціополітичну реальність, але у різних парадигмах. Передусім, світовий політичний процес сутнісно розкриває функціональні аспекти міжнародних відносин, власне – діяльність суб'єктів глобальної політики на міжнародній

арені. В наш час у перебігу світового політичного процесу беруть участь близько двохсот суверенних держав, до його подій залучені мільярди людей. Сутність світового політичного процесу на глобальному та регіональному рівнях визначають практики суверенних державних інститутів, міжнародних організацій, великих соціальних спільнот і впливових міжнародних політиків. Праксеологію політичних процесів розкриває сукупна діяльність *акторів* світової політики і *суб'єктів* міжнародного права (держав та їхніх урядів, міжурядових союзів, неурядових світових організацій), що спрямована на вироблення механізмів узгодження і збалансування національних інтересів, вирішення проблем виживання і прогресу людства, відвернення/згасання війн та протидію міжнародному тероризму, глобальним і регіональним конфліктам, створення справедливого порядку у світі [8, с. 535]. Водночас, світовий політичний процес характеризує прагнення демократизації головних сфер життєдіяльності народів і країн, зростання міжнародної ролі представницьких інституцій, гуманітарних рухів і впливових публічних осіб.

Фактично у наш час завершився перехід від однополярного до багатополярного світу: при відносному домінуванні Сполучених Штатів Америки позиції світових та регіональних «центрів впливу» набули: Китайська Народна Республіка, Євросоюз, Російська Федерація, країни-лідери Південно-східної Азії та арабського світу. Керованість світової політики, з одного боку, дещо зросла, завдяки координаційним діям «Великої сімки» G-7 і «Великої двадцятки» G-20, але в ній відбувається складний процес глобалізації політичних, економічних, безпекових і гуманітарних зв'язків. Домінантними ж стали тренди зміцнення глобальної безпеки перед викликами пандемії Ковід–2019, міжнародного тероризму і спроб усунення війни з життя людства.

Специфіка змісту глобальної політики полягає в тому, що вона не визнає формальних бар'єрів, легко долає державні кордони, обмежує національний суверенітет і здатна впливати на будь-які соціальні спільноти планети. Політична експансивність глобалізації в очевидному послабленні суверенітету держав, тому сьогодні жодна країна світу не має повної незалежності. Ці

процеси пов'язані з посиленням ролі міжнародних об'єднань, як геополітичних «центрів сили». Так, сучасні держави все більше повноважень делегують впливовим міжнародним урядовим організаціям, таким як ООН, НАТО, МВФ, СОТ, ЄС, і ряду нових – ОДКБ (Ташкентський пакт), AUKUS (трьохсторонній альянс США, Великобританії й Австралії) тощо. Водночас, інший чинник полягає в тому, що через обмеження урядових втручань в економіку і дерегуляцію бізнесу зростає політико-економічний вплив транснаціональних корпорацій і великих банків (ТНК і ТНБ). Зрештою, через зростання глобальної міграції (сирійське, іракське, афганське питання та ін.) та у наслідок вільного переміщення капіталів закордон змінюється обсяг державної влади і відносно власних громадян.

Реалізація світового політичного процесу спрямована на вирішення глобальних проблем цивілізації: загальної безпеки людства за умов гонки озброєнь і кліматичних викликів; питань війни і миру; захисту прав і свобод людини; охорони довкілля і зваженого розподілу природних ресурсів; збереження світової історико-культурної спадщини; боротьби з міжнародним тероризмом і злочинністю; подолання відсталості, злиднів і голоду на «світовій околиці»; запобігання небезпечним хворобам, епідеміям і пандеміям тощо.

Як відомо, глобальні проблеми світового розвитку в наш час переважно вирішуються двома «клубами» світ-політики і світ-економіки – G-7 і G-20, а також Давоським форумом, БРІКС, ОПЕК та іншими, до сфери впливу яких входять здебільше політико-економічні питання. Ці глобальні політичні й макроекономічні структури не формалізовані за міжнародним правом, але їх значущість у глобальних процесах постійно зростає. На форумах представників держав – світових і регіональних лідерів – обговорюються та узгоджуються позиції щодо реалізації політико-економічних процесів у світі. Їх гнучкий формат, не обтяжений юридичними зобов'язаннями, дозволяє провідним світовим акторам виробляти дієві механізми «балансу інтересів» держав та консолідації зусиль у протистоянні глобальним викликам сучасності.

Специфічною рисою світової політики залишається те, що в ній відсутній

єдиний, легітимний «центр примусу» із відповідною політико-правовою компетенцією, тобто немає джерела світової влади із беззаперечним авторитетом серед усіх суб'єктів міжнародних відносин. Тому, як галузь політико-правових зв'язків, світова політика регулюється конгломератом різних норм – міжнародно-правових, політико-історичних, церемоніальних, ділових, морально-етичних, навіть звичаєвих (традиційних). Головна ж діалектична ознака світового політичного процесу сучасності полягає в одночасній дії двох суперечливих тенденцій – консолідації (об'єднання) та дезінтеграції (розмежування) глобальних акторів [9, с. 43-44].

Тенденція *консолідації* проявляє себе в об'єктивному процесі формування масиву світових продуктивних сил, інтернаціоналізації економічної діяльності в масштабах регіонів і цілого світу, стрімкому розвитку НТР та інформатизації виробничих і невиробничих факторів у глобальному просторі, у поступовій еволюції людства в напрямку демократизації публічної політики, в осучасненні сфер управління макроекономічними і технологічними інноваціями тощо. Друга тенденція – *дезінтеграції* – характеризується відцентровими процесами, які обумовлені одночасним існуванням на планеті народів і країн, що перебувають на різних стадіях цивілізаційного розвитку. Вони прагнуть розмежування через суттєві відмінності в культурі, традиціях і релігії, у рівні добробуту, зайнятості, освіти, медичного забезпечення, тривалості життя, через проблеми політико-правового розвитку і національно-етнічні розбіжності. Ці чинники, що є природно й історично дезінтеграційними, неминуче породжують відчуженість між людьми, недовіру між державами і, як наслідок – суперечки, конфлікти, війни.

Початок ХХІ ст. діалектично позначений тим, що вектори світового політичного процесу постійно мігрують і коливаються. З одного боку, у світополітичних і господарських зв'язках зберігаються риси дезінтеграції, економіко-політичної ізоляції (санкцій) щодо деяких міжнародних суб'єктів (автаркій, держав-агресорів), помітно зростає розрив економічної потужності держав – світових лідерів і країн-аутсайдерів. А з іншого – на перебіг світової

політики дедалі впливають потужніші інтеграційні тенденції: глобалізація економіки, інформації, соціогуманітарної сфери (навіть, світових церков), розповсюдження практик демократії, захисту прав і свобод людини; зокрема, все динамічніше розвивається світовий ринок ресурсів, енергетики, різноманітної продукції, послуг і робочої сили, революційні прориви науково-технічного прогресу [5; 10].

Представляється, що діалектика світового політичного процесу найбільш чітко розкривається через зміст національних інтересів, які визначають зовнішню політику суверенних країн. У політиці завжди присутні групові або загальнозначущі інтереси, а у світовій політиці, передусім – національні інтереси. Звідси виникає питання: що спонукає держави до певних кроків на міжнародній арені? Якщо суспільні потреби полягають у гарантуванні громадської безпеки та гідних умов розвитку країни; то національний інтерес – це усвідомлення і відбиття в діяльності політичних еліт корінних потреб суверенної держави, її національної безпеки і самозбереження політичної нації.

У цьому аспекті загострюється проблема «балансу сил та інтересів» у світовій політиці, як чинник стабільності/нестабільності й геополітичних коливань. Її актуальність зберігається, бо планетарні процеси не мають постійної ієрархії суб'єктів (тобто, центральної влади), але є велика кількість «рівноправних суверенітетів», носії яких неохоче визнають зовнішні впливи. Власне, це і спричиняє міжнародну нестабільність, турбулентність. Колишній держсекретар США Генрі Кіссінджер зазначав, що в міжнародній системі, якій характерна наявність п'яти – шести великих держав і множина менших країн, порядок переважно має виникати (як у минулі століття) на ґрунті примирення і балансування суперницьких національних інтересів [11].

Обрання суверенною державою стратегічної лінії розвитку в кінцевому рахунку залежить від політичної волі еліти та народу. Це національна геостратегія – довгостроковий геополітичний курс країни, напрямок дій та проект активної самореалізації (або інтервенції) народу на базі власної цивілізаційної ідентичності. Вона передбачає нейтралізацію руйнівних для

держави і соціуму наслідків від зовнішніх та внутрішніх викликів з боку багатомірного світу, і визначення із власною міжнародною суб'єктністю [12]. *Серед відомих, класичних і сучасних геостратегій виокремлюють – континенталізм, атлантизм, євразійство, панамериканізм, панславізм, панарабізм, паназійство, ісламізм, східно-азійську та інші.*

З початку 2000 років Україна, змінюючи вектори своїх національних інтересів і пріоритети національної безпеки, обрала геостратегію *євроінтеграції, і послідовно прагне долучитись до геополітичного проекту «Єдиної Європи». У міжнародній ситуації, що склалася навколо нашої країни, цей вибір обумовлений специфікою її постіндустріального розвитку і зрілістю громадянського суспільства. Він передусім пов'язаний з протидією військовій агресії на східних кордонах України, з подоланням соціально-економічної кризи, запобіганням катастрофи у т.зв. енергонасичених зонах, і водночас, із втіленням нових технологій комунікаційного прориву.*

Ключові ідеї євроінтеграційної геостратегії – плюралістична демократія, правова й соціальна держава, лібералізація економіки, вільне громадянське суспільство, вільні мас-медіа, європейські культурні цінності, політико-правовий консенсус у зовнішній політиці тощо. Її стратегічні цілі – відкрита політика демократичних реформ, боротьба з корупцією та олігархією, інформаційна свобода, розвиток економічної, політико-правової, техніко-комунікаційної та гуманітарної співпраці з Євросоюзом, що необхідні українському соціуму і наближують країну до прогресивного світу [13, с. 212].

Отже, діалектику світового політичного процесу сучасності характеризує:

- ціннісне і діяльнісне різноманіття політичного розвитку; зростання напрямків, форм і досвіду міжнародної взаємодії (співпраці/конкуренції);
- складна сукупність цивілізаційних, глобальних та периферійних, регіональних, національних і локальних соціополітичних процесів;
- загострення у світовій політиці глобальних викликів і ризиків щодо існування людської цивілізації;

- суперечливі способи реалізації світових процесів: визначеність або непередбачуваність; консерватизм та інновації; впорядкованість або стихійність; переплетіння революційних та еволюційних тенденцій;
- багатоманітність політичних сил та союзних форм, засобів і методів реалізації світової політики; наявність умовно координуючого центру, функції якого належать Організації Об'єднаних Націй;
- продуктивна взаємодія держав «Великої сімки» і Євросоюзу; діяльність вагомих міжнародних інституцій – НАТО, ЮНЕСКО, МВФ, СОТ та ін.;
- протиріччя між країнами і народами на ґрунті «конфлікту цивілізацій» (західної↔східної, християнської↔ісламської тощо);
- контраверсійні тренди розвитку багатополюсного світу; зокрема, колізії відносин між світовими «центрами впливу» (США, Євросоюз, Російська Федерація, Китай, індустріальні «дракони» Сходу);
- зростання в системі загальнолюдських цінностей ролі прав, свобод і життєвих інтересів людини.

Таким чином, визначальним критерієм прогресу в світовій політиці став рух народів і держав шляхом демократизації (фактично – «четверта хвиля» модернізації). Бо еволюція цивілізованого соціуму логічно веде до формування вільного громадянського суспільства з економічними, політичними і соціальними свободами, демократичними правами, з високим рівнем добробуту населення; до розбудови правової держави з політичним плюралізмом, чітким розподілом повноважень гілок державної влади, з ефективною геополітичною стратегією, що дозволяє успішно виявляти свою міжнародну суб'єктність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Wallerstein, I. (2011). *The Modern World-System. Vol. IV: Centrist Liberalism Triumphant, 1789–1914*. Berkeley: University of California Press.
2. Валлерстайн И. Геополитические размежевания в XXI столетии. *Экономические стратегии*, 2006. № 5–6, с. 14-23.
3. Galtung, J. (1968). *Small Group Theory and the Theory of International*

Relations. A Study in Isomorphism. *New Approaches to International Relations* / Ed. by M. Kaplan. New York: St. Martin's Press. Pp. 270-295.

4. Соловьев Э. Анализ геополитики международных проблем современности: Pro et Contra. *Политические исследования*, 2001, № 6, с. 116–130.
5. Бауман З. Глобалізація: наслідки для людей і суспільства / пер. з англ. І. Андрущенко. За наук. ред. М. Винницького. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. 109 с.
6. Капітоненко М.Г. Теорія міжнародних відносин. Чернівці: Книги-XXI, 2019. 272 с.
7. Панченко М. Неклассические парадигмы изучения миропорядка. *Власть*. 2009. № 4, с. 37-45.
8. Політика світова. *Політологічний енциклопедичний словник* / Уклад.: Л.М. Герасіна, В.Л. Погрібна, І.О.Поліщук та ін. За ред. М.П. Требіна. Харків: Право, 2015, с. 534–536.
9. Бажанов Е.П., Бажанова Н.Е. Куда идет человечество? О тенденциях международных отношений в XXI веке. Москва: Восток-Запад, 2009. 96 с.
10. Панарина Н.Н. Глобализация: тенденции и противоречия (концептуальный анализ). *Теория и практика общественного развития*, 2010. № 1, с. 37–42.
11. Киссинджер Г. Нужна ли Америка внешняя политика? / Под ред. В. Иноземцева. Москва: Научно-изд. центр «Ладомир», 2002. 352 с.
12. Цивилизационная геополитика (Геофилософия): учебник для вузов / В.А. Дергачев. Киев: «ВИРА-Р», 2004. 667 с.
13. Герасіна Л.М. Проблема вибору геостратегії сучасною Україною в геополітичному ландшафті світу. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Харків, 2015, Вип. 3(27), с.210-212.

СУЧАСНІ АСПЕКТИ МЕРИТОКРАТІЇ

Половко Олена Олексіївна,
к.політ.н., доцент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Анотація: У статті досліджуються проблемні аспекти функціонування меритократичного критерію відбору політичних еліт. Згідно даного крит, владне керівництво та управління суспільством має здійснюватися особами на основі їх чеснот (заслуг), незалежно від соціально-економічного походження. Однак, при реалізації меритократичного ідеалу слід особливо зважати на зовнішні об'єктивних обставини та роль випадкових факторів.

Ключові слова: справедливість, політична еліта, меритократія, фаворитизм, непотизм.

Політичний філософ Майкл Сендел у своїй книзі «Справедливість. Як вчиняти правильно?» та в однойменному авторському курсі прочитаному в Гарвардському університеті розмірковує над низкою конкретних проблем сучасного американського суспільства [3]. Ці міркування виходять на ширший, теоретико-концептуальний рівень так чи інакше пов'язаний з категорією політичної справедливості.

Так, згадуючи питання вступу абітурієнтів до вищих навчальних закладів, М. Сендел стверджує: те, що студенту пощастило вступити до університету великою мірою є питанням відповідності певних індивідуальних характеристик певним освітнім вимогам. При цьому наголошується: «те, що ми живемо в суспільстві, яке високо цінує наші конкретні здібності, не справа наших рук і результат наших зусиль. Зрештою, ця оцінка — міра везіння, а не чесноти». Це доволі провокативна теза, що потребує подолання внутрішнього спротиву для

подальших міркувань, які мають безпосереднє відношення до політики.

Ті, кого ми вважаємо успішними бізнесменами або політиками, часто не беруть до уваги цей випадковий аспект свого успіху. Багатьом із нас пощастило мати певні якості, які, як виявляється, дуже цінуються суспільством. Відповідне тлумачення має термін «меритократія» (від лат. *meritos* - гідний в грецьк. *kratos* - влада) - влада найбільш гідних. Оксфордський політичний словник визначає меритократію (*meritocracy*) як еліту, представників якої характеризують непересічні особисті якості та здібності [2, с.399]. За меритократії особа наділена владою, бо заслуговує на це. Управління тут ґрунтується на знаннях, талантах, особистій перевазі індивідів, тобто на чеснотах. Адміністративні повноваження розподіляються між людьми, які, як вважається, мають кращі управлінські характеристики та організаторські здібності порівняно з іншими. Зокрема, подібна система відбору еліт є менш сприятливою для поширення такого явища як фаворитизм. Одним із різновидів фаворитизму є непотизм як еволюційна схильність надавати перевагу (наприклад, при призначенні на посаду) родичам чи друзям незалежно від їх професійних якостей. Синонімічними еквівалентами цієї ситуації є 'spoil system' або «система патронажу» (коли особи призначаються виконувати державні послуги на основі їх лояльності до правлячої партії). Фаворитизм або кумівство (якщо використати відповідник українською) має негативні суспільно- політичні наслідки. Особливо актуальним фаворитизм є при авторитарних режимах та за трансформації режиму від авторитарного до демократичного.

За меритократичної системи відбори еліт саме чесноти є атрибутивним критерієм її існування (як то достатній освітній рівень, кваліфікація, досвід, тощо). Головне, щоб ці чесноти слугували базою для ефективного здійснення управлінських функцій. При цьому важливою є конкурентна політика (наприклад, коли відкриті конкурсні іспити мають проводитися відповідно до принципів кваліфікації для відбору державного службовця) та принципу рівності (поза будь-якої дискримінації). Тому, окрім обов'язку певних інституцій діяти ефективно, раціонально та кваліфіковано, це також

відповідальність за вибір найталановитіших осіб, щоб скористатися особливими якостями особи, яку необхідно працевлаштувати та отримати кваліфіковану послугу.

Однак, при всіх перевагах меритократії зауважується, що ті чесноти, на яких ґрунтується така система, є не стільки несправедливими, скільки певним чином випадковими. На думку Нассіма Талеба, автора книги «Чорний лебідь. Про (не)ймовірне в реальному житті» [4] так зване хибне розуміння, казуальний наратив та викривлена ретроспектива заважає нам коректно оцінити роль випадковостей у суспільно-політичному житті. Представник еліти перебуває нагорі та наділений владою не завжди тому, що заслуговує на це, тобто завдяки своїм чеснотам. Особливі, як правило, непередбачувані фактори діють у кожній конкретній ситуації. У розповідях-тлумаченнях (наприклад, історії видатної політичної кар'єри) велику роль відіграють талант чи розрахунок, їхнє значення зазвичай видається більшим, ніж у простого везіння. Оповідач при цьому виділяє виняткові події, що відбулися, і забуває про безліч інших, що не відбулися чи минули непомітно. Н. Талеб вважає, що ми постійно так обманюємо себе, «бо конструюємо химерні уявлення про минуле і вважаємо їх правдивими. ... Ми завжди готові проінтерпретувати чийсь поведінку як вияв особистісних якостей, бо це причини, які легко поєднати з певними наслідками» [1, с.197].

Отже, ціннісний підхід до пояснення феномену політичної еліти акцентує увагу на інтелектуальних, психологічних, організаторських, тощо чеснотах її представників. Останні, в свою чергу, безпосередньо пов'язані із системою освіти. Однак на доступ до якісних освітніх послуг та на сам перелік чеснот впливає велика кількість факторів, у тому числі випадкових. Тому не варто недооцінювати роль зовнішніх об'єктивних умов при формуванні демократичних засад елітарного володарювання на основі заслуг.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Канеман Д. Мислення швидке та повільне / Пер. з англ.; - 2-ге вид. - Київ: Наш формат, 2018. - 480 с.
2. Короткий оксфордський політичний словник / Пер. з англ.; За ред. І.Макліна, А.Макмілана. - К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. - 789 с.
3. Сэндел М. Справедливість. Как поступать правильно? - М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. - 352 с.
4. Талеб Н. Чорний лебідь: Про (не)ймовірне в реальному житті. — Київ: Наш Формат, 2017. — 392 с.

PHILOLOGICAL SCIENCES

УДК 80

STUDENTS' INDEPENDENT WORK IN LEARNING ENGLISH LANGUAGE

Chugunova Nelly V.,
associate professor,
State University of Intellectual
Technologies and Communications
Odessa, Ukraine

Summary This article defines the role and meaning of students' independent work, examines the most effective forms and analyses the factors which influence on its successful usage. It focuses on the influence of students' cognitive activities on the development of professional work in the future.

Key words: Independent work, language learning, effective forms, factors, successful usage, theoretical analysis.

Both theory and practice of teaching methodology consider students' independent work as the basis of learning foreign language at university.

The definition "students' independent work" as one of the learning cognitive activity discovers the essence of educational and professional training.

This kind of activity is not only fulfilling the definite tasks of educational, research and self educational character. It is a means of professional knowledge perception, methods of cognitive and professional activity, and forming skills of creative activity and professional mastering.

Students' independent work includes preparation to the current lessons; study the material for self education; fulfilling home tasks; carrying out projects; writing

lesson note takings, essays, reports, and term papers in the outdoor time.

There are two functions of the independent work: consultative (teacher helps students to get useful skills in theoretical and practical material perception) and controlling (based on teacher's current and edge control, and check up of home tasks). The objectives of the independent work are: mastery of fundamental knowledge and skills; systematization of received knowledge; skills forming; obtaining self experience in creative and research activities.

Independent work encourages development of students' responsibility, personal, not ordinary approach to solution of situational problems.

The forms of the independent work must be necessarily regulated by the educational and methodological complex of the discipline and by the university documents. Those forms are focused on the fulfillment of certain educational goals.

For mastering knowledge we can recommend the following forms: reading the texts and educational literature; note-taking; work with terminological dictionaries and reference books; familiarization with normative documents; educational and research endeavors; use of audio and video recordings, computer technology and the Internet.

For consolidating and organizing data it is necessary the work with lecture notes; study of educational material; answers to control questions; compilation of tables, plans, and theses; analytical text processing (annotation, abstracting, reviewing); preparation of abstracts, essays, reports, presentations; compilation of crosswords, puzzles, and bibliographical reviews.

The independent work in learning a foreign language includes memorizing lexical units; mastering word formation and grammar rules; reading texts aloud in accordance with the reading rules; question construction and translation.

For reading skills development students need small texts of varied content (journal articles, interviews, literary excerpts, websites, questionnaires, advertisements, and encyclopedia items). There are different tasks for these texts: "true" or "false" answers; headings correlation with paragraphs; paragraphs' arrangement in a logical sequence; fill in the gaps in the text, restoring information;

express a personal attitude to the text read; determine the meaning of the highlighted words.

For speaking activity the following tasks are used: setting up a role-playing game; discussion of the problem posed.

For writing activity the following tasks can be used: drawing up personal and business letters; description of the event; writing advertising texts; development of the content for the website; preparing the interview.

Students' independent work being an integral part of learning contributes to the deepening and expansion of knowledge; increases interest in cognitive activity; forms a creative personality of specialist able to self-improvement and self education.

For independent work to be successful it is necessary to have real motivation, curiosity, attentiveness, industriousness; to use a systematic approach to form self education habits and to regular adjustment of self learning.

So, independent work is defined as ability to continuous search of new actual knowledge; appropriate use of information processing (search, storage and processing). It is one of the competences of a specialist which determines the success of his personal growth and social relevance.

It is a type of students' activity in which they independently carry out actions from problem statement to implementation control, self-control and correction with the transition from the simplest types works to more complex, creative ones.

There are some peculiarities of independent work in the foreign language learning which linked with forming foreign language media; parallel development of all types of foreign language activities; reading, writing, speaking, listening, and memory activities.

Students' independent work skills are formed in the learning, and they include the interaction of teachers and students directed towards the formation of receptive (listening, reading) and productive (speaking, writing) skills.

In the implementation of productive types of speech activity students need to have lexical semantic and lexical thematic associations; combine new words with previously learned; choose the right word from antonymic and synonymous contrasts;

complete equivalent changes; use the words correctly in the framework of language norms and communication situations. For receptive types of speech activity students need to relate audio/visual images with semantics; to pay attention to inner articulation; to differentiate similar words by informative signs; to define homonyms, synonyms and antonyms; to use word building and textual guess.

Students' skills formation considers the following forms of the independent work: solving problems and exercises according to the sample; solving variable tasks and exercises, situational, professional tasks, cases; making drawings, diagrams, computational, graphic and term papers; preparation to business games. All the above forms are standard widely spread ones. As to more effective forms of independent work used in learning English language, they are the result of research and experience gained in the process of teaching students. This activity should be based on the use of active teaching methods: writing essays, design, use of audio/video materials, Internet sites, work with literary texts in English (annotation, abstracting, reviewing), work in groups; performing Olympiad tasks and exercises; portfolio; solving the problems posed; playing a situation; monologue on a given topic; staged and stage theatrical tasks in English; participation in student scientific societies, language clubs.

Students' independent work will lose its effectiveness and will require even more time and effort if there is no motivation and personal interest in it.

Correct and systematic organization of students' independent work based on the use of active methods and innovative technologies with motivation to complete specific tasks and exercises, contributes to the successful and effective mastering of the English language. In the new educational situation students are no more passive learners focused on consuming knowledge, they are active participants now able to solve problems independently, to find effective ways in achieving their goals. And their independent work is considered to be not just a form of learning process it is transformed into integral part of education.

The students' independent work is the most efficient type of activity, developing intellectual, creative abilities necessary for mastering knowledge. It is a

kind of habituation in learning. Students not only need the learning, but also the habituation, which is very important for mastering the English language.

REFERENCES

1. Cohen, L., Manion, L. and Morrison, K. (2000). *Research Methods in Education*. London, UK: Routledge.
2. Richards, J. C. & Rodgers. (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching*. US: Cambridge University Press.
3. Thomas, L., Hockings, C., Ottaway, J. and Jones, R. (2015) Independent learning: Student perspectives and experiences Final report to the Higher Education Academy, York: Higher Education Academy. Date View November 15, 2017 https://www.heacademy.ac.uk/sites/default/files/independent_learning_final.pdf

COMMUNICATION AND WRITTEN COMMUNICATION

Gvozd Olga Victorovna,
Senior Lecturer
Odessa State Polytechnical University
“Odessa Polytechnic”
Odessa, Ukraine

Abstract. The paper considers one of the most important fields of linguistics – types of social speech relationships between governing bodies and citizens; different types of speech; genres which are implemented with the help of various linguistic means.

Keywords: goal, official discourse, form of speech, communicative focus, genre.

The formation of any type of discourse occurs in speech during the functioning of the language on the basis of the fulfillment of a certain communicative task, i.e. the purpose of the statement, which is the impetus for the functional restructuring of the language [1]. For example, in such type of discourse as the official one such a goal is to reach an agreement between two or more parties – organizations, institutions, officials, governments, society and its members, etc. This function serves as the beginning in the formation of any type of discourse. In our case it is one of the main functional discourses, namely, the official one.

When creating texts of a certain discourse, the selection and combination of linguistic means are determined by extra linguistic factors, one of which is the form of speech. Depending on the purpose of communication, all known types of discourses appear in two forms – oral and written.

Although it is generally accepted that the written form of speech lies at the heart of the official type of discourse [2], one can hardly disagree with the opinion of researchers who believe that at present this or that type is not assigned to a particular

form of speech, that all types of discourses can manifest themselves in both written and oral speech [3]. The following arguments can be presented in favor of such a statement.

First, we do not always write but only when we cannot speak when the need arises, and the need arises when the situation requires the resolution of some issue, the advancement of arguments, i.e. when the influence function is dominant [4].

Secondly, all human societies had the ability to speak before the advent of writing, which implies that writing systems are somehow based on the units of oral speech. Indeed, despite the fact that the language of business communication does not have a broad communicative orientation, that is, it is one-sided in terms of communication [5], so it is characterized by both written and oral forms.

Thus, in both forms of speech, the language of diplomacy and telegrams functions; language of regulations, laws, rules, instructions, i.e. the language of documents establishing certain general or special rules of law since their appearing is preceded by oral discussion. In the language of diplomacy, for example, the importance of oral speech is undeniable since speakers take advantage of the positive opportunities that this method of communication provides. It consists in a specific mechanism for constructing meaning, inherent in oral communication, to obtain results that are unattainable in a written text. The same can be said of other genres of this type of discourse. Thus, legal procedural documents are the result of oral discussion of certain issues in court and legal institutions.

Therefore while taking into account and agreeing with the recognition of the leading role of oral (colloquial) speech in the official type of discourse we can argue that it is characterized by the written form of speech as well.

Let's consider several special cases of written communication that can characterize any type of discourse. Since this work has repeatedly cited the research data from official discourse as the examples we continue to present them as illustrative material. According to the results of research by linguists, some genres of official discourse – the legislative genre, the genre of invention formulas – are distinguished in some characteristics, e.g. in sentences of greater length than all other

genres, since within the official discourse they are most complex due to extra linguistic factors.

The complication of simple sentences with the help of numerous isolated constructions, homogeneous members, attributive phrases of long sizes with prepositions is explained by the need to detail the presentation of considered objects in these types of texts, which entails an increase in the size of sentences up to several dozen word tokens. For example, *by letters and/or telexes dated 16 and 27 October 2020, 11 December 2020 and 4 January 2021 the Organization enquired whether or not the complaint accepted this assignment; receiving no specific answer the Director-General on 31 January 2021 terminated the complainant's appointment.*

Or another example, but this time from the texts of the genre of invention formulas, which is also included in the official type of discourse: *A color picture tube having a shadow mask provided with a plurality of juxtaposed aperture rows each comprising a plurality of apertures, aligned with the predetermined pitch P_y where among a deviation triangular Y between the apertures of the adjacent aperture rows, a pitch P_1 of scanning lines and said pitch P_y there exist the following relations.*

In another genre of official discourse – combat documents – the purpose of communication which consists in the need to immediately execute an order, dictates the absence of finite verbs, which ensures the concreteness of information, for example: *All other units will maintain normal radio traffic. Pay special attention to Mech Div in LITTLE area. Send hourly reports to location of leading elements.*

In the texts of the genre of public directives the negative form of the infinitive changes its quality and denotes not a prohibition, but an appeal since expresses an action aimed at a perlocative effect, i.e. expresses a decision on the part of the speaker to influence the subsequent action of a listener. Therefore, the imperative in such sentences is softened by the word please: *Please, don't let the door slam.*

BIBLIOGRAPHY

1. Кожина М.Н. Стилистика русского языка. Москва, 1983. 222 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования.

Москва, 1981. 139 с.

3. Bloch M.Y. A course of theoretical English Grammar. Moscow, 1983. 382 р.

4. Разговорова Н.Н. Лингвостилистические особенности делового письма: Дис. ...канд. филол. наук. 10.02.04. Москва, 1983. 202 с.

5. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка. Москва, 1983. 270 с.

**UKRAINIAN POLITICAL VALUES VS AMERICAN POLITICAL VALUES
(BASED ON THE INAUGURAL ADDRESSES BY VOLODYMYR
ZELENSKY AND JOSEPH R. BIDEN)**

Kharytonova Daria

Candidate of Philological Sciences (PhD)

Lecturer of the Department of Foreign Philology and Translation

Kyiv National University of Trade and Economics

Kyiv, Ukraine

Abstract: The article is devoted to the study of axiological characteristics which are implemented in political values. The material of two inaugural speeches of V. Zelensky and Joseph R. Biden was compared by using contextual analysis. It shows that Unity and Family values are similar for Ukraine and the USA. While Democracy, Optimism and Religious values are connected only with Americans. And Happiness and Patriotism describe Ukrainians.

Key words: discourse, political institutional discourse, estimation, values, political values.

In modern linguistics, an important place is given to axiological linguistics, the object of which is the study of value systems inherent in a particular linguistic community. The study of values is always interdisciplinary and covered in philosophy, sociology, psychology, etc., because only from the subjective position of man everything in the world is evaluated in terms of “good” and “bad”, “positive” and “negative”. The object of this investigation is the political values, which are implemented by Volodymyr Zelensky and Joseph R. Biden in their inaugural addresses as genre of institutional political discourse.

The material of this investigation is the inaugural speech of Volodymyr Zelensky, with which he delivered on May 20, 2019 in the Verkhovna Rada of Ukraine, and the inaugural address of Joseph R. Biden that was posted on the official

website of the White House America on January 20, 2021.

The aim is to study political values of two countries as special historical and cultural realities for Ukrainians and Americans.

In our opinion, «values are the product of social (spiritual and political) life and experience of mankind. Their dynamic nature has both common and different characteristics for all peoples. Over time, some values become decisive, others depreciate» [3, p. 157]. There are many attempts to classify values in the system dimension. In linguistics, the classifications of values were proposed by R. Kohles [4] and S. Schwartz [6].

According to R. Kohles, it is worth to distinguish groups of American values and groups of values inherent in other countries. Among the first he includes Personal Control over the Environment, Change, Equality, Individualism, Optimism, Work Orientation and others. The group of non-American values includes Fate, Tradition, Human Interaction, Hierarchy, Past Orientation, Spiritualism, etc. [4, p. 7].

S. Schwartz distinguishes individualistic and collectivist values. The individualistic ones include Power, Achievement, Hedonism, Stimulation, and Self-direction. Universalism, Benevolence, Tradition, Conformity, and Security are collectivist values [6].

However, a separate group of values is political one that is inherent in a particular political time. According to Yu. Shcherbakova, political values are a kind of filter, «through which a person looks, analyzes events, situations, problems of political life» and shapes their political behavior under their influence [5].

The inaugural speech of the President V. Zelensky represents such values as Unity, Happiness, Patriotism. Among them, an important niche is occupied by Family values, which reflect the cause and effect of the actions of generations and their impact on the historical future.

In comparing Joseph R. Biden shows his set of values in his inaugural address. There are Democracy, Optimism, Unity, Family and Religious values.

Similar values in inaugural speeches of both Presidents are Unity and Family ones. Unity in both texts shows wherever the situation is but the country can be

strong and overcome any obstacles only because of its people who stand together side by side: *«We are all Ukrainians. There are no bigger or smaller, right or wrong. From Uzhhorod to Luhansk. From Chernihiv to Simferopol. We are Ukrainians in Lviv, Kharkiv, Donetsk, the Dnieper and Odessa. And we must be united. After all, only then we are strong. And today I appeal to all Ukrainians in the world. We are 65 million... I appeal to all Ukrainians on the planet! We really need you. I will be happy to grant Ukrainian citizenship to all those who are ready to build a new, strong and successful Ukraine. You should not go to Ukraine to visit, but to go home. We are waiting for you. You do not need souvenirs from abroad, please bring your knowledge, experience and mental values. All this will help us to start a new era»* [2]. *«Today, on this January day, my whole soul is in this: Bringing America together. Uniting our people. And uniting our nation. I ask every American to join me in this cause. Uniting to fight the common foes we face. Anger, resentment, hatred. Extremism, lawlessness, violence. Disease, joblessness, hopelessness»* [1].

Two Presidents understand Family values in a reason-consequence paradigm. It means every action makes an influence on the future generations: *«And I really want your offices not to have my images. Because the President is not an icon, not an idol, the President is not a portrait. Hang photos of your children there and look them in their eyes before each decision. ... From today, each of us is responsible for the country we will leave to our children»* [2]. *«We add our own work and prayers to the unfolding story of our nation. If we do this when our days are through our children and our children's children will say of us they gave their best. They did their duty. They healed a broken land... That our America secured liberty at home and stood once again as a beacon to the world. That is what we owe our forebearers, one another, and generations to follow»* [1].

For the USA the most important value is Democracy: *«Today, we celebrate the triumph not of a candidate, but of a cause, the cause of democracy. The will of the people has been heard and the will of the people has been heeded. We have learned again that democracy is precious. Democracy is fragile. And at this hour, my friends, democracy has prevailed»* [1]. It opens people the possibility to make their own

decisions and to be heard, to choose and to change the history.

Optimism is another value for Joseph R. Biden: *«Over the centuries through storm and strife, in peace and in war, we have come so far. But we still have far to go. We will press forward with speed and urgency, for we have much to do in this winter of peril and possibility. Much to repair. Much to restore. Much to heal. Much to build. And much to gain»* [1]. To the author's point of view Optimism is a kind of strategy that programme people to believe in the better life and think positively all the time.

And, of course, American President pays much attention to God especially in the end of his inaugural address: *«We must set aside the politics and finally face this pandemic as one nation. I promise you this: as the Bible says weeping may endure for a night but joy cometh in the morning. We will get through this... May God bless America and may God protect our troops»* [1].

Quite opposite are values for the Ukrainian President. For example, Patriotism. It is represented by the patriotism of defenders, officers, who create an effective, strong, courageous army, and hence a powerful state: *«There, on the front line, is no quarrel and discord, there is courage and honour. And I want to appeal to our defenders. There is no strong army where the government does not respect the people who give their lives for the country every day. I will do my best to make you feel respected. This is a decent, and most importantly, stable financial security, your living conditions, legal leave after combat missions, vacation for you and your families»* [2].

However, all of the above in the inaugural speech of the Ukrainian President is impossible without gestalt of collective Happiness, which includes peace, absence of troubles, wars, roads, proper jobs and certain material goods. *«And our first task is a ceasefire in the Donbass. ... Of course, in addition to the war, there are many other troubles that make Ukrainians unhappy. These are shocking tariffs, humiliating salaries and pensions, painful prices, non-existent jobs. This is a medicine that is mostly improved by those who have never been with a child in a regular hospital. These are mythical Ukrainian roads that are built and repaired only in someone's*

wild imagination» [2].

In a conclusion we understand that values define the modern Ukrainian and American socio-political reality. And that is why the inaugural speeches of two Presidents represent some similar values as Unity and Family. But nevertheless, they have different values. Joseph R. Biden represents Democracy, Optimism and Religious values. Happiness and Patriotism are the main values for V. Zelensky.

REFERENCES:

1. Inaugural Address by President Joseph R. Biden, Jr. The White House. Access mode: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/01/20/inaugural-address-by-president-joseph-r-biden-jr/>
2. Inaugural Speech by President Volodymyr Zelensky. President of Ukraine. Volodymyr Zelensky: official online representation. Access mode: <https://www.president.gov.ua/news/inavguracijna-promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelensk-55489>
3. Kharytonova D. Ukrainian political discourse: cognitive-semantic and pragmatic-communicative dimensions. Thesis. K.: Taras Shevchenko National University, 2019. 212 p.
4. Kohls R. L. The Values Americans Live by. Washington D. C.: Meridian House International, 1984. P. 1–8. Access mode: <https://careercenter.lehigh.edu/sites/careercenter.lehigh.edu/files/AmericanValues.pdf>
5. Shcherbakova Y. Values of united Europe. Monograph. K .: VC "Academy", 2014. 208 p.
6. Schwarts Sh. Toward a Theory of the Universal Content and Structure of Values: Extensions and Cross-Cultural Replications. Journal of Personality and Social Psychology. Vol. 58, Issue 5. 1990. P. 878–891.

**EXTRA LINGUISTIC CONDITIONING OF
THE STYLISTIC TEXTS DIFFERENTIATION
(ON THE OFFICIAL DISCOURSE EXAMPLE)**

Lebedeva Elena Viktorovna

Senior Lecturer

Odessa State Polytechnical University

“Odessa Polytechnic”

Odessa, Ukraine

Abstract. The paper deals with the attempt to present the review of linguistic means owing to which we can distinguish different styles and different genres within the styles, and all this is demonstrated on the basis of official discourse.

Key words: legal genre, social goal, diplomatic language, communication, business correspondence.

Language is known to have two aspects – systemic and functional, which expresses the social nature of language and its communicative properties. All stylistic nuances acquire reality precisely during the functioning of language [1].

Both linguistic and extra linguistic factors take part in the formation of text, its genre and style, on which the stylistic differentiation of texts depends [2].

The editing of business-style texts is also conditioned by extra linguistic factors arising from the social task, which is to serve, e.g. to connect the authorities with the population, institutions and bodies, individual groups and individuals; to record all kinds of decrees and orders of the authorities, to take into account all the facts of monetary and material values; for international relations in the field of economic, social, cultural and political relations [3].

The extra linguistic factors that ensure the choice of language means include the goals and tasks of communication, its content, form of speech, conditions and circumstances of communication [4].

The degree of importance of one or another extra linguistic factor is considered differently. In some works the primary role is given to the form of social consciousness with its corresponding type of activity. In others – to the goals of communication or history.

This difference in views is explained by the fact that extra linguistic factors serve not only to differentiate styles but also their genres and varieties. So, for example, in the protocols of international organizations it has become the norm to use conversational units, which is dictated by the form of speech, condition and circumstance of communication. The form of this genre is due to such a trait as restraint, because the exposition in this case is closer to the oral type of speech.

In diplomatic language the goal of communication dictates periphrastic ways of expression, which is reflected in the syntax, e.g. *I agree with distinguished delegate of that in principle speedy action is necessary on this question, but ...* instead of *I am not in favour of speedy action*. “In the official business style,” writes V.V. Vinogradov, “a peculiar manner of artificial-book, periphrastic, syntactically confusing exposition develops.”

The style of presentation of business correspondence, in turn, is chosen depending on the audience – the use of appropriate vocabulary, grammar, punctuation.

The look of official correspondence in the commercial field is changing the conditions of competition, because here the purpose of communication is to care for profit. The content, which is the intention at the same time, includes the motivation to act in order to interest the recipient. Hence the freedom in the choice of language means aimed at ensuring a positive perception of information. The desire to find and use different ways of expressing the same semantic content, i.e. the purpose of communication facilitates the transition from a canonized exposition based on clichés and formulas of style to a freer form. In order for the letter to achieve its goal, the addressee is faced with the task of facilitating reading. In the field of grammar this may explain the desire to avoid concrete passive constructions.

The influence of extra linguistic factors is observed at all levels of language.

Let's follow this at the level of vocabulary.

In connection with the acceleration of scientific and technological progress, there is a great saturation of texts with scientific information, and hence – scientific and technical terminology, for example, in one of the genres of official style – texts of instructions and formula of invention, *resonant surface, electromagnetic waves, angle of incidence*. The use of book vocabulary in texts of a directive nature serves to give formality, exaltation to it, for example, *state of readiness, need-to-know basis, responsible for security*.

The high frequency of abbreviations is caused in business documents by the factor "form of speech" – the need to save space, as well as a great number of repetitions of the same name, *FAO, UNESCO, EPO*.

The large number of Latin terms in the texts of legal documents is explained by the history of the development of the style: the system of models of legal texts was formed in Old English under the influence of Roman texts, such as *res judicial, a contrario*. The use of multi-component attributive constructions in the genre of formulas of invention such as *time-resolving scanning voltage*, along with the usual grammatical pattern of the English language, is dictated by the legal function – to make the text more concise, since here there is a correlation between the size of the text and the author's right to an invention: the minimum number of features provides the author of an invention with broader protection of his rights. Thus the more concise the formula of invention is, the more rights the author has.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кожина М.Н. Стилистика русского языка. Москва, 1983. 222 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва, 1981. 139 с.
3. Верховский П.В. Письменная деловая речь. Москва, 1930. 201 с.
4. Одинцов В.В. Стилистика текста. Москва, 1980. 263.
5. Виноградов В.В. Очерки по истории русского литературного языка XV11-X1X в.в. Москва, 1938. 448 с.

SPEECH PORTRAIT OF SHERLOCK HOLMES IN DIFFERENT MEDIA: EVOLUTION OR REVOLUTION?

Pozharytska Olena,

PhD in Linguistics (Candidate of Philology)

Associate Professor

Chair of English Grammar

Odesa Mechnikov National University

Odesa, Ukraine

Mkrtychian Anna,

MA, Romance-Germanic Faculty

Odesa Mechnikov National University

Odesa, Ukraine

Abstract: This research aims to investigate the speech portraits of one of the best-known characters in the detective world – Sherlock Homes - as presented in the original book and the modern TV show. The peculiarity of the given study lies in a contrastive investigation of the structural-and-communicative sentence types presented in the original and the modern Sherlock Holmes' speech portraits basing on practically the same stories. A thorough syntactic analysis allowed making a conclusion about the (r)evolutionary changes in the famous detective's image, following from both the type of medium, and the traditions of the time periods shown.

Key words: literary character, speech portrait, sentence type, original story, TV show, dialogue.

The current investigation is focused on comparing Sherlock Holmes` characters as presented in the original book by Arthur Conan Doyle and in the BBC TV show «Sherlock» with Benedict Cumberbatch.

The object of the paper is Sherlock Holmes` speech portrait.

The subject of the paper is lingual means of its representation.

The objective of the research is to define the substantial differences and

similarities between the two speech images of the same character (Sherlock Holmes) in the book and in the TV show.

The objective of the work determined the following tasks:

- to analyze the belles-lettres text and detective prose peculiarities;
- to differentiate between the notions of speech and language portraits;
- to outline the basic structural and communicative types of sentences in English;
- to describe Sherlock Holmes` speech portraits in the book and in the TV series and analyze their peculiarities.

The research has been done on the basis of the original story by Arthur Conan Doyle «A Study in Scarlet» and one of the episodes of the TV series «Sherlock» (filmed in 2010) starring Benedict Cumberbatch - «A Study in Pink», vaguely based on the story mentioned.

The material of the investigation counts 1000 speech samples altogether obtained by consecutive selection.

The research relies substantially on the application of such linguistic methods and approaches as consecutive selection, qualitative and quantitative analysis, elements of diachronic research, surface structure analysis, descriptive method.

Conceptually, the research is based on the traditional understanding of a character in fiction in literary semantics by Morozova I. [10]; Pozharytska O. [11]; Hochman B [8]; Rimmon-Kenan Sh [12] ; Mead G. [9], the notion of speech portrait as given by Yu. Karaulov [2] ; [3] and on the classical syntactic analysis as suggested by I. Morozova [4]; [5], M. Blokh [1], O. Pozharytska [6].

Having analyzed Sherlock`s speech portraits, both in the book and in the TV episode, (1000 samples in total), we have come to the following conclusions.

The most striking differences are revealed in the structural and communicative sentence types used by the famous detective in the short story and on TV. In contrast to the posh and sophisticated book character, who uses compound and complex sentences mostly (55 %) (*The most commonplace crime is often the most mysterious because it presents no new or special features from which deductions may be drawn.*

; *You see,*" he explained, *"I consider that a man's brain originally is like a little empty attic, and you have to stock it with such furniture as you choose.*), the TV Sherlock predominantly uses simple sentences (70, 5 %) (*Yes, I have a turn both for observation and for deduction. ; It was not done by a German.*), which brings him more up-to-date and makes him sound more off hand, cynical and ironic.

In his choice of communicative sentence types, the TV character is much more expressive and aggressive, especially when communicating with Dr. Watson or the Scotland Yard detective staff, than the «original» Sherlock, who is rather reserved and educated. The usage of 55 % interrogative sentences by the TV character (*So, where has there been heavy rain and strong wind within the radius of that travel time? Cardiff.; Come on, where is her case? Did she eat it?*) in comparison with 19.2 % by the book character (*Is there anything else that puzzles you? Where in the tropics could an English army doctor have seen much hardship and got his arm wounded?*) underlines the TV character`s inquisitive nature and enthusiasm about conversations. His tendency to rhetorical questions points out his mocking nature. It is also noteworthy that the TV detective uses imperatives in 10% of all cases (*Shut up, everybody!; These words exactly. Type and send it. Quickly.*), while the book character resorts to them twice as rarely (*Give them here, said Holmes. Now, Doctor, are those ordinary pills?; Now, Doctor, you are looking done-up. Take my advice and turn in.*). This speech feature shows Benedict Cumberbatch`s Sherlock as bossier and more authoritative as well as more eager to interact with people around.

Furthermore, the TV Sherlock uses curse language (*Shut up, Lestrade! Piss off!*) and talks much more emotionally than his book prototype.

Thus, summing up, we can conclude that the original character created by Artur Conan Doyle is supposed to be more clammed up and less talkative than his modern embodiment from the TV series. He packs up more deductions and logical reasoning in his complex and compound utterances. The canon Sherlock Holmes is more reserved and has a mild sense of humour. He is a typical introvert, unwilling to give a voluminous communicative input in conversation.

The modern image of Sherlock Holmes brought to the screen by Benedict

Cumberbatch, though calling himself «*a highly active sociopath*», is far more talkative and enthusiastic about people. However, instead of building up relationships of any kind, he mocks at them and strikes aggressive dialogues, full of questioning and orders. His comparatively short and simple sentences show him as a contemporary nervous and business-like person.

The great difference between the two images of the same character can be motivated by social and historical changes in the British society. In fact, Sherlock Holmes, played by Benedict Cumberbatch, is a reflection of his time. The 21st century is gradually erasing the norms of old England, with Sherlock becoming quite pragmatical, with no manners or culture of behaviour, a rather cruel and unbearable personality.

What keeps the two Sherlock Holmeses together (besides the background characters and certain plot lines) is the detective's genius and talent for solving mysteries. The thing is that the understanding of what a genius should be like as a person and, hence, as an interlocutor has changed over time.

REFERENCES

1. Блох М. Теоретическая грамматика английского языка – 3 изд., испр. и дополн. - М.: Высшая школа, 2000 г. – 178 с.
2. Караулов Ю.Н. Русская языковая личность и задачи ее изучения // Язык и личность. М., 1989. – 264 с.
3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность, 7-е изд. - Москва, 2010. – 264 с.
4. Морозова І. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові : монографія / І. Б. Морозова. – Одеса: Друкарський дім, 2009. – 384 с.
5. Морозова І. Б. Речевое поведение персонажной личности сквозь призму ее социальной принадлежности (на материале современного английского романа) // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог: Вид-во

Національного університету «Острозька академія». – Вип. 26. – 2012. – С. 224-229.

6. Пожарицька О.О. Мовленнєвий портрет головного героя як вираження авторського начала у творі: стаття / О.О. Пожарицька. - Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/simpoz2/114.pdf>, 2013.

7. Труба Г. М. Поняття взаємодії у функціональній граматиці (на прикладі взаємодій категорії становості і аспектуальності) // Одеська лінгвістична школа: інтеграція підходів. Колективна монографія/ за заг. Ред Ковалевської Т.Ю. – Одеса: Полипринт, 2015. – С. 84 – 89.

8. Hochman B. Character in Literature / Hochman B. – Cornell University Press, 1985. – 204 p.

9. Mead G. Representation of fictional character / G. Mead // Style. – Fall, 1990. – Vol. 24. – № 3. – P. 440.

10. Morozova I. Handsome is as handsome speaks / I. Morozova, O. Pozharytska // Proceedings of the Conference / Brighton, United Kingdom, 13-16 July, 2015. – P. 41-54.

11. Pozharytska O. The main principles of the communicative leader's speech organisation in the "western" characters' dialogue / O. Pozharytska // European Applied Sciences. Wissenschaftliche Zeitschrift. – Stuttgart, Germany: ORT Publishing. Europaeische Fachhochschule – № 6. – 2013 (June). – Volume 2. – P. 74-76.

12. Rimmon-Kenan Sh. Narrative Fiction / Rimmon-Kenan Sh. – London and NY: Contemporary Poetics, 2002. – 181 p Analyzed text 7. Arthur Conan Doyle. A Study in Scarlet: Random House Publishing Group, 2007 – 160 p.

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ
АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ДЖ. ГАРІС
«ШОКОЛАД» ТА МАРГАРЕТ ЕТВУД «ОПОВІДЬ СЛУЖНИЦІ»)**

Білоус Богдана Петрівна,
Студентка
Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
м. Хмельницький, Україна

Анотація: У статті висвітлено основні аспекти лексико-семантичних особливостей перекладу англomовних текстів, розглянуто лексичні особливості, окреслено загальні труднощі, які виникають під час перекладу, з'ясовано види трансформацій, які використовують при перекладі, а також лексико-семантичні зміни, які до них входять.

Ключові слова: адекватний переклад, трансформація, лексична значення, художній текст, значення слова

Мистецтво перекладу художніх текстів потребує не меншої майстерності й таланту ніж під час написання самого твору, оскільки переклад художньої літератури є важливою складовою для розвитку літератури та науки. Художній переклад відрізняється від інших видів перекладу, адже він потребує індивідуального підходу, який полягає у розумінні почуттів автора, його думок, переживань, тобто перекладач має не стільки перекласти текст на іншу мову, скільки написати й відтворити його заново.

Під час перекладу важливо максимально відповідати змісту оригіналу тексту, про те це не означає, що переклад має бути «буквений», як часто можна було спостерігати за часів античності. «Буквений» або точний переклад призводив до нерозуміння та неясності перекладеного тексту, тому пізніше перекладачі намагались перекладати не саме слово, а його значення і

функціонування у реченні, яке буде зрозумілим і близьким.

Основне завдання, що постає перед перекладачем – це зміна тексту з дотриманням усіх відповідних норм мови, розкривати значення іншомовних слів і знаходити до нього відповідник у словниках, однак навіть у словниках може не бути відповідності деяким словам і вони не розкривають повністю семантичне значення слова. Важливо й під час перекладу правильно розкрити лексичне значення слова, зокрема тоді, коли одна лексема позначає різні значення в різних галузях і сферах використання. Для того, щоб переклад був адекватним перекладачі мають використовувати різні види формального перетворення, які в перекладознавстві називаються «перекладацькими трансформаціями», серед яких є лексичні, до яких входять лексико-семантичні зміни: конкретизація, генералізація і модуляція (смісловий і логічний розвиток) та ін. [1, с. 416-420].

Трансформація в літературі є основою прийомів перекладу, вона полягає у зміні формальних (лексичних чи граматичних трансформацій) або семантичних компонентів вихідного тексту за умови збереження інформації у тексті перекладу [2, с. 66].

Існує значна кількість чинників, що спричиняють необхідність використання перекладацьких замін, зокрема таких:

- наявність різних ознак предмета, явища чи поняття;
- відмінність у смисловому навантаженні слова;
- характер семантичного контексту й особливості сполучуваності слова [3, с. 198].

У перекладі твору Дж. Гарріс «Шоколад» широко представлений спектр лексико-семантичних особливостей лексем на позначення кондитерських виробів, наприклад: *the chocolate; chocolate seashells; pepper triangle; bitter chocolate; unrefined cocoa nips; chocolate almonds; Venus's nipples; chocolate truffles; caramel; chocolate gems; “...In glass bells and dishes lie the chocolates, the pralines, Venus's nipples, truffles, mendiantes, candied fruits, hazelnut clusters, chocolate seashells, candied rose-petals, sugared violets...”* [4] – «...У скляних

пляшечках і на тарелях – шоколад, смажений мигдаль у цукрі, «соски Венери», трюфелі, мендіани, зацукровані фрукти, грона лісового горіха, шоколадні черепашки, зацукровані пелюстки троянд і фіалки...» [5].

У перекладі роману Маргарет Етвуд «Оповідь служниці» можна виділити лексико-семантичне поле опису зовнішності героїв, до якого належать лексеми однієї частини мови й мають подібне значення, наприклад: «*This one is a little plumper than I am. Her eyes are brown. She walks demurely, head down, red-gloved hands clasped in front, with short little steps like a trained pig's, on its hind legs*» [6] – «Вона трохи повніша за мене. У неї карі очі. Її голова опущена, руки в червоних рукавичках складені спереду, кроки стримані, маленькі, чимчикує, наче циркова свинка на задніх лапах» [7]. Проаналізувавши приклад цього фрагменту з перекладеним твором можна зазначити, що оригінальний текст і його переклад семантично схожі. Лексичне значення слів перекладено відповідно до оригіналу, тому можна вважати переклад адекватним.

Отже, проаналізувавши та визначивши основні лексико-семантичні особливості перекладу англомовних текстів, можемо зробити висновок, що для того аби текст перекладу відповідав змісту оригіналу перекладачеві потрібно враховувати низку чинників, такі як період написання творів, стильові особливості автора, доречне вживання під час перекладу синтаксичних, граматичних, лексичних та інших особливості, оскільки всі ці аспекти в синтезі забезпечують відповідне емоційне сприйняття читачем твору та збереження національно-культурної специфіки мови оригіналу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абабілова Н. М. Перекладацькі трансформації як засіб досягнення еквівалентності текстів. *Мова і культура*. 2012. Вип. № 15, Т. 6. С. 416-420.
2. Проценко Н.В. Лексико-семантичні підстановки в перекладі англомовних текстів. *Філологічні студії*. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2015. Вип. № 12. С. 64-72.
3. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу :

посібник. К. : Фірма «Інкос», 2002. 317 с.

4. Harris Joanne. Chocolat. URL : <https://www.e-reading.club/book.php?book=80090>.

5. Гаррис Дж. Шоколад : роман / Джоан Гаррис; переклад з англ. В. Полякова. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2015. 320 с.

6. Atwood M. The Handmaid's tale: A novel/Margaret Etwood. London: Vintage Books, 1986. 320 p.

7. Етвуд М. Оповідь служниці: роман/Маргарет Етвуд; пер. з англ. О. Оксенич. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 272 с.

УДК 81-260

**ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ТЕКСТУ
КОНВЕНЦІЇ ПРО ПРАЦЮ В МОРСЬКОМУ СУДНОПЛАВСТВІ
(MARITIME LABOUR CONVENTION)**

Долусова Наталя Валеріївна,

к.ф.н., доцент

Плотко Валерія Леонідівна

студентка

Одеського Національного Університету

ім. І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

Анотація: лінгвістичний аналіз тексту демонструє бачення особливостей мовної організації тексту, а також здатність викладання власних спостережень, ступінь володіння теоретичним матеріалом, термінологією. Лінгвістичний аналіз тексту зосереджує увагу на вивченні тексту з точки зору його особливостей, форми та структури.

Ключові слова: лінгвістичні особливості, лексико-стилістичні особливості, граматичні особливості, структурно-композиційні особливості, конвенція про працю в морському судноплаванні, морські терміни.

Історія термінознавства, зароджується як окрема наука і послідовна зміна уявлень про термін, спочатку як про «особливе слово», потім як про «слово в особливій функції», яке є похідним по своїй природі. «Термінознавство – сучасна наукова дисципліна, предметом якої є терміни і термінологічні системи, яка виникла в середині ХХ століття» [1, с. 104].

Термінологія – систематичний набір термінів, які обмежують і вербально закріплюють систему понять певної галузі знання. Однією з основних властивостей терміну є змістовна точність, тобто чіткість та обмеженість значення.

Термінології та терміни, як їх складові частини, є інструментом, завдяки якого утворюються наукові теорії, закони, принципи, положення, тобто «в термінах відображається контекст, межі якого обумовлені певною соціальною організацією дійсності» [2, с. 38], тому терміни мають соціально обов'язковий характер.

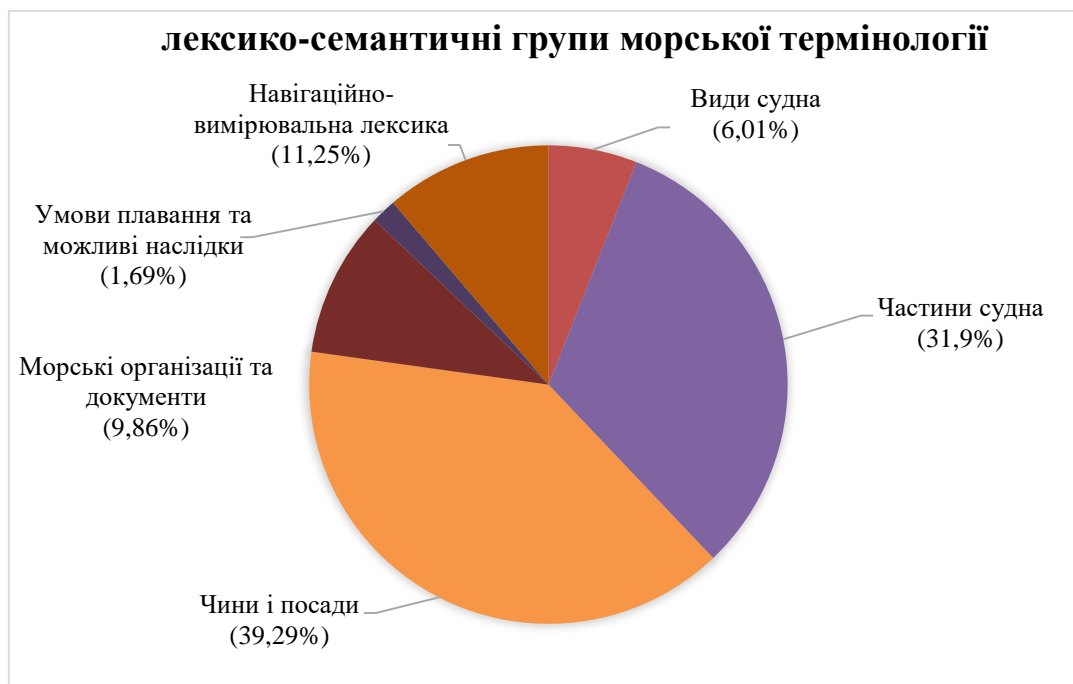
«Морські конвенції – сукупність принципів і правових норм, що встановлюють режим морських просторів і що регламентують відносини між державами» [3, с. 23]. Функціональне призначення морської Конвенції полягає в досягненні домовленості між країнами, що підписали Конвенцію. Усі морські особливості Конвенції багато в чому визначають офіційно-ділову сферу спілкування, а також дипломатично-функціональну спрямованість тексту, тому морські конвенції відносяться до офіційно-ділового стилю та дипломатичного підстилю, жанру – конвенція. Строгий виклад матеріалу досягається завдяки діленню тексту на назву, преамбулу та статі, які містять декілька розділів та правил, а також наявності додатків у кінці тексту. Дані складові дозволяють читачеві сприймати текст на рівні його повної цілісності.

Лексика тексту конвенції виділяється своєю відносною стійкістю і замкнутістю. Вона характеризується відсутністю емоційно-експресивних мовних засобів, усталених виразів, наявністю узагальненої лексики і фразеології, включенням в текст аббревіатур, канцеляризмів, тощо. Точність і лаконізм викладу матеріалу не допускає відтінків експресивного забарвлення і емоційної оцінки. Також, у тексті Конвенції широко використовується морська термінологія для точного найменування морських понять, приладів, інструментів, чинів. Морська термінологія, виконує номінативну функцію і представлена, як внутрішніми (простими та складними термінами, термінологічними сполученнями, аббревіатурами), так і зовнішніми засобами найменувань понять (запозичення).

На основі аналізу морської термінології, що вживається в англomовному тексті Конвенції про працю в морському судноплаванні, можна виділити наступні тематичні групи:

1. Найменування різних видів судів;
2. Назви частин судна і його деталей;
3. Група назви чинів і посад на флоті;
4. Група назви морських організацій та документів;
5. Умови плавання та можливі наслідки;
6. Навігаційно-вимірювальна лексика, що характеризує рух і місцезнаходження судна».

У ході аналізу морської термінології, на малюнку 1: «лексико-семантичні групи морської термінології» у англomовному тексті Конвенції про працю в морському судноплаванні було проаналізовано відсоток лексико-семантичних груп. Найбільш вживана лексико-семантична група у тексті Конвенції – «чини і посади»: 39,29%, найменш вживана – «умови плавання та можливі наслідки»: 1,69% (мал.1).

Мал.1. Кількісний аналіз морських термінів тексту Maritime Labour Convention за лексико-семантичними групами

Грамматика в тексті Конвенції про працю в морському судноплаванні виражена складним синтаксисом, який навантажений інфінітивними конструкціями. «Вживання конструкцій з інфінітивом викликано тим, що інфінітив допомагає створити певний змістовий акцент» [4, с. 51]. Саме тому,

що текст Конвенції використовується для повідомлення інформації, яка націлена на моряків, держави, морські установи і організації, вживання інфінітива допомагає не тільки чітко донести важливу інформацію, але й повідомити її конкретно, стисло і якомога точніше висловити волю законодавця, для вираження наказовості.

У темпоральній площині часто використовуються три часи активного стану, що сприяють формуванню комплексного хронотипу тексту. Рідше використовується пасивний стан, який застосовується для того, щоб уникнути персоніфікації та перемістити акцент з конкретної особи на дію або предмет.

Кількісний метод допомагає правильно організувати лінгвістичні спостереження та забезпечити надійність висновків. Вони зводяться до простого підрахунку частоти вживання мовних одиниць. Шляхом вибірки було проаналізовано 14783 слова. Данні слова належать до різних частин мови (іменник, прикметник, дієслово), які найчастіше використовувалися у англomовному тексті Конвенції (мал.2).

Мал.2. Кількісний аналіз лексичного корпусу тексту Maritime Labour Convention за частинами мови

Згідно проаналізованих даних, найпоширенішою частиною мови, яка повторюється у тексті – є іменник (11,88%), наступні дві категорії – дієслово (3,51%) та прикметник (3,09%).

В тексті Конвенції кількість унікальних слів, тобто слів які присутні в

тексті не більше одного разу складає 8,98%. Відсоток значущих слів, які несуть смислове навантаження складає – 32,35%. До значущих слів відноситься найчастіше вживана професійна лексика та терміни.

Найчастіше вживана професійна лексика та терміни служать точними позначеннями слів, притаманними документу Конвенції. Слід відзначити, що данні слова мають тільки одне значення та позбавлені експресії. Загальний відсоток слів, які не несуть смислового навантаження – 40,38%. Відсоток слів, які не несуть смислового навантаження збільшується залежно від використання артиклів, розповсюджених вставних фраз, займенників, тощо.

Завдяки частому вживанню спеціалізованих морських термінів та професійної лексики, якість тексту Конвенції залишається на високому рівні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Степанова О. І. До проблеми термінологічної норми // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». Випуск 50, 2014 – С.104-107.
2. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія / М. І. Любченко. — Харків: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ», 2015. — 280 с.
3. Кузнецов С.О. Морське право : підручн. / С.О. Кузнецов, Т.В. Аверочкіна. – Одеса : Фенікс, 2011. – 382 с.
4. Муратова Г. Р. Синтаксичні функції інфінітива: граматичні та стилістичні особливості – Харків, 2015.

УДК: 811.161.2'373.7 :811.512.19

**УКРАЇНСЬКІ ТА КРИМСЬКОТАТАРСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ
ІЗ НОМІНАЦІЄЮ «ФЛОРА»**

Кулікова Т. В.

кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри філології та гуманітарних дисциплін
Кременчуцький педагогічний
коледж імені А. С. Макаренка

Чуб Я. О.

учениця групи Л-10А
Наукового ліцею, Політ
при Кременчуцькому педагогічному
коледжі імені А. С. Макаренка
м. Кременчук, Україна

Анотація. У роботі розкрито мотиваційне підґрунтя фразеологізмів із номінацією «флора» на етнолінгвістичному рівні. Проаналізовано інтерпретації із номінацією «флора» в українських та кримськотатарських фразеологізмах. Розглянуто спільні та відмінні риси фразеологічних одиниць в обох мовах. Проведено порівняльний аналіз семантичної структури фразеологічних одиниць із номінацією «флора», який дозволив констатувати, що і в українській, і в кримськотатарській мовах ідіоми з вищезазначеними компонентами наділені широким спектром виражальних можливостей.

Ключові слова: фразеологізм, семантика, етнолінгвістика, родові назви, українська мова, кримськотатарська мова, номінація «флора».

На формування рослинної символіки давніх українців вплинули геопсихічні чинники, зумовлені проживанням значної частини населення в лісостеповій і лісовій зонах, що знайшло відображення в характерологічних рисах, національному менталітеті. Опоектизація дерев, рослинного світу становить свого роду народнопоетичну домінанту, що виявляє себе в народній

творчості, художньому слові, зрештою визначає спосіб мислення, світобачення українців [2, с. 113].

Спостереження за різними рослинами, їх особливостями, специфічними властивостями створювали у свідомості народів певні стереотипи. Шаблони рослинного світу переносилися на риси людської вдачі, поведінку, дії людини: як яблучко – *вродливий, гарний, красивий* [5, с. 285]; як дуб – *дуже міцний, твердий; дебелий* [5, с. 270].

В ідіомах із номінацією «флора» використовуються й родові назви рослин, які не віддзеркалюються у свідомості народу як конкретні зорові образи. Вибір таких назв визначений семантикою супровідників, що зумовлюють мотивацію фразем: *нижче трави ходити* – про людину дуже скромну, тиху; *про почуття боязні* [5, с. 77]; *за деревами не бачити лісу* – за частковим, випадковим не помічати загального, головного [4, с. 193].

Стереотипні уявлення про рослини можуть виникати шляхом складного асоціювання зі сприйняттям властивостей та ознак рослин зоровими, тактильними органами відчуття. Так, кримськотатарський фразеологізм *аджджсы биберни ютмакъ*, що перекладається як *скуштувати гіркового перцю*, – *мовчки, терпляче вислухати що-небудь неприємне, зазнати образи* [3, с. 91] є результатом формування стереотипу неприємних відчуттів, підґрунтям для якого є неприємне відчуття, гіркий, гострий смак у роті від перцю.

В основу взаємодії людини є рослини покладені й наївні уявлення етносу про стереотипи ознак та властивостей рослин. Фраземи-порівняння цього типу відображають не дійсний стан справ, а розуміння його людиною, часом викривлене: *як липку (обдерти) – грабувати, обкрадати, відбираючи все* [5, с. 275]; *у трьох соснах заблудитися* – *не розібратися в простому* [5, с. 238].

Варто відзначити, що кримськотатарські фразеологізми з компонентом рослинного світу представлені нечисленною групою. Найбільш поширеними компонентами в таких ідіомах є переважно назви овочевих культур. Можливо, це пов'язано з тим, що деяка частина населення мешкала у гірських та прибережних районах, а частина, що проживала в степовій зоні, займалася

переважно землеробством. Тому компонентами, що найчастіше використовуються в таких фраземах, є „хьяр“ – огірок, „къртон“ – картопля, „бибер“ – перець.

Серед фразеологічних одиниць із номінацією «флора» виділяємо:

1) фраземи на позначення характеристики людини (її фізичного та психічного стану, зовнішнього вигляду тощо): *нижче трави ходити – про людину дуже скромну, тиху; про почуття боязні* [5, с. 77] // *экиси де бир хьяр (два огірки пара) – схожі один на одного, звичайно за своїми властивостями, якостями, положенню* [3, с. 40];

2) ідіоми на позначення певної дії людини: *у трьох соснах заблудитися – не розібратися в дуже простому, не зуміти знайти виходу з нескладного становища* [5, с. 238] // *бир кълтукъкъа эки кърпыз сыгъмаз (два кавуни в одній руці не втримаєш) – одночасно виконувати дві справи, домагаючись здійснення двох різних завдань* [1, с. 5];

3) фразеологічні одиниці на позначення темпоральності, міри, місця: *горошині ніде впасти – тісно* [4, с. 149] // *къышта тереклер чичек ачкъанда (коли взимку дерева розцвітуть) – невідомо коли, у невизначеному майбутньому, ніколи* [3, с. 59];

4) фраземи з експресивно-емоційним забарвленням: *хрін його знає – невідомо, чому, через що, з якої причини що-небудь зроблено* [5, с. 248] // *бир хьяр! (один огірок) – зовсім нічого! (не розуміти, не знати, не мати)* [3, с. 76].

Невеликою групою представлені фраземи із номінацією «флора» на позначення міри, часу, місця: *як гриби після дощу – рясно, в дуже великій кількості і швидко* [5, с. 270] // *бир хьяр (один огірок) – зовсім нічого* [3, с. 76]; *къара къышта тазе хьяр (серед студеної зими свіжий огірок) – зовсім не до місця, недоречно, невчасно* [3, с. 75].

Слід зазначити, що вище вказані українські ідіоми із номінацією «флора» ще раз підтверджують той факт, що в українській фразеології поширене явище синонімії: *яблуку ніде впасти, горошині ніде впасти – тісно; як гриби після дощу, як за гріш маку – багато, у великій кількості.*

Національні фразеологізми передають типове, характерне в культурі, побуті, традиціях народу, відтворюють національний колорит, національну ментальність. Варто підкреслити, що група національно-специфічних фразем із номінацією «флора» більш чисельна, адже географічне розташування територій, на яких мешкали українці та кримські татари, сприяло різному розвитку культури землеробства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Маариф ишлери (Справи просвіти): *щомісячне періодичне видання*. Сімферополь. № 10, 2008.
2. Кононенко В. І. Символи української мови. Івано-Франківськ: Плай, 1996. 272 с
3. Російсько-кримськотатарський учбовий фразеологічний словник. Уклад.: Емірова А. М. Сімферополь: Доля, 2004. 178 с.
4. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови : у 2 т. Т.1. К. : Вища школа, 1984. 304 с.
5. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови : у 2 т. Т.2. К. : Вища школа, 1984. 384 с.

**ЕВФЕМІЗМИ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ В
АНГЛОМОВНИХ ЗМІ**

Ломинога Інна В'ячеславівна
магістр

Харківський національний педагогічний університет
ім. Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

Анотація: у статті розглядаються евфемізми як один із мовно-стилістичних засобів антидискримінаційного мовлення в англomовних засобах масової інформації. На основі розроблених мовознавцями класифікацій зроблено аналіз прикладів, відібраних зі статей найбільш відомих онлайн-видань.

Ключові слова: публіцистичні тексти, евфемізми, класифікація, антидискримінація, дискурс.

Сучасний стан лінгвістичних досліджень підтверджує антропологічну спрямованість науки, зокрема, націленої на дослідження окремих видів та особливостей комунікації. Політична комунікація впливає на людей кожного дня, тому і вимагає постійного дослідження. Політичні публіцистичні тексти впливають на мовців та активно досліджуються в сфері не лише лінгвістики, а і у теорії комунікації, політології, соціології. Політичну комунікацію почали досліджувати з 1950-х років. У мові політиків постійно існують поняття, що евфемізуються через прагнення приховати або пом'якшити деякі факти. Враховуючи темпи розвитку сучасної соціально-політичної сфери, нові явища, що потребують евфемізації, з'являються у мові безперервно.

Актуальність наукової розвідки зумовлена сучасними соціально-політичними процесами англomовної лінгвокультури, у яких політкоректна мова засобів масової інформації посідає центральне місце. Дослідження

евфемістичних одиниць в англomовних текстах ЗМІ, як елементів мовного відображення зазначених процесів, є одним із пріоритетних завдань вітчизняної лінгвістики.

Мета роботи – дослідити поняття «евфемізм» та «дискурс» та здійснити аналіз функціонування евфемізмів у сучасних ЗМІ.

Евфемізми досліджувалися в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних мовознавців, таких як: В.Б. Великорода, І.В. Гальперін, В.І. Заботкіна, О.О. Селіванова, Л.П. Крисін, Б.А. Ларін, А.М. Кацев, В.П. Москвін). Серед зарубіжних лінгвістів аналізом евфемізмів займалися К. Алан, К. Баррідж, Дж. С. Німан, К. Дж. Сільвер.

Вивчення евфемізмів у ЗМІ є достатньо актуальною темою. Для дослідження використані онлайн-видання: The New York Times, The Guardian та The Independent. На основі відібраного матеріалу було виявлено основні способи утворення евфемізмів та створено структурно-семантичну класифікацію.

У статті ми зверталися до класифікації евфемізмів В.Б. Великородої [1, с.215] та В.П. Москвіна [2, с.63] і виділили декілька способів створення евфемізмів

Евфемізм – слово чи вираз, яким замінюють у мові грубе, непристойне, з неприємним емоційним забарвленням слово [3, с.336]. Тобто це ввічлива форма мовних заборон, своєрідне «словесне пом'якшення».

Явище евфемізму з одного боку пов'язане з існуванням архаїчних пережитків мовних «табу», оскільки первісні люди вважали, що промовляння уголос небезпечних предметів і явищ може їх викликати, тому наприклад замінювали найменування богів, хвороб та мертвих; а з іншого боку, більш характерно для сучасної людини та із соціальними, моральними та етичними нормами прийнятими у суспільстві.

У кожній мові є теми, які вважаються особливими, забороненими чи таємними, а тому при їхньому згадуванні від співрозмовника вимагають завуалювати чи пом'якшити фактичний стан речей. Інакше кажучи, людям

доводиться вживати дозволені слова замість заборонених, тобто тих, що вважаються непристойними, нетактовними, занадто прямолінійними, неввічливими, грубими. Для англійської мови характерні такі групи евфемізмів:

1) евфемізми, які вказують на вік (слово *old*, яке вважається некоректним, замінюється словами: *mature, senior, advanced in years*. Наприклад: *Jonathan Ripp, a Mount Sinai internist, became chief wellness officer a couple of months ago, and says that stress and burnout affect **senior physicians** as well as residents and medical students* (The Independent).

2) евфемізми, що описують зовнішній вигляд, розумові та фізичні можливості, а точніше їх відхилення від норми (*fat – overweight; blind – unseeing; invalid – disabled, handicapped; mad – mentally sick*). Наприклад: 1) *A **disabled Yemeni girl**, whose exclusion from the U.S. was questioned by Supreme Court justices reviewing the Trump administration’s travel ban, arrived Saturday in New York for resettlement* (The Independent), 2) *A **visually impaired** girl got an exam paper littered with mistakes after it was enlarged for her blind* (The Guardian).

3) евфемізми, що позначають расову та національну приналежність (у США та багатьох європейських країнах заборонено використовувати слово *nigger*, замість якого варто говорити *Afro-American*. Слово *black*, яке ще декілька років тому вважалося прийнятним, зараз вже вважається неввічливим). Наприклад, замість поняття *Indian* (індіанець) прийнято вживати *native American* (корінний американець). *While there are a number of demographic changes at play in the state, one that many commentators are pointing to is the role of **Native Americans** in the 2020 election* (The Independent).

4) евфемізми, які описують соціальний стан та фінансове становище (слово *poor* в офіційних ЗМІ, як правило, намагаються замінити на: *the needy, (socially) deprived, penniless, low-income family*). Наприклад: *The pay gap gets wider in the higher **income brackets*** (The Independent). *The higher income brackets* – група людей з вищим рівнем доходів. Так само *the privileged* (привілейований клас) евфемізує поняття *wealthy, rich*: *George Osborne’s budget will be for the **privileged few*** (The Guardian).

5) евфемізми, які допомагають додати престижу назвам не дуже популярних професій (*garbage collector – sanitation man (engineer); undertaker – mortician, funeral director; hairdresser – hairstylist* та ін.). Наприклад, 1) *He also insisted that Mr. Taylor meet with a prosthetist, comparing the intimate, continuing relationship they might have to one with a **hairstylist** or tattoo artist* (The New York Times). 2) ***Rubbish removers** bone up on saints after holy relic find* (The New York Times).

б) евфемізми, які замінюють складні, страшні, неприємні терміни, особливо медичні (*insane asylum – mental home, mental hospital, mental health clinic; terminal home – hospice*). Наприклад, дієслово *to die* (померти) замінюється евфемістичною одиницею *to pass away* (піти з життя): «*It is with heavy heart I share that my wonderful brother, Robert, peacefully passed away tonight*» *Donald Trump said in a statement* (The Guardian). Евфемізм *take their own lives* (покінчити з собою) вживається замість словосполучення *commit suicide* (покінчити життя самогубством): *More than one worker a day takes their own life – three times the UK rate for men* (The Guardian).

Це найбільші та найпродуктивніші сфери утворення евфемізмів. Окремо ще можна виділити дипломатичні евфемізми, евфемізми у мові реклами, евфемізми, пов'язані із впливом держави на життя людей (воєнні дії, соціальні вади, родина, звільнення, академічна неуспішність) тощо.

Наприклад, термін *conflict* (конфлікт) евфемізує поняття *war* (війна): *Hours before the biggest push to end the bloody Syrian conflict in two years was due to begin, confusion reigned supreme*” (The Independent).

Тоді як *genocide* (геноцид) замінюється на *ethnic cleansing* (етнічна чистка): *China is committing ethnic cleansing in Xinjiang – it's time for the world to stand up* (The Guardian).

Деякі науковці пропонують також окремо розглядати такі дві категорії евфемізмів, як евфемізми в англійській мові для позначення статевого органу чоловіка та евфемізми для позначення сідниць [4].

Зазначимо, що прояв евфемії це не лише заміна одного слова іншим, а й

використання графічних знаків (пропуск середини чи кінця слова, а також заміну слова у письмовому мовленні на три зірочки: F*** Off, I'm Ginger), фонетичних замін (звукової аналогії), словотвірних афіксів.

Отже, не зважаючи на те, що мотиваційні передумови використання евфемізмів бувають різними, мета у них одна – заміна негативних або неприємних слів на нейтрально-забарвлені, що значно полегшує процес комунікації в окремих сферах людського життя, формує толерантне ставлення один до одного, дозволяє уникати конфліктів, дає змогу пом'якшити різке висловлювання чи оцінку, запобігає проявам дискримінації. Наявність евфемізмів в англійській мові не викликає сумнівів, хоча проблема евфемізації потребує подальших досліджень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Великорода В.Б. Механізми поповнення евфемістичної лексики. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова 2009. № 4. С. 212–217.
2. Москвин В.П. Эвфемизмы, системные связи, функции и способы образования. Вопросы языкознания. 2001. № 3. С. 61-67.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Стасюк О.С. Соціолінгвальні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів і дисфемізмів у парламентській комунікації ФРН та Швеції: автореф. дис. канд. філол. наук; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2012. 19 с.

**ОКЛИЧНІ РЕЧЕННЯ
ЯК СИНТАКСИЧНІ МАРКЕРИ ІДІОСТИЛЮ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Навчук Галина Василівна

Шутак Лариса Богданівна

кандидати філологічних наук

доценти кафедри суспільних наук та українознавства

Навчук Ігор Васильович

кандидат медичних наук, доцент,

завідувач кафедри соціальної медицини та ООЗ

Буковинського державного медичного університету

Анотація. У статті розглянуто питання особливостей функціонування окличних речень у творах Лесі Українки в аспекті вивчення її ідіостилю. У процесі лінгвістичного аналізу з'ясовано, що такі синтаксичні одиниці, до того ж у всій різноманітності структурних форм (біфункціональні та власне-окличні,) можна вважати маркерами індивідуального стилю письменниці.

Ключові слова: окличні речення, маркери ідіостилю, Леся Українка, емоційність, експресивність, синтаксичні засоби.

З-поміж плеяди славетних діячів української культури і суспільної думки кінця ХІХ – початку ХХ століть, до якої входять видатні письменники, учені та громадські діячі, яскраво вирізняється і велична постать незламної духом Лесі Українки. Ідейно-естетична, історико-літературна та суспільно-культурна значущість творчого доробку дочки Прометея неоціненна. Її творча спадщина вивчалася з погляду різних мовознавчих напрямів: прагматики, комунікативної лінгвістики, функційної граматики, лінгвістики тексту тощо. При цьому предметом дослідження були і лексико-стилістичні засоби, і синтаксис віршованої мови, і роль граматичних категорій у побудові поетичного тексту (Т. Беценко, Н. Костусяк, А. Мединська, М. Мірченко, О. Нарушевич, О. Пасічна, О. Рисак та ін.) тощо [1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10]. Однак питання

особливостей функціонування окличних речень у творах Лесі Українки чи тлумачення їх як маркерів індивідуального стилю розглянуто науковцями меншою мірою, згадується лише принагідно, тому є актуальним.

Зазначимо, що виразності й емоційності мови своїх творів письменниця досягає не тільки добором відповідних слів, але й будовою речень, їх інтонацією. Тому одним із синтаксичних засобів бажаного емоційно-експресивного впливу на читача, як засвідчує лінгвістичний аналіз її творів, і є використання окличних речень в усій різноманітності структурних форм (біфункціональні та власне-окличні) [6]. Підсилюють і увиразнюють цей вплив лексичні засоби (емоційно забарвлені мовні одиниці, вигуки, частки, займенниково-прислівникові слова, фразеологізми), підбір яких залежить від творчого задуму авторки, її ставлення до зображуваного тощо. Напр.: *Ні, я ще сорому не загубила!* («Бояриня»); *Ат! Хай же він хоч раз почує правду!* («Бояриня»); *Не зневажай душі своєї цвіту, Бо з нього виросло кохання наше!* («Лісова пісня»); *Що ж, тільки той ненависті не знає, хто цілий вік нікого не любив!* («Товарищі на спомин»); – *Згадав я: хтось казав, що Юда-зрадник завісився. – Неправда!* («На полі крові»); *Слово, моя ти єдина зброє, Ми не повинні загинуть обоє!* («Слово, чому ти не твердая криця...»).

З-поміж власне-окличних у творах є чимало вокативних речень та окличних конструкцій, що містять звертання, які можуть бути на початку речення, в середині чи наприкінці. Це залежить від бажання авторки наголосити на адресатові чи на змісті повідомлюваного. Напр.: *Зброє моя, послужи воякам Краще, ніж служиш ти хворим рукам!* («Слово, чому ти не твердая криця...»); *І все-таки до тебе думка лине, Мій занпащений, нещасний краю!* («Contra spem spero»); *Ждіте, ждіте, любі діти! Літо знов прилине...* («Літо краснее минуло...»); *Не всихайте, пишні квіти, Цвітить хоч до літа! Пождіть літа, доля прийде, Не тікайте з світа!* («Пісня»).

Для більшої емоційної наснаги та впливовості звертання інколи повторюються двічі чи поєднуються з вигуками. Напр.: *Море, море! Без краю просторе, Руху повне і разом спокою!* («Далі, далі від душного міста...»);

Сонце, сонечко, глянь, я сміюсь! («Осінь»); *Ой гори, гори, золоті верхів'я!* («Чом я не можу злинути угору...»); *Гей, блискавице, громова сестрице!* («Де тії струни, де голос потужний...»).

Трапляються і вигуківі окличні речення. Напр.: – *Що таке? Вже знов якась мара? Цур-пек! Щезай!* («Лісова пісня»); *Ой! Що це за сонілка! Чари! Чари!* («Лісова пісня»).

Часто наказ, заклик, спонування виражають окличні речення, граматичними ознаками яких виступають функціонально близькі до вигуку слова. Напр.: *«Гетьте, думи, ви хмари осінні! То ж тепера весна золота!..»* («Contra spem spero»); *Так! Я буду крізь сльози сміятись, Серед лиха співати пісні, Без надії таки сподіватись, Буду жити! Геть думи сумні!* («Contra spem spero»); *Геть анемони й фіалки! Дай мені квітку з гранати!* («Сапфо»).

Надзвичайною емоційністю та експресивним забарвленням насичені неповні окличні речення, зокрема еліптичні, обірвані (незакінчені) й парцельовані, при цьому частини останніх можуть розриватися іншими повідомленнями. Напр.: *Далі, далі від душного міста! Серце прагне буять на просторі!..* («Далі, далі від душного міста...»); *Ще хвилиночку!.. Хвилинку!..* («Бояриня»); *Які хороші світлянки! Летючі! Я ще таких не бачив. А великі! Я мушу їх впіймати* («Лісова пісня»).

Як своєрідний стилістичний прийом, який допомагає письменниці увиразнити емоційно насичений текст, є риторичні конструкції. Напр.: *Вставай, хто живий, в кого думка повстала! Година для праці настала!* («Далі, далі від душного міста...»); *Хто спить, хто не спить, – покорись темній силі! Щасливий, хто сни має милі!* («Досвітні огні»).

Отже, окличні речення можна вважати маркерами ідіостилю Лесі Українки. З цього погляду літературний доробок легендарної письменниці – це багатий матеріал для вивчення особливостей функціонування окличних речень, їх формально-синтаксичних та функціонально-семантичних особливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беценко Т. П. Особливості синтаксично-стилістичної організації поетичного доробку Лесі Українки як самобутнє явище в історії української художньої думки / Т. П. Беценко // Волинь філологічна: текст і контекст. – 2016. – № 22. – С. 526–538. – Режим доступу: <https://volyntext.vnu.edu.ua/index.php/volyntext/article/view/722>.
2. Костусяк Н. М. Валентність віддієслівних та відприкметникових іменників (на матеріалі драматичних творів Лесі Українки) / Н. М. Костусяк // Леся Українка і сучасність: Зб. наук. пр. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2008. – Т. 4, кн. 2. – С. 361–370.
3. Костусяк Н. М. Засоби реалізації локативної семантики у творах Лесі Українки / Н. М. Костусяк // Типологія та функції мовних одиниць: наук. журн. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – № 2. – С. 138–149.
4. Мединська А. В. Формування метаобразів у вірші «Завжди терновий вінець...» Лесі Українки / А. В. Мединська // Леся Українка і сучасність: Зб. наук. пр. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2008. – Т. 4, кн. 2. – С. 233–240.
5. Мірченко М. В. «Де поділися ви, голоснії слова, / що без вас моя туга німа?» (Спроба текстологічного аналізу деяких творів Лесі Українки) / М. В. Мірченко // Леся Українка і сучасність: Зб. наук. пр. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – Т. 4, кн. 2. – С. 350–355.
6. Навчук Г. В., Шутак Л. Б., Цуркан М. В. Окличні речення як синтаксичні маркери ідіостилю Лесі Українки / Г. В. Навчук, Л. Б. Шутак, М. В. Цуркан // Леся Українка і сучасний гуманітарний дискурс: матеріали Всеукраїнської наукової інтернет-конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Лесі Українки. – Чернівці : ЧНУ імені Юрія Федьковича, 2021. – С. 79-80.
7. Нарушевич О. В. Засоби вираження спонукання в епістолярії та художній творчості Лесі Українки (прагмалінгвістичний аспект) /

О. В. Нарушевич // Записки з українського мовознавства. – 2001. – № 11. – С. 52–58.

8. Пасічна О. В. Звертання в поетичному мовленні / О. В. Пасічна // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – 2009. – Вип. 3. – С. 119–125. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2009_3_17.

9. Рисак О. О. Лесин дивосвіт : [дослідження творчості Лесі Українки] / О. О. Рисак. – Львів : Світ, 1992. – 184 с.

10. «Високе світло імені та слова...»: Леся Українка в дослідженнях Олександра Рисака : зб. наук. пр. / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, НДІ Лесі Українки ; упоряд.: Н. Стащенко [та ін.]. – Луцьк : Вежа, 2007. – 428 с. : фот., портр. – Бібліогр.: С. 394–405.

УДК 811.111'25(045)

**СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ В
УКРАЇНОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОЇ КНИГИ
СТІВЕНА ГОКІНГА «КОРОТКА ІСТОРІЯ ЧАСУ»**

Пилипчук Марина Леонідівна

старший викладач кафедри англійської філології і перекладу

Хмелик Катерина Віталіївна

студентка

кафедри англійської філології і перекладу

факультет лінгвістики та соціальних комунікацій

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

Анотація: наукова розвідка присвячена аналізу лексичних та лексико-семантичних перекладацьких трансформацій у перекладі термінів науково-популярної літератури на прикладі книги Стівена Гокінга «Коротка історія часу». Актуальність обраної теми зумовлена недостатнім порівняльним вивченням цієї наукової проблематики, а також сучасними вимогами до перекладу науково-популярних термінів та великим інтересом літературознавців до вивчення означеного питання. До основних способів відтворення термінів відносимо лексичні та лексико-семантичні перекладацькі трансформації, а саме: транскрипцію, транслітерацію, калькування, модуляцію, конкретизацію та генералізацію.

Ключові слова: генералізація, калькування, конкретизація, модуляція, науково-популярна література, термін, транскрипція, транслітерація, транскодування, трансформація.

Дослідження мовних явищ передбачає насамперед повне їх розуміння, а також реконструювання усіх стадій їх становлення. Лексичні трансформації широко використовуються при перекладі англійських термінів у науково-популярній літературі. Розглянемо деякі з них на прикладі перекладу науково-

популярної книги Стівена Гокінга «Коротка історія часу». Серед трансформацій при перекладі термінології українською мовою в цій книзі найчастіше можна зустріти такі способи, як транскрипція та транслітерація, модуляція, конкретизація та генералізація. Розглянемо окремо кожен із цих способів.

Перш за все, слід розуміти, що транскрипція (також відома в наукових джерелах, як транскрибування) і транслітерація є формами транскодування. Це такий спосіб перекладу, коли звукова або графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу. Транскрипція є засобами перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом відтворення її форми за допомогою букв мови перекладу, при чому при транскрипції відтворюється звукова форма іншомовного слова, а при транслітерації – його графічна форма. Дивлячись на те, що фонетичні та графічні системи української й англійської мов значно відрізняються, можуть виникати труднощі і похибки при передачі форми слова з англійської мови на українську [1]. Варіанти застосування транскодування при перекладі наведені у (табл. 1).

Таблиця 1

Варіанти застосування транскодування при перекладі простих термінів-іменників

Англійський термін	Переклад українською	Вид трансформації
Sphere	сфера	транскодування
Horizon	горизонт	транскодування
Jupiter	юпітер	транскодування
Saturn	сатурн	транскодування
Mars	марс	транскодування
Argument	аргумент	транскодування
Collapse	колапс	транскодування
Astronaut	астронавт	транскодування
Telescope	телескоп	транскодування
Ellipse	еліпс	транскодування
Impulse	імпульс	транскодування
Ping-Pong	пінг-понг	транскодування
Proton	протон	транскодування
Quark	кварк	транскодування
Atom	атом	транскодування

Варто звернути увагу, що транскодування (транскрибування або

транслітерація, а також змішане транскодування (переважне застосування траскрибування із елементами транслітерування) широко використовуються перекладознавцями та літературознавцями при перекладі власних та географічних назв, чи епонімів [2]. Так, наприклад, при перекладі «Коротка історія часу» Стівена Гокінга такими способами були перекладені слова, наведені нижче (табл. 2).

Таблиця 2

Транскодування при перекладі власних назв чи епонімів

Англійський термін	Переклад українською	Вид трансформації
Galileo and Newton	Галілео і Ньютон	транскодування
Copernicus's theory	теорія Коперника	транскодування
Darwin's principle	принцип Дарвіна	транскодування
Galileo's experiment	експеримент Галілео	транскодування
Friedmann's model	модель Фрідмана	транскодування
Heisenberg's principle	принцип Гейзенберга	транскодування
Thomson's experiment	експеримент Томсона	транскодування

Наступним поширеним способом при перекладі науково-популярних термінів є калькування. У матеріалі, який ми досліджували, калькування зустрічається як спосіб перекладу лексичної одиниці оригіналу через заміну її складових частин (морфем або слів) їх лексичними відповідниками в мові перекладу. Як правило, сутність калькування полягає в створенні нового слова або сталого поєднання, яке копіює структуру оригінальної лексичної одиниці [3, с.20]. Приклади наведені нижче (табл. 3).

Таблиця 3

Варіанти калькування у перекладі

Англійський термін	Переклад українською	Вид трансформації
Big Bang	Великий вибух	калькування
Gehrig's disease	хвороба Геріха	калькування
self-cooling	самоохолодження	калькування
self-reproducing	самовідтворювання	калькування
real effect	справжній ефект	калькування
measurable effect	ефект вимірювання	калькування
gravitational effect	ефект гравітації	калькування
microwave background radiation	мікрохвильове фонове проміння	калькування
absolute zero	абсолютний нуль	калькування

Слід зазначити, що при використанні калькування у перекладі з англійської мови на українську, було помічено зміни в порядку слів у реченнях. У багатьох випадках словосполучення перекладалися непрямым порядком слів, наприклад: *gravitational effect* – ефект гравітації.

Or in other gravitational effects should travel with infinite velocity, instead of at or below the speed of light, as the special theory of relativity required [4, с.19]. – Інакше кажучи, швидкість поширення ефектів гравітації має бути нескінченна, а не така, що дорівнює швидкості світла чи менша від неї, як цього вимагає спеціальна теорія відносності [5, с.49].

However, the singularity theorems discussed earlier indicate that the gravitational field should get very strong in at least two situations, black holes and the big bang. In such strong fields the effects of quantum mechanics should be important [4, с.34]. – Однак, згідно з теоремами сингулярності, розглянутими вище, гравітаційне поле має ставати дуже сильним принаймні у двох ситуаціях: чорні діри й Великий вибух. У таких сильних полях ефекти квантової механіки мають бути важливі [5, с.76].

Таким чином, калькування є однією із найбільш поширених перекладацьких трансформацій, яка забезпечує еквівалентність і досягнення однозначної відповідності й співвідношення з оригінальним словом.

Слід також згадати, що спосіб перекладу за допомогою калькування також забезпечує інтернаціональність змісту термінів при збереженні їх національної форми, що відіграє важливу роль при перекладі науково-популярної лексики з англійської мови на українську.

До лексико-семантичних трансформацій літературознавці відносять конкретизацію, генералізацію і модуляцію [2]. Проте, пам'ятаємо, що до єдиного розподілу трансформацій, літературознавці так і не дійшли, тому в різних джерелах ця інформація може дещо відрізнятися.

Серед раніше згаданих трансформацій саме такі лексико-семантичні трансформації, як модуляція, генералізація та конкретизація дозволяють при перекладі донести зміст перекладеного тексту максимально наближено до

української мови, зберігаючи при цьому його національні риси. У деяких випадках використання модуляції є єдиним способом для адекватної передачі вихідного значення оригіналу читачеві.

Перш за все, потрібно розуміти, що модуляція, або як ще її називають логічний або смисловий розвиток, – це лексико-семантична трансформація логічного розвитку значень, яка має на меті заміну одного складика причинно-наслідкових відносин іншим, логічно з ним пов'язаним при збереженні інваріанта. Досить часто значення співвіднесених слів в оригіналі й перекладі мають причинно-наслідкові зв'язки. Техніка прийому модуляції полягає у пошуку точніших і семантично об'ємніших контекстуальних лексичних засобів. Нижче наведені такі приклади:

Special relativity [4] – *спеціальна теорія відносності* [5].

General relativity [4] – *загальна теорія відносності* [5].

This argument is an instance of the pitfalls that you can encounter in talking about infinity [4, с.5]. – *Цей аргумент – приклад того, як легко вскочити в пастку, говорячи про нескінченність* [5, с.25].

Einstein made a number of unsuccessful attempts between 1908 and 1914 to find a theory of gravity that was consistent with special relativity [4, с.19]. – *З 1908 до 1914 року Ейнштейн зробив кілька невдалих спроб винайти теорію гравітації, яка б узгоджувалася зі спеціальною теорією відносності* [5, с.49].

However, general relativity claims to be only a partial theory, so what the singularity theorems really show is that there must have been a time in the very early universe....[4, с.30]. – *Однак загальна теорія відносності не претендує бути більшою ніж частковою теорією, так що теореми про сингулярність насправді стверджують, що мав бути час у дуже ранньому Всесвіті* [5, с.70]...

Проаналізувавши переклад книги Стівена Гокінга «Коротка історія часу» з точки зору перекладацьких трансформацій, а саме модуляції, було помічено, що цієї перекладацької трансформації в науково-популярному тексті дуже мало, оскільки текст має науково-популярне спрямування та просту граматичну структуру.

Конкретизація або звуження значення – це спосіб перекладу, при якому відбувається заміна слова або словосполучення іноземної мови, яке має ширше значення на слово в перекладі, яке має вужче значення. У лексичному плані, це заміна загального поняття частковим, родового поняття видовим. У семантичному плані така операція називається також звуженням або гіпонімічною трансформацією. До неї вдаються, коли міра інформаційної впорядкованості вихідної одиниці нижча за міру інформаційної впорядкованості одиниці в мові перекладу. При перекладі з англійської мови українською найчастіше підлягають конкретизації лексеми без внутрішньої диференційованості [6, с.91]. Приклади наведені нижче (табл. 4).

Таблиця 4

Варіанти конкретизації у перекладі термінів

Англійський термін	Переклад українською	Вид трансформації
strong force	сильна взаємодія	конкретизація
big crunch	Великий стиск/Великий колапс	конкретизація
idea	думка	конкретизація

*However, experiments with large particle accelerators indicate that at high energies the **strong force** becomes much weaker, and the quarks and gluons behave almost like free particles [4, с.40]. – Проте, як показують експерименти на **потужних пришвидшувачах**, при високих енергіях сильна взаємодія набагато слабкіша, а кварки та глюони поведуться як майже вільні частинки [5, с.89].*

*Could quantum mechanics have an equally dramatic effect on the big bang and **big crunch** singularities [4, с.61]? – Чи може квантова механіка мати такий же драматичний вплив на сингулярності Великого вибуху і **Великого стиску** [5 с.126]?*

*In fact, **things** were going rather well for me and I had gotten engaged to a very nice girl, Jane Wilde [4, с.29]. – Насправді **мої справи** йшли доволі добре: я заручився з дуже гарною дівчиною, Джейн Вайлд [5, с.67].*

Протилежна до конкретизації перекладацька трансформація – це генералізація, при якій здійснюється заміна одиниці вихідної мови, яка має

вужче значення, одиницею мови, що має ширше значення. У лексичному плані це є заміна часткового поняття загальним, видового – родовим, а в семантичному плані – це є розширення, або гіперонімічна заміна [6, с.92]. Тобто, отриманий переклад значно розширюється, навідміну від початкового тексту оригіналу.

Наприклад:

*Einstein's general theory of relativity, on its own, **showed** that space-time began at the big bang singularity and would come to an end either at the big crunch singularity [4, с.61]... ” – Из загальної теорії відносності Айнштайна само по собі **впливає**, що часопростір почався з сингулярності Великого вибуху і закінчиться або сингулярністю Великого стиску... [5, с.126].*

У зв'язку з вимогою точності перекладу термінів, так, як ми працюємо з науково-популярною літературою, конкретизація й генералізація зазвичай не є поширеними способами перекладу, і їхнє застосування є лише за вимогою і потребою контексту.

У ході проведеного аналізу було виявлено, що лексико-семантичні трансформації займають незначне місце у перекладі праці Стівена Гокінга «Коротка історія часу» і не є широко розповсюдженими в даному науково-популярному тексті. Серед лексичних трансформацій можна особливо виділити транслітерацію, яка є найбільш розповсюдженою лексичною трансформацією. Це зумовлено тим, що саме за допомогою транслітерації досягається вимога до інтернаціональності та загальної зрозумілості науково-популярних термінів, адже ми маємо пам'ятати, що головне завдання науково-популярної літератури донести інформацію доступно для всіх верств населення, незалежно від походження, освіти, віку та вподобань. Таким чином, на основі проаналізованої частини книги можна узагальнити наступне відсоткове співвідношення використаних лексичних та лексико-семантичних перекладацьких трансформацій при перекладі термінів з англійської на українську мови книги Стівена Гокінга «Коротка історія часу» (рис.1).

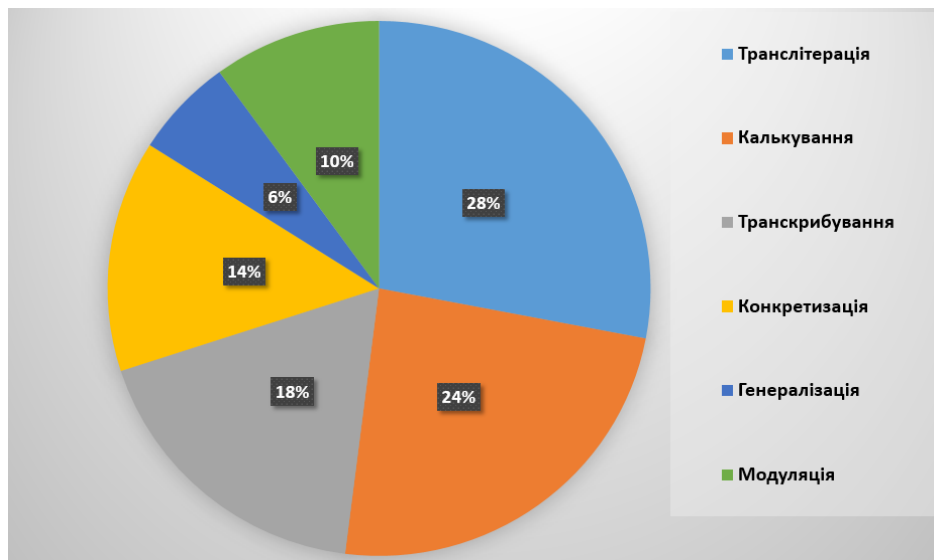

Рис.1. Співвідношення використаних лексичних та лексико-семантичних перекладацьких трансформацій при перекладі термінів з англійської на українську мови книги Стівена Гокінга «Коротка історія часу»

Отже, зважаючи на жанрово-стилістичні особливості науково-популярної книги «Коротка історія часу» Стівена Гокінга ми доходимо до висновку, що лексичні трансформації переважають над лексико-семантичними при перекладі термінів з англійської на українську мови, що пов'язано зі специфікою досліджуваного матеріалу, більшість якого складала терміни-іменники.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- 1) Типи лексичних трансформацій URL: <https://uchika.in.ua/metodichni-vkazivki-dlya-auditornih-zanyate-zatverdjeno.html?page=4>
- 2) Herget K., Alegre T. Translation of Medical Terms// Translation Journal. Vol. 13, No 3 – July 2009. URL: <http://translationjournal.net/journal/49medical1.htm>
- 3) Гайдар Д.О. Методичні рекомендації до написання кваліфікаційних робіт за спеціальністю «переклад»: базові теоретичні поняття. URL: http://foreign_languages.karazin.ua/resources/e29c57dbb803fa072a579cb5d5ab8879.pdf
- 4) Hawking S., A Brief History of Time – 101 p. URL: https://www.fisica.net/relatividade/stephen_hawking_a_brief_history_of_time.pdf

5) Гокінг С.Коротка історія часу. Серія SCEPTICA Книжка I – 203 с.
URL:https://shron3.chtyvo.org.ua/Stephen_William_Hawking/Korotka_istoriia_chasu_Vid_velykoho_vybukhu_do_chornykh_dir.pdf

6) Гудманян А.Г., Сітко А.В., Єнчева Г.Г. Вступ до перекладознавства : навч. посіб. Вінниця : Нова Книга, 2020. 352 с.

КОНКРЕТИЗАЦІЯ ТА ГЕНЕРАЛІЗАЦІЯ У ПЕРЕКЛАДІ ЮРИДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Радченко Марія Олегівна

студентка

Науковий керівник:

Пилипчук Марина Леонідівна

старший викладач кафедри
англійської філології і перекладу
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна

Анотація. Стаття присвячена дослідженню перекладу англійської юридичної літератури українською мовою за допомогою використання таких перекладацьких трансформацій, як конкретизація та генералізація. У статті проаналізовано особливості використання цих трансформацій та наведено приклади перекладу юридичних текстів.

Ключові слова: юридична література, генералізація, конкретизація, термін, юридичний переклад.

У процесі перекладацької діяльності лексичні одиниці перекладаються не самі по собі, ізольовано від тексту, а у поєднанні з контекстуальними зв'язками [9, с. 44]. Варто також зазначити, що у перекладі необхідно враховувати усі характеристики терміна, і лише таким чином можливо досягнути адекватності перекладу. Однією із таких значимих характеристик вважаються традиції і норми використання слів у певній мовленнєвій сфері. Звісно, володіння знаннями про словникові відповідники є необхідністю, однак цього недостатньо для здійснення адекватного перекладу юридичної лексики. Переклад лексичних елементів не завжди передбачає лише вибір словникового відповідника. В. І. Карабан вважає, що важливим є уміння обирати контекстуальні відповідники, а вони не завжди зазначаються у словниках

[5,с.300].

Загальновідомо, що англійським словам притаманна багатозначність. Саме у разі, коли не існує прямого українського відповідника англійському слову із широкою чи вузькою семантикою, перекладачі звертаються до прийому конкретизації або ж генералізації. Ці перекладацькі прийоми викликані розбіжностями у функціональних чи стилістичних характеристиках словникових відповідників оригінальних лексичних елементів і традиціях мовлення [5, с. 300].

В. Н. Комісаров визначає конкретизацію як заміну слова чи словосполучення мови оригіналу з ширшим значенням словом чи словосполученням мови перекладу з вужчим предметно-логічним значенням [7, с. 213], наприклад: *offence* – *правопорушення* [3]. Застосування трансформації конкретизації передбачає наступний зв'язок між одиницями оригіналу і перекладу: одиниця мови оригіналу виражає родове поняття, а одиниця мови перекладу – видове, що входить у значення одиниці мови оригіналу. Конкретизація використовується у випадках, коли рівень інформаційної упорядкованості оригінальної лексичної одиниці нижчий, ніж рівень упорядкованості лексичної одиниці мови перекладу, яка відповідає їй: *disorderly offence* – *порушення громадського порядку* [3]. Часто ця трансформація стає у нагоді для перекладу таких слів: *to be, to have, to get, to do, to take, to give, to make, to come, to go* та ін.

Резюмуємо, що одній лексичній одиниці в англійській мові, яка трансліює ширше поняття, в українській мові можуть відповідати дві або навіть більше лексичних одиниць, що трансліюють вужче, порівняно з англійською мовою, поняття, тобто відносяться до обмеженішого класу денотатів. Загалом, українській лексиці притаманна більша конкретність, аніж лексиці англійської мови [6, с. 16].

У англійській мові є достатньо лексичних одиниць із широкою семантикою, які не мають точних відповідників в українській мові. У двомовних словниках подаються лише часткові варіантні відповідники, кожен з

яких покриває тільки одне зі значень іноземного слова. А у деяких випадках навіть усі подані у словнику відповідники не здатні повністю охопити широку семантику оригінального слова.

Перекладацька конкретизація буває мовною або контекстуальною. Мовна конкретизація передбачає заміну слова з широким значенням словом з вузьким значенням. Її спричинюють наступні фактори: розбіжності у будові двох мов; відсутність у мові перекладу лексичної одиниці, яка має таке ж широке значення, як і одиниця мови оригіналу; розбіжності у стилістичних особливостях; вимоги граматичного порядку.

Контекстуальна конкретизація спричинюється конкретним контекстом, стилістичними міркуваннями, наприклад необхідністю закінчити вираз; прагненням уникнути повторень; бажанням досягнути більшої наочності чи образності.

У перекладі юридичної літератури трансформація конкретизації може застосовуватися як власне для юридичних термінів, так і для загальноживаних слів у юридичному контексті. Розглянемо наступні приклади:

*“...the contracting States parties to the dispute cannot **agree** on the choice of the arbitral tribunal, each of the contracting States parties to the dispute shall name a single arbitrator **who shall name** an umpire.”* [1] – «...якщо Договірні держави-сторони в спорі не можуть **дійти згоди** про вибір третейського суду, то кожна з Договірних держав-сторін у спорі називає по одному арбітру, а **арбітри обирають суперарбітра**» [8].

У зазначеному зразку простежуємо трансформацію конкретизації під час перекладу займенника *who* іменником *арбітри* а дієслів “agree” та “name” їхніми відповідниками з вузьким значенням – «**дійти згоди**» і «**обирати**».

*“For the purposes of this Convention the territory of a State shall be deemed to be the **land areas** and territorial waters adjacent thereto **under** the sovereignty, suzerainty, protection or mandate of such State.”*[1] – «У цілях цієї Конвенції під територією держави розуміються **сухопутні території** і прилеглі до них територіальні води, які знаходяться під суверенітетом, сюзеренітетом,

протекторатом або мандатом даної держави» [8].

У зразку, наведеному вище, конкретизується поняття “*land areas*” за допомогою українського відповідника «*сухопутні території*», а притаманний юридичній літературі прийменник “*under*” уточнено словосполученням «*знаходяться під*».

У процесі перекладацької діяльності, перекладні відповідники можуть утворюватися не тільки шляхом звуження значення оригінальної одиниці, а і його розширення. У такому разі застосовується перекладацький прийом, протилежний трансформації конкретизації – генералізація. В. Н. Комісаров визначає генералізацію як заміну лексичної одиниці мови оригіналу із вузьким значенням, одиницею мови перекладу із ширшим значенням, наприклад: *assault* – *напад* [3]. Створена відповідність виражає родове поняття, яке включає в себе первинне видове [7, с. 214].

За Л. І. Борисовою, використання трансформації генералізації здатне спричинити певну втрату точності інформації у перекладі, тому застосовувати її потрібно дуже обачно [4, с. 258]. У перекладі з англійської мови українською, трансформація генералізації зустрічається значно рідше, аніж конкретизація. У деяких випадках це спричинено логікою побудови думки. До того ж, переклад не завжди може обмежитись вибором елемента, зафіксованого навіть у найдетальнішому словнику. У практиці перекладацької діяльності зустрічається чимало епізодів, коли застосовуються одиниці, не передбачені у словнику, адже словник не здатен завбачити усі можливі поєднання, у які може потрапити лексична одиниця.

Відповідно до комунікативно-прагматичного підходу, застосування прийому генералізації у перекладі обґрунтовується певними причинами. По-перше, дуже часто перед перекладачем стоїть задача відтворення естетичного призначення тексту, а це не завжди можливо зробити, використовуючи лише точні відповідники певного слова у мові перекладу. По-друге, причиною цієї лексичної трансформації може виступати так звана розбіжність етноспецифічних менталітетів у людей, які спілкуються різними мовами. По-

третє, саме лінгвістичні чинники змушують перекладача приймати рішення застосовувати трансформацію генералізації там, де цього вимагають елементарні мовні і мовленнєві правила.

Під час перекладу юридичної літератури, прийом генералізації застосовується не надто часто, що зумовлено специфікою юридичних документів і необхідністю якомога правильнішої і точнішої передачі інформації. Однак, іноді, в залежності від контексту, а також особливості використання у певному контексті того чи іншого терміна, перекладачі все ж таки вдаються до прийому генералізації у перекладі юридичної літератури з англійської мови українською:

*“...to make flights into or in transit non-stop across its territory and to make stops for **non-traffic purposes** without the necessity of obtaining prior permission, and subject to the right of the State flown over to require landing.”* [1] – «здійснювати польоти на її територію або транзитні безпосадочні польоти через її територію і здійснювати посадки з **некомерційними цілями**, без необхідності отримання попереднього дозволу і за умови, що держава, над територією якої здійснюється політ, має право вимагати здійснення посадки» [8].

Із наведеного прикладу можна простежити, що лексична одиниця мови оригіналу із вузьким значенням замінюється одиницею мови перекладу із ширшим значенням, що спричинено логікою побудови думки.

*“...laws and **regulations** of a contracting State relating to the admission to or departure from its territory of aircraft engaged in international air navigation, or to the operation and navigation of such aircraft while within its territory.”* [1] – «...закони і **правила** Договірної держави, що стосуються допуску на її територію або відбуття з її території повітряних суден, зайнятих у міжнародній аеронавігації, або експлуатації і навігації таких повітряних суден під час їх перебування в межах її території» [8].

У цьому зразку термін з вузькою семантикою передано терміном з ширшим семантичним значенням. Тлумачний словник Merriam-Webster

Thesaurus [2] визначає термін “*regulation*” як “*an authoritative rule dealing with details or procedure*”. Із визначення бачимо, що цей термін репрезентує вужче поняття, аніж український відповідник «*правило*», використаний у перекладі.

Буває й так, що в одному реченні зустрічаються обидва перекладацькі прийоми – конкретизація і генералізація:

“If either contracting State party to the dispute fails to name an arbitrator within a period of three months from the date of the appeal, an arbitrator shall be named on behalf of that State by the President of the Council from a list of qualified and available persons maintained by the Council.” [1] – «Якщо яка-небудь з Договірних держав-сторін у спорі не назве арбітра протягом тримісячного періоду з дня оскарження рішення, то арбітр від імені цієї держави призначається Президентом Ради із списку, що веде Рада, кваліфікованих осіб, яких Рада може мати у своєму розпорядженні» [8].

У проілюстрованому зразку прийом генералізації полягає у перекладі словосполучення “*fails to name*” за допомогою українського відповідника «оскарження рішення». У перекладі опущено слово “*fail*” і відповідно втрачено його семантику, яка передає нездатність чи неможливість виконання певної дії. Однак, при цьому загальне смислове навантаження повідомлення збережено, що вказує на доцільність застосування даного перекладацького прийому. Також, оскільки термін “*appeal*” має декілька споріднених значень у юридичному контексті, серед яких «апеляція», «апеляційна скарга», «звернення», «оскарження рішення», і у перекладі відтворено одне з них, тобто обрано відповідник із вужчою семантикою, можемо стверджувати, що у наведеному прикладі використано перекладацький прийом конкретизації.

Висновки. Отже, трансформації конкретизації і генералізації досить широко використовуються в англо-українському юридичному перекладі. Варто зазначити, що доцільність їхнього застосування має аналізуватися з точки зору збереження точності інформації у перекладі, адже юридична документація вимагає вичерпної та безпомилкової передачі змісту повідомлення. Виходячи із проаналізованих прикладів, можна вважати, що згадані перекладацькі прийоми

відіграють значну роль у досягненні адекватності перекладу юридичної літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Convention on International Civil Aviation (1994): URL: <http://www.refworld.org/docid/3ddca0dd4.html> (дата звернення: 01.12.21).
2. Merriam-Webster Thesaurus. URL: <https://www.merriam-webster.com/thesaurus> (дата звернення: 03.12.21).
3. Багатомовний юридичний словник-довідник / І.О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова та ін. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 543 с.
4. Борисова Л.А. Терминология в британских законах . *Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2009. №2. С. 90-92.
5. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В. І. Карабан. Вінниця : Нова Книга, 2004. 576 с.
6. Климзо Б. Н. Ремесло технического переводчика. Москва : Р. Валент, 2002. 389 с.
7. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода : учебное пособие. Москва : ЧеРо, 1999. 136 с.
8. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_038 (дата звернення: 01.12.21).
9. Чужакин А. П. Мир перевода. Москва: Валент, 2000. 184 с.

УДК: 8.81.

ОСОБЕННОСТИ СТИЛИСТИЧЕСКОГО УПОТРЕБЛЕНИЯ МЕЖДОМЕТИЙ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ И РАЗГОВОРНОМ СТИЛЯХ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Темирбекова Амина Омирбековна

Преподаватель
Нукусский государственный
педагогический институт
г. Нукус, Узбекистан

Аннотация: В статье рассматривается роль междометий в публицистическом стиле. Анализируются особенности употребления междометий в различных стилях и в разговорной речи. Изучается употребление междометий в газетном стиле, а также в политико-идеологическом, агитационном и публицистическом стилях.

Ключевые слова: стилистика, интонация, вариант, эмоция, экспрессия, пунктуация, тон.

В художественной литературе и в разговорном стилях различные междометия играют определённую стилистическую роль. Поэты и писатели часто используют возвышенные, содержательные и образные слова в изображение действительности, в создании портрета и в раскрытии характера героев произведения. Междометия если и не полностью способны воссоздать портрет, но способны донести до читателей переживания героев в известной степени. Так как, в них большое место занимают эмоционально-экспрессивные признаки. Действительно, эмоционально-экспрессивное значение — свойственно междометиям. Междометия напрямую не обозначают предмет или явления, поэтому они не могут стать основным художественным средством, но вместе используются с другими частями речи, дополняет, выявляет краски средства языка, использованных в конкретизации художественной речи,

показывает остро и художественно. Экспрессия междометий в языке используется для дополнения художественности других частей речи. Поэтому, мастера художественного слова в своих произведениях широко используют междометия, особенно эмоциональные междометия.

Если выделенные междометия в этих текстах опустить, тогда не изменится смысл предложения. Но исчезнет то, что придает особое чувство, эмоциональное значение, несколько уменьшится художественность. Например: Уф! Ох эти — достали меня! (С.Хожаниязов). Междометие «уф» в этом примере имеет сильное эмоциональное значение и употребляется уместно. Если его опустить, то предложение стало бы простым, чувствовалось бы какая-то нехватка чего-то, особенно, не чувствовалось бы внутренние переживания героев. Но, посредством правильного их употребления мастера слова смогут раскрыть психологию героев, усилить образ. Эти особенности междометий имеют свои широкие возможности в разговорном стиле: Вай-бу! Да куда ты пригодишься (К.Рахманов).

Уместное употребление междометий, использование в разных интонациях придают остроту и определённую. Различные изменения гласных и согласных звуков служат для придания чувства высказыванию: Охо-хо, ты стал как падших! — сказал Ерполат, озираясь вокруг с удивлением («Амударья»).

Эмоционально-экспрессивное значение, особенно, усиливается в связи с произношением гласных в возвышенном тоне или низком протяжном произношении. Например: Вай-буу, ваше имя и фамилия изречены на камне (Ш.Сейтов). Эхе-хе-хе! О! Какие известные люди подписывали? (Т.Каипбергенов). Согласные звуки в свою очередь, иногда произносятся громким или низким голосом и обостряют образность в контексте. Например: Ух, устал, аж ноги ноют (С.Есенин). Уфф — тяжело вздохнул, — хорошо что это был сон (Г.Сейтназаров). Междометие «ух» в первом примере не сильная эмоция, тут чувствуется огорчение, а во втором примере видно состояние человека, испытывавшего страх и горечь.

По сравнению с одиночными междометиями в парных и повторных междометиях сильно выделяется экспрессивное значение. Примеры: Уф, твой переменчивый характер убивает меня... (О.Хожаниязов). Ой-ой-ой, смотрите на сообразительного. Милиционер Назарымбет закивал головой как коза и смеялся неискренно (Ш.Сейтов). В художественно-литературном стиле большое место имеет различная стилистическая роль междометий, их эмоциональная выразительность и употребление с различными экспрессивными красками. Междометия с широкими стилистическими возможностями встречаются и в публицистическом стиле. Публицистический стиль и политико-идеологический стиль служит для обозначения политико-идеологических отношений в обществе. Поэтому он используется в газетах, политически-общественных журналах, на радио и телевидении. Он используется для передачи определённой информации слушателям и посредством этого для оказания или влияния. Публицистический стиль употребляется в письменной и устной формах. Публицистический стиль делится: 1) публицистический стиль газеты (язык газет); 2) агитационный стиль (девизы, лозунги, прокламации); 3) официальный политико-идеологический стиль (постановления партии и правительства и т.д.). В каракалпакском языке междометия встречаются в газетно-публицистическом стиле, не употребляются в авиационном, официальном политическо-идеологическом стилях. Например, в газетно-публицистическом стиле употребляются варианты междометий, основанные на чувствах. Например: — Хау, Базаргул апа, какими ветрами занесло к нам? («Молодёжь Каракалпакстана»). Междометия не употребляются в главных статьях, информациях, международных обзорах газетно-публицистического стиля, а используется в репортажах, спортивных новостях, фельетонах и очерках. Например, в репортаже: — Вай, брат о чём ты говоришь. Говорить истину — не хвастовство (М.Жийемуратов «Каракалпакстан жаслары», 31 августа 2000 г.). В публицистическом стиле междометия не используются широко, как в художественной литературе и разговорном стиле. В этом стиле во многом встречаются междометия, основанные на чувствах. Например: о, ай,

хау, ох, ухх, вай, фу и т.д. Например: Как вас встретили? — О-о! Каракалпаки — лучший народ («Каракалпакстан жаслары»). — Эй, злюсь на базарных людей («Каракалпакстан жаслары»). В публицистическом стиле междометия употребляются для передачи читателям чувственной информации и через этого оказывает влияние на них. Разговорный стиль используется в общении и в обмене мыслей. Поэтому, общение происходит в форме диалога между двумя людьми и в них участвует несколько человек. В разговорном стиле не бывает сформированных норм; как в других стилях. Участники беседы используют по своему выбору и желанию мысли на общепонятном языке. В разговорном стиле широко используются междометия. Междометия обозначают различные внутренние чувства, поэтому они в устном разговорном языке произносятся с особой интонацией, усиливают в предложении эмоцию, экспрессивность. Например: Вай-буу, завтра ведь не успею — сказал, он с сожалением («Из разговора»).

Нейтрально стилистически неограниченные виды междометий широко наблюдаются в разговорном стиле. Междометия в разговорном стиле произносятся свободно и различными интонациями, формируют эмоциональную реакцию, конкретизируют мысль. Например: — Ухх, как пахнет горячий хлеб! («Из разговора»).

Действительно, одно из способов передачи экспрессии — тон, мелодия голоса. Если мы не произносим в соответствии с интонацией и тоном, то не станет оно выразительным. В этом большое значение имеет пунктуационный знак, который ставится после междометий. Если говорить, языком С.И.Авакумова: «интонация и пунктуация» — это сестры — это дочери одного отца, то же значение имеет язык».

Таким образом, в художественной литературе и в разговорном стиле вариант и синонимия являются признаками, указывающими стилистические особенности междометий от других частей речи. Если обобщить, то стилистические возможности междометий по разному в художественной литературе, устной речи и публицистическом стиле. Роль интонации в

междометиях наблюдается в передаче различных чувств, а тон голоса — используется в качестве одного из способов обеспечения экспрессий. А также, пунктуационные знаки используются для усиления эмоционально-экспрессивного значения, помогает при показе многозначности и однозначности их природы. Стилистические особенности междометий формирует многозначность, вариант, синонимию. В целом, междометия являются стилистическими средствами, окрашивающими эмоционально-экспрессивное значение мысли в разговорной речи и в художественных произведениях.

ЛИТЕРАТУРА

1. Шомақсудов А., Расулов И., Кўнгулов Р., Рустамов Ҳ. Ўзбек тили стилистикаси. Тошкент: Ўқитувчи, 1983. - 161 б.

**ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ МОДАЛЬНОСТІ ЯК
КОМПОНЕНТУ МОВНОЇ ТАКТИКИ ПЕРЕКОНАННЯ НА
МОРФОЛОГІЧНОМУ РІВНІ**

Турчак Юлія

магістр

Коваль Наталія Євгенівна

Кандидат філологічних наук, доцент

Дрогобицький державний педагогічний університет

імені Івана Франка

м. Дрогобич, Львівська обл., Україна

Дослідження має на меті дослідити засоби вираження модальності як мовної тактики переконання в художній літературі англomовних авторів, дослідити категорію модальності, дати визначення поняттю модальність, класифікувати типи та категорії модальності, дослідити мовні тактики переконання в англійській мові, представити категорію модальності як елемент мовної тактики переконання, виявити приклади вживання засобів вираження модальності як мовної тактики переконання на морфологічному рівні.

Ключові слова: модальність, мовна тактика переконання, морфологічний рівень, художня література.

Модальність це досить широке поняття. Термін „модальність” охоплює цілий ряд понять у таких сферах як філософія, морфологія, синтаксис, семантика та аналіз дискурсу. Існує багато визначень і класифікацій модальних явищ. Навіть, якщо скласти вичерпний і точний набір існуючих визначень, це все одно буде обмежений погляд на поняття модальності.

Необхідно зазначити, що термін модальність використовується у багатьох науках, серед яких чільне місце посідають логіка та лінгвістика. Це створює певну плутанину щодо логічних та мовних модальностей. У модальній логіці поняття модальності трактується як відношення висловлювання до об'єктивної

реальності на основі будь-якого способу існування (можливість, необхідність, фактичність) або ж базуючись на тому, правдивим чи хибним є дане висловлювання.

Термін модальності у лінгвістиці є нечітко визначеним та розмитим. Це, в свою чергу, пояснює існування великої кількості можливих визначень. Лінгвістична модальність трактується як функціонально-семантична (умовна) категорія, що зображує відношення поданого висловлювання до реальності чи нереальності, як було зазначено мовцем. Саме характер модальності зорієнтований на мовця, присутній у лінгвістиці відрізняє лінгвістичну модальність від модальності у логіці.

На морфологічному рівні англійської мови модальність виражається за допомогою способу дієслова. Категорія способу визначається як морфологічна словесна категорія, яка виражає модальне значення речення. Спосіб - це граматичне вираження модальності. Найпоширенішими міжлінгвістичними способами є дійсний спосіб (indicative mood) та умовний спосіб (subjunctive mood). Дійсний спосіб використовується для опису дійсних, фактичних та реальних подій; тоді як умовний спосіб використовується для опису нереальних, гіпотетичних та ймовірних подій. В головних реченнях умовний спосіб використовується для вираження гіпотез, зобов'язань та оскаржень. (With a help of a wedge, everyone could split this (military) line.) Також він використовується для вираження бажань. (May they be happy!) В підрядних реченнях умовний спосіб використовується після дієслів що виражають страх, сподівання, здивування, бажання. (I'm afraid that I shall fail my exam. I want her to spend more time with me.) Дійсний спосіб використовується для враження фактів. (As long as they could, they fought.) Отже, можна підсумувати що дійсний та умовний способи протиставляються одне одному базуючись на основі реального чи нереального судження: дійсний спосіб речення служить для передачі реальних подій, які вже відбулись або ж відбуваються; а умовний спосіб речення служить для передачі подій, які можливо відбудуться, повинні відбутися або точно відбудуться у близькому майбутньому, іншими словами

він використовується для вираження припущень щодо певних подій.

Ще одним способом, який служить для вираження модальності речення є наказовий спосіб (the imperative mood). Наказовий спосіб використовується для того, щоб дати чітку команду до виконання дії. Він відрізняється від інших способів тим, що він є, так би мовити, обмежений, адже може використовуватися лише в певних мовних ситуаціях. За допомогою наказового способу мовець звертається безпосередньо до слухача і дає пряму команду. Тому він носить перформативний характер, адже, роблячи акцент на наказі, мовець дає команду. У цьому відношенні наказовий спосіб цілком відрізняється від деонтичної модальності. Доцільним буде проаналізувати дане явище за допомогою прикладів. Розглянемо два речення:

1. You must clean your room.

2. Clean your room!

Хоча на перший погляд ці висловлювання здаються ідентичними, все ж між ними є важливі відмінності, на які слід звернути увагу. У першому реченні використана конструкція з модальним дієсловом (you must clean), в такому випадку команда може походити не лише від мовця, а й від інших джерел (це може бути особа, яка не присутня в дискурсі, або певне правило чи закон, яких потрібно дотримуватися). Також, конструкція з модальним дієсловом може бути використана не лише від другої особи однини та множини, а й від першої чи третьої осіб (He must clean his room.). У другому реченні та сама ідея передається за допомогою наказового способу. В такому випадку командиром є мовець, а виконавчим наказу є слухач.

Також, ми можемо прослідкувати присутність деяких синтаксичних відмінностей, які певною мірою залежать від змісту самого висловлювання, від мови використаної в ньому. Зокрема в англійській мові наказовий спосіб не можна використовувати у підрядному реченні (e.g. I said that clean your room). Зміст такого висловлювання повинен виражатися за допомогою конструкції з модальним дієсловом (e.g. I said that you must clean your room).

Приклади:

“No one had the guts to raise a riot, but if a European woman went through the bazaars alone somebody would probably spit betel juice over her dress.” [3]

Речення цілком пронизане модальними значеннями, адже у ньому є використано умовний спосіб речення і також там є наявним модальне слово “probably”.

В цьому реченні використано 2 умовний спосіб англійської мови. Обравши таку конструкцію, в даному контексті, автор хоче наголосити на конфлікті між європейцями та жителями Молмейну. В книзі описується війна, саме тому автор впевнений, що корінне населення ненавидить європейців, адже ті є їх загарбниками. і якщо б раптом європейська жінка проходила вулицями містечка, хтось би точно сплюнув на неї сік, для того щоб виразити свою неповагу до загарбників. Другий умовний спосіб використовується для того, щоб робити припущення стосовно уявних теперішніх чи майбутніх подій, але швидше за все, ці ситуації є нереальні або ж малоймовірні. Автор прагне переконати читача в тому, що жителі Молмейну страждають від європейців і переконати в тому, що якби ж лише у них була змога помститися, вони б неодмінно це зробили. Очевидно, що сили корінного населення менші, адже вони не насмілюються підняти бунт, тому письменник подає ситуацію як умовну. Отже, засобом модальної тактики переконання в даному реченні виступає умовний спосіб, який служить для вираження модальності на морфологічному рівні.

“There was a loud, scandalized cry of “Go away, child! Go away this instant!” and an old woman with a switch in her hand came round the corner of a hut, violently shooing away a crowd of naked children.” [3]

У даному твердженні письменник застосовує наказовий спосіб дієслова “Go away, child! Go away this instant!”, який є одним з складових морфологічного рівня вираження модальності. За допомогою наказового способу дієслова автор хоче наголосити на необхідності виконання певної дії; це наказ який стара жінка дає дітям, чекаючи, що вони виконають його миттєво. Письменник переконує читача, що діти зобов’язані покинути це місце

і піти звідти. Він спонукає зробити це, адже в контексті вказується, що було вбито людину, а дітям краще не бачити такого видовища. Як результат, автор вважає доцільним використати тут не прохання чи пропозицію, а саме наказовий спосіб дієслова. Адже в людській підсвідомості закарбована схема “наказ-дія”, “наказ-результат”. Застосувавши наказовий спосіб як елемент модальної тактики переконання, оповідач робить акцент на необхідності миттєво виконати наказ, і так би мовити підводить читача до розуміння того, наскільки це є важливим, адже прочитавши цей уривок, кожен буде поділяти думку автора, і не буде оспорювати її.

“Stay on the Path. Don't go off it. I repeat. Don't go off. For any reason! If you fall off, there's a penalty. And don't shoot any animal we don't okay.” [1]

У цьому висловлюванні модальність також передається на морфологічному рівні мови. Автор використовує наказовий спосіб дієслова. Варто зазначити, що це твердження несе глибокий сенс модальної тактики переконання читача, адже тут не одне, а цілих п'ять речень підряд є наказовими, а повторення слів чи граматичних конструкцій само по собі несе в собі суть модальності. В даному контексті власники машини часу дають головному герою чіткі інструкції та правила, яких потрібно дотримуватися заради безпеки та збереження життя головного героя. Автор переконує читача в тому, що виконання цих правил є надзвичайно важливим, адже порушивши їх, герой може привести себе до неминучої загибелі. Читаючи це висловлювання, кожен з нас погодився б з точкою зору автора та підтвердив би те, що цей наказ потрібно виконати.

Також в цьому висловлюванні є ще й умовне речення яке теж несе в собі модальність на морфологічному рівні мови: “If you fall off, there's a penalty.” Перша частина речення – це умова, а друга – її прямиий результат, наслідок. Автор використовує Zero Conditional, адже ця ситуація трактується як факт, як чітке правило. За допомогою цієї граматичної конструкції письменник ще раз наголошує на важливості дотримання поданих вище інструкцій, переконуючи головного героя, а разом з ним і читача, що порушивши дані вказівки його

одразу ж буде покарано – він сплатить штраф. Це служить немалим мотиватором до дотримання усіх поданих вище правил.

“You can’t die if you don’t give up” [2]

Категорія модальності в цьому реченні передається за допомогою умовного речення, яке є елементом морфологічного рівня мови. Автор подає модальність, використавши умову “if you don’t give up” та її результат “ you can’t die ”. На мою думку, письменник хоче наголосити на тому, що якщо герой буде продовжувати боротися, вірити в себе, протистояти лиху та не даватися, він не загине. Адже, усім нам відомо, що думки матеріальні, і те, в що ми віримо, неодмінно збудеться. В контексті книги вказано, що головний герой гине від гангрени, і він вже й не має бажання боротися за власне життя, він опустил руки і чекає смерті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bradbury R. *The Stories of Ray Bradbury*. Everyman’s Library.2010.
2. Hemingway E. *The Snows of Kilimanjaro and Other Stories*. Demco Media.1995.
3. Orwell G. *The Complete Works of George Orwell*. London, England: Martin Secker & Warburg. 1998.

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ПРИЙОМИ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ ОРИГІНАЛЬНИХ АНГЛОМОВНИХ МЕДИЧНИХ ТЕКСТІВ

Шевченко Олена Петрівна

к.пед.наук, доцент

Донецький національний медичний університет

Шляхтова Валерія Вікторівна

Студентка 2 курсу медичного факультету

Донецький національний медичний університет

м. Краматорськ, Україна

Анотація. У статті розглянуто перекладацькі прийоми, які використовуються при перекладі медичних текстів. Детально вивчені види перекладу. Особлива увага приділена еквівалентному перекладу. Досліджені поняття «перекладацький прийом» та «перекладацька трансформація». Описані різновиди перекладацьких трансформацій. Коротко розглянута кожна з них.

Ключові слова: медична термінологія, перекладацький прийом, перекладацькі трансформації, медичний текст, теорія перекладу, види трансформацій.

В епоху науково-технічного розвитку в усіх сферах діяльності людини, знання термінології, а також правильність перекладу спеціальних термінів українською мовою набувають особливо важливого значення. І хоча існує велика кількість робіт, як зарубіжних, так і українських вчених, присвячених проблемам перекладу термінології, лінгвістичний аспект вивчення термінологічної лексики, і медичної у тому числі, потребує детального та глибокого вивчення. Щодо перекладу медичних текстів, то слід зауважити на тому, що у даному випадку, від адекватності та правильності перекладу може залежати життя людини.

Мета даної статті - визначити та вивчити перекладацькі прийоми, які використовуються при перекладі оригінальних медичних текстів.

Перш ніж досліджувати перекладацькі прийоми, визначимо поняття

«переклад». Переклад – це передача змісту письмового або усного висловлювання засобами іншої мови. Словник-довідник лінгвістичних термінів поділяє переклад на три основні групи: дослівний, вільний та художній. Розглянемо коротко кожен групу та з'ясуємо, які переважають у перекладі медичних текстів.

Переклад дослівний – це переклад іншомовного тексту шляхом механічної підстановки на місце слів мови-оригіналу еквівалентів у мові перекладу, при збереженні іншомовної конструкції.

Переклад вільний – це передача загального змісту іншомовного тексту без проникнення в смислові деталі й емоційно-експресивні відтінки, виражені мовними засобами мови-оригіналу.

Переклад художній – це переклад, що зберігає тонкощі змісту іншомовного тексту, його образну систему, переклад зроблений з урахуванням семантичних і виразних можливостей і особливостей як мови-оригіналу, так і мови-перекладу. Літературний (або художній) переклад являється проблемою, що далеко виходить за межі чистої літературно-лінгвістичної техніки, оскільки кожен переклад є в тій чи іншій мірі ідеологічним освоєнням оригіналу.

Рецкер Я.І. [4] поділяє переклад на наступні типи: дослівний, буквальний, вільний, адекватний.

Дослівний переклад полягає в передачі структури речення без зміни конструкції і без істотної зміни порядку слів. Буквальний переклад буває заснований або на зовнішній схожості англійського слова з українським (етимологічний буквалізм), або на використанні при перекладі основного або найбільш поширеного значення англійського слова без урахування значення усього висловлювання в цілому (буквалізм семантичний). Буквальний переклад зазвичай приводить до спотворення думки оригіналу, або до порушення норм мови перекладу. Вільний переклад застосовується в особливих випадках, коли не потрібна передача стилю оригіналу або коли відтворення стилістичних особливостей оригіналу зв'язане з великими труднощами (наприклад, при перекладі старовинних текстів), або коли переклад робиться для інформації

вужького кола осіб. Адекватний (повноцінний) переклад визначається як переклад, що відповідає оригіналу по функції (повноцінності передачі) і по обиранню засобів перекладачем (повноцінності мови і стилю). Функціональна точність, характерна для адекватного перекладу, не лише допускає, але нерідко і вимагає відмови від формальних, словникових відповідностей.

Особливе значення у перекладі медичних текстів має адекватний, точніше еквівалентний переклад. Терміни «адекватність» і «адекватний» орієнтовані на переклад як процес, тоді як терміни «еквівалентність» і «еквівалентний» мають на увазі відношення між початковим і кінцевим текстами, які виконують схожі комунікативні функції в різних культурах. На відміну від адекватності еквівалентність орієнтована на результат. Еквівалентність - це особливий випадок адекватності (адекватність при функціональній константі початкового і кінцевого текстів).

Вимога адекватності носить не максимальний, а оптимальний характер: переклад повинен оптимально відповідати певним (іноді не цілком сумісним один з одним) умовам і завданням. Отже адекватність перекладу – це функціональна відповідність перекладу крізь його еквівалентність. Тож розгляньмо більш детально функціональний спосіб перекладу та прийоми перекладу при реалізації останнього.

Вивчення літератури з теми дослідження показало, що прийом перекладу можна визначити як перекладацьку операцію, спрямовану на вирішення якоїсь проблеми та спрямовану на припущення типізованої однотипності, здійснюваних перекладачем дій. Відмінності в системах мов і правилах використання одиниць мови постійно створюють визначення проблеми в процесі перекладу, внаслідок чого перекладач вимушений використовувати певні прийоми перекладу.

Прийоми логічного мислення, за допомогою якого ми розкриваємо значення іншомовного слова в контексті і знаходимо йому український відповідник, прийнято називати лексичними трансформаціями. Суть трансформації полягає в заміні лексичної одиниці, що перекладається, словом

або словосполученням, яке реалізує сему цієї одиниці початкової мови. Рецкер Я.І. виділяє сім різновидів лексичних трансформацій, хоча не завжди можна чітко класифікувати кожен приклад перекладу через переплетення категорій:

1. Диференціація значень.
2. Конкретизація значень.
3. Генералізація значень.
4. Смысловий розвиток.
5. Антонімічний переклад.
6. Цілісне перетворення.
7. Компенсація втрат в процесі перекладу.

Нерідко прийоми трансформацій поєднуються, наприклад, перші два. Усі лексичні трансформації ґрунтуються на формально-логічних стосунках між поняттями. Прийоми логічних трансформацій базуються на таких формально-логічних категоріях: підпорядкування, контрадикторності, перехрещення.

Бархударов Л.С. розглядає наступні випадки лексичних замін:

- конкретизація;
- генералізація;
- заміна слідства причиною і навпаки;
- антонімічний переклад;
- компенсація.

Хоча на перший погляд класифікації лексичних трансформацій Рецкера Я.І. та Бархударова Л.С. відрізняються, суть одна і та ж, бо, як вже вказувалось, багато прийомів поєднуються.

Особливий інтерес викликає робота Л.С. Бархударова [1], яка розкриває при теорії перекладу: денотативну, семантичну та теорію трансформації.

Денотативна теорія (ситуативна) – найпоширеніша модель перекладу, в основі якої елементи реальної дійсності, які віддзеркалюються у знаках мови та мають назву денотатів. Відповідно, семантична теорія є основою для перекладацької еквівалентності на наявність спільних сем (компонентів значення слова) у мові оригіналу та мові перекладу.

Трансформаційна теорія вважається сьогодні найбільш обґрунтованою. Трансформація – основа більшості прийомів, що використовуються у перекладі. Її суть полягає у зміні формальних (лексичні та граматичні трансформації) або семантичних компонентів тексту оригіналу зі збереженням інформації, яку необхідно передати.

Аналіз літератури показав, що найбільш частотним прийомом перекладу, який використовується при перекладі медичних текстів є транслітерація. Наприклад, відомі нам терміни – *рецидив, міокардит, кардіоміопатія, гіпертрофія*, тощо. таке явище пояснюється тим, що більшість назв захворювань та різних внутрішніх процесів, які відбуваються в організмі людини, запозичені з латинської мови. Вони є інтернаціоналізмами і перекладаються іншими мовами за допомогою транслітерації.

Ще одним розповсюдженим способом є калькування. Наприклад, терміни *світлобоязнь, хвороба Бехтерева, вохряний дерматит*, тощо.

Слід також зауважити, що для перекладу словосполучень найчастіше використовуються переставлення, що пов'язано з розбіжностями граматичних структур мови оригіналу та мови перекладу.

Найбільш розповсюдженими граматичними трансформаціями є синтаксичне уподобання (дослівний переклад), членування речення, об'єднання речень, граматичні заміни. До комплексних лексико-граматичних трансформацій відноситься антонімічний переклад. Причиною використання антонімічного перекладу може бути асиметрія лексико-семантичних систем двох мов, наприклад: *The dog nearly knocked him over (Dunnnett). Собака ледь не збив Саймона з ніг.* У поданому прикладі слово, вжите в оригіналі у стверджувальній формі, при антонімічному перекладі має заперечну форму.

Велика кількість англійських фразеологічних одиниць перекладається лише з передачею поняття із протилежним значенням: *He has a ready tongue.* – *Він за словом у кишеню не лізе.* Беручи до уваги той факт, що в англійській мові заперечні префікси відрізняються за формою від заперечної частки *not*, слова з такими префіксами так само поєднуються із заперечною часткою, як і всі інші

слова. Дуже часто саме це явище робить неможливим безпосередній переклад слова із заперечним префіксом українською мовою.

Антонімічний переклад нерідко буває найбільш зручним прийомом передачі смислового та стилістичного значення багатьох виразів (Take your time. – Не поспішай; Take it easy. – Не утруднюйте себе) і частіше використовується при перекладі художньої літератури, ніж медичної.

Ще однією особливістю медичних текстів є наявність великої кількості аббревіатур та скорочень, які, в свою чергу, мають низку граматичних особливостей. В англійській мові спостерігається тенденція до скорочення будь-якого терміну: *LK* - *left kidney* – *ліва нирка*; *RK* - *right kidney* – *права нирка*; *LN* - *liquid nitrogen* – *рідкий азот*.

Звичайно, в межах однієї статті не можливо розкрити проблему у повному вигляді. Перспективи подальших досліджень бачимо у детальному вивченні проблеми утворення та перекладу аббревіатур у сучасній онкологічній термінології.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бархударов Л. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. – ЛКИ, 2014. – 240 с.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): [учеб. для институтов и фак. иностр. яз.] / Вилен Наумович Комиссаров – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
3. Особливості перекладу медичних термінів: матеріали науково-практичної конференції [«Соціум. Наука. Культура»] – К.: КНУ, 2004. – С. 45-50.
4. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика : Очерки лингвистической теории перевода / Я.И. Рецкер. – 2-е изд., стереотип. – Москва : Р. Валент, 2007. – 240 с.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

УДК 165.75 (091)

КОНЦЕПТИ ПСИХІЧНИХ ПРОЯВІВ ОСОБИСТОСТІ НА ТЛІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ФІЛОСОФІЇ М. ФУКО

Бурдяк Ілона

Касіячук Діана

Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

Анотація. У статті висвітлено роль безумства та сексуальності у становленні цивілізації на матеріалі праць Мішеля Фуко; здійснено детальний аналіз різних аспектів безумства протягом класичного періоду і показано зв'язок сексуальності та безумства у дослідженні М. Фуко «Історія сексуальності».

Ключові слова: сексуальність, сексуальні стосунки, моральні норми, людська сутність, безумство.

М. Фуко розглядав соціальну зумовленість пізнання різними соціальними явищами та інструментами духовного характеру, а також мовною практикою, сексуальними відносинами.

Метою дослідження є концепти філософії М. Фуко – сексуальність та безумство. Фуко досліджує історію безумства протягом так званого класичного віку: кінець XVI, XVII і XVIII століття. Він не подає історичну концепцію безумства, а робить спробу висвітлити – здебільшого на основі документів – розумові хвороби, нестямні вчинки, безумства як вони існували у цей час та як пов'язувалися з тодішніми соціальними умовами. При цьому Фуко намагається відтворити негативну частину відповідних уявлень, які зникли під

ретроактивним впливом сьогодення. Досить велика кількість праць про психічні відхилення розглядаються, зрештою, у світлі сучасних уявлень.

Фуко вказує на комічний і разом із тим трагічний аспект безумства наприкінці Середніх віків, як, наприклад, у лицарському романі XII ст. «Тристан та Ізольда». На прикладі еразмівської «Похвали глупоті» показано, як зачаровуюча уява та деякі з її химер були властиві мислителям того часу. Французька революція підкреслила політичні, медичні та релігійні аспекти безумства. Навіть сьогодні, зауважує Фуко, наш так званий об'єктивний медичний підхід – усупереч вигодам, які він приніс для подолання розумової хвороби, – продовжує старий однобічний погляд. На думку філософа, лікарня є полем бою між лікарем та пацієнтом. І перевага та влада закріплені, звичайно ж, за лікарем: «А підкорити потрібно, зрозуміло, безумця» [6, с. 20]. Глупота властива людям, вона має спільне коріння з поезією і трагедією. Вона виявляється як у психіатричних лікарнях, так і у творах Сервантеса, Шекспіра або в глибокому психологічному інсайті і духовній кризі, які ми бачимо у Ніцше. Фуко відчуває, що теорія інстинкту смерті, запропонована Фрейдом, виступає одним із трагічних елементів, які ведуть людину всіх епох до поклоніння перед нездоланною силою.

Ренесансна людина виявляла свою схильність до насолоди, проте страхітливо ставилася до хворих: їх садили на корабель і віддавали на розсуд моряків, адже глупота й вода мали спорідненість. «Корабель дурнів» перетинав моря зі своїм «комічним і патетичним вантажем душі». Багато з хворих відчували задоволення і навіть лікувалися зміною обставин, в ізоляції; іншим ставало гірше, вони вмирили, відірвані від своїх сімей. XVII і XVIII століття переживали соціальний неспокій, економічну депресію, які вони намагалися подолати ув'язненням злидарів разом з кримінальними особами. Божевільні досить природно вписувалися між цими двома соціальними екстремальностями.

Традицію терпимості і м'якості ввели Тюк і Пінель – рятівники психічно хворих. Фуко з цього приводу пише: «Відправною точкою психіатрії

вважається відміна Пінелем в ХІХ сторіччя в Бісетрі кайданів» [6, с. 37]. Як бачимо, шлях до психіатрії лежить саме через звільнення психічнохворих людей, через залучення їх до соціального життя. Багато лікарів почали застосовувати доброту, клопотати про передання хворих сім'ям. Нарешті, законодавці порушили питання про окреме утримання злочинців та нужденних від психічнохворих. Але в той час, як квакер Тюк застосовував релігійні принципи до своїх позбавлених розуму «друзів», великий Пінель часом не уникав навіть фізичних тортур які, звісно, не долали хворобливих ефектів.

Фуко у своєму предметі досліджень бачить людське, суто людське. Для цього він використовує не лише дані психології, медицини, соціології, а й питання релігії, етики, епістемології. Безумство є дійсним проявом «душі». Різні теорії – від Античності до наших часів – бачили у хворобі несвідому частину людського розуму. І дійсно, студенти, які вивчають психічне, набагато краще дивляться у майбутнє та набагато чіткіше бачать марноту спроб людства лікувати ці хвороби за допомогою неадекватних засобів.

Фуко піднімає важливі питання про роль психічно хворої особистості у становленні цивілізації та про ставлення цивілізації до психічно хворої людини. Тіж самі питання він ставить і щодо поняття сексуальності.

Щодо безумства, то тут можна говорити про певну акцентуацію особистості, про її однобічність, але й про гостроту сприймання, про відхід від буденного бачення світу. З певними застереженнями Фуко стверджує, що великі творчі досягнення людства мають завдячувати психічним «хворобам» геніїв. З іншого боку, тих, хто грабує, вбиває, знищує, ніхто не називає хворими. Фуко має намір написати історію різних форм психічної хвороби, на основі яких одні люди навіть в акті суверенного, самодостатнього розуму ув'язнюють своїх сусідів, а інші вступають у комунікацію і взаємне пізнання через немилосердну мову «нехворобливості». Фуко звертається до нульової точки в перебігу хвороби, де вона ще є недиференційованим досвідом, а не розчленованим в результаті його самоподілу. Це своєрідне роздоріжжя, в якому Розум і Хвороба прямують або в один, або в різні боки, виявляючи глухоту

одне до одного. Філософ підкреслює, що «безумство має відношення до всіх починань розуму» [4, с. 61].

У кваліфікації хвороби Фуко вбачає сумнівну та незвичну сферу. Для її дослідження він відкидає ідею згоди остаточних істин і намагається ніколи не керуватися знанням про хвороби. Жодне з понять психопатології не може відігравати організуючу роль в історичному бутті людства. Те, що вважається конститутивним, є дія, що має виступити критерієм хвороби. Наука не здійснює цей поділ. Оригінальним вододілом є цезура, або пауза, що встановлює дистанцію між розумом і недорозумом та допомагає зрозуміти феномен підкорення розуму недорозумом.

Таким чином Фуко визначає сферу, в якій людина психічно хвора і людина «розумна» рухаються в різні боки, але не є роз'єднаними. Яким же чином вони розмовляють одна з одною? Тут хвороба і нехвороба, розум і нерозум виявилися безнадійно заплутаними: їх важко розірвати в той момент, коли вони ще не існують, і так само важко, коли існують, взаємовідносяться через бар'єр, який розділяє їх.

Маючи перед собою світ розумової хвороби, сучасна здорова людина вже не вступає з нею в комунікацію: вона спрямовує до неї лікаря. Зі свого боку людина хвора спілкується з суспільством тільки за допомогою проміжного абстрактного розуму у формі порядку, фізичного і морального стримування, анонімного тиску групи, зокрема з використанням конформізму. Загальної, спільної мови тут немає. Іншими словами, більше не має розуміння хвороби саме як розумової хвороби; кінець XVIII ст. приносить докази неузгодженого діалогу між хворобою і здоров'ям, установлює розділення як уже здійснене і штовхає до забуття «заїкуваті недосконалі слова без фіксованого синтакту», в якому обмін між хворобою і розумом мав би місце. Мова психіатрії, яка є монологом розуму відносно хвороби, постала на основі такого мовчання. Фуко не має наміру написати історію такої мови, а радше археологію такого мовчання.

У Середні віки аж до Ренесансу суперечки навколо хвороби були

драматичними дебатами, в яких людина стикалася з таємничими силами світу; досвіди з хворобою були затьмарені образами Падіння і Волі Бога, звіринності і Метаморфози, а також усіма дивними секретами Знання. В наш час досвід хвороби залишається мовчазним у спокої науки, яка, знаючи надто багато про хворобу, забуває про неї. Певна неосяжна й нерухома структура не є ні драмою, ні знанням; вона є позицією, де історія демобілізована у трагічній категорії, яка і засновує, і спростовує її.

Велике питання, яке порушив Фуко, прямо стосується критерію безумства, що його встановлює та чи інша цивілізація, а також несамовитості щодо оцінки психічного стану людини, несамовитості, яка призводить до «безумства самого критерію». Мова йде не тільки про таку дисципліну, як психіатрія, з її розумінням психічної хвороби, демаркаційної лінії між здоров'ям і хворобою тощо.

Яскравим свідченням цивілізації виступає феномен дисидента, який офіційно кваліфікується з позицій патопсихології. Це дає підставу помістити дисидента у відповідний лікувальний заклад при загальному «схваленні» громадської думки. Іноді дисидентські збочення завершуються каяттям - і настає акт «милосердя». «Божевілля критерію» стосується релігійних переконань, наукових відкриттів, ставлення до звичаїв тощо. Тут постає й офіційна юриспруденція, що має охороняти правові та навіть моральні засади суспільства. Але драматизм моральності і полягає в тому, що вона заплутується у своєму «порочному колі».

Поряд зі ставленням до безумства характер цивілізації визначає її ставлення до сексуальності, де свободі розпустити протиставляється сувора репресивна мораль. А в їхньому протиставленні, підкріпленому відповідними ідеологіями, виникають відповідні форми поведінки. Те, яким чином людина, долаючи перші два, знаходить третій шлях для вияву своєї сексуальності, стало предметом детального тритомного дослідження Фуко «Історія сексуальності» (1976-1984). Він пише про зв'язок сексуальності та безумства: «Психоаналіз не міг не усвідомити з усією ясністю, що джерелом будь-якого безумства служить

якесь порушення в сфері сексуальності, однак цей висновок має сенс лише настільки, наскільки наша культура, зробивши свій вибір, що свідчить про її класичний характер, помістила сексуальність на межі між розумом та безумством» [4, с. 104]. Це свідчить про те, що хоча психоаналіз й мав безпосередній вплив на його творчість, але філософ критично переосмислив його дослідження. Саме завдяки психоаналізу йому вдалось дослідити взаємоз'язок безумства та сексуальності і прийти до висновку, що джерело народження безумства слід шукати у сфері сексуального. Більше того, Фуко вважає, що «розмежовувати секс і безумство неможливо; вони за необхідністю являють себе разом, в нерозривній єдності, всередині котрої міняються місцями» [4, с. 114].

Є ще один досить важливий аспект проблеми, про який пише Фуко: «Тепер священна не любов, священний лише шлюб. Межі розумного окреслені інститутом сім'ї, поза цим колом людині постійно загрожує небезпека збожеволіти; тут вона цілком у владі буйної стихії безумства» [4, с. 105]. Значить, філософ має на увазі, що соціальні обмеження та заборони, котрі діють у сфері сексуальності, також є породженням безумства. Він пише, що в ХІХ столітті конфлікт особистості і сім'ї стане приватною справою і перетвориться на психологічну проблему. Отже, сім'я — це осередок не лише соціальних проблем, а й психологічних: «В один прекрасний день сім'я стане осередком конфліктів і нерозумностей, де беруть початок найрізноманітніші форми безумства» [4, с. 106].

Фуко зазначає, що ХVІІ ст., зокрема в Англії, було відвертим щодо сексуальності, але вже вікторіанський режим почав приховувати її. Це були «монотонні ночі вікторіанської буржуазії». Сім'я стала основою виключно відтворення роду. Щодо самого сексу, то мовчання стало правилом. Вихід за ці межі карався як провина. Діти взагалі не мали статі. Та чи звільнилося людство від такого марновірства? Певний прогрес, на думку Фуко, здійснив Фрейд. Але й тепер ми маємо такі ж обмеження в медичній практиці і в теоретичних міркуваннях.

Мабуть, колись люди будуть дивуватися цьому. Вони не зможуть зрозуміти, як цивілізація, що розвинула незбагненні інструменти виробництва і руйнування, пишалася натхненням, породженим сексуальністю, яку придушувало все: наші звичаї, інституції, правила поведінки, знання. Фуко пропонує й надалі продовжувати дискусію з проблем сексу, розкриваючи соціальний і духовний механізм тієї сили, яка спричиняє нас повертатися до питання про нашу сексуальність.

Використання терміну «сексуальність» було пов'язане з появою певних обставин: розвиток різних сфер знання (розробка біологічних механізмів відтворення, дослідження індивідуальних та соціальних норм поведінки); підтвердження правил і норм – частково традиційних, частково нових, які знайшли підтримку в релігійних, судових, педагогічних і медичних інституціях; зміни у психології індивідів, які призводили до розуміння цінності введення цих інституцій; усвідомлення нових обов'язків, задоволень, почуттів, марень. Цей досвід у західних суспільствах спонукав індивідів розпізнавати себе як суб'єктів сексуальності у зв'язку з появою різних сфер знання і сполучення їх з системою правил і примусів.

Фуко вважає, що доступ до сексуальності медицині відкрили істерички: «Покинувши стіни клініки, переставши бути безумцями і зробившись хворими, прийшовши до справжнього лікаря — до невролога — і нагадавши йому справжні функціональні симптоми, істерички, до їх величезного задоволення, але, без сумніву, до нашого величезного нещастя, відкрили медицині доступ до сексуальності» [6, с. 377]. Те, що намагався розкрити Фуко, є історія досвіду сексуальності, де досвід розуміється як кореляція між галузями знання, типами нормативності поведінки і формами суб'єктивності, властивими певній культурі. Він розглядав поняття сексуальності в досить широкому сенсі: «Сексуальність – вона на боці норми, знання, життя, дисципліни та регулювання» [2, с. 220]. Але, якщо завдяки істеричкам, сексуальність змогла проникнути у сферу медицини, то психологія, на думку Фуко, ніколи не зможе оволодіти безумством. Він це пояснює тим, «що сама психологія стала

можливою в нашому світі, коли безумство вже приборкали і позбавили драматизму» [7, с. 280].

Загальна гіпотеза Фуко полягає в тому, що прояв історично окремих форм сексуальної поведінки відбувався у зв'язку з появою різних механізмів репресії, яку застосовували щодо сексуальності в тому чи іншому суспільстві. Бажання і предмет бажання в сексуальному плані були відсунуті від історичного розуміння, а заборону як загальну форму ставлення до цього було взято до уваги як щось історичне. Говорити про сексуальність передбачало визнання наявності інструментів, здатних сприяти аналізу соціальних характеристик і взаємовідношень трьох аспектів, які утворювали досвід сексуальності: формування відповідних наукових знань; системи сил, що регулювали цей досвід практично; наявності форм, в яких індивіди були здатними і зобов'язаними пізнавати самих себе як суб'єктів сексуальності.

Праця, яку здійснив Фуко, мала передумовою його значну й багатобічну ерудицію в галузі медицини, психіатрії та дисциплінарної практики. Він аналізує заходи, за допомогою яких індивіди повертають свою увагу на самих себе, щоб пізнати і підтвердити себе як суб'єкта потягу, що дозволяє їм зрозуміти спрямування їхнього буття, визнати сексуальність натуральним явищем або ж хибним.

Далі Фуко досліджує генеалогію бажаної людини від класичної античності до перших століть християнства. Фуко спеціально досліджує відповідні трактати Платона – «Про любов» та ін. Греки, зокрема, розуміли сексуальну поведінку як етичну проблему, намагалися визначити форму стриманості, яку вимагала етика: «В грецькому мисленні класичної епохи можна знайти елементи моралі подружжя, яка, здається, вимагає від подружньої пари обопільної відмови від будь-якої статевої активності поза межами подружніх стосунків» [3, с. 185]. Греки розвивали мистецтво життя з «використанням задоволення» відповідно до суворих і вимогливих принципів, що було названо *aphrodisia*. Мова йшла про акти задоволення, зумовлені ситуацією агоністичного вияву сил, не зручних для контролю. Фуко робить

досить важливий висновок, що «кожне з трьох великих технік творення себе, що були розвинуті в грецькій думці, — Діететика, Економічність та Еротика — запропонували якщо й не особливу сексуальну мораль, то щонайменше оригінальну модуляцію сексуальної поведінки» [3, с. 250]. Тобто, витoki сексуальної моралі слід шукати саме в давньогрецькій епосі. Велику увагу Фуко приділяє аналізу подружнього життя з використанням творів Ксенофонта («Економікус»), Платона («Держава», «Закони»), Арістотеля («Етика») та ін.

У своїх підсумках Фуко здійснює моральні рефлексії щодо сексуальної активності та пов'язаного з нею задоволення і показує, що в перші століття нашої ери вона виступає значною за своєю суворістю темою. Філософ зазначає, що «моральні розмірковування давніх греків щодо статевої поведінки намагалися не виправдати заборони, а віднайти стиль свободи: тієї, яку втілює в своїй діяльності «вільна» людина» [3, с. 106]. Якщо, мовляв, статеві мотиви діють найсильніше, то вони й ставлять особистість у рабську залежність від іншої людини. Втрачається гідність самодостатності, а її хоче зберегти людина. Фуко ж говорить, що «людина повинна бути вільною щодо насолод, не служити їм, не бути їх рабом» [3, с. 91]. Перше освідчення в коханні є вже подією, яка внутрішньо стримується, адже особистість показує повну залежність від іншого і говорить про це у вишуканій формі поезії, музики, пісні тощо, чим досягається певний катарсис на ґрунті абсолютної залежності. Філософ робить такий підсумок: «Любов, цнотливість та шлюб складають єдиний ансамбль: закоханим слід зберегти не тільки тілесну недоторканість, але й душевну чистоту до того моменту, коли їх пов'яже союз, водночас фізичний і духовний» [3, с. 215]. Тобто, на думку Фуко, шлюб – це суспільна інституція, яка допомагає людині встановити свій незалежний статус, зокрема на ґрунті релігійних відношень.

Накладання механізму сексуальності на механізм подружнього зв'язку в родині дає пояснення деяким фактам, як, наприклад, тому, що родина з XVIII століття стала осередком найсильніших проявів почуттів кохання та прив'язаності. З цього випливає, що сексуальність проявляється насамперед в

родинному колі: секс породжує кровозмінні зв'язки. Звичайно, заборона кровозмішення існує в більшості суспільств, в яких домінує механізм родинного зв'язку, але в таких суспільствах, як наше, в якому родина є найактивнішим осередком сексуальності, кровозмішення займає особливе місце, воно постійно заохочується і забороняється водночас. Український дослідник творчості М. Фуко Д. Руденко зазначає, що «якщо протягом останніх ста років на Заході приділяється така увага забороні кровозмішення, якщо його розглядають як універсальний етап в розвитку культури, то це, на думку Фуко, тому, що ми знайшли в цьому засіб захистити себе — ні, не проти кровозмішення, а проти розширення механізму сексуальності, негативні — та й позитивні — сторони якої зумовлені незнанням законів подружнього зв'язку» [1, с. 34-35]. Наполягаючи на всеохоплюючому значенні цих законів, ми переконалися, що механізм сексуальності — виразні наслідки дії якого почали відчуватися в зростанні емоційності родинного життя — був підкорений старій системі родинного зв'язку. Виголошуючи, що заборона кровозмішення є основою будь-якої цивілізації, сексуальність ставить себе під захист закону. Цей феномен, що охопив все західне суспільство, може бути виражений такою формулою: механізм сексуальності з'явився на межі родини (в релігійності та школі), потім він сконцентрувався власне на родині, яка стала тіснішою, більш структурованою та набула більш інтенсивних внутрішніх стосунків, ніж раніше.

У цьому просторі зародився психоаналіз. Слід сказати, що ставлення Фуко до психоаналізу в різні періоди його творчості було неоднозначним. У першій його роботі «Психічна хвороба та особистість» (1954) ставлення до психоаналізу було більш позитивне, ніж у подальшій його творчості.

Початкову ворожнечу до психоаналізу можна пояснити тим, що він не ставав на сторону подружжя чи родини хворого, відмовлявся від їхнього тлумачення подій, не прислуховувався до їх думок. Замість цього психоаналіз вдавався до практики, запропонованої таким психіатром, як Шарко, намагаючись лікувати сексуальність хворого безпосередньо, не звертаючись до

близьких. Більше того, в аналізі сексуальності він підходив до неї безпосередньо, не вдаючись до нейрологічних моделей, ставив на карту родинні відносини хворого та навіть його внутрішній спокій. Д. Руденко робить висновок, що «таким чином психоаналіз, який, здавалося б, поставив сексуальність поза впливом родини, відкрив у самому центрі сексуальності, як принцип її формування та ключ до відгадки, старий закон подружнього зв'язку, шлюбу, родинних зносин та кровозмішення» [5, с. 35]. Отже, саме в той час, коли механізм сексуальності, на перший погляд, приховує, відсуває на другий план механізм подружнього зв'язку, він виявляється підпорядкованим повному, але теж цілком міцно, даній юрисдикції. Сексуальність могла бути віддаленою від закону, оскільки вона була сформована під впливом самого закону. Якщо механізм сексуальності і витікає з механізму подружнього зв'язку, то він його не заміняє. Навпаки, механізм подружнього зв'язку стає основним гарантом вживання механізму сексуальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Руденко Д. Фуко: Говорити про сексуальність. Історія сексуальності. Харків : Око, 1997. Т. 1: Жага пізнання. С. 6–60.
2. Фуко Мішель. Історія сексуальності. Харків : ОКО, 1997. Т. 1: Жага пізнання. 235 с.
3. Фуко Мішель. Історія сексуальності. Харків : ОКО, 1997. Т. 2: Інструмент насолоди. 288 с.
4. Фуко М. История безумия в классическую эпоху. Санкт-Петербург : Университетская книга, 1997. 576 с.
5. Фуко М. Политическая технология индивидов (1988) / Фуко Мишель Интеллектуалы и власть : Избранные политические статьи, выступления и интервью. Ч. 1 / [Пер. с франц. С. Ч. Офертаса, под общей ред. В. П. Визгина и Б. М. Скуратова]. Москва : Праксис, 2002. 384 с. (Серия «Новая наука политики»).
6. Фуко М. Психиатрическая власть. Курс лекций, прочитанных в Коллеж

де Франс в 1970–1984 учебном году ; [пер. з франц. А. В. Шестакова]. Санкт-Петербург : Наука, 2007. 449 с.

7. Фуко М. Психическая болезнь и личность; [пер. с фр., предисл. и коммент. О. А. Власовой]. Санкт-Петербург : ИЦ «Гуманитарная академия», 2009. 320 с.

ГРА ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

Широбокова Ольга Олександрівна,
к.філософ.н., доцент
Маловічко Олена Владиславівна,
к.філософ.н., доцент
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

Вступ. Використання гри як технології соціального управління, передбачає використання ігрових методів і способів мислення в неігрових економічних і соціальних контекстах, зокрема, підвищує ефективність праці та організаційних процесів: вважається, що привнесення ігрових елементів у трудову діяльність підвищує мотивацію, допомагає у прийнятті нешаблонних управлінських рішень і позитивно впливає на лояльність персоналу. Можливі застосування гри як технології соціального управління в даний час є предметом широкого обговорення в маркетингу та менеджменті. Очікування дуже високі, насамперед у тих сферах, у яких процеси мотивації відіграють велику роль. Щоб повністю використати потенціал гри, необхідно глибоке розуміння режимів роботи гейміфікованих систем. Це дає змогу продуктивно переносити ігрові елементи в неігрові контексти, беручи до уваги типології користувачів і включаючи вимоги дуже різних сценаріїв застосування.

Серед мислителів, які розглядали проблеми гри, позначилися установки в описі онтологічних характеристик даного явища (Платон, Г. Гегель, Г. Гадамер), інші вважали її атрибутом лише антропологічної дійсності (Ф. Шиллер, Еге. Фінк та ін.), ряд дослідників поширює межі її буття до тваринного світу (З. Фрейд, І. Хейзінга та ін).

Гейміфікація здатна позитивно впливати, але часто вона короткочасна і пов'язана з побічними ефектами. У цій статті розглядаються результати різних теоретичних та емпіричних досліджень гри з різних точок зору та надається каталог основних елементів гейміфікованих систем.

Мета роботи. Ми розглядаємо гру як вільну реалізацію всіх творчих сил і здібностей людини, а в розрізі технології соціального управління – як біосоціальну активність, що імітує дії та практики реальності, доповнює або протистоїть їй [2, С. 603]. Гейміфікацію ж розглядаємо як технологію в управлінні, що використовує як окремі елементи ігрових технологій, так і цілі ігрові системи (візуальні ефекти, моделювання різних систем комунікації та персоналізації, прописані під конкретний бізнес-проект).

Ця невеличка наукова розвідка пропонує практикам та дослідникам нові поштовхи для подальшої взаємодії з гейміфікованими системами.

Матеріали і методи. Технологія гри в управлінні постійно притягувала до себе увагу філософів. Також при аналізі певних аспектів людського життя науковці приходили до висновків про більш чи менш ігровий характер досліджуваної сфери життєдіяльності, тобто знаходили і виокремлювали наявні в цій діяльності елементи гри (історик Й. Хейзінга з теорією «чистої гри»; «ігровий інстинкт» Ф. Шіллера в образотворчому мистецтві; «Есе про дарування» М. Мосса; дослідження обрядів Давнього Китаю М. Гране; «Гра в бісер» Г. Гессе тощо).

З початку ХХ століття, автори зосереджуються на з'ясуванні загальних характеристик гри (Н. Зенкевич, М. Можейко), «ігровій» історії людства (А. Макуліна, Л. Петросян), особливостях ігрової діяльності у сучасному світі (Є. Сьоміна). Також, деякі роботи сучасних авторів знаходяться в аналізі проблематики концепції гри у роботах Й. Хейзінги (Д. Сільвестров) та Г. Гессе (С. Аверінцев, Є. Маркович).

За останні роки спроби гейміфікувати ті чи інші аспекти «серйозної» діяльності робилися в різних областях: маркетингу, освіти, менеджменті, соціальній роботі, охороні навколишнього середовища, ЗМІ, науці, тощо.

Цікаво провести етимологічний аналіз слова «гра». Стародавні індузи сприймали життя як божественну гру («ліла»), як ілюзію («майя»), вважаючи, що ілюзія і є гра, і більше того, навіть слово «ілюзія» означало в них «перебування в грі». У стародавніх греків слово «гра» означало собою дії,

властиві дітям, у євреїв слову «гра» співвідносилося з поняттями жарту і сміху, у римлян «ludo» означало радість, веселощі. По-санскритски «кляда» означало гру, радість. У німців древньогерманське слово «Spilan» означало легкий, плавний рух, на зразок хитання маятника, яке доставляє велике естетичне задоволення. Згодом на всіх європейських мовах словом «гра» стали позначати велике коло дій людських: що, з одного боку, не претендують на важку роботу, з іншого – доставляють людям веселощі і задоволення [4, С. 230].

В сучасній англійській мові іменник «гра» («game») має більш вузьке семантичне значення і вживається саме як змагання з чітко встановленими правилами і обов'язковим визначенням переможців, на відміну від дієслова «грати» («to play»), що може поставати в ролі фразового дієслова, що часто означає спонтанний процес, не скутий будь-якими рамками.

Щодо поняття «гейміфікація», то за Каппом, гейміфікація означає «...використання ігрової механіки, естетики та ігрового мислення для залучення людей, мотивації дій, сприяння навчанню та вирішення проблем» [5]. Відповідно, гру можна визначити як рекреаційну діяльність, що проводиться в рамках узгоджених правил [1, С. 68]. Піаже поділяє ігри на три кластери: ігри-вправи, символічні ігри та ігри з правилами. У першій категорії задіяні як почуття, так і рух. Символічні ігри спираються на уяву гравця і включають рольову гру. Нарешті, третя група — це форма гри, яка передбачає правила. Таким чином, гейміфікація означає використання ігрових елементів в неігрових контекстах з метою вирішення проблем. Тут є багато сфер застосування: веб-сайти, робочі процеси чи послуги. Вуд і Райнерс, наприклад, вивчали гейміфікацію в галузі логістики та освіти ланцюга поставок [3]. Пахарія фокусується на аспекті мотивації, стверджуючи, що «гейміфікація мотивує людей за допомогою даних. [...] гейміфікація використовує мотиваційні прийоми, які дизайнери відеоігор використовували роками, щоб мотивувати гравців і використовувати їх в неігрових контекстах» [1, С. 70].

В сучасному соціальному управлінні використання технологій гри стало затребуваним завдяки поєднанню декількох факторів. По-перше, це

диджиталізація всіх сфер діяльності, що надає широкі можливості для використання візуальних ефектів, моделювання різних систем комунікації та персоналізації в управлінні. По-друге, це вихід на ринок праці представників «покоління Y» — людей, що народилися в 1983–2000 роках та з дитинства занурених у нове інформаційне середовище, для них характерна особлива мотивація: високий рівень очікувань, орієнтація на швидкі досягнення, креативність, потреба в комфортному соціальному середовищі та цікавій роботі. А також, успішний досвід використання ділових ігор в управлінській практиці і їх безумовний пріоритет у розвитку, так званих «soft skills».

Результати і обговорення. Сучасний фокус на ігровій, творчій сфері людського життя дає можливість подолати дихотомію суб'єкта та об'єкта в людині, що дозволяє ефективніше «використовувати» сутнісні сили людини. Крім того, при такому підході з'являється можливість оптимізації ризику в таких управлінських ситуаціях, знання про яких обмежене або невизначене. Використання гри як технології в соціальному управлінні можна простежити, наприклад, через використання методики «вікно Джохарі» в розвитку управлінських якостей.

«Вікно» є символічним зображенням особистості людини. Воно поділено на чотири квадрати (зони). Зона 1 (Відкрите «Я») є частиною особистості людини, яка відома як самій людині, так і оточуючим. Зона 2 (Сліпе «Я») відповідає тій частині особистості, про яку знають оточуючі, проте про неї не знає сама людина. Зона 3 (Приховане «Я») – це частина особистості, відома самій людині, але невідома оточуючим. Зона 4 (невідоме «Я») — це те, що невідомо про особистість ні самої людини, ні оточуючим.

Ефективність концепції «Вікно Джохарі» можна наочно проілюструвати за допомогою художніх творів. Американський фільм «Герой», у якому головну роль грає Д. Хофман, дозволяє відкрити майже всі зони «Вікна Джохарі». Герой фільму – дрібний злодюжка, здатний обікрати навіть свого адвоката, виявляється здатним на справжні подвиги, причому всупереч ним же декларованій «філософії» життя «всі люди – вороги». Модель «вікно Джохарі»

називають і моделлю самопізнання, і моделлю особистісного зростання, але як би модель не називали, — за її допомогою керівник, за допомогою технологій гри, може «зазирнути в себе», спробувати знайти свої слабкі сторони та зрозуміти, як посилити сильні.

Тобто, використання ігрових технологій в соціальному управлінні має декілька результатів. По-перше, вплив гри на її учасників є специфічною формою соціалізації, знаходження професіоналами досвіду, знань, умінь і навичок соціальної життєдіяльності. По-друге, розвиток гри як творчого ставлення до дійсності, розвиток навички прийняття креативних, нетипових рішень. По-третє, гра – це процес в соціальному управлінні, і якому розкриваються всі можливості і сутнісні сили людини, форма сучасної інтелектуальної свободи [5, С. 4717]. По-четверте, це – процес, безпосередньо пов'язаний з мотивацією і насолодою, насамперед, з виграшем або програшем учасників гри, а також з можливим покаранням або нагородою за це, формування соціальної ролі людини через гру.

Висновки.

1. Етимологічний аспект поняття «гри» в соціальному управлінні включає в себе розпакування декількох значень. Нам ближче сприйняття гри як не утилітарної, самодетермінованої, творчої діяльності, що запускає діяльнісні сили людини та допомагає розвиватися цілому спектру явищ сучасної культури.

2. Онтологічний аспект цього поняття полягає для нас в методологічному принципі: звернення до гри як до протиріччя, оскільки, відповідно до нашої позиції, протиріччя – це іманентна властивість існування та аналізу гри. Цитуючи М. Волошина: «... гра і є те несвідоме проходження індивідом через всі первинні щаблі розвитку людського духу, то стан глибокої мрії, подібної сновидінню, з якого повільно і болісно вивільняється денна свідомість реального світу» [3, С. 237].

3. Гносеологічний аспект поняття «гри» має під собою так звану символізацію гри. В сучасному соціальному управлінні пізнання неможливе без

занурення в світ символів. Як приклад можна навести надзвичайну популярність серед «покоління Y» коміксів, суб'єктивного переносу серіальної, кінематографічної медіа-культури на реальне життя, тощо.

4. Соціальний аспект гри висвітлюється в тому, що віртуальний світ створює альтернативне середовище для життя та діяльності сучасної людини. Ідентифікація «Я-реального» та «Я-віртуального» в соціальному управлінні стирається, гра стає реальністю і впливає на мотивацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горпинич О.В., Архипова А.О. Гра як соціальна технологія управління персоналом. *«Економіка. Менеджмент. Бізнес»*. № 1 (23). 2018. С. 66-72.

2. Широбокова О. О., Маловічко О. В. Феномен гри в сучасному мультимедійному суспільстві. *MODERN SCIENCE: PROBLEMS AND INNOVATIONS*. Abstracts of I International Scientific and Practical Conference Stockholm, Sweden, 5-7 April 2020 Stockholm: Scientific Publishing Center —Sci-conf.com.ua, 2020. С. 605-610.

3. Широбокова О. О. Взаємодія неофобії та неофілії в понятті «творчий вчинок». *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць*. 2014. № 59. С. 235-242.

4. Neil McAleer. Sir Arthur C. Clarke: Odyssey of a Visionary: A Biography. 20. Man on the Moon: Clarke Project, 2012. 432 с.

5. Shirobokova O., Malovichko O., Mitchuk O., Penchuk I., Podluzhna N., Tregub A. . Changes in social communication as a tool of social work under the influence of digitalization. *Estudios de Economia Aplicada*. 2021. № Vol 39. No 3.. С. P 4717.

ECONOMIC SCIENCES

УДК 330

IT - THE DRIVE OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

Belei Svitlana

Ph.D. (Economics), Associate Professor
Associate Professor of Department of Business
Trade and Stock Exchange Operations
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Chernivtsi, Ukraine

Kohutnytsky Bohdan,

Bachelor, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Chernivtsi, Ukraine

Abstract. In the conditions of new geopolitical changes in Ukraine there is an urgent need to find new ways to increase the competitiveness of both individual industries and the economy as a whole. A characteristic feature of the world economy today is the unprecedented increase in competition. In modern conditions, economic growth is closely linked with such characteristics as competitiveness, innovation, productivity. The competitiveness of national economies is closely linked to the development of the IT sector. The more developed the IT sector, the more competitive the country. Therefore, the urgency of the problem of ensuring the competitiveness of enterprises and industries is growing not only as a result of Ukraine's integration into international organizations, but also as a result of the urgent need for further development of a market economy.

Key words: IT sector, innovation, competition, market economy, socio-economic development.

Today, human civilization has entered a stage of its development where

information plays a leading role in almost all spheres of social life and economic processes. Information is not just a carrier of knowledge, that is a static concept, it accompanies the above processes due to the emergence of new innovative technologies, becoming a very dynamic concept. At present, information and information technology are a real stimulus for socio-economic development and are becoming a common object for research in general and in certain aspects. However, the challenges facing modern industrial society are difficult to overestimate. We are talking about a change in the global socio-technological structure, which results in a complete reformatting of economic systems, the formation of new social and economic strategies. At the same time, management models and social norms are changing, and large-scale demographic changes are taking place [1].

However, the problem is not that the transition to a new model of society is in principle. The problem is that this transition is happening at a very fast pace - not in millennia, as agrarian, not in a century, as an industrial way, but in just a few decades. In this context, it is necessary to mention the researcher who continues to create scientific works today, but is already a living classic of economics - E. Reinert. In his seminal work, "How Rich Countries Got Rich, and Why Poor Countries Remain Poor," he stressed: "When production expands in the manufacturing industry, the nature of costs changes as follows: losses decrease, not increase. As soon as information technologies are established in the economy of mechanized production, the higher the volume of production, the lower the cost per unit of output. The first copy of a software product requires high costs, but subsequent copies have a very low cost... Therefore, it is important for advanced service providers to have a large market share, because increasing production reduces their production costs (due to increased profitability) "[2, p. 40]. In this statement, more emphasis is placed on economic development and growth, but the scientist proves the integral role of information technology in modern socio-economic processes.

Focus on innovation and development of the IT sector provides economic growth for all developed and some developing countries (Japan, China, Israel, Malaysia, India). It was the governments of these countries that were the main

investors in the field of high technology, as well as supporting the industry in the form of preferences, creating transparent conditions for doing business, comprehensive support for small and medium-sized businesses.

A characteristic feature of the world economy today is the unprecedented increase in competition. Only those companies that use the most effective ways of doing business survive and win the competition. Outsourcing is one of the most modern and successful business models, which allows to achieve competitive advantages in the conditions of increasingly open national economies.

Ukraine's legacy economy and its new digital economy are based on different values. The first, which Ukraine inherited from the Soviet past, is based largely on rent-seeking and cheap resources. The new digital economy is focused on the constant integration into world markets and the competitiveness of human capital in Ukraine [3, 4,5, 6].

Currently, IT is the fastest growing industry in Ukraine. The rest of the Ukrainian economy declined in 2019-2020, with the IT industry growing by an average of 18%. Successful integration into world markets is a key factor in the growth of the industry. The export geography of Ukrainian IT services has undergone some structural changes and has become more diversified. The IT industry is growing, despite the limited investment resources in the country. The structure of the IT industry is characterized by a high level of decentralization. In addition to Kyiv, there are large IT clusters in Lviv, Kharkiv, Odesa, Dnipro and other cities; they are usually located near leading universities that teach mathematics, science and engineering.

After analyzing the nature and factors of socio-economic development, defining the role of the IT sector for this process, we can reduce its importance to the following theses:

1. The latest stage of social development is positioned as an economy of change (digital age), which was preceded by the economy of discoveries (industrial era) and the economy of sustainability (agrarian era).

2. An integral attribute of the economy of change is the acceleration and

expansion of the application of knowledge against the background of the rapid growth of information flows.

3. Digitalization, permeating ever wider spheres of social life, requires adequate changes in the use of intellectual potential.

4. Under the conditions of the digital system, the global trend is to increase the demand for products, the production of which is provided by the carriers of intellectual assets of the IT sphere. As a result, countries striving for progress are creating attractive conditions for IT business, and the scientific and expert community is stepping up research activities in this area.

REFERENCES

1. Belei Svitlana, Kohutnytsky Bohdan. Concept «smart village» - comprehensive approach to the development of rural territorial // Perspectives of development of science and practice. Abstracts of XIII International Scientific and Practical Conference. Prague, Czech Republic. 2021. Pp. 70-74. Available at : DOI: 10.46299/ISG.2021.II.XIII.

2. Ерік С.Р. Як багаті країни забагатіли ... і чому бідні країни лишаються бідними. Київ : Темпора, 2015. 444 с..

3. Смарт-спеціалізація є обов'язковою у системі стратегічного планування регіонального розвитку // Мінрегіон. REGIONET. 18.02.2019. URL: https://regionet.org.ua/ua/Smartspetsializatsiya_e_obovyazkovoyu_y_sustemi_strategichnogo_planyvannya_regionalnogo_rozvtuky_Minregion_2634653.html#page_title

4. Шевчук І. Б. (2018). Детермінації трансформаційних змін економіки регіону та розвитку ІТ-сфери. Бізнес Інформ, № 6, С. 344–348

5. Khandii O. (2019). Government support for transformation of labor relations in IT-sphere in the digital economy. Economy of Industry, No. 2 (86), pp. 126–145. doi.org/10.15407/econindustry2019.02.126.

6. Cambridge Dictionary. Available at: <https://dictionary.cambridge.org>.

UDC 338.2

**THE MAIN DIRECTIONS OF ECONOMIC REHABILITATION OF THE
REGIONS OF AZERBAIJAN LIBERATED
IN THE POST-CONFLICT PERIOD**

Gurbanov Aqil Abid

Ph.D

Baku Business University

Head of the department

Sadigov Yunus Musa

Ph.D., Associate Professor

National Academy of Sciences of Azerbaijan

Institute of Economics, Lead Researcher

BBU educator

Summary The article states that the operation to liberate the territories of Azerbaijan occupied by Armenia updates an important issue. The reconstruction of destroyed infrastructure, destroyed cities and villages after the complete liberation of these territories is one of the main issues facing the State. But what opportunities, what plans, what solutions are available for this? The main objective is to answer these questions. The article uses analogical situations in other countries and their experience, as well as observational, statistical and analytical methods.

Keywords: post-conflict, rehabilitation, geopolitical situation, humanitarian disaster, decontamination, reconstruction

Introduction In response to the next military provocation committed by the armed forces of the Republic of Armenia on 27 September 2020 in the occupied territories of the country, the armed forces of the Republic of Azerbaijan launched a counterattack and liberated the occupied areas in 44 days.

The consequences of the liberation of Azerbaijan from the occupation of its land, of course, will affect the country's economy. In the post-conflict period, both the geopolitical situation and the geoeconomic situation will change in this region.

All settlements, cities, towns and villages located on occupied territories were completely destroyed, disabled, expelled from the places of residence of about a million inhabitants and turned into refugees.

Upcoming issues Many countries faced the need for reconstruction of the destroyed territories. In the 20th century, after the First and Second World Wars, most European countries, the Russian Empire (and later USSR), as well as Japan, as a result of separate local wars, Lebanon (Beirut), Vietnam, Iran, and in Russia itself (Chechnya), Georgia, Balkan states, Afghanistan, Syria and Iraq found themselves in this situation.

It should also be borne in mind that natural disasters, ice, floods and floods pose similar challenges.

The experience gained by various countries in the rehabilitation of infrastructure destroyed by military clashes or natural disasters can and should be taken into account in the formulation of realistic and effective programs for the reconstruction of the occupied territories of Azerbaijan.

As a result of Armenia's occupation policy towards Azerbaijan, serious problems were created at the level of a humanitarian catastrophe, accompanied by numerous human losses, as well as significant material damage. In 1988-1994, 900 settlements, 150 thousand houses, 7 thousand public buildings, 693 schools, 855 kindergartens, 695 medical institutions, 927 libraries, 44 churches, 9 mosques, 473 historical monuments and museums, 6 thousand industrial and agricultural enterprises, 160 bridges and other infrastructure facilities were destroyed in Karabakh. In addition, 280 thousand hectares of forest, about 1 million hectares of fertile land, 1,200 kilometers of irrigation system passed into the hands of the invaders. 220 thousand of cattle were taken by invaders. [1]

On November 24, 2020 after winning the war the President of the country I. Aliyev in connection with the organization of rehabilitation of lands liberated from occupation instructed "On the creation of the Coordination Headquarters for the centralized settlement of issues in the territories of the Republic of Azerbaijan liberated from occupation". This order was the beginning of the restoration of areas

liberated from occupation. [2]

As a result, Azerbaijan had lost about 15 per cent of its economic potential, and the reconstruction and integration of those territories would increase the country's economic potential by more than 15 per cent. First of all a large-scale program on the Restoration of Post-conflict Territories should be developed and adopted by the state. This program should cover Agdam, Tartar, Khojavand, Khojaly, Shusha, Djabrail, Fuzuli regions and the Nagorno-Karabakh Economic Region, Kalbajar, Lachin, Zangilan and Gubadli regions.

In 1996 the Agency for the Restoration and Reconstruction of Territories was created. the Agency has a heavy burden In order to coordination of efforts aimed at the rehabilitation and reconstruction of the country's territories, the return of internally displaced persons to their native lands and the creation of their minimum living conditions, the creation of infrastructure and, in short, the revival of the economy of land liberated from occupation. Therefore, it is more appropriate to strengthen and expand the Agency for the Rehabilitation and Reconstruction of Territories due to the large scale of work.

After the liberation of the territory occupied by Armenia, our country was forced to implement a number of large-scale state programs in order to return them to legal political and economic territory, restore normal residence on these lands and revive economic activities.

The monograph by Professor N. Muzaffarli (İmanov) and E. İsmayılov "Restoration of the post-conflict territories of Azerbaijan: conceptual foundations" can play the role of a lighthouse in the development and implementation of state programs related to the restoration of socio-economic life on lands liberated from occupation. The most important areas of the monograph are the creation of a life support system, infrastructure, civil administration bodies - structures or departments under ministries. At the same time, it organizes the restoration of transport infrastructure, telecommunications, health, education, science and culture, including social facilities and vocational training centers.

In general, this study made a certain clarity in a number of questions,

including: "What will be the parameters of rehabilitation after conflict and reconstruction in the region as a whole?," "At what level can be the total cost of rehabilitation program?," "For what resources rehabilitation after conflict will be financed?" [3]

It is more effective to carry out the process of socio-economic rehabilitation after the liberation of our territories from occupation in 5 stages.

First stage (or preparation stage). Among its tasks, first of all, is development of the final version of the State Program for the restoration and development of territories liberated from occupation. At this stage, comprehensive analytical studies on the planning and design of infrastructure and production facilities and socio-cultural facilities are carried out; recommendations on incentive measures to involve local and foreign investors in rehabilitation work, in particular in the revival of the economy are prepared. The Government consults with international financial institutions (IFI) and other potential donors with the aim of attracting additional resources for the rehabilitation of the conflict.

At the stage (or at the stage of initial restoration), a thorough inspection of territories exempted from occupation is carried out, on the basis of the results of which the last necessary amendments are made to the State program for the rehabilitation of the conflict zone and it receives the status of an official State document approved by the country's political leadership. At this stage, the creation of a new border security system begins, the necessary preliminary measures are taken to ensure the safety of the population, and the decontamination of priority territories is carried out. At the same time, one of the most important tasks to be achieved is the return of local civilian authorities to the liberated areas and the start of work.

The third stage (or the main stage of reconstruction) involves the revival of life support systems throughout the territory liberated from occupation. This is in general the basis of post-conflict rehabilitation. Large-scale work on the restoration of water and energy supply, telecommunications and communications networks, housing (housing) stock, transport communications and other infrastructure facilities is one of the main tasks of this stage.

The fourth stage (or repatriation stage) covers the period of mass return of internally displaced persons to their permanent places of residence. Mass repatriation should be accompanied by the opening of new jobs and the creation of a favorable administrative and economic environment for private entrepreneurship. This is one of the undeniable conditions in terms of the gradual transformation of territories liberated from occupation into a region developing under conditions of relative economic independence - a subject of regional development.

The fifth stage (or adaptation stage) covers the time during which the final rehabilitation work is carried out. The main challenge at this stage is to ensure that returnees are fully seated in their places of permanent residence. During this period, functioning communities and local productive forces are formed with some potential in the field of self-government. Issues related to the restoration of socio-cultural facilities, sports facilities and stadiums come to the fore. The process of forming local self-government institutions becomes intensive.

As we know agriculture is more important in the occupied territories. The main sectors of agriculture were viticulture, grain, livestock, fruit growing, etc. In these territories, animal husbandry developed mainly in horse breeding, and in the highlands - in horse breeding. At the same time, beekeeping and sericulture developed. The liberated territories have great potential for agricultural development. During the First Karabakh War, about 1 million hectares of fertile land, 1,200 km of the irrigation system passed into the hands of the invaders, 220 thousand heads of cattle-breeding were taken by the invaders to Armenia. Before the Karabakh war, up to 35-40% of agricultural products produced in Azerbaijan were produced in the territories adjacent to the occupation zones, where normal economic activities were occupied and impossible.

For the development of animal husbandry, fodder lands must be restored, beets, the silage planting industry must be developed, and the creation of enterprises for the production of mixed feed should begin. [4]

Result It should be taken into consideration that for some reason land reform has not been carried out in the occupied lands. In order to restore agriculture, first of

all, land balances should be drawn up for areas and individual villages, the list of persons to be granted land allotments should be clarified, and finally privatized with the distribution of land throughout the country.

At occupation time, a small part of territories was used. So a certain amount of additional funds will be required to involve a large part of these lands in agricultural turnover. Based on the traditional experience in the management of these territories, practically on lands liberated from occupation, Azerbaijan has sufficient opportunities for the development of viticulture, smoke, cotton farming, agriculture, fruit growing, gardening and animal husbandry. At the same time, there are both potential and traditions of developing the processing of agricultural products and the food industry.

The fields of fodder plants should be expanded, cast iron, silo planting areas should develop, and mixed feed production enterprises should be created.

To carry out agricultural work in the territories, private services should be organized, for which in the required amount preferential funds should be allocated, and in the region - agricultural equipment and their spare parts, phytosanitary service, veterinary institutions engaged in the trade in fertilizers and crop preparations, veterinary institutions and points, laboratories, border control points, state and state authorities. The rehabilitation of tourism in Nagorno-Karabakh can play an indispensable role in the economy of the region. The development and implementation of special measures for the development of spa resorts and tourism, including the implementation of comprehensive measures for the development of mountain tourism, can contribute to the unhindered development of territories liberated from occupation. The natural conditions for the development of winter tourism in mountain areas are especially favorable.

There are 160 metal deposits of various values in Nagorno-Karabakh and surrounding areas. In Kalbazar, Lachin, Zangilan and Tartar there are gold, silver, mercury, copper, lead, coal, colored, decorative stones or jewelry. For about 30 years, these deposits were exploited by Armenia. Examples include the Soyud (Zod), Kyzylbulag, Vezhnali, Mehman polymetallic and Damir copper-porphry deposits in

the occupied territories of Azerbaijan. These deposits which in the future will play an important role in the development of our economy have been returned, and they will be restored and launched soon.

The liberation and return of the occupied territories of Azerbaijan to a legitimate (legitimate) political and economic community, the restoration of normal life and the activities of the population in post-confessional territories have already occurred, and summing up is a matter of short time. Naturally, Azerbaijan does not stop at liberation of its lands, but intends to revive them, return to the political, economic and cultural life of the state. Therefore, formal approval of the relevant State Rehabilitation Programme is the natural right and duty of the Government of Azerbaijan, but in developing its final version this programme should meet the expectations of all stakeholders and, above all, the population living in post-confessional areas.

BIBLIOGRAPHY

1. State Statistical Committee https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/
2. Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on the establishment of the Coordination Headquarters for the centralized settlement of issues in the territories of the Republic of Azerbaijan liberated from occupation on November 24, 2020 <https://president.az/articles/47738>
3. N. Muzaffarli (İmanov) E. İsmayılov Monograph "Restoration of Post-Conflict Territories of Azerbaijan: Conceptual Foundations" Baku 2010(p.230)
4. İ.H.İbrahimov. "Promising directions for the development of the agricultural industry in the liberated territories." Baku. Audit 2021. No. 1 (p.460)

**EXPERIENCE MARKETING AS A TOOL FOR INCREASING
COMPANY COMPETITIVENESS**

Lazviashvili Levan

Doctor of Economics,
Associate Professor of MILLENIUM University,

Vardishvili Lali

Doctor of Economics,
Associate Professor of MILLENIUM University,
Tbilisi, Georgia

Abstract This article explores a new way of promoting a product that will help businesses and organizations become more competitive and increase their bottom line. Special attention is paid to complex experience marketing. An innovative chain of product promotion is considered.

Keywords: competition, marketing mix, experience marketing, brand, purchase.

Introduction In modern conditions of a hyper-competitive market, the primary task of companies is to choose the right marketing strategy. In marketing, a set of marketing tools is distinguished, which include: - "agents of influence" (marketers, sales representatives) - a promotion complex, which includes an integrated range of marketing communications - a marketing research complex. All companies in the market must use these tools wisely to be competitive. But in conditions of hyper-competition, prices for goods fall, and sellers have to fight for a buyer. Therefore, it becomes necessary for marketers to master new ways of attracting customers, new concepts. New marketing strategies include brand building and development, guerrilla marketing, experience marketing, and more.

Discussion Marketing tools can be divided into two categories. They do not involve contact with customers - they are not personalized, and they involve direct contact with the consumer.

Branding and experience marketing fall under the second group of marketing tools. In my work, I would like to dwell on experience marketing in more detail. Our modern world is the world of brands. A brand is a trademark that, in the minds of consumers, has certain characteristic valuable properties and attributes. The brand creates an emotional connection between the product (service) and the consumer. The tool for creating this connection is experience marketing. Experience marketing (experiential, experiential) is a tool that creates an emotional connection between a product and a consumer in an event, an event organized by a manufacturer. Experience marketing immerses the consumer in the product world. “Each impression arises because of the “contact” of the set action and the state of the person.” The major problem in the relationship between the buyer and the seller is invisible barriers. They arise when the seller aggressively wants to impose his product. The buyer very often perceives the advice of the seller as an imposition of a product. Thus, the barrier becomes higher, and the consumer refuses to purchase if it was really beneficial for him. In order not to lose your customers, you need to use experience marketing, which will allow you to close the distance between the seller and the buyer.

The main mechanism of experience marketing is to reorient the chain of relationships. In conventional marketing activities, the chain consists of the following: the impact of marketing tools; purchasing decision; purchase; appraisal of goods. Experience marketing works a little differently: the impact of the marketing tool; grade; purchasing decision; purchase. The consistency of the tools has a profound effect on the consumer. The buyer is convinced of the value of the consumer properties of the product before purchasing it. The consumer gets the impression that he made the purchase decision himself, this emphasizes his individuality and increases self-esteem. The main task of experience marketing is to understand the psychology of consumers, to interest, emphasize the importance and individuality.

How does experience marketing affect the consumer?

1. The consumer remembers the product better against the background of

impressions;

2. The consumer gets good emotions, thus the product becomes better for him. This effect remains for a long time;

3. The consumer makes his own choice;

4. The product is loyal.

The main goal of experience marketing is to influence a person's emotions. What are the ways to do this? First of all, you need to identify the desire of the circle of consumers, what is important to them, what is useful, necessary, and what they want. Further, "their desires" must be presented as a property of the proposed product. A bias can be made for environmental friendliness, fashion, originality, exclusivity, as well as statements in the spirit of "this thing was bought by the" great and terrible "himself, buy it too!" Next, it is very important to pay attention to the design. Nice packaging will evoke much more emotions and will be remembered for a long time. The next step is to demonstrate the production of the product. It can be excursions, cooking in the presence of the consumer.

Theatricalization of the action is very important. You need to create a story for your product. If this is a cafe, it is desirable to choose a theme: sea, in the spirit of the Middle Ages, and so on. So that the consumer, visiting this institution, plunges into the "world of goods". One of the methods to attract customers is to give the consumer the opportunity to try the product before purchasing it. The consumer is not forced to buy a product; he can make a choice. Selling ceases to be just an exchange of goods or services for money; the seller becomes a supplier of positive experiences.

Conclusion

So, in today's hyper-competitive environment, it makes sense to use savvy marketing. The company has been enjoying competitive advantages for some time since emotions last for a long time and delirium is better remembered. Experience marketing has a softer impact on consumers than other marketing tools, which is a definite plus for the buyer.

REFERENCES:

1. A Theory of Market Strategy / Geruson, R.J. New York; Oxford, 1992 - 398 p.
2. Basic Marketing: A Global Managerial Approach / E. Jerome McCarthy, William D. Perreault Boston: Irwin, 1993 - 780p.
3. Effective Marketing: Creating and Keeping Customers /William G. Zikmund, Michael d'Amico St.Paul: West Publishing Company, 2015 -604 p.
4. Marketing /David Mercer Oxford: Blackwell, 2012 - 759 p.
5. New Product Development: Managing and Forecasting for Strategic Success /Robert J. Thomas New York: Wiley and sons, 2013 - 352 p.
6. Strategic Analysis and Action /J.N. Fly, J.Peter Kilkling Canada, 2015.
7. Day G. The Capabilities of Marketing Driven Organizations. Journal of Marketing. 2019. vol. 58, No 4, p. 37-52.
8. Holmes M., Reid J. Company Marketing Research Department - Expansions, Contraction, Privatization. Marketing and Research Today, 2015, vol. 23, No 1, p. 3-11.
9. Hosley S., Wee C. Marketing and Economic Development: Focusing on Less Developed Countries. Macro marketing, 2018, vol. 8, No 1, p. 4353.
10. Mowen J., Mowen M. Time and Outcome Valuation: Implication for Marketing Decisions Making. Journal of Marketing, 2021, vol. 55, No 4, p. 54-62.

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE IMPLEMENTATION OF THE SMART-SPECIALIZATION STRATEGY

Petrova Iryna Pavlivna,

Ph.D.

Institute of Industrial Economics
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

The possibilities of public-private partnership in the implementation of the smart-specialization strategy are considered. The problems at the legislative level on public-private partnership in Ukraine are analyzed. The definition of public-private partnership is given.

Keywords: public-private partnership, smart-specialization, legislation, business, government

Access to finance and modernization and development are among the main areas in stimulating the economy to overcome the effects of the COVID-19 epidemic. In addition, an important part of the Stimulus Program is the systematic and thorough support of industry, including assistance to promote exports, available loans and grant programs, increasing the participation of small and medium enterprises in public procurement [1].

Today, the regions of Ukraine are actively involved in the process of determining smart-priorities and are already working on the development of sectoral and regional clusters, which in turn will operate on the principles of deep integration and smart-specialization.

In the context of the implementation of the smart-specialization approach and the transition to an innovative path of development, the key tool of public policy should be to improve the relationship and interaction between government and business on the basis of public-private partnership (PPP). After all, the use of various forms of public-private partnership will improve the economic situation of the

industry by attracting additional investment and creating conditions for scientific and technological development.

As a result of the study on the use of public-private partnerships in industry, it was found that the key problem is that the mechanism for implementing the PPP has not yet been developed. Analysis of strategic documents for the development of individual industries and industry as a whole shows that the mechanism itself is not built into the system of measures to stimulate activity in industry. The implementation of projects in Ukraine using public-private partnerships remains a common phenomenon and faces difficulties caused by a number of theoretical and practical problems that hinder its implementation. The current Ukrainian legislation allows the use of the vast majority of forms of public-private partnership known in international practice.

For an industry that requires significant financial investment, public-private partnerships are the key to solving a number of problems. 10 years have passed since the entry into force of the Law of Ukraine "On Public-Private Partnership" [2]. However, in Ukraine, this legal act has not allowed to create an effective system of public regulation taking into account the interests of business and the public. Throughout the term, conditions for the implementation of public-private partnership were formally and declaratively created. In previous years, regulatory acts were adopted that did not improve the situation in Ukraine. As a result, today the quality of public regulation of public-private partnerships remains low and public policy remains ineffective. The "Concept of Public-Private Partnership Development in Ukraine for 2013-2018" did not improve the situation either [3]. The concept did not bring the desired results. First, the implementation of public-private partnership agreements requires restructuring of the entire system of budget planning and financing, taking into account such components as long-term financial planning, development of a system to guarantee the return on business investment, monitoring PPP contracts and more. As in practice the short-term approach to planning of economic development of the country is applied - the budget is accepted for a period of 1 year. Therefore, public authorities cannot enter into commitments under the

relevant agreements outside the budget period. Secondly, inconsistency in the accounting of public-private partnership projects in program documents, including state and regional programs. Third, the functional responsibilities of public authorities in the preparation and implementation of PPP projects in order to reflect the best negotiation approaches have not been fully explored or analyzed. Fourth, the concept does not define long-term goals and prospects for the development of PPP, directions for their implementation, as well as there is no practical component of indicators to characterize the level of achievement of the stated goals. Fifth, the concept does not substantiate the scenarios and forecasts for the development of public-private partnerships, which take into account possible development options under the influence of internal and external factors.

World practice proves that the effective functioning of public-private partnership requires a clearly coordinated management system of PPP, the availability of professional skills of all participants in PPP, a high level of qualification of public authorities in the field of PPP. However, none of the above conditions are met in Ukraine.

The institutional structure of public-private partnerships in Ukraine is largely decentralized, and PPP projects can be approved at both the national and regional levels, as well as by local governments. Interdepartmental coordination of actions of public authorities on the preparation and implementation of PPP projects is ineffective. There is no system for managing the implementation of the mechanism of partnership between the state and the private sector with a clear division of powers between public authorities in the preparation and implementation of PPP projects, as well as coordination of their activities. The success of PPP formation in industry largely depends on the quality of established institutions and instruments of public-private partnership, the political and economic situation in the country.

The practice of implementing public-private partnerships in Ukraine on the basis of concessions shows the need for further improvement of state regulation of the operation of PPP and the organization of a comprehensive system of financing innovative projects, taking into account the specifics of the industry. This is

necessary in order for public-private partnerships to become an effective organizational and economic tool for bringing industry out of a depressed state, attracting direct investment, introducing new technologies, increasing the competitiveness of manufactured products and creating new jobs.

At the same time, it should be emphasized that these relations are primarily focused on achieving a synergistic effect of cooperation of specific potentials of private and public property. The desire of economic entities to increase ownership is an expression of their interests, first of all, motivation for effective activity. The key role in this is played by the institutional support of the management regime, favorable for the full realization of business interests, which in turn is formed and provided by the state.

The multiplicity of funding models in public-private partnerships is due to the presence of different partners (public and private), instruments and sources of funding (private partner equity, funds of banks and investment funds, budget funds, government loans, grants, government guarantees and other public support instruments, tax preferences, subsidies and other various payments from the budget, etc.), the ratio of instruments (debt, equity, hybrid), the use of project financing.

The number of organizational management models is formed by different ways of cooperation between public and private partners, by assigning certain functions and contractual obligations, transferring objects to external management, involving third parties, etc.

The benefits of implementing a public-private partnership differ from each other due to the different goals pursued by the parties. Business, participating in partnership with the state, relies on a set of guarantees and preferences at the expense of administrative, material, financial, natural resources of the state. In addition, for the private sector, the benefit of participating in the PPP is the receipt of a guaranteed income for the long term, as well as the opportunity to expand its activities. By partnering with business, the state, as a rule, gets not only the opportunity to attract additional sources of funding for the socio-economic project, which in turn reduces the burden on the budget, but also a more flexible and efficient economic

management system, thereby increasing product competitiveness. and services in domestic and foreign markets.

Solving the issue of separation of private and public interests in the construction of "public-private partnership" is very difficult and is a necessary condition for its harmonious development and functioning. After all, it is in the realization of private interest that the public finds its embodiment, which ensures their balance. That is, relations today involve voluntary coordination of the interests of both the state and business. The state, as an expression of public interests, is to some extent dependent on business, and, on the other hand, business must operate in the interests of the state and society and take into account such interests.

Thus, public-private partnership is a set of property rights, financial and economic, organizational, managerial and legal relations between the state and the private partner within the models of financing, property rights and governance, which form many forms of public-private partnership.

LITERATURE

1. Уряд затвердив з доопрацюванням Програму стимулювання економіки для подолання наслідків епідемії COVID-19. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-z-doopracyuvannyam-programu-stimulyvannya-ekonomiki-dlya-podolannya-naslidkiv-epidemiyi-covid-19>

2. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 р. № 2404–VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.

3. Про схвалення Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2013 р. № 739-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-p#Text>

**THE FINANCIAL RISKS OF INNOVATIVE ACTIVITIES OF
INTEGRATED BUSINESS STRUCTURES: MODERN ASPECTS OF
REDUCTION AND NEUTRALIZATION**

Puzyrova Polina,

Ph.D. in Economics, Associate Professor
Kyiv National University of Technologies and Design,
Kyiv, Ukraine

Abstract: It is determined that financial risk management in innovation is perceived as a general set of practical measures to reduce uncertainty of innovation results, increase the usefulness of innovation, minimize the cost of achieving innovation strategy for integrated business structures.

Keywords: financial risks, innovation, integrated business structures, strategy, insurance, competition, innovation potential.

In modern market conditions, risk management is carried out using various methods to reduce them and prevent their potential negative impact on the implementation of an innovative project, where the main methods include: diversification (risk sharing); risk aversion; localization of sources of cost risk; cost limitation; insurance; hedging. In this case, measures to optimize the risks of the innovation project, allow you to select and rank the factors of the external and internal environment of the object and the subject of risk using factor analysis; establish the relationship between the selected risk factors and risk objects (income, losses, profitability, etc.); perform stochastic risk optimization [1-10].

According to the experience of economic development of different countries, risk is an integral part of a market economy. Limited resources, increased competition lead to growing uncertainty in economic conditions. The growth of uncertainty is a way to increase the risks of enterprises. As a result, such features of risk at the present stage as its totality and comprehensiveness, gave rise to claims that

the problem of risk is of general economic importance, as risk is perceived as one of the main factors of modern and especially future society [11; 12; 13].

Risk in innovation activity is an opportunity (threat) to receive certain losses to functioning business units in the innovation sphere; it is an opportunity not to receive the desired part of the income through active activities in the field of innovative products, which is inherent in the sale, production and production of new technologies, products, the latest mechanisms for their implementation. The degree of risk depends on such factors as the scale of production of innovative products; possible ways to enter new markets; the share of employees engaged in the development and implementation of knowledge-intensive products; mechanism for bringing new products to market and its efficiency, etc. [14; 15]. Since the pace of implementation of innovative products and products of business units in the textile industry is quite low, due to financial and innovation risks, there is an urgent need to improve the innovation activity of integrated business structures, which will reduce the negative effects of risks through their management mechanism [16; 17; 18].

In our deep conviction, it is necessary to pay attention to financial risks, because they are the ones that have the greatest impact on the innovation potential of integrated business structures. Thus, we determined that risk management in innovation is a general set of practical measures that will reduce the uncertainty of innovation results, increase the usefulness of innovation, and minimize the cost of achieving an innovative strategy of integrated business structures [19; 20; 21]. A large number of works by both foreign and domestic researchers have been devoted to the study of financial and economic risks. Significant contributions to the development of this issue have been made by such scientists as: V. Vitlinskyi, P. Verchenko, L. Ivyn, O. Ivanylov, M. Klapkiv, L. Prymostka, I. Serdiukova, V. Fere, O. Romancheko, Ye. Stoianova and others.

Financial risks, both for integrated business structures and for individual business units, have the maximum advantage among many other risks that exist in the business environment. Increasing the impact of this type of risk affects not only the results of financial activities of business units (microenvironment), but also in general

the results of innovation, production and economic activities associated with destructive economic development, financial market infrastructure, deepening financial activity of integrated business structures , and other factors (microenvironment) [18].

Financial risks have a modern basis of existence, which is characterized by uncertainty of the external environment in relation to integrated business structures. Thus, the objectivity of financial risks of integrated business structures and individual business units is associated with the presence of those factors that are ultimately autonomous from the innovation and financial activities of integrated business structures, but may be subject to certain directions to reduce and neutralize [19]. In general, it is considered that there are such areas of reduction and neutralization of financial risks (Fig. 1) [20].

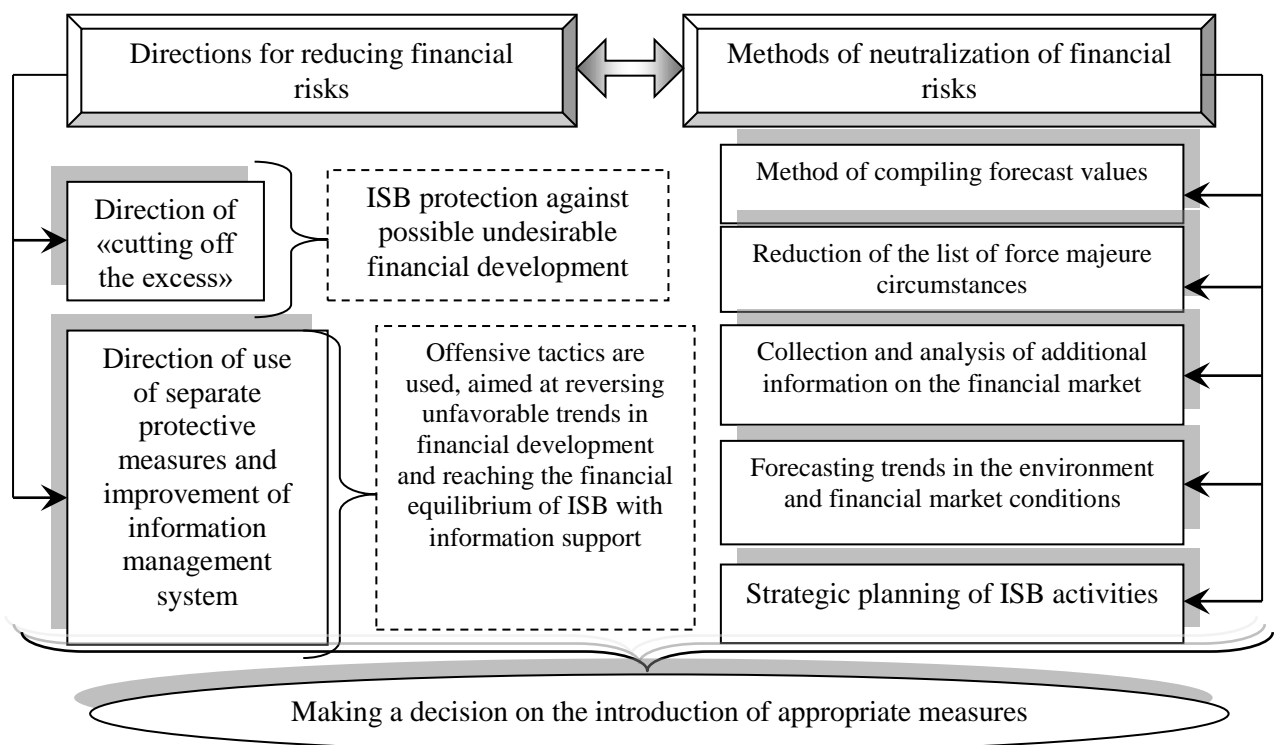

Fig. 1. Directions for reducing and neutralizing the financial risks of ISB

Source: author's development based on [20; 21].

Neutralization of financial risks as a comprehensive organizational and managerial mechanism for managing financial risks of business units and integrated business structures is manifested as a financial and economic mechanism for phased evaluation and justification, as well as organization and control of effective

implementation of organizational and financial decisions. Primary measures of financial and organizational, regulatory and legal direction in order to compare the effectiveness of innovation activity of business units to a specific state of financial risk [11]. The general set of key strategic measures to neutralize financial risks is divided into two alternative forms:

- 1) Strategy to avoid a certain share of risk;
- 2) The strategy of maintaining the full share of risk [12].

Thus, at the stage of management that involves the neutralization of financial risks, it is necessary to create preventive measures that will help minimize or eliminate potential undesirable consequences of the risk event. Thus, in our opinion, it can be argued that non-implementing measures to overcome risks should be implemented comprehensively, methodically, through the relevant criteria and principles (Fig. 2) [13].

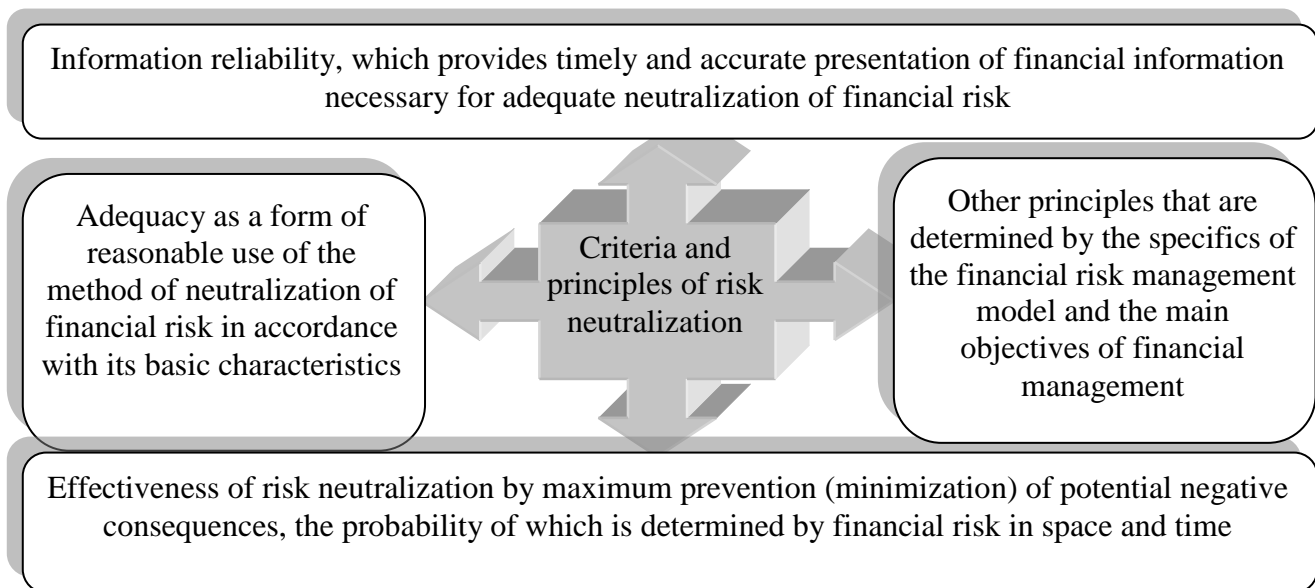

Fig. 2. Neutralization of risks under the influence of certain criteria and principles

Source: author's development based on [13; 14; 15; 16].

Thus, based on Figs. 2 it is possible to substantiate the key goals and objectives of this neutralization, which are basic in the process of optimizing the financial risk management of integrated business structures in the changing conditions of a dynamic market infrastructure [14].

Ensuring the neutralization of financial risks of integrated business structures through the strategy of avoidance is to implement organizational and managerial decisions (in the financial vector) through an objective analysis of alternatives in order to find a break-even, and its subsequent implementation. However, it should be emphasized that the origin and existence of a break-even (risk-free) version of any process or production is impossible, so you should always take into account a certain share of risk and establish insurance reserves to overcome it [15; 16].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.

1. Бабенко Т. Ю. Управління ризиками інноваційної діяльності на підприємстві [Електронний ресурс] / Т. Ю. Бабенко. – Режим доступу: https://feu.kneu.edu.ua/ua/confere_nce/conf_social_dev_ukr_12/section1/tez13/
2. Белопольський М. Г. Оцінка ризиків як складового елементу інноваційного потенціалу підприємства / М. Г. Белопольський, С. В. Человань // Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property. – 2018. – Issue 18. – P. 227–232.
3. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: навч. посібник для самостійного вивчення дисципліни / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с.
4. Донець Л. І. Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків: навч. посібник / Л. І. Донець. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 472 с.
5. Жежуха В. Й. Ризики інноваційної діяльності / В. Й. Жежуха // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.2. – С. 177–182.
6. Клапків М. С. Методи ідентифікації фінансових ризиків / М. С. Клапків // Фінанси України. – 2000. – № 1.
7. Литвин З. Аналіз інноваційних ризиків / З. Литвин // Економічний аналіз. – 2013. – Вип. 12. – Ч. 3. – С. 249–252.
8. Логвінова О. П. Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків: навч. посіб. / О. П. Логвінова, І. М. Семененко. – Х.: Видавництво

"Лідер", 2015. – 370 с.

9. Плисюк Т. Г. Методи оцінки інноваційних ризиків підприємств // Т. Г. Плисюк / Економіка. Фінанси. Право. – 2014. – № 8/1. – С. 39–43.

10. Примостка Л. Управління фінансовими ризиками / Л. Примостка // Економіка. Фінанси. Право. – 1999. – № 2.

11. Пузирьова П. В. Управління фінансовими ризиками на підприємствах в сучасних умовах / П. В. Пузирьова // Аграрний вісник Причорномор'я, Економічні науки. – 2010. – Вип. 53. – С. 256-261.

12. Пузирьова П. В. Оцінка економічного ризику в управлінні фінансовим потенціалом підприємств України / П. В. Пузирьова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 10 (89). – С. 131-134.

13. Пузирьова П. В. Вдосконалення управління фінансовим потенціалом підприємств шляхом мінімізації економічного ризику / П. В. Пузирьова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 11 (90). – С. 43-46.

14. Пузирьова П. В. Базові методи нейтралізації фінансових ризиків у підприємницькій діяльності / П. В. Пузирьова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 5 (107). – С. 143-149.

15. Пузирьова П. В. Ключові аспекти управління та оптимізації фінансових ризиків підприємств України / П. В. Пузирьова // Динаміка розвитку сучасної науки: матеріали учасників міжнародної мультидисциплінарної наукової конференції (м. Чернігів, 15 листопада 2019 року). – Чернігів: МЦНД, 2019. – Т. 1. – С. 52–54.

16. Пузирьова П. В. Сучасні аспекти управління ризиками в інноваційній діяльності підприємства / П. В. Пузирьова // Сучасні проблеми менеджменту: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25 жовтня 2019 року). – Київ: НАУ, 2019. – С. 127–128.

17. Родіонова І. В. Оцінка інноваційних ризиків на підприємствах легкої промисловості та шляхи їх мінімізації / І. В. Родіонова // Механізм регулювання економіки. – 2012. – № 4. – С. 204–209.

18. Kutsenko I. Modern methods of neutralization of the enterprise's economic

risks / I. Kutsenko, P. Puzyrova // Актуальні проблеми інноваційного розвитку кластерного підприємництва в Україні: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (27 березня 2020 р., м. Київ). – Київ : КНУТД, 2020. – С. 151-155.

19. Puzyrova P. Cluster education management concept through the prism of financial risk optimization and resource support = Концепція управління кластерними утвореннями через призму оптимізації фінансових ризиків та ресурсного забезпечення [Текст] / P. Puzyrova // Менеджмент. - 2019. - Вип. 2 (30). - С. 62-74.

20. Puzyrova P. Risk management concept in innovative activities of modern enterprises / P. Puzyrova, I. Grechyshkin, O. Yershova // Professional competencies and educational innovations in the knowledge economy : collective monograph / edit. Lyubomira Popova, Mariana Petrova. – Bulgaria : Publishing House ACCESS PRESS, 2020. – P. 377-389.

21. Tkachenko V. V. Financial potential: strategic management in conditions of economic risk : monograph / V. V. Tkachenko, I. V. Tkachenko, P. Puzyrova. – Kyiv : Foliant, 2020. – 176 p.

BUSINESS CLUSTERS IN UKRAINE

Popovych Nataliia

PhD student in the Department
of Enterprise Economics and Personnel
Management of Chernivtsi National University

Lopashchuk Inna

Ph.D. docent in the Department
of Enterprise Economics and Personnel
Management of Chernivtsi National University

Annotation. The article reveals the first and foremost problem lies in our legislation system because there are no explicit norms and rules of how clusters should exist. Ukrainian economic environment is underdeveloped in the sphere of clusters. Economic relations are not an exception because, with the development of technology, competition on the market increases.

This paper aims to inform the audience about the importance of business clusters in the country's economy and analyze the Ukrainian market's current situation. It also includes information about the consequences of COVID-19 on the national business communities and gives some advice on how to overcome them appropriately.

Key words: clusters, business clusters, business community, competition.

Introductions. Ukrainian economic environment is underdeveloped in the sphere of clusters. The article reveals the first and foremost problem lies in our legislation system because there are no explicit norms and rules of how clusters should exist. Many clusters remain uncared for and unrecognized for years because they have little support from their economies.

Aim. These days, people face many challenges and trials because they live in a global world of constant changes and great opportunities. Economic relations are not an exception because, with the development of technology, competition on the

market increases. The winner is the one who has more resources and opportunities to use these innovations earlier than others. Fortunately, society understands that cooperating is much more profitable than competing, so some businesses can come together according to their specialization and location. A clear example of such an association is forming a cluster: interaction between enterprises located in a specific area and doing a familiar activity type. This article aims to inform the audience about the importance of business clusters in the country's economy and analyze the Ukrainian market's current situation. It also includes information about the consequences of COVID-19 on the national business communities and gives some advice on how to overcome them appropriately.

Materials and methods. To begin with, let us look at the history of the clusters` concept. The first person to develop the cluster theory was American economist Michael Eugene Porter. "This theory says that companies can benefit from several advantages if they are located in a small area with their rivals, suppliers, and related institutions such as universities, high schools, government institutions..." (Pavlysh and Poklonsky 112). In his book, *The Competitive Advantage of Nations*, Michael Eugene Porter says that economic clusters may work in different industries. However, the most effective ones exist in an advanced economy and IT-sphere. Without a doubt, Silicon Valley and Cambridge IT-Clusters are great examples of successfully working Porterian clusters` theory. Both clusters consist of the country's most profitable companies and make up a significant part of the state's GDP. Also, people who live and work in such regions usually have higher salaries and better living standards than in other states of the US. For this reason, creating solid and robust economic clusters is becoming more and more engaging these days.

Results and discussion. Ukrainian economic environment is underdeveloped in the sphere of clusters. The first and foremost problem lies in our legislation system because there are no explicit norms and rules of how clusters should exist. For example, tiny and weak associations of enterprises may be controlled too much by their local authorities, and as a result, such clusters become inefficient. Many clusters remain uncared for and unrecognized for years because they have little support from

their economies. However, there are a couple of successful cluster stories in Ukraine. Proof of this is the most potent IT cluster in Ukraine, the *Lviv IT cluster* created from 65 different IT companies. In the future, they plan to build a modern *IT Park* that includes six office centers, two business centers, a hotel, a shopping mall, a university, and kindergarten. The approximate area of the complex is going to be 10 hectares. "The task of the cluster is to support entrepreneurs at all stages from cultivation to implementation: maintain interaction between producers and inspectors, transporters and consumers" (About Clusters in Ukraine and the World). Another excellent example of modern clusters in Ukraine is *The First Agricultural Cluster in Chernivtsi*, which unites fruit and berry products and horticultural development.

Even so, the Ukrainian government cannot support and develop national clusters properly. They try to follow modern economic tendencies in terms of creating and boosting clusters on the national level. For instance, in 2017, the Ministry of Economic Development announced the new development program for Ukrainian clusters. "The combination of modern cluster policies, strategies for smart specializations with decentralization policies will allow Ukraine to create conditions for economic and industrial development, strengthen the competitive advantages of certain regions and increase the economic capacity of communities on the ground," (Ministry of Economic Development) said the First Deputy Minister of Economic Development and Trade of Ukraine Maxym Nefyodov. Unfortunately, because of the worldwide COVID-19 pandemic, which started at the end of 2019, the Ukrainian government needed to pause development strategies and protect the country's economy from a potential crisis.

Starting from March 2020, the Ukrainian government announced several measures to combat the pandemic, following foreign countries' example. At first, the Ministry of Economic Development decided to expand the program "Open loans 5-7-9%" It allowed small businesses and clusters to pay lower rates and expand payments. Also, during the quarantine period, it was prohibited to conduct planned state supervision measures in economic activity. To deal with the consequences of the pandemic, the Ukrainian government launched the Comprehensive program to

stimulate the national economy, "which provides a package of measures to promote the stabilization and development of domestic industry, increase its technological level through the introduction of modern technological approaches to the concept of "Industry 4.0"..." (Kharkiv IT Cluster)

However, the government and national clusters play an important role in dealing with the worldwide pandemic's aftereffects. For instance, *Kharkiv IT Cluster* is one of the most active in organizing and fighting with COVID-19. In early March 2020, the cluster launched the IT4Life project, which brought together IT companies in the Kharkiv region to fight coronavirus, "The community raised more than 6 million hryvnias, for which medical equipment was purchased to increase the volume of diagnosis and treatment to 100,000 patients per month." (Kharkiv IT Cluster) The cluster and other associations joined the *#BreatheUkraine* initiative, which developed plans to expand medical equipment production in Ukraine. Despite quarantine conditions, the cluster continued to be active in developing the region's technological ecosystem.

One of the leaders among clusters in the medical sphere is *StopCovidUA*, which assists physicians and people from vulnerable categories, forms new projects for entrepreneurs, and helps them develop innovations, "The movement is based on the principles of openness, trust and broad network cooperation, respect, equality, charity and efficiency." (Kharkiv IT Cluster) These principles encourage proactive cooperation between various market players and hundreds of volunteers. One of the small achievements of this organization was to help raise money for Ivano-Frankivsk antiCOVID-19 headquarters. As a result, with the help of partner organizations, they have raised 208 thousand hryvnias.

Conclusions. In conclusion, the cluster movement in Ukraine covers the list of clusters discussed in this article and much more progressive and powerful associations of enterprises. This fact only confirms that clustered enterprises play an essential role in economic development. Unfortunately, like most of the world, the Ukrainian economy has suffered significant losses due to the COVID-19 coronavirus pandemic. However, the national cluster movement has shown its effectiveness and

readiness to influence change in the country.

Many cluster initiatives were active during quarantine periods, and most of them demonstrated a willingness to adapt to new challenges. Some clusters, mainly from the IT industry, focused their charitable aid activities on health professionals and institutions. Many clusters faced problems of interaction with the government and other government agencies. As a result, it has become difficult to overcome challenges such as expanding or reorienting production to a new product or service without proper government support.

If we consider the COVID-19 pandemic as new opportunities for Ukraine, the state had every chance to launch a powerful cluster of medical equipment manufacturers. Unfortunately, due to weak government coordination and the lack of appropriate cluster policies, Ukraine has not yet seized this opportunity. Simultaneously, within the cluster movement, there were positive examples of enterprises' reorganization to combat the pandemic. The creation of a new powerful *StopCovidUa* initiative and the activity of various headquarters on the ground - gives hope that the cluster movement in Ukraine has every opportunity to restart and further proper development. Moreover, the experience of 2020 shows that clusters are a tool for development under normal conditions, and an equally powerful tool for counteracting crises.

REFERENCES.

1. "About Clusters in Ukraine and the World." *Про Кластери в Україні Та Світі*, Бізнес-Асоціація
2. "Ми-Херсонці", 10 Apr. 2019, business100.ks.ua/pro-klasteri-v-ukrayini-ta-sviti/.
3. "Cabinet of Ministers of Ukraine - Ministry of Economic Development Launched
4. Discussion of the Cluster Development Program for Ukraine." *Government Portal*, Ministry of Economic Development, 3 July 2017, www.kmu.gov.ua/en/news/250103501.

5. Pavlysh, E. "Clusters and Cluster Policy in Ukraine." *Ekonomichnyy Visnyk Donbasu*, edited by S
6. Poklonsky, Donetsk National Technical University, 2013, core.ac.uk/download/pdf/87412408.pdf.
7. Skubenko, Max. "Чи Потрібні Насправді Україні Галузеві Кластери." *VoxUkraine*, VoxUkraine,
8. Mar. 2017, voxukraine.org/uk/ukrainian-cluster-policy-whats-wrong-ukr/.
9. "Кластери – Як Драйвери Розвитку Та Протидії Кризовим Явищам – Дайджест № 5."
10. *Industry4Ukraine*, Kharkiv IT Cluster, 18 May 2020, www.industry4ukraine.net/digest-5.

**ТЕХНОЛОГІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО АНАЛІЗУ З ВИКОРИСТАННЯМ
СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ**

Акімова Наталія Сергіївна

к.е.н., професор

Наумова Тетяна Анатоліївна

к.е.н., доцент

Державний біотехнологічний університет

м. Харків, Україна

Анотація. У статті обґрунтовано, що управлінський аналіз можна вважати ефективним, якщо він, по-перше, ефективно сигналізує про виникнення загрози успішному фінансовому функціонуванню підприємства, а по-друге, виявляє ознаки (чинники) та причини виникнення незадовільних аналітичних показників в обмежених межах часу. У рамках системного підходу в дослідженні управлінський аналіз визначений не як окремий елемент організації з аналітичними функціями, а як складне багатоелементне утворення, що підтримує облікові системи підприємства і складається з оперативного, тактичного та стратегічного аналізу.

Ключові слова: управлінський аналіз, економічний аналіз, управлінський облік, принципи, елементи, методи, особливості, зовнішнє середовище

Результати дослідження. На сучасному етапі ринкових перетворень все більшої актуальності набуває управлінський аналіз, який є однією з основних функцій реалізації управління. Основна мета управлінського аналізу – постійне інформаційне забезпечення процесу контролю за раціональністю використання матеріально-фінансових ресурсів. Роль управлінського аналізу, як інструменту дослідження діяльності організації, що охоплює всі сфери економічних відносин господарюючого суб'єкта, орієнтованого на максимізацію прибутку і

зниження витрат, надзвичайно велика.

Досягти конкурентоспроможності і економічного зростання в умовах нестабільної економіки можливо за умови вивіреної стратегії і тактики, своєчасного ухвалення обґрунтованих управлінських рішень з урахуванням висновків і результатів управлінського аналізу. Без уміння науково обґрунтовувати та правильно оцінювати ефективність рішень, що приймаються на основі даних аналізу, управління підприємством не може бути ефективним, зменшується його роль як двигуна, прискорювача економічного розвитку [1, с. 10].

Інтеграційні процеси в Україні зумовлюють необхідність застосовувати сучасні методи управління підприємством. Найбільш повно цим вимогам відповідають методи стратегічного аналізу, за результатами використання яких визначаються потенційні можливості підприємства, здійснюється оцінка його внутрішнього і зовнішнього середовища з орієнтацією на довгострокову перспективу, обґрунтовується система стратегій, спрямованих на посилення позицій підприємства в ринковому середовищі, зменшення і подолання наявних загроз [2, с. 96].

Ринкова економіка потребує диференціації аналізу на внутрішній управлінський і зовнішній фінансовий. Так вважає велика кількість вітчизняних учених, і з ними важко не погодитися. Причому одними з головних відмінних ознак внутрішнього управлінського і зовнішнього фінансового аналізу є суб'єкти аналізу і інформаційна база. У системі управлінського аналізу існує можливість поглибленого фінансового аналізу за рахунок використання даних первинного обліку. Цей вид аналізу за допомогою оперативного обліку забезпечує збір будь-якої доступної інформації про діяльність компанії. Його результати використовують у своїй діяльності управлінські працівники, які приймають на його основі обґрунтовані рішення. Особливість управлінського аналізу полягає в можливості використовувати будь-яку придатну для цілей управління інформацію, в тому числі неофіційні дані.

Сьогодні не існує єдиного підходу щодо трактування сутності

стратегічного аналізу, його завдань, об'єктів та етапів, також однозначно не визначено предмет та інструментарій стратегічного аналізу. Це стосується як зарубіжних, так і вітчизняних досліджень.

І.Д. Фаріон визначає стратегічний аналіз як спосіб реалізації системного і ситуаційного підходів пид час вивчення різних чинників впливу на процес стратегічного управління. [3, с. 9].

О.Ф. Томчук зазначає, що «Управлінський аналіз – це аналіз, який орієнтований на внутрішнє споживання, базується на оперативній релевантній інформації, має конфіденційний характер і перспективну спрямованість, проводиться з урахуванням галузевої специфіки діяльності досліджуваного підприємства, результати якого використовуються менеджментом для прийняття поточних і перспективних управлінських рішень» [4, с. 139].

Професор А.Д. Шеремет стверджує, що «внутрішній управлінський аналіз – частина управлінського обліку, тобто інформаційно-аналітичного забезпечення адміністрації, керівництва підприємством» [5, с. 211].

З. Шершньова характеризує стратегічний аналіз як змістовний і менш-більш формальний опис об'єкта дослідження, виявлення особливостей, тенденцій, можливих і неможливих напрямків його розвитку [6].

І. Ансофф розглядає поняття стратегічного аналізу та процес формування стратегії підприємства як єдине ціле, а стратегічний аналіз характеризує як окремий етап стратегічного управління» [7].

Таким чином, відмінність стратегічного управлінського аналізу від комплексного економічного аналізу нам бачиться в націленості стратегічного управлінського аналізу на майбутній стан та стратегічні напрямки підприємства, вимоги зовнішнього середовища.

На нашу думку, мета стратегічного аналізу буде досягнута лише в тому випадку, коли засновані на ньому довгострокові управлінські рішення дозволять домогтися адекватності між вимогами зовнішнього середовища та можливостями організації. Аналіз економічної літератури дозволив виділити характерні риси управлінського аналізу:

- перспективна спрямованість;
- орієнтація на внутрішнього користувача;
- значимість релевантної інформації для прийняття рішень;
- наявність специфічних прийомів і методів управлінського аналізу.

Вважаємо, що управлінський аналіз – це інструмент, який допомагає оцінити ступінь ефективності використання всіх ресурсів організації, виявити резерви зниження собівартості виробництва продукції, зібрати інформацію для цілей прийняття управлінських рішень раціональної властивості в області витрат.

Але в сучасних умовах на основі звітності, складеної за українськими стандартами, важко приймати будь-які управлінські або інвестиційні рішення, оскільки: багато операцій відображені за формою, а не за суттю; для більшості організацій законодавчо не вимагається надання консолідованої фінансової звітності, в той час як багато підприємств представляють собою складну холдингову структуру; деякі активи компаній або суттєві події не відображені або не розкриті в українській звітності (наприклад, основні засоби в лізинг).

З метою побудови на підприємстві ефективної системи управлінського аналізу для початку необхідно позначити межі його інформаційного забезпечення. Для характеристики елементів управлінської облікової системи та подальшого опису варіантів по їх взаємодії необхідно розглянути питання побудови інформаційної моделі управлінського аналізу, яка, за загальними правилами, повинна нести відомості про об'єкт управління, зовнішнє і внутрішнє середовище і саму систему управління. Система інформаційного забезпечення управлінського аналізу повинна виконувати наступні функції:

- утримання - адекватність і повнота відображення стану об'єктів управління і навколишнього середовища;
- кількість інформації – забезпечення оптимального балансу інформації, яка циркулює в системі управління (виняток дефіциту або надлишку інформації);
- форма і композиція – відповідність завданням, які поставлені

споживачами інформації.

Оптимальну систему інформаційного забезпечення управлінського аналізу можна представити у вигляді схеми (рис. 1).

Інформаційна модель системи управлінського аналізу, побудована з урахуванням вищезгаданих вимог, дозволяє переробляти інформацію в оперативному режимі, приймати управлінські рішення, сприяє здійсненню керуючого впливу і, в кінцевому рахунку, забезпечує виконання приписаних їй функцій точно і оперативно.

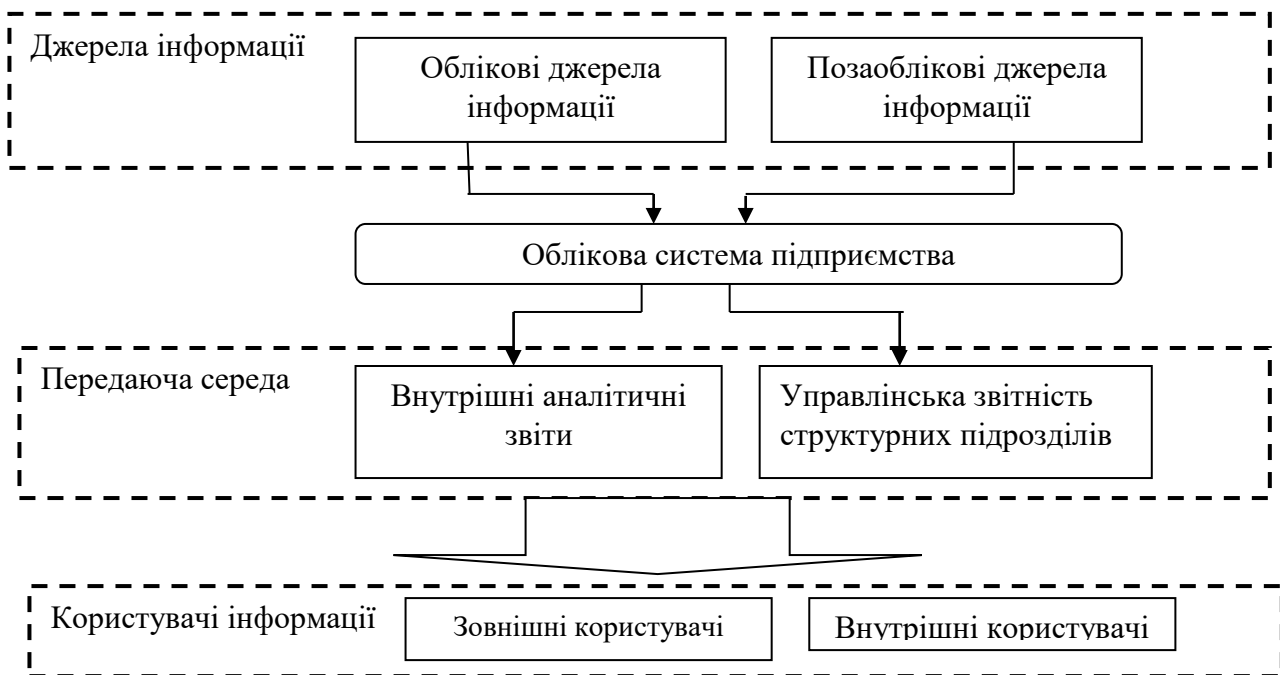

Рис. 1. Система інформаційного забезпечення управлінського аналізу

Дана модель містить інформаційні потоки і інформаційне середовище. Здійснення облікових регламентів і процесів відбувається в рамках певної системи, яка передбачає три об'єкти: джерело інформації, споживач інформації та середовище, що передає дані. Отже, в ситуації, що розглядається, джерелом інформації для управлінського аналізу є облікові і поза облікові дані про стан і характер діяльності підприємства. Споживачами інформації є зовнішні і внутрішні користувачі, а передавальним середовищем - управлінська звітність (сформована відповідно до принципів українських і міжнародних стандартів), яка включає в себе додаткові дані, що дозволяють якісно розкрити числові показники господарської діяльності.

Системний підхід представлений методологічним напрямком у науці, основним завданням якого є розробка методів по дослідженню та конструюванню складно організованих об'єктів, до яких відносяться системи різних класів і типів. Суть системного підходу стосовно до управлінського аналізу полягає в представленні внутрішнього аналітичного середовища організації, як єдиної системи. Такий підхід є певним етапом у розвитку методів пізнання, конструювання та дослідження, способів пояснення і опису господарських процесів і систем, які їх оточують. На сучасному етапі економічних досліджень системний підхід користується все більшою популярністю серед дослідників різних напрямків, як нова методологія наукового мислення і аналізу. Здатність мислити системно є однією з основних вимог до сучасного управлінця.

Управлінський аналіз можна вважати ефективним, якщо він, по-перше, ефективно сигналізує про виникнення загрози успішному фінансовому функціонуванню підприємства, а по-друге, виявляє ознаки (фактори) і причини виникнення незадовільних аналітичних показників в обмежених межах часу. Використовуючи системний підхід, ми будемо розглядати управлінський аналіз не з позиції окремого елемента організації з аналітичними функціями, а з позиції складної багатоелементної побудови, яка підтримує облікові системи підприємства і складається з оперативного, тактичного і стратегічного аналізу. При такому підході управлінський аналіз можна назвати ефективним, а обліково-аналітична система підприємства стає оптимальною. Розглянемо детальніше кожен складову управлінського аналізу. Найбільш часто управлінські рішення класифікуються за терміном їх дії: оперативні; тактичні; стратегічні.

Так як управлінські рішення ґрунтуються на аналітичних даних, то і аналіз можна класифікувати як: оперативний, тактичний і стратегічний.

Оперативний управлінський аналіз на меті визначає своєчасне прийняття рішень в рамках здійснення виробничих процесів. Але для оперативного аналізу необхідна достовірна та своєчасна, з певним рівнем деталізації,

інформація. Отже, простежується управлінський ланцюжок: інформація - аналіз - управлінське рішення, який можна прискорити за допомогою інформаційних технологій, тому в рамках управлінських інновацій необхідні розробка і впровадження нових методів управління, що базуються на інформаційних технологіях.

Формування наукової області процесного підходу до процедури управління бізнесом сьогодні тісно взаємопов'язано з розвитком інформаційних технологій. За допомогою інформаційних технологій управління потоком робіт (Workflow) і використовуючи інтегроване управління ресурсами (Enterprise Resource Planning - ERP) як інструментів реалізації процесної системи управління можна визначити її форму, структуру звітів, інформаційні потоки, особливості управлінського аналізу. Відмінності тактичного і стратегічного аналізу обумовлюються вмістом тактичних і стратегічних управлінських рішень (табл.1.).

Зокрема, до числа тактичних відносяться рішення:

- з ефективного використання виробничих ресурсів і їх раціонального розподілу за видами виробництв і структурним підрозділам;
- щодо забезпечення продажів і обсягів виробництва, що максимізують прибуток протягом короткострокового періоду;
- по формуванню цінової політики;
- з ефективного використання виробничих потужностей;
- по припиненню, продовженню, розширенню або скороченню виробничої діяльності;
- по максимізації прибутку / мінімізації збитків протягом короткострокового періоду;
- по ефективному комбінуванню виробничих резервів;
- по формуванню асортименту продукції, що випускається;
- за визначенням ринків збуту товарів.

У складі стратегічних рішення розглядаються питання щодо: скорочення витрат під впливом навколишнього середовища (постачальники, покупці,

конкуренти, ринкова кон'юнктура); життєвого циклу продукції; вибору корпоративної стратегії; формування власної позиції в умовах конкуренції; оцінки стратегічних партнерів; аналізу інвестиційної привабливості альтернативних проектів; стратегічного (довгострокового) ціноутворення; оцінки структури, прибутковості і рентабельності покупців і ринків збуту; оцінки портфеля замовлень і власних конкурентних переваг; стратегічного аналізу широти асортиментної програми, ефективності реклами, якості, організаційно-технологічного рівня виробництва і його технології.

Таблиця 1

Відмінності між тактичними і стратегічними управлінськими рішеннями

№ з/п	Область порівняння	Управлінські рішення	
		Тактичні	Стратегічні
1	Масштаб дій	Впливають на один певну ділянку діяльності організації. Є однопрофільними	Впливають на всі сфери діяльності організації. Зачіпають декілька областей діяльності - фінансову, виробничу, комерційну, соціальну. Є багатoproфільними
2	Тривалість часу дії	Є короткостроковими, рідше - середньостроковими	Діють протягом тривалого часу, часто є довгостроковими
3	Орієнтація на мету	Спрямовані на досягнення єдиної конкретної мети; є достатньо точними	Спрямовані на вирішення декількох цілей; формуються з різним ступенем точності
4	Джерело інформації	Спираються на точну, досить достовірну інформацію	Приймаються в умовах наявності обмеженої інформації загального характеру
5	Частота прийняття рішення	Регулярно на різних рівнях управління	Тільки за необхідності змін перспективних напрямків розвитку організації
6	Рівень прийняття рішення	Приймаються в управлінських структурах організації	Приймаються тільки вищою управлінською ланкою

Етап виходу компанії на міжнародні ринки супроводжується аналізом показників оцінки ефективності структури капіталу та її вартості. У цьому ключі актуальною стає розробка систем аналітичних коефіцієнтів, що охоплюють фінансові та нефінансові показники, збалансовані один з одним. Причому більшу частину таких коефіцієнтів можна розрахувати на основі

звітності, складеної за МСФЗ. В узагальненому вигляді інструменти тактичного та стратегічного управлінського аналізу, класифіковані за окремими напрямками, представлені на рис. 2.

Рис. 2. Технологія тактичного та стратегічного управлінського аналізу звітності, підготовленої за П(С)БУ та МСФЗ

Висновки. В процесі дослідження встановлено, що у рамках оперативного управлінського аналізу можливо виявити помилки первинної

інформації під час її введення, оперативно реагувати на появу негативних тенденцій під час виконання виробничих робіт, завдяки чому підвищується якість та ефективність управлінських рішень.

У рамках методологічного забезпечення тактичного та стратегічного аналізу досліджено технологію тактичного та стратегічного управлінського аналізу звітності, підготовленої з використанням принципів П(С)БУ та МСФЗ, що містить в основі аналіз звітності на різних стадіях життєвого циклу підприємства і включає специфічні методи управлінського аналізу, які дозволяють оцінити можливий ефект маніпуляцій зі звітністю, якість підготовки звітності, виявити проблемні зони компанії на основі порівняння звітів, підготовлених за національними та міжнародними стандартами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрєєва Г.І., Андрєєва В.А. Організація і методика економічного аналізу: навч. посіб. Суми, 2009. 353 с.
2. Шурпенкова Р.К. Стратегічний аналіз як складова процесу управління підприємством соціально-економічні проблеми сучасного періоду України 2015 Випуск 2 (112) С.96-99
3. Фаріон І.Д. Стратегічний аналіз: навч. посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2009. 635 с.
4. Томчук О.Ф. Управлінський аналіз: Поняття, принципи та основні елементи проблеми системного підходу в економіці випуск // Проблеми системного підходу в економіці. – № 5(73). – 2019. – С.133- 142
5. Управленческий учет: учеб. пособие / под ред. А.Д. Шеремета. Москва: ИД ФБК-ПРЕСС, 2002. 512 с
6. Шершньова З. Є. Стратегічне управління : [підручник] / Шершньова З.Є. – [2-е вид., доп. і перероб.]. – К. : КНЕУ, 2004. – 699 с.
7. Ансофф И. Стратегический менеджмент. Классическое издание / Ансофф И. – М., 2009. – 344 с.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Архипенко Світлана Вікторівна

к.е.н, доцент

Робакідзе Георгій Костянтинівич

студент

Криворізький національний університет
м. Кривий Ріг, Україна

Анотація: розглянуто чинне законодавче забезпечення щодо реалізації державної регіональної політики. Надано характеристику Закону України «Про засади державної регіональної політики»: визначено коло суб'єктів, об'єкти та окреслено пріоритети такої політики держави відносно своїх регіонів.

Ключові слова: розвиток регіонів, державне регулювання розвитку регіонів, державна регіональна політика, макрорегіон, мікрорегіон, регіональні стратегії розвитку

Нормативна база щодо забезпечення реалізації регулювання розвитку регіонів складається з таких джерел (рис. 1):

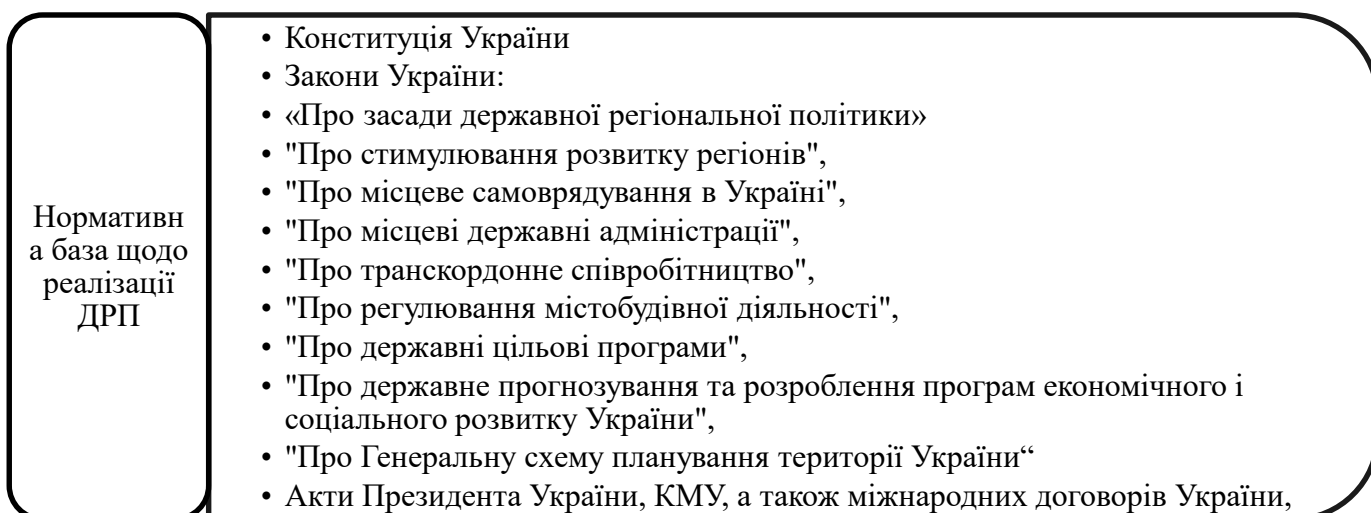

Рис. 1. Нормативне забезпечення державної регіональної політики

Законом, в якому за часів незалежності України вперше було приділено

увагу регіональним питанням та аспектам регулювання регіонального розвитку, став Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» (2005 р.). В ньому окреслено організаційно-правові аспекти державного регулювання регіонального розвитку та закладались основи державної регіональної політики (далі – ДРП). В ньому зазначено, що стимулювання розвитку регіонів повинно відбуватись згідно положень затвердженої ДРП, яка регламентується двома програмними документами (рис.2):

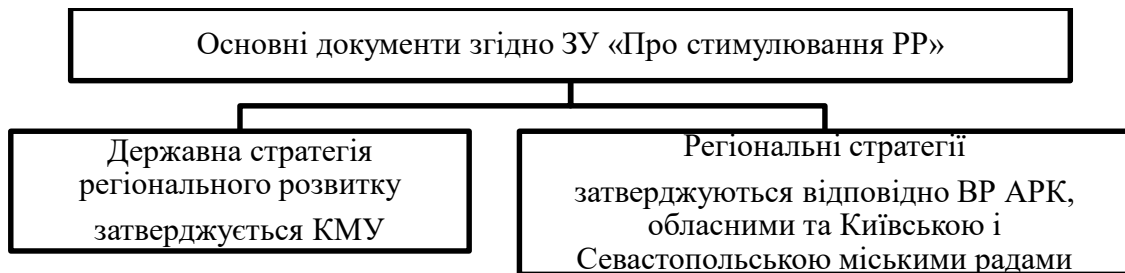

Рис. 2. Програмні документи ДРП за ЗУ «Про стимулювання розвитку регіонів»

З 2015 р. перелік регіональних програм було значно розширено з прийняттям ЗУ «Про засади ДРП» (далі – ЗУ[1]), який став базовим щодо організаційного забезпечення ДРП та визначення механізмів державного регулювання регіонального розвитку.

Зокрема, визначено мету, завдання, пріоритети, об’єкти, суб’єктів.

Так, мету ДРП згідно ЗУ[1] визначено на рис.1:

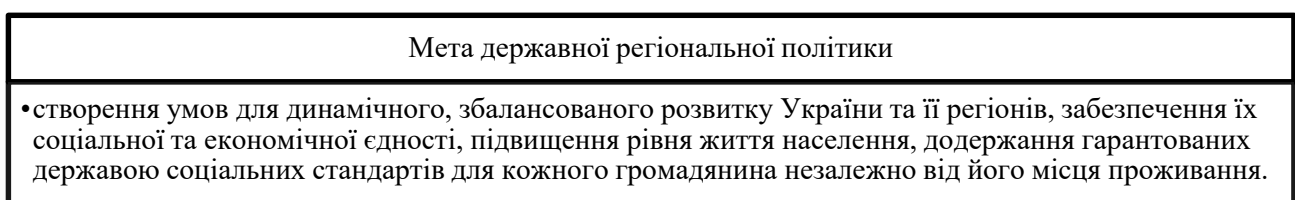

Рис. 3. Мета ДРП [1]

Суб’єкти ДРП наведені на рис.4:

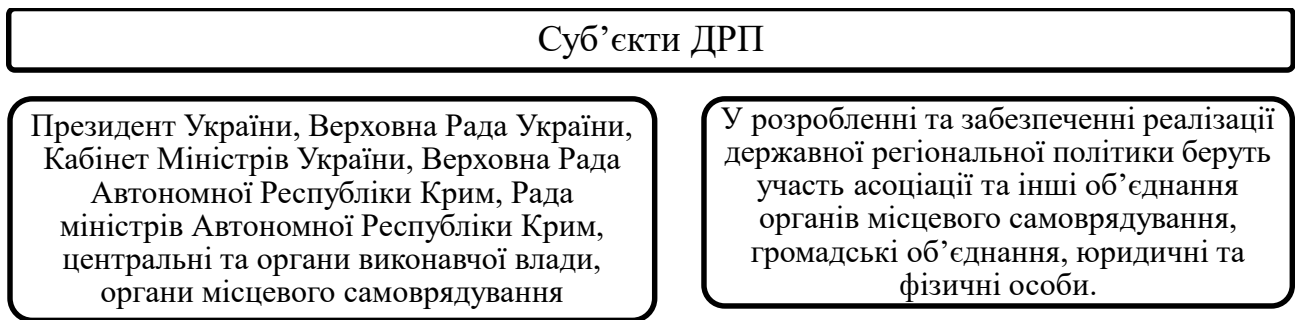

Рис. 4. Суб'єкти ДРП [1]

До об'єктів ДРП законодавство відносить наступні (рис.5):

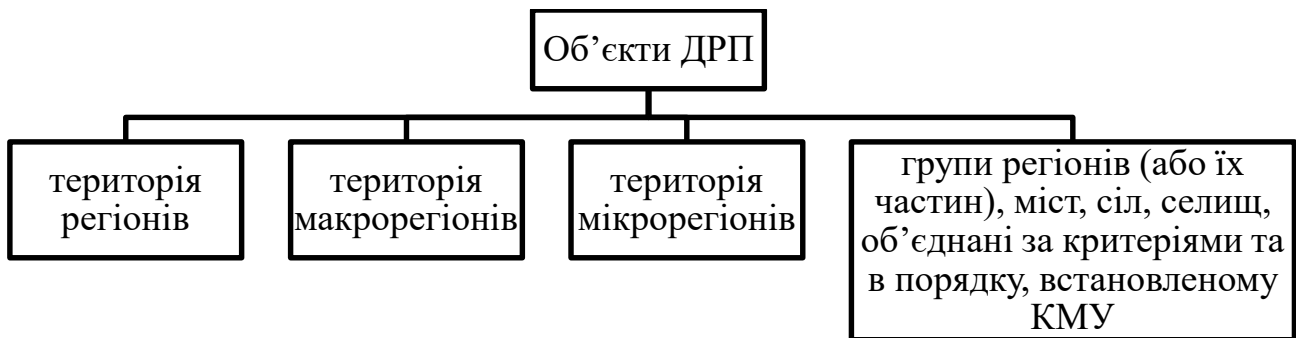

Рис. 5. Об'єкти ДРП [1]

Як видно з рис.5, ЗУ[1] виділяє такі специфічні об'єкти впливу, як макро- і мікрорегіони і надає визначення цих понять. Відмінності між ними ілюструє рис.6.

Макрорегіон	Мікрорегіон
<ul style="list-style-type: none"> • частина території України у складі декількох регіонів чи їх частин, об'єднаних за спільними ознаками, яким притаманні спільні проблеми розвитку, в межах якої реалізуються спеціальні для цієї території програми розвитку регіону 	<ul style="list-style-type: none"> • частина території регіону, що характеризується територіальною цілісністю та особливостями розвитку, в межах якої реалізуються спеціальні для цієї території проекти регіонального розвитку

Рис. 6. Визначення макро- та мікрорегіонів [1]

В якості прикладу макрорегіонів можна навести території зі спільним ознаками, які мають назву, яка склалась історично: Поділля, Таврія, Гуцульщина тощо, або це декілька областей в межах одного економічного району (Карпатський регіон, Полісся тощо).

Свої підходи до визначення об'єктів ДРП мають і деякі науковці (рис.7):

Рис.7. Наукові підходи до визначення об'єктів ДРП

Тобто якщо ЗУ[1] визначає об'єктами ДРП тільки адміністративні регіони та їх об'єднання (тобто виключно географічна та адміністративна ознака), то науковці значно розширюють це коло. Так, Ушакова і Зарецька [2] до них відносять і галузі, і інфраструктурні об'єкти, населення тощо, тобто все те, чим можна управляти і що принесе регіону потенційний результат. Третяк і Бліщук [3] вважають, що ДРП стосується всього, що відбувається в регіонах. На нашу думку, погляди науковців тільки розширюють коло впливу ДРП, окреслене законодавством, а це позитивно з точки зору регіонального розвитку.

Внаслідок наявності великої кількості регіональних проблем, які потребують негайного вирішення, та необхідності діяти в умовах обмежених ресурсів для їх подолання влада в ході реалізації ДРП змушена обирати першочергові пріоритети для забезпечення розвитку регіонів. ЗУ[1] передбачає визначення пріоритетів ДРП (рис.8).

Науковці [2,3] в ДРП виділяють низку складових частин, що пов'язано з неоднорідними процесами, що відбуваються в регіонах, Зокрема, ДРП може включати економічну, соціальну, екологічну, науково-технічну, демографічну, гуманітарну, зовнішньоекономічну, національну політики.

Пріоритети
державної
регіональної
ї політики

- стимулювання та підтримка місцевих ініціатив щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів для створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, підвищення якості життя людей;
- зменшення територіальної диференціації за індексом регіонального людського розвитку;
- формування конкурентоспроможності регіонів шляхом розроблення та реалізації програм і проектів підвищення конкурентоспроможності територій;
- стимулювання міжрегіональної інтеграції, інтеграції регіональних економічних, інформаційних, освітніх просторів у єдиний загальноукраїнський простір, подолання міжрегіонального відчуження;
- визначення проблемних територій у регіонах та реалізація державних заходів щодо вирішення проблем;
- створення ефективної системи охорони довкілля шляхом врахування екологічної складової у стратегіях регіонального розвитку, оцінювання, вирівнювання та зниження техногенно-екологічного навантаження на довкілля у регіонах;
- запровадження дієвих інструментів державної підтримки міжрегіональної інтеграції, виконання міжрегіональних програм і проектів;
- формування з урахуванням документів Ради Європи та ЄС нормативно-правової бази, необхідної для реалізації ДРП
- поліпшення матеріального, фінансового, інформаційного, кадрового забезпечення розвитку регіонів, сприяння здійсненню повноважень ОМС;
- створення ефективних механізмів представництва інтересів регіонів на загальнонаціональному рівні і територіальних громад - на регіональному рівні

Рис. 8. Пріоритети ДРП

Цей перелік не є вичерпним і може коригуватись за потреби або залежно від стратегічних планів держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про засади державної регіональної політики [Електронний ресурс] / Верховна Рада України; Закон від 05.02.2015 №156-VIII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
2. Ушакова Н. Г. Державне регулювання економіки [Текст] :навч-метод. посібник. / Н. Г. Ушакова, Л. М. Зарецька – Х. : ХДУХТ, 2014. – 225 с.
3. Третяк Г.С. Державне регулювання економіки та економічна політика [Текст]: навч.посіб. / Г. С. Третяк, К. М. Бліщук. — Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. — 128 с.

УДК: 351.71

ОСОБЛИВОСТІ, ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Архипенко Світлана Вікторівна

к.е.н, доцент

Соломатова Карина Валеріївна

студентка

Криворізький національний університет

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація: розкрито особливості державно-приватного партнерства між державою (органами місцевого самоврядування) та приватним сектором, значення механізму ДПП для територіальної громади, визначено сфери його застосування згідно чинного законодавства, окреслено переваги та недолік цього механізму.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, проект, територіальна громада, органи місцевого самоврядування, держава, приватний сектор.

Оскільки державно-приватне партнерство (далі – ДПП) є ще одним способом співпраці держави (чи територіальної громади в особі органів місцевого самоврядування) з приватним сектором, тому доцільно розглянути особливості, які притаманні саме йому (рис.1).

Слід зазначити, що реалізація ДПП-проектів набуває особливого значення для місцевого самоврядування, оскільки саме на рівні окремої громади відбувається втілення в життя великої кількості проектів, пов'язаних з соціальною інфраструктурою [1, с.239]. Перешкодою в їх реалізації є відсутність в органів місцевого самоврядування потрібних фінансових ресурсів, тому залучення коштів приватного сектору до вирішення нагальних питань громади постає певним варіантом розв'язання проблеми фінансування.

Ключові
відмінності
ДПП

- мета – надання послуги, що традиційно надається публічним сектором (державною/регіональною або місцевою владою), тобто ДПП пов'язане тільки із сферою компетенції публічного сектору;
- обов'язкові юридично оформлені договірні відносини між партнерами та проектна основа реалізації;
- довготривалість та економічний механізм договірних відносин;
- особлива процедура ідентифікації та розробки проекту;
- реалізація проекту передбачає інвестиції приватного підприємця (гроші, технологія, досвід/час, репутація тощо) та переведення на нього окремих ключових ризиків;
- платежі здійснюються публічним сектором в обмін на фактично надані послуги;
- якість послуг у результаті ДПП-проекту та ефективність їх надання мають бути вищими порівняно із традиційним способом їх надання.

Рис. 1. – Ключові відмінності ДПП

Загалом в Україні в ст.4 Закону України «Про ДПП» окреслено ті сфери і напрями діяльності, які є пріоритетними для реалізації ДПП(рис. 2):

Сфери
застосуванн
я державно-
приватного
партнерства

- пошук, розвідка родовищ корисних копалин та їх видобування, крім таких, що здійснюються на умовах угод про розподіл продукції;
- виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу;
- будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури;
- машинобудування;
- збір, очищення та розподілення води;
- охорона здоров'я;
- туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт;
- зфункціонування зрошувальних і осушувальних систем;
- поводження з відходами, крім збирання та перевезення;
- виробництво, розподілення та постачання електричної енергії;
- управління нерухомістю;
- надання соціальних послуг, управління соціальною установою,
- виробництво та впровадження енергозберігаючих технологій, будівництво та капітальний ремонт житлових будинків, повністю чи частково зруйнованих внаслідок бойових дій на території проведення антитерористичної операції;
- встановлення модульних будинків та будівництво тимчасового житла для внутрішньо переміщених осіб;
- надання освітніх послуг та послуг у сфері охорони здоров'я;
- управління пам'ятками архітектури та культурної спадщини.

Рис.2. Сфери застосування ДПП

Проте цей список не є вичерпним, і за рішенням публічного партнера (органів державної влади чи місцевого самоврядування) таке партнерство може

застосовуватись і в інших напрямках.

Загалом застосування механізмів ДПП вигідне як владі, так і бізнесу, кожна зі сторін отримує свої переваги від участі в партнерстві (рис. 3): орган місцевої влади має змогу надавати більш якісні послуги членам територіальної громади, а суб'єкт господарювання отримує додатковий прибуток від проекту.

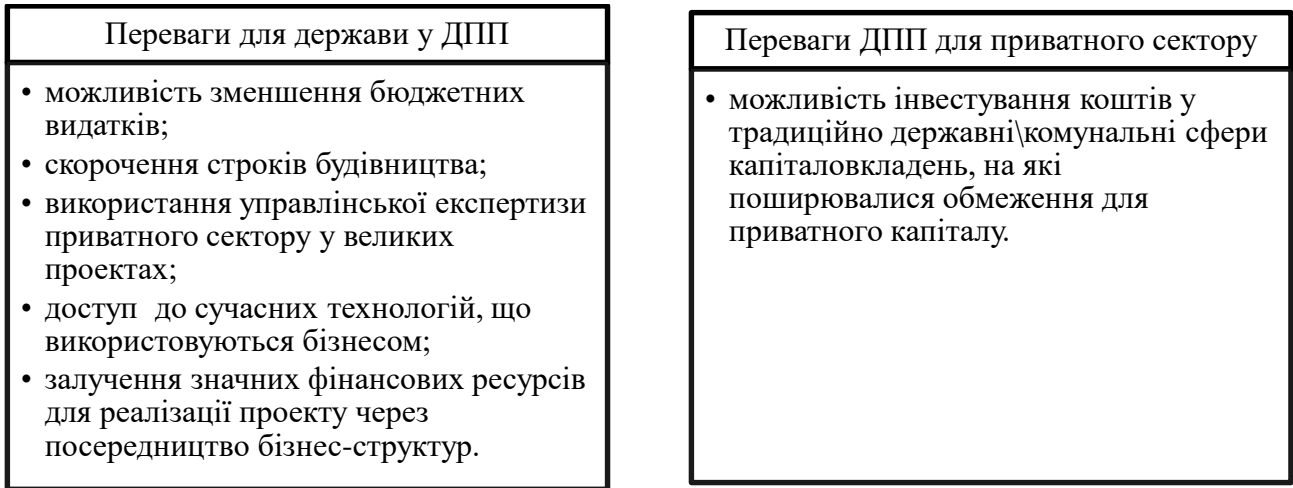

Рис.3. Переваги для сторін від участі в ДПП

Завдяки ДПП сторони мають змогу узгоджувати функції, повноваження, ризики, систему стимулів по проекту, що робить його більш гнучким та зручним в управлінні [4, с.100]. Проте як і будь-який господарський механізм, ДПП не є бездоганим, і йому притаманна низка недоліків. Серед основних можна виділити такі (рис. 4):

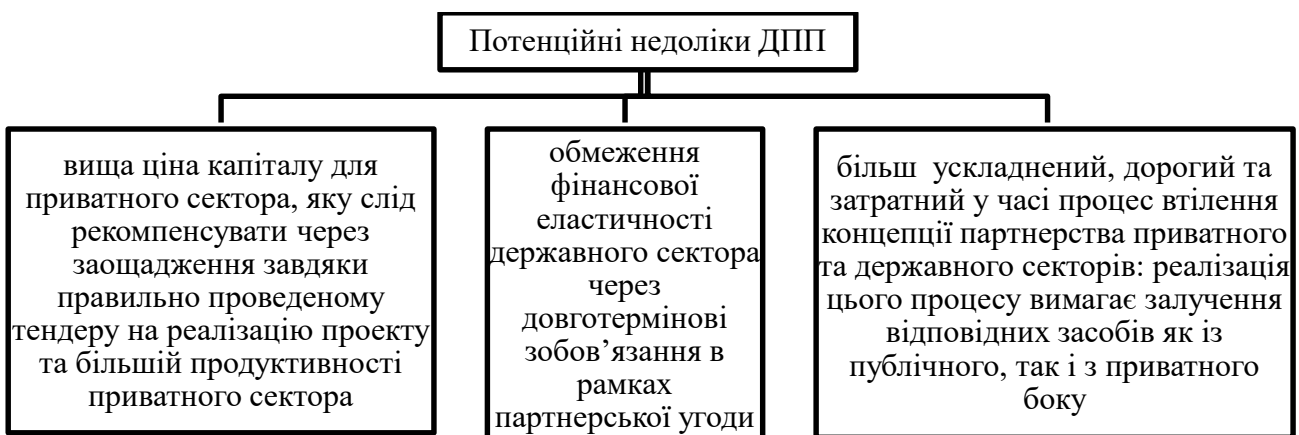

Рис.4. Недоліки при застосуванні механізмів ДПП

Варто зазначити, що їх наявність не може свідчити про недосконалість ДПП та необхідність відмови від нього. Просто такі проекти слід більш

ретельно структурувати та узгоджувати всі спірні моменти з приватною стороною [1, с.239].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Клевцевич Н.А. Державно-приватне партнерство як інструмент регіонального розвитку / Н.А. Клевцевич // Економіка і суспільство. - 2017. - №9. – с. 237-241

2. Регіональне управління: [підручник] / за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2014. – 512 с.

3. Про державно-приватне партнерство [Електронний ресурс] / Верховна Рада України; Закон від 01.07.2010 №2404-VII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>

4. Дробот І.О. Механізм державно-приватного партнерства у сфері транспортної інфраструктури України / І.О. Дробот, І.М. Барбір // Ефективність державного управління. 2019. Вип. 4 (61). Ч. 1 – С.98-109

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЮ ПОДАТКОВИХ ВИТРАТ

Бакаляр Дмитро Геннадійович

аспірант

Державний біотехнологічний університет

м. Харків, Україна

Вступ/Introduction. Найважливішою складовою частиною економічної безпеки є податкова безпека, що передбачає реалізацію законодавчо-затверджених норм і правил оподаткування, податкового планування та прогнозу, а також контролю за дотриманням податкового законодавства. Збільшення власних фінансових коштів організація може досягти за допомогою планування податкових витрат, що безумовно спрямовано на досягнення основної мети діяльності економічного суб'єкту – підвищення рівня економічної безпеки, фінансової стійкості та платоспроможності.

Ціль роботи/Aim. Визначення етапів просування інформації про податкові витрати та їх ролі в системі управління податковою безпекою організації в ризиковому середовищі.

Матеріали та методи/Materials and methods. Теоретичне обґрунтування базується на спостереженнях, групуваннях, під час визначення основних етапів методики формування інформаційного забезпечення контролю податкових витрат. Теоретичною основою дослідження стали методологічні і загально-наукові принципи проведення комплексних досліджень.

Результати та обговорення/Results and discussion. Оптимізація податкових витрат у сучасних умовах нестабільності та турбулентності економіки займає одне із найважливіших місць у загальній системі управління економічним суб'єктом і, зазвичай, залежить від рівня податкового навантаження та суми витрат на податкове адміністрування. «Податкове навантаження відповідає розміру податкових вилучень, які знижують ефективність відносин на мікро- (суб'єкти господарювання) і макрорівні

(держава). Тому громадяни та суб'єкти господарювання мають визначати податки як платіж, що гарантує підтримку з боку держави і виступає стимулом для виконання податкового зобов'язання» [1, с. 208].

Враховуючи економічну кризу, яка викликала стагнацію в економіці та суттєво вплинула на фінансову стабільність господарських суб'єктів, керівники та власники українських компаній стоять перед вибором: або припинення діяльності організації та ліквідація бізнесу, або жорстка економія витрат, зокрема й податкових. Усі перелічені вище підстави у сфері планування податкових витрат свідчать про необхідність вирішення існуючих проблем.

Основним способом, орієнтованим на оптимізацію податкових витрат є податкове планування, яке в сучасних реаліях є невід'ємною частиною бізнесу. Визначившись зі способом податкового планування, економічні суб'єкти найчастіше не враховують факт відповідності законодавству не тільки кожної конкретної угоди, а й її змістовної частини та наявності ділової мети. Методи податкового планування, що застосовуються, досить часто сприймаються податковими органами як ухилення від сплати податків. Прикладами таких операцій можуть бути наступні девіантні дії: підміна договорів і зміна їх суті після фактичного виконання, оплата штрафних санкцій за неіснуючими договорами, неправильне оформлення фактів господарського життя, що відображають іншу юридичну суть, неправильне відображення господарських операцій у бухгалтерському та податковому обліку.

Обліково-податкова система, з метою найбільш ефективного використання інформаційних ресурсів у процесі контролю податкових витрат повинна вирішувати наступні завдання: створення якісної системи податкового обліку; розроблення системи стратегічного та оперативного податкового планування; здійснення прогнозу податкових витрат; мінімізація податкових ризиків; комп'ютеризація обробки інформації на всіх етапах обліково-податкового процесу.

Основними етапами методики формування інформаційного забезпечення контролю податкових витрат є: визначення суб'єктів, які приймають участь у

формуванні обліково-податкової системи та використовують її інформацію; визначення інформаційних потреб осіб, які приймають рішення; формулювання мети та постановка завдань, які мають бути вирішені за допомогою використання обліково-податкової інформації; створення вихідних документів – показників вищого рівня; розробка регламентів, відповідно до яких буде формуватися обліково-податкова система з метою податкового контролю; розроблення засобів обробки інформації про об'єкти обліково-податкової системи; формування каналів надходження первинної інформації; контроль основних параметрів відповідно кожному з перелічених етапів та якості отриманої звітності в результаті використання інформаційного забезпечення з виявленням найбільш суттєвих відхилень від поставленої мети, з поверненням до початкового етапу та початком нового циклу.

Звичайно, суттєва роль у цій структурі відводиться первинній та оперативній інформації, яка деталізується системою рахунків і збирається в документи, що мають юридичну силу за наявності обов'язкових реквізитів.

Таким чином, Плани рахунків є основним способом кодифікації облікової інформації, згрупованої в окремі інформаційні потоки, та складає єдиний обліково-податковий інформаційний простір, який виконує різні функції залежно від податкової стратегії організації, моделі оптимізації системи оподаткування, рівня контролю податкових ризиків.

На нашу думку, трансформація та перспективи розвитку обліково-податкової інформаційної системи мають бути спрямовані на гармонізацію як бухгалтерського, так і податкового обліку одночасно (на сьогодні дана трансформація відбувається автономно, за винятком змін, пов'язаних із зовнішнім середовищем, зокрема, наприклад, перехід на нові економічні регламенти).

На підставі вищевикладеного, пропонуємо етапи зміни обліково-податкової інформаційної системи розглядати у порядку наданому схематично на рисунку 3.1.

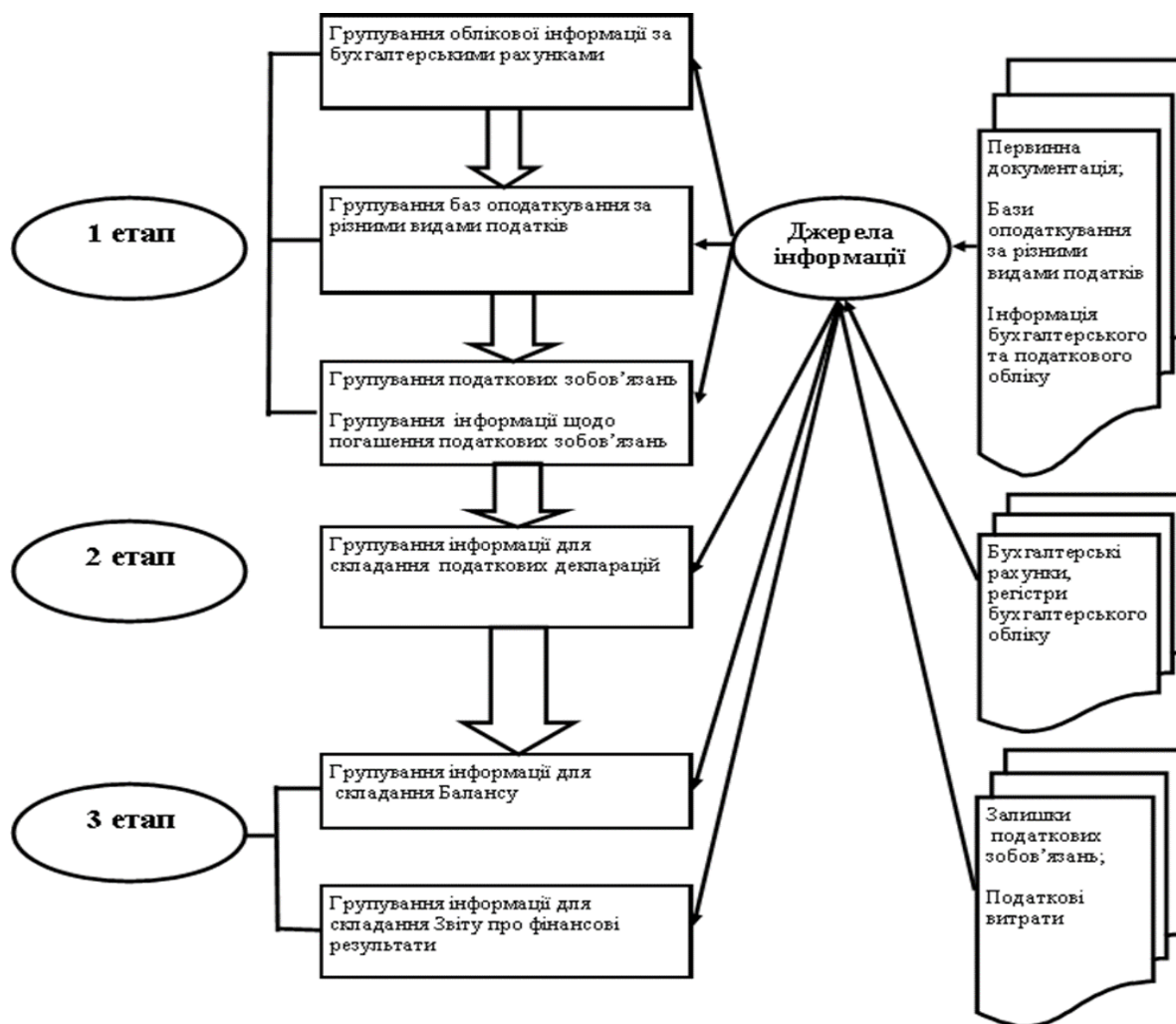

Рис. 1. Етапи просування інформації про податкові витрати

Висновки/Conclusions. Таким чином, розроблення інформаційної обліково-податкової системи засноване на структурному підході, надає можливість економічному суб'єкту детально проаналізувати всю інформаційну систему, яка, у свою чергу, складається з п'яти підсистем: бухгалтерської, податкової, правової, управлінської, фінансової. Масив обліково-податкової інформації, включає показники бази оподаткування окремо за кожним податком і містить базу даних, що формується бухгалтерським та податковим обліком і звітністю.

ЛІТЕРАТУРА/REFERENCES

1. Грінько А.П., Бочуля Т.В., Волошенюк І.Є. Концептуальні напрями формування податкової політики в Україні, БізнесІнформ, №1,2017, С. 205-211.

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ
СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА**

Варналій Захарій Степанович

доктор економічних наук, професор
професор кафедри фінансів
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Україна

Мехед Андрій Миколайович

аспірант другого року навчання
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Україна

Анотація. Однією з найважливіших умов успішного управління суб'єктом підприємництва є забезпечення фінансової складової економічної безпеки, оскільки стабільність фінансового розвитку залежить від наявності та ефективності використання фінансових ресурсів. У зв'язку з цим, забезпечення фінансової безпеки – це важливий елемент діяльності будь-якого суб'єкта підприємництва, особливо в умовах нестійкого економічного становища, коли цей процес стає найбільш складним та пріоритетним завданням, що стоїть перед управлінським персоналом будь-якого суб'єкта підприємництва, незалежно від сфери та масштабів його діяльності. У цій статті розглянуто питання комплексної оцінки та забезпечення фінансової складової економічної безпеки суб'єкта господарювання. Наведено методика розрахунку основних фінансових коефіцієнтів, які характеризують стан фінансової складової економічної безпеки суб'єкта підприємництва. У ході поведеного дослідження авторами дано оцінку показникам ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності, ефективності та можливостям господарюючого суб'єкта із забезпечення фінансової безпеки за 2018-2020 рр., зроблено необхідні висновки та пропозиції. Авторами розглянуто комплексну методика аналізу показників-індикаторів та рівня фінансової складової економічної безпеки господарюючого

суб'єкта, яка включає: аналіз платіжних можливостей та забезпеченості суб'єкта підприємництва ліквідними активами, наявності та ефективності використання джерел фінансування; оцінку ступеня впливу основних чинників, зміну ефективності використання активів. Під час проведення комплексної оцінки застосовано методи горизонтального, вертикального (структурного), факторного аналізу, на основі даних фінансової звітності у вигляді фінансових коефіцієнтів. За результатами проведеного дослідження було зроблено висновки, що дозволяють виявити основні види загроз фінансової безпеки, на основі чого були розроблені пропозиції щодо забезпечення фінансової безпеки суб'єкта господарювання.

Ключові слова: фінансова безпека, фінансові ресурси, ліквідність, фінансова стійкість, ділова активність, рентабельність, коефіцієнт, фінансовий аналіз, ефективність.

Постановка проблеми. Фінансову безпеку можна визначити як рівень та структуру фінансів підприємства, стан захищеності фінансових ресурсів суб'єкта підприємництва від реальних та потенційних загроз, які дозволяють йому досягти стану фінансової безпеки, стабільної господарської діяльності та ефективного розвитку. Досягнення стану фінансової безпеки можливе шляхом запобігання можливим внутрішнім та зовнішнім загрозам, а також за допомогою ефективної ліквідації наслідків негативного впливу загроз, що реалізувалися.

Забезпечення фінансової безпеки суб'єкта господарювання є основною умовою успішного виробничо-фінансового процесу на підприємстві. Найшвидше поліпшення фінансової безпеки залежить від ефективності заходів, що здійснюються саме у сфері управління фінансовою діяльністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, оцінки рівня забезпечення її функціонування розглянуті у наукових дослідженнях таких українських науковців, як: О.І. Барановський, З.Б. Живко, М.М. Єрмошенко,

А.О. Недосекин, Р.А. Захаркина та багато інших. Серед зарубіжних дослідників даного напрямку слід відзначити: Л. Заде, Р. Муді, Р. Тонга, та інших.

Постановка завдання. Метою статті є забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємництва як однієї з важливих концепцій системи управління фінансовими ресурсами з таких причин:

- комбінуючи різні елементи джерел формування запасів, підприємство може підвищити свою прибутковість, ринкову вартість, інвестиційну привабливість та конкурентоспроможність, компенсуючи при цьому ризики;
- структура та ефективне використання фінансових ресурсів безпосередньо впливає на фінансові результати суб'єкта підприємництва та його фінансову безпеку [2].

Формування високого рівня фінансової безпеки – одне з найважливіших проблем управління фінансовими ресурсами, що полягає у забезпечення діяльності суб'єкта підприємництва необхідними засобами. Висока забезпеченість фінансовими ресурсами сприяє фінансовому розвитку суб'єкта господарювання, формуючи його платіжні здібності та фінансову безпеку. Інформація про фінансову безпеку є необхідною та зовнішнім користувачам (потенційним інвесторам, кредиторам та конкурентам).

Проведення аналізу та оцінки стану фінансової складової економічної безпеки необхідно для визначення конкурентоспроможності суб'єкта підприємництва, його потенціалу у діловій сфері, ступеня гарантованості економічних інтересів. Забезпечення фінансової безпеки є основним стимулом діяльності будь-якого суб'єкта підприємництва, а також підвищує стійкість його майбутнього фінансового розвитку. Кожне підприємство зацікавлене у своїй фінансовій безпеці, що означає, незалежність від зовнішніх і внутрішніх загроз і найголовніше його платоспроможність, тобто. здатність відповідати за своїми зобов'язаннями, як у короткостроковій, і довгостроковій перспективі.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі оцінки стану загроз фінансової безпеки організовуються превентивні заходи щодо їх

нейтралізації та нівелювання. При цьому самі заходи можуть бути абсолютно різноплановими, проте кожне з них має відповідати принципам ефективності – оцінка кризових явищ у фінансовій діяльності суб'єкта підприємництва. Як правило, превентивні заходи захисту – це заходи, що забезпечують фінансову безпеку організації до реальних загроз. Ці заходи спрямовані на запобігання можливим ризикам. Принципи забезпечення безпеки: терміновість реагування, адекватність, результативність, тощо.

Коефіцієнти фінансової стійкості об'єктивніше характеризують забезпеченість (на прикладі ПАТ «ПОЛТАВСЬКИЙ ТУРБОМЕХАНІЧНИЙ ЗАВОД») необхідними джерелами фінансування та оптимальністю складу та структури капіталу суб'єкта підприємництва. Проведений аналіз показав, що майно ПАТ «ПОЛТАВСЬКИЙ ТУРБОМЕХАНІЧНИЙ ЗАВОД» сформовано здебільшого з допомогою власних коштів, частка яких протягом аналізованого періоду становила 92,0% (таблиця 1). У зв'язку з цим, на частка позикових коштів, припадає лише 8,0%.

Політика фінансування ПАТ «ПОЛТАВСЬКИЙ ТУРБОМЕХАНІЧНИЙ ЗАВОД» позначилася на величині та динаміці інших фінансових показників, які також вищі за нормативні значення. Коефіцієнт маневреності у 2018 р. склав 0,74, 2019 р. 0,78 та 2020 р. 0,82. Показник протягом останніх трьох років збільшився на 0,08. Коефіцієнти довгострокового та короткострокового фінансування капіталу перебувають на мінімальному рівні, оскільки позикові джерела практично відсутні у діяльності ПАТ «ПОЛТАВСЬКИЙ ТУРБОМЕХАНІЧНИЙ ЗАВОД» [1].

Для оцінки фінансової безпеки суб'єкта підприємництва істотне значення має аналіз ділової активності, що асоціюється з виконанням золотого правила економіки та оборотністю дебіторської та кредиторської заборгованості [6]. На фінансовий результат впливає використання резервів підвищення прибутку [2]. Темп зростання чистого прибутку у 2018 р. склав 99,5%, у 2019 р. 61,0% та у 2020 р. 194,5%. Показник збільшився протягом аналізованого періоду на 95%. Темп зростання виручки у 2018 р. склав 109,4%, у 2017 р. 96,3% та у 2020 р.

98,9%. Негативним чинником, що впливає ділову активність ПАТ «ПОЛТАВСЬКИЙ ТУРБОМЕХАНІЧНИЙ ЗАВОД» є уповільнення середнього терміну погашення дебіторської та кредиторської заборгованість. Оборотної дебіторської заборгованості у 2020 р. порівняно з 2018 р. сповільнилася на 5,0 оборотів або 47,6% (з 10,5 обороту до 5,5 обороту). Оборотної кредиторської заборгованість протягом аналізованого періоду знизилася на 1,9 обороту чи 1,9%. Дані позитивно характеризують ефективність діяльності суб'єкта підприємництва, так як відбувається збільшення чистого прибутку та показників рентабельності.

Таблиця 1

Коефіцієнти фінансової стійкості ПАТ «ПОЛТАВСЬКИЙ ТУРБОМЕХАНІЧНИЙ ЗАВОД» за 2018-2020 роки.

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Відхилення (2018 г. від 2020 г.)
1. Коефіцієнт автономії	0,92	0,92	0,92	-
2. Коефіцієнт заборгованості	0,08	0,08	0,08	-
3. Коефіцієнт відносності	0,09	0,09	0,09	-
4. Коефіцієнт маневреності	0,74	0,78	0,82	+0,08
5. Коефіцієнт забезпечення ВОЗ	0,89	0,9	0,91	+0,02
6. Коефіцієнт забезпеченості запасів	2,22	2,42	2,66	+0,44
7. Коефіцієнт довгострокового фінансування капіталу	0,004	0,004	0,003	-0,001
8. Коефіцієнт короткострокового фінансування капіталу	0,076	0,073	0,074	-0,002

Джерело: складено автором на основі [1-5]

Таким чином, проведений аналіз показав, що фінансові коефіцієнти, необхідні для проведення комплексної оцінки рівня фінансової складової економічної безпеки ПАТ «ПОЛТАВСЬКИЙ ТУРБОМЕХАНІЧНИЙ ЗАВОД» змінюються нерівномірно та неоднозначно оцінюють фінансову безпеку суб'єкта підприємництва. Фінансова безпека організації передбачає її стійкий фінансове розвиток, і навіть відсутність будь-яких загроз [3]. Саме фінансова складова значною мірою визначає конкурентні позиції суб'єкта підприємництва, його платоспроможність, взаємини з партнерами, перспективи

розвитку, успіх господарську діяльність[5]. Комплексна оцінка рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва здійснюється шляхом розрахунку відхилень показників-індикаторів (порівняння фактичних значень індикаторів та їх нормативних показників). Нормальні значення індикаторів визначають зону нормального рівня безпеки суб'єкта підприємництва (таблиця 2).

Таблиця 2

Розрахунок відхилень показників-індикаторів фінансової складової економічної безпеки ПАТ «ПОЛТАВСЬКИЙ ТУРБОМЕХАНІЧНИЙ ЗАВОД» за 2018-2020 роки.

Показники	Значення показника								
	2018 р.			2019 р.			2020 р.		
	фактичне	порогове	відхилення	фактичне	порогове	відхилення	фактичне	порогове	відхилення
Показники ліквідності									
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	4,5	0,2	22,5	5,1	0,2	25,5	5,0	0,2	25,0
Коефіцієнт термінової ліквідності	5,9	1,0	5,0	6,8	1,0	6,8	7,3	1,0	7,3
Коефіцієнт поточної ліквідності	10,0	2,0	5,0	10,9	2,0	5,45	11,1	2,0	5,55
Коефіцієнт комплексної ліквідності	6,5	1,0	6,5	7,3	1,0	7,3	7,5	1,0	7,5
Фінансові показники									
Коефіцієнт автономії	0,92	0,5	1,84	0,92	0,5	1,84	0,92	0,5	1,84
Коефіцієнт заборгованості	0,08	0,5	6,25	0,08	0,5	6,25	0,08	0,5	6,25
Коефіцієнт співвідношення	0,09	1,0	11,11	0,09	1,0	11,11	0,09	1,0	11,11
Коефіцієнт маневреності	0,74	0,5	1,48	0,78	0,5	1,56	0,82	0,5	1,64
Коефіцієнт забезпеченості СОС	0,89	0,1	8,9	0,9	0,1	9,0	0,91	0,1	9,1
Коефіцієнт забезпеченості запасів	2,22	0,8	2,78	2,42	0,8	3,03	2,66	0,8	3,33
Коефіцієнт довгострокового	0,004	0,2	0,02	0,004	0,2	0,02	0,003	0,2	0,02

фінансування									
Коефіцієнт короткострокового фінансування	0,076	0,3	0,25	0,073	0,3	0,24	0,074	0,3	0,25
Показники ділової активності									
Темп зростання чистого прибутку, %	99,5	>ТРв	0,91	61,0	>ТРв	0,63	194,5	>ТРв	1,97
Темп зростання виручки, %	109,4	>ТРа	1,09	96,3	>ТРа	0,93	98,9	>ТРа	0,91
Темп зростання активів, %	100,1	>100,0	1,0	104,0	>100,0	1,04	108,3	>100,0	1,08
Оборотність дебіторської заборгованості, обороти	10,5	12	0,88	8,4	12	0,7	5,5	12	0,46
Оборотність кредиторської заборгованості, обороти	16,0	12	1,33	15,7	12	1,31	14,1	12	1,18
Показники ефективності									
Рентабельність продажів, %	5,8	5,0	1,16	3,7	5,0	0,74	7,2	5,0	1,44
Рентабельність власного капіталу, %	7,2	15,0	0,48	4,2	15,0	0,28	7,5	15,0	0,5
Рентабельність активів, %	6,6	3,0	2,2	3,9	3,0	1,3	7,0	3,0	2,33

Джерело: складено автором на основі [1-5]

У результаті фактичні коефіцієнти ліквідності значно вищі за порогові значення, про що свідчить відхилення даних показників-індикаторів, які більше 1,0. Так, відхилення за коефіцієнтом абсолютної ліквідності становило у 2018 р. 22,5; у 2019 р. 25,5 та у 2020 р. 25,0. За коефіцієнтом термінової ліквідності відхилення становило 2018 р. 5,0; у 2019 р. 6,8 та у 2020 р. 7,3[5].

Як і коефіцієнти ліквідності, майже всі показники фінансової стійкості порівняно з нормативними значеннями перевищують одиницю. Разом з тим, показники фінансової стійкості, що залишилися, негативно характеризують діяльність суб'єкта підприємництва в галузі залучення позикових джерел фінансування [4]. Узагальнюючи отримані дані, можна розрахувати інтегральні показники по кожній групі фінансових показників та сукупний інтегральний показник рівня фінансової безпеки за роками. Інтегральний показник

ліквідності у 2018 р. склав 39,0 або 48,3% від сукупного показника рівня фінансової безпеки, у 2019 р. 45,05 або 53,0% та у 2020 р. 45,35 або 51,1%. Протягом аналізованого періоду показник збільшився на 6,35, яке частка на 2,8%. Інтегральний показник фінансової стійкості у 2018 р. склав 32,63 або 40,4% від комплексного показника рівня фінансової безпеки, у 2019 р. 33,05 або 38,9% та у 2020 р. 33,54 або 37,8%. У 2020 р. в порівнянні з 2018 р. показник збільшився на 0,91, а його частка знизилася на 2,6%[5].

Інтегральний показник ділової активності у 2018 р. склав 5,21 або 6,5% від загального показника рівня фінансової безпеки, у 2019 р. 4,61 або 5,4% та у 2018 р. 5,6 або 6,3%. Протягом аналізованого періоду інтегральний показник ефективності склав: у 2018 р. 3,84 або 4,8% від загального показника рівня фінансової безпеки, у 2019 р. 2,32 або 2,7% та у 2020 р. 4,27 або 4,8%. У 2020 р. у порівнянні з 2018 р. показник збільшився. Величина та динаміка перерахованих показників позначилися на зміну сукупного інтегрального показника рівня фінансової безпеки, який збільшився на 8,05.

Проведений аналіз показав, що комплексний показник рівня фінансової безпеки має підвищене значення (норма 20 і вище). Таке значення рівня фінансової безпеки склалося під впливом показників ліквідності та коефіцієнтів фінансової стійкості [5]. Це вказує на те, що саме в цих областях є загрози фінансовій безпеці. Так, завищені показники ліквідності свідчать про невиправдані затримки у використанні високоліквідних активів, а також недостатньо активне використання ліквідних активів та обмеження доступу до короткострокового кредитування. Основним індикатором фінансової складової економічної безпеки є висока прибутковість авансованого капіталу.

Виявлення та нейтралізація можливих загроз втрати фінансової безпеки пов'язана з вирішенням двох основних завдань: оптимізацією складу та структури капіталу та джерел його формування; підвищенням ефективності використання капіталу та джерел його формування. Мета виявлення та нейтралізації можливих загроз втрати фінансової безпеки – підвищення потенційної здатності капіталу генерувати прибуток від продажу. Аналіз

фінансової безпеки повинен включати наступні етапи.

Перший етап спрямовано розрахунок індикаторів фінансової безпеки. До основних індикаторів фінансової безпеки належать:

K1 + перший індикатор цієї моделі характеризує дохідність продажів.

K2 – другий індикатор швидкості оборотності поточних активів та їхній ефективності.

K3 – коефіцієнт поточної ліквідності.

K4 – індикатор співвідношення короткострокових боргів та повільно реалізованих активів.

K5 – індикатор найбільш термінових зобов'язань та повільно реалізованих активів.

K6 – індикатор структури залученого капіталу.

K7 – індикатор відбиває можливий ефект фінансового важеля (левериджу).

K8 – індикатор фінансової незалежності суб'єкта підприємництва.

Другий етап спрямований на аналіз двох, трьох та восьмифакторної моделі рентабельності капіталу.

Третій етап пов'язані з проведенням факторного аналізу рентабельності капіталу суб'єкта підприємництва.

Мультиплікативна модель для проведення факторного аналізу має вигляд:

$$P_a = K1 * K2 * K3 * K4 * K5 * K6 * K7 * K8 \quad (1)$$

Враховуючи, що восьмифакторна модель є найбільш інформативною, нижче представлено її практичне застосування на прикладі ПАТ «ПОЛТАВСЬКИЙ ТУРБОМЕХАНІЧНИЙ ЗАВОД» (таблиця 3).

Проаналізуємо, як вплинули основні чинники динаміку рентабельність активів. Так, зменшення рентабельності продажів знизило дохідність капіталу на 0,38%.

Таблиця 3

**Розрахунок восьмифакторної моделі рентабельності активів ПАТ
«ПОЛТАВСЬКИЙ ТУРБОМЕХАНІЧНИЙ ЗАВОД» за 2018-2020 роки.**

Показники	2018 г.	2019 г.	2020 г.	Відхилення (2018 р. от 2020 р.)	
				абсолютне	відносне
Індикатор К1	0,04728	0,01287	0,04393	-0,00335	92,9
Індикатор К2	1,50886	1,33444	1,16512	-0,34374	77,2
Індикатор К3	10,00059	10,93524	11,14462	+1,13872	111,4
Індикатор К4	0,69761	0,57759	0,427	-0,27061	61,2
Індикатор К5	1,52415	1,85966	2,54122	+1,01707	166,7
Індикатор К6	0,89055	0,88535	0,88772	-0,00283	99,7
Індикатор К7	0,08691	0,08255	0,08377	-0,00314	96,4
Індикатор К8	0,92004	0,92374	0,92270	+0,00266	100,3
Загальний індикатор Р	0,05401	0,01362	0,04247	-0,01154	78,6

Джерело: складено автором на основі [1-5]

Дані таблиці 3 показують, більшість розрахованих коефіцієнтів має негативну динаміку. В результаті сукупний індикатор або рентабельність активів у ПАТ «ПОЛТАВСЬКИЙ ТУРБОМЕХАНІЧНИЙ ЗАВОД» свідчить про наявність загрози втрати фінансової безпеки підприємству, оскільки прибутковість задіяного капіталу знизилася на 1,1% (з 0,05401 до 0,04247), що рівнозначно умовним втратам суб'єкта підприємництва від продажу розмірі $21940 * 1,1 / 100 = 231,44$ тис. грн.

$$\Delta P (K1) = (0,04393 - 0,04728) * 1,50886 * 10,00059 * 0,69761 * 1,52415 * 0,89055 * 0,08691 * 0,92004 = -0,00383 = -0,38\%$$

Уповільнення оборотності поточних активів негативно вплинуло на відповідну рентабельність активів, знизивши цей показник на 1,14%. $\Delta P (K2) = (1,16512 - 1,50886) * 0,04393 * 10,00059 * 0,69761 * 1,52415 * 0,89055 * 0,08691 * 0,92004 = -0,00383 = -0,38\%$

$0,92004 = -0,01143 = -1,14\%$.

Зростання платоспроможності та коефіцієнта поточної ліквідності сприяло збільшенню прибутковості капіталу на 0,44%. $\Delta P(K3) = (11,14462 - 10,00059) * 0,04393 * 1,16512 * 0,69761 * 1,52415 * 0,89055 * 0,08691 * 0,92004 = 0,00443 = 0,44\%$.

Зменшення співвідношення короткострокових боргів та повільно реалізованих активів знизило рентабельність капіталу на 1,68%. $\Delta P(K4) = (0,427 - 0,69761) * 0,04393 * 1,16512 * 11,14462 * 1,52415 * 0,89055 * 0,08691 * 0,92004 = -0,01675 = -1,68\%$.

Показник співвідношення найбільш термінових зобов'язань та повільно реалізованих активів збільшився в динаміці, що сприяло зростанню рентабельності капіталу на 1,76%. $\Delta P(K5) = (2,54122 - 1,52415) * 0,04393 * 1,16512 * 11,14462 * 0,427 * 0,89055 * 0,08691 * 0,92004 = 0,01764 = 1,76\%$.

Коефіцієнт структури залученого капіталу зменшився, що призвело до зниження рентабельності капіталу на 0,01%. $\Delta P(K6) = (0,88772 - 0,89055) * 0,04393 * 1,16512 * 11,14462 * 0,427 * 2,54122 * 0,08691 * 0,92004 = -0,00014 = -0,01\%$.

Зменшення ефекту фінансового важеля зменшило загальну дохідність капіталу на 0,16%. $\Delta P(K7) = (0,08377 - 0,08691) * 0,04393 * 1,16512 * 11,14462 * 0,427 * 2,54122 * 0,8877 * 0,92004 = -0,00159 = -0,16\%$.

Зниження коефіцієнта фінансової залежності спричинило зменшення рентабельності капіталу на 0,1%. $\Delta P(K8) = (0,92270 - 0,92004) * 0,04393 * 1,16512 * 11,14462 * 0,427 * 2,54122 * 0,88772 * 0,08377 = 0,00012 = 0,1\%$.

Основними видами загроз фінансової безпеки суб'єкта підприємництва ПАТ «ПОЛТАВСЬКИЙ ТУРБОМЕХАНІЧНИЙ ЗАВОД» у сучасному економічному середовищі є: - дефіцит фінансування, - дорожнеча та недоступність кредитних ресурсів, - Недостатній рівень державної підтримки підприємств.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У поточних економічних умовах суб'єкти підприємництва потребують

системного управління фінансовою безпекою, оскільки концентрують на собі підприємницькі ризики. Забезпечення фінансової безпеки є важливою складовою успішного функціонування суб'єкта підприємництва в умовах сучасних викликів. Низький рівень фінансової безпеки свідчить про нестабільний фінансовий стан суб'єкта підприємництва, що негативно впливає на його конкурентоспроможність, інвестиційну привабливість. Фінансова безпека суб'єктів підприємництва – головний елемент економічної безпеки, який дозволяє комплексно впливати на фінансовий стан суб'єкта господарювання, забезпечуючи здатність ефективно використовувати фінансові ресурси, коректно реагуючи на загрози внутрішнього і зовнішнього характеру, для досягнення ефективного розвитку діяльності, реалізації стратегії суб'єкта підприємництва в майбутніх періодах.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Варналій З.С. Фінансова безпека суб'єкта підприємництва: навч. посібник / З.С. Варналій, З.Б. Живко, Р.Р. Білик, С.В. Онищенко, М.О. Живко; за ред. З.С. Варналія. – Львів: ЛігаПрес, 2018.

2. Варналій З. С., Мехед А. М. Використання теорії нечітких множин для оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки". - 2019. - №2. – С. 81-87.

3. Захаркіна Р.А., Катайкіна Н.М., Маркова А.А. Фінансова безпека організації. Саранськ, 2020. 112 с.

4. Мягкова М.В. Управління дебіторською заборгованістю суб'єкта підприємництва: актуальні проблеми та напрямки вдосконалення // Актуальні питання сучасної науки: Матеріали XXI Міжнародної науково-практичної конференції: Збірник наукових праць / Науковий ред. д.п.п., проф. І.А. Рудакова. М: Видавництво «Перо».

5. Бази даних – Smida, [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: <https://smida.gov.ua/db>

**ФІНАНСОВІ ВТРАТИ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ РИЗИКИ
ЧЕРЕЗ НЕДОСКОНАЛЕ ДОРОЖНЄ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Желавський Олег Борисович

к.п.н., доцент

Університет економіки і підприємництва,

м. Хмельницький, Україна

Шевчук Ярослав Васильович

д.е.н., доцент, старший науковий

співробітник

Університет економіки і підприємництва

м. Хмельницький, Україна

Анотація: У статті проаналізовано фінансові втрати та соціально-економічні ризики, пов'язані з існуючими і проєктованими автодорогами. Визначено соціально-економічні ризики, які з'являються в результаті експлуатації доріг. Вказано на головні наявні недоліки в автотранспортній інфраструктурі в містах. Визначено напрямки та заходи для зменшення небезпечних ситуацій і фінансових втрат та покращення дорожнього забезпечення.

Ключові слова: автотранспорт, автотранспортна інфраструктура, автомобільні дороги, автомобіль, маршрутні транспортні засоби, розділювальна смуга, небезпека для руху, затори, інноваційні транспортні засоби, фінансові втрати, соціально-економічні ризики.

Величезною проблемою сучасних міст є фінансові втрати та соціально-економічні ризики розвитку транспортної інфраструктури. Значна частка цих втрат зумовлена заторами. Андрій Великий у статті «Скільки мільярдів Львів втрачає у заторах» поррахував приблизні втрати Львова, пов'язані зі стоянням у заторах. Він запропонував такий принцип розрахунку, припустивши, що приблизно кожен працюючий мешканець міста втрачає сумарно щодня зайвих

1,5 годин на затори, взявши до уваги, що таких активних днів у кожного є лише 19 в місяць.

Крім того, він допустив, що таких працюючих мешканців є 40% від усього населення (320 000 осіб), і з них лише четверта частина потерпає від заторів (80 000). Взавши за розрахунок середню вартість години роботи львів'янина - 100 грн., отримав: 1,5 год x 19 днів x 12 міс. x 80 000 осіб x 100 грн = 2,736 мільярда гривень за рік, що становить майже половину річного бюджету міста [2]. Як бачимо фінансові втрати величезні, але це лише невелика частка від загальних втрат, спричинених недосконалим дорожньотранспортним забезпеченням. Адже, дуже часто головною причиною заторів є недосконале проектування і будівництво доріг та транспортних розв'язок. Прикладом одного із таких невдалих рішень є капітальний ремонт та часткове нове будівництво автошляху Стрийська – Наукова, що з'єднує один із найбільших районів міста Львова – Сихова із Західною і Центральною частинами міста. Так, при збільшенні кількості смуг для повноцінної пропускної здатності після капітального ремонту для збереження та покращення логістичного потенціалу обмежились лише трьома смугами, хоча можливості були значно більші. При цьому окрему смугу виділили для маршрутних транспортних засобів, фактично зменшивши пропускну здатність до двох смуг, що призвело до величезних заторів у час «пік», тобто в години руху на роботу і з роботи мешканців Сихівського району (рис.1.).

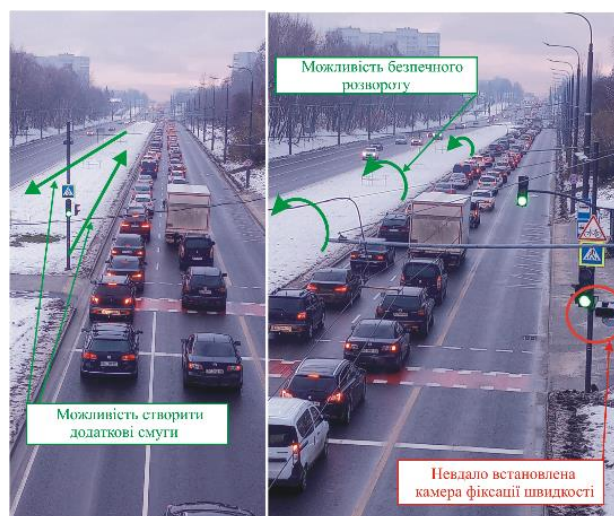

Рис. 1. Затори через недосконале дорожнє забезпечення

Як видно із рисунку 1, на усій ділянці дороги через роздільну смугу не зроблено жодного розвороту наліво, щоб хоч частково зменшити навантаження і втрати усіх учасників дорожнього руху на цій ділянці дороги. На протилежному боці є виїзд на вулицю Дем'янську, яка безпосередньо через вул. Броньову має сполучення із вул. Стрийською. Усі транспортні засоби змушені по всій ділянці дороги рухатись тільки прямо у двох смугах, що практично повністю паралізує рух і знижує пропускну здатність. А камера відеофіксації, на закупівлю і встановлення якої витрачено бюджетні кошти, в цьому місці взагалі не виконує своїх функцій.

Єдиний можливий небезпечний розворот знаходиться в самому кінці розділової смуги на острівку безпеки і не здатний зменшити навантаження на цій ділянці дороги. Схема даного розвороту створює постійну аварійну небезпеку для учасників дорожнього руху, так як зроблена у невдалому місці і під таким кутом, що водії навіть малих транспортних засобів не мають можливості в'їхати у свою окрему смугу для розгону та змушені пересікати одразу дві зустрічні смуги руху (рис. 2).

Рисунок 2. Аварійно небезпечний розворот

Для того, щоб здійснити безпечний розворот водії вимушені постійно порушувати правила дорожнього руху і здійснювати маневр на самому острівку

безпеки. А водії габаритних транспортних засобів взагалі позбавлені можливості без порушення правил дорожнього руху безпечно розвернутись в даному місці.

Окремої уваги заслуговують недосконало виконані у більшості міст розв'язки, розвороти та примикаючі дороги, які створюють небезпеку для руху, є постійним джерелом аварійних ситуацій, котрі збільшують безпекові та фінансові ризики на дорогах загального користування. На рис. 3 зображено небезпечний виїзд у місті Львові із проспекту Червоної Калини на вулицю Хуторівку, котрий спроектований та розроблений без смуги для розгону, хоча для цього є місце і всі необхідні умови (рис. 3).

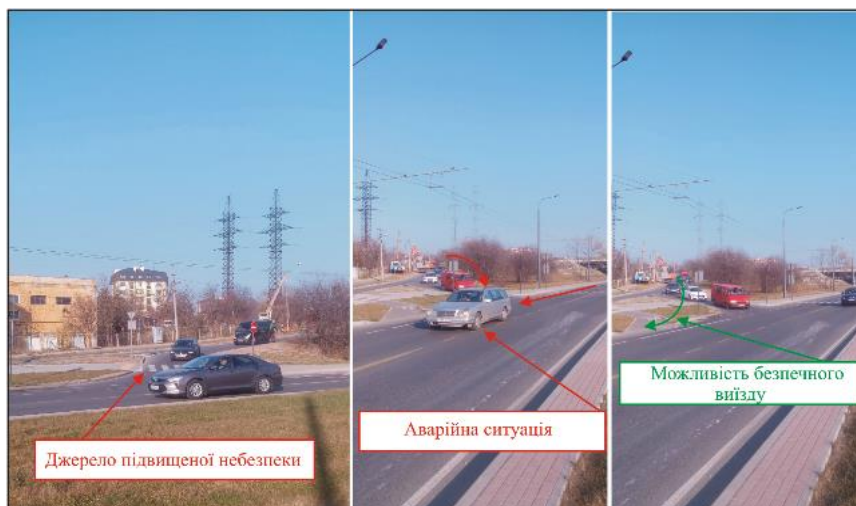

Рис. 3. Аварійно небезпечний виїзд

Так, транспортні засоби рухаючись із крутої гори з обмеженою видимістю і дистанцією потрапляють одразу в небезпечну для руху ситуацію та змушені екстренно гальмувати, бо немає врізаної смуги для розгону і подальшої перебудови траєкторії руху. Такі місця є потенційно небезпечними, штучно створеними джерелами безпеки, де відбувається найбільше дорожньотранспортних пригод із подальшими соціально-економічними ризиками та фінансовими втратами.

Одним із важливих кроків для зменшення заторів та соціально-економічних ризиків, фінансових втрат та екологічних навантажень, пов'язаних із ними є зміна схеми проїзду перехрестя із багатьма смугами. Так, нещодавно було здійснено зміну схеми проїзду перехрестя вул. Стрийська – Наукова у

Львові, де дозволено рух прямо і ліворуч із середньої смуги, а із лівої - лише ліворуч. Таку схему проїзду із багатьма смугами необхідно за можливості впроваджувати в інших містах на всіх подібних перехрестях.

Нещодавно подібну зміну порядку руху смугами було зроблено і в місті Хмельницькому, де на перехресті вулиць Степана Бандери на під'їзді до цього перехрестя із сторони вулиці Західно-Окружної для усього транспорту, який рухається із цього боку, дозволили поворот з середньої смуги ліворуч – у бік мікрорайону Озерна. Раніше дозволялось рух цією смугою тільки прямо. Таким чином було частково збільшено пропускну здатність цієї ділянки дороги та розвантажено рух з боку вулиці Західно-Окружної [1]. Також потрібно на всіх поворотах праворуч для забезпечення можливості належного проїзду дозволяти рух за зеленою стрілкою.

Жодної критики також не витримують ініціативи міських влад по збереженню доріг із покриттям бруківкою, мотивують історичною цінністю. Ще сто років тому основним транспортом і тяговою силою були коні. Для гужового транспорту дороги, вкриті бруківкою, були придатні. Але сьогодні в містах курсують новітні інноваційні транспортні засоби, яким для повноцінної, тривалої і надійної експлуатації потрібне якісне, рівне покриття із належною інфраструктурою. Утримання і експлуатація таких доріг вимагає величезних затрат, на постійні планові та капітальні ремонти, перекриття цілих вулиць та організацію об'їздів. Дуже сильно від доріг із таким покриттям страждає підвіска, основні вузли і агрегати сучасного автомобільного транспорту. Покриття бруківкою негативно впливає на безпеку дорожнього руху, так як коефіцієнт зчеплення з дорогою (особливо під час погодних змін) суттєво зменшується через нерівності, різного розміру шви, котрі чергуються із глянцевою та абразивною поверхнею. Гальмівний шлях транспортних засобів в таких умовах суттєво зростає, втрачається курсова стійкість, падає пропускну здатність, істотно збільшується рівень шуму в містах. Для того щоб зберегти автентичність, історичну цінність і привабливий вигляд міст, бруківку можна залишити виключно в окремих виділених місцях в історичних центрах з

невеликим транспортним навантаженням, у пішохідних зонах, або по краях доріг окремими виділеними смугами.

Останнім часом в нашій країні, незважаючи на затвердження урядом в 2020 році чергової програми безпеки дорожнього руху, посилення суворості покарань за їзду в нетверезому стані, збільшення вартості штрафів, встановлення великої кількості камер фіксації порушень швидкісного режиму і правил дорожнього руху, відбулось декілька десятків резонансних автоаварій із великою кількістю загиблих. Так за статистичними даними патрульної поліції в 2021 році в Україні сталось 154482 ДТП, в яких було травмовано 24905 осіб, загинуло 2592 особи [4]. Велика частина із цих дорожньо-транспортних пригод сталася через недосконале дорожньотранспортне забезпечення. Для того, щоб зменшити смертність на дорогах нашої країни, знизити соціально-економічні ризики, зменшити додаткові фінансові втрати та екологічне навантаження необхідно здійснити комплекс заходів які повинні усувати усі наявні недоліки, що виникають в результаті неякісного та недосконалого дорожнього забезпечення. Ці заходи повинні бути враховані в Законі України «Про дорожній рух» [3], новій програмі безпеки дорожнього руху та інших законодавчих актах України. При цьому, чи не найважливішим завданням є визначення збитків від недосконалої дорожньо-транспортної інфраструктури та порівняння їх з реконструктивними заходами, спрямованими на поліпшення дорожнього покриття та його експлуатації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондар Х. Новини Хмельницького. Дороги і транспорт. Змінили рух смугами на перехресті Бандери та проспекту Миру. 18 листопада 2021 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vsim.ua/DTP/zminili-ruh-smugami-na-perehrest-i-banderi-ta-prospektu-miru-yak-same-s-11460504.html>

2. Великий А. Скільки мільярдів Львів втрачає у заторах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://tvoemisto.tv/blogs/skilky_milyardiv_lviv_vtrachaie_u_zatorah_92350.html

3. Закон України Про дорожній рух (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 31, ст.338. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text>

4. Патрульна поліція України. Офіційний сайт. Статистика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://patrol.police.gov.ua/statystyka/>

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306. Про Правила дорожнього руху. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text>

6. Шевчук Я.В. Автотранспортна інфраструктура: теорія і методи сучасних регіональних досліджень./ Я.В.Шевчук. – Монографія. – Ужгород: Видавництво ТзОВ «Ліга-Прес», 2011. – 367с.

7. Шевчук Я.В. Використання інноваційних технологій при будівництві автошляхів. (Шевчук Я.В., Шечук О.І., Морська Т.В.) Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». Випуск 1(47) Том 2. – Ужгород 2016. С. 45-48.

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК РОЗРАХУНКІВ З ДЕРЖАВНИМИ
СЛУЖБОВЦЯМИ У БЮДЖЕТНІЙ
УСТАНОВІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ**

Завадська Анастасія Павлівна
магістр
НУ "Запорізька політехніка"
м. Запоріжжя, Україна

Анотація: Один з основних напрямів роботи бухгалтерії кожної організації – це облік заробітної плати працівників. Даний розділ роботи бухгалтерії найбільш трудомісткий та відповідальний та займає він природно одне з основних місць у системі обліку кожної організації. Однією з основних причин, що впливають на продуктивність праці, є оплата праці, саме через це значення її важко переоцінити. Заробітна плата – заохочення за працю, залежить від кваліфікації працівника, проблеми, величини, умов та якості виконуваної роботи, а також виплати компенсацій та премій.

Ключові слова: бухгалтерський облік, бюджетна установа, заробітна плата, тарифна система, ранг.

Одне з центральних місць у всій системі обліку в організації займає бухгалтерський облік праці та заробітної плати. Оплата праці працівників державних установ вважається важливою складовою витрат. Система оплати праці повинна мотивувати співробітників організації, стимулювати до виконання трудових зобов'язань, сприяти підвищенню рівня кваліфікації, гарантувати потрібну кількість та якість праці. Трудові відносини та оплата праці в бюджетних установах регулюються Кодексом законів про працю України, постановами Уряду про оплату праці в бюджетній сфері та розрахунку середнього заробітку, галузевими інструкціями про доплати і надбавки, інструкціями Міністерства фінансів України з облікової політики, іншими

законодавчими актами [1]. Законом України "Про оплату праці", визначено, що заробітна плата - це винагорода або заробіток, обчислений у грошовому виразі, який за трудовим договором роботодавець сплачує працівникові за роботу, яку виконано або має бути виконано [2].

Заробітна плата у бюджетних установах включає:

- посадовий оклад та/або ставку погодинної оплати праці;
- надбавки;
- доплати;
- премії;
- матеріальну допомогу.

В основі розрахунку оплати праці бюджетної установи є тарифна система, яка включає тарифні сітки, тарифні ставки, схеми посадових окладів і тарифно-кваліфікаційні характеристики.

Розмір тарифних розрядів наведено у додатках до Постанови №1298 за посадами (професіями) працівників:

- керівні, наукові, науково-педагогічні, педагогічні працівники, професіонали, спеціалісти, інші працівники бюджетних установ (додаток 2 до Постанови № 1298);
- професіонали, спеціалісти, керівники інших структурних підрозділів та технічні службовці, посади яких є спільними для всіх бюджетних установ (додаток 3 до Постанови № 1298);
- робітники, посади яких є спільними всім бюджетних установ (додаток 4 до Постанови № 1298) [3].

Державним службовцям, які займають посади державної служби категорії "А", можуть бути присвоєні – 3, 2 або 1 ранг, категорії "Б" – 6, 5, 4 або 3 ранг і категорії "В" – 9, 8, 7 або 6 ранг. Наявність у державного службовця присвоєного рангу дає право на встановлення і виплату йому надбавки за ранг до посадового окладу. Відповідно зо Закону України "Про державну службу" розмір надбавки за ранг державного службовця визначається Кабінетом

Міністрів України під час затвердження схеми посадових окладів на посадах державної служби. Наведемо розмір надбавок до посадових окладів за ранги державних службовців наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Розмір надбавок за ранг державного службовця в Україні, грн.

Ранг державного службовця	Розмір надбавки
1	1000
2	900
3	800
4	700
5	600
6	500
7	400
8	300
9	200

Умови оплати праці в державних органах і органах місцевого самоврядування визначені відповідними законами та рішеннями Уряду. В бюджетних установах, закладах, організаціях, які створені цими органами, умови оплати праці визначені, як правило, постановою Кабміну "Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» від 30.08.2002 № 1298 [3]. Організація синтетичного обліку заробітної плати працівника здійснюється за допомогою пасивного субрахунку 6511 "Розрахунки із заробітної плати". Для обліку виплат з працівниками всіх видів оплати та допомоги по тимчасовій непрацездатності в плані рахунків передбачено пасивний субрахунок 6511 "Розрахунків із заробітної плати". Кредит цього субрахунку відображає накопичені суми, тим часом за дебетом - відрахування, виплати, суму депонованої плати. Суми нарахованої заробітної плати - це фактичні витрати бюджетної установи згідно з кодом економічної класифікації витрат 2110. У таблиці 2 наведено проводки з нарахування заробітної плати в ГУ ДПС у Запорізькій області, нарахування допомог і компенсацій, оплати днів тимчасової непрацездатності.

Таблиця 2

**Нарахування заробітної плати та інших виплат працівникам
бюджетної установи**

Зміст господарської операції	Кореспонденція субрахунків		Сума, грн
	Дт	Кт	
Нарахована заробітна плата	8011, 8111	6511	6500
Нараховано оплату перших п'яти днів тимчасової непрацездатності	8011	6511	625
Нараховано допомогу по тимчасовій непрацездатності, допомогу по вагітності та пологах	2114	6511	750

Нарахування ЄСВ на заробітну плату працівників бюджетних установ показано в таблиці 3.

Таблиця 3

Нарахування ЄСВ працівникам ГУ ДПС у Запорізькій області

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн
	Дт	Кт	
Нараховано ЄСВ	8012, 8112	6313	1430

Як видно з даних таблиці 3, за дебетом кореспондують два субрахунки 8012, 8112 "Відрахування на соціальні заходи" залежно від фонду, з якого фінансують витрати на оплату праці працівників, а за кредитом - 6313 "Розрахунки із загальнообов'язкового державного соціального страхування".

Водночас жодна зарплатна виплата працівнику не обійдеться без оподаткування обчисленої суми ПДФО і військовим збором. У такому разі для утримання із заробітної плати проводки будуть такими (табл. 4).

Таблиця 4

Облік розрахунків за податками працівникам бюджетної установи

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн
	Дт	Кт	
Утримано ПДФО	6511	6311/1	1170
Утримано військовий збір	6511	6311/2	97,5

До субрахунку 6311 «Розрахунки з бюджетом за податками і зборами» для зарплатних податків слід ввести два аналітичних рахунки:

- 6311/1 - ПДФО;
- 6311/2 - військовий збір.

У сучасних умовах організації розробляють та застосовують різні форми та системи оплати праці, які спрямовані на посилення матеріального стимулювання працівників та у збільшенні продуктивність праці. Тому для ефективності праці пропонується розробити календар бухгалтера на 2022 рік для бюджетної установи, що представлений в таблиці 5.

Таблиця 5

Календар бухгалтера бюджетної установи на 2022 рік

Вид звітності	Період надання звітності	Термін надання звітності
1	2	3
Довідка 2 – ПДФО	2021 рік (при неможливості утримати ПДФО з доходів)	До 01.03.2022 р.
	2021 рік (за всіма виплаченими доходами)	До 03.04.2022 р.
Розрахунок 6 –ПДФО	I квартал 2022 р.	До 03.04.2022 р.
	I півріччя 2022 р.	До 02.05.2022 р.
	9 місяців 2022 р.	До 31.07.2022 р.
Розрахунок по страховим внескам	2021 р.	До 02.05.2022 р.
	I квартал 2022 р.	До 31.07.2022 р.
	I півріччя 2022 р.	До 31.10.2022 р.
	9 місяців 2022 р.	До 02.05.2022 р.
Розрахунок 4-ФСС (в частині всіх внесків, сплачених до ФСС) на папері	2021 р.	До 20.01.2022 р.

Продовження таблиці 5

1	2	3
Розрахунок 4-ФСС (в частині всіх внесків, сплачених до ФСС) у електронному вигляді	2021 р.	До 25.01.2022 р.
Розрахунок 4-ФСС (у частині внесків «на травматизм») на папері	I квартал 2022 р.	До 20.04.2022 р.
	I півріччя 2022 р.	До 25.07.2022 р.
	9 місяців 2022 р.	До 20.10.2022 р.
Розрахунок 4-ФСС (у частині внесків «на травматизм») електронному вигляді	I квартал 2022 р.	До 25.04.2022 р.
	I півріччя 2022 р.	До 25.07.2022 р.
	9 місяців 2022 р.	До 25.10.2022 р.

Суть роботи в запропонованій програмі полягає в наступному,

працівникові бухгалтерії необхідно вручну вносити всі дані у відповідні поля програми, після чого програма розраховує суму заробітної плати державних службовців усіх структурних підрозділів.

Дане удосконалення дозволить установі спланувати роботу в необхідний податковий період, оцінити найближчий місяць або квартал в плані завантаженості і розподілити завдання по датах. Це підвищить швидкість обробки інформації, зменшить кількість помилок, які допускаються бухгалтером, систематизує кінцеву інформацію [4, с. 634].

Підводячи підсумок вищенаведеному, зазначимо, що для більш ефективної організації системи обліку операцій із розрахунками у бюджетній установі, необхідно: обирати найдосконаліші методи та форми ведення бухгалтерського обліку розрахунків з оплати праці. Обов'язково навести інформацію про це в Наказі про облікову політику підприємства. Заздалегідь розрахувати найбільш ефективну форму та систему оплати праці, виходячи зі специфіки підприємства, яка б сприяла підвищенню продуктивності праці обраних методів; розробити чіткий поділ обов'язків працівників бухгалтерії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс законів про працю України № 2005-VIII від 06.04.2017 – VIII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Про оплату праці: Закон України від 24.03.95 р. № 108/95-ВР (зі змінами та доповненнями). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z950108>
3. Постанова «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів та коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» від 28.10.2021 №1210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1298-2002-%D0%BF#Text>
4. Виноградова М. О., Жидеева Л. І. Аудит: Навч. посібник. К.: 2014, 634с.

СУЧАСНІ МОДЕЛІ МІЖНАРОДНОЇ Е-ТОРГІВЛІ

Заяць Олена Іванівна

д. е. н., доцент кафедри
міжнародних економічних відносин
ДВНЗ “Ужгородський національний університет”

Чорномаз Микола Миколайович

магістр кафедри міжнародних економічних відносин
ДВНЗ “Ужгородський національний університет”

Анотація. Ідентифіковано найпопулярніші моделі міжнародної е-торгівлі: торгівля між підприємствами – В2В; продаж виготовленої продукції споживачеві – В2С; користувач для користувача – С2С; бізнес для адміністрації – В2G; користувач для адміністрації – С2G).

Ключові слова: міжнародна електронна торгівля, В2В (торгівля між підприємствами), В2С (продаж виготовленої продукції споживачеві), С2С (користувач для користувача).

В сучасних економічних реаліях найпопулярнішими моделями е-торгівлі є В2В (торгівля між підприємствами) та В2С (продаж виготовленої продукції споживачеві). Останнім часом також набуває поширення так звана аукціонна форма торгівлі, модель якої має назву С2С. Вона означає прямий обмін між споживачами за допомогою систем предметних е-торгів. Бізнес для користувача (business-to-consumer, В2С) – це найбільш поширена модель торгівлі, як онлайн, так і офлайн, яка передбачає продаж товарів та послуг безпосередньо кінцевим споживачам. Ця система являє собою модель взаємодії підприємств зі споживачами [1]. Прикладом моделі В2С можуть бути Інтернет-магазини, портали та Інтернет-аукціони. Ці рішення дозволяють складати угоди між підприємствами і споживачами без посередників. Тим не менше, найбільш поширеною формою цього виду бізнесу є електронна торгівля, що здійснюється

за допомогою посередників у Інтернет-магазинах. Прикладом таких Інтернет-магазинів у світі є eBay, Amazon, Aliexpress. В Україні B2C представлено інтернет-магазинами Rozetka, Prom.ua, Abo та інші.

Бізнес для бізнесу (business-to-business, B2B) – це взаємозв'язок компаній в електронному середовищі. Ця форма набула сьогодні найбільшого поширення [2]. На міжкорпоративні бізнес-процеси в Інтернеті припадає від 70 до 90% грошових потоків, пов'язаних з Інтернетом і понад половина світового обігу в рамках електронної системи матеріально-технічного забезпечення та збуту [3].

У багатьох випадках за використання моделі B2B підприємства постачають один одному продукцію, яка не надходить кінцевим споживачам безпосередньо, а використовується як сировина у виробництві. Інші приклади електронної торгівлі форми B2B включають оптових постачальників, які продають продукцію роздрібним торговцям, постачальників обладнання і спецодягу та компанії, які забезпечують виробничі підприємства різними видами супровідних послуг. Обсяг продажів у цьому випадку значно більший, ніж у моделі B2C. Користувач до користувача (consumer-to-consumer, C2C) – форма електронної торгівлі, за якою ділові відносини виникають між двома споживачами, як правило, за допомогою посередника, мета якого полягає в тому, щоб полегшити транзакцію і забезпечити платформу для кращої комунікації людей. Посередник може отримувати винагороду чи комісію, але не несе відповідальності за обмін продуктом чи послугою. Як правило, торгівля за схемою C2C відбувається на сайтах Інтернет-аукціонів, які стають все більш популярними. Прикладом таких платформ є eBay, AirBnB, Uber, OLX тощо. Для клієнтів таких платформ найбільш зручним є те, що ціна товарів на них зазвичай є більш низькою у порівнянні з їх вартістю в магазинах чи на онлайн-платформах форми B2C. Бізнес для адміністрації (business-to-government; B2G) – електронна торгівля, що являє собою взаємодію між підприємствами та державними адміністративними органами. В цю категорію включаються ділові зв'язки комерційних структур з урядовими органами, місцевими та міжнародними організаціями. Хоча система B2G розвинена не настільки

широко, як перераховані вище, останнім часом простежуються нові тенденції. До них відноситься проведення через Інтернет закупівель товарів і послуг урядами різних країн та керівництвом міжнародних організацій [4]. Дана форма передбачає різноманітні електронні рішення, які пропонують підприємці державній владі, наприклад: FedCenter.com є електронним ринком для федерального уряду США, StateGovCenter.com – електронний ринок, на якому місцеві органи влади закупають необхідну продукцію тощо. Користувач для адміністрації (consumer-to-government; C2G) – найменш розвинений напрямок електронної торгівлі, однак він має великий потенціал і використовується для організації взаємодії уряду і споживача. В основному форма C2G застосовується в податковій і соціальній сферах і включає сплату податків за допомогою електронних платформ, видачу свідоцтв чи інших документів, оплату страхування, плату за навчання в державному університеті тощо.

Таким чином, систему взаємозв'язку основних форм електронної торгівлі можна схематично зобразити у вигляді пов'язаних між собою елементів: бізнесу, споживачів та адміністрації (рис. 1).

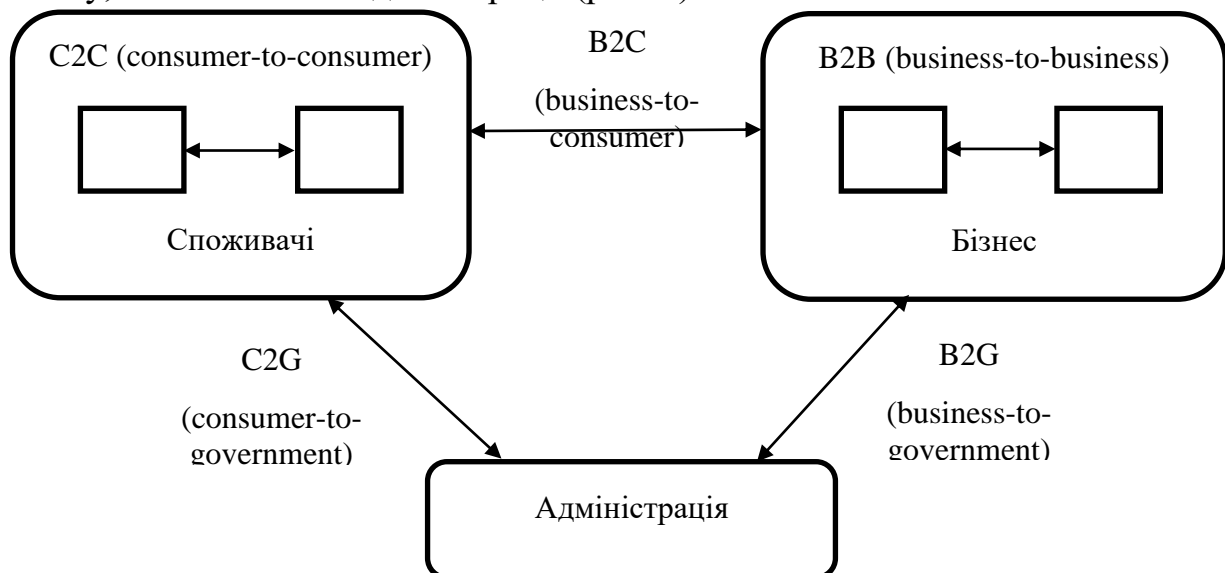

Рис. 1 Система взаємозв'язку основних форм електронної торгівлі

Джерело: [5].

Отже, на сьогоднішній день електронна торгівля, зокрема міжнародна, найбільшого поширення набула в формах B2B, B2C і C2C, оскільки саме вони забезпечують більшу частину транзакцій в мережі Інтернет. Водночас роль

інших форм ведення електронного бізнесу постійно зростає завдяки розвитку інформаційних технологій та прагненню підприємств використовувати декілька форм одночасно, що створює для них можливість диверсифікувати свою діяльність і забезпечити стійкість компанії до коливань ринку. Таким чином, традиційні форми здійснення торгівлі та взаємозв'язку між учасниками ринку поступово переходять в електронний простір та розвиваються швидкими темпами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. П'ятницька Г. Т. Електронна комерція B2C: розвиток у Східній Європі, ризику та ефект інституціонального витіснення / Г. Т. П'ятницька, О. М. Григоренко // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. – 2019. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/dec/20459/piatnytskahruhorenko.pdf>

2. Маліцька Г. Г. Особливості електронної комерції та стан її розвитку в сучасних економічних умовах України / Г. Г. Маліцька, О. І. Мельник // Ефективна економіка. – 2018. – № 12. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/76.pdf

3. Дмитрієва Н. О. Концептуальні засади розвитку електронної торгівлі в національній економіці : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Дмитрієва Наталія Олександрівна. – Київ, 2018. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nam.kiev.ua/files/tesis/dyss-dmytrieva.pdf>

4. Шемет А. Д. Форми електронної комерції та її склад в системі цифрової економіки / Науково-технічна бібліотека Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. – 2012.

5. Брагин Л. А. Организация розничной торговли в сети Интернет : навч. пос. для студ. / Л. А. Брагин. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studref.com/374747/ie/organizatsiya_roznichnoy_torgovli_v_seti_internet

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ, ЩО РЕГЛАМЕНТУЮТЬ РОЗРОБКУ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Клочан В'ячеслав Васильович,

д.е.н., професор

Голова ГО Агенція Розвитку Південного регіону

м. Миколаїв, Україна

Клочан Ірина Володимирівна,

д.е.н., доцент

Миколаївський національний аграрний університет

м. Миколаїв, Україна

Вступ./Introduction. У практичній діяльності органів самоврядування при розробці та реалізації стратегії розвитку громади – має бути правова основа. Саме вона утворює систему нормативно-правових актів, які безпосередньо визначають функції, методи, компетенцію, форми та принципи їх діяльності. Нормативно-правові акти – це знаряддя для здійснення функцій за допомогою яких стимулюються та регулюються всі суспільні відносини, які виникають в сфері управління територіальними громадами.

Мета роботи./Aim. В Україні стратегія розвитку територіальних громад утверджується як один з головних конституційних інститутів. Простір для її вдосконалення залишається, адже стратегія є змінною в часі, і з сталим розвитком держави відбуватиметься коригування стратегії на місцях та її еволюція. І в цьому контексті відмічаємо, що нормативно-правове забезпечення стратегічного розвитку громад являється одним з найважливіших напрямів муніципальної реформи, яка є однією з частин державно-правової реформи в Україні.

Матеріали і методи./Materials and methods. Авторами проведений всебічний аналіз розроблених стратегій розвитку територіальних громад Миколаївської області. Визначені їх певні особливості, що стосуються історичних, економічних, географічних та інших аспектів, які вплинули на суть і структуру стратегії. Особлива увага була приділена вивченню нормативно-

правової бази, що регламентує розробку та практичну реалізацію стратегій розвитку на місцях.

Результати і обговорення./Results and discussion. Нормативно-правові акти державного управління, що стосуються стратегічного розвитку громад, відображають всі сторони діяльності державних органів у сфері управління. Реалізація конструктивної функції процесів управління забезпечується тим, що на їх базі безпосередньо формулюються або змінюються певні правила поведінки у сфері стратегічного управління, окремо виникають і змінюються певні правові відносини, відмінюються застарілі норми поведінки тощо.

Виходячи з трактування, що закони – це нормативно-правові акти, які видаються законодавчими органами (у нашій державі – Верховною Радою України), і мають вищу юридичну силу та регулюють найважливіші суспільні відносини, цілком логічно припустити, що саме вони і будуть регуляторами в процесі розробки та реалізації стратегії розвитку країни, регіонів, та територіальних громад. Які ж нормативно-правові акти будуть приймати усть у цих процесах? На нашу думку, їх потрібно поділити в залежності від суб'єктів, що їх видали: по-перше, це нормативні акти Президента України, нормативні акти Кабінету Міністрів України, нормативні акти Верховної Ради, міністерств, державних комітетів, інших органів центральної виконавчої влади зі спеціальним статусом. По-друге це нормативні акти місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, керівників державних підприємств, установ, організацій на місцях. Концептуальні засади побудови і функціонування стратегічного розвитку громад та системи самоврядування визначені і викладені у міжнародних актах, до яких приєдналась і Україна. Це «Всесвітня декларація самоврядування» та «Європейська хартія про місцеве самоврядування». Всесвітню декларацію самоврядування розроблено Всесвітньою асоціацією самоврядування. Ця Асоціація називається «Інтернаціональна спілка місцевих влад». Всесвітня декларація самоврядування прийнята на 27 Міжнародному Конгресі Інтернаціональною Спілкою Місцевих Влад ще у 1985 році. Європейська хартія про місцеве самоврядування

розроблена Радою Європи у жовтні 1985 р. і тоді ж була відкрита для підписання державами учасниками. Україною Європейська хартія підписана в м. Страсбург 6 листопада 1996 р. та ратифікована Законом України 15 липня 1997 р.

У вступі до Всесвітньої декларації обґрунтовується доцільність застосування системи самоврядування на місцях. Зокрема, в ній визначено, що місцеве самоврядування є найближчим до громадян рівнем управління своїми справами. Підкреслюється, що найкраще на місцевому рівні створювати умови для побудови такої гармонійної громади, (тобто територіальних колективів людей), до якої б громадяни відчували свою належність та відповідали за неї.

У Декларації стисло викладається концепція самоврядування. У визначенні місцеве самоврядування трактується як – право та обов'язок місцевих органів влади врегульовувати та проваджувати державні справи під особисту відповідальність і в інтересах громадян (ст. 2). У положенні хартії самоврядування – це право і здатність органів самоврядування регламентувати більшу частину державних справ і керувати нею, діючи в межах закону, під свою відповідальність і в інтересах місцевого населення (ст. 3) [3].

У розглянутій Європейській хартії послідовно визначається основний принцип самоврядування – це самостійність органів і їх незалежність при здійсненні ними сталого розвитку громад, визначених в законах повноважень. Хартія сьогодні являється частиною українського законодавства і прямо застосовується у формуванні стратегії розвитку громад.

Подальший, стратегічний розвиток самоврядування можливо забезпечити лише через удосконалення відповідного нормативно-правового поля, яке має врегульовувати питання організації та діяльності суб'єктів самоврядування та його забезпечення. Стратегію сталого розвитку громад, як і незалежність, не можна впровадити наказами чи законами. Для підвищення дієвості впливу на сучасний стан соціально-економічного розвитку та виведення країни із кризи створюється сучасна система держуправління через проведення адміністративної реформи та розробку в кожній територіальній громаді сталої

стратегії розвитку, що включає географічні, економічні, місцеві, соціальні та інші особливості.

Висновки./Conclusions. Проаналізувавши нормативно-правові акти, що впливають на формування та впровадження стратегій розвитку територіальних громад, розуміємо, що децентралізація законодавчо надала органам місцевого самоврядування можливості та стимул покращувати умови для місцевого розвитку. Принцип простий: якщо умови роботи для громад і бізнесу будуть прозорими, то заробляти вони будуть більше, що в свою чергу знайде своє відображення на збільшенні податків, які залишаться в громаді. Відтак можна сподіватися на покращення інфраструктури громади, покращення економічного клімату, зростання життя населення, призупинення масової міграції населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. Офіційний вісник України. 2020. № 67 С. 315.

2. Про затвердження типового положення про агенцію регіонального розвитку : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2016 р. № 258. Урядовий кур'єр. 2016. № 67.

3. Європейська хартія місцевого самоврядування м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. Хартію ратифіковано Законом України № 452/97-ВР від 15.07.97 р. : Офіційний вісник України. 2015. № 24. С. 1418.

4. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. №13. Ст. 90.

5. Гінкул А., Саїт-Аметов М., Кашевський В. Як створити життєздатну агенцію місцевого розвитку : практ. посіб. для українських міст та районів. Київ : ЄС ПРООН, 2013. 80 с.

6. Основи регіонального управління в Україні : підручник // авт.-упоряд. : В. М. Вакуленко, М. К. Орлатий, В. С. Куйбіда та ін.; за заг. ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2012. – 576 с.

**ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ НА РОЗВИТОК ЛОГІСТИКИ: ДОСВІД ЄС ТА
ПРОБЛЕМАТИКА В УКРАЇНІ**

Кузьменко Олена Юрїївна

старший викладач кафедри
економіки та морського права

Кузьменко Валентин Сергїйович

асистент кафедри безпеки життєдіяльності
та професійно-прикладної фізичної підготовки
Херсонська державна морська академія
м. Херсон, Україна

Анотація: Метою нашої роботи є дослідження впливу пандемії COVID-19 на логістику, оцінка результатів такого впливу в країнах ЄС, а також окреслення тенденцій і перспектив розвитку ринку логістики за умов зниження темпів поширення коронавірусу та відновлення ринку. Методологія дослідження базується на використанні загальнонаукових і специфічних методів, зокрема: аналізу та синтезу, індукції і дедукції, систематизації та узагальнення. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що зміни, які відбулися в логістиці, обумовили появу нових тенденцій і трендів, що потребують узагальнення та оцінки з погляду перспектив впливу на вказану галузь.

Проведене дослідження дозволило узагальнити міркування та сформулювати висновок, що в результаті обмежень і викликів, з якими стикнулися міжнародний бізнес і логістика, у ЄС та Україні розвивається е-комерція, доставка на вимогу та концепція «останніх кілометрів». Ринок логістики має тенденції до консолідації та диверсифікації. Водночас після повернення економіки до звичних параметрів більшість змін у логістиці стануть безповоротними.

Ключові слова: логістика, наслідки пандемії, торгівля, ланцюг постачання, перевезення.

Логістика в бізнесі виконує функцію обслуговування, забезпечуючи управління матеріальними, сервісними, інформаційними, фінансовими й іншими потоками від джерел їх формування до місць кінцевого споживання, і спрямована на повне задоволення вимог споживачів й інших зацікавлених сторін при мінімізації витрат [3, с. 108]. Ефективність як національної, так і міжнародної економіки суттєво залежить від обсягів торговельних операцій, обміну товарами, світових ланцюгів постачань. Пандемію COVID-19, за оцінками науковців, визнано тривалою кризою «чорних лебедів», а наслідки впроваджених карантинів, блокувань, інших заходів безпеки названо такими, що суттєво вплинули на логістику, повітряні, морські та наземні перевезення [6, с. 97]. Згідно з оцінками Світової організації торгівлі (СОТ), обсяг торгівлі товарами 2021 року збільшиться на 8,0% після падіння на 5,3% 2020 року, продовжуючи ріст після «пандемічного колапсу», який був найгіршим у другому кварталі минулого року. Далі, за прогнозами СОТ, зростання повинно сповільнитися до 4,0% 2022 року, оскільки наслідки пандемії будуть відчуватись і надалі, а темпи росту світової торгівлі все одно будуть нижчими від допандемічних тенденцій (табл. 1). За оцінками світових експертів, COVID-19 продовжує становити найбільшу загрозу для перспектив торгівлі, оскільки нові хвилі вірусу не контролювані [12]. Саме 2020 року в міжнародній торгівлі та логістиці вжили безпрецедентні заходи, які стали реакцією на поширення вірусу і спрямовані на стримування пандемії. Обмеження вплинули на транзит сировини та товарів між країнами, а представники перевізників усіх країн світу одразу відчули негативний економічний вплив.

Таблиця 1

Обсяг світової торгівлі та ВВП за 2017–2022 роки (щорічна зміна, %)

	2017	2018	2019	2020	2021*	2022*
Обсяг світової торгівлі	4.9	3.2	0.2	-5.3	8.0	4.0
Експорт, ЄС	4.1	1.9	0.6	-8.0	8.3	3.9
Імпорт, ЄС	3.9	1.9	0.3	-7.6	8.4	3.7
Світовий ВВП	3.3	3.0	2.4	-3.8	5.1	3.8
ВВП ЄС	2.8	2.0	1.5	-7.1	3.7	3.6

* Прогнозні показники.

Порівняно зі світовою економікою, ЄС зазнав більших втрат 2020 року й повільно відновлюється 2021-го. Для ЄС прогноз зростання становить від 3,6 до 4,2% на 2021 рік, що значно нижче від прогнозів відновлення для Китаю (7,9% зростання). Водночас очікують, що реальний ВВП досягне докризового рівня до середини 2022 року як у ЄС, так і в Єврозоні. Однак, за оцінками експертів, повернення до докризового рівня економічної діяльності все одно означає повільне зростання для економіки ЄС загалом [10].

Загальний обсяг європейського ринку логістики становив понад 1,1 трлн євро. Контрактна логістика склала найбільшу частку наданих послуг – 456 млрд євро. За оцінками експертів, саме контрактна логістика в ЄС зазнала найменше потрясінь під час пандемії. Європа залишається лідером на світовому ринку контрактної логістики. Очікують, що її сукупний середньорічний темп росту (CAGR) становитиме понад 3% протягом найближчих десяти років.

В окремих секторах економіки ЄС наявне значне зростання продажів (продукти харчування, роздрібна та побутова електроніка), збільшився попит на інтегровані послуги, управління показниками, стали відчутними переваги гнучких рішень на ринку логістичної діяльності. Ринок контрактної логістики має тенденції до консолідації, а стратегії, прийняті основними гравцями в ЄС, доводять, що компанії надають перевагу придбанню та поглинанню, щоб зберегти конкурентну перевагу на ринку [8]. Такої самої думки у своєму дослідженні дотримуються В. В. Сабадаш, Я. В. Чорна та К. С. Фалько, які вважають, що перевагу матимуть великі компанії саме з диверсифікованим бізнесом (велика кількість клієнтів, обслуговування різних секторів у різних країнах / регіонах) [5, с. 75].

Оскільки близько 80% світового обсягу торгівлі транспортують через комерційні перевезення, компанії ЄС роблять усе можливе, щоб задовольнити попит і збалансувати свою діяльність в умовах кризи. Більш диверсифіковані логістичні компанії мають можливість перерозподілити ресурси з одного сектору бізнесу в інший. Незважаючи на таке балансування та очікуваний приріст попиту на логістичні послуги, коли криза коронавірусу почне згасати,

очікують, що логістика скоротиться на 20–25% [7].

Вплив пандемії на логістику розглядають з різних точок зору та з урахуванням різних чинників. Вирішальною тенденцією для ринку логістики ЄС є електронна комерція, яка стала синонімом основних торговельних операцій у всіх куточках Європи [9]. Логістика пропонує компаніям е-комерції такі переваги, як: просте управління бізнесом, передові технологічні рішення, зниження ризику та масштабованість. Ринок електронної комерції Європи 2019 року становив 621 млрд євро, а 2020-го – 717 млрд євро (рис. 1).

Більша частина онлайн-продажів усе ще генерується в Західній Європі, на яку припадає приблизно 70% загального європейського роздрібного товарообігу [8].

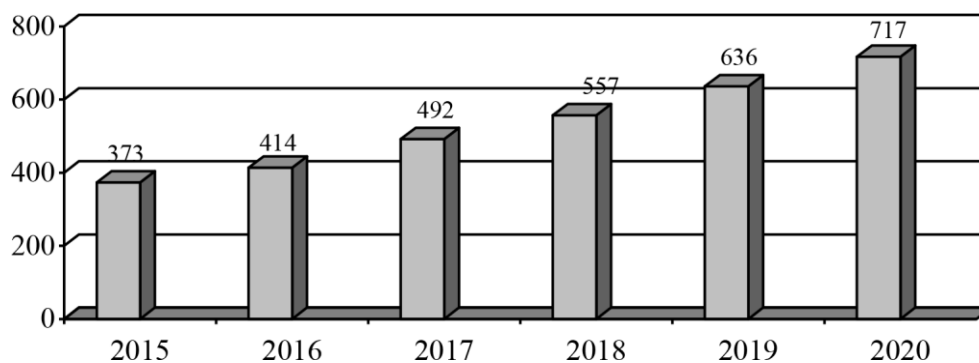

Рис. 1. Динаміка електронної комерції в Європі (млрд євро)

Концепція «останньої милі» є основним трендом доставки в день замовлення і створила один з головних інвестиційних продуктів у ЄС. Ситуація з пандемією сприяла розширенню бази онлайн-користувачів і водночас збільшенню середнього кошика покупок. Роздрібна торгівля та продавці товарів споживчого призначення оперативно зреагували та модернізували логістичні процеси, щоб відповідати на зростаючий і мінливий споживчий попит. У ЄС додаткові інвестиції спрямовані на конкурентну боротьбу з Amazon, Alibaba й іншими відомими гігантами е-комерції. Великі торговельні мережі для електронних магазинів будують склади для зберігання товарів. Наприклад, компанія «Prologis UK» нещодавно придбала роздрібний парк у Великобританії, «Carrefour» і «M&S» у партнерстві з «Ocado» відкривають склади товарів для е-комерції. Водночас розвиток електронної комерції

спричинить певні проблеми, пов'язані з вартістю доставки, збільшенням кількості транспорту, закриттям торговельних центрів, які створювали велику кількість робочих місць і забезпечували відповідну інфраструктуру [9].

Упровадження карантинних обмежень призводить до зростання вимог споживачів за такими напрямками: зменшення попиту на товари та їх кількість через карантинні обмеження, які вплинули на фінансовий стан покупців; зростання вимог до якості продукції (послуг), надійності упаковки та безпечності для здоров'я доставки продукції (послуг); вчасність доставки через підвищене навантаження на логістичні системи в умовах карантинних обмежень; максимальне наближення доставки до споживача; забезпечення оптимальних логістичних витрат [4, с. 121–122]. Іншими тенденціями, які притаманні логістиці через вплив пандемії, є: замовлення перевезень з мобільного пристрою і навіть поява поняття «мобільні перевізники»; безконтактна кур'єрська доставка; віддалена форма праці, що вимагає оптимізації та автоматизації всіх бізнес-процесів у логістичній компанії; збільшення попиту на послугу «збірні вантажі»; перехід світових логістичних заходів в онлайн-формат [2, с. 119–121].

Тенденції, які виникли в логістиці країн ЄС під час пандемії, притаманні й українському сегменту ринку. Окрім того, Україна повинна враховувати рекомендації для сприяння безпечному й безперешкодному руху вантажів, доступності товарів і послуг у межах транс'європейської транспортної мережі (TEN-T). Карантинні заходи та обмеження змінили ставлення і вимоги споживачів до продукції та послуг, центр уваги суттєво змістився в бік безпеки покупок. Більшість вітчизняних підприємств не змогла швидко адаптуватися до змін на ринку, а також забезпечити вимоги споживачів з урахуванням обмежень. Логістичні компанії змушені враховувати дві основні тенденції: зниження логістичних витрат у більш прогнозованих і стабільних сегментах та формування необхідного рівня гнучкості й адаптивності логістичних систем і ланцюгів поставок на інших ринках [4, с. 124].

Е-комерція в період пандемії стала максимально популярною в Україні.

Наприклад, 2020 року ринок електронної торгівлі в державі становив 107 млрд грн, що на 41% більше за 2019-й. В Україні відсутні обмеження на використання банківських карток, міжнародних платежів, доступу до послуг логістики в усьому світі, тому вітчизняні підприємці дедалі частіше намагаються розвивати бізнес за рахунок виходу на закордонні ринки, особливо ЄС. Тренд на глобалізацію та вплив пандемії сформував нові вимоги в міжнародній логістиці: прогнозованість термінів і швидкості доставки; автоматизація всіх процесів; комплексні послуги митного оформлення; варіативність способу доставки; персоналізований підхід до клієнта. Для вітчизняних компаній актуальними трендами є: диджиталізація процесів доставки, можливість вибору конкретного часу доставки, аутсорсинг непрофільних процесів і послуг [1].

Отже, перспективи відновлення світової торгівлі після коронавірусної кризи поступово покращуються, оскільки більшість компаній адаптувалися до карантинних умов, урахували обмеження та виклики, з якими стикнулися міжнародний бізнес і логістика. Пандемія створила можливості для одних компаній, а загрози – для інших. У ЄС інтенсивно розвивається логістика е-комерції, доставка на вимогу та концепція «останніх кілометрів». При цьому ринок логістики має тенденції до консолідації, придбання та поглинання, а більш диверсифіковані компанії мають можливість перерозподілити ресурси з одного сектору бізнесу в інший. Компанії вживають заходи для розширення торгівлі та доставки товарів до місця призначення, мінімізуючи негативний вплив на всі ланцюги поставок. Перспективами подальших досліджень є розробка заходів для логістичних компаній з метою підготовки до майбутніх криз, зокрема зривів ланцюга поставок, які можуть бути спричинені такими подіями, як: пандемія, наслідки зміни клімату тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Беневитський Ю. П'ять трендів міжнародної логістики у 2021-му. URL: <http://www.management.com.ua/tend/tend1290.html> (дата звернення: 10.05.2021).
- 2 Кобиліух О. Я., Гірна О. Б., Гаєва Л. І. Ключові аспекти транспортної логістики в умовах пандемії COVID-19. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Економіка і управління*. 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 117–122. URL: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-4-21> (дата звернення: 17.05.2021).
- 3 Пудичева Г. Логістика: сутність поняття та еволюція концепцій розвитку. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету* : зб. наук. пр. 2019. № 9–10 (272–273). С. 94–112.
- 4 Рудківський О. А., Рудківська А. Ю. Актуалізація логістики у діяльності підприємств в умовах карантинних обмежень. *Економіка та управління підприємствами*. 2020. Вип. 44. С. 120–125. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/44_2020_ukr/22.pdf (дата звернення: 09.04.2021).
- 5 Сабадаш В. В., Чорна Я. В., Фалько К. С. Міжнародні логістичні системи: дослідження трансформацій під впливом рецесії та визначення перспективних напрямів розвитку логістичної архітектури. *Механізм регулювання економіки*. 2020. № 4. С. 70–80. URL: <https://doi.org/10.21272/mer.2020.90.05> (дата звернення: 05.04.2021).
- 6 Трушкіна Н. В., Кітріш К. Ю., Шкригун Ю. О. Ризики логістичної діяльності підприємств в умовах нестабільності зовнішнього середовища. *Ризики в системі сучасних міжнародних економічних відносин: виклики та можливості* : матер. наук.-практ. конф., 26–27 лист. 2020 р. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/4067 (дата звернення: 12.03.2021).
- 7 Baker P. The Impact of COVID-19: Reflections on the Transport and Logistics Sector. URL: https://www.tradeeconomics.com/iec_publication/impact-covid19-transport-logistics/ (дата звернення: 10.03.2021).
- 8 Europe Contract Logistics Market – Growth, Trends, Covid-19 Impact, And Forecasts (2021–2026). URL: <https://www.mordorintelligence.com/industry->

reports/europe- contract-logistics-market (дата звернення: 15.03.2021).

9 Grilli M., Kotyrba T. The Impact of the Covid-19 Crisis on European Logistics: Some Thoughts. URL: https://reim.bnpparibas.com/sites/default/files/2020_07/BNP_Paribas_REIM_Impact_Covid_European_Logistics_20200724.pdf (дата звернення: 10.03.2021).

10 Impacts of the COVID-19 pandemic on EU industries. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662903/IPOL_STU\(2021\)662903_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662903/IPOL_STU(2021)662903_EN.pdf) (дата звернення: 17.04.2021).

11 Logistics market volume by segment in Europe in 2018. URL: <https://www.statista.com/statistics/639984/logistics-market-segment-volume-europe/> (дата звернення: 10.03.2021).

12 World trade primed for strong but uneven recovery after COVID-19 pandemic shock. URL: https://www.wto.org/english/news_e/pres21_e/pr876_e.htm (дата звернення: 17.04.2021).

УДК 339.5

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ СТРАТЕГІЙ ВИХОДУ ФІРМИ НА ЗОВНІШНІЙ РИНОК

Лазнева Ірина Олександрівна,

к.іст.н., доцент

Національний університет «Запорізька політехніка»

м. Запоріжжя, Україна

Переверзєва Анна Василівна,

д.е.н., доцент

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Мешавех Леіс Мохаммадович

магістрант

Національний університет «Запорізька політехніка»

м. Запоріжжя, Україна

Анотація. На сучасному етапі характерною рисою для зовнішніх ринків є жорстка конкуренція, тому вихід на зарубіжний ринок передбачає використання лише сучасних методів управління підприємством. Таким чином, компаніям необхідно шукати та аналізувати форми та методи економічної взаємодії, вирішувати управлінські завдання, розробляти ефективну маркетингову стратегію виходу на міжнародний ринок. Можна зробити висновок про те, що проблема вибору стратегії виходу на зарубіжні ринки є актуальним питанням для міжнародних компаній.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, міжнародні ринки, експорт, підвищення ефективності, маркетинговий аналіз, міжнародна компанія.

Вдосконалення бізнес-процесів за допомогою розвитку зовнішньоекономічної діяльності має прямий зв'язок з послідовною зміною системи функціонування фінансових інститутів та економічних суб'єктів у ході протікання процесу глобалізації, вдосконаленням та якісним перетворенням

економічних зв'язків між країнами, оновленням технічного забезпечення підприємств на основі впровадження нової технологічної бази і, оптимізаційні заходи для переходу на вдосконалену базу виробничого процесу та підвищенням якісного рівня продукції [1].

Правильно сформована стратегія, вірно визначена місія, цілі та задачі певної компанії. Саме комбінація таких факторів дозволить підприємству ефективно функціонувати на зовнішньому ринку, що у майбутньому з більшою ймовірністю може призвести до зайняття лідируючого положення. Стратегія – це специфічний управлінський план дій, спрямованих на досягнення встановлених цілей. Вона визначає, як організація функціонуватиме та розвиватиметься, а також яких підприємницьких, конкурентних і функціональних заходів і дій буде вжито для того, щоб організація досягла бажаного положення на ринку [2].

Для здійснення процесу управління треба мати план, виконання якого є послідовними етапами стратегічного управління підприємством, такі етапи вбирають в себе наступні дії: визначення місії, формування стратегічних цілей і задач, глибокий порівняльний аналіз слабких та сильних сторін діяльності виробника та його конкурентоспроможність; аналітичний процес оцінювання напрямків підприємницької діяльності, які існують та є перспективними; вивчення зовнішнього середовища, визначення та встановлення перспективних напрямів бізнесу, розробку стратегічних планів і конкретних задач.

Втілення стратегій багато в чому залежить від конкретних умов їх реалізації, які диктують правила впливу на прийняті рішення, для цього використовуються наступні моделі: внутрішньої дирекції фірми у відносно стабільному зовнішньому середовищі; управління фірмою в контексті динамічного і різноманітного ринку, характеристикою якого є постійна змінність; модель, передбачає наявність потенційних загроз, поява яких відрізняється фактором раптовості, а також модель можливостей у зовнішньому середовищі. Серед усіх підходів особливо виділяється і набуває важливості модель конкурентного середовища, що зростає, ця модель характеризується

обґрунтованим аналізом його конкурентоспроможності, ретельним вивченням зовнішніх та внутрішніх факторів [3].

Отже, першорядне завдання підприємства є обрання оптимальної стратегії проникнення, чого фірма досягає обравши той порядок дій та систему реалізації, яка найбільш ефективнішим чином дозволить реалізувати встановлені завдання

СПИСОК ЛІТЕАТУРИ

1. Прокушев Е.Ф. Зовнішньоекономічна діяльність. Тернопіль: Астон, 2013. – 320 с.
2. Василенко А. В. Менеджмент стійкого розвитку підприємства: Моногр. – К.: Центр учб. л-ри, 2018. – 648 с.
3. . Андрійчук В., Бауер Л. Менеджмент: Прийняття рішень і ризик. URL: <http://library.if.ua/book/76/5461.html>.

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ КРИЗИ

Лановська Галина Іванівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності підприємств
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна

Кривогутова Ілона Миколаївна

студентка
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна

Анотація: У статті розглянуто інноваційні методи управління організаціями під час кризових періодів. Розглянуто впровадження бізнес структурами під час прояву кризових явищ інноваційних антикризових методів: цифровізація бізнес-процесів, розширена аналітика з використанням штучного інтелекту та метод збільшення розміру упаковки в рітейлі.

Ключові слова: криза, управління, метод, концепція, цифровізація, антикризовий менеджер.

Розробка теорій і методів управління в кризових умовах є важливим завданням науки менеджменту в сучасному глобальному просторі. Кризові явища все частіше продовжують виникати і викликають непередбачувані критичні та ризикові ситуації, вирішення яких вимагає нестандартних і гнучких методів. Крім основної шкоди фінансово-економічній стабільності та розвитку підприємства, кризи несуть і додаткові загрози, зокрема, забезпеченню інноваційного розвитку підприємств.

Функціонування бізнес структур в кризовому середовищі не обов'язково впливає на формування збитків та спричинення ймовірності банкрутства підприємства. Компанії, що ефективно впроваджують в свою діяльність

антикризові програми та орієнтовані на розробку антикризових стратегій мають домінуючу роль в період розгортання кризи. Зі свого боку, компанії, які застосовують превентивне управління кризами з планом реагування, заснованим на різних сценаріях, можуть реагувати ще швидше, оскільки вони здатні розпізнати симптоми кризи та вчасно вжити необхідних антикризових заходів. Слід зазначити, оперативне усвідомлення та реагування щодо фази кризи дозволяє бізнес структурам вжити ефективних заходів уникаючи великих небезпек для компанії та співробітників.

На етапі превентивного попередження виникнення криз необхідно запроваджувати моніторинг стану підприємства; виявлення потенційних загроз, оцінка їх імовірності та потенційного впливу на діяльність підприємства; моделювання рецесивних загроз та розроблення шляхів їх подолання.

Управління бізнес структурою за умов фінансової кризи слід розглядати як сукупність методів, спрямованих з одного боку на зменшення всіх статей витрат та збільшення надходження коштів, необхідних для погашення боргів, з другого – зростання обсягу продажу та отримання пропорційного прибутку. Одним із важливих аспектів є використання інноваційних методів антикризового менеджменту, які можуть кардинально змінити систему управління бізнес організації включаючи також реорганізацію та реструктуризацію підприємства.

Сучасні кризові явища спонукають компанії впроваджувати одну із актуальних в глобалізованому просторі посад як антикризовий менеджер тобто менеджер високого класу, який може провести аналіз бізнесу, виявити слабкі та сильні місця та виробити низку антикризових заходів, що дозволять власнику компанії вийти із кризи з мінімальними витратами. Антикризовий менеджер розробляє антикризові програми та стратегії для виведення підприємства з кризового стану, яке перебуває у стані ймовірності банкрутства. З одного боку, антикризовий фахівець має усунути заборгованість перед кредиторами, а з іншого – допомогти підприємству вийти з кризового стану, подбати про кадровий потенціал та збереження виробничого потенціалу. Антикризовий

менеджер забезпечує: діагностику причин виникнення кризового стану; комплексний аналіз фінансово-економічного стану підприємства; розробку методів фінансового оздоровлення; бізнес-планування фінансового оздоровлення підприємства тобто рефінансування боргів та оптимізацію витрат; розробку та здійснення процедур антикризового управління або контроль за їх проведенням; розробку заходів щодо протидії загрозам зовнішнього характеру тощо.

Наймасштабнішою кризою 21 століття є Пандемія Covid-19. Карантинні заходи та заходи соціального дистанціювання, необхідних для зниження швидкості поширення Covid-19, мають значний вплив на функціонування та розвиток малого та середнього бізнесу через різке скорочення попиту на послуги, окрім роздрібної торгівлі харчовими продуктами.

Кризові явища спричинені Covid-19 підштовхують бізнес структури до швидких змін щодо інноваційних підходів та апробації їх на стійкість в різних бізнес системах. Слід зазначити, бізнесу сьогодні доводиться стикатися з цілою низкою нових системних пріоритетів та викликів: ризиками порушення безперервності бізнесу, раптовими кількісними змінами, прийняттям рішень у реальному часі, показниками продуктивності праці, загрозами економічній безпеці. Менеджери вищої ланки повинні діяти оперативно, вирішуючи невідкладні проблеми стійкості бізнес структур та водночас закладаючи основу стратегічного розвитку своєї компанії. Так, подолання криз, подібних до Covid-19, включає три етапи:

1. Шок: захист персоналу, розуміння ситуації та забезпечення безперервності бізнесу;
2. Очікування: управління персоналом та діяльністю під час кризи;
3. Відновлення: відродження діяльності, оцінка збитків та швидке реконструювання бізнесу.

Проведене дослідження щодо Пандемії Covid-19 продемонструвало надважливу роль цифрових технологій тобто вказує на необхідність впровадження інноваційного методу попередження кризи це цифровізація. У

сучасному глобалізованому світі спостерігається прискорена цифровізація багатьох видів діяльності та послуг, включаючи системи відео-конференц-зв'язку на робочих місцях та за їх межами, доступ до систем охорони здоров'я та освіти, а також до товарів та послуг першої необхідності.

Так, країни які охопила криза, пов'язана з Пандемією Covid-19, прискорили впровадження цифровізація бізнесу, оскільки заходи, покликані стримати поширення пандемії, змусили уряди та підприємства перевести більший обсяг своєї діяльності та послуг до онлайн-режиму. Підприємства все активніше вживають заходів, спрямованих на продовження своєї діяльності шляхом вивчення моделей ведення бізнесу онлайн та покращення можливостей віддаленої роботи своїх співробітників.

Цифровізація бізнес-процесів – це довгострокові інвестиції у стабільне майбутнє компанії. Впровадження нових ІТ-рішень не допоможе передбачити наступну пандемію або інші зміни, але зробить бізнес структуру більш гнучкою та адаптивною до реалій сьогодення, що сприяє ефективному подоланню кризи.

Суть цифровізації зводиться не лише до того, щоб оновити обладнання та впровадити нові технології, важливо ще подбати і про модернізацію стратегії розвитку підприємства. Цифровізація відкриває можливості для збирання та обробки великих обсягів даних, допомагає відстежити важливі зміни у поведінці споживачів та партнерів. Це не просто тренд, а інструмент розвитку бізнесу в довгостроковій перспективі.

Отже, вимушені переведення співробітників на віддалену роботу призвели до трансформації бізнесу та впровадження нових ІТ-рішень. Перед компаніями постали такі завдання: захист працівників, які працюють безпосередньо з клієнтом, від ризику зараження; забезпечення безпечного віддаленого доступу до документів та даних; цифровізація внутрішніх процесів для скорочення штату та підвищення швидкості вирішення виробничих завдань підприємства.

Перехід на віддалені робочі місця та потрібність онлайн-сервісів стали стрес-тестом для ІТ-галузі. Багато мереж потужно працювали: можна навести

приклад того ж сервісу Zoom, навантаження на який у 2020 році виросло відразу в 3,5 рази з попереднім періодом. Приблизно стільки ж користувачів додалося до різних стрімінгових сервісів, так ІТ-фахівці та співробітники служби інформаційної безпеки зіткнулися з новими викликами. Швидкий перехід у цифровий простір став можливим за рахунок злагодженої командної роботи розробників, налагоджених відносин з технологічними партнерами, здатними допомогти досягти рівня гнучкості, який необхідний для роботи в нестабільній ситуації. Щоб продовжувати роботу в період обмежень, компанії започаткували механізми дистанційного управління, які пандемія спонукала до прискореного впровадження. Багато реалізованих рішень залишаються в бізнес-практиці і після Пандемії Covid-19.

Ситуація, викликана коронавірусною кризою, показала, наскільки важливо мати гнучку систему менеджменту підприємства, до якої можна отримати доступ із будь-якої точки світу. У зв'язку з цим актуальним стало питання про міграцію до хмарних сервісів зберігання інформації. Їхнє використання дозволяє бізнес структурам впроваджувати інноваційні технології, налагоджувати комунікацію в усіх точках контакту з клієнтами та партнерами.

Приватні, загальнодоступні, гібридні та мультихмарні інфраструктури роблять бізнес маневреним та масштабованим. З їх допомогою дані стають доступними, але залишаються добре захищеними. Компанія, що використовує хмарні сховища зберігання даних, може обрати зручний спосіб розподілу виробничих навантажень та при цьому гнучко керувати ними.

Інтеграція хмарних інфраструктур є одним із способів швидкого відновлення бізнесу після Covid-19 та захистом від наступних криз. Проте, щоб запровадити це рішення, потрібно провести досконале дослідження та підібрати оптимальні ІТ-продукти та хмарні сховища зберігання даних. Слід зазначити, що в період криз необхідним є розширена аналітика даних, яка може включати широкий спектр інноваційних підходів, включаючи аналітику з використанням штучного інтелекту. Розробка аналітики в реальному часі, а також

прогнозована аналітики, яка дозволяє миттєво отримувати важливу інформацію дає можливість зрозуміти більше інформації на глибшому рівні, ніж будь-коли раніше. Вона може допомогти досягти широкого спектру корпоративних цілей, від оптимізації операційної діяльності до задоволення потреб споживачів. Так, даний метод успішно міжнародні компанії. Amazon використовує Predictive Marketing з метою рекомендування продуктів та послуг користувачам на основі їхньої минулої поведінки. За аналітичними даними, такі рекомендації приносять до 30% продажів Amazon. Команда Macys скористалася перевагами прогновної аналітики у більш точному директ-маркетингу. Протягом 3 місяців компанія збільшила обсяг онлайн-продажів з 8% до 12% за рахунок використання даних онлайн-поведінки користувачів у рамках перегляду за категоріями продуктів та надсилання персоналізованих електронних листів для кожного сегмента залучених користувачів. Harley Davidson використовує прогнозну аналітику для розробки таргету на потенційних клієнтів, залучення аутсорсингових працівників та закриття угод, що дозволяє виявити потенційних цінних клієнтів, потенційних покупців. Потім торговий представник безпосередньо зв'язується з споживачами і проводить їх через процес продажів, щоб знайти найкращу пропозицію для клієнта.

Серед інноваційних методів, які виникли в період Пандемії, слід виокремити метод збільшення розміру упаковки. До цього часу виробники масово зменшували упаковки, а саме ефект, який називають даунсайзингом, виник у 2012–2018 роках: за цей час виробники товарів повсякденного попиту, за оцінками аналітиків, зменшили розмір упаковок на 7–20% залежно від категорії, щоб не допустити різкого зростання цін та підтримати попит на тлі зниження споживчої активності. Вплив Covid-19 мав результат щодо зміни моделі споживання, так споживачі були змушені залишатися вдома і їм знадобилися нові формати упаковок, що спричинило зростання продажів великих сімейних упаковок. У другому кварталі 2020 року, у розпал Пандемії, споживачі деяких продовольчих та непродовольчих товарів стали частіше купувати упаковки великого розміру тобто вони намагались купувати більше,

щоб менше відвідувати супермаркети з міркувань безпеки. Свою роль зіграло і те, що споживачі стали більше заощаджувати, а при придбанні великої упаковки, одиниця товару коштує дешевше.

Отже, Пандемія внесла корективи також до стратегії виробництва продуктів та інших видів послуг, так багато компаній ритейлу спростили асортименту структуру продукції і таким чином зменшила кількість товарних позицій на 25% на користь найпопулярніших у споживачів брендів.

Висновки. Проведене дослідження щодо можливих варіантів запобігання та усунення кризових наслідків вказує на потужний поштовх до цифровізації бізнесу, завдяки їй компаніям вдається виживати в період кризи, так самоізоляція стимулювала підприємців перейти на віддалений формат роботи, разом з цим оперативно розвивати канали та сервіси для побудови бізнесу у режимі онлайн, формуючи серед користувачів новий досвід щодо запровадження діджиталізації в сучасному бізнесі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. COVID-19: вплив коронавірусу на людину та бізнес // Accenture URL: <https://www.accenture.com/ru-ru/about/company/coronavirus-business-economic-impact> (дата звернення: 28.11.2021).
2. Желуденко К. В. Стратегічне управління в забезпеченні конкурентоспроможності аграрних підприємств. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 14(1).
3. Лановська Г. І., Лях Ю. В. Антикризове управління в розвитку малого та середнього бізнесу. Економіка і суспільство. 2017. Вип. 9. С. 491–495.

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ УКРАЇНИ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Наумова М. А.

к.ф-м.н., доцент

Ткачук А. В.

студентка

Донецький національний університет

імені Василя Стуса

м. Вінниця, Україна

Анотація: У статті досліджено динаміку змін зовнішнього та внутрішнього боргу України. Визначено її загальну заборгованість та певні особливості. Зроблено аналіз динаміки її показників та описано чинники, які вплинули на зміни державного боргу держави.

Ключові слова: Державний борг, державний борг України, внутрішній борг, зовнішній борг, загальний борг, дефіцит бюджету.

Державний борг є одним із найвагоміших складових фінансової системи країни, що характеризує її стан національної економіки та безпеки в цілому. Він є невід'ємною складовою економічного стану держав світу. Майже кожна держава перебувала в ситуації, коли їй необхідне зовнішнє фінансування. Однак, не для всіх країн цей процес виявився позитивним.

Українські та іноземні вчені, такі як Терес Ю.С., Баула О. Ю., Герд. Е. С., Лісовенко В.О. та Бенч Л.В. у своїх роботах приділяють значну увагу такому питанню, як сутність державного боргу та дослідження тенденцій його розвитку [1].

Протягом усього періоду із становлення незалежності України, її державний борг змінювався, проте, ніколи не був нульовим. Необхідність пошуку додаткових джерел фінансування, як всередині країни, так і закордоном, зумовлюється недостатньою кількістю ресурсів державних органів

влади та об'єктів господарювання. Завдяки цьому, з'являються такі поняття, як зовнішні та внутрішні борги. Основною причиною виникнення і збільшення боргу держави є довгостроковий дефіцит бюджету України та нестабільний економічний баланс.

Початок формування державного боргу України відбувався з 1992 року. Дефіцит бюджетних ресурсів для фінансування різноманітних програм, нерозвиненість національного фондового ринку та відсутність можливостей залучення ресурсів зі світового ринку спричинили структуру внутрішньої та зовнішньої заборгованості України.

Таблиця 1

Державний борг України 2010-2017 років (у млн. грн.)

Дати	Зовнішній борг		Внутрішній борг		Загальний борг		
		Відн. приріст%		Відн. приріст%	Абсолют. прир.	Відн. приріст%	
01.01.2010	211751,7	-	105132,9	-	316884,6	-	-
01.01.2011	276745,5	+30,7	155489,8	+47,9	432235,4	+115350,8	+36,4
01.01.2012	299413,6	+8,2	173707,7	+11,7	473121,6	+40886,2	+9,5
01.01.2013	308999,7	+3,2	206510,7	+18,9	515510,6	+42388,9	+9,0
01.01.2014	300025,6	-2,9	284087,6	+37,6	584114,1	+68603,5	+13,3
01.01.2015	611697,1	+103,9	488866,9	+72,1	1100564,0	+516449,9	+88,4
01.01.2016	1042717,8	+70,5	529460,6	+8,3	1572180,2	+471616,2	+42,9
01.01.2017	1240028,7	+18,9	689730,0	+30,3	1929758,7	+357578,5	+22,7
01.12.2017	1325211,0	+6,9	736792,2	+6,8	2062003,2	+132243,5	+6,9

Проаналізувавши дані Державної служби статистики України про борг держави 2010-2017 років (таблиця 1), можна побачити, щодо тенденція збільшення державного боргу України зберігається. У кінці 2017р. вона становила 2062003, 2 млн. грн.. Щодо зовнішнього боргу України, то він майже вдвічі перевищує державний внутрішній борг із показником в 1325210,0 млн. грн.[2]. За період 2010- 2017 років заборгованість України зростає на 1745117,6 млн. грн. Це в 7 разів більше у гривневому вираженні, та у 2 рази в доларовому. Період із 2015 по 2016 роки є найбільш заборгованим. Він характеризується загостренням економічної нестабільності через високі валютні ризики запозичень, а також банківської фінансово-економічної та політичної криз.

Отже, досліджуючи державний борг, значну увагу варто приділити

ефективності його функціонування. Одним із шляхів управління державним боргом є зменшення витрат на залучення, обслуговування та погашення державного боргу. В Україні існують значні боргові ризики, котрі вимагають ретельного розгляду органів державної влади та оптимізації управління заборгованістю. Вони спричинені високим рівнем навантаження боргу, несприятливою ситуацією у валютній структурі державного боргу, а також, надзвичайно важким графіком виплат по ньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Терес Ю. С. Політика у сфері державного боргу в умовах глобальної економічної кризи. Бізнес. 2017. № 12. С. 370-374.
2. Державна служба статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/zb/zb_u_.htm (дата звернення: 14.12.2021).

**ДОМІНАНТНІ ЧИННИКИ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ США ТА КНР**

Синяньський Георгій Олегович,

аспірант

Київський національний економічний університет

ім. В. Гетьмана

м. Київ, Україна

Анотація: в статті наведено інформацію про поточний стан білатеральних економічних відносин між КНР та США, китайську економічну модель. Також в статті описані проблеми та подальші перспективи співпраці між Китаєм та США в рамках визначених СОТ, визначена роль СОТ у економічних зв'язках між КНР та США.

Ключові слова: США, Китай, СОТ, економіка, торгівля, право, зобов'язання, власність, механізм, бізнес, політика.

Щоб оцінити, що може становити стабільні економічні відносини в майбутньому, важливо чітко розуміти витрати та вигоди від торгівлі та інвестицій США з Китаєм.

Економічні відносини між США і Китаєм приносять США більше переваг, ніж прийнято вважати. Наприклад, останні дані показують, що американський експорт до Китаю підтримує близько 1,8 мільйона робочих місць у таких секторах, як послуги, сільське господарство та капітальні товари.[1]Однак торгівля з Китаєм також призвела до знищення робочих місць у деяких галузях американської промисловості, та до зниження рівня заробітної плати. Незважаючи на ці витрати, часте зосередження на двосторонньому дефіциті не є значущим критерієм для оцінки торгівлі США та Китаю або її впливу на трудову зайнятість в обидвох країнах. Слід зазначити, що дефіцит торгівлі між двома країнами не є результатом обмежень на імпорт з боку США,

тому що в той же час торговий дефіцит не враховує діяльність філій американських і китайських компаній на кожному закордонному ринку, що показує, що США продають більше Китаю, ніж навпаки.

Нинішня економічна політика Китаю має високі шанси нанести шкоду таким сферам американської економіки як сфера послуг та сфера освіти. Як ми знаємо, крадіжка інтелектуальної власності, примусова передача технологій та інші нечесні торгові практики Китаю загрожують високооплачуваним робочим місцям і виробництву з високою доданою вартістю в США. Проведення цієї політики з більш широкими цілями витіснити лідерство США у високотехнологічних галузях робить цю політику Китаю ще більш загрозовою.

Незважаючи на швидке зростання своєї економіки та визнання ролі конкуренції та ринків, Комуністична партія Китаю (КПК) залишається твердо контролювати економіку Китаю. Китай – не перша країна з економічною моделлю, заснованою на державному контролі та координації між урядом і бізнесом щодо економічних і торговельних пріоритетів. Елементи всіх цих систем були і продовжують бути присутніми в таких місцях, Гватемала або Венесуела. Проте економічна модель Китаю відрізняється від Гватемали та Венесуели. Крім того, через його величезні розміри зростання Китаю вплине на решту світу так, як не вплинула навіть економіка Венесуели на її економічному піку.

Економічна модель Китаю має ряд зростаючих негативних наслідків для США та світу. По-перше, рух до самодостатності новими технологіями суперечить торговельній системі, заснованій на порівняльних перевагах. По-друге, використання держпідприємств, їх доступ до субсидій та обмежене верховенство права в Китаї, підтримка державних компаній в Китаї та в усьому світі. По-третє, очікується, що використання Китаєм промислової політики для вирішення геополітичних задач призведе до надлишку виробництва та демпінгу за кордон. Це вже сталося, наприклад, у сталі та сонячних фотоелектричних батареях, демпінг за кордон яких мав великий негативний вплив на

промисловість США та світу [2],[3]. Як очікується, подібні негативні наслідки відбуватимуться в більш розвинених галузях економіки, визначених нещодавною промисловою політикою Китаю, як-от робототехніка, виробництво високошвидкісних залізниць, нові енергетичні транспортні засоби та батареї.[4, с.325-342].

У той час як президент Сі постійно підтверджує прихильність Китаю багатосторонній торговельній структурі, заснованій на правилах, Китай продовжує порушувати свої зобов'язання у СОТ[5]. Більше того, економічна модель Китаю ускладнює використання СОТ та її системи врегулювання спорів для оскарження невиконання вимог. Наприклад, державний контроль над державним і приватним бізнесом ускладнює розмежування між тим, що є державним органом, а що є приватним, що робить незрозумілим, чи існує норма чи постанова, видана державним органом, що підпорядковується правилам СОТ. Крім того, роль держави в судовій та адміністративній системі, включаючи використання неформальних повідомлень і усних вимог до іноземних компаній, підриває можливість показати, що існує непослідовний захід, який не відповідає СОТ. У більш широкому плані промислова політика Китаю, яка спотворює ігрове поле на користь китайських компаній, суперечить ринковим системам більшості членів СОТ.

Враховуючи ці виклики, виникає реальне питання щодо спроможності СОТ відповісти на виклик Китаю. Хоча СОТ не в змозі вирішити всі проблеми, які ставить Китай, у контексті комплексного підходу до виклику Китаю, СОТ залишається нейтральною та залежною від сильного лідерства США. СОТ — це єдиний глобальний набір правил торгівлі, який одночасно відображає основні цінності США, такі як недискримінація, прозорість і верховенство права, і формує базу для створення глобальної підтримки для критики та протидії китайській економічній політиці.

Домагаючись взаємовигідних результатів, США мають застосувати комплексний підхід до переговорів на основі ринкових рішень, які зміцнюють глобальну систему торгівлі та верховенство права.

Двосторонні результати США та Китаю мають бути перевіреними, підданими виконання та ринковими, а не просто повторенням попередніх китайських зобов'язань, таких як покращення захисту прав інтелектуальної власності та примусової передачі технологій, або придбання більшої кількості продуктів у США. Двосторонній напрямок має включати примушення Китаю щодо виконання всіх його зобов'язань у СОТ. Необхідно обговорити додаткові зобов'язання відносно СОТ у таких сферах, як державні підприємства, транскордонні потоки даних та визначення застосування статусу неринкової економіки для цілей торговельного захисту. Якщо можливо, виконання має здійснюватися за допомогою механізму врегулювання спорів СОТ, а звернення до арбітражу згідно зі статтею 25 Угоди про врегулювання спорів можна використовувати для отримання швидших результатів.

Враховуючи, що мита, введені США та Китаєм на сьогоднішній день, не відповідають вимогам СОТ, будь-яка американо-китайська угода повинна мати на меті повернути тарифи до їхніх рівнів, пов'язаних із СОТ, коли будуть дотримані конкретні контрольні показники. Такий підхід є прагматичним компромісом, який визнає, що США і Китай, ймовірно, зосередять увагу на двосторонніх переговорах для вирішення своїх торговельних проблем, мінімізуючи при цьому шкоду для СОТ як інституції.

СОТ — це набір глобально узгоджених правил торгівлі, які забезпечують основу для визначення того, де Китай не виконує існуючі зобов'язання. Тоді США могли б також визначити, де китайська політика викликає занепокоєння, але не дисциплінована правилами СОТ, щоб виправдати, де можуть знадобитися двосторонні чи односторонні дії.

США повинні співпрацювати з Китаєм, щоб погодитися на поглиблений нагляд з боку СОТ щодо дотримання Китаєм своїх зобов'язань. США повинні працювати через СОТ, щоб забезпечити повну звітність Китаю щодо своєї діяльності та субсидій на державних підприємствах, як це вимагається від будь-якого члена СОТ і відповідно до його Протоколу про вступ.

США повинні працювати з союзниками та Китаєм, щоб знову

запровадити спеціальний захист для Китаю, а також укласти угоду з Китаєм щодо його постійного використання методології NME до тих пір, поки Китай не зможе довести, що він став ринковою економікою. Прогрес у цьому питанні може бути результатом переговорного врегулювання справи СОТ, яку Китай порушив проти ЄС і США щодо їх подальшого використання методології NME у справах про торговельні засоби.

США повинні працювати над реформуванням системи врегулювання спорів СОТ, щоб забезпечити швидший розгляд суперечок, включаючи потенційні судові заборони щодо недобросовісної торгової практики, було б інституційною зміною, яка могла б бути корисною щодо Китаю.

США і Китай повинні використовувати двосторонню угоду як основу для активізації переговорів у СОТ щодо нових правил у таких сферах, як передача технологій, державні підприємства та цифрова торгівля.

Ключова частина стратегії США щодо виклику Китаю має включати нові торгові угоди з союзниками, які підвищують стандарти торгівлі. Ця стратегія надасть переваги сторонам таких угод про вільну торгівлю (ЗВТ) і призведе до економічних витрат для Китаю від неучасті, що має ще більше стимулювати Китай реформувати свою економіку та торговельну практику з метою приєднання до нових торгових угод.

Транстихоокеанське партнерство, з якого США вийшли в 2017 році, включало важливі нові правила в сферах, які мають значення для США, таких як державні підприємства, інтелектуальна власність, цифрова торгівля, а також прозорість і належний процес у створенні нормативних актів, що впливають на торгівлю. Оскільки Китай за межами торгового блоку, транстихоокеанське партнерство могло би створити додаткові витрати для Китаю. За однією з оцінок, таке партнерство зменшило би дохід Китаю на 40 мільярдів доларів щорічно, і цей показник зростав би, оскільки до угоди приєдналося б більше країн.

У разі, якщо двосторонні ЗВТ залишаться в центрі уваги поки що, США повинні прагнути укласти угоди зі своїми стратегічними союзниками в

Азіатсько-Тихоокеанському регіоні та за його межами.

Те, як Сполучені Штати будуть діяти в їх конкурентній боротьбі з Китаєм, в кінцевому підсумку визначатиметься діями, які США вживатимуть вдома. Окрім зосередження уваги на власній конкурентоспроможності через внутрішню політику, яка виходить за рамки цієї стратегії, США повинні ретельно контролювати доступ до американських технологій через іноземні інвестиції та експортний контроль, а також ефективно використовувати тарифну політику, відповідну СОТ, щоб мінімізувати шкоду від Китайська економічна практика щодо американського бізнесу.

Сполучені Штати вже досягли прогресу на внутрішньому рівні у вирішенні питань передачі технологій завдяки введенню в дію Закону про модернізацію огляду ризиків іноземних інвестицій (FIRRMA), який включав Закон про реформу експортного контролю (ECRA) 2018 року. Якщо використовувати технології для передачі за кордон, ретельне впровадження FIRRMA/ECRA має вирішальне значення для того, щоб зробити це питанням політики США та врахувати витрати на національну безпеку, які можуть не належним чином включатися в рішення приватного сектора щодо передачі технологій до Китаю.

FIRRMA/ECRA також визнає важливість співпраці з союзниками для зміцнення багатосторонніх режимів експортного контролю та запобігання перенаправлення через союзників США у спробах уникнути перегляду FIRRMA. США повинні будуть переконати інші уряди прийняти подібні обмеження щодо інвестицій та експорту технологій, щоб ці реформи в США були найбільш ефективними. Обмеження США на доступ до американських технологій будуть менш ефективними і зашкодять конкурентоспроможності США, якщо подібні технології будуть доступні в ЄС або Японії.

Досягнення прогресу у дотриманні Китаєм своїх зобов'язань у СОТ буде найбільш ефективним там, де США також дотримуються своїх зобов'язань у СОТ. Це вимагатиме від США відкалібрувати своє одностороннє використання мит, які підірвали СОТ. Натомість США мають розширити застосування

заходів торговельного захисту — антидемпінгових та компенсаційних мит — які узгоджуються із зобов'язаннями США у СОТ та забезпечують захист американського бізнесу від недобросовісної торговельної політики Китаю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Оксфордська економіка для Американсько-китайської ділової ради. Розуміння торговельних відносини США та Китаю. 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uschina.org/reports/understanding-us-china-trade-relationship

2. Офіційний сайт організації економічного співробітництва та розвитку. Надлишок потужностей у світовій сталеливарній промисловості: поточна ситуація та шляхи вперед. 2015 рік. . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/sti/ind/excess-capacity-in-the-global-steel-industry.pdf>

3. Лоудер, Девід. «Лагард з МВФ каже, що Китаю потрібно зробити більше, щоб скоротити сталеливарні потужності». Reuters. 1 березня 2018 року. . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reuters.com/article/us-imf-lagarde-china-steel/imfs-lagarde-says-china-needs-to-do-more-to-cut-steel-capacity-idUSKCN1GD661>

4. Кендердін, Трістан. «Промислова політика Китаю, нові стратегічні галузі та космічне право». Дослідження політики Азії та Тихого океану, Том 4, (2017): с. 325-342.

5. Торговий представник США. Звіт за 2018 рік Конгресу про дотримання Китаєм вимог СОТ. Лютий 2019 року. . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ustr.gov/sites/default/files/2018-USTR-Report-to-Congress-on-China%27s-WTO-Compliance.pdf>

**ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ КРУЇЗНОГО БІЗНЕСУ ПІД ВПЛИВОМ
ПАНДЕМІЇ COVID-19**

Скиба Ксенія Віталіївна,
Студентка

Кім Тетяна Іванівна,

к.е.н., доцент

Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна

Анотація. Пандемія коронавірусу практично занапастила круїзний бізнес. Обмеження діяльності цієї туристичної сфери вже продемонструвало свої негативні наслідки, такі, як чималі економічні втрати з боку круїзних компаній та суміжних галузей сфери послуг, суттєві скорочення кількості робочих місць тощо. Тому сьогодні ця сфера потребує розробки чітких стратегій відновлення своєї діяльності та подальшого розвитку з урахуванням тенденцій ведення бізнесу в умовах пандемії.

Ключові слова: круїзний туризм, вплив пандемії коронавірусу, санітарні вимоги до обслуговування, зміни моделей круїзного бізнесу, потенціал відновлення круїзного бізнесу.

Круїзний туризм є видом туризму, що найбільш стабільно розвивається. Згідно зі статистикою Міжнародної асоціації круїзних компаній, у 2010–2018 роках приріст пасажиропотоку у світовій круїзній індустрії склав 9,4 млн людей [6]. Сферу круїзних перевезень можна визнати найважливішим сегментом світового туризму та національної економіки низки держав, зокрема, США, Норвегії, Іспанії. Сфера круїзних перевезень генерує щорічно понад 150 млрд. дол. США та створює понад 1,17 млн. робочих місць по всьому світу як у сфері круїзних перевезень, так і у суміжних галузях, серед яких – сфера транспорту, у тому числі суднобудування, громадського харчування, харчової промисловості,

готельного господарства, логістики тощо [6].

У 2020 р. загальний обсяг пасажиропотоку очікувався на рівні 32 млн. осіб, також було заплановано введення в експлуатацію 19 океанічних лайнерів, проте пандемія COVID-19 не дозволила здійснити прогноз асоціації [4].

У 1-му кварталі 2020 р. сфера морських круїзів зазнала найбільш серйозних іміджевих втрат у результаті виявлення випадків масового захворювання на круїзних лайнерах Diamond Princess, Costa Atlantica, Ruby Princess та, як наслідок, часткового або повного обмеження міжнародного транспортного сполучення країнами світу, виходячи з даних рис.1. З того часу, як у січні 2020 року вийшов у фатальний рейс лайнер Diamond Princess, який став розсадником нового вірусу і показав світові небезпеку масового скупчення людей у замкнутому просторі, з квітня 2020 р. у всьому світі тимчасово було повністю припинено круїзні перевезення [3]. Таким чином, круїзний туризм став першим видом туризму, що постраждав від світової пандемії.

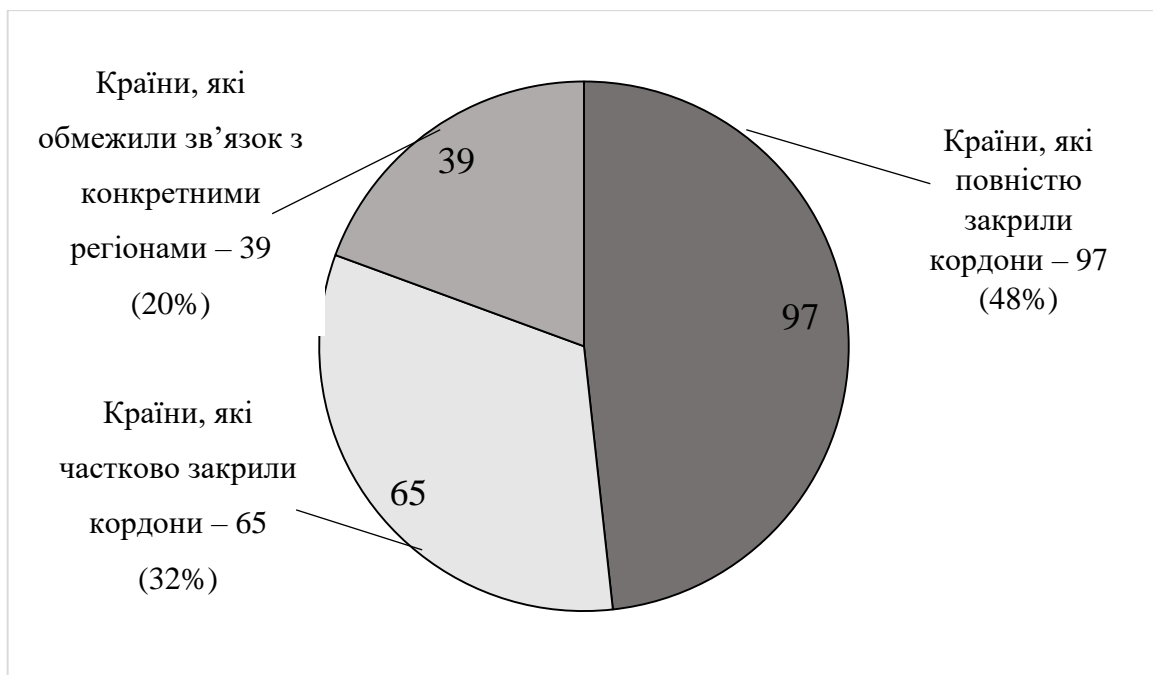

Рис.1. Розподіл країн за ступенем обмеження міжнародного транспортного сполучення. Джерело: [6].

Збитки круїзної індустрії у 2020 році, за експертними оцінками, становили 26 млрд. дол., сукупні втрати – 32 млрд. дол. Круїзна сфера за обсягами втратила близько 98% прибутку, для порівняння, обсяги прибутку

авіакомпаній скоротилися на половину, готельного бізнесу – майже на 90%.

Якщо інші сфери туризму з початком карантинних обмежень розраховували на підтримку з боку держави у вигляді податкових пільг, відтермінування строків погашення заборгованостей, то круїзна галузь ніколи не була у списку пріоритетних на державну підтримку, адже круїзна бізнес-модель десятиліттями розвивалася поза державним регулюванням. Власники круїзних компаній активно використовували послуги офшорних компаній, часто ходили в океан під чужим прапором. Команда здебільшого складалася з іноземців із країн із низькою оплатою праці: Філіппін, Індонезії тощо [1]. Саме тому пандемія коронавірусу змусила власників круїзного бізнесу змінювати формат введення своєї діяльності.

При формування нової бізнес моделі для круїзної сфери, слід враховувати наступні чинники. У структурі витрат круїзних підприємств, на відміну від інших сфер туристичних послуг, домінують постійні витрати. До найбільш ємних постійних витрат відносяться амортизаційні витрати, витрати на ремонт, на різні матеріали та інвентар, заробітна плата плавскладу та адміністративно-управлінського персоналу, страхування судна. У разі відсутності у круїзної компанії власного флоту до постійних витрат додається оренда круїзних суден. Також у період навігації до витрат підприємства додаються паливні витрати та портові збори, витрати на утилізацію сміття, утримання основної частини екіпажу та персоналу, що обслуговує туристів [4].

Отже, на основі наведеного аналізу сьогоdnішнього стану круїзної галузі, можна спрогнозувати основні заходи виведення її з кризи та подальшого розвитку.

До основних заходів можна віднести наступні:

- запровадження інноваційних технологій забезпечення санітарної безпеки туристів на круїзних судах;
- орієнтація пропозиції круїзного туристичного продукту на сегменти споживачів, що формують стійкий попит на нього;
- пом'якшення санітарних вимог та норм безпеки до організації

круїзів внаслідок покращення епідеміологічної ситуації;

– Зниження завантаження лайнерів до 50-60% для забезпечення простору для соціального дистанціювання пасажирів на борту [4].

Слід зауважити, що вищезазначені заходи можуть призвести до зростання цін на круїзи внаслідок зниження завантаження, необхідності забезпечення нових стандартів, включаючи санітарні, запровадження нового обладнання та технологій тощо. Наприклад, для зниження кількості контактів пасажирів круїзних лайнерів туроператори намагаються зробити так, щоб їхні туристи, що відвідують пам'ятки під час прибуття круїзних лайнерів в проміжні порти, не змішувалися з населенням. Для цього вони їдуть в окремих автобусах, де водій та гід проходять перевірку шляхом тестування на коронавірус, що неодмінно збільшує вартість круїзних турів.

Наразі вже є приклади застосування нових методів ведення круїзного бізнесу. Наприклад, судноплавна компанія найбільшого у світі туроператора TUI організувала рейси «у нікуди» [2]. Це означає, що лайнери з пасажирами на борту вирушають у плавання, не зупиняючись у жодному порту. Концепція суворого контролю, гігієни та здоров'я, включаючи обов'язковий тест на COVID-19 для всіх гостей, забезпечили компанії стабільну роботу протягом другої половини 2020 року, та компанія прийняла понад 30 тисяч туристів [5]. Також деякі великі круїзні компанії запровадили новий тариф — «В круїз із упевненістю». Завдяки такому тарифу пасажирів можуть скасувати свій круїз за 48 годин до його початку, при цьому повна вартість круїзу відшкодовується або поверненням коштів, або ваучером на майбутній круїз.

Висновки. Отже, пандемія спричинила великі збитки у круїзному туризмі, проте круїзний бізнес має потенціал відновлення. Швидкому відновленню сфери морських та річкових круїзів сприятиме накопичений відкладений туристський попит та висока частка постійних круїзних туристів. Зважаючи на зниження реальних доходів населення найбільш затребуваними в короткостроковій перспективі будуть нетривалі бюджетні круїзи, які значною мірою орієнтовані на внутрішніх туристів. Збережеться підвищена увага

туристів до санітарно-епідеміологічної безпеки на борту суден, тому вдосконалення заходів, спрямованих на підвищення безпеки відпочинку туристів у круїзах, у тому числі запровадження безконтактних технологій обслуговування, є довгостроковим трендом розвитку круїзного ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Британське інтернет-видання The Independent - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.independent.co.uk/>
2. В.А. Чернов. Круїзи «в нікуди» або «із зими в літо» - [Електронний ресурс] / Далекосхідний державний університет шляхів сполучення. – 2020. – Режим доступу: http://zabgu.ru/files/html_document/pdf_files/fixed/Problemy'_razvitiya_industrii_turizma/CHernov_V.A..pdf
3. Європейський інформаційний канал Euronews - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://ru.euronews.com/2021/06/06/cruise-industry-hopes-to-win-back>
4. М.Н. Войт. Особливості та проблеми розвитку круїзного туризму в умовах пандемії Covid-19 - [Електронний ресурс] / Вісник Російського нового університету. – 2021. – Вип.№1. – Режим доступу: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_44833703_26896645.pdf
5. Н.Л. Безрукова. Рішення проблем в круїзній індустрії в умовах пандемії Covid-19. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_45777284_56695687.pdf
6. Сайт Міжнародної асоціації круїзних компаній - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://cruiseinform.ru/cruisepedia/10592020/clia/>

ОПТОВА ТОРГІВЛЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ

Тополенко Надія Михайлівна

доцент кафедри обліку, аудиту
аналізу і оподаткування

Божинська Анастасія Володимирівна

студент

Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна

Анотація: в матеріалі розглядається висвітлення питання щодо стану оптової торгівлі в Україні та її динаміки. У статті розглянуто особливості обліку товарів в оптовій торгівлі, в основу яких покладено їх зміст та характерні риси для оптової торгівлі. Своєчасний і безперервний рух товарів від виробника до споживачів у необхідній кількості, широкому асортименті, високої якості, при мінімальних витратах праці, матеріальних ресурсів і часу надає підприємствам значні конкурентні переваги та дозволяє оптимізувати рівень витрат, що є запорукою прибутковості та відповідальністю оптового торговця.

Ключові слова: торгівля, оптова торгівля, реалізація, потреби, товари, послуги, облік

Торгівля - одне зі значущих джерел внутрішнього валового продукту та наповнення бюджету. Оптова торгівля, як і торгівля в цілому, є одним із самих популярних видів діяльності в Україні в 2021 році. Саме оптова торгівля має позитивний вплив на соціально-економічний розвиток країни, вона сприяє більш повному задоволенню потреб споживачів. Доцільність розвитку оптової торгівлі зумовлена тим, що завдяки виконуваним нею функціям підвищується споживча цінність товару та його привабливість. Найпопулярніші види діяльності 2021 року в Україні наведено на рис. 1.

Рис.1. Місце торгівлі серед популярних видів діяльності України у 2021р.

Джерело: узагальнено авторами [2]

Згідно наведених даних, можемо стверджувати, що саме торгівля займає очільне місце серед усіх інших видів діяльності. Оптова торгівля – діяльність по придбанню і відповідному перетворенню товарів для наступної їх реалізації підприємствам роздрібною торгівлі, іншим суб’єктам господарювання [1].

Недооцінювання потреб і необхідності розвитку товарного обігу і ролі оптової торгівлі в ньому, призводить до погіршення умов відтворювального процесу, послабляє територіальні зв’язки, провокує появу кризових тенденцій у розвитку національного виробництва [4, с. 39]. Оптовий торговець бере на себе відповідальність за недотримання вище перелічених вимог щодо недопущення негативних наслідків. Оптовий торговець представляє собою організацію або окремого представника, який здійснює відповідну діяльність. Він надає свої послуги не тільки організаціям роздрібного продажу, а й виробникам, їх збутовим конторам.

Оптові підприємства покликані удосконалювати рух товару, розвивати централізовану поставку і кільцевий завіз товарів. Основними недоліками в роботі оптових підприємств на даний час є:

- недотримання термінів постачання товарів;
- порушення договірних зобов’язань за обсягом, асортиментом та якістю товарів, що поставляються;

- невміння оптових підприємств розробляти чітку стратегію функціонування та розвитку на ринку;

- недостатній рівень інформаційного забезпечення клієнтів ринку.

Саме від роботи підприємств оптової торгівлі багато в чому залежить ефективність функціонування всього народногосподарського комплексу, збалансованість внутрішнього ринку, задоволення зростаючих потреб людей.

В процесі торгівлі споживачі і виробники змушені звертатися до організації, яка стоїть між ними, і є незалежною від них. Однією з важливих функцій зазначеної організації є налагодження зв'язків між виробниками та споживачами.

Важливо враховувати, що в процесі здійснення оптової торгівлі їй притаманні зміни:

- власника товару;
- місця перебування товарів (транспортування);
- місця накопичення (зберігання) запасів (складування) [5, с. 29].

Таким чином, в цілому оптова торгівля є тією ланкою, що не тільки організує, а й забезпечує прискорення руху товарів, у значеній мірі впливає на виробництво і міжгалузевий обмін, активізує споживання.

Тому для розвитку та досягнення певної мети вона повинна виконувати такі основні завдання:

- якісно та своєчасно, у необхідному обсязі надавати товари і послуги покупцям відповідно до укладених угод;
- надання достовірної і повної інформації про стан розрахунків з постачальниками і покупцями, про рух товарів;
- надавати різноманітну інформацію покупцям щодо стану ринку;
- здійснювати маркетингові дослідження і впровадження логістики у сфері діяльності оптової торгівлі;
- сприяти збільшенню обсягів і вдосконаленню асортименту товарів і послуг відповідно до попиту і вимог ринку;
- постачання товарів за більш ефективними цінами;

- забезпечувати підприємства відповідною кількістю товарів;
- вдосконалювати та розвивати свою матеріально-технічну базу з використанням досягнень технічного прогресу і передового досвіду;
- планомірно регулювати товарну пропозицію у відповідності з попитом;
- підвищувати ефективність господарських зв'язків;
- підвищувати якість обслуговування клієнтів.

Для підвищення ефективності функціонування оптової торгівлі необхідно також впроваджувати більш дієве державне регулювання, яке передбачає не пряме керівництво, а створення умов для цивілізованих взаємовідносин з незалежними суб'єктами господарювання. Об'єктами такого регулювання повинні бути не оптові підприємства, а процеси, які протікають на споживчому ринку [6, с. 114].

На сучасному етапі розвитку економіки України оптова торгівля відіграє важливу роль, оскільки забезпечує необхідну інтенсивність і прискорення процесу руху товарів у ринкових умовах. Оптова торгівля організовує та систематизує рух товарів каналами розподілу, а також сприяє якості виробництва та споживанню товарів, виконує функцію сполучної ланки між виробництвом та обігом товарів [3, с. 49]. Характерною тенденцією розвитку оптової торгівлі останніх років в Україні є поступове скорочення кількості оптових підприємств за рахунок укрупнення, злиття, об'єднання малих і середніх оптових структур, розвиток оптово-роздрібної мережі. В Україні розвиток оптової торгівлі характеризується позитивними показниками (рис.2).

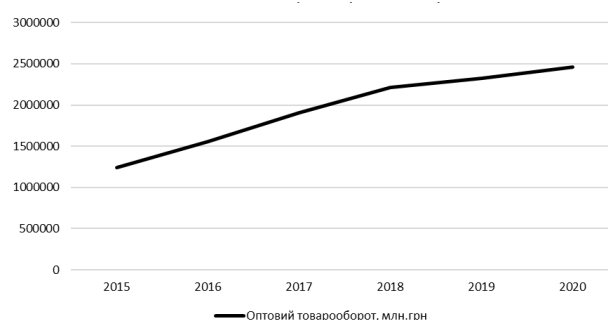

Рис. 2. Динаміка оптового товарообороту України у 2015-2020рр.

Джерело: узагальнено авторами [2]

Виходячи з наведених даних, можемо зазначити, що обсяг вітчизняного оптового товарообороту у 2015 - 2018 роках швидко і рівномірно мав тенденцію до зростання. Щодо обсягу вітчизняного товарообігу у 2019 – 2020 рр. зазначимо, що динаміка його зростання порівнянні з попередніми роками зберігається, але відбувається більш повільними темпами. До причин такого уповільнення можна віднести зниження фізичних обсягів експорту залізної руди і чорних металів та уповільнення зростання обсягів експорту зернових.

Отже, оптова торгівля – інструмент, який допомагає розвиватися всім галузям економіки і є досить прибутковим видом діяльності. Окремі її напрями мають сумарну виручку компаній, що вимірюється сотнями мільярдів гривен.

Найбільш прибуткові галузі в сфері оптової торгівлі подано на рис.3.

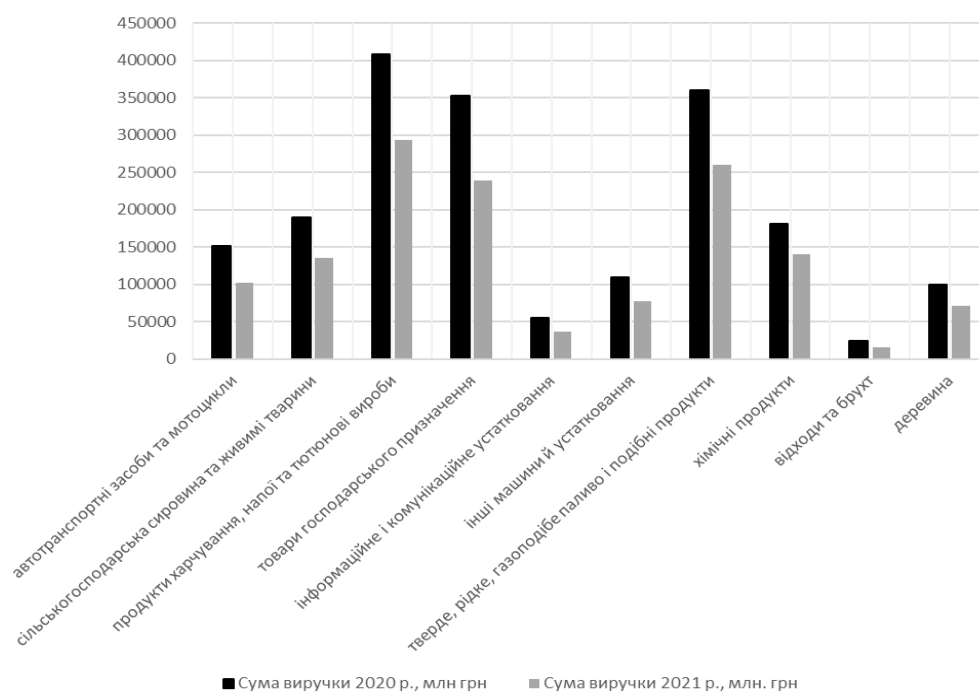

Рис. 3. Топ 10 галузей оптової торгівлі

Джерело: узагальнено авторами [2]

Торгівля продуктами харчування, паливом та товарами сільськогосподарського призначення – найбільш прибуткові напрями серед оптових торговців України.

Одним із основних принципів організації бухгалтерського обліку в оптовій торгівлі є звітність матеріально-відповідальних осіб в установлені

строки та ведення аналітичного обліку товарно-матеріальних цінностей в бухгалтерії та в місцях їх зберігання.

Облік товарів в оптових підприємствах відбувається на рахунку 28 “Товари”, зокрема на субрахунку 281 “Товари на складі”, на якому ведуть облік наявності та руху товарних запасів, що знаходяться на оптових і розподільчих базах, складах, овочесховищах, морозильниках тощо. За дебетом субрахунка 281 відображають надходження товарів, за кредитом – їх реалізацію та вибуття. Товари, придбані (отримані) та призначені підприємством для подальшого продажу, в цілях бухгалтерського обліку вважаються запасами. Відповідно, їх бухгалтерський облік регулює П(С)БО 9.

Придбані товари зараховуються на баланс за первісною вартістю. До її складу включаються:

- суми, що сплачуються згідно з угодою постачальнику (продавцю), за вирахуванням непрямих податків (тобто ціна придбання товарів);
- суми непрямих податків у зв'язку з придбанням товарів, що не відшкодовуються підприємству;
- суми ввізного митного збору (для імпортованих товарів);
- транспортно-заготовчі витрати;
- інші витрати, безпосередньо пов'язані з придбанням товарів і доведенням їх до стану, в якому вони придатні для використання в запланованих цілях. До цих витрат належать також втрати і нестачі товарів у межах норм природного убутку, виявлені при оприбуткуванні придбаних товарів, що відбулися при їх транспортуванні.

Під час надходження товарів, підприємство відображає в обліку і суму торгової націнки. При обліку товарів за продажними цінами на субрахунку 282 “Товари в торгівлі” відображається продажна вартість товарів, що складається з купівельної вартості товарів і суми торгової націнки [7].

Основними особливостями обліку в торгівлі є:

- на відмінну від виробництва, в торгівлі нічого не виробляють, надана послуга не має кількісних характеристик;

– у торгівлі відсутній процес визначення виробничої фінансової собівартості результату, а отже, прямих і непрямих (накладних) витрат, обліку готової продукції та інших облікових робіт, характерних для виробництва;

– в оптовій торгівлі здійснюють груповий облік товарів на підставі розрахункового методу згідно з бухгалтерськими документами та оперативними даними;

– витрати торгівельних підприємств становлять витрати обігу, що не включають до вартості товарів, належать до витрат звітного періоду, обліковуються на відповідних статтях адміністративних витрат, витрат на збут і фінансових витрат, а також списують на фінансовий результат звітного періоду.

– завдяки плану рахунків можна визначити прибуток чи збиток, облік товарів та їх реалізація, облік фінансових результатів.

Отже, зазначимо, що у цілому оптова торгівля в Україні має позитивну динаміку розвитку, що характеризується збільшенням товарообороту протягом років. В умовах функціонування цивілізованого ринку саме оптова торгівля повинна стати важелем для стимулювання зростання ефективності виробництва та більш повного задоволення потреб споживачів. Для удосконалення обліку необхідно щоб кожне оптове підприємство у своїй діяльності використовувало відповідні програми, завдяки яким можна буде максимально автоматизувати процес обліку товарів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України “Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів” - № 481/95 від 19 грудня 1995 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua> (Дата звернення: 01.12.2021).

2. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Дата звернення: 01.12.2021).

3 Балджи М.Д. Економіка та організація торгівлі / Балджи М.Д., Допіра І.А., Однолько В.О. – Київ : Кондор-видавництво, 2017. – 368 с.

4. Лагутін В.Д. Внутрішній ринок споживчих товарів: теорія розвитку і регулювання – К. : Київський національний торгово- економічний університет, 2008. – 327 с.

5. Шерр И.Ф. Учение о торговле / И.Ф. Шерр. : пер. с немецкого – М.: Перспектива, 1993. -547с.

6. О.О. Бассова, Моніторинг стану торгових підприємств України / О. О. Бассова, К. В. Коган// Агросвіт. – 2020. – № 9. – С. 111–115.

7. Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 “Запаси”, затверджений Наказом Міністерства фінансів України № 246 від 20.10.1999 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua> (Дата звернення 04.12.2021).

ЗАКУПІВЕЛЬНА ЛОГІСТИКА ЯК ЗАПОРУКА ОПТИМІЗАЦІЇ ВИТРАТ

Фурманчук Оксана Сергіївна

к.е.н., доцент

Ревенко Анна Романівна

студентка

Національний університет "Полтавська Політехніка
імені Юрія Кондратюка
м. Полтава, Україна

Введення. Зміст діяльності суб'єктів господарювання - досягнення економічного ефекту шляхом отримання прибутку. Нині в складних економічних умовах, спостерігаються негативні тенденції в економіці, спричинені дестабілізацією регіонів, карантинними обмеженнями спричиненими COVID-2019. Це стосується і діяльності виробничих підприємств. В таких умовах керівництво підприємств потребує достатньої інформації про стан як внутрішніх чинників, так і зовнішнього середовища (попит на товари, цінова політика тощо). Важливість проблем зростання прибутку та рентабельності за умови зниження ризиків зумовлює удосконалення організації бухгалтерського обліку та методики комплексного аналізу, здатних забезпечити належний рівень конкурентоспроможності виробничих підприємств.

Мета роботи. Метою роботи є дослідження питання закупівельної логістики, як одного з шляхів зниження собівартості продукції.

Матеріали та методи. Під час розгляду даного питання використовувалися загальнонаукові та специфічні методи дослідження, а також праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які приділяли увагу даній темі, зокрема: М. Г. Грещака, О. С. Коцюби, А.В. Череп, О. І. Турило А.М., Кравчук Ю.Б., Турило А.А., та інші.

Результати обговорення. На даний час ціни на продукцію вітчизняних товаровиробників досягли світового рівня, але якість цієї продукції значно

поступається досягненням країн із ринковою економікою. Як результат – переважна частина продукції вітчизняних підприємств неконкурентоспроможна, а витрати на її виготовлення дуже високі. Важливою умовою успішної підприємницької діяльності є досягнення оптимального рівня витрат, що підвищує конкурентоздатність продукції, а отже сприяє довгостроковому економічному зростанню підприємства. Саме тому для суб'єкта господарювання важливого значення набуває аналіз та оцінка ефективності формування витрат, які він здійснює під час свого функціонування [1].

Структура витрат за елементами досліджено на прикладі вітчизняних підприємств – таблиця 1.

Таблиця 1

Витрати на виробництво продукції (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності у 2012–2019 рр.*

Роки/	Матеріальні витрати та витрати на оплату послуг, використані у виробництві		Амортизація		Витрати на оплату		Відрахування на соціальні заходи		Інші витрати	
	сума, млн. грн.	у %	сума, млн. грн.	у %	сума, млн. грн.	у %	сума, млн. грн.	у %	сума, млн. грн.	у %
2012	1544791,6	74,3	128330,5	6,2	274935,4	13,2	99170,2	4,8	30676,3	1,5
2013	1434694,0	72,3	139588,5	7,0	278146,4	14,0	100076,8	5,1	31559,8	1,6
2014	1419809,0	72,7	138120,5	7,1	261520,5	13,4	92904,4	4,7	40228,4	2,1
2015	1805572,5	74,2	171416,2	7,0	295806,6	12,1	96751,5	4,0	64756,9	2,7
2016	2047986,8	74,2	224558,4	8,1	360831,3	13,1	73958,8	2,7	52607,7	1,9
2017	2644464,9	75,0	247062,4	7,0	472764,7	13,4	97172,6	2,8	63723,3	1,8
2018	3165253,1	74,3	287080,0	6,7	601661,2	14,1	125448,9	2,9	83520,8	2,0
2019	3336960,0	71,4	341595,3	7,3	746979,8	16,0	154265,4	3,3	95507,4	2,0

*узагальнено на підставі [2]

Дослідження динаміки витрат на виробництво показало, що сума матеріальних витрат у 2019 році порівняно з 2012 роком збільшилася у 2,2 рази (на рахунок зростання цін на матеріальні цінності), амортизації у 2,7 рази (зростання вартості необоротних активів, а отже і самої суми амортизації), витрат на оплату праці у 2,7 рази (зростання мінімальної заробітної плати), відповідно відрахувань на ЄСВ на 55,6 %, інших витрат у 3,1 рази.

У структурі витрат протягом досліджуваних років переважає частка матеріальних витрат, в середньому відповідно 73,6 % та 68,5 %. На другому місці витрати на оплату праці відповідно 13,7 % та 18,9 %.

Для поліпшення ефективності діяльності підприємства необхідно оптимізувати витрати. Підприємство має можливість впливати на величину витрат матеріальних ресурсів, починаючи з їх заготівлі. Сировина і матеріали входять у собівартість за ціною їх придбання з урахуванням витрат на перевезення, тому правильний вибір постачальників матеріалів впливає на собівартість продукції [3]. Звісно, що для підприємства вигідний постачальник – це якісний, недорогий, надійний контакт. Для підприємств, які звертають на це увагу, доцільно мати службу, яка займатиметься моніторингом інформації про таких контрагентів. На нашу думку, є кілька факторів, які можуть вплинути на вибір постачальників.

1. Вартість придбання. Купівельна спроможність українських підприємств зменшується, що пов'язано із зростанням цін, не кожний суб'єкт господарювання може дозволити собі придбати якісні матеріали, економлячи на тому чи іншому. Наприклад, моніторинг цін на пальне А-95, дозволив зробити висновок про таку вартість на сьогодні (04.10.2019) за 1 л: ОККО – 30.79 грн, WOG - 30.79 грн, Glusco – 28.95 грн, BVS -28.29 грн, Автотранс – 28.28 грн, Укрнафта -28.00 грн, БРСМ – Нафта – 26.79 грн.

2. Умови платежу. Для підприємств важливим є умови, на яких з ними працюватиме постачальник. Взагалі можна застосовувати кілька видів умов платежів: а) попередній платіж – аванс, гроші, товар; б) часткова попередня оплата (50/50, 70/30, 10/90 і т.д.); в) післяоплата – товар, оплата; г) обмін подібними активами; д) обмін неподібними активами.

3. Гарантія, ремонт і післяпродажне обслуговування. При придбанні техніки, обладнання, машин тощо завжди виникає питання про гарантійні строки, різні компанії пропонують різні строки гарантії, звісно для підприємства важливо отримати найбільш довший термін гарантії (1 рік, 2 роки).

4. Географічне місце розташування постачальника. Цей фактор пов'язаний з відстанню транспортування придбаних товарів чи цінностей. Зрозуміло, чим ближче місце розташування постачальника, тим менша вартість доставки, і відповідно навпаки. У сучасних умовах господарювання актуальним є доставка різними службами. Служби доставки на українському ринку представлено різними компаніями, зокрема, Нова пошта, Укрпошта, Интайм, Meest Express, Delivery, Автолюкс. Сервіс hogoshop.ua для визначення популярності, провів опитування серед інтернет-магазинів та встановив, що найбільш популярною є Нова Пошта (97 % опитуваних), на другому місці – Укрпошта, відповідно 33%. У частині перевезень вантажів Нова Пошта теж є лідером (64% опитуваних), тоді як 8 % припадає на послуги Укрпошти.

До переваг користування послугами Нової пошти належить швидка доставка, широка мережа відділень, зручна автоматизація та інтеграція з різними сервісами, але все ж відмічено високу вартість послуг.

5. Фінансовий стан постачальника. Для оцінки пропонуємо скористатися сервісом перевірки контрагентів YouControl. До інформації, яку можна отримати належить:

5.1. Загальна інформація: повна, скорочена назва юридичної особи на українській мові та іноземній, статус організації, дата реєстрації, уповноважена особа, перебуває чи не перебуває в процесі припинення діяльності, розмір статутного капіталу, організаційно-правова форма, форма власності, види діяльності, дані про органи управління, кінцевий бенефіціарний власник.

5.2. Експрес-аналіз контрагента: країна та державний орган, санкції СБУ та оборони України, список санкцій Міністерства фінансів США (SDN List), список санкцій ЄС, зведений список санкцій Австралії, Великобританії, Японії, податкова та інші державні органи, ознака доходності, відсутність реєстрації у Реєстрі неприбуткових організацій, реєстр платника ПДВ, діюче свідоцтво ПДВ, індивідуальний податковий номер, дата реєстрації, реєстр платників єдиного податку, дані про реєстраційний номер платника єдиного соціального внеску, наявність чи ні податкового боргу, місцезнаходження реєстраційної

справи і тд. При проведенні експрес-аналізу можна оцінити фінансові показники в динаміці за п'ять років, до яких у базі належать вартість активів і зобов'язань та сума виручки.

5.3. Фінансовий та ринковий скорінг.

5.4. Перевірка в списках санкцій.

Висновки. В результаті проведеного дослідження встановлено:

1. Матеріальні витрати займають велику питому вагу в структурі собівартості продукції, тому навіть незначне заощадження сировини, матеріалів, палива і енергії при виробництві кожної одиниці продукції в цілому по підприємству дає великий ефект.

2. Зниження матеріальних витрат, на нашу думку, пов'язане з організацією закупівельної логістики, основними завданнями якої є визначення потреби в матеріальних ресурсах, дослідження ринку закупівлі, вибору компетентних постачальників, оптимізації процесу закупівлі, розробки процесу управління закупівлями, формування стратегії й тактики процесу закупівель, координації та системного взаємозв'язку закупівель з виробництвом, збутом, складуванням і транспортуванням, а також з постачальниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фізлова Л.Д., Харченко В.О. Витрати підприємства, їх значення та вплив на ефективність роботи підприємства. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/91529/26-Fizlova.pdf?sequence=1> (дата звернення 06.12.2021).

2. Державна служба статистики. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cg.htm (дата звернення 06.12.2021).

3. Явтушенко О. С., Андрусь О. І. Шляхи зниження собівартості продукції на підприємств. *Ефективна економіка*. 2013. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1959> (дата звернення 06.12.2021).

ОБЛІКОВА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВ

Фурманчук Оксана Сергіївна

к.е.н., доцент

Ревенко Анна Романівна

студентка

Національний університет "Полтавська Політехніка
імені Юрія Кондратюка
м. Полтава, Україна

Введення. Функціонування виробничих підприємств пов'язане з виробництвом кінцевого продукту (товарів, готової продукції, робіт, послуг) та їх реалізацією. Просування товарів, робіт, послуг від виробника до споживача неможливе без витрат, які забезпечують виробничу та збутову діяльність суб'єктів господарювання. Витрати підприємства є основним фактором впливу на фінансові результати. Завищені витрати знижують конкурентоспроможність продукції, гальмує вихід її виробника у ринковий простір. Управління витратами є окремою ланкою менеджменту підприємств, метою якого є оптимізація витрат та забезпечення максимізації добробуту власників підприємства.

Мета роботи. Метою роботи є дослідження облікової інформації в частині управління витратами.

Матеріали та методи. Під час розгляду даного питання використовувалися загальнонаукові та специфічні методи дослідження, а також праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які приділяли увагу даній темі, зокрема: Бородкін О. С., Бутинець Ф. Ф., Верига Ю. А., Голов С. Ф., Кірейцев Г. Г., Кужельний М. В., Кузьмінський Ю. А., Линник В. Г., Мних Є. В., Нападовська Л. В., Петрик О. А., Пушкар М. С., Савченко В. Я., Сопко В. В., Хом'як Р. Л. Чумаченко М. Г. та інші.

Результати обговорення. Одним із важливих чинників, що впливає на

належне управління підприємством є використання точної, оперативної та якісної інформації стосовно економічних ресурсів, доходів, витрат й результатів діяльності.

Оперативний облік обслуговує потреби повсякденного управління витратами під час реалізації підприємством його виробничої діяльності. Інформація оперативного обліку характеризує окремі господарські операції чи їх комплексні групи: випуск продукції окремими дільницями, цехами, рух деталей, напівфабрикатів у виробництві та ін. Оперативний облік точно і докладно відображає численні якісні та кількісні характеристики господарської операції, які є несуттєвими для інших видів обліку і відповідно не відображаються в них [1].

Інформаційна база управління витратами повинна враховувати як зовнішні, так і внутрішні джерела інформації. До перших належить нормативно-правова інформація, а до других – облікова, необлікова та аналітична інформація [2].

Нормативно-права інформація включає Конституцію України, закони та кодекси України, укази й розпорядження Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України; інструкції, положення, вказівки, методичні рекомендації Міністерства фінансів України, державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та інших органів тощо. Дані нормативні документи мають різний правовий статус, формуючи в загальному чотири рівні регулювання бухгалтерського обліку витрат (табл. 1).

Таблиця 1

Рівні нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку витрат діяльності

Рівні нормативно-правового регулювання обліку основних засобів	
I рівень. Кодекси, закони	
Цивільний, Господарський та Податковий кодекси	Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»
II рівень	
Стандарти бухгалтерського обліку	
МСФЗ 1 «Представлення фінансової	НП(с)БО 1 «Загальні вимоги до

звітності», МСФЗ 2 «Запаси»	фінансової звітності», П(с)БО 16 «Витрати»
III рівень Інструкції, методичні вказівки	
Інструкції та положення Міністерства фінансів України	
IV рівень Внутрішні документи	
Наказ про облікову політику в частині витрат діяльності	Статут (Установчий договір)

Облікову інформацію для потреб управління витратами доцільно згрупувати наступним чином:

1. Первинні документи, які фіксують факт здійснення витрат. Зокрема, таблиць обліку робочого часу, наряд на відрядну роботу, подорожні листи, обліковий лист праці та виконаних робіт, розрахунково-платіжна відомість, накладна внутрішньогосподарського призначення, лімітно-забірна картка, акт на списання таверно-матеріальних цінностей, відомість дефектів на ремонт машин, акт приймання-передачі виконаних робіт, звіт про використання води, тепла, електроенергії, відомість нарахування амортизації, договори про оренду приміщень, розрахунок бухгалтерії тощо.

2. Регістри аналітичного та синтетичного обліку. Інформація первинних документів узагальнюються в регістрах аналітичного обліку по рахунках 90, 91, 92, 93 тощо. Далі інформація фіксується в ж.-о. 5 за кредитом рахунків 20, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 39, 65, 66, класу 9 «Витрати діяльності».

3. Звітність підприємств. Підсумовують облікову інформацію в кінці звітних періодів на статтях фінансової звітності. Інформація про облік витрат та доходів операційної діяльності відображається у Звіті про фінансові результати (Звіті про сукупний дохід) (ф. № 2) та Примітках до фінансової звітності (ф. № 5).

Необлікова інформація – це дані, які не передбачені встановленими формами обліку або звітності. Джерелами необлікової інформації є: протоколи зборів трудового колективу, виробничих нарад, профспілкових та інших громадських організацій; пояснювальні і доповідні записки; матеріали друку; листування з органами управління, замовниками, субпідрядниками,

постачальниками, фінансовими і кредитними органами; переписи устаткування, інших основних засобів і товарно-матеріальних цінностей; господарсько-правові матеріали (договори, рішення господарського суду); реклама; технічна і технологічна документація та інше.

До необлікових джерел також доцільно віднести матеріали різних перевірок – аудиторських та фінансових служб; пояснювальні та доповідні записки; матеріали засобів масової інформації, аналітичні огляди; матеріали, отримані в результаті особистих контактів; фінансова інформація, що міститься в прайс-листах, преїскурантах, довідниках.

Результатом обробки та узагальнення вхідних даних (зазначеної вище інформації) стосовно фінансово-господарської діяльності підприємства є аналітична інформація, яка дає можливість оцінити як минулі й теперішні події, так і майбутні операції, а відтак – вжити заходів, спрямованих на оптимізацію витрат.

Висновки. В результаті проведеного дослідження встановлено:

1. Найголовнішою перевагою облікової інформації є те, що вона виконує три основні вимоги: тимчасовість, якість і кількість. Саме вони визначають важливість бухгалтерського обліку для інформаційного забезпечення системи управління. Тимчасовість облікової інформації полягає в тому, що збирання інформації відбувається регулярно) у строки бухгалтерської і статистичної звітності), або епізодично (у разі потреби). Якісний показник говорить сам за себе, адже від нього залежить позитивний результат майбутніх дій керівника. Кількість визначає той обсяг облікової інформації, при якому можливо зробити певні висновки або прийняти вірне рішення.

2. Використання та аналіз облікової інформації, яка формується на етапах обліковому процесу є одним з головних джерел при прийнятті управлінських рішень. Накопичення та формування інформації для реалізації та прийняття управлінського рішення включає збір та обробку інформації різного характеру щодо проблеми, яка розглядається (джерелом інформації можуть бути дані всіх етапів облікового процесу); визначення якості інформаційних матеріалів, що,

оцінюється за допомогою вимог до інформації (в тому числі облікової).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Прядко В. В. Обліково-аналітичне забезпечення управління витратами. *Економічний аналіз*. Тернопіль, 2018. Том 28. № 4. С. 265-270.
2. Чорна М.В., Смірнова П.В., Бугріменко Р.М. Управління витратами : навч. посіб. 2017. 166 с.

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ НА ФАРМАЦЕВТИЧНУ ГАЛУЗЬ УКРАЇНИ

Черепанова Наталія Олександрівна,

старший викладач

Бідник Марина Юріївна,

Кір'як Ольга Віталіївна

Студенти

Національний університет «Одеська політехніка»

м. Одеса, Україна

Анотація: В статті розглянуто актуальні питання та перспективи фармацевтичної галузі України в умовах боротьби з COVID-19, координація її нових стратегій з європейською політикою заходів протидії розповсюдженню епідемії, а також участь державних органів влади країн ЄС і України у організації допомоги виробникам ліків і антисептичних засобів.

Ключові слова: фармацевтична галузь, пандемія, адаптивний карантин, стратегії фармацевтичних підприємств, європейська політика розвитку фармацевтики, конкурентоспроможність фармацевтичних підприємств.

Останні два роки людство живе в умовах, які значно відзначаються від звичних: скорочуються обсяги виробництва і надання послуг, перекриваються кордони, обмежується спілкування, багато установ і підприємств перейшли на дистанційну роботу через введення карантинних обмежень, поліклініки і лікарні працюють у напруженому режимі. Все це є наслідком розповсюдження інфекції COVID-19.

У боротьбі з пандемією COVID-19 лікарі та фармацевти знаходяться на передовій. З точки зору бізнесу, ситуація не завжди передбачувана, оскільки рішення уряду можуть швидко змінюватися залежно від швидкості пандемії. В таких умовах фармацевтичним компаніям важко виконувати роботу та будувати плани. Тому нормативно-правові акти урядів та міжнародних

організацій, які здійснюють нагляд та регулювання діяльності фармацевтичних суб'єктів під час пандемії COVID-19, є надзвичайно важливими та актуальними [2].

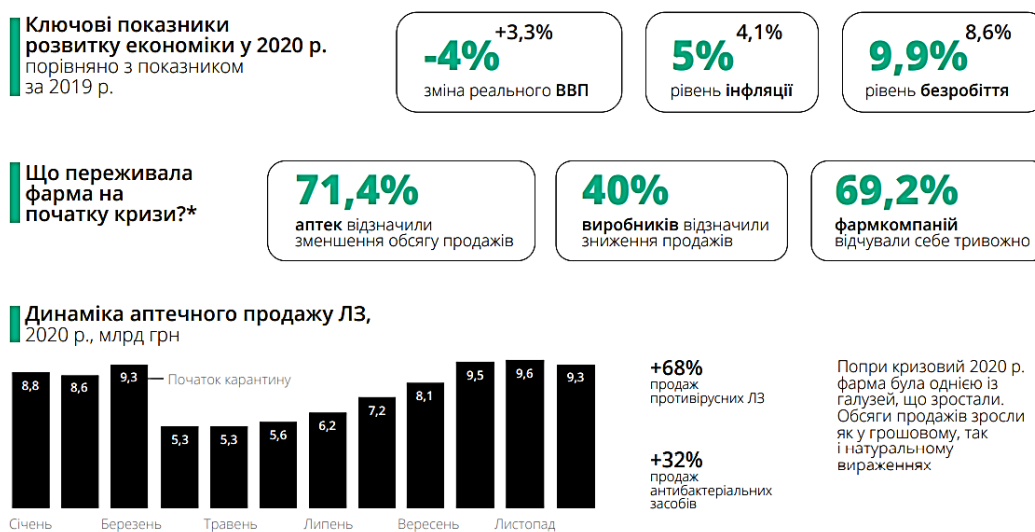

Рис 1. Вплив пандемії на фармринок України [3].

В умовах подолання епідемії загострилася проблема координації і спільних зусиль керівництва держав, науки і виробництва, тому що ситуація, що склалася з розповсюдженням COVID-19 вимагає співпраці між країнами, незважаючи на протиріччя між ними у інших сферах суспільного життя.

Підвищується роль фундаментальної науки у подальшому успішному розвитку фармацевтичної галузі. Змінюється і вплив кожної держави, в якій існує сучасне фармацевтичне виробництво і яка має власні сучасні науково-дослідні інститути і лабораторії. Саме держава зобов'язана підтримувати зусилля виробників у боротьбі з COVID-19 і сприяти максимально можливому забезпеченню медичних закладів, аптек і відповідно, населення необхідними, якісними засобами профілактики і лікування в умовах епідемії. Таким чином можна сприяти поверненню населення і економічного життя країн у нормальне, звичне русло.

Антикризові заходи фармацевтичних компаній забезпечують гнучкість та швидкість реагування на зміни, зокрема:

- Відкоригувати план виробництва, щоб впоратися зі збільшенням попиту (збільшення виробництва ліків високого попиту);

- Створення стратегічної кількості якісної сировини до кінця року і забезпечення необхідних умов для її збереження;
- Профілактичні заходи в цифровій трансформації бізнесу (перевірка готовності IT-інфраструктури: постійне оновлення програмного забезпечення і захисту інформації);
- Забезпечити персонал умовами роботи у карантинному режимі (придбати засоби індивідуального захисту, дезінфекцію; медичне страхування; створити резервний фонд ліків для працівників тощо).
- Налагодити логістику роботи зі всіма партнерами (аптечні мережі, лікарні, транспортні організації, виробництво упаковки, рекламної продукції)
- Активно використовувати інструменти E-COMMERCE (Liki24.com, PromUA та ін.) [4].

Організація дистанційної роботи відбувалася дуже швидко: співробітників за короткий термін перевели на дистанційний режим, запровадили електронний документообіг. Ще до введення карантинних обмежень в Україні, деякі компанії обмежили виїзд співробітників у відряження та офлайн-тренінги. У деяких компаніях працівники могли користуватися тарифною оплачуваною відпусткою або відпусткою за власним рахунком. Тобто, невиробничий персонал фармакологічних закладів показав здатність гнучко організувати роботу [4].

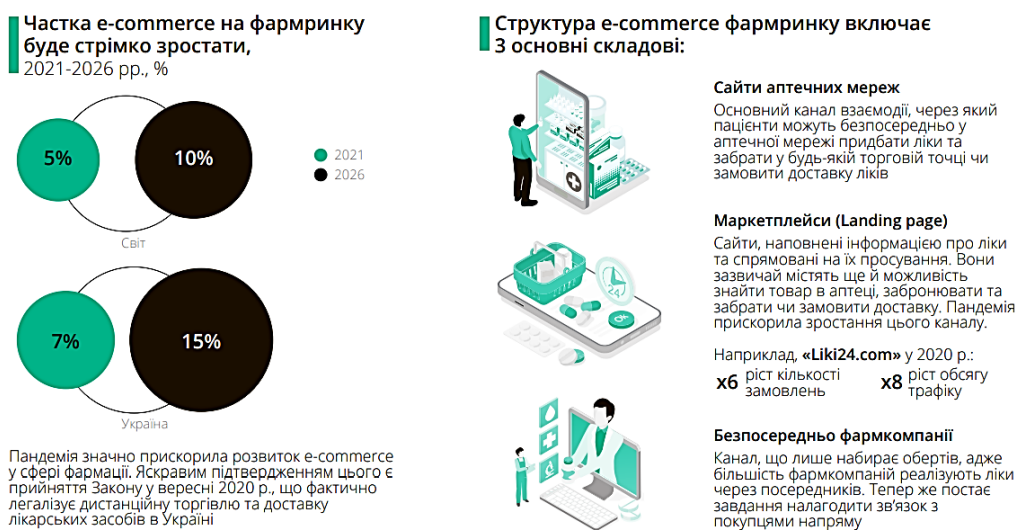

Рис 2. E-COMMERCE на фармацевтичному ринку [3].

Зняття жорстких карантинних обмежень підвищило очікування людей щодо свого матеріального становища, але не всі родини змогли адаптуватися і повернути матеріальний стан у докарантинний, тому закупівля ліків все ще дуже низька і не повернулася на докарантинний рівень. Карантин негативно позначається на організації фармацевтичних компаній, які змушені швидко реагувати на різке зростання попиту на окремі види товарів. Крім того, карантинні обмеження негативно вплинули на світовий ланцюг постачання ліків, хоча мережа великих національних фармакологічних компаній до кінця року створила стратегічні запаси сировини для виробництва важливих ліків та забезпечення потреб медичних установ. Тимчасове закриття лікарень також вплинуло на структуру споживання ліків, оскільки багато людей не змогли повноцінно отримати заплановані медичні послуги. Проте деякі фармакологічні компанії (наприклад, «Фармак») у цей час почали приймати іноземні замовлення з різних країн (Ізраїль, країни ЄС), а деяких видів препаратів виник дефіцит [4].

Фармацевтична промисловість не отримала фінансової допомоги від держави. Водночас адміністративні та законодавчі органи на всіх рівнях проводили консультації для врахування потреб бізнесу та компаній (наприклад, для реєстрації деяких продуктів для використання під час пандемії). У період карантину фармакологічні компанії також понесли чимало додаткових витрат, а саме благодійна допомога (придбання обладнання для лабораторної діагностики, ШВЛ), захист та транспортування працівників [4].

Протягом тривалого часу фармацевтика була у фокусі промислової політики ЄС. Водночас, пандемія COVID-19 викрила уразливість та стратегічну залежність фармацевтичного виробництва країн-членів від зовнішніх факторів [5].

При формуванні політики розвитку фармацевтики та розробці стратегічних документів необхідно було враховувати нові пріоритети, заходи та нормативні зміни ЄС у відповідь на виклики пандемії, а також досвід як «старих», так і "нових" членів ЄС.

Керівництво ЄС підтвердило проблему залежності від імпорتنих поставок. Виробники країн-членів не мали необхідних активних фармацевтичних інгредієнтів (АФІ) для виробництва деяких ліків генериків, включаючи антибіотики, онкологічні препарати (до 90% АФІ для цих ЛЗ надходять з Індії та Китаю). Також був брак на ринку основних ЛЗ і найважливіших препаратів для інтенсивної терапії, що поставляються з Китаю та Індії [5].

«Фрагментація робить нас більш вразливими. Нам необхідно об'єднати ресурси, якщо ми цього не зробимо, то станемо слабкішими», – заявила комісар з охорони здоров'я пані Стелла Кіріакідес в інтерв'ю «Financial Times». За словами С. Кіріакідес, метою Брюсселю буде не «повна автономія» поставок, а здатність «мати пропозиції, які знову стимулюють індустрію та виробництво в ЄС» [5].

На виконання цієї настанови та вирішення нагальних проблем у 2020 р. була ухвалена нова Фармацевтична стратегія для Європи. Її основні цілі:

- підтримати конкурентоспроможність, інноваційний потенціал і стійкість фармацевтичної промисловості ЄС;
- стимулювати розробку високоякісних, безпечних, ефективних і екологічно чистих ліків;
- забезпечити доступ пацієнтів до недорогих ліків;
- задовольнити медичні потреби (наприклад, у сферах стійкості до протимікробних препаратів, раку, рідкісних захворювань);
- підвищити готовність до кризисів і вдосконалити механізми реагування на них [5].

Ситуація з епідемією показала наскільки важливим є співробітництво між країнами саме у галузях життєзабезпечення людей, особливо у виробництві ліків і засобів дезінфекції і гігієни. Спільно набагато ефективніше проводити цілий ряд заходів по інформуванню населення, виробників і продавців фармацевтичної продукції. Узгодження у законодавчій базі різних

країн є дієвим інструментом у боротьбі з пандеміями.

Держава має симулювати населення вакцинуватися. Більшість країн-членів ЄС посилили карантинні заходи для громадян, які не пройшли вакцинацію і ввели деякі стимули, щоб населення робило щеплення. В Україні теж запропоновано надати матеріальну допомогу вакцинованим громадянам у розмірі 1000 гривень. Сума невелика, але для осіб віком 60 років і старше, її можна буде використати на придбання необхідних ліків. Такий захід буде сприяти збільшенню можливостей саме фармацевтичної галузі, яка отримає додаткові кошти для виробничої діяльності. Зрозуміло, що цього недостатньо. Бажано було б надати деякі пільги для фармацевтичної галузі у вигляді зниження відсотків по кредитах на виробничу діяльність, допомоги у отриманні необхідної сировини і обладнання з інших країн, скорочення документообігу в процесі запуску у виробництво нових лікарських препаратів, отримання доступу до ліцензійного випуску ліків, розроблених в інших країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. І. М. Буднікевич, В. І. Гончар Адаптивні механізми регулювання фармацевтичного ринку національної економіки в умовах надзвичайних ситуацій - Економічна наука: Інвестиції: практика та досвід № 24 – 2020 http://www.investplan.com.ua/pdf/24_2020/5.pdf

2. Калайчева С. Г., Кравченко В, М., Шовкова О. В. Правові аспекти діяльності фармацевтичних суб'єктів господарювання в умовах пандемії COVID-19 - Збірник статей: Актуальні питання діяльності суб'єктів господарювання в умовах пандемії COVID-19 – Харків – 2021

http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10207/Aktualni%20pytannia%20diialnosti%20subiektiv%20hospodariuvannia%20v%20umovakh%20pandemii%20COVID-19_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y

3. Інфографічний довідник «Фармацевтика України» - 2021 <https://businessviews.com.ua/ru/the-infographics-report-pharmaceutical-industry-of-ukraine-2021/>

4. О. Давимука, Д. Денков, А. Каракуц, Ю. Щедрін Наслідки епідемії COVID-19 та карантинних заходів для провідних секторів економіки України. Дослідження за результатами глибинних інтерв'ю з власниками та топ-менеджерами українських компаній. — Київ-Харків: Видавець О. А. Мірошниченко, 2020. — 188 с.
https://www.kas.de/documents/270026/8703904/UKR+2020+covid19_economics_ukraine.pdf/4a72dec7-da37-2fcf-82d0-115ad77adfd9?version=1.0&t=1609238304559

5. Гончаренко Д. О Теоретичні підходи та методологічні засади розвитку фармацевтики України в умовах європейської інтеграції - БІЗНЕСІНФОРМ № 5 – 2021 https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2021-5_0-pages-194_201.pdf

РОЗВИТОК ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ДОНЕЧЧИНИ

Шашко Вікторія Олександрівна,

к.е.н., доцент

Гонтаренко Володимир Костянтинович,

студент

Донбаська державна машинобудівна академія
м. Краматорськ, Україна

Анотація: розглянуто основні напрямки розвитку об'єднаних територіальних громад Донеччини, сформовані за результатами опитування представників бізнесу (Україна, Добропільська міська об'єднана територіальна громада). В опитуванні прийняли участь 45 суб'єктів підприємницької діяльності (юридичні та фізичні особи).

Ключові слова: децентралізація, об'єднана територіальна громада, опитування, бізнес, економічний розвиток

Сьогодні Україна стоїть перед глобальними економічними викликами і від цього залежить, чи увійде наша країна до провідних світових країн і яку геополітичну роль вона гратиме в ХХІ ст. Однією з найбільш актуальних потреб сучасного українського суспільства на тлі процесів децентралізації є сталий розвиток територіальних громад, розташованих в малих містах і сільській місцевості.

Головними завданнями, які ставлять перед собою практики розвитку місцевих громад, є: нарощування здібностей населення (до спільних позитивних дій) (нарощування потенціалу); наділення населення владою (над умова-ми свого життя), перетворення місцевих жителів із суб'єктів впливу на суб'єкти дії, розвиток демократії і залучення жителів у розвиток території (розширення участі); продукування відносин довіри, солідарності, партнерства, взаємної поваги між людьми на локальному рівні, зміцнення готовності людей

до співпраці, формування у жителів почуття приналежності, усвідомлення спільності інтересів, генерування соціальних зв'язків (нарощування соціального капіталу), протидія соціальної ізоляції [1, с.4].

Для вирішення цих завдань необхідно створення механізмів розвитку місцевих громад. Наприклад, економічний розвиток громад (Community economic development) як альтернатива економічному розвитку може сприяти заохоченню використання місцевих ресурсів, щоб покращити економічні результати, водночас покращуючи соціальні умови.

Зокрема, проведено опитування представників бізнесу Донеччини (Україна, Добропільська міська об'єднана територіальна громада (далі - ОТГ) [2]. Мета опитування - отримання від представників бізнесу достовірної і повної інформації, необхідної для розробки Стратегії економічного розвитку громади та формування бачення її майбутнього.

Серед питань анкети були наступні: оцінка рівня життя в місті, оцінка рівня розвитку місцевої економіки, можливості та перешкоди, на які може впливати місцева влада, потреби місцевого бізнесу, визначення бачення майбутнього громади, критичних питань та стратегічних напрямів розвитку.

Опитування проводилося шляхом анкетування (у т.ч. проведення індивідуального інтерв'ю). Для опитування були використані узгоджені форми анкети.

Вибір представників бізнесу базувався на відповідних критеріях, в основі яких було – великі і середні підприємства громади, бізнес який має найбільше найманих працівників і які найбільше впливає на економіку громади, бізнес який має перспективу зростання і може бути важливими для економіки громади в майбутньому. Далі представлені узагальнені дані проведеного анкетування.

Найбільш визначальними критеріями для розміщення та розвитку бізнесу в регіоні респонденти вказали:

- достатню кількість споживачів для бізнесу;
- кваліфікована робоча сила, необхідна бізнесу;
- територіальне і транспортне розташування, сприятливе для бізнесу.

В ході опитування підприємці називали чинники, які негативно впливають на їх бізнес (Рис.1).

Рис 1. Фактори, що негативно впливають на ведення бізнесу, %

Потреба в кваліфікованих спеціалістах складає доволі широкий перелік різноманітних спеціальностей: робітники підземних професій, електрослюсар по ремонту конвеєра, машиніст конвеєра, машиніст установки збагачення, механік, електрослюсар підземний, гірничий електромеханік, електрогазозварювальник, електрик, слюсар, маркетологи, бухгалтер, фінансист, водії всіх категорій, автомеханік, зварювальник, ІТ-фахівець, продавець непродовольчих та продовольчих товарів, бармени, офіціанти, повара, журналіст, керівник підприємства, адмінперсонал, інженер, проектувальник, сметчик, коваль, будівельник, монтажники металоконструкцій, каменярі, маляр-штукатур, лікарі, механізатори, доярки.

Наміри розширення виробництва відображені у планах респондентів в період 2019 - 2021рр. вкласти інвестиції в розширення виробництва та модернізацію технологій - 42 відсотки респондентів планують це, 36 відсотків респондентів розглядають таку можливість (Рис.2). Всього, протягом цього періоду, орієнтовно планується інвестувати близько 1200 млн. грн. та створити 180 робочих місць.

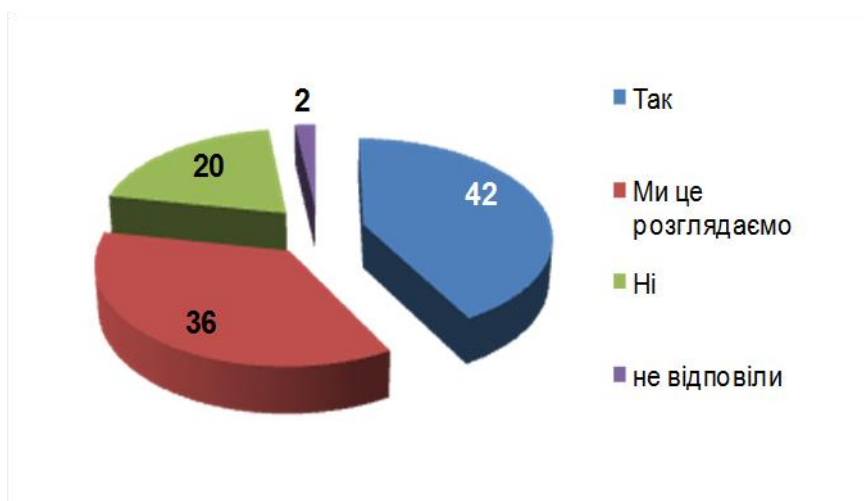

Рис.2. Наміри інвестувати, %

Представникам бізнесу було запропоновано надати свої загальні враження від Добропільської ОТГ, як місця ведення бізнесу (Рис.3).

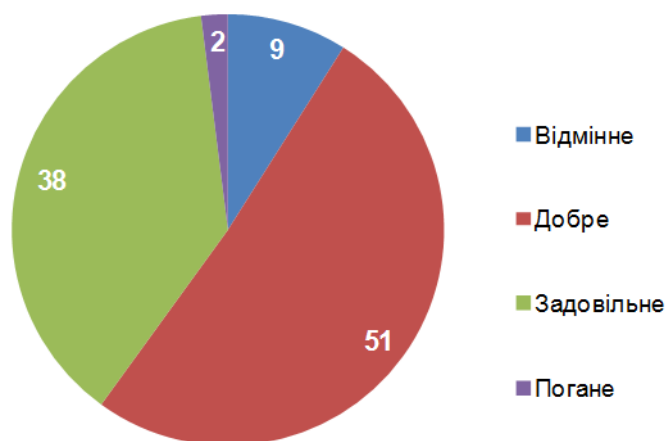

Рис.3. Оцінка місця ведення підприємницької діяльності, %

9 відсотків підприємців оцінили громаду на «відмінно», 51 відсоток – на «добре» та 38 відсотків респондентів - на «задовільно».

Серед сильних сторін громади респонденти відзначають такі фактори:

- поступово оновлюється інфраструктура;
- наявність ресурсів для розвитку (промислові майданчики, землі сільськогосподарського призначення наявність вільних робочих рук, кваліфікований персонал);
- застосування сучасного підходу до управління громадою;
- працюють громадські організації та активна частина населення,

досвід роботи у громади з партнерами та програмами, що надають грантову підтримку;

- ремонт дороги через м. Добропілля створює додаткові можливості;
- розвивається інфраструктура спорту;
- доступні вартість оренди;
- наявність споживача товарів, послуг, робіт, платоспроможність населення;

– є умови для навчання персоналу, підготовки спеціалістів для регіону(ПТУ);

- територіальне розташування в межах області;
- успішно працюють вугледобувні підприємства, є робочі місця для

чоловіків з гідною зарплатнею;

- досвід сільськогосподарської діяльності;
- місцева влада намагається сприяти підприємницькій діяльності;
- деякі підприємства вкладають інвестиції;

– є потенціал для розвитку агропромислового комплексу, малого та середнього бізнесу;

- прагнення місцевого населення започаткувати власний бізнес;
- об'єднання в ОТГ, визначення повноважень, затвердження меж

територій створює можливості для залучення інвестицій, створення нових бізнесів;

- покращення якості адміністративних послуг.

Разом з тим слід зазначити, що 6 відсотків опитаних не мають думки щодо сильних сторін громади для розміщення бізнесу.

Слабкими сторонами громади, що стримують розвиток бізнесу, респондентами названо наступні:

– монопрофільність економіки, залежність від роботи підприємств паливно-енергетичного комплексу;

- недостатній рівень підприємливості населення, відсутність знань та

навичок організації ведення бізнесу, вузька спеціалізація трудових ресурсів;

- від’ємна трудова міграція;
- недостатня згуртованість членів громади;
- недостатня якість медичних послуг;
- незадовільний стан доріг, несприятлива логістика;
- недостатня кількість кваліфікованих спеціалістів;
- відсутнє постачання газу для мешканців та підприємств;
- недостатня комунікація місцевої влади з малим бізнесом, слабка

підтримка підприємництва;

- перебої з постачанням води;
- обмежений ринок праці та недостатньо умов для розвитку молоді;
- недостатня консультативна підтримка бізнесу;
- відсутня переробка сільгосппродукції;
- втрата традиційних ринків збуту
- значна частина населення з низьким доходом;
- дозвільні обмеження з боку законодавства, складність отримання

дозволів (архітектурне бюро, енергопостачання, земля);

- недостатня інформованість населення про ресурси та можливості громади;
- близькість до зони ООС;
- тіньова зайнятість, несплата податків;
- нестача власних фінансових ресурсів, відсутність у місцевого

бізнесу досвіду залучення інвестицій;

- обмеженість послуг для населення та бізнесу(у т.ч. організації дозвілля, туристичних);
- збільшення вартості комунальних послуг.

Висловили респонденти й думку відносно того, які послуги необхідно впроваджувати місцевій владі для забезпечення економічного розвитку в громаді та сприяння подальшому розвитку бізнесу (рис.4).

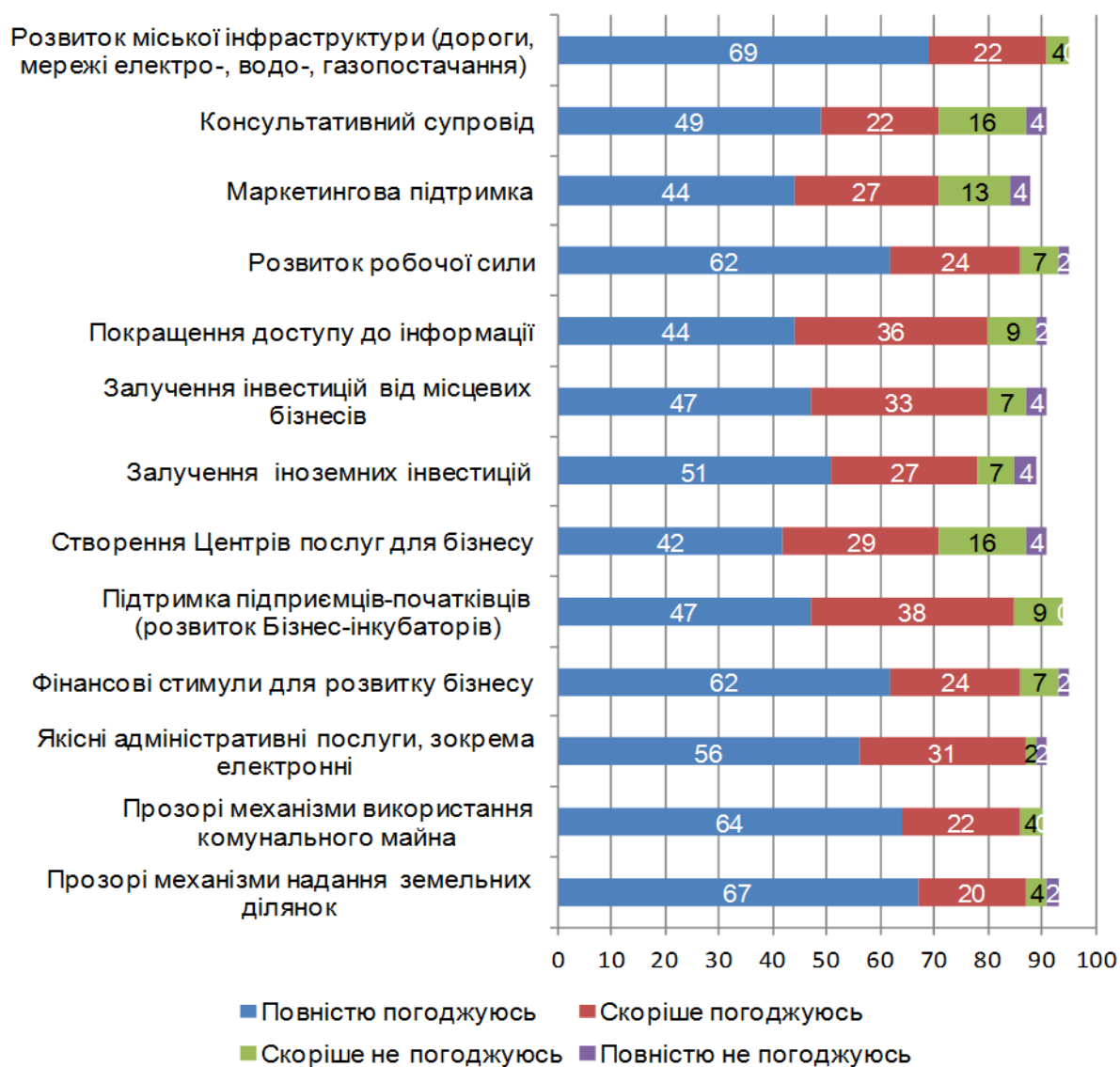

Рис.4. Послуги для економічного розвитку, які необхідно впроваджувати, %

Респонденти внесли свої особисті пропозиції що ще має зробити місцева влада для покращення бізнес-клімату:

- активна підтримка нових проектів з розвитку бізнесу для створення нових робочих місць;
- допомога в проведенні маркетингових досліджень місцевого ринку;
- проводити більше зустрічей влада-бізнес;
- створити Раду бізнесу при міськвиконкомі;
- створення інформаційно-консультаційного відділу при міськвиконкомі;

- сприяти активізації малого і середнього бізнесу, співпраця з підприємцями;
- сприяти залученню жінок у бізнес;
- запобігання нерівній конкуренції;
- прозоре використання бюджетних коштів;
- сприяння промоції місцевих підприємств (у т.ч. проведення виставок, фестивалів місцевих підприємств);
- більше працювати через ПРОЗОПРО, залучати більше бізнесів;
- розвиток транспорту;
- тренінги-навчання для підприємців-початківців.

Найважливішими напрямками економічного розвитку громади представникам бізнесу вважають створення система підтримки малих і середніх підприємств, залучення інвестицій, створення умов для самореалізації молоді, розбудова бізнес-інфраструктури.

Респонденти вказали конкурентні переваги громади, які можуть дати поштовх для нового бізнесу , що може суттєво вплинути на розвиток громади в майбутньому:

- інтелектуальний потенціал, особливо молоді;
- розвинута культура спорту та спортивна інфраструктура;
- природно-ресурсний потенціал, сприятливий клімат, наявність водних ресурсів(річка Бик);
- наявність споживачів та їх активний попит на послуги та товари;
- географічне розташування (на стику трьох областей);
- створення робочих місць для безробітних жінок;
- впровадження проекту "Електронне місто";
- взаємодія з інвесторами;
- активізація громади; покращення інфраструктури у т.ч. соціальної;
- виробництво сільгосппродукції та можливості для будівництва переробних потужностей;

- розвиток енергоефективності.

Респонденти надали пропозиції стосовно того, що треба зробити в громаді для розвитку і активізації бізнесу:

- залучення інвестицій в проекти розвитку виробничих підприємств;
- впровадження інноваційних технологій;
- проведення бізнес-тренінгів та консультаційні послуги для молоді, підприємців-початківців;
- проведення анкетування населення для визначення їх потреб;
- визначити пріоритетні напрямки підприємництва для громади;
- сформувати інформаційну базу для ведення підприємницької діяльності з вільним доступом;
- запровадити податкові пільги, сприяти доступному кредитуванню;
- відкритість та доступність влади (у т.ч. електронні послуги);
- газифікація території громади(для потреб населення та бізнесу);
- забезпечити цілодобове водопостачання;
- створення сприятливих умов для праці найманих працівників(легальне оформлення, графік роботи);
- розвиток нових видів бізнесової діяльності в громаді: розробка та переробка і використання сировини з териконів, переробка сміття, впровадження енергозберігаючих технологій для житлового фонду та інших споживачів(виготовлення матеріалів, обладнання, виконання робіт, тощо), переробні підприємства харчової промисловості;
- розвиток комунальної та соціальної інфраструктури, розширення переліку та комерціалізація послуг(у т.ч. медичні послуги, послуги для дозвілля і відпочинку);
- залучення до підприємницької діяльності жінок, розширення навичок та умінь для зайнятості чоловіків ;
- розширення ринку послуг з охорони здоров'я;
- покращити якість теплопостачання;

- будівництво та ремонт доріг;
 - налагодити системну взаємодію влади та бізнесу;
 - зниження ставок оподаткування;
 - створення центру громадських ініціатив;
 - оновлення матеріальної бази комунальних підприємств;
 - проведення капітального ремонту ЖКГ з застосуванням енергозберігаючих (ресурсозберігаючих) технологій;
 - подальший розвиток спортивного туризму;
 - підготовка кваліфікованих кадрів;
 - будівництво об'їзної дороги та інфраструктури до неї(готелі, СТО, стоянки);
 - запросити досвідчених менеджерів, або навчити з числа молоді;
 - залучення іноземних інвестицій;
 - створення нових сфер бізнесу та їх фінансова підтримка;
- консультативна допомога бізнесу, особливо на початку діяльності;
- сприяти створенню умов для розвитку молоді;
 - розвиток інфраструктури дозвілля та відпочинку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Тимечко І.Р. Концептуальні підходи до розвитку територіальних громад. Проблеми економіки № 1 (39), 2019. С.1-6.
2. <https://mrd.gov.ua/> - офіційний веб сайт Добропільської міської ради.

LEGAL SCIENCES

UDC 347.78

LEGAL ISSUES OF CREATION AND USE OF THE HOLOGRAMS

Koval Olga

pHd, Associate Professor
Associate Professor of the Department
of Private and Public Law at the KNUTD
Kyiv, Ukraine

Summary. In our time of rapid digital development, holograms of dead singers and virtual people are no longer extraordinary. The continuous digital evolution of society gives rise to new legal phenomena and requires changes in existing and outdated legislation.

Keywords: hologram, holographic replication, individual law, intellectual property, copyright, related rights

The Civil Code of Ukraine stipulates that intellectual property rights are persons of non-property intellectual property rights and (or) property intellectual property rights (Part 2 of Article 418 CPC of Ukraine).

According to the provisions of the Law "On Copyright and Related Rights", the author or other persons who have copyright have the exclusive right to use the works in any form and in any way (Article 14) [1].

The question immediately arises as to whether a "holographic performance" is an original work. This complex computer program is part of copyright or an implementation, an object of related law. Note that the image of a person (manner of communication, movements, unique vocabulary) is not subject to intellectual property rights.

According to the logic of the legislator, Holographic performance can be considered a public performance of the work, but in this case, we do not have a subject, the performer. Of course, we can assume that the performer, in our case, will be a person who "plays the role" of replication, an actor who moves instead of the deceased singer. The hologram as a computer program is the object of copyright, but this is not the end of the matter because it is more of a process than a material object.

The copyright owner has exclusive control over the created (acquired) intellectual property. Suppose the holographic performance accurately reproduces an existing recorded performance or a combination of different recorded performances. In that case, there may be a further dispute between the author of the hologram and the copyright holders of each performance.

The holographic process of "replication" aims to revive the deceased as a person and as an actor. Thus, although the physical aspects of a person, such as his voice, manner of communication, gestures, and movements, are not subject to copyright protection, to create a holographic performance must reproduce specific facial expressions, notes, and emotional reactions of the actor from various plays, films, and photographs [2].

Of course, the quantitative and qualitative assessment of some of the reproduced works and performances is of great importance. If the reproduced fragment, no matter how short, contains some original work elements, in the sense that they are an expression of their intellectual work.

Reproduction of the image as a whole is a form of "quote," only part of the more extensive work is currently reproduced. However, if it is a "quote," do you need to get any permissions to create a holographic protrusion? [3].

Thus, the question remains open, as the possibility of "citation" will depend on the scope of protection of intellectual property rights in different EU countries whose legislation is not fully harmonized.

The use of real works to create a holographic performance may also violate the performers' right to inviolability of performance [4].

However, an adequate protection mechanism is registering one's name in the

form of a trademark, because most often for commercial use of the artist's name.

REFERENCES

1. Copyright and Related Rights. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine Official Gazette of October 3, 2003 - 2003, № 40, Article 356 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

2. Joseph J. Beard, Casting Call at Forest Lawn: The Digital Resurrection of Deceased Entertainers - A 21st Century Challenge for Intellectual Property Law, 8 Berkeley Tech. L.J. 101 (1993). Available at: <http://scholarship.law.berkeley.edu/btlj/vol8/iss1/3>

3. Коваль О. М. Деякі проблеми створення і використання голограми людини: правові новели та сучасні цифрові технології суспільства / О. М. Коваль // Правова позиція. – 2019. - № 4 (25). - С. 107 – 113

4. France: CA Paris, 4e Ch., 14 November 2007, Henri Salvador, RIDA 2/2008, p. 492

**ВИЩИЙ АНТИКОРУПЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ
В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ**

Блошкіна Ольга Олегівна

студентка

Навчально-наукового інституту права
Національного університету водного
господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна

Анотація: Розглянуто місце Вищого антикорупційного суду України в системі національної антикорупційної політики. Проаналізовано особливості взаємозв'язку ВАКС з іншими суб'єктами антикорупційної політики. Означено, що логіка такого зв'язку продиктована предметністю ВАКС і НАБУ, САП й НАЗК. При цьому Вищий антикорупційний суд фіналізує діяльність вказаних інституцій і заохочує довіру до національної антикорупційної політики.

Ключевые слова: антикорупційна політика, Антикорупційна стратегія, правосуддя, Вищий антикорупційний суд.

У твердження України як правової держави, зміцнення національних політичних і владних інститутів конче потребує здійснення системної та послідовної державної антикорупційної політики. Вказане твердження ґрунтується на визнаному в академічному середовищі та суспільством загалом постулаті, що «корупція становить загрозу для національної безпеки та державності, її політичного, соціального й економічного розвитку, утвердження і забезпечення принципів демократії, верховенства права, прав і свобод людини та громадянина» [1, с. 43]. Водночас, корупція це ще й психологічне явище, яке, пронизуючи суспільство наскрізь, зводить нанівець багатовікові досягнення людської цивілізації в галузях моралі, правової культури та поваги до принципів демократичного, правового й соціального устрою [2, с. 103].

Відзначимо, що спеціальні дослідження засвідчують: корупція залишається однією з найактуальніших і найбільш гострих проблем в Україні. Зокрема, дослідження, проведене навесні 2020 року за Методикою стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні, засвідчило, що 91,2% населення України вважає проблему корупції «дуже серйозною» (69%) або «скоріше серйозною» (22,2%). Настільки ж гострою з позиції громадян є лише проблема війни на Донбасі (72,7% респондентів вважають цю проблему дуже серйозною, а ще 17,1% – скоріше серйозною) [3]. Крім того поважний світовий рейтинг країн за Індексом сприйняття корупції щорічно визначається міжнародною неурядовою організацією «Transparency International». Україна включається до зазначеного рейтингу, починаючи з 2013 року і тоді вона посідала 144 місце серед 177 країн. За даними 2019 рік Україна посідає 126 місце серед 180 країн [3]. Отож актуальність ефективної антикорупційної політики для України надзвичайна.

Необхідно відзначити, що «Україна як Держава-учасниця Конвенції ООН проти корупції зобов'язана на виконання її вимог розробляти й здійснювати (проводити) ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і яка відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й невідкупності, прозорості й відповідальності» [4].

При цьому антикорупційну політику обґрунтовано визначити як специфічну діяльність спрямовану на протидію корупції, що передбачає наявність спеціальних засобів (нормативно-правових та організаційно-правових) та методів для реалізації відповідних цілей і завдань. З вказаного визначення походить, що однією з заporук успіху антикорупційної політики є наявність спеціальних інституцій, серед яких особливе місце в реаліях України займає Вищий антикорупційний суд (ВАКС). Метою нашої роботи є концептуалізація місця та ролі цього Суду в системі державної антикорупційної політики.

Ще до самого моменту свого створення ВАКС став приводом для

дискусій. Все це пов'язане з його правовим статусом. В цьому випадку люди поділилися на два табори: перший, який вважає його не конституційним та другий, який впевнений в правомірності створення Вищого спеціалізованого суду, а також запевняє, що перший табір просто не правильно тлумачить закон в цій ситуації. Зрештою, 49 народних депутатів «Опозиційної платформи – За життя» подали конституційне подання щодо цієї справи до Конституційного суду України (КСУ). Досі рішення у цьому конституційному провадженні не винесено – триває закрите засідання суддів КСУ.

Ми поділяємо позицію, що поява ВАКС відповідає нормам конституції й спеціального законодавства щодо створення саме спеціалізованих судів [5, с. 3]. ВАКС не є особливим судом, він входить до загальної системи судів України. Натомість, супротив чинять державні службовці, які бояться відчутти на собі результат роботи ВАКС, оскільки конституційність створення, наприклад, подібного Вищого спеціалізованого суду щодо питань інтелектуальної власності мало хто обговорює з тих, хто обговорює ВАКС. Безперечно вказана ситуація не може позитивно впливати на роботу суду, оскільки це можна навіть вважати тиском на Суд. Така позиція суголосна з позицією Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який у своїх рішеннях обґрунтував позицію, «що п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо права на справедливий розгляд справи незалежним і неупередженим судом, встановленим законом, не може розглядатися як заборона створення спеціальних/спеціалізованих кримінальних судів, якщо вони мають правову основу» [1, с. 46]. Крім того ЄСПЛ обґрунтував розмежування «спеціалізованих судів» від «надзвичайних судів».

Говорячи про місце та роль Вищого антикорупційного суду в системі державної антикорупційної політики, передусім відзначимо, що його завданням є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад і процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства й держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у

кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства [6]. Як визнають експерти, «основними аргументами на користь створення ВАКС були потреба в підвищенні ефективності судочинства, доброчесності та незалежності під час розгляду справ про корупцію, особливо тих, які стосуються політичних еліт, а також очевидна нездатність звичайних судів забезпечити швидкий та безсторонній розгляд таких справ» [7, с. 3].

Правила підсудності ВАКС визначено у ст. 33-1 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), а також в п. 20-2 розділу XI «Перехідні положення» цього кодексу. Зокрема, у ст. 33-1 КПК України вказано, що «Вищому антикорупційному суду підсудні кримінальні провадження стосовно корупційних кримінальних правопорушень, передбачених у примітці статті 45 Кримінального кодексу України, статтями 206-2, 209, 211, 366-2, 366-3 Кримінального кодексу України, якщо наявна хоча б одна з умов, передбачених пунктами 1-3 частини п'ятої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України» [8].

Своєю чергою, п. 20-2 розділу XI «Перехідні положення» цього кодексу впливає, що підсудність Вищого антикорупційного суду, передбачена цим Кодексом як суду першої інстанції, суду апеляційної інстанції та слідчих суддів, поширюється на кримінальні провадження, відомості за якими внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань після 22 вересня 2019 року. Крім того, з означеного проходить, що робота ВАКС безпосередньо пов'язана з діяльністю (і її якістю) Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) і Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК). Усвідомлення вказаного зв'язку є принципово важливим, адже, як наголошують експерти, ВАКС може ухвалити обвинувальний вирок лише у разі, якщо слідчі виявлять, а прокурори нададуть достатні докази винуватості особи, що будуть поза «обґрунтованими сумнівами» [7, с. 9]. З іншого боку, ми поділяємо позицію, що «реальні судові

вироки демонструють суспільству невідворотність покарання і попереджають вчинення кримінальних корупційних правопорушень у майбутньому» [9].

При цьому, діяльність Вищого антикорупційного суду за своїм змістом фактично фіналізує діяльність НАБУ, НАЗК та САП. Саме на суддів ВАКС покладено місію заохочення довіри до національної антикорупційної політики й відповідних заходів. Натомість, як наголошує координатор проектів ОБСЄ в Україні Генрик Віладсен, брак довіри до антикорупційних заходів сприяє поновленню корупції [10].

У підсумку відзначимо, що поява у структурі судової влади України Вищого антикорупційного суду можна вважати одним з вагомих результатів антикорупційної реформи, що в Україні була розпочата у 2014 році після Революції Гідності. Нині ВАКС працює у тісній взаємодії з іншими суб'єктами національної антикорупційної політики – НАБУ, НАЗК та САП. Будучі за статусом незалежними органами, вони потребують постійного контролю з боку суспільства, що виступає запорукою ефективності антикорупційної політики. Водночас, необхідно визнати, що ВАКС є наймолодшим суб'єктом такої політики і нині переживає етап інституціонального становлення. Втім це саме той час коли, законодавці й громадяни мають особливо ретельно й критично ставитися до його діяльності. Власне сама Голова ВАКС Олена Танасевич визнає, що на антикорупційному фронті попереду ще багато роботи [11].

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Подорожня Т., Худик А. Вищий антикорупційний суд як вищий спеціалізований суд в Україні: проблема конституційно-правового статусу. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 2. С. 42–54.

2. Прокопів Б. Специфіка функціонування вищого антикорупційного суду в Україні: міжнародний досвід та українські реалії. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018 р. Випуск 3 (15). С. 103–107.

3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки». Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70007

(дата доступу: 16.12.2021).

4. Антикорупційна політика. Офіційний веб-сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70007 (дата доступу: 16.12.2021).

5. Косиця О. О. Організаційно-правові підстави створення антикорупційного суду в Україні. *Судова та слідча практика в Україні*. 2017. Вип. 4. С. 6–10.

6. Про Вищий антикорупційний суд : Закон України від 7 червня 2018 року № 2447-VIII. Законодавство України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text> (дата доступу: 19.11.2021).

7. Кузь І., Стівенсон М. Вищий антикорупційний суд України. *U4 Brief*. 2020. № 5. 19 с.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата доступу: 19.11.2021).

9. Реальні вирoki демонструють суспільству невідворотність покарання, – Тарас Лопушанський. НАБУ, 10.08.2021. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/realni-vyroky-demonstruyut-suspilstvu-nevidvorotnist-pokarannya-taras-lopushanskyu> (дата доступу: 17.12.2021).

10. Михалков Т. Склянка із цикутою. Закон і Бізнес. URL: https://zib.com.ua/ua/149192-antikorupciyni_nastroi_zmusili_suddyu_vaks_zgadati_sokrata_a.html (дата доступу: 17.12.2021).

11. Сильні антикорупційні органи, політична воля та контроль суспільства – складові ефективної боротьби з корупцією, - Артем Ситник. НАБУ, 9.12.2021. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/sylni-antikorupciyni-organy-politychna-volya-ta-kontrol-suspilstva-skladovi-efektyvnoyi> (дата доступу: 17.12.2021).

РОЛЬ ВИХОВНОЇ ФУНКЦІЇ ПРАВА У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ

Власюк Тетяна Миколаївна,
к.э.н., доцент
Фастовець Наталія Валеріївна,
к.н.з держ. упр., доцент
Київський національний університет
технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Вступ. Виховна функція права є безумовною і полягає в тому, що право впливає на свідомість та волю особи, яка існує в певному суспільстві, створює орієнтаційний горизонт цінностей, за умов виконання яких, ця особа має у суспільстві характеристику законослухняної особи. Таким чином, право впливає на правомірну поведінку, та підвищує рівень авторитету права, вимагаючи визнання правомірної поведінки як орієнтаційної цінності.

До елементів права у філософсько - правовому вимірі відносять природне та позитивне право [1, с.891].

«Природне право – теоретична доктрина, за якою головним джерелом права

є сама природа, а не воля законодавця» вважає С. Боровик [2, с.132].

Позитивним, або писаним правом прийнято називати нормативну систему формально визначених, загальнообов'язкових, установлених і забезпечених державою правил поведінки, що регулюють відносини у суспільстві.

Право без суспільства втрачає сенс. З'ясування ролі виховної функції права видається неможливим без з'ясування впливу права на людину.

Мета. З'ясувати, в чому полягає виховна функція права і як вона впливає на формування особистості людини.

Вплив права на людину проявляється в процесі формування у цієї людини відношення до установок щодо поведінки в певних життєвих ситуаціях. Право

формує позитивне відношення до поведінки, яка у конкретному соціумі підтримується і забезпечується державою. Таким чином, правові цінності є обов'язковою умовою формування правової культури.

Результативна діяльність державних органів щодо забезпечення суспільства захистом від злочинності, профілактика правопорушень, системне і справедливе покарання правопорушників формують у населення довіру до державної влади, авторитет права і певний шаблон поведінки правослухняності, або правосвідомість.

Із філософської точки зору свідомість – це відчуття кожною людиною свого

існування і своїх дій [3, с. 412]. Процес мислення, спрямований на узагальнення розуміння дійсності, на уявне прогнозування дій і передбачення їх результатів, на самоконтроль поведінки - притаманний лише людині.

«До основних взаємопов'язаних елементів свідомості належать: усвідомлення явищ, абстрактне мислення, самосвідомість, емоції, воля, інтуїція» [4, с. 120].

Таким чином правосвідомість є розумовим процесом, сутність якого полягає в уявленні про те, що є правомірним або неправомірним, що є справедливим і що є не справедливим. За умов виховання в соціумі, у людей формується почуття справедливості та несправедливості і уявлення про мораль. Контролює мораль – совість, яка є суто психологічним механізмом. Саме совість стимулює людину поводитися правомірно (справедливо).

Ті, чи інші характеристики совісті залежать від наступних аспектів: середовище в якому людина виховувалась з дитинства, внутрішніх вад (вроджені особисті якості), загальних соціальних цінностей, розуміння того, що конкретні цінності поважаються всіма і порушення норм права тягне за собою покарання на всіх рівнях соціуму, відчутті захищеності. Необхідно зазначити, що питання природи та джерел моральної складової совісті і моральної складової такого явища, як «моральний» закон залишаються предметом гострої дискусії, щодо них існує велика кількість поглядів.

Історично в основу норм права було покладено ідею узгодженості соціальних інтересів, пошук справедливого правила, яке має створити компроміс, який має задовольнити інтереси більшої частини соціуму. Такий компроміс можливий за умови, коли він вирішується з точки зору моралі.

Норми моралі історично формують основу норм права, а тому служать підвалиною для формування правової поведінки особи.

Висновок. Виховна функція права у сучасних державах демократичного типу базується на захисті і пропаганді норм природного права і полягає у створенні юридичного впливу на індивіда задля формування поваги до загальнолюдських цінностей і толерантності по відношенню до інших членів соціуму. З цією метою, необхідно підтримувати узгодженість вчинків у цьому напрямку і створювати загальнокультурний спадок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максимов С. І. Природне і позитивне право як елементи правової реальності / Максимов С. І. // Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / [відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко]. – К.: Концерн «Вид. Дім «ІнЮре», 2003. – С. 891.

2. Бобровник С. Природне право / Бобровник С. // Юридична енциклопедія: В 5 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 5. – С. 578.

3. Дидье Ж. Философский словарь [Текст] / Ж. Дидье. – М.: Междунар. отношения, 2000. – 565 с.

4. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием [Текст] / С. Кара-Мурза. – М.: ЭкспоПресс, 2003. – 316 с.

**ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЮРИСТА В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Макеєва Олена Миколаївна,

к.ю.н., доцент

Козир Вікторія Сергіївна

студентка

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

Анотація: у статті досліджено поняття правової культури юриста як системи професійно-правових знань, умінь і навичок, що характеризують високий ступінь правового розвитку особи і її впливів на правову культуру суспільства у процесі практичної юридичної діяльності. Зроблено висновок про те, що в умовах трансформації правової системи важливим є удосконалення рівня правової культури юристів, сутністю професійної правової культури юристів є ступінь засвоєння та застосування правових цінностей.

Ключові слова: правова культура, юрист, правова свідомість, правова політика, правові цінності.

Розвиток громадянського суспільства в Україні пов'язаний наявністю у громадян належного рівня правої культури, дотриманням загальноприйнятих норм і правил. Особливо актуальним є дослідження правової культури юриста, оскільки нині професія юриста є видом соціальної діяльності та відрізняється від інших своїми специфічними властивостями, котрі полягають у захисті прав та свобод, законних інтересів людини та громадянина в суспільстві. До основних професійних обов'язків юриста можна віднести: захист та охорону основних прав і свобод людини та громадянина, боротьбу з незаконними діями фізичних чи юридичних осіб, якісне і кваліфіковане розв'язання різноманітних юридичних проблем, котрі служать в інтересах цілого суспільства.

В. С. Нерсисянц вважає, що правова культура – це правова культура розвиненого й ефективно функціонуючого громадянського суспільства і правової держави. За своєю суттю і основною ідеєю вона є культурою визнання, захисту і здійснення прав та свобод людини і громадянина як вищих цінностей [1, с. 274].

Юрист - це людина, яка є захисником права і справедливості. Юридична діяльність спрямована на право і здійснюється за допомогою правових засобів, обмежена правовими нормами і тягне за собою правові наслідки. Правові знання є професійним обов'язком юристів, юристи працюють відповідно до принципу верховенства права. Правова культура тісно пов'язана із загальною культурою народу, заснована на його принципах і відображає рівень його розвитку. Сьогодні в умовах трансформації суспільних відносин та правової системи України відбуваються зміни в правовій політиці та правовій культурі.

На думку М. Хаустової, впливаючи практично на всі підсистеми й елементи правової системи, глобалізація спричиняє зміни у правових політиці, ідеології, культурі і свідомості, які, у свою чергу, відіграють вагомий роль у функціонуванні й розвитку правової системи [2, с. 32].

Правова культура передбачає наявність правової компетентності, змістом якої, на нашу думку, є: знання про значення, основні сфери та механізми правового регулювання суспільного життя; вміння виокремлювати правові аспекти життєвих ситуацій і визначати доцільність їх вирішення правовими засобами; здатність аналізувати правову ситуацію, яка склалася з різних позицій, враховуючи змагальність юридичних процедур; визначення оптимуму (або достатнього мінімуму) правової інформації; уміння передбачати правові наслідки рішень, що схвалюються, і дій, що здійснюються; готовність і вміння використовувати механізми і засоби правового розв'язання проблем, зокрема, правового впливу на дії іншої людини. Отже, можна виокремити одну з найважливіших характеристик поняття правової культури, її взаємозв'язок із активною діяльністю людини, що дає змогу розглядати розвиток особи як компонент розвитку суспільства в цілому.

Як відомо, елементом правової культури юриста є правова свідомість, яка виражається у ставленні особи до права, її правових ціннісних орієнтаціях та переконаннях. Л.О. Макаренко зазначає, що правосвідомість є властивістю психіки суб'єкта відбивати у відчуттях, уявленнях і думках об'єктивно існуючу правову дійсність і правову культуру як належність цієї дійсності. Як така правосвідомість не належить об'єктивній дійсності, а є атрибутом самого суб'єкта, у діяннях якого (правомірних або протиправних) вона себе виявляє як дійсна правосвідомість [3, с. 290].

З урахуванням специфіки професійної юридичної культури вагомим значення набувають такі її сутнісні риси: правові цінності; рівень правової свідомості; способи практичної діяльності юристів; якісний стан правового життя юридичної спільноти; юридична освіта. Правова культура загалом, а також професійно-правова як її складова передбачає наявність в особі правових цінностей, серед яких першочергову роль відіграє усвідомлене розуміння цінності самого права.

Крім того, елементом структури правосвідомості є правова ідеологія як сукупність правових поглядів, що засновані на правових наукових знаннях та соціальному досвіді, і обумовлюються свідомим ставленням до права. Рівень правової культури визначається рівнем правосвідомості, ступенем її розвиненості й досконалості. Правова політика сучасної України має бути спрямована на формування високого рівня правової культури та правової свідомості суспільства. І визначальне місце в даному аспекті має відігравати правова ідеологія як відправна точка відліку правового життя сучасної України. Адже без чітко сформованої ідеології, визначених орієнтирів та пріоритетів, сформованої системи правових і моральних цінностей демократичного суспільства побудувати справді демократичну та правову державу дуже складно.

У вітчизняній юридичній науці правова ідеологія визначається як «сукупність ідей, принципів, теорій, концепцій, які в систематизованій формі відображають і оцінюють правову дійсність. Для правової ідеології характерне

цілеспрямоване наукове, в тому числі філософське, осмислення права не на рівні його окремих проявів, а як цілісного явища, що має власну цінність. Прикладом правової ідеології є вчення природно-правової, позитивістської, класової та інших теорій права. Частину цієї ідеології становлять сучасні наукові погляди на право [4, с. 8].

Професія юриста передбачає також наявність високих моральних цінностей: її знання, погляди, ідеї, життєві принципи, оцінні критерії, ступінь та форми їх вияву у повсякденному житті, а також навички та уміння. Для юристів знання етичних принципів та ідеалів вважається необхідним, оскільки це дає їм змогу робити етичний вибір, тобто визначати свою поведінку на основі соціальних ідеалів і здійснювати їх у рамках закону. Щодо питання моральної свідомості, то воно ґрунтується на законах добра і справедливості. Як відомо, юристи є державними службовцями, і громадяни звертаються до них при вирішенні правових проблем та регулюванні суспільних відносин.

У правовій системі Європейського Союзу, а також законодавстві держав-членів ЄС є поширеним розуміння внутрішнього переконання як єдності трьох принципів – розумності, справедливості й добросовісності. Варто відзначити, що «добросовісність» є досить універсальною категорією в праві й часто використовується для позначення критерію поведінки суб'єкта правової системи. Професійні юристи, з одного боку, беруть участь у створенні правових цінностей у процесі правотворчої діяльності шляхом висування правових ідей, розробки проєктів нормативно-правових актів, їх тлумачення тощо, а з іншого – є їх носіями та охоронцями, оскільки в правових цінностях сконцентрований практичний досвід багатьох попередніх поколінь юристів.

Отже, правова культура юриста - це система професійно-правових знань, умінь і навичок, що характеризують високий ступінь правового розвитку особи і її вплив на правову культуру суспільства завдяки практичній юридичній діяльності. В умовах трансформації правової системи важливим є удосконалення рівня правової культури юристів. Правова культура юристів має вищу правосвідомість і мислення, оскільки вищою формою правової поведінки

є правова діяльність (загальна та професійна). Сутністю професійної правової культури юристів є ступінь засвоєння та застосування правових цінностей. Чим глибше юрист усвідомлює позитивну сутність правових явищ, тим ефективніше він орієнтується в проблематиці та бере активну участь на всіх стадіях правового регулювання. Важливим проявом правової культури правника у процесі здійснення юридичної діяльності є вирішення професійних завдань відповідно до законодавства та деонтологічних стандартів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Нерсесянц В. С. Філософія права М. : МЫСЛЬ, 1997. 646 с.
2. Хаустова М.Г. Теоретичні та практичні основи трансформації правової системи України в умовах глобалізації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 29–33.
3. Макаренко Л.О. Теоретико-методологічні аспекти пізнання та формування правової культури: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.01 .Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Київ, 2019. 325 с.
4. Войтанович О.Й. Формування національної правової ідеології в умовах глобалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Запоріжжя, 2017. 20 с.

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Оніщик Юрій Віталійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного та публічного права

Клименко Марія Сергіївна,
студентка 2 курсу
Київський національний університет
технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Анотація: Розглянуто специфіку надання адміністративних послуг в Україні. Розкрито сутність адміністративних послуг та суб'єктів надання таких послуг. Охарактеризовано процедурні аспекти надання адміністративних послуг. Приділено увагу питанням якості надання адміністративних послуг.

Ключові слова: адміністративна послуга, суб'єкти надання адміністративних послуг, центр надання адміністративних послуг, суб'єкт звернення, якість надання адміністративних послуг.

Надання адміністративних послуг посідає ключове місце у системі засобів забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів приватних осіб у публічній сфері. Основою доктрини адміністративних послуг є концепція служіння держави (влади) людині (суспільству), тому категорія «послуг» у своїй основі має те ж саме навантаження, що й у приватному секторі, – це діяльність щодо задоволення певних потреб особи, яка здійснюється за зверненням цієї особи [1, с. 9].

Згідно п. 1 ст. 1 Закону України «Про адміністративні послуги» адміністративна послуга – це результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або здійснення обов'язків такої особи відповідно до закону [2]. Належність послуг до

адміністративних визначається за такими ознаками: 1) адміністративні послуги надаються органами публічної влади шляхом реалізації владних повноважень; 2) повноваження органів публічної влади щодо надання певного виду адміністративних послуг визначаються законом; 3) адміністративні послуги надаються за зверненням фізичних та юридичних осіб; 4) звернення спрямоване на набуття, зміну чи припинення прав, обов'язків та/або задоволення законних інтересів такої особи; 5) процедура надання адміністративних послуг визначається законом; 6) діяльність органів публічної влади призводить до певного результату [3, с. 29].

У п. 3 ст. 1 Закону України «Про адміністративні послуги» встановлено вичерпний перелік суб'єктів надання адміністративних послуг: 1) орган виконавчої влади; 2) інший державний орган; 3) орган влади Автономної Республіки Крим; 4) орган місцевого самоврядування; 5) посадові особи органу виконавчої влади, іншого державного органу, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування; 6) державний реєстратор; 7) суб'єкт державної реєстрації [2]. Водночас, зауважимо, що адміністративні послуги надаються суб'єктами надання адміністративних послуг безпосередньо або через центри надання адміністративних послуг. Згідно ч. 1 ст. 12 Закону України «Про адміністративні послуги» центр надання адміністративних послуг – це постійно діючий робочий орган або виконавчий орган (структурний підрозділ) органу місцевого самоврядування або місцевої державної адміністрації, в якому надаються адміністративні послуги згідно з переліком, визначеним відповідно до цього Закону [2].

Адміністративні послуги в електронній формі надаються з використанням Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, у тому числі через інтегровані з ним інформаційні системи державних органів та органів місцевого самоврядування. Фізична особа, у тому числі фізична особа - підприємець, має право на отримання адміністративної послуги незалежно від реєстрації її місця проживання, крім випадків, установлених законом. Юридична особа має право на отримання адміністративної послуги за місцезнаходженням такої особи або

у випадках, передбачених законом, - за місцем провадження діяльності або місцезнаходженням відповідного об'єкта. Заява на отримання адміністративної послуги подається в письмовій, усній чи електронній формі. Письмова заява може бути подана суб'єкту надання адміністративної послуги особисто суб'єктом звернення або його представником (законним представником), надіслана поштою, а в разі надання адміністративних послуг в електронній формі - з використанням Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, у тому числі через інтегровані з ним інформаційні системи державних органів та органів місцевого самоврядування. Центри надання адміністративних послуг та суб'єкти надання адміністративних послуг у випадках, передбачених законодавством, а також на вимогу суб'єкта звернення забезпечують складання заяви в електронній формі, її друк та надання суб'єкту звернення для перевірки та підписання. Перелік та вимоги до документів, необхідних для отримання адміністративної послуги, визначаються законом. Забороняється вимагати від суб'єкта звернення документи або інформацію для надання адміністративної послуги, не передбачені законом [2].

Граничний строк надання адміністративної послуги визначається законом. У разі якщо законом не визначено граничний строк надання адміністративної послуги, цей строк не може перевищувати 30 календарних днів з дня подання суб'єктом звернення заяви та документів, необхідних для отримання послуги. Суб'єкт надання адміністративних послуг надає адміністративну послугу, а центр надання адміністративних послуг забезпечує організацію надання такої послуги у найкоротший строк та за мінімальної кількості відвідувань суб'єктом звернення. Адміністративна послуга вважається наданою з моменту отримання її суб'єктом звернення особисто або направлення поштою (рекомендованим листом з повідомленням про вручення) листа з повідомленням про можливість отримання такої послуги на адресу суб'єкта звернення. У випадках, передбачених законодавством, відповідний документ може бути надісланий поштою (рекомендованим листом з повідомленням про вручення), у тому числі, за бажанням суб'єкта звернення,

кур'єром за додаткову плату, або за допомогою засобів телекомунікаційного зв'язку. При цьому строк доставки поштової кореспонденції не зараховується до строку надання адміністративної послуги [3].

Загалом, слід зазначити, що процедура надання адміністративної послуги включає три стадії: 1) реєстрацію (оформлення) звернення суб'єкта звернення; 2) опрацювання звернення та оформлення (погодження) результату надання адміністративної послуги; 3) видачу результату надання адміністративної послуги та його реєстрацію. Кожна стадія поділяється на відповідні етапи, які включають конкретні дії суб'єкта надання адміністративних послуг та/або центру надання адміністративних послуг [2, с. 30].

В контексті реалізації розпочатої в Україні адміністративної реформи важливого значення набувають питання покращення якості адміністративних послуг. В Законі України «Про адміністративні послуги» розуміння категорії «якості» визначено у ст. 7 «Вимоги щодо якості надання адміністративних послуг». Суб'єкт надання адміністративних послуг може видавати організаційно-розпорядчі акти про встановлення власних вимог щодо якості надання адміністративних послуг (визначення кількості годин прийому, максимального часу очікування у черзі та інших параметрів оцінювання якості надання адміністративних послуг). У разі якщо суб'єктом надання адміністративної послуги є посадова особа, вимоги щодо якості надання адміністративних послуг визначаються органом, якому вона підпорядковується. Моніторинг якості надання адміністративних послуг здійснюється за показниками та у порядку, що встановлюються Кабінетом Міністрів України. Моніторинг включає збирання, обробку та аналіз даних з метою визначення та вжиття заходів щодо підвищення рівня якості надання адміністративних послуг. Суб'єктами моніторингу якості надання адміністративних послуг є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері надання адміністративних послуг, Київська та Севастопольська міські, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації, суб'єкти надання адміністративних послуг, органи місцевого

самоврядування, центри надання адміністративних послуг. Результати моніторингу, а також заходи щодо підвищення рівня якості надання адміністративних послуг є відкритими та підлягають оприлюдненню не рідше одного разу на рік у порядку та за формою, що встановлюються Кабінетом Міністрів України [2].

Таким чином, якість і доступність адміністративних послуг безпосередньо впливають на ступінь реалізації прав, свобод і законних інтересів приватних осіб. Високий рівень якості надання адміністративних послуг буде вказувати на ефективну реалізацію концепції служіння держави (влади) людині (суспільству).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Тимощук В. Адміністративні послуги: Посібник / [В. Тимощук]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». К.: ТОВ «Софія-А». 2012. – 104 с.
2. Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 32. Ст. 409.
3. Буханевич О.М.. Теоретико-правові та праксеологічні засади надання адміністративних послуг в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. – Київ., 2016. 42 с.

СПІВВІДНОШЕННЯ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОГО І НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

Фастовець Наталія Валеріївна,
к.н.з держ. упр., доцент
Київський національний університет
технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Вступ. Курсом національної міжнародної політики є укріплення суверенітету і рівноправних відносин із міжнародними суб'єктами. Зміни у праві, що відбуваються в українському праві пов'язані із курсом на євроінтеграцію та необхідністю адаптації національного законодавства до європейського законодавства. В рамках зазначених задач, актуальними є дослідження, спрямовані на з'ясування рівня співвідношення національного та міжнародного права.

Метою статті є висвітлення рівня співвідношення національного і міжнародного права.

Виклад основного матеріалу. Згідно з положеннями статті 9 Конституції України національне законодавство – це сукупність законів, підзаконних нормативно-правових актів, а також міжнародних договорів, ратифікованих Україною [1].

Міжнародне право є відносинами між державами і міжнародними суб'єктами права. Співвідношення національного і міжнародного права в сучасних умовах світової глобалізації відбувається під впливом гострої необхідності зближення держав для спільного вирішення загальних проблем по забезпечення миру й безпеки. Україна потребує вирішення національних проблем, пов'язаних з інтервенцією і відновленням територіальної цілісності.

Серед науковців існують наступні погляди на те, як має співвідноситися національне і міжнародне право: концепція верховенства міжнародного права;

концепція верховенства національного права.

Концепція верховенства міжнародного права передбачає закріплення у власному національному законодавстві пріоритету міжнародних договорів. Так, якщо норма міжнародного договору суперечить національному законодавству, необхідно застосовувати норму міжнародного договору. Концепція верховенства національного права в пріоритет ставить норму національного права, а міжнародну норму застосовую за умов її відповідності власному законодавству.

Процеси євроінтеграції призвів до необхідності здійснення «адаптації національного законодавства» до норм ЄС. Визначення правового явища яке отримало назву «адаптації національного законодавства» міститься у тексті Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу, затвердженої Указом Президента України від 11.06.1998.

Поняття «адаптація законодавства України» визначається як реформування національної правової системи та поступове приведення вітчизняного законодавства у відповідність до європейських стандартів [2].

Постановою Кабінету Міністрів України визначено Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, яка трактується як адаптація національного законодавства до законодавства Європейського Союзу як процес зближення та поступового приведення законодавства України у відповідність до законодавства ЄС [3].

Як процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність до *acquis communautaire* трактує Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» адаптацію законодавства [4].

Угодою про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами (14.06.1994р.) встановлено пріоритетні сфери юридичної діяльності порядку проведення адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про додаткові заходи щодо

посилення роботи з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 31.03.2004 № 417 засновано Міжвідомчу координаційну раду адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС окреслила програму діяльності України на шляху досягнення критеріїв для набуття членства в ЄС. Таким чином, ми можемо зробити висновок про те, що метою адаптації національного законодавства до стану «відповідності правової системи України «*acquis communautaire*»» є намір вступити до ЄС.

В Угоді про партнерство та співпрацю зафіксовано намір України інтегруватися в ЄС та привести вітчизняне законодавство у відповідність законодавству ЄС. Головними заходами процесу адаптації мають стати наступні: приведення чинного законодавства до вимог і стандартів ЄС, створення механізму приведення проектів законодавчих актів України у відповідність до норм права ЄС.

Законодавство України закріплює примат міжнародного права. Стаття X Декларації про державний суверенітет України декларує визнання Україною пріоритету загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права.

Крім того, активно відбувається процес приведення національного права у відповідність до права ЄС. Цей процес відбувається шляхом відсилання до відповідних міжнародно-правових джерел, шляхом рецепції і трансформації національних норм права.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що співвідношення міжнародних норм і національних норм права відбувається під впливом євроінтеграційних заходів України і в порядку закріпленому в статті 9 Конституції України: «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладання міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України» [1].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11.06.1998. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/615/98>.
3. Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.08.1999 № 1496.
4. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.
4. Скакун О. Теорія права і держави: під-ручник. Київ, 2009. 520 с.

ПІДЗАКОННІ АКТИ: ПОНЯТТЯ І ВИДИ

Фастовець Наталія Валеріївна,

к.н.з держ. упр., доцент
Київський національний університет
технологій та дизайну

Отруба Віталіна Віталіївна

молодший бакалавр права
Київський національний університет
технологій та дизайну

Актуальність теми. Науковці вважають, що наявність у виконавчої гілки влади правотворчих повноважень в частині наявності права здійснювати правотворчі заходи у формі прийняття підзаконних нормативно – правових актів призводить до певних проблем. Така думка частково є слушною тому, що випадки, коли підзаконні нормативно – правові акти не відповідають суті закону непоодинокі. З огляду на існуючу проблему, обґрунтування допустимості підзаконного правового регулювання і необхідність здійснення аналізу процедури його проведення, безумовно характеризує це питання як актуальне.

Мета. Метою статті поставлено завдання з'ясувати сутність підзаконного нормативно – правового акту: його особливості і призначення.

Конституція України закріплює поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову [1]. Відповідно принципу поділу влади три її гілки є незалежними одна від одної. Причина появи цього принципу превентивна – попередження можливої узурпації влади.

Законодавча і виконавча влади об'єктивно залежать одна від одної. Така ситуації є цілком природньою, оскільки виконавча влада виконує політичну волю (закони), прийняту Верховною Радою України. Фактично існує відносна незалежність лише у судової влади. Інститут президента відповідно Конституції України не відноситься до жодної з гілок влади.

Поділ влади відбувається (реалізується) шляхом розподілу владних повноважень. Виконавча влада функціонує завдяки наявності законів і підзаконних нормативно – правових актів.

Існування підзаконних актів є об'єктивною необхідністю забезпечення правового регулювання діяльності виконавчої влади.

Правоутворення підзаконних актів є оптимальним способом, який в рази простіший ніж процедура створення і прийняття закону. Причиною утворення підзаконних актів є наступне:

1) реалізація потреба виконувати політичну волю законодавчої гілки влади, шляхом утворення /прийняття (правотворення) нормативно – правових актів;

2) відсутність у законодавчої гілки влади можливості детально регламентувати особливості великої кількості суспільних відносин (така потреба безумовно існує), наявність яких пов'язана і залежить від умов міста і часу суспільних відносин, які існують в певній частині суспільства;

3) потреба виконавчої влади оперативно реагувати на зміни в об'єкті правового регулювання. Підзаконні нормативно – правові акти дають можливість оперативніше реагувати на зміни в об'єкті правового регулювання;

Фахівці вважають, що, застосування у правовому регулюванні підзаконних нормативно – правових актів полегшує роботу законодавчих органів.

Види підзаконних нормативно – правових актів розрізняються за формою і джерелами походження:

- нормативні постанови Верховної Ради України;
- нормативні укази Президента України;
- постанови Кабінету Міністрів України;
- інструкції їди нормативні накази міністерств і відомств;
- нормативні акти місцевих державних адміністрацій;
- нормативні накази адміністрації підприємств, установ, організацій.

Ознаки підзаконного нормативно-правового акта [1]:

1) містить вторинні (похідні) норми, що приймаються на основі закону, відповідають йому;

2) розвиває, конкретизує, деталізує первинні норми, вміщені в законах з метою їх реалізації, або регулює забезпечувальні чи допоміжні суспільні відносини;

3) приймається як колегіальним органом держави (уряд), так і уповноваженими особами (Генеральний прокурор);

4) залежно від виду має свою процедуру прийняття, яка не настільки сувора і деталізована, як при прийнятті законів;

5) порівняно із законами кількість їх більша, оскільки суб'єктами їх прийняття виступають органи влади як виконавчі (згори донизу), так і представницькі (органи місцевого самоврядування та їх посадові особи тощо).

Висновок. Підзаконний нормативно – правовий акт є нормативним актом прийнятим на основі закону. Метою підзаконного нормативно-правового акту є формування процедури виконання закону шляхом конкретизації законодавчих приписів, або встановлення первинних норм.

Підзаконні акти мають важливе значення у житті будь-якого суспільства, тому, що деталізують закони.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Скакун О. Теорія держави і права. Підручник. 2001 Харків. Консум. 656 с.

2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відом.Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст.141.

3. Коментар до Конституції України / Ін-т законодавства Верховної Ради України. - К., 1996.

4. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум.- К:Юрінком Інтер, 2019. 584с. 1. Алексеев С.С. Общая теория права: в 2 т. / С.С. Алексеев. – М.:Юрид. лит., 1982. – Т. II. – 458 с.